

Over dit boek

Dit is een digitale kopie van een boek dat al generaties lang op bibliotheekplanken heeft gestaan, maar nu zorgvuldig is gescand door Google. Dat doen we omdat we alle boeken ter wereld online beschikbaar willen maken.

Dit boek is zo oud dat het auteursrecht erop is verlopen, zodat het boek nu deel uitmaakt van het publieke domein. Een boek dat tot het publieke domein behoort, is een boek dat nooit onder het auteursrecht is gevallen, of waarvan de wettelijke auteursrechttermijn is verlopen. Het kan per land verschillen of een boek tot het publieke domein behoort. Boeken in het publieke domein zijn een stem uit het verleden. Ze vormen een bron van geschiedenis, cultuur en kennis die anders moeilijk te verkrijgen zou zijn.

Aantekeningen, opmerkingen en andere kanttekeningen die in het origineel stonden, worden weergegeven in dit bestand, als herinnering aan de lange reis die het boek heeft gemaakt van uitgever naar bibliotheek, en uiteindelijk naar u.

Richtlijnen voor gebruik

Google werkt samen met bibliotheken om materiaal uit het publieke domein te digitaliseren, zodat het voor iedereen beschikbaar wordt. Boeken uit het publieke domein behoren toe aan het publiek; wij bewaren ze alleen. Dit is echter een kostbaar proces. Om deze dienst te kunnen blijven leveren, hebben we maatregelen genomen om misbruik door commerciële partijen te voorkomen, zoals het plaatsen van technische beperkingen op automatisch zoeken.

Verder vragen we u het volgende:

+ *Gebruik de bestanden alleen voor niet-commerciële doeleinden* We hebben Zoeken naar boeken met Google ontworpen voor gebruik door individuen. We vragen u deze bestanden alleen te gebruiken voor persoonlijke en niet-commerciële doeleinden.

+ *Voer geen geautomatiseerde zoekopdrachten uit* Stuur geen geautomatiseerde zoekopdrachten naar het systeem van Google. Als u onderzoek doet naar computervertalingen, optische tekenherkenning of andere wetenschapsgebieden waarbij u toegang nodig heeft tot grote hoeveelheden tekst, kunt u contact met ons opnemen. We raden u aan hiervoor materiaal uit het publieke domein te gebruiken, en kunnen u misschien hiermee van dienst zijn.

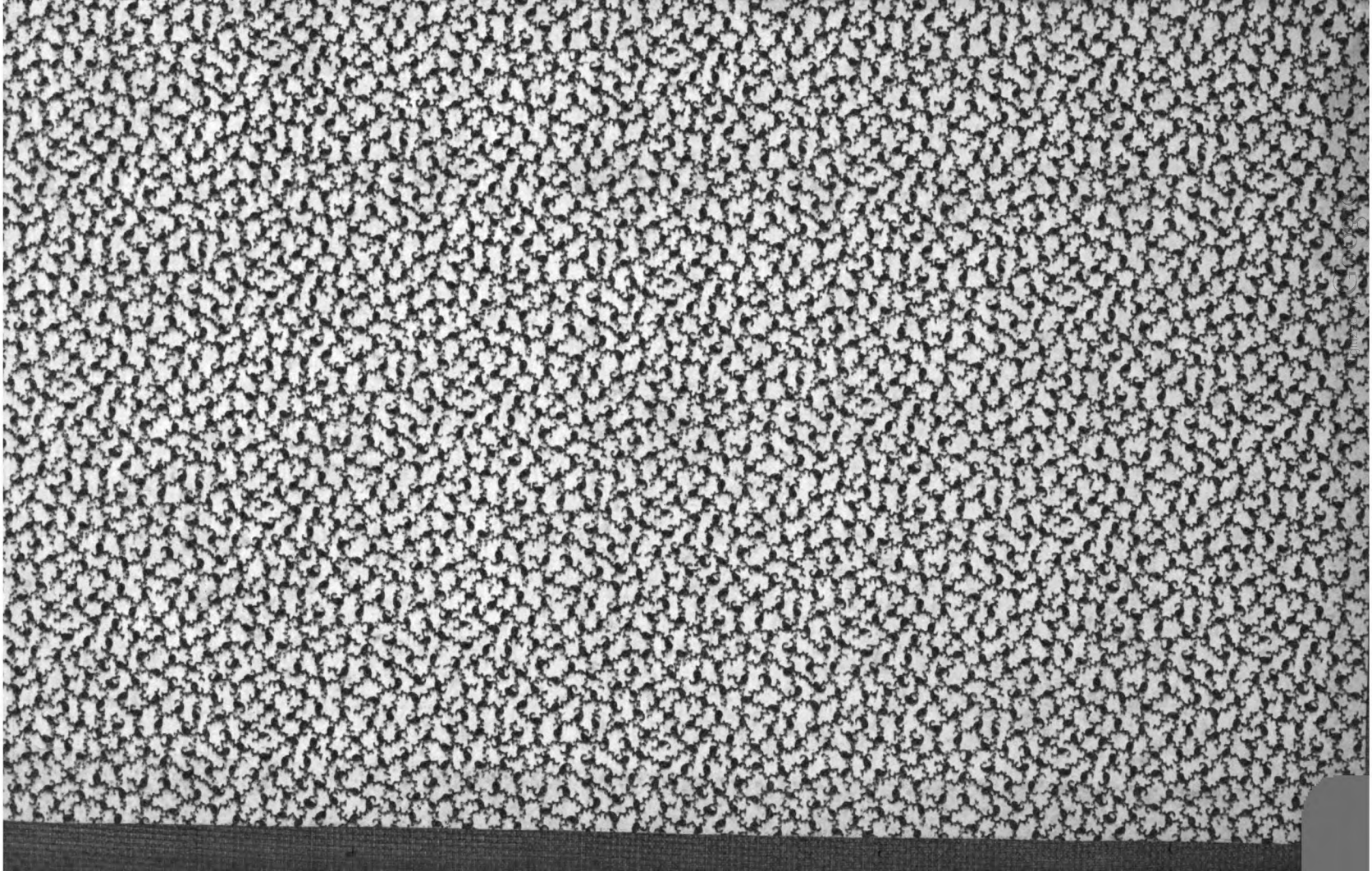
+ *Laat de eigendomsverklaring staan* Het “watermerk” van Google dat u onder aan elk bestand ziet, dient om mensen informatie over het project te geven, en ze te helpen extra materiaal te vinden met Zoeken naar boeken met Google. Verwijder dit watermerk niet.

+ *Houd u aan de wet* Wat u ook doet, houd er rekening mee dat u er zelf verantwoordelijk voor bent dat alles wat u doet legaal is. U kunt er niet van uitgaan dat wanneer een werk beschikbaar lijkt te zijn voor het publieke domein in de Verenigde Staten, het ook publiek domein is voor gebruikers in andere landen. Of er nog auteursrecht op een boek rust, verschilt per land. We kunnen u niet vertellen wat u in uw geval met een bepaald boek mag doen. Neem niet zomaar aan dat u een boek overal ter wereld op allerlei manieren kunt gebruiken, wanneer het eenmaal in Zoeken naar boeken met Google staat. De wettelijke aansprakelijkheid voor auteursrechten is behoorlijk streng.

Informatie over Zoeken naar boeken met Google

Het doel van Google is om alle informatie wereldwijd toegankelijk en bruikbaar te maken. Zoeken naar boeken met Google helpt lezers boeken uit allerlei landen te ontdekken, en helpt auteurs en uitgevers om een nieuw leespubliek te bereiken. U kunt de volledige tekst van dit boek doorzoeken op het web via `http://books.google.com`

WIDENER LIBRARY
HX BLEU P

WIDENER LIBRARY
HX B6EU P

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

STAATKUNDIGE GESCHIEDENIS

VAN

NEDERLAND

TOT 1795.

Digitized by Google

HANDLEIDING TOT DE KENNIS

VAN DE

WETENSCHAP DER ZAMENLEVING

EN VAN HET

NEDERLANDSCHE STAATSREGT,

DOOR

JHR. MR. J. DE BOSCH KEMPER,

HOOGLEERAAR IN DE REGTSGELEERDHEID EN STAATSWETENSCHAPPEN TE AMSTERDAM.

TWEEDE DEEL.

GESCHIEDENIS VAN HET STAATSLEVEN EN STAATSREGT

IN NEDERLAND.

EERSTE AFLEVERING.

AMSTERDAM,
JOHANNES MÜLLER.
1866.

Digitized by Google

DE

STAATKUNDIGE GESCHIEDENIS

VAN

NEDERLAND

TOT 1795,

GESCHETST DOOR

JHR. MR. J. DE BOSCH KEMPER,

HOOGLEERAAR IN DE REGTSGELEERDHEID EN STAATSWETENSCHAPPEN TE AMSTERDAM.

VERMEERDERDE UITGAVE

VAN

DE STAATKUNDIGE PARTIJEN IN NOORD-NEDERLAND,

IN 1837 UITGEGEVEN.

AMSTERDAM,
JOHANNES MÜLLER.
1866.

Digitized by Google

HARVARD UNIVERSITY
LIBRARY

MAR 2 3 2001

FAS

GEDRUKT BIJ C. A. SPIN & ZOON.

Digitized by Google

INHOUD.

INLEIDING.

Het standpunt der geschiedkundige beschouwing. — Betrekking van de wetenschap der zamenleving daarop. — Verband tusschen het verledene, tegenwoordige en toekomende in onze geschiedenis. — Noodzakelijkheid van eigen onderzoek. — Doel van ons geschrift. — Plan en verdeeling..... Blz. 1—12.

HOOFDSTUK I.

Vóór en na de Romeinen. — De Friezen, Saksers en Franken. — De Frankische overheersching. — De Regtsbedeeling. — Het Beneficiaal- en leen-wezen. — De Kerk en het Canonieke regt. — De Noormannen. — De Kruistogten. — De onderscheidene gewesten in hunne ontwikkeling vóór het Bourgondische huis. — Friesland. — Utrecht. — Groningen en Drenthe. — Holland en Zeeland. — Gelderland. — Brabant en Limburg. — Gemeenschappelijke gebeurtenissen en inrigtingen. — De derde stand. — De steden. — De Staten in de onderscheidene gewesten. — De partijschappen in de 14e en 15e eeuw.... Blz. 13—30.

HOOFDSTUK II.

Langzame vereeniging van meerdere Nederlandsche gewesten onder

Digitized by Google

dezelfde vorsten. — Het Bourgondische huis. — PHILIPS *de Goede*. — KAREL *de Stoute*. — Het Groot Privilegie van MARIA. — Jonker-Fransen-oorlog. — ALBRECHT van Saksen in de Nederlanden. — PHILIPS *de Schoone*. — KAREL V en zijne plakaten. — Het verdrag van Augsburg. — PHILIPS II.....Blz. 31—51.

HOOFDSTUK III.

Beweegredenen van den opstand tegen Spanje. — Algemeen karakter. — Bijzondere oorzaken. — Karakter van PHILIPS II. — Zijn regeringsstelsel. — Vrijheid voor de Hervormde godsdienst. — Veranderingen in de R. K. Kerk. — Afkeer van vreemde overheersching. — Opgewektheid van den nationalen geest. — Armoede en afwisselende welvaart. — De tiende penning. — Verschillende partijen van misnoegden. — De adel. — De aristocratie. — De consistoriën. — De kooplieden. — Ontwikkeling van den opstand. — Afzwering van PHILIPS II. Blz. 52—76.

HOOFDSTUK IV.

Veranderingen in de regering gedurende den opstand. — Staatkunde en karakter van den Prins van ORANJE. — Eerste Statenvergadering in Holland in 1572. — Opdragt der hooge Overigheid aan den Prins. — Pacificatie van Gend. — Eerste unie van Brussel. — Eeuwig edict. — Voorwaarden van de opdragt der landvoogdij aan MATTHIAS. — Luitenant-Generaalschap van den Prins. — Tweede unie van Brussel en de geloofsvrede. — Unie van Atrecht en unie van Utrecht. — Opdragt aan ANJOU. — Onderhandelingen over het algemeen bestuur. — Opdragt der Grafelijkheid in Holland en Zeeland. — WILLEM I wordt vermoord.....Blz. 77—99.

HOOFDSTUK V.

Hagchelijke toestand des Lands. — BUYS, OLDENBARNEVELD, FRANCKEN, MARNIX. — Voorloopige opdragt van magt aan Prins MAURITS en den Raad van State. — Opdragt der Souvereiniteit aan Frankrijk en

Digitized by Google

Engeland. — LEICESTER. — MAURITS wordt Stadhouder. — Strijd tusschen LEICESTER en OLDENBARNEVELD. — Roemvol tijdvak van 1589—1597. — Twaalfjarig bestand. — Kerkelijke twisten. — Dood van OLDENBARNEVELD.....Blz. 100—128.

HOOFDSTUK VI.

Triomf der Contra-remonstrantsche partij. — Loevensteinsche factie. — FREDERIK HENDRIK. — Stelsel van bevrediging. — Nadeelige gevolgen daarvan. — Verandering van regeringsstelsel. — De aristocratie verkrijgt de overhand. — Dood van FREDERIK HENDRIK. — WILLEM II. — Vrede te Munster. — Bezetting van Amsterdam. — Dood van WILLEM II. Blz. 129—146.

HOOFDSTUK VII.

Staatkundige toestand des Lands bij den dood van WILLEM II. — Groote vergadering van 1651. — De Raadpensionaris CATS. — Eerste Engelsche oorlog. — J. DE WITT wordt Raadpensionaris. — Binnenlandsche oneenigheden. — Vrede met Engeland. — Binnenlandsch bestuur van J. DE WITT. — Tweede Engelsche oorlog. — J. DE WITT ijvert tegen de verheffing van den Prins als Stadhouder. — Triple Alliantie. — Oorlog met Engeland en Frankrijk. — Moord der DE WITTEN. Blz. 147—168.

HOOFDSTUK VIII

WILLEM III. — Binnenlandsche staatkunde. — Regeringsverandering. — Oligarchie. — Vermeerderd gezag van den Stadhouder. — Binnenlandsche twisten. — Slechte toestand van het binnenlandsch bestuur. — Eenzijdigheid van WILLEM III. — Hij wordt Koning van Engeland. — Toestand der Republiek. — WILLEM III sterft. Blz. 169—181.

HOOFDSTUK IX.

De oligarchie blijft aan het bestuur. — Misnoegen des volks in Gel-

Digitized by Google

derland, Overijssel en Zeeland. — De groote vergadering van 1716. — Gebreken in de Generale regering der Republiek. — SLINGELANDT Raadpensionaris van Holland. — Zijn dood. — Verregaande misbruiken in de stedelijke regeringen. — Verheffing van WILLEM IV..Blz. 182—196.

HOOFDSTUK X.

Omwenteling van 1747. — Staatkunde van WILLEM IV. — Binnenlandsche onlusten. — Dood van WILLEM IV. — ANNA gouvernante. — Haar dood. — De Hertog van BRUNSWIJK. — WILLEM V wordt meerderjarig. — Toestand des Lands.....Blz. 197—211.

HOOFDSTUK XI.

Gevolgen van den Noord-Amerikaanschen opstand. — Staatkundige toestand bij het uitbreken der binnenlandsche onlusten. — Verschillende staatkunde van den Prins en de Prinses. — Oneenigheden in 1784 en 1785. — Onstaatkundige bemoeijingen van Pruissen. — Voortgang der democratie. — Bezetting van Hattem en Elburg. — Schorsing van den Prins als Kapitein-generaal. — Scheuring tusschen de democratie en aristocratie. — De Prinses zoekt eene tegenomwenteling te bewerken. — Zij wordt op hare reis tegengehouden. — Intogt der Pruissische legermagt.....Blz. 212—228.

HOOFDSTUK XII.

Eerste gevolgen der herstelling. — VAN DE SPIEGEL wordt Raadpensionaris. — Moeijelijkheid zijner betrekking. — De acte van guarantie — Binnenlandsch bestuur. — Belgische onlusten. — Pogingen om de omwentelingsgezinden te onderdrukken. — Oorlog met Frankrijk. — Intogt der Franschen. — De Prins verlaat het Land. — VAN DE SPIEGEL wordt gevangen genomen.....Blz.229—244.

Digitized by Google

HOOFDSTUK XIII.

Inleiding tot de nieuwe geschiedenis van ons Vaderland. — Geestdrift en opgewondenheid bij den aanvang der omwenteling van 1795. — De verschillende rigtingen. — De Nationale vergadering komt tot stand. — De verschillende partijen in die vergadering. — Ontwerp van Constitutie verworpen. — Tweede Nationale vergadering. — Scheuring tusschen de hevige en gematigde democratie. — Omwenteling van 22 Januarij 1798. — De ontworpen staatsregeling wordt aangenomen. — Het provisioneel uitvoerend bewind blijft aan. — Omwenteling van 12 Junij 1798. — Eerste werkzaamheden van het constitutioneel wetgevend ligchaam. — Verpligte nationale feesten in 1800. — Terugblik op den toestand van het moederland en de koloniën op het einde der achttiende eeuw.....Blz. 245—290.

HOOFDSTUK XIV.

Veranderingen in de publieke opinie bij den aanvang der negentiende eeuw. — Aanleidende oorzaken tot eene verandering in de staatsregeling. — Staatsregeling van 1801. — Na de hervatting van den oorlog. — Inwendige staatsgesteldheid der Republiek. — SCHIMMELPENNINCK wordt Raadpensionaris. — Staatsregeling van 1805. — Het bestuur van SCHIMMELPENNINCK. — Het Groot-besogne besluit, op aandrang van NAPOLEON, zijn broeder tot Koning te verzoeken. — Stemmen daartegen uit het Volk. — De Bataafsche Republiek in een Koningrijk veranderd.....Blz. 291—318.

HOOFDSTUK XV.

LODEWIJK NAPOLEON, Koning van Holland. — De constitutionele wetten. — Bestuur van Koning LODEWIJK. — Staatslieden onder hem. — Toestand des Lands. — Wetgeving. — Ridderorde. — Adel. — Oost-Indië. — Welvaart, wetenschappelijk en godsdienstig leven. — Landing der Engelschen in Zeeland. — 's Konings vertrek naar Parijs. — Tractaat van Maart 1810. — Terugkomst des Konings in Holland. — Abdicatie.....Blz. 319—347.

Digitized by Google

HOOFDSTUK XVI.

Inlijving in het Fransche Keizerrijk. — Invoering der Fransche wetgeving. — Geest van het Fransche bestuur. — Tiërcering. — Conscriptie. — Continentaal-stelsel. — Censuur. — Onderwijsstelsel. — Kerkelijke zaken — Geheime policie. — Verblijf des Keizers in de Hollandsche departementen. — Pogingen om Holland te verfranschen. — Handhaving van den Hollandschen geest onder de Fransche heerschappij. — Godsdienstige toestand. — Val van NAPOLEON. Blz. 348—369.

HOOFDSTUK XVII.

De verwachte verlossing van de Fransche heerschappij. — De Prins van Oranje. — De oud-regenten. — De patriotten. — Het Volk. — Eerste volksbewegingen. — Pogingen om de regeringloosheid te voorkomen. — Staatkundige strekking der eerste politieke handelingen. — Zorg dat Nederland op zelfbevrijding aanspraak zou kunnen maken. — Souvereiniteit van den Prins van Oranje. — De strijd tusschen de oude en nieuwe beginselen van Staatsregt. — VAN HOGENDORP en KEMPER. — Aandeel van het Volk aan de uitroeping van WILLEM I als constitutioneel Vorst.....Blz. 370—402.

HOOFDSTUK XVIII.

Onderscheidene inzigten in de Commissie tot ontwerping der Grondwet. — Restauratie van het oude. — VAN HOGENDORP, VAN LIJNDEN. — Handhaving der nieuwe beginselen onder het monarchaal gezag. — ELOUT, ROËLL, VAN MAANEN. — Anti-theoretische geest. — De adel. — Discussie over de Staten in de provinciën. — Staats-godsdienst. — Memorie van KEMPER tegen het ontwerp. — Bepaling van de wijze van aanneming der Grondwet. — Vergadering der Notabelen te Amsterdam. — Aanspraak van VAN MAANEN. — Stemmen tegen de Grondwet. — Aanspraak van VAN NAGELL. — Bestuur en wetgeving na de Grondwet van 1814.....Blz. 403—436.

Digitized by Google

HOOFDSTUK XIX.

Inleiding tot de geschiedenis na 1814. — Vereeniging met België. — Provisioneel bestuur. — Brief aan de Bisschoppen. — Komst van den Souvereinen Vorst in België. — Eerste regeringshandelingen. — Terugkomst van NAPOLEON. — Aanvaarding van het koningschap. — Benoeming der Commissie voor de grondwetsherziening. — Werkzaamheden der Commissie. — Invloed van den slag van Waterloo. — Verzet tegen de aanneming der grondwet door de R. K. geestelijkheid. — Grondwetsherziening in het Noorden. — Stemming der Notabelen in het Zuiden. — Besluit dat de grondwet aangenomen is. — Benoeming van leden der Staten-generaal en van Ministers. — Inhuldiging van den Koning te Brussel.....blz. 437—493.

HOOFDSTUK XX.

Openbare meening op het einde van 1815 en bij den aanvang van 1816. — Oordeel van VAN HOGENDORP. — Zijn ontslag als vice-president van den Raad van State. — Ministeriële veranderingen. — Karakter van WILLEM I. — Eerste gewone zitting der Staten-generaal. — Organisatie van het Hervormd kerkgenootschap. — Inzigten ten opzigte van de organisatie van het R. K. kerkgenootschap. — De bisschop van Gent vervolgd en gestraft. — Gesprekken over een administrative afscheiding. — Commissie voor het Burgerlijk Wetboek. — Voorname sprekers in de Tweede Kamer: VAN HOGENDORP, KEMPER, VAN ALPHEN, DOTRENGE, REIJPHINS, SURLETT DE CHOKIER. — Fransche vlugtelingen in Brussel. — Begin der finantiële oppositie: VAN NES. — Discussiën over de begrootingswetten, — over de belastingen, — over de jagt, enz. — Uitbreiding van de Koninklijke magt. — Vervolging van VAN STRAETEN en van het oud-lid der Staten-generaal HENNEQUIN. — Groote ontevredenheid tusschen de Noordelijken en Zuidelijken.....blz. 494—558.

HOOFDSTUK XXI.

Aanvankelijk gunstige uitkomsten van de regering van WILLEM I. — De Nederlandsche taal. — Zorg voor onderwijs. — Kerkelijke aangelegenheden. — Bezwaren tegen den geest der eeuw, BILDERDIJK,

Digitized by Google

DA COSTA. — Volksgeest. — Ministeriële veranderingen. — Beraadslagingen over het burgerlijk wetboek. — Dood van KEMPER. — De minister ELOUT. — Verwerping der domeinwet. — Afstand van domeinen aan den Koning. — De Maatschappij van volksvlijt te Brussel. — Amortisatie Syndicaat. — VAN HOGENDORP neemt zijn ontslag als lid der Staten-generaal. — Graanhandel. — Koloniale zaken. — Handelmaatschappij. — Welvaart en tevredenheid. — Lof, binnen- en buitenslands aan de regering van WILLEM I toegekend..blz. 559—606.

HOOFDSTUK XXII.

Toenemende spanning tusschen Noord en Zuid. — Besluit omtrent het gedwongen gebruik der Nederlandsche taal. — Kerkelijke aangelegenheden. — Onderhandelingen met den Internuntius NASALLI afgebroken. — Oprigting van het *Collegium philosophicum*, te Leuven. — DE CELLES te Rome. — Concordaat van 1827. — De minister van Justitie VAN MAANEN. — Publieke geest, Belgische journalistiek. — Verwerping der begrooting voor 1827. — Nieuw wetboek van strafregt. — Discussiën over de begrooting voor 1828. — De Prins van Oranje te St. Omer. — Aanvang van het jaar 1828. — Vrees voor revolutionaire bewegingen. — Commissie tot herziening van de besluiten op het Hooger onderwijs. — Veelvuldige drukpersvervolgingen. — De Provinciale Staten in den zomer van 1828. — Voortdurende ontevredenheid onder de Roomschen. — Vredelievende zending van CAPACCINI. — DE POTTER. — De Katholieke liberale Unie. — Opening der zitting van 1828—29. — Dood van APPELIUS; VAN TETS minister van finantiën. — Voornaamste leden in de Tweede Kamer; optreden van LUZAC. — Het voorstel van DE BROUCKÈRE tot intrekking der gelegenheidswetten van 1815 verworpen. — Veroordeeling van DE POTTER. — De glazen bij den minister van justitie ingeslagen. — Discussiën over de begrooting voor 1829. — Algemeen petitionnement. — Voorstel van LE HON en CORVER HOOFT. — Wet op de drukpers aangenomen. — Vergeefsche pogingen om den Koning tot eene amnestie over te halen. — Tienjarige begrooting verworpen. — Sluiting der zitting.....blz. 607—685.

HOOFDSTUK XXIII.

Reis des Konings in de Zuidelijke provinciën. — *L'ordre de l'in-*

Digitized by Google

famie. — De journalistiek in het Zuiden en in het Noorden. — Opening der Staten-generaal, 1829—1830. — BRUGMANS niet toegelaten. — Petitie van FONTAN. — Gesprekken van WILLEM I met ROËLL en met een Belgisch staatsman. — Boodschap van 11 December. — Begrootings-deliberatiën. — Afzetting van ambtenaren. — Nieuwe petitiën. — Tweede veroordeeling van DE POTTER c. s. — Nieuwe wet op de drukpers. — Koffijbelasting. — Sluiting der Staten-generaal. — De vestiging van den Hoogen Raad te 's Hage. — Fransche omwenteling. — Onlusten te Brussel. — Belgische deputatie naar 's Gravenhage. — De Prins van Oranje. — Buitengewone zitting der Staten-generaal. — Provisioneel bestuur in België. — De feitelijke scheiding. blz. 686—744.

Digitized by Google

Digitized by Google

INLEIDING.

Het standpunt der geschiedkundige beschouwing. — Betrekking van de wetenschap der zamenleving daarop. — Verband tusschen het verledene, tegenwoordige en toekomende in onze geschiedenis. — Noodzakelijkheid van eigen onderzoek. — Doel van ons geschrift. — Plan en verdeeling.

De geschiedenis van het staatsleven en het staatsregt van een bijzonder volk is slechts een enkel hoofdstuk van de algemeene geschiedenis der menschelijke zamenleving; de wetenschappelijke beschouwing dier zamenleving moet dus het standpunt bepalen, waarop de geschiedschrijver zich behoort te plaatsen.

Men roemt teregt de onpartijdigheid als eene eerste zedelijke eigenschap in den geschiedschrijver. Het komt er zeer op aan zich juist voor te stellen, wat daaronder verstaan moet worden.

Eene volkomen onvooringenomenheid, of juister: "*Voraussetzungslösigkeit*" is bij geschiedkundige beschouwingen, en wel het minst van alle bij een kort algemeen overzigt van geschiedkundige gebeurtenissen, mogelijk. Hetgeen als belangrijk opgemerkt, als minder belangrijk verzwegen moet worden, hangt van vroeger gevormde meeningen af, en deze worden weder door wijsgeerige of godsdienstige overtuigingen bepaald.

De trouwe zoon van de R. K. kerk kan bij geene mogelijkheid een anderen godsdienstigen vooruitgang opmerken,

Digitized by Google

dan door de Kerk erkend; voor het licht, dat de kerkhervorming heeft doen schijnen, moet hij noodwendig blind zijn, zoolang zijn geloof aan het onfeilbaar kerkgezag niet aan het wankelen is gebragt. De confessionele rigting der Lutherschen en Calvinisten heeft noodwendig invloed, niet alleen op de waardeering der feiten, maar ook op de voorstelling en rangschikking der gebeurtenissen. Het standpunt van den Hegeliaanschen wijsgeer openbaart zich in de voorstelling van de algemeene ontwikkeling van een idee, waarbij de aanknoopingspunten in de individuele overtuigingen en de persoonlijke handelingen over het hoofd worden gezien. Welk het ware standpunt is, waaruit de geschiedenis moet beschouwd worden, hangt af van de minder of beter aangewezen methode bij de wetenschap der zamenleving.

Dit deel onzer *Handleiding* sluit zich derhalve aan hetgeen wij in het eerste deel hebben voorgedragen, — omtrent de wijsgeerige beschouwing van het rijk der menschen, als het belangrijkste deel der algemeene encyclopaedie, — omtrent de bijzondere geschiedkundige wetenschappen, als bronnen voor de geschiedenis der menschelijke zamenleving, — omtrent het nut van de wijsbegeerte der geschiedenis, maar ook hoe deze tot een oppervlakkig historisch dogmatisme aanleiding geeft, zonder bronnen-onderzoek en speciaal-studie.

De ontwikkelingsperioden in de oude en in de nieuwe geschiedenis, door ons vroeger geschetst, kunnen daarom alleen voorloopig worden aangenomen, terwijl hare voorstelling voortdurend door de critiek van dwaling gezuiverd en door nieuwontdekte waarheden moet verrijkt worden. Tot eene grondiger kennis der menschelijke zamenleving dienen de anthropologie, inzonderheid hare betrekking tot het sociale leven, de statistiek in haren uitgebreidsten omvang en de wetenschappen, die de bestrijding der maatschappelijke kwalen aanwijzen, beoefend te worden. Voor den regtsgeleerde vormt de geschiedenis de inleiding tot de kennis, hoe de levensbetrekkingen door het regtsgezag beschermd zijn

Digitized by Google

en moeten worden. Terwijl wij ten opzigte van de breedere ontwikkeling van het aangestipte verwijzen naar het EERSTE DEEL, meenen wij hier in het kort ons begrip van hetgeen tot eene juiste geschiedkundige beschouwing behoort, in herinnering te moeten brengen.

Er zijn uitnemende mannen, die meenen dat de vraag, wat Gods plan in de geschiedenis is, eene zaak des geloofs moet blijven en van geen invloed mag zijn op de beschouwing der gebeurtenissen. Behalve dat hun gevoelen feitelijk wedersproken wordt, door dat ieders godsdienstige of wijsgeerige overtuiging met zijn oordeel verbonden is, meenen wij daarenboven, dat de geschiedenis eenzijdig wordt beoefend, wanneer alleen op bijzonderheden de aandacht wordt gevestigd en men niet tevens het oog geopend houdt voor den ontwikkelingsgang, dien een hooger dan menschelijke magt in de gebeurtenissen des tijds werkt.

Tegen een blind noodlot, waarvan een geesteloos causaalverband bijna niet onderscheiden is, komt het godsdienstig gevoel op, eerst met het nog onontwikkeld geloof, dat de Almagt op onbegrijpelijke, bovennatuurlijke wijze nu en dan in den natuurlijken loop der dingen ingrijpt. Het onredelijke van een God, die nu eens meer, dan minder werkt, wordt eerst opgeheven, nadat men den alwijzen Geest niet alleen erkent in de levensorde van de onderscheidene organen in het individuele leven, maar ook in den zamenloop van al het verscheidene in de gebeurtenissen tot één geheel.

Bij deze wereldbeschouwing moet de geschiedschrijver het algemeen verband der geschiedkundige ontwikkeling opsporen en de daden en bedoelingen der handelende personen trachten te begrijpen, en naarmate dit plaats vindt, wordt ook de ware onpartijdigheid en verdraagzaamheid geboren, die voorwaar niet bestaat in beurtelings een onregt te erkennen, nu ter regter-, dan ter linkerzijde, maar wel, gelijk de oude Nederlandsche regtsgeleerden het uitdrukten, door te letten op *alles 'tgene ter materie dienende is.*

Digitized by Google

Bij de voorlichting van de algemeene wetenschap der zamenleving hebben de volken in het algemeen één gelijke ontwikkeling. De volken beginnen hun leven in den natuurstaat. Door den invloed van uiterlijke omstandigheden worden meeningen en overtuigingen gevormd; maar die meeningen en overtuigingen zijn weder op hare beurt mede-oorzaken van volgende gebeurtenissen. In de menschelijke zamenleving is alles werking en tegenwerking. Het individuele levert de bouwstoffen voor de algemeene volksovertuiging, en deze vormt weder een algemeenen grond, waaruit nieuwe individuele meeningen opkomen. Uiterlijke gebeurtenissen, niet minder dan inwendige geestkracht en redelijke overtuiging vormen in het leven der volken tijdvakken van bijzonderen bloei en luister, die weder afgewisseld worden door tijdvakken, waarin de geest zich meer inwendig ontwikkelt. De geschiedenis vertoont overal leven en vooruitgang, — en wel vooruitgang in eene vaste rigting, vooruitgang in meerdere kennis, in meerdere persoonlijke overtuiging.

Het einddoel, waarnaar, in het licht der geschiedenis, de Staat streeft, — en met het ideaal der menschelijke zamenleving vóór zich, *moet* streven, is geene groote nationale gemeente door de leden gezamentlijk bestuurd. Zulk eene groote gemeente zonder verscheidenheid en met gelijke regten en werkzaamheden, zou onmogelijk te bereiken zijn bij het groote aantal hulpbehoevenden, waaruit noodwendig elke menschelijke zamenleving bestaat; maar daarenboven den rijkdom van verscheidenheid der menschelijke levenskringen oplossen in een oppervlakkige gelijkheid van werkzaamheid met een zelfzuchtig beginsel tot grondtoon. De bestemming der zamenleving, gelijk zij door de gezonde wijsbegeerte der geschiedenis uit den ontwikkelingsgang der gebeurtenissen wordt aangewezen, is veeleer, dat uit het eenvormige, weinig ontwikkelde natuurleven telkens meerdere zelfstandige levenskringen gevormd worden, waar-

Digitized by Google

in het gemoedelijke karakter, in den strijd des levens tot persoonlijkheid wordt opgeleid, en de zamenleving allengs nadert tot een veelzijdig volksleven, waarin geen enkel levenselement verwaarloosd of eenzijdig aangekweekt wordt. Het individuele en het algemeene, — vrijheid en gezag, wetenschap en volksbewustzijn, werken wederkeerig op elkander. Nu eens heeft men tijdvakken, waarin het centraal gezag de vruchten eener vroegere beschaving aan het volksleven oplegt, dan weder tijdvakken van vrijheid van provinciaal en gemeenteleven, waarin die vruchten zelfstandig verwerkt worden. Naarmate de staatsgeschiedenis zich van het natuurleven verwijdert, rijzen personen op als helden van kracht, van verstand en geloof, terwijl bij meer algemeene volksontwikkeling de eerste beginselen van vooruitgang in het verborgene van het volksleven ontkiemen, om eerst later een werkelijken vorm te ontvangen door die staatslieden en vorsten, die hunnen tijd verstaan. Eerst openbaart zich de vooruitgang bij weinigen, dan bij meerderen; nu ontwikkelt zich de denkwijze in diepte bij enkelen, dan weder in breedte bij velen; in dit groote ontwikkelingsproces kan de mensch alleen vruchtbaar werken hetgeen Gods wijsheid werkt: telkens meerder waarheid en meerder regt. Het lot der volken wordt bepaald door hunnen geheelen intellectuelen en morelen toestand: "*Les peuples ont le sort qu'ils méritent.*" Is de menigte nog op een zeer lagen trap van beschaving, dan is de volksgeest geheel lijdelijk onder den invloed van de zinnelijkheid en het bijgeloof; bij hoogere ontwikkeling wordt het bewogen door den eerbied voor groote mannen en schoonklinkende woorden; eerst zeer langzamerhand ontwikkelen zich meer algemeen de persoonlijke en krachtige overtuigingen, die tegen elkander in botsing zijn, tot dat door meerdere gelijkheid in waarheidsliefde meerdere eenheid in de publieke opinie geboren wordt. In de langzame ontwikkeling van het maatschappelijk leven komt de groote

Digitized by Google

meerderheid achteraan, terwijl de kracht van den vooruitgang bij de minderheid is. De echt nationale geschiedenis vindt men slechts bij de ontwikkeling van de kern der natie.

Dezelfde ontwikkelingsperioden, die de algemeene geschiedenis van het meest invloedrijke deel der menschheid tot heden gehad heeft, spiegelen zich met enkele wijzigingen ook in de geschiedenis van Nederland af.

Ook in het staatsleven van ons Vaderland is duidelijk eene opklimming van het natuurleven tot een veelzijdig vrij maatschappelijk leven op te merken.

Naarmate onze voorouders zich door beschaving van den natuurstaat verwijderden, verloren ook zij hunne onschuld en gemoedelijkheid; een krachtige zelfzucht ontwikkelde zich, waarin vooruitgang van een bewust worden van eigen belang en eigen regt niet te miskennen is. Er zijn ook in onze geschiedenis tijdvakken geweest, waarin de volksbeschaving scheen stil te staan, maar die bij naauwkeurige beschouwing de dagen der kleine dingen waren, waarin het grootere werd voorbereid. Op het einde der 13e eeuw ontstaat er bijna eensklaps een Nederduitsche letterkunde in vollen bloei en een vaderlandsche geest in volle kracht, die het: "Holland! Holland!" langs de duinen doet hooren en den vreemdeling van de grenzen verjaagt; maar jaren, ja eeuwen waren voorgegaan om die letterkunde tot haar bloeitijd te brengen en aan den landzaat die trouwhartigheid in het verdedigen van zijn land en van zijn vorst te schenken.

Er is geen enkele eeuw verloopen, zonder dat het maatschappelijk leven in veelzijdigheid van ontwikkeling is vooruitgegaan. — Na de Romeinsche overheersching waren onze heidensche voorouders meer ontwikkeld, dan vóór dien tijd. De overheersching van KAREL *den Groote* leidde hen tot nog hoogere beschaving op. In de verdediging van hun erf tegen de Noormannen ontwikkelden zich trouwhartigheid

Digitized by Google

en pligtbesef. De 11e, 12e, 13e, 14e, 15e en 16e eeuwen vertoonen in de regeringen van Graaf DIRK III, WILLEM I, FLORIS V, WILLEM III, PHILIPS van Bourgondië en KAREL van Oostenrijk een telkens beter en volledíger georganiseerd staatsleven. De krachtige monarchale regering van den laatstgenoemde was in den aanvang niet impopulair, evenmin als de strenge handhaving van de algemeene Kerk tegen de opkomende ketterij; — het absolutisme van PHILIPS verwekte, onder medewerking van velerlei omstandigheden, een algemeenen opstand.

Nu tegenwoordig eene onbeperkte godsdienstvrijheid naar veler overtuiging zoo geheel natuurlijk is, ziet men op de strenge bloedplakaten als een tijdvak van ruwheid, en teregt, terug; maar in het begin her 16e eeuw werden zij algemeen pligtmatig geacht. Het volk geloofde aan geene godsdienst dan in den algemeen erkenden vorm, en de aanranding van dat geloof werd in bekrompen menschenwaan als een misdaad tegen God zelven beschouwd; — de middeneeuwen hadden geen ander algemeen geloof bij de menigte ontwikkeld. De strijd tegen Spanje werd door velerlei omstandigheden voor een groot gedeelte een strijd voor de vrijheid der Hervormde godsdienst; men had beter gedaan, voor de vrijheid der godsdienst in het algemeen de wapens te voeren! Maar welk onpartijdig geschiedschrijver zal niet erkennen, dat in de 16e eeuw zulk een edele strijd slechts in de bedoelingen kon liggen van hen, die hunnen tijd drie eeuwen vooruit waren. Hevige geschillen in de Hervormde kerk hebben in het begin der 17e eeuw den uitnemenden staatsman, aan wien naast WILLEM I en MAURITS Nederland zijn nationaal volksbestaan te danken heeft, op het schavot het leven doen verliezen. Oppervlakkige betweters geven daarvan uitsluitend de schuld aan OLDENBARNEVELD zelven, die het prediken over de betwiste punten in de kerk niet had moeten beletten, — of aan MAURITS, die de onregtvaardige regtspleging had moeten ver-

Digitized by Google

hinderen; de meer naauwkeurige geschiedvorscher ontdekt de zaden van die rampzalige twisten reeds in de dogmatische rigting, die de hervorming te midden der vervolging nam, en bepaalt zich, die gebeurtenissen bij het licht van den tijd, waarin zij voorvielen, te verklaren; waarbij hij den zegen niet behoeft te verzwijgen, dat wij thans een tijd van hooger godsdienstige ontwikkeling beleven.

Na Zwitserland, mogen wij er roem op dragen, het eerste land in Europa geweest te zijn, waar als staatsmaxime in het leven trad: dat alle regering is voor het volk en dat het volk aan geen vorsten toebehoort; maar toch is de burgerlijke en staatkundige vrijheid van vroegere dagen slechts een begin geweest van wat zij nu is. Vroeger bestond zij veelal ongeregeld en ten gevolge van zwakheid van regeermagt; thans vindt zij in die magt hare bescherming. In hare buitenlandsche betrekkingen heeft de Republiek eene schitterende rol gespeeld; in den zee-oorlog voor onze onafhankelijkheid gevormd, waren wij in de zeevaart en weldra in den koophandel andere volken vooruit en gedeeltelijk door onze ligging de opvolgers van Venetië op ruimer gebied, terwijl door onzen strijd tegen Spanje en den Munsterschen vrede onze kleine Staat tot den rang eener groote mogendheid werd verheven. Onze magt was echter te gering om die te kunnen handhaven op de hoogte, waarop de buitengewone gebeurtenissen ons geplaatst hadden. Met Engeland verbonden onder de gemeenschappelijke leiding van onzen WILLEM III, werden wij de sloep, die het oorlogschip in zijne bewegingen volgde. De 18e eeuw deed onze voorouders zich van het buitenlandsch staatstooneel terugtrekken in de binnenkameren van het huisselijk leven, waar de wetenschap met meerder vlijt en in ruimer omvang dan ooit te voren beoefend werd, en de burgerklasse bij het genot van welvaart zich met staatkundige bespiegelingen in rijm en onrijm vermaakte, tot dat men begon te dweepen met een versnelden vooruitgang, ofschoon de kracht ont-

Digitized by Google

brak om onzen regeringsvorm naar den eisch der tijden te hervormen. Den ondervonden tegenspoed bij den Engelschen oorlog schreef men aan allerlei denkbeeldige oorzaken toe, terwijl men de ware over het hoofd zag. Eindelijk werd de vreemdeling ingeroepen, om belangeloos, zoo als men waande, het rijk van vrijheid, gelijkheid en broederschap bij ons te stichten. Binnen weinige dagen werd de eeuwenoude staatsregeling gesloopt, die nog weinige jaren te voren door vreemdeling en landgenoot als een model van regeringsvorm geprezen was, ofschoon ook hier jaren, ja eeuwen lang de kiemen van het verderf reeds aanwezig waren geweest. Ook thans echter was onder de oppervlakkige geestdrift, waarmede alom de vrijheidsboomen geplant werden, als of dit het begin van het ideaal staatsleven was, menig edel gevoel en overtuiging van waarheid ontwikkeld, die later vruchten zouden dragen. En die vruchten zijn rijper geworden te midden van de stormen der partijschappen en den guren winter der vreemde dwingelandij, die, bij gemeenschappelijk leed, naar eenen nationalen regeringsvorm deed uitzien, waarin het goede van de nieuwe tijden op het oude, dat nog groeikracht had, kon worden ingeënt.

En de gebeurtenissen der laatste vijftig jaren hebben wederom duidelijk bewezen, dat ons volksleven vooruitgaat.

En die vooruitgang is nimmer in wezentlijkheid door breede kloven afgescheiden, al werden ook de banden van het oppergezag door revolutionair geweld verbroken. Het streven naar eenheid onder het Bourgondische en Oostenrijksche huis hief de plaatselijke en provinciale autonomie van vroeger niet geheel op, en bij de afzwering van den laatsten Graaf hadden de algemeene Staten toch meerder magt, dan toen zij het eerst werden zaamgeroepen. Hoe radicaal de omwenteling van 1795 ook moge schijnen, onder andere benamingen werd de strijd tusschen de provinciën en de generaliteit toch voortgezet, terwijl in de rigtingen van den tegenwoordigen tijd een gelijksoortig verschil is op te

Digitized by Google

merken, als de staatspartijen verdeelde ten tijde van de Dordrechtsche synode.

Het leven der volken kent evenmin als het leven der individuen interruptiën. De vooruitgang knoopt zich noodwendig aan den vroegeren toestand vast. De nieuwere begrippen worden inderdaad altijd ingeënt op den ouden boom, ook dan, wanneer de wetgevers wanen een geheel nieuw tijdperk te kunnen aanvangen.

Het geloof aan eenen vooruitgang door God gewerkt, drijft meer dan iets anders den geschiedschrijver aan, dien vooruitgang op te sporen. Waar men, met dankbare erkentenis voor de vermogens ons geschonken, het natuurschoon bewondert, moet men niet minder het schoone tafereel der geschiedkundige ontwikkeling gadeslaan. Het geloof aan vooruitgang kweekt alleen een eenzijdig optimisme aan, wanneer het oog wordt gesloten òf voor het goede in het verledene, òf voor het veelvuldige onware, onregtvaardige en vormenlooze dat er nog bestaat. Het ideaal der zamenleving is, dat door allen met kennis deelgenomen wordt aan de algemeene belangen, door ieder in zijnen kring. Geen enkel mensch is uitgesloten van de deelneming aan het vraagstuk der geschiedenis. In de zedelijke wereldorde wordt ieders werkzaamheid eene persoonlijke medewerking. De geschiedschrijver moet die meerdere bewuste deelneming zoeken op te sporen. Naar den waren maatstaf geldt niets voor wezentlijk goed, dan hetgeen uit het vrije individuele geweten als eigen overtuiging is voortgekomen. Bij deze beschouwing zijn de ruwe middeneeuwen een toenadering tot het rijk der persoonlijkheid, boven het eenvoudige, gemoedelijke eerste natuurleven en is de levendigheid van een tijd vol van critiek en subjective meening een vooruitgang boven de tijdvakken van staats- en kerkgezag, al is het ook dat men nog verre, zeer verre verwijderd is van het ideaal, waarvoor de menschelijke zamenleving vatbaar is.

Digitized by Google

Het mag twijfelachtig gerekend worden, of bij de tegenwoordige uitbreiding der geschiedkunde er immer eene zoo onpartijdig geschrevene en uit zuivere bronnen volledig toegelichte geschiedenis van ons Vaderland zal kunnen gegeven worden, dat zij elk belangrijk feit in de ontwikkeling van het volksleven in zijn vollen omvang doet kennen. Eerst de met zorg bewerkte *monographiën* kunnen elke gebeurtenis in haar bijzonder karakter ten volle in het licht stellen; daarbij veranderen de tijden en de maatschappelijke behoeften; in de geschiedenis van een volk is niet alles even belangrijk voor elk volgend tijdvak, en het speciale punt uit het oude Staatsregt, dat voor den individu, die met een ander proces voert, gewigtig is, kan nog niet altijd belangrijk geacht worden voor het algemeen.

Hetgeen waarop inzonderheid bij een algemeen overzigt moet gelet worden, is, dat het volk in zijne algemeene staatkundige ontwikkeling geschetst worde en dat door de beoefening der Vaderlandsche geschiedenis worde voorbereid een onpartijdig oordeelen over de tegenwoordige staatsaangelegenheden. De resultaten, die een enkel schrijver uit de geschiedenis afleidt ter bevordering van het gezonde staatsleven en door anderen worden overgenomen, zijn luttel en beperkt vergeleken bij de veel uitgebreidere vruchten, die een werk kan opleveren, wanneer het velen opwekt tot onpartijdig onderzoek en oordeel over den geschiedkundigen zamenhang, waarin uit het verledene het tegenwoordige is voortgekomen en waarin het tegenwoordige de kiemen der toekomst bevat.

Het TWEEDE DEEL van onze *Handleiding tot de kennis van de wetenschap der zamenleving en van het Nederlandsche Staatsregt*, moet naar onze bedoeling den ontwikkelingsgang van het Nederlandsche staatsleven aanwijzen, te midden van de algemeene ontwikkelingsperioden der Europesche maatschappij en, zoo mogelijk, de opwekking inhouden om

Digitized by Google

langs de historische ontwikkelingslijn het tegenwoordig Nederlandsch Staatsregt verder te volmaken.

Ons voornemen is dus een kort overzigt te geven als eene handleiding tot verder zelfstandig onderzoek. Wij hebben de stof verdeeld in hoofdstukken, die zooveel mogelijk afgeronde perioden bevatten. De oudste tijden zullen wij korter, de latere breedvoeriger behandelen tot op den tegenwoordigen tijd; terwijl het einde van dit deel zich zal aansluiten aan het *Derde Deel*, dat het tegenwoordig Nederlandsche Staatsregt omvat.

Ons onderwerp is beperkt tot de geschiedenis van het inwendig Staatsleven en Staatsregt; — toch mogen wij de waarschuwing niet achterwege laten, dat dit slechts een klein gedeelte uitmaakt van de algemeene geschiedenis des Vaderlands, en dat men tot groote eenzijdigheid dreigt te vervallen, wanneer men deze studie afscheidt van de geschiedenis van de ethnographie en geographie van Nederland, — van hare uiterlijke beschaving, welvaart, armoede, staatshuishoudkundige begrippen, diplomatie, krijgswezen, zeewezen, burgerlijke- en strafwetgeving, taal- en letterkunde, school- en academie-wezen, kerkelijk leven en godsdienstig en wijsgeerig denken.

Eene handleiding tot zelfonderzoek zou geheel onvolledig zijn, wanneer zij de bronnen en hulpmiddelen niet aanwees tot verkrijging van meerdere kennis. In de opgave daarvan, die wij laten volgen, hebben wij er naar gestreefd hem, die eenig onderwerp verder wilde onderzoeken, den weg te wijzen, zonder dat wij eene volledige lijst van geschriften vervaardigd hebben, dat ons geheel onnoodig toescheen, bij de catalogussen en bibliographiën, waarop wij de aandacht gevestigd hebben.

Mogt onze *Handleiding* zijn een wegwijzer tot bronnenonderzoek en speciaal-studie, eene opwekking tot zelfstandig oordeel, wij zouden onzen arbeid rijkelijk beloond zien.

Digitized by Google

HOOFDSTUK I.

Vóór en na de Romeinen. — De Friezen, Saksers en Franken. — De Frankische overheersching. — De Regtsbedeeling. — Het Benificiaal- en leen-wezen. — De Kerk en het Canonieke regt. — De Noormannen. — De Kruistogten. — De onderscheidene gewesten in hunne ontwikkeling vóór het Bourgondische huis. — Friesland. — Utrecht. — Groningen en Drenthe. — Holland en Zeeland. — Gelderland. — Brabant en Limburg. — Gemeenschappelijke gebeurtenissen en inrigtingen. — De derde stand. — De steden. — De Staten in de onderscheidene gewesten. — De partijschappen in de 14e en 15e eeuw.

Van de staatsinstellingen der oudste bewoners van deze landen vóór onze jaartelling, weten wij zeer weinig. De gevonden oudheden wijzen slechts aan, dat zij steenen werktuigen hadden en dat zij diepen eerbied voor hunne dooden koesterden. De geschiedenis der aborigines, de steenperiode der beschaving, is in alle landen in dikke nevelen gehuld.

De stammen, door de Romeinen in ons tegenwoordig Vaderland ten onder gebragt, die de oudste bewoners, òf verdreven, òf overwonnen hadden, waren Friezen, die langs de kust woonden, en andere Germanen, die veelal hunne namen aan de landstreek of aan hunne gewoonten ontleenden, de Batavieren in de Betuwe, de Tubanten in Overijssel enz. Het waren kloeke menschen, die in veeteelt en vischvangst hunne middelen van bestaan vonden, die kort vóór de geboorte van Christus aan de Romeinen cijnsbaar werden en

Digitized by Google

bijna geen bestuur hadden dan eenige rustbewaring door den priester of de oudsten. *In pace nullus fere magistratus.*

Tijdens de Romeinsche overheersching behoorden de zuidelijke Nederlanden tot *Gallia Belgica* met Reims tot hoofdstad, terwijl Friesland met een streek van Utrecht tot *Neder-Germanië* met Keulen tot hoofdstad werd gebragt.

De overheersching der Romeinen was die van een uiterlijk zeer beschaafd volk over een natuurvolk op den eersten trap van ontwikkeling; zij hebben hunne overheersching gekenmerkt door het aanleggen van enkele militaire wegen, het graven van enkele grachten en het bouwen van enkele sterkten; maar de Romeinsche beschaving heeft zich slechts zeer oppervlakkig aan onze voorouders medegedeeld. Terwijl de overwinnaars de rust handhaafden en door overmagt het cijnsbaar volk meer tot arbeid dwongen en verder met hen handel dreven, inzonderheid in slaven, leerden zij hun tevens het gebruik van ijzeren werktuigen, enz.

Het is zeer twijfelachtig of het Romeinsche regt en de Romeinsche municipale instellingen in deze periode eenigen blijvenden invloed op ons Vaderland hebben uitgeoefend.

Het voortdringen van ALARIK naar Italië, omstreeks 400, noodzaakte STILICO, den Romeinschen veldheer, die de landen van den Rijn bezet hield, naar Italië te trekken, waardoor de noord-westelijke wingewesten van den Romeinschen Staat werden prijs gegeven. Bij het vertrek der Romeinen waren de beginselen van zeer vele dorpen en steden reeds aanwezig.

De groote volksverhuizing, die in de 5e eeuw plaats had, liet het noorden van ons land, Friesland, grootendeels onbezocht. In de oostelijke en zuidelijke streken treffen wij de Saksers, Anglen, Warnen en andere stammen aan, terwijl bij het verval der Romeinsche heerschappij de Friezen zich meer zuidwaarts uitbreidden tot het Swin of Sincfal in Vlaanderen. Onze vaderlandsche geschiedenis van de 4de tot

Digitized by Google

de 9de eeuw is bijna geheel de geschiedenis der Friezen en van hunnen strijd tegen de Franken.

Telkens verhuisden enkelen en meerderen uit deze volksstammen, terwijl zij hunne regtsgewoonten met zich medevoerden. Uit de hieruit ontstane onzekerheid, welke regtsgewoonten men volgde, ontstonden de vrijwillige verklaringen omtrent het regt, dat men volgde, de zoogenaamde *professiones juris*, welke regtsinstellingen inhaerent aan de personen, territoriaal werden, toen de volksverhuizing ophield, hetgeen een groote vooruitgang in het maatschappelijk leven was. Alle deze volken hadden in het algemeen eene verdeeling van standen, in edelen, vrijgelatenen en slaven, en een bestuur, dat zijn grondslag had in de natuurlijke zucht tot onderlinge bescherming met eene gemoedelijke trouw aan het ware vereenigingsbeginsel: één voor allen en allen voor één; maar dat in de Germaansche zamenleving bijna geen anderen omvang had dan van onderlinge bescherming van persoon en goed. De kleinste der vereenigingen was de *mark* of het vereenigd grondbezit. Bij de volksverhuizing zetteden meestal een aantal huisgezinnen zich op dezelfde plaats neder. Ieder huisvader kreeg in de eerste plaats zooveel hij voor zijn huis, hof en tuin noodig had. Het overige veld werd in kampen verdeeld, in den beginne, zoo het schijnt, met periodieke afwisseling en met bepaling, door de meerderheid vastgesteld, wat op den grond bebouwd zou worden, terwijl de wouden en heidevelden onverdeeld in gemeenschappelijk bezit bleven. In Friesland, en daaronder ook Holland en Zeeland, die vroeger tot Friesland behoorden, kwam men het spoedigst tot meer individueel grondbezit. Ook buiten de markgenootschappen had men vele gemeene gronden, gemeene weiden en bosschen.

De markgenootschappen, en in Friesland en Holland de buurten, hebben lang een aloude en Germaansche autonomie op het platte land bewaard. Eene andere soort van autonomie vormden de vereenigingen tegen het water, waaruit

Digitized by Google

de polderbesturen en heemraadschappen ontstonden, die reeds zeer vroegtijdig eenen aanvang namen, vóór dat de Vorsten het bestuur der dijken regelden.

In die autonomie golden inzonderheid drie regels, waarin de geest dier instellingen zich openbaart: "dien 't water deert, die 't water keert;" — "die mede beteren wil, moet mede gelden;" — "die bekostigt, die beheert," gelijk het aloude vaderlandsche regt, uit het volksleven voortgekomen, zich dikwijls in spreekwoorden en zinnebeelden openbaarde. Uit dienzelfden Germaanschen geest van vereeniging, waaruit de markgenootschappen, de gemeene weiden, de waterschappen ontstonden, kwamen ook de Gouwen of Germaansche graafschappen en later de gemeenten en gilden op, al zijn de laatstgemelde maatschappelijke instellingen van een lateren tijd. Van het zuiver Germaansche regt zijn geene monumenten meer over, daar hunne gewoonten eerst beschreven werden, toen de Christelijke godsdienst haar invloed op het regtswezen begon te openbaren. Het is echter overtuigend aangetoond, dat de heidensche godsdienst op dat oorspronkelijk regt grooten invloed heeft uitgeoefend. Ofschoon het Angelsaksisch regt in Engeland in de 7de eeuw beschreven werd, heeft het toch in hoofdzaak ook hier te lande als gewoonteregt gegolden.

Van de 7de eeuw af vinden wij op den Vaderlandschen bodem drie hoofdvolken: de Franken in het zuiden, de Friezen in het noorden en de Saksers op de oostelijke grenzen, terwijl de vroegere bewoners in voortdurende oorlogen òf uitgeroeid òf in slavernij gebragt òf onder de nieuwe bevolking als vrijen waren opgenomen. De naam van Batavieren komt in de 5e eeuw niet meer voor.

Tot de Frankische overheersching werden onze voorouders ook gedeeltelijk gebragt door de prediking van het Christendom. Zoo dit voornamelijk geschiedde uit staatkunde en de bekeerden met de uiterlijke toetreding tot de nieuwe godsdienst de heidensche zeden nog bleven aankleven, ontbrak het echter niet aan velc vrome zendelingen, die door een godsdienstig be-

Digitized by Google

ginsel gedreven werden. Van het begin der prediking van het Christendom hier te lande tot dat de heidensche eeredienst geheel ophield, verliepen echter bijna twee eeuwen. Tot in de laatste middeneeuwen werden nog heimelijke vereerders der heidensche goden gevonden, terwijl het heidensche bijgeloof en de heidensche ondeugden onder het uiterlijk Christendom tot op den tegenwoordigen tijd hier en daar nog voortduren.

De bisschoppelijke kerk van Utrecht was voor bijna alle de Nederlanden eene opvoedster door de kennis en de godsdienst, die zij verspreidde, en niet minder door het kerkelijk regt en de tucht, die zij vaststelde, waardoor een groot gedeelte van het maatschappelijk leven geregeld werd, al werd ook de bisschoppelijke titel meermalen door ruwe zonde ontheiligd en al bleef de vastgestelde tucht ook dikwijls zonder handhaving.

Reeds vroeger onder de PEPIJN'S aangevangen, kreeg ons Vaderland onder KAREL *den Groote* een vast bestuur als een deel van het Frankische rijk. Die overheersching strekte zich uit over het geheele Land, Friesland niet uitgezonderd; ofschoon het Frankische regt in het zuiden het sterkst, in het noorden minder doordrong, terwijl de algemeene inrigting der Frankische monarchie medebragt, dat de Keizer slechts het algemeene hoofd was van het geheele rijk, — de opperleenheer, aan wien allen trouw verschuldigd waren en die wederzijds aan allen bescherming beloofde, met het staatkundig stelsel van KAREL *den Groote*, om uit de puinhoopen van het Romeinsche keizerrijk een Romeinsch-Germaansch keizerrijk op te rigten, onder één sterk wereldlijk-kerkelijk gezag: Caesaropapie.

Onder den Keizer waren twee hoofdambtenaren, de *Capellanus* of *Apocrisiarius* en de *Comes palatii*, geplaatst, terwijl de *Missi dominici*, altijd een wereldlijk en geestelijk ambtenaar, zoowel op de regtspleging als op de kerkelijke zaken moesten toezien. Ons Vaderland behoorde gedeelte-

Digitized by Google

lijk tot het missiaat van Keulen, gedeeltelijk tot dat van Munster, en schijnt volgens sommigen tot drie hertogdommen behoord te hebben, Friesland, Saksenland en Frankenland. Voorts was het Land verdeeld in zeer vele graafschappen, waarin de graven, later de grafelijke ambtenaren, onder de namen van burggraaf, schout, bailjuw, officier, maarschalk, ambtman, regter, grietman, enz., met bijzitters uit het volk, regt spraken.

De regtsspraak geschiedde mondeling en in het openbaar, — in groote zaken meestal in de hoofdplaats van de Gouw, terwijl de regtsspraak in de marken, in de buurten, door *azingen* enz. volgens de oude gewoonten bleef bestaan, bijna zonder tusschenkomst van het openbaar gezag.

Deze regtspleging onderging wel door het gewoonteregt groote wijzigingen, ten gevolge van meerdere verscheidenheid van zaken, maar is in het algemeen tot op het Bourgondische huis blijven bestaan. Ook het veemgerigt, dat in het oosten van ons land zijn regtsgebied heeft uitgeoefend, schijnt tot de tijden van KAREL *den Groote* teruggebragt te moeten worden.

De Capitularia of algemeene rijkswetten der Frankische vorsten en later de algemeene rijkswetten der Duitsche keizers, vormden met het leenregt het algemeen staatsregt voor de middeneeuwen, dat veel meer bestond in de aanwijzing van regten en bevoegdheden der magthebbenden, dan in eene wetgeving omtrent algemeene belangen.

Door de magistratuur onder KAREL *den Groote* werd meer en meer behoefte gevoeld aan eene beschrijving der gewoonten. In de Capitularia werd voorgeschreven, dat de regters liever naar geschrevene wetten, dan naar willekeur moesten oordeelen. Onder den invloed der Frankische vorsten heeft de regtsbeschrijving plaats gevonden in de latijnsche taal. Hieraan is men verschuldigd de zoogenaamde *leges barbarorum*, die door bijzondere personen uit de overlevering opgeschreven, in onderscheidene tijden bijvoegselen

Digitized by Google

verkregen hebben, en waarvan enkele ook in ons Vaderland hebben gegolden. De hoofdinhoud dier wetten was regeling en beteugeling der bijzondere wraakoefening.

Uit de gewoonte om gedeelten van het overwonnen land aan dappere edelen onder zekere voorwaarden weg te schenken, ontstond het leenregt, niet door een woord des wetgevers, maar geheel uit de gebeurtenissen des tijds. Het leenstelsel is ook voor ons Vaderland een ijzeren band geweest, die de uitspattingen van ruwe zelfzucht bedwong. Geen vorst, geen edelman was onbeperkt in zijn gezag. Het leenwezen had in een breed net van vele onderscheidene wederkeerige verpligtingen tot verdediging en hulp, vele magtigen aan elkander verbonden. De Graaf van Holland was voor enkele streken leenpligtig aan den Hertog van Brabant, die op zijne beurt eenige plaatsen van den Hollandschen Graaf in leen bezat, en zoo was het weder in Gelderland en Utrecht, terwijl allen leenpligtig waren aan den Keizer. Het leenwezen vormde een soort van foederativen Staat tusschen de vorsten, uit eigenbelang voortgesproten, maar waarbij het eigenbelang ook al vroeg de belangen der landzaten deed behartigen, op wier trouw men in tijden van nood moest rekenen.

Het is moeijelijk, juist aan te wijzen wanneer het leenregt zijn vollen wasdom heeft gehad, daar het zijne grootste uitbreiding met het in leen uitgeven van ambten en regten en zijne wetenschappelijke bearbeiding eerst gekregen heeft, toen het eigentlijk leenwezen, in de gewijzigde betrekking tot den Keizer als oppersten leenheer, reeds ontaard was van zijn oorspronkelijk karakter van onderlinge bescherming en later alleen bleef voortduren in eenige heerlijke regten, en in de beleening van zakelijke regten, als jagtregt, tiendregt, enz.

Reeds in de 11de eeuw begonnen in ons Vaderland leenmannen zich aan het leenverband jegens den Keizer te onttrekken, terwijl de gewoonte der leenmannen om hunne regten

Digitized by Google

in onderleen uit te geven, zich in ons Vaderland het meest heeft uitgebreid van de 12e tot de 14e eeuw.

De verzwakking van de regeermagt, die op de verdeeling van het rijk van KAREL *den Groote* volgde, deed het geheel zijner staatsinrigting wel vervallen, maar de afzonderlijke instellingen bleven gedeeltelijk bestaan in de onderscheidene graafschappen, waarvan vele naderhand door giften, door leenopdragten en huwelijken uitgebreid, de provinciën hebben gevormd, waaruit ons Vaderland thans bestaat.

Na de verdeeling van het Frankische rijk kwamen de Nederlandsche gewesten eerst onder Lotharingen en toen onder Duitschland, terwijl hunne betrekking tot het Duitsche rijk, in onderscheidene gewesten verschillend, voor een groot gedeelte slechts in naam bestond.

In het noorden van ons Vaderland hadden de Friezen, beschermd door hunne moerassen, de voorvaderlijke vrijheid het meest behouden, al wordt de echtheid van den brief van KAREL *den Groote* omtrent die vrijheid met regt betwijfeld. Door die meerdere vrijheid hebben het beneficiaalwezen en het leenregt aldaar eene geheel andere en veel mindere beteekenis gehad dan elders. Wel maakten de Duitsche keizers van hun regt op Friesland meermalen gebruik om met de regering daarvan Graven, zooals Graaf EGBERT van Brandenburg en later de Graven van Holland, van Gelre en de Bisschoppen van Utrecht, te beleenen, maar deze vorsten erlangden weinig gezag in Friesland. De Friesche vrijheid moge een zelfstandig, onbuigzaam en vrijheidlievend karakter ontwikkeld hebben, voor de orde en welvaart was zij weinig bevorderlijk. Na eene vroegtijdige ontwikkeling bleef Friesland bijna stationair in de 13e en 14e eeuw.

De wereldlijke magt van de Bisschoppen van Utrecht strekte zich niet alleen uit binnen het eigentlijke bisdom, maar tevens over een deel der Veluwe, Overijssel of het Over-Sticht, Drenthe en gedeeltelijk over Groningen, terwijl het kerkelijk gezag van den Bisschop zich over bijna ons ge-

Digitized by Google

heele Vaderland deed gelden en een algemeenen band van godsdienstige beschaving vormde.

De Graven van Holland, wier oorspronkelijk graafschap, klein van omvang, bij Dordrecht gelegen, langzamerhand door giften, overwinningen en huwelijken in aanzien steeg, was het meest onafhankelijke van het rijk, met een zeer vroegtijdig ontwikkelden burgerstand, terwijl in Zutphen en Gelre de vrije edelen het langst hunne magt handhaafden en de Hertogen van Brabant, na de overwinning bij Woeringen ook Hertogen van Limburg, boven allen in vorstelijken luister uitmuntten.

Alle deze gewesten hebben tusschen KAREL *den Groote* en het Bourgondische Vorstenhuis gedurende vijf eeuwen een afzonderlijk staatsregtelijk bestaan gehad, waardoor zij niet zelden met elkander in oorlog waren, maar hebben ook in vele opzigten in gelijke lotgevallen en eene gelijke ontwikkeling gedeeld.

Reeds onder KAREL *den Groote* begonnen de invallen der Noormannen in het gebied der Franken. De Friesche kusten leverden de eerste tooneelen van die woeste plundertogten van de heidensche zeevaarders, die zich zochten te verrijken met buit bij die volken, die reeds een meerderen trap van welvaart bereikt hadden. De Frankische Koning zocht de Noormannen te winnen door hun graafschappen in Kennemerland en elders in leen te geven, onder voorwaarde dat de nieuwe Graven het land tegen de Noordsche zeeroovers zouden beschermen. Het tegendeel gebeurde. De Noormannen regeerden, 826—885, als geweldenaars, dikwijls in verstandhouding met den vijand. Wel werden zij, na den moord aan GODFRIED gepleegd, verdreven, maar voortdurend verontrustten zij nog onze kusten en drongen tot binnen in het land door.

De Noordsche invallen hebben overal in de oude Friesche

Digitized by Google

wetten sporen achtergelaten van de naamlooze ellende, die zij over Nederland gebragt hebben, maar tevens is door de geschiedschrijvers de aandacht gevestigd op de gunstige gevolgen, die deze plundertogten gehad hebben, en teregt is daarbij opgemerkt: "Volken evenzeer als enkele personen ko-"men door strijd en tegenspoed niet zelden tot hooger ont-"wikkeling; zoo ging het in zekere mate ook den Friezen." In de onderlinge bescherming leerde men trouw en pligtbesef. In vele opzigten was in de opvatting dier tijden de verdedigingsstrijd tegen de Noormannen een strijd voor het Christendom, gelijk de kruistogten die later werden.

In dezelfde eeuw, waarin de Noormannen voor het laatst voor Utrecht waren verschenen (1010), leefde DIRK III van Holland (1039—1049.)

d' eerste van de Graven
Die met ghebeden ende met haven
Eerde 't Heilige graf ons Heeren.

De kruistogten namen weldra een aanvang; meer dan twee honderd jaren hebben zij met tusschenpoozen in Europa plaats gevonden. De Nederlanders namen een betrekkelijk grooter aandeel er aan dan eenig volk, en meer dan elders hebben die togten ook in ons Vaderland op den maatschappelijken toestand invloed uitgeoefend. De Graven van Holland stegen er door in aanzien, en zij leerden vreemde vorsten en staatsinstellingen er door kennen. Het getal edelen en ridders met hunnen overmoed werd wel door de kruistogten vermeerderd, maar tevens werden ook bij enkelen gevoelens van christelijken pligt jegens hunne onderhoorigen ontwikkeld. De ridderpligt gebood armen en zwakken te beschermen. Meer dan vroom pligtbesef heeft echter de behoefte aan geld de edelen gebragt tot handelingen, die op den maatschappelijken toestand een grooten invloed hebben uitgeoefend. Men gaf aan lijfeigenen de vrijheid. De onvrijheid hield meer en meer op; maar met de vrijheid ontstond niet dadelijk de wel-

Digitized by Google

vaart. De opheffing der slavernij of van haren zachteren vorm, de hofhoorigheid, is ook voor ons Vaderland een hoogst belangrijke maatschappelijke omwenteling geweest, terwijl de gevolgen der vroegere onvrijheid, zooals geldelijke uitkeeringen, nog lang, ja gedeeltelijk tot in de 19de eeuw zijn blijven voortduren.

De strekking van de grafelijke magt om zich uit te breiden, moest het eerst in botsing komen met de vrije Heeren, die niet leenroerig aan den Graaf waren. Deze strijd is niet het minst belangrijk geweest in Holland onder FLORIS V en later in Gelderland, terwijl een soortgelijke strijd ook eenigzins is op te merken tusschen de Potestaten, de vertegenwoordigers van het algemeen belang, en de edelen in hunne versterkte stinzen in Friesland. In den strijd van de grafelijke of algemeene regeermagt tegen de edelen speelde een gewigtige rol de opkomst der steden, die bij eene algemeene gelijke geschiedenis toch in elke provincie een andere is geweest. In de geschiedenis van de opkomst der steden verdienen de Friesche steden eene bijzondere beschouwing, daar zij haren regeringsvorm niet alleen zelve ontwierpen, hetgeen ook in de Hollandsche steden plaats vond, maar òf in het geheel niet, òf van den Keizer zelven stedelijke privilegiën ontvingen.

De staatkundige toestand hieruit geboren, zou moeijelijk in algemeene trekken naauwkeurig te beschrijven zijn, want, daar het de regeringen der ònderscheidene steden waren, welke zich de privilegiën bedongen, waren zij niet alleen in elke stad onderscheiden, maar de aard en uitgestrektheid van deze hingen ook wederom af van de onderscheidene inzigten der toenmalige regeringsleden. Een algemeen gevolg van deze vergunningen en van de door de steden gekochte vrijheden, was een stedelijke naijver en een stedelijk belang, hetgeen de ontwikkeling van vaderlandsliefde verhinderde, tot dat zich de noodzakelijkheid deed gevoelen, om ten minste eenige belangen meer algemeen te maken.

Digitized by Google

De groote steden, welker middelen van bestaan uit een gelijke bron voortvloeiden, begonnen zich al spoedig te vereenigen en werden door den Graaf, die oudtijds de edelen als raadgevers (*Conciliarii*) en niet als volksvertegenwoordigers, veel minder als gemagtigden uit het volk plagt te raadplegen, bij gewigtige aangelegenheden mede opgeroepen. Deze gewoonte, die de Graaf niet onwillig was in te voeren, omdat daardoor een nieuw tegenwigt tegen den adel werd gesteld, was eene gewigtige aanwinst voor het volk in de steden, hetwelk door zijne afgevaardigden zijne belangen aan den Vorst zag voorgedragen, even als het landvolk thans door de verschijning der steden op de dagvaart, in de Edelen zijne beschermers tegen de steden begon te vinden. Deze vertegenwoordiging, om ons voor een oogenblik van deze hier ter plaatse nog onjuiste benaming te bedienen, even gebrekkig in hare zamenstelling als ongeschikt om de wezentlijke belangen des volks, hoe gewigtig ook voor de toenmalige tijden, waarin de volksbelangen zoo geheel en al veronachtzaamd werden, was echter even weinig in aanleg als inderdaad, een tegenwigt tegen het vorstelijk gezag. De Staten kwamen slechts te zamen, indien zij door den Vorst ter bewilliging der verzochte beden werden te zaam geroepen, en bezaten lang eene zeer beperkte magt.

Ofschoon de Staten dus niet dadelijk eene beperking der vorstelijke magt te weeg bragten, werd echter hun invloed allengs grooter, naarmate de behoefte aan geld bij de vorsten toenam en de Staten uitgebreider privilegiën bedongen. De regering in de steden, bij hare opkomst aan een algemeene volkskeuze opgedragen, terwijl de burgerij in de gewigtigste zaken bleef beslissen, gelijk dit uit de oudste privilegiën is op te maken, begon reeds spoedig, volgens den aard der zaak, tot weinigen bepaald te worden. Eerst waren het de poorters, de gezworene burgers, die hunne magistraats-personen verkozen, daarna de gilden en schutterijen, tot dat deze weldra door de vroeden en rijken verdrongen

Digitized by Google

werden. Het geschiedde op de meeste plaatsen niet tegen den wil des volks, maar uit gewoonte om de verkiezing over te laten aan hen, die zich de stadsbelangen aantrokken.

Terwijl in Duitschland de telkens grooter wordende landsheerlijke magt (superioritas territorialis) een tal van kleine dwingelanden vormde, en in Frankrijk de groote leenen in het koningschap werden opgelost, waren in onze meeste provinciën, bij telkens grooter geworden landsheerlijke magt, de Graven en Hertogen meestal de beschermers van den opkomenden derden stand. Het handelsbedrijf en de zeevaart, de gesteldheid van den bodem en het groote getal welgeboren vrije mannen, — die overal in onze noordelijke gewesten gevonden werden, terwijl in Duitschland en Frankrijk door de voortdurende volksoorlogen het getal vrijen geringer was dan bij ons, — hebben reeds zeer vroegtijdig een veelzijdig vrij maatschappelijk leven in de Nederlanden ontwikkeld.

Met de opkomst der steden ontwikkelde zich een krachtige burgerzin, ook blijkbaar in de stedelijke schutterijen en verdedigingsmiddelen, terwijl in de afwisselende tijden van voor- en tegenspoed een ondernemende geest in koophandel en nijverheid heerschte, waarbij men voor eigene belangen zorgde, waar de staatszorg nog gering was. De geschiedenis van het Hanseeverbond en van de stedelijke gilden doen ons dien geest kennen. De letterkunde in de landtaal openbaarde de vrijwording der volksontwikkeling van het Romanisme; werden de oudste wetten door monniken in het latijn opgesteld, reeds in de 12e en 13e eeuw werden privilegiën en handvesten in de landtaal gegeven en landregten in die taal beschreven, terwijl in Friesland dit nog vroeger plaats vond.

Uit dit opgewekt zelfstandig leven in de burgerklasse moest noodwendig strijd ontstaan tusschen het volk en de bevoorregte standen. De geestelijken, de edelen en welgeborenen waren vrij van belasting, — hetgeen inzonderheid moet verklaard worden uit de geschiedenis der belastingen,

Digitized by Google

die in het eerst alleen werden opgebragt als cijns door de vroeger onvrijen. Naarmate de burgerstand in aanzien en eigen handels- en nijverheidsbedrijf toenam, werden tegen de voorregten van adel en geestelijkheid klagten ingebragt en niet zelden door de Vorsten verhoord. De toeneming van de landbezittingen van kloosters, nadeelig voor den Vorst, omdat de geestelijke goederen vrij waren van belasting, — en nadeelig voor de ingezetenen, omdat de kloosters de vrije nering benadeelden, gaf reeds vroegtijdig aanleiding tot het verbod om zonder verlof van den Graaf landerijen aan kloosters te schenken of te verkoopen. In 1293 gaf GUY van Vlaanderen van zulk een verbod een eerste voorbeeld, in 1328 door WILLEM III in Holland gevolgd. Ja, dit verbod werd zelfs in 1446 in Utrecht, niettegenstaande de stad de zetel des bisschops was, vastgesteld, terwijl dergelijke bepalingen ook voorkomen in het privilegie in 1497 aan Hoorn geschonken. Ook het landvolk zocht dikwijls tegen den adel bescherming bij den Graaf. In 1345 verleende Graaf WILLEM IV aan de landlieden onder Haarlem het voorregt, dat een pachter, die jaarlijks geregeld de pachtpenningen betaalde, de pacht levenslang zou behouden, en dat zijne erfgenamen tegen de betaling van de dubbele pachtsom het ongestoord genot zich konden verzekeren. In deze bepaling, zoowel als in het Groninger beklemregt, waarbij de meijer bijna alle regten des eigenaars uitoefent, zoolang hij de pacht betaalt, kan men duidelijk den invloed van het oude Germaansche regt, dat het bezit begunstigde, herkennen, terwijl in het plakaat van Keizer KAREL V van 1515, dat de eigenaars handhaafde bij de vrije beschikking over hunne goederen na het eindigen der pachtjaren, het Romeinsche eigendomsregt meer op den voorgrond treedt.

Door de privilegiën en gewoonten, die de Graven bij hunne inhuldiging telkens bezwoeren, werd hunne landsheerlijke magt meer en meer beperkt, en werd eene krachtige regering, die bij de vermenigvuldiging der maatschappelijke

Digitized by Google

belangen zoo dringend gevorderd werd, zonder adelijke regten te schenden, hoogst moeijelijk. De regering van WILLEM II, 1234—1256, en nog meer die van Graaf FLORIS V, 1256—1296, zijn er voorbeelden van. Na den moord van den laatstgenoemden Graaf door de edelen en bij den twist over de erfopvolging ontstaat een tijd van verwarring, die ophoudt onder het wijze en geordende bestuur van WILLEM III, 1304—1333. De zwakke regering van zijn opvolger was de voorbereiding van een maatschappelijken toestand, waarin de twisten tusschen WILLEM V en zijne moeder hevige partijschappen deden ontstaan. De langdurige regering van ALBRECHT, eerst als ruwaard en later als Graaf, 1357—1404, was in tweederlei opzigt eene voorbereiding voor de Bourgondische regering. Meer dan de vorige Graven, was Hertog ALBRECHT van Beijeren een buitenlandsche prins. In Duitschland geboren en opgevoed, bragt hij van de nieuwere staatkundige beginselen, onder de regering van LUDWIG *der Baier* ontwikkeld, waarbij een regeermagt onafhankelijk van de Kerk, en met terzijdestelling van de beginselen van het leenregt, geleerd werd, bijna niets mede, dan een vorstelijk hofleven, boven alle de edelen in luister verheven. Zwakheid van karakter en voortdurend geldgebrek bragten er hem toe in groote ruimte de privilegiën der steden te vermeerderen, waardoor het telkens moeijelijker werd de rust te bewaren, waar steden met steden, edelen met edelen verschil hadden.

Door de privilegiën aan de steden verleend was de regtsmagt en ook een groot gedeelte der wetgeving bijna geheel afhankelijk van stedelijke keuren geworden. Daarbij was de regtspleging nog weinig ontwikkeld in vastgestelde formulieren met vragen en antwoorden, terwijl de criminele regtspleging niet veel meer was dan een middel om de bijzondere wraakoefening door boete te vervangen en hoofdzakelijk vredebewaring ten doel had. Zulk eene regtspleging was weinig geschikt om de orde te handhaven

Digitized by Google

onder de krachtige en levenslustige mannen, die de 14e eeuw had gevormd.

De middeneeuwsche beschaving had in den aanvang der 15e eeuw vele elementen van het maatschappelijk leven tot ontwikkeling gebragt, en wanneer men uit verschillende steden en dorpen en uit onderscheidene jaren het goede bij elkander zoekt en voor het verkeerde de oogen sluit, kost het weinig moeite dien toestand te idealiseren; maar de onpartijdige geschiedvorscher laat zulk eene reconstructie van het verledene niet toe. Hij sluit zijne oogen niet voor de velerlei volksellenden, die in de middeneeuwen heerschten en erkent bij die beschouwing, dat het dwaasheid is te zeggen, dat de vroegere tijden beter waren dan de latere. De geschiedenis leert dat de zamenleving telkens vooruitgaat door de almagtige kracht, die haar tot ontwikkeling drijft, maar niet zonder hevigen strijd tusschen de verschillende elementen, die met elkander in aanraking komen.

Na de Romeinsche overheersching waren onze voorouders meer beschaafd dan vroeger. De strijd der Friezen tegen de Franken was een strijd van Germanisme tegen Romanisme, die eeuwen heeft geduurd en nog in den strijd van Nederland tegen Spanje zijn laatste bedrijf gehad heeft. Het heidendom had niet uitgediend voor dat het vertrouwen op Thor en Wodan ijdel was gebleken; maar het Christendom is niet dadelijk als een zuiver geestelijke kracht in het leven getreden. Vele Christenen en heidenen stonden in zedelijkheid niet zoo ver van elkander. De invoering van het Christendom heeft niet plaats gevonden alleen door het woord van vrome mannen, wier namen nog met eerbied genoemd worden, maar ook door het zwaard. Hetgeen Romeinsche kunstbeschaving aan de heidensche tempels der Germanen had toegevoegd, werd met ruwen godsdienstijver vernield. Vóór dat de Roomsch-Catholieke godsdienst in het dagelijksch leven doordrong en het gevoel van burgerlijke vrijheid zich in persoonlijk gevoel openbaarde, stond het

Digitized by Google

volk geheel als onmondig onder de leiding van priesters en onder de magt van edelen. De eerste volksopstanden en revolutiën kenmerkten zich door woest geweld. Om zich van de Noordsche of Deensche overheerşching te ontslaan werden de Deensche graven verraderlijk vermoord. Bij den Kennemer opstand in 1268 kwamen de boeren te Utrecht en vonden daar bij het volk ondersteuning, bij de leus, dat de goederen der rijken en edelen gedeeld moesten worden. De Graaf van Gelderland hielp den gevaarlijken opstand in Holland en Utrecht dempen; maar een halve eeuw later had in den broedertwist tusschen REINALD en EDUARD het landvolk op de Veluwe gelijke leuzen aangenomen. Moord bleef lang een politiek middel om zich van tegenstanders te ontslaan.

De stroom der maatschappelijke ontwikkeling gaat niet geleidelijk voort door telkens rustig nieuwe beken in zich op te nemen. De vooruitgang in de menschelijke zamenleving is een voortdurende persoonlijke strijd tusschen het verkeerde en het goede, tusschen het oude en het nieuwe, tusschen die velerlei zelfzuchtige strijders, die een leus en een vorm aannemen van den tijd, maar inderdaad niets anders dan hun eigen belang zoeken. — Deze zelfzuchtige partijstrijd keert elke eeuw onder andere vormen terug, maar met die strekking, dat hij in elke eeuw voor iets edelers, en door meerderen met minder zelfzucht, gestreden wordt.

Men idealiseert de 15e eeuw in ons Vaderland, wanneer men meent dat toen reeds voor juist afgeronde ideën van behoud en vooruitgang gestreden werd. In het schisma in het Utrechtsche bisdom is geen strijd voor edele beginselen te ontdekken. De partijschappen van de Hoekschen en Kabeljaauwschen in Holland en Zeeland, van de Lichtenbergers en Lockhorsten in Utrecht, van de Hekerens en Bronkhorsten in Gelderland, van de Schieringers en Vetkoopers in Friesland, van de Stichtschen en Kuilenburgers in Overijssel, van de Stedelingen en Ommelanders in Gronin-

Digitized by Google

gen, waren in waarheid partijschappen tusschen zelfzuchtige edelen, bij wie de stedelingen en landbewoners dikwijls beurtelings bescherming zochten voor hunne bijzondere belangen, al is het ook waar, dat de belangen, die men partijzuchtig verdedigde, aan de eene zijde iets meer die van den opkomenden burgerstand, aan de andere zijde die van den behoudenden adel waren.

In het begin der 15e eeuw was er in ons Vaderland bij een algemeen uiterlijk kerkgeloof, bij onderscheidene goede staatsregtelijke instellingen en een begin van een vertegenwoordigend stelsel in Staten, bijna overal verdeeldheid en partijhaat, — de noodwendige droevige gezellen van de eerste opwelling van een krachtig leven, waarbij men wel begreep, dat de mensch als persoon moet zorgen voor zijn eigen regt en eigen belang, maar nog niet doordrongen was van het besef van een persoonlijk leven voor algemeene belangen.

Onder deze stormen ontwikkelde zich echter die kiem van het goede, dat bij velen in de Kerk zich een weemoed openbaarde naar betere tijden, en dat in de burgermaatschappij de behoefte erkend werd aan meerdere orde en zekerheid van regt.

In de toen nog zeer kostbare handschriften der Nederlandsche letterkunde, in kloostercel en huisgezin gelezen, sprak zich telkens meer uit een afkeer van list en geweld, — een geloof aan zedelijkheid en regt, — eene hoop, dat de waarheid over den leugen zou zegepralen. Weldra zou de uitvinding der drukpers die stemmen vermenigvuldigen.

De 14e eeuw was ook voor ons Vaderland, even als voor het grootste gedeelte van Europa, het einde van het leven der middeneeuwen en de inleiding van het groote overgangstijdvak tot de nieuwe geschiedenis.

Digitized by Google

HOOFDSTUK II.

Langzame vereeniging van meerdere Nederlandsche gewesten onder dezelfde vorsten. — Het Bourgondische huis. — PHILIPS *de Goede*. — KAREL *de Stoute*. — Het Groot Privilegie van MARIA. — Jonker-Fransen-oorlog. — ALBRECHT van Saksen in de Nederlanden. — PHILIPS *de Schoone*. — KAREL V en zijne plakaten. — Het verdrag van Augsburg. — PHILIPS II.

De vereeniging der Nederlandsche gewesten heeft zich langzamerhand ontwikkeld. Reeds vroegtijdig werden kleinere graafschappen vereenigd. De Bisschop van Utrecht werd wereldlijk heer van Utrecht, Overijssel, Drenthe en Groningerland. Westergoo en Oostergoo en andere streken vormden Friesland. FLORIS V noemde zich het eerst Graaf van Holland en Zeeland. Brabant werd met Limburg vereenigd, Zutphen met Gelderland, en deze vereenigde gewesten ontvingen nieuwen luister nadat sommige Graven den titel van Hertog hadden verkregen, welke titel ook door de Graven van Holland gevoerd werd, nadat Hertogen uit het huis van Beijeren en Bourgondië tot de erfopvolging geroepen waren. Eerst onder het laatstgemelde huis, onder de regering van KAREL *den Stoute*, werden voor een korten tijd bijna alle de Nederlanden onder éénen scepter vereenigd, terwijl die band, later weder verbroken, onder KAREL V op nieuw werd gelegd.

Vóór die vereeniging had bijna elke provincie een zelfstandig staatsbestuur gekregen. De blijde inkomsten door

Digitized by Google

de Hertogen van Brabant en Limburg bij hunne inhuldiging bezworen, hielden algemeene bepalingen in, die men eenigzins constitutiën zou kunnen noemen. In Gelderland hadden in 1419 de verbonden steden een staatsverdrag tot stand gebragt, waaraan ook de Hertog zich onderwierp. In Utrecht bezwoeren de bisschoppen het algemeen landregt van 1375, terwijl in Overijssel, Drenthe en Groningen hunne wereldlijke magt ook zeer beperkt was. Friesland had door het verdrag met ALBRECHT van Beijeren zich gunstige bepalingen bedongen, waardoor daar de volksregering bevestigd scheen. Het verdrag of de soen, waarbij JACOBA van Beijeren PHILIPS van Bourgondië als ruwaard in 1428 aannam, is voor het Hollandsche staatsregt eene regeling geweest, waarop naderhand onderscheidene besluiten zijn gegrond.

Bij dat tractaat was bepaald, dat het bestuur over Holland, Zeeland en Friesland aan negen raden zou worden toevertrouwd, waarvan JACOBA en PHILIPS ieder drie uit de gemelde gewesten zou benoemen en PHILIPS nog drie uit zijne andere landen, gelijk zulks ook geschiedde en een begin was van invloed van vreemdelingen als staatslieden, die later zulk een tegenstand zou opwekken. Verder werd in het verdrag bepaald, dat het verboden zou zijn de Hoeksche en Kabeljaauwsche partijnamen te gebruiken, terwijl zulke strenge straffen tegen de overtreders werden bedreigd, *dat elck exempel daervan nemen soude*, — een afschrikkingsbeginsel, dat in den woedenden partijstrijd als stelsel van regering in veelvuldige doodstraffen zich had ontwikkeld, en dat men thans als stelsel van regering tegen de herleving der partijschappen wilde aanwenden. Is het verdrag reeds belangrijk, de instructie aan de negen raadslieden gegeven, is voor de kennis van het inwendig bestuur niet minder gewigtig. Naast dezen raad bestond reeds toen een Stadhouder, die de regten van den Graaf alleen of met 's Graven raad uitoefende.

Deze commissie werd, nadat PHILIPS, na den afstand van JACOBA, Graaf was geworden, door eene andere commissie,

Digitized by Google

gelijk men meent, tusschen 17 Maart en 18 December 1430, vervangen.

De eerste jaren van de regering van PHILIPS van Bourgondië, 1428—1441, waren voor de Nederlanden weinig voorspoedig. De Engelsche oorlog was in hooge mate tegen den zin van Holland en Zeeland, die standvastig weigerden de verzochte beden in te willigen, terwijl de oorlog in de Oostzee graangebrek deed ontstaan. De rampspoedige jaren deden de oude twisten herleven. PHILIPS kwam daarop in 1441 in het Land, reisde de steden rond en openbaarde zijn krachtig maar toch verzoenend regeringstelsel. Op raad van JAN van Nassau, Heer van Breda en Vianden, overgrootvader van Prins WILLEM, stelde hij de regeringen uit een gelijk getal Hoekschen en Kabeljaauwschen, aanzienlijken en burgers, te zamen, terwijl hij het strenge plakaat tegen de partijnamen vernieuwde.

Inmiddels was het gebied van Hertog PHILIPS weder aanmerkelijk uitgebreid. Hij verkreeg in 1427 Namen, in 1443 Luxemburg door koop, en in 1430 door erfregt Brabant en Limburg.

Tot betere regeling van het bestuur beval PHILIPS in 1457, dat de hooge regering in Holland aan den Stadhouder met zes Heeren van den eersten rang zou opgedragen zijn, terwijl toen onder hooge regering inzonderheid het opzigt over de domeinen en de regtsoefening begrepen waren.

Deze raad of het Hof van Holland verrigtte eerst allerlei regeringszaken, tot dat telkens, bij vermeerdering van zaken, bijzondere hoven of vergaderingen werden opgerigt, als: collegiën voor de zaken van oorlog, admiraliteitscollegiën, collegiën voor de jagtzaken, reken- en domeinkamer (1446), afzonderlijk geregtshof (1462); terwijl de leenkamer of het leenhof, nadat KAREL *de Stoute* in 1469 eene tijdelijke commissie voor de leenzaken met eene instructie had voorzien, eerst als vast collegie is opgerigt door KAREL V

Digitized by Google

in 1520. Welke goede orde PHILIPS op de politie in Brabant stelde, blijkt uit het belangrijke en uitvoerige charter, dat door hem, 14 Aug. 1459, werd gegeven. Terwijl in zijn leeftijd Gelderland, Overijssel en Utrecht door de heidens of zoogenaamde Zigeuners werden bezocht, bleven de gewesten onder het Bourgondische bestuur daarvan meer bevrijd.

Rigtte PHILIPS *de Goede* de regering in de onderscheidene gewesten beter in, hij bragt ook eenige eenheid in de regering van alle de gewesten gezamentlijk. Dit streven blijkt uit de instelling van de ridderorde van het Gulden Vlies, met de bedoeling van een hoog verbond van edelen tot instandhouding der Bourgondische heerschappij.

Naast de vergadering van ridders van het Gulden Vlies had PHILIPS nevens zich algemeene raadslieden, uit welken algemeenen raad in 1455 is ontstaan de Raad van Mechelen, als een *algemeen* geregtshof voor alle de Nederlanden.

Onder PHILIPS *den Goede* kwamen ook het eerst de Staten van de onderscheidene Nederlandsche gewesten te zamen. Van de eerste bijeenkomsten, die waarschijnlijk ook slechts gecombineerde vergaderingen van enkele gewesten zijn geweest, in 1437, 1441, 1443, 1464, is bijna niets bekend, ofschoon reeds in 1437 een vertoog aan PHILIPS is ingeleverd, om nooit de wapenen op te vatten zonder toestemming der algemeene Staten. De Staten-Generaal vormden in den aanvang geen zelfstandig ligchaam, waarin beraadslaagd werd; dit deden de afzonderlijke Staten, die tot het bijwonen der algemeene vergadering waren opgekomen in de stad, waar de Staten-Generaal gehouden werden. Op de eerste vergadering verschenen de afgevaardigden van Holland, Zeeland en Friesland nog niet, omdat zij oordeelden, buiten hunne grenzen niet vrijelijk te kunnen beraadslagen, welk gevoelen door Friesland langen tijd is volgehouden.

Deze geest van centralisatie was bij het Bourgondische huis in zeer vele maatregelen zigtbaar, ofschoon de vorsten door

Digitized by Google

de finantiële behoeften, waarin zij verkeerden, in enkele opzigten tot vermindering van de grafelijke magt werkzaam waren, zooals door de uitbreiding van de privilegiën der steden en de vermeerdering van heerlijkheden. Inzonderheid dit laatste was bij de landzaten van Noord-Holland, die vroeger dadelijk onder de grafelijkheid hadden gestaan, zooals in Kennemerland, weinig gewild.

In de geschiedenis behooren regeringsdaden streng afgescheiden te worden van het bijzonder karakter van staatslieden en Vorsten. Als mensch verdient PHILIPS weinig achting. Hij was zedeloos, listig, heerschzuchtig en verkwistend, en toch is hij, wanneer men let op de gevolgen van zijne regering, met volle regt *de Goede* bijgenaamd. — Hij kende zijnen tijd en begreep, dat hij door diens eischen op te volgen, tevens zijn eigen belang bevorderde. Eenheid en kracht van regering was eene behoefte des tijds, maar tevens een middel ter uitbreiding van de Bourgondische heerschappij; orde in de finantiën was voor de hertogelijke hofhouding eene behoefte, maar niet minder voor het algemeen; weinig kiesch omtrent de middelen om zijne heerschappij te vergrooten, was hij echter zeer op strenge handhaving van het regt gesteld, waar dit zijne belangen niet krenkte; onmeedoogend, waar hij zijne plannen zocht te volvoeren, wist hij, dat staatkunde gebood door welwillendheid en uiterlijk vertoon van barmhartigheid de gemoederen te winnen, waar hij zulks noodig oordeelde; door list en geweld plaatste hij een van zijne vele natuurlijke zonen, DAVID van Bourgondië, op den bisschoppelijken zetel van Utrecht; maar wist evenzeer als deze Bisschop achting te toonen aan vrome geestelijken en geleerden van zijnen tijd; op pracht en weelde van zijn hof gesteld, wist hij tevens de welvaart van de landen, waarover hij gebied voerde, te bevorderen door, op voorlichting van bekwame staatslieden, billijke verzoeken van steden in te willigen. Toen hij in 1467 te Brugge overleed, was de rouw algemeen. Volgens gelijk-

Digitized by Google

tijdige schrijvers was het of ieder een vader begraven had.

KAREL *de Stoute* (1467—1477) breidde de Bourgondische magt in de Nederlanden uit, door Gelderland en gedeeltelijk Friesland te onderwerpen, en waar de Bourgondische heerschappij binnendrong kenmerkte zij zich, deels door de invoering van vreemde zeden, deels door handhaving van betere orde. PHILIPS *de Goede* wist bij staatsbeleid zijne heerschzucht te temperen, — KAREL *de Stoute* niet. In de eerzuchtige plannen van KAREL, om stedehouder van het Duitsche keizerrijk te worden en zijne staten tot een Koningrijk te verheffen, verspilde hij zijne krachten, en bij zijn dood liet hij de Nederlanden, ontevreden over zijne geldverspillingen, aan zijne eenige dochter MARIA na. Deze bevond zich bij den dood haars vaders te Gent. Frankrijk wilde zich van hare bezittingen meester maken. De Staten der Nederlandsche gewesten beloofden trouw, ofschoon men zich tegen eene regering als van KAREL *den Stoute* behoeden wilde. In Brabant en Vlaanderen zocht men zich voor het vervolg te waarborgen bij de inhuldiging van MARIA, door nieuwe vrijheden te verwerven. Holland deed zulks door, in navolging van Vlaanderen, haar het *Groot-privilegie* af te dwingen (1477). De ongeldigheid van dit privilegie, als door geweld verkregen, is later beweerd, maar ook, wanneer dit wordt aangenomen, zal het altijd een hoogst belangrijk staatsstuk blijven, daar zijne motieven een aanwijzing zijn van den treurigen toestand, waarin Holland en Zeeland, na den dood van KAREL *den Stoute* zich bevonden, terwijl de inhoud van het privilegie de voornaamste regten doet kennen, waarop de edelen en steden toen den hoogsten prijs stelden. Het eigentlijke volk, dat is die burgerklasse, die het grootste gedeelte er van uitmaakt, het meest aan den Staat toebrengt en het minst van hem vordert, verkreeg er niet één regt, niet één voordeel bij, tenzij in die zaken, waarin zijn belang met dat van adel en aristocratie verbonden was. Uitsluiting van vreemdelingen bij de ambten,

Digitized by Google

geene heffing van belastingen zonder consent der Staten, en dergelijken meer waren de regten, die men bedong.

Intusschen deden zich onderscheidene mededingers voor de hand van de jeugdige Hertogin op. De Koning van Frankrijk wilde haar en hare bezittingen voor zijnen zesjarigen kleinzoon. Met dit huwelijksplan waren noch de Hertogin, noch de anti-Franschgezinde Vlamingers ingenomen, en toen de Fransche Koning de Bourgondische landen niet door een huwelijk kon verwerven, nam hij de wapenen op. Te Gent bevond zich de jeugdige weduwenaar ADOLF, de wettige Hertog van Gelderland. Door KAREL *den Stoute* gevangen gehouden en bij diens dood door de Vlamingers in vrijheid gesteld, zegt men, dat hij zijne hand aan de Hertogin had aangeboden, toen hij voor hare belangen tegen de Franschen strijdende, eenige weken na zijne invrijheidstelling sneuvelde. Om tegen Frankrijk beschermd te worden, vereenigden zich thans de Nederlandsche Staten, met het plan, dat de Hertogin den zoon van den Duitschen Keizer, Hertog MAXIMILIAAN, tot gemaal zou erlangen, die ook weldra in Nederland kwam, MARIA huwde, maar het land overal in onrust vond. Gelderland zocht zich van de vreemde overheersching te ontslaan. In Holland leed het volk den druk van zeer ongunstige jaren. De Hoekschen zagen dit misnoegen smeulen, wakkerden het aan, noemden zich volksbeschermers, en zoo werd het misleide en verdrukte volk tot oproer en opstand aangevuurd door en tegen belangzuchtige partijen. De Hoeksche en Kabeljaauwsche twisten herleefden. Hoorn, Gouda, Schoonhoven, Leyden, Haarlem, Delft, doch vooral Dordrecht, zagen er van 1478—1482 de droevigste gevolgen van. De daarop gevolgde dood van Hertogin MARIA, met achterlating van een minderjarigen zoon, PHILIPS *den Schoone*, gaf aanleiding tot eene bijeenkomst der algemeene Staten, waarop ook die van Holland verschenen, eerst te Brugge en daarna te Gent, om over de opdragt der voogdij aan den vader, MAXIMILIAAN, te beslissen. De Vlaamsche

Digitized by Google

partij en de Hoeksche edelen in Holland verzetteden zich tegen den weduwenaar van MARIA, die inmiddels tot Roomsch-Koning was benoemd, als voogd. In Brugge (1486) beloofde de gevangen genomen vorst het vreemde krijgsvolk binnen een maand uit al de Nederlanden te verwijderen, de tollen en belastingen zouden verminderd worden en jaarlijks zou, in Mei, eene algemeene vergadering der algemeene Nederlandsche Staten ter bchartiging der algemeene belangen worden gehouden; maar naauwelijks in vrijheid gesteld, werd door hem het verdrag nietig verklaard en trok hij tegen Gent op met het Duitsche leger onder ALBRECHT van Saksen, dat de Duitsche Keizer tot hulp van zijn zoon gezonden had. PHILIPS van Kleef, die als gijzelaar van MAXIMILIAAN te Gent was achtergelaten, beschouwde diens handelingen als trouwbreuk en verzette zich met de Gentenaars tegen den Roomsch-Koning; hij werd deswege door den Keizer in den ban gedaan; dit verbitterde hem slechts des te meer en binnen één jaar had hij Vlaanderen en Brabant tegen de Oostenrijkers opgezet. Deze beweging bragt in Holland eene dergelijke der Hoeksche edelen onder FRANS VAN BREDERODE voort, bekend onder den naam van *Jonker-Fransen-oorlog*. Adelijke overmoed, — brooddronken vertering van den buit uit de uitgeplunderde dorpen mogen dezen opstand gekenmerkt hebben, een nationaal element tegenover de vreemdelingen heeft er ook niet aan ontbroken; vandaar verstandhouding met de Gelderschen, die de wapens tegen MAXIMILIAAN hadden opgevat. Men moet de Hoeksche edelen van de 15de eeuw niet meten naar den maatstaf onzer beschaving, evenmin als men vergeten mag, dat de ridderlijke hoedanigheden van MAXIMILIAAN er veel toe bijbragten, dat hij altijd zonder geld was. De Hoeksche edelen en het oproer van het *Kaas- en broodvolk*, inzonderheid door de munt-verzetting in het leven geroepen, werden weldra bedwongen door het Duitsche leger onder ALBRECHT van Saksen, die bij het vertrek van MAXIMI-

Digitized by Google

LIAAN naar Duitschland, tot algemeen landvoogd werd benoemd.

In 1494 aanvaardde PHILIPS *de Schoone*, op 16jarigen leeftijd, de regering. Aan Zeeland werd door hem bij zijne inhuldiging eene nieuwe landskeur verleend, waardoor, facto, het Groot-privilegie van MARIA werd opgeheven. Voor Holland had de inhuldiging plaats in 1494 te Geertruidenberg, in de herberg, waar *de Wildeman* uithing. Van wege den Hertog werden de redenen medegedeeld, waarom hij bezwaar maakte de privilegiën na den dood van KAREL *den Stoute* verleend, met uitzondering van eenige bepaald opgenoemde, te bekrachtigen. De Staten bewilligden met eenparigheid van stemmen daarin, afgemat als zij waren door den Jonker-Fransenoorlog, en begeerig naar een krachtig bestuur om de partijschappen te onderdrukken en waarschijnlijk ook uit vrees voor het Duitsche leger, dat zich nog in Holland bevond. Het jaar daarna werd ingevoerd het zoo merkwaardig *Hervormingsédict* om vele ingeslopen misbruiken in het algemeen bestuur en bijzonder in de zaken van de geldmiddelen en de domeinen tegen te gaan, een stuk dat even gewigtig is om den inwendigen toestand van ons staatsbestuur in dien tijd als om de redenen van de niet-bekrachtiging van het Grootprivilegie te doen kennen.

Terwijl de raadslieden van PHILIPS *den Schoone*, want het is niet twijfelachtig, dat de schoone zestienjarige jongeling aan deze handelingen geen ander deel had, dan dat hij de raadgevingen van anderen opvolgde, aldus de regering van Holland en Zeeland, even als van Brabant en Limburg op beteren voet bragt, trad twee jaren later (1498) de jeugdige Hertog in het huwelijk met JOHANNA, dochter des Spaanschen Konings. De Vorst overleed in 1506 in Spanje, nalatende zes kinderen, waarvan de oudste KAREL V was en de jongste MARIA, vroegtijdig weduwe van den Koning van Hongarije, van 1530—1556 landvoogdesse der Nederlanden is geweest.

Digitized by Google

Bij zijn vertrek naar Spanje had PHILIPS *de Schoone* de algemeene landvoogdij over de Nederlanden opgedragen aan ENGELBRECHT van Nassau, die later vervangen werd door WILLEM van Croy, Heer van Chièvres en Aarschot, en toen deze aan KAREL V als leermeester werd toegevoegd, door MARGARETHA van Oostenrijk, dochter van MAXIMILIAAN en zuster van den overleden Vorst. Menigvuldig waren de misbruiken, die in dat tijdperk inslopen of zich uitbreidden. Openbare ambten en andere zaken stonden aan het Hof van Brussel, als ware het in een openbaren winkel te koop, en terwijl voor geld alles te verkrijgen was, werden de algemeene aangelegenheden verwaarloosd, en voor persoonlijke giften de belastingen aan sommige steden kwijtgescholden, terwijl andere die weder moesten opbrengen. Het algemeene welzijn werd verwaarloosd.

Inmiddels hadden er gewigtige omkeeringen plaats in bijna alle de Nederlandsche gewesten. Gelderland had geheel de Bourgondisch-Oostenrijksche heerschappij afgeworpen en in KAREL van Egmond een vorst gevonden, die de oude Geldersche zelfstandigheid veertig jaren wist te verdedigen in den langdurigen Gelderschen oorlog. In Utrecht was met het ophouden van het schisma de partijschap niet uitgedoofd; onder het bestuur van FREDERIK van Baden, in 1496 bisschop geworden, was de zelfstandigheid van het Bisdom meer en meer verzwakt. In Friesland en Groningen waren de partijschappen tot een volslagen burgeroorlog geklommen. Uitgeput zocht een deel hulp bij ALBRECHT van Saksen, die zich nog in West-Friesland bevond, en deze werd weldra, tot belooning van de onderdrukking der Vlaamsche beweging, van den Jonker-Fransen-oorlog en van het Kaas- en Broodvolk-oproer en niet het minste ter betaling der gemaakte oorlogskosten, weldra door Keizer MAXIMILIAAN bij een uitvoerigen giftbrief met Friesland beschonken. De Saksische regering kenmerkte zich in dit gewest aanvankelijk door meerdere handhaving van orde en de totstandbren-

Digitized by Google

ging van onderscheidene goede inrigtingen. Na den dood van Hertog ALBRECHT ontstonden echter weder allerlei oneenigheden, waarin de Oost-Friesche Graaf EDZARD aanvankelijk in dienst was van de Saksische regering, terwijl hij later, door de stad Groningen ter hulp geroepen, zich tegen den Saksischen Hertog GEORGE, ALBRECHTS tweeden zoon, keerde. De Groningers onder EDZARD tegen den Saksischen Hertog aan het hoofd van Friesland niet bestand, riepen de hulp in van den Gelderschen Hertog KAREL van Egmond, die weldra met een leger in Groningen kwam, aldaar als Heer werd gehuldigd en een inval in Friesland deed. Hertog GEORGE, onmagtig zijn gezag te handhaven, verliet het land, achterlatende het overschot van het Duitsche leger, dat zonder soldij en aangevuld met allerlei volk, onder den naam van "Zwarte hoop" zich overal door moord, brand en plundering kenmerkte, terwijl de Gelderschen de hulp aan de Groningers en Friezen ook op eene wijze verleenden, dat men van de Geldersche troepen, niet minder dan van den Zwarte hoop, wenschte ontslagen te worden.

De Geldersche strijd moge zich op zeer vele plaatsen door groote ruwheid en plundering gekenmerkt hebben, die veertigjarige oorlog tegen Oostenrijk is toch eenigzins een voorspel van den tachtigjarigen strijd tegen Spanje geweest. Menig Gelderschman, die onder KAREL van Gelre tegen KAREL V had gestreden, is nog als slagtoffer van de dwingelandij van PHILIPS gevallen, terwijl het schisma in het bisdom Utrecht en de langdurige strijd tegen het bisschoppelijk gezag ongetwijfeld medegewerkt hebben, dat de hervorming vroegtijdig op de Veluwe aanhangers gevonden heeft.

In een zeer verwarden toestand werd KAREL V meerderjarig. Hij bevestigde de zuster zijns vaders, MARGARETHA van Oostenrijk, in de landvoogdij. Hare zorgen voor het algemeene welzijn moeten billijker wijze beoordeeld worden naar de groote moeijelijkheden, waarin de zaken zich bevonden ten gevolge van den Gelderschen oorlog en de gebeurtenis-

Digitized by Google

sen in Utrecht, Groningen en Friesland, welk gewest KAREL V van den Saksischen Hertog had afgekocht, maar dat zijn gezag niet dadelijk erkende. Ook in Holland en de verdere gewesten hadden velerlei ongeregeldheden plaats. In 1524 brak een oproer in 's Hage uit wegens de verregaande schelmerijen van de Schepenen en Thesaurieren der stad, welke den smokkelhandel voor groote sommen gelds begunstigden en geene rekening der ontvangene gelden gaven. De Landvoogdesse deed de ontrouwe Schepenen en Thesaurieren afzetten, bepaalde de wijze, hoe in het vervolg rekening van de opbrengst der accijnsen moest worden gedaan, en beval, ten einde alle kuiperijen te voorkomen, dat in het vervolg de accijnsen niet meer ingezameld, maar openlijk aan den meestbiedende verpacht zouden worden, een middel voor die tijden berekend.

Mogt hier eene verbetering, toen het kwaad ten top gestegen was, plaats grijpen, het was er echter verre af, dat daarom de andere gebreken in het staatsbestuur minder werden. Terwijl de Keizer buitenslands den oorlog voerde, tierden de gebreken in de regering welig voort. De stedelijke regeringen, om van de drukkende beden vrij te zijn, namen meermalen hare toevlugt tot geschenken aan den Stadhouder, ten einde hem tot hare belangen over te halen; doch deze omkoopingen beantwoordden zelden aan haar doel en vermeerderden slechts de drukkende lasten; de tegenspoed nam nog toe door de rampen des oorlogs: de Hollandsche zeevaart werd door zeeroovers geteisterd, het platte land door de Gelderschen afgeloopen en 's Gravenhage zelfs door hen geplunderd.

Eerst de vredesonderhandelingen en de vrede van Kamerijk, in 1529, tusschen KAREL V en FRANS I gesloten, gaf den eerste gelegenheid zich meer met de Nederlandsche zaken bezig te houden. In 1528 werd KAREL wereldlijk Heer van Utrecht en Overijssel, met Gelderland werd een wapenstilstand gesloten, Friesland, en eenige jaren later Groningen,

Digitized by Google

werd aan het Oostenrijksche gezag onderworpen. Deze aanwassende magt gaf aan den Keizer bij zijn verblijf te Brussel aanleiding tot het nemen van onderscheidene maatregelen. Bij den dood van MARGARETHA droeg KAREL V de landvoogdij op aan zijne zuster MARIA van Hongarije. Den wethouders der onderscheidene steden en plaatsen werd bevolen, de bijzondere plaatselijke gewoonten of costumen in schrift te stellen en aan het Hof van Mechelen op te zenden. Voorts vermelden wij zijne bepalingen omtrent de munt, — tegen de monopoliën, die sedert de opkomst der aristocratie zoo veelvuldig waren geworden, — de strafbepalingen tegen bedriegelijke banqueroutiers, — zijne verordeningen omtrent de bedelarij, de armenbedeeling en tegen misbruik van drank, dat zich tot in de regtbanken verspreid had, — zijne ordonnantie, waarbij *het bezitten van stille waarheid*, een zeer ongepast en drukkend middel ter ontdekking van misdaden, werd afgeschaft, — inzonderheid de bepalingen tot verbeterde inrigting der regtspleging en zijne pogingen om deze in alle zijne Nederlanden in te voeren, hoe ook gelaakt door den oud-Hollandschen gewestelijken en stedelijken geest, die geene nieuwigheid nuttig erkende, en eindelijk zijne oprigting eener vaste zeemagt. De plakaten van KAREL V ademen overal een verlichten geest in zijn staatkundig stelsel.

Ongelukkig echter was KAREL V, hoe gehecht ook aan de Nederlanders, altijd meer bezig met zijne groote plannen ter bevestiging van zijne uitgestrekte magt, dan wel om door zijne tegenwoordigheid de goede uitoefening zijner staatsinrigtingen in de Nederlanden te waarborgen, en levert zijn voorbeeld aan het nageslacht de les op, dat hoe voortreffelijk ook wijze verordeningen mogen zijn, hare vruchten slechts zelden rijpen, indien men door andere bemoeijingen wordt afgetrokken van het waakzame toevoorzigt over hare toepassing, zonder hetwelk de beste wetten niets vermogen.

Naauwelijks was de Keizer naar Spanje vertrokken of de door hem onderdrukte misbruiken kwamen weder in zwang,

Digitized by Google

en de stedelijke en gewestelijke tegenkanting, die in de drukkende beden eene reden vond ter opruijing van het volk, had alle gelegenheid zich te ontwikkelen en uit te breiden. De treurige gevolgen hiervan waren de verregaande onlusten, die in 1536 te Gent plaats hadden.

Bij de terugkomst des Keizers werd Gent bij een uitvoerig vonnis van zijne privilegiën beroofd, terwijl ook bij dat verblijf des Keizers in de Nederlanden weder verordeningen werden vastgesteld.

Gelderland had zich bij den dood van Hertog KAREL van Egmond niet aan den Keizer willen onderwerpen. Vandaar herleving voor korten tijd van den Gelderschen oorlog, die echter weldra eindigde met het verdrag van Venlo (1543), waarbij Gelderland aan Keizer KAREL werd afgestaan, die daardoor Heer van alle Nederlanden werd.

Onder de gewigtigste middelen om de verschillende Nederlanden in het staatkundige tot éénheid te brengen, behoort het verdrag van Augsburg (1548), waarbij de onderscheidene gewesten onder één kreits vervat werden en zoo veel als twee Keurvorsten in de rijkslasten moesten dragen, doch daarentegen ook de bescherming en ondersteuning des rijks genieten zouden, met behoud van alle hunne overige vrijheden, regten en regtsgebied, welke laatste bepaling wij daarom vermeld hebben, omdat zij zeer juist het staatkundig stelsel van KAREL aanduidt. Ofschoon privilegiën en vrijheden bij meer dan eene gelegenheid moesten plaats maken voor zijne algemeene verordeningen, poogde hij echter deze inbreuken in de zachtst mogelijke bewoordingen te doen plaats vinden. Hierdoor misten zijne maatregelen den kouden tint der willekeur en waren niet zoo hatelijk en vernederend, als de roekelooze taal van de staatsdienaars zijns opvolgers.

Deze vereeniging der Nederlanden, weldra gevolgd door de pragmatieke sanctie, waarbij een erfregt voor al de Nederlanden bepaald werd, op grond van: "Nous avons consi-

Digitized by Google

déré qu'il importe à nos provinces de rester en une masse", en door eene uitbreiding der magt van het algemeen bestuur, vond hevige tegenkanting bij de gewestelijke regenten. De heilzame verordeningen omtrent den koophandel en de vermindering van lasten deden echter het volk in deze tegenkanting weinig belang stellen, en de verschillende Nederlanden vormden op het tijdstip, waarop KAREL V zijne waardigheden overdroeg (1555), een schoon geheel, waarin koophandel en nijverheid bloeiden.

In weerwil der zware beden, die de Keizer voor zijne oorlogen had afgeperst, hadden de Nederlanden een aanzien bereikt, dat zij nimmer te voren hadden bezeten. Door de vereeniging van alle de gewesten hadden de oorlogen en strooptogten, die vroeger bijna aanhoudend tusschen hen plaats vonden, opgehouden. De veiligheid van personen en goederen, dat eerste vereischte van volksgeluk, werd er door bevestigd. Aan de willekeur van meineedige ambtenaren was meer dan eens strengelijk paal en perk gesteld, en allengs had er zich eene betere administratie gevestigd. Scheepvaart en visscherij bloeiden, en deze voorspoed had een rijkdom over ons Land verspreid, die den naijver van naburige staten konde opwekken. Geen wonder, dat de dankbare Nederlander (de geest der hervorming was niet algemeen genoeg om KAREL, wegens zijne vervolgingen der ketters, te doen haten), met opregte treurigheid, den Keizer zijne regten op zijnen zoon PHILIPS zag overdragen.

Bij de overdragt herhaalde PHILIPS II den eed, dien hij in 1549, als toekomstig opvolger, in verschillende gewesten reeds had afgelegd, in welken eed hij als zijne voorgangers zwoer: "een goed en regtvaardig Heer te zullen zijn en getrouwelijk de verleende privilegiën te onderhouden."

Onvoorwaardelijke gehoorzaamheid is nimmer een Nederlandsch beginsel geweest. Bij de blijde inkomsten in Brabant werd uitdrukkelijk gezworen: "En zoo wij hiertegen deden of lieten doen, dan consenteren wij, dat voorschreven

Digitized by Google

"prelaten enz. en alle onze onderzaten, dat zij ons geener-"hande diensten doen zullen, noch onderhoorig wezen in "eenige zaak;" terwijl in Holland de woorden van den eed naauwkeurig onderzocht werden en acte verzocht werd van de aflegging. Opmerkelijk is, dat in den eed van PHILIPS II, gelijk hij wordt medegedeeld, niet voorkomt de vroegere formule van "te zullen handhaven die Heylige Kercke", welk verschil misschien moet verklaard worden uit de oneenigheid, die toen tusschen KAREL V en den Paus bestond, waardoor ook de vervolgingen wegens ketterij, waartoe toen ieder vorst zich verpligt rekende en waarop KAREL V in zijne aanspraak bepaaldelijk had aangedrongen, in de Nederlanden meer van staatswege dan van wege den Paus geschied zijn.

In het staatkundige is de regering van PHILIPS II, ofschoon met minder beleid, eene opvolging van de staatkunde zijns vaders geweest. Ook hij zocht de eenheid der Nederlanden op onderscheidene wijzen te bevorderen. In het eerste jaar was PHILIPS niet geheel vreemd aan het denkbeeld om de Nederlandsche gewesten tot een Koningrijk te verheffen, welk denkbeeld KAREL *de Stoute* reeds gekoesterd had. Later werd dit plan opgegeven; maar in 1570 werd het op nieuw aan ALVA medegedeeld, waarbij de Koning zelfs het vermoeden uitdrukte, dat dit plan weinig tegenkanting zou ondervinden; zoo weinig kende hij onze natie, en ALVA schijnt dan ook zeer weinig aan dit plan des Konings gehecht te hebben. Het is altijd gewaagd, zich van de geschiedkunkundige ontwikkeling te verwijderen en de vraag te onderzoeken, wat zou geschied zijn, wanneer het plan tot verwezentlijking was gekomen; maar naar onze meening zou het meer geleid hebben tot een Koningrijk met Fransche zeden en monarchale hofvormen, dan tot een Staat, die de bakermat is geweest van staatkundige vrijheid en wetenschappelijke verlichting.

Onder het Bourgondisch en Oostenrijksch Gravenhuis hebben de Nederlanden eene veeljarige maatschappelijke ontwik-

Digitized by Google

keling gehad. Waren in de 14de eeuw de steden nog klein, de huizen meest van hout en met rieten daken bedekt, en werden er slechts enkele groote kerken gebouwd, in de 15de en 16de eeuw werden meer en meer huizen van steen opgetrokken; bijna in elke stad was een prachtig kerkgebouw in de 15de eeuw verrezen en daarnaast menig prachtig stadhuis en gildehuis. In de gemeenten waren vele goede stedelijke inrigtingen in werking, de regterlijke inrigtingen waren verbeterd, in alle gewesten bestonden geregtshoven, en als algemeen geregtshof de Raad van Mechelen. De regtsgeleerdheid werd meer en meer beoefend. De academie van Leuven, in 1424 opgerigt, nam in bloei toe. Geleerden in bijna alle vakken van wetenschap werden in de Nederlandsche gewesten gevonden. Al werd de Nederduitsche letterkunde door de Fransche taal, die aan het hof der Bourgondische vorsten en aan het hof der landvoogdessen te Brussel gesproken werd, in de hoogere kringen verdrongen; het steeds toenemend gebruik van de drukpers gaf daarentegen aan de nationale letterkunde onder het volk eene uitbreiding, waardoor een algemeene zucht ontstond om te lezen. De gedachten des volks naar verbeteringen werden opgewekt; de letterkunde voor het beschouwende leven begon af te nemen; er werd geschreven om de armoede, de onzedelijkheid, het onregt tegen te gaan, meest nog wel in het latijn, maar de rederijkers bragten weldra de gedachten tot het volk over, dat telkens meer in volksgedichten den geest uitdrukte, waardoor het bezield werd.

De instellingen van het leenregt, rustende op persoonlijke verbindtenissen, werden meer en meer verdrongen door staatsinstellingen, waarbij men meer het algemeen belang beoogde.

Door de vereeniging van grafelijke en hertogelijke magt met de keizerlijke waardigheid in KAREL V ontving de grafelijke magt facto eene zeer belangrijke uitbreiding, zoodat de regeringsvorm meer en meer een monarchale werd, of-

Digitized by Google

schoon nog geheel verwijderd van de tegenwoordige vormen van een centraal bestuur. De Staten en gewesten bleven nog eene zeer groote mate van zelfstandigheid behouden.

Aan het hoofd der regering stonden onder het Oostenrijksche huis de landvoogden, wier bevoegdheden door hunne instructiën werden geregeld, waardoor deze voor de kennis van de algemeene regeling van het bestuur zeer belangrijk zijn. Ingevolge de ordonnantiën van KAREL V, van 1 October 1531, waren er nevens de landvoogdes drie collegiën van algemeene regering: 1°. De Raad van State, zamengesteld uit de aanzienlijken des Lands en de hoogste ambtenaren. 2°. De Geheime Raad voor het algemeen en dagelijksch beleid der binnenlandsche zaken, en 3°. De Raad van Finantiën. Ook aan deze raadscollegiën waren afzonderlijke instructiën gegeven.

Deze inrigting van het bestuur der Bourgondische erflanden kwam overeen met den regeringsvorm, dien KAREL V in het algemeen had vastgesteld. De Bourgondische vorsten hadden slechts één collegie gehad, dat bij de uitbreiding van de staatsregering eerst in afdeelingen, vervolgens in meerdere collegiën werd gesplitst.

Ofschoon de Generale Staten op het einde der 15de eeuw nog bijna uitsluitend te zamen kwamen om over de beden te raadplegen, heeft KAREL V voor zijne generale ordonnantiën en plakaten advies gevraagd van de Staten, alhoewel hij zelf besliste en zelfs, zonder het advies te volgen, de ordonnantiën en plakaten deed uitvaardigen. De verdeeling der quota's onder het Oostenrijksche huis geeft een inzigt in den betrekkelijken rijkdom, waarop de onderscheidene gewesten geschat werden. Vlaanderen bragt op een derde in het geheel; — Brabant een vierde — Holland $\frac{1}{4}$ van Vlaanderen of $\frac{1}{12}$, Zeeland $\frac{1}{4}$ van Holland of $\frac{1}{48}$ van het geheel.

Ofschoon in deze quota's onder KAREL V en PHILIPS II dikwijls verandering is gebragt, is echter de algemeene on-

Digitized by Google

derlinge betrekking van Holland, tegenover Vlaanderen en Brabant, weinig veranderd.

Onder Keizer KAREL kwamen de Generale Staten zeer dikwijls bij elkander. Hij beoogde daarmede de eenheid der Nederlanders te vestigen. Daar echter de Generale Staten niet alleen deze eenheid bevorderden, maar ook uit den aard der zaak eene vereeniging werden, die een tegenwigt tegen het monarchaal gezag vormde, werd dit bij PHILIPS II een reden tegen het voortdurend bijeenkomen der Staten-generaal. Deze vrees voor den invloed der Generale Staten deed den Raad van State eene nieuwe inrigting erlangen. Het gevolg was, dat de Generale Staten niet meer werden geraadpleegd, maar alleen sommige Staten afzonderlijk. In het verbond der Edelen werd het verzoek gedaan, dat de zaken mogten worden belegd bij advies of consent van alle Staten, die in 't generaal en gelijk vergaderd werden. In plaats van eene toestemming, volgde bij het vertrek der Landvoogdesse een verbod, dat de Staten gedurende de troebelen bij elkander zouden komen.

In de gewesten was de opperste magt aan den Stadhouder opgedragen. Deze ambtenaar was niet in het algemeen de stedehouder van den Graaf, maar alleen de plaatsbekleeder bij zekere bepaalde regten. Tusschen hem en den Vorst stonden nog de Landvoogdesse en de drie algemeene regeringscollegiën. Zijne regten waren in vele opzigten zeer beperkt. Hij mogt met de Staten geene zaken behandelen dan de gewone.

In de instructie van den Stadhouder van 1559 was hem aanbevolen ook toezigt in het kerkelijke: dat ieder zou leven naar de geboden der kerk, dat hij waakzaam zou zijn tegen alle verboden boeken, vergaderingen enz., en dat hij zou toezien op de kerkelijke gezindheid van zijne ambtenaren. De Stadhouder had voorts de bevoegdheid den bijstand der burgers in te roepen in zijn ambt. Hij beschreef op naam van den Graaf met het hof ter dagvaart. Waar zulks niet door de privilegiën beperkt was, had hij de magistraats-

Digitized by Google

bestelling, die echter in de provinciën zeer onderscheiden was; zoo had de Stadhouder in Holland zeer weinig regt tot benoeming, in Friesland daarentegen in alle grietenijen.

In het justitiële was de magt van den Stadhouder zeer beperkt door de instructie van het Hof: hij mogt slechts bij geringe misdrijven uit naam van den Graaf gratie verleenen. Ten opzigte van de finantiën had hij slechts toezigt: hij moest de rekeningen door de rekenkamer laten nazien. In betrekking tot de krijgsdienst moest hij zorgen, dat de vestingwerken behoorlijk werden onderhouden, zonder nieuwe te mogen aanleggen. Steden en heerlijkheden mogten zich niet versterken zonder toestemming van den Graaf of zijn Stadhouder. Hij had het toezigt over de landweer. De leenban verviel in 1500, toen de gehuurde troepen meer en meer in zwang kwamen. Daarentegen bestonden in de provinciën landweeren en in de steden schutterijen.

Waren de Staten in de provinciën in het vorige tijdvak slechts bij buitengewone gelegenheden opgeroepen, in dit tijdvak komen zij voor als een vast regeringscollegie, waarmede de Graaf of de grafelijke Stadhouder in overleg trad omtrent verschillende takken van huishouding. Zij waren 1°. de natuurlijke beschermers van 's lands vrijheden en privilegiën; 2°. de raadgevers bij daden van wetgeving; 3°. zij namen 's lands belang waar bij overdragt of regeling van het landsheerlijk bestuur.

De Staten der provinciën waren op zeer onderscheidene wijzen zamengesteld. In Holland en Zeeland had men een ambtenaar-landsadvocaat, die belast was voor de uitvoering der besluiten enz. te zorgen.

De steden werden geregeerd volgens eigene regten en keuren, die zij bij privilegie bekomen hadden. De regeringsvorm in de steden verschilde hierdoor bijna in elke plaats. In de meeste steden had men echter een burgemeester, oorspronkelijk belast met het geldelijk beheer, en een raad. Onder het Bourgondische, en nog meer onder het Oostenrijk-

Digitized by Google

sche huis, verminderde de volkskeuze en werd de regering tot weinigen beperkt. De verkiezing was bijna overal trapsgewijze. De groote steden hadden meest haren advocaat of pensionaris, die hare belangen bij den vorst en de dagvaart voorstond.

Ook de regering van Koning PHILIPS II vertoont ons, in vergelijking met vroegere tijdvakken, een streven naar vooruitgang in betere regeling van het bestuur. Bijna niet minder dan van KAREL V zijn er vele goede plakaten en nuttige instellingen ter bevordering van eene betere orde in het bestuur van PHILIPS II te vermelden. Bepaaldelijk aan de krachtige regering van ALVA is toe te schrijven het herhaald gebod om de keuren enz. aan den Grooten Raad van Mechelen op te zenden en de uitvaardiging van de criminele ordonnantiën in 1570, waarvan de verlichte geest èn door de patriotten van 1795 èn door de regtsgeleerden der 19de eeuw is erkend.

Maar de volken hebben ook andere behoeften dan een geregeld staatsbestuur en eene verbetering in de regtspleging. Waar de hoogere levensbeginselen van een volk onderdrukt worden, daar wordt de natie tot zelfverdediging, tot opstand gedrongen. Tegen den vooruitgang zijn de vorsten onmagtig. Waar een onmogelijke tegenstand tegen de ontwikkeling van het maatschappelijk leven beproefd wordt, daar wordt het stelsel des behouds, al gaat het ook met eenige goede administrative maatregelen gepaard, een oorzaak van revolutie.

Digitized by Google

HOOFDSTUK III.

Beweegredenen van den opstand tegen Spanje. — Algemeen karakter. — Bijzondere oorzaken. — Karakter van PHILIPS II. — Zijn regeringsstelsel. — Vrijheid voor de Hervormde godsdienst. — Veranderingen in de R. K. Kerk. — Afkeer van vreemde overheersching. — Opgewektheid van den nationalen geest. — Armoede en afwisselende welvaart. — De tiende penning. — Verschillende partijen van misnoegden. — De adel. — De aristocratie. — De consistoriën. — De kooplieden. — Ontwikkeling van den opstand. — Afzwering van PHILIPS II.

Het hoog belangrijke van den godsdienststrijd en de vervallenverklaring van een wettig vorst bij een breed gemotiveerd plakaat in de 16de eeuw, wordt geheel weggenomen, wanneer men daarin slechts ziet wreedheid, barbaarschheid, onkunde aan den eenen, — en geloofsmoed en reine godsdienst aan den anderen kant. Aan beide zijden is gehandeld met al den ernst van subjectieven pligt, hier om de Kerk, waarvan de maatschappij hare ontwikkeling had gekregen, te handhaven, — en daar met de heilige roeping om de Kerk te hervormen naar het beeld der Apostolische Kerk; — aan beide zijden is in het volle subjectieve besef van godsdiensttrouw vervolging en marteldood geleden; — aan beide zijden is echter ook de godsdienst bij zeer velen een dekmantel geweest voor onheilige bedoelingen, voor zelfzuchtig behoud van het bestaande, of zelfzuchtig verlangen naar het nieuwe. De ruwheid der tijden heeft zich aan beide zijden op gewelddadige wijze geopenbaard, en doet, bij

Digitized by Google

eene oppervlakkige vergelijking, vragen: of de eeuwen van de Roomsch Katholieke Kerk de geloovigen wel veel menschelijker hebben gemaakt dan de heidenen, die den eersten Christenen den marteldood deden sterven, en de Christen-Franken, die door het zwaard het Christendom predikten, en met woest geweld de heidensche tempels en beelden vernielden? Bij nadere beschouwing ontwaart men toch te midden der ruwe gruwelen een grooten vooruitgang. Hoe wreed de inquisitie ook moge geweest zijn, zij ijverde toch voor een hooger beginsel dan de staatszucht der Romeinsche Keizers, die in de verdelging der Christenen slechts de handhaving eener wereldsche magt bedoelden; en zoo de Christenen bij de Hervorming hun godsdienstijver door kerkplundering en beeldenstorm hebben bezoedeld, dat geweld had niet overal plaats.

De 16de eeuw is voor ons Vaderland het heldentijdvak geweest, waarin de onmagt gebleken is der krachtige mannen, die verouderde beginselen vruchteloos op onzen bodem hebben zoeken te handhaven, tegen helden van den nieuwen tijd, die echter op hunne beurt magteloos zijn geweest, de goede beginselen, die ontkiemd waren, in volle toepassing te brengen. De staatkundige, burgerlijke en godsdienstvrijheid is daardoor ten halve blijven staan.

De gebeurtenissen, die onzen opstand tegen Spanje veroorzaakt hebben, zijn vele geweest, en wel zoodanig, dat elk afzonderlijk den opstand niet in het leven geroepen, noch tot onafhankelijkheid van den Nederlandschen Staat geleid zou hebben. De Hervormde predikanten, die hun wondergeloof uit de Roomsche Kerk hadden overgenomen en in groote gebeurtenissen een onbegrijpelijke tusschenkomst van God erkenden, waren gewoon in de biddagsbrieven, in het begin van den tachtigjarigen oorlog, te overwegen: "Alsoo "God almagtig wonderlick deze landen en ingezetenen door "Zijn kracht en genade tot nu toe heeft bewaard." Een zuiverder godsdienstig geloof moge die *wonderbare* tusschen-

Digitized by Google

komst van een altijd werkend God eene stelling noemen, die zich zelve oplost, — men zou tot een ander bijgeloof vervallen, wanneer men meende, dat slechts het blinde toeval den zamenloop van al die vele omstandigheden tot één resultaat geregeld heeft. De geschiedenis van ons Vaderland is, niet minder dan die van andere landen, eene bijdrage hoe de volken geboren worden en zich ontwikkelen door een hoogere dan menschelijke magt, die al het verscheidene doet zamenwerken om wasdom te geven aan het goede zaad en aan het onkruid, dat op maatschappelijk gebied bestaat, opdat de mensch in elken leeftijd het goede meer getrouw zou zijn, en het kwade, met meerder kennis van het wezentlijk verkeerde en met meer verschoonende liefde tot de personen, zou bestrijden.

In de organische ontwikkeling der wereldgebeurtenissen was onze opstand de wording van een vrij en zelfstandig volk. De onafhankelijkheid lag niet in de bedoeling, maar is geheel de vrucht geweest der gebeurtenissen. Wanneer men op het geheel der gebeurtenissen het oog vestigt, zonder elke daad in het bijzonder te ontleden, dan komt ons Vaderland in den tachtigjarigen strijd voor als de schoone en dappere man, wiens houding en karakter ons met bewondering vervullen, ofschoon ook de edele fierheid van zijn ligchaam en de gelaatstrekken niet alle even geregeld mogen zijn en het gemoed zwakheden moge bezitten. Een kleine hoop volks, met den verachtelijken naam van oproerlingen bestempeld en met minachting *bedelaars* genoemd, begint den ongelijken strijd tegen het magtigste rijk van Europa; meer dan eens schijnt hij ten onder gebragt, doch telkens verheft hij zich met nieuwen moed en nieuwe krachten, en na den strijd wordt de natie als onafhankelijk erkend en als magtige zeemogendheid geëerbiedigd. De opofferingen, welke in dien strijd gevorderd werden, waren ontelbaar, en in weerwil van de telkens terugkeerende moeijelijkheden, volhardde men met eene inspanning van krachten, die bij eene slappere natie eene

Digitized by Google

overspanning van oogenblikkelijke geestdrift zou zijn geweest, doch bij onze voorouderen nimmer verflaauwde of verminderde, en met eene wijze vastberadenheid voortging, die duidelijk de meer edele bron dan die der driften aanduidde. Hoogmoed, eerzucht, eigenbelang, oproerigheid, mogen de drijfveren van sommigen in dien strijd geweest zijn; waar zijn die driften bij volksberoerten niet in het spel? Zij zijn te krachteloos, te wankelbaar, te oneens met zich zelve, dan dat zij de eigentlijke beweegredenen van den ongelijken strijd zouden kunnen geweest zijn. Waar alle wereldsche uitzigten van geluk en voorspoed zoo dikwijls werden verijdeld, — waar men zijn leven en bezittingen veil had, met eene koelbloedigheid, die alleen aan het Noorden eigen is, daar kunnen wel geen lage driften als algemeene beweeggrond ondersteld worden. Alleen pligtgevoel kon datgeen tot stand gebragt hebben, hetgeen onze voorouders verrigt hebben.

Zoodanige algemeene beschouwing mag echter de bijzondere oorzaken niet over het hoofd doen zien. Het karakter van Koning PHILIPS, — de geschokte kerkelijke toestand der Roomsch Katholieken in Nederland, — de overkomst van vele Hugenooten, waardoor het Calvinisme het Lutheranisme verdrong, — de privilegiën van vroegeren tijd, die in botsing waren met de nieuwere monarchale regeringsbeginselen, — de toestand der afwisselende welvaart, — het antagonisme tusschen het vreemde men het nationale, tusschen het Romanisme en het Germanisme, en de eigenaardige gedragingen der staatslieden, van den adel, van de aristocratie, van den handelsstand en van de consistoriën, te midden van de gebeurtenissen des tijds, zijn zoo vele bijzondere omstandigheden, die de beweging tot opstand, en van opstand tot een volhardenden strijd gebragt hebben, zonder dat één van die oorzaken overwegend, althans voor den geheelen strijd, is geweest.

Het karakter van PHILIPS is, bij den natuurlijken haat, die tegen hem bij de onderdrukten bestond, in vroeger tij-

Digitized by Google

den meestal geschetst als dat van een zedeloozen wellusteling en ruwen dwingeland; de meer naauwkeurige beoefening der geschiedenis, inzonderheid de brieven van PHILIPS, doen hem kennen als een vorst van een bekrompen, vreesachtig, weifelend en besluiteloos karakter, die voortdurend over de belangen zijner Staten dacht en bijna onophoudelijk met brieven-schrijven bezig was; als een Vorst, geheel vervuld van zijnen pligt om de heilige Kerk te verdedigen en de ketterijen uit te roeijen door allerlei middelen, en die daarbij stond onder den invloed van het zedelooze stelsel, inzonderheid in Spanje ontwikkeld, dat het doel de middelen heiligt, — een stelsel, dat bij den dweependen en zwakken Vorst onoprégtheid en veinzerij moest aankweeken. Waar men zich weet te verplaatsen in de bittere teleurstellingen, die iemand moet ondervinden, wanneer alles mislukt, wat hij, volgens zijne overtuiging met een heilig doel, meent te moeten verrigten, moet men medelijden hebben met den armen Vorst, die jobstijding op jobstijding ontvangt, maar altijd weder met brieven-schrijven begint, om zoo mogelijk het heilige doel, dat hij zich voorstelde, "handhaving van de heilige Kerk", te bereiken. Het medelijden met den telkens teleurgestelden Vorst, moet des te meer al het rampzalige van de dweepzucht doen erkennen, die duizenden onder beulshanden of het zwaard doet vallen en den mensch ongevoelig laat bij al dat menschenmoorden, in den waan dat hij een door de godsdienst voorgeschreven pligt vervult.

Hetgeen de godsdienstige en staatkundige dweepzucht van PHILIPS II verschoont, is, dat hij een eeuwen-oud beginsel handhaafde, ja, een beginsel, dat zijn tegenstanders niet eens geheel verwierpen, maar gedeeltelijk later zelven inriepen voor hunne overtuigingen. Waar de godsdienst van geest en waarheid nog niet ten volle erkend wordt, is het geheel natuurlijk dat Staat en Kerk op het allernaauwst vereenigd zijn. Waar men niet geheel vertrouwt op de overwinnende kracht, die in de waarheid gelegen is,

Digitized by Google

roept men het zwaard te hulp om de godsdienst te handhaven. Jodendom en heidendom hadden die vereeniging aan het Christendom overgeleverd. Onder KAREL *den Groote* waren het Christendom en de Staatsmagt van den Keizer de twee grondzuilen, waarop het gebouw der Caesaropapie rustte. De staatsmaxime der twee zwaarden was het hoofdbeginsel van het middeneeuwsche Staatsregt geweest. In de kruistogten hadden de vorsten en edelen voor de Kerk gestreden. De pligt jegens de Kerk stond vroeger in alles aan het hoofd der vorstelijke pligten. Zelfs in den strijd van den Keizer tegen den Paus waren de vorsten altijd de geroepen beschermers van de Katholieke godsdienst geweest; de Nederlandsche Graven vonden vertrouwen bij de landzaten door hunnen eed: "dat zij die Heylige Kerk zouden voorstaan in hare regten en vrijheden." Deze naauwe vereeniging van Staat en Kerk moest, bij de uitbreiding van de vorstelijke regeermagt en de afschrikkingstheorie, die zoo naauw aan de gezagsrigting eener uiterlijke Kerk verbonden is, bij het telkens vermeerderen der ketterijen, aanleiding geven om ze door steeds vermeerderd geweld zoo mogelijk uit te roeijen. De aanspraak van KAREL V, waarbij hij zijn zoon opwekte om streng tegen de ketterijen te waken, ontmoette dan ook in de Statenvergaderingen, bij de ambtenaren en bij de groote meerderheid van het volk in 1555 geene afkeuring hoegenaamd; zij was geheel in den geest van behoud, die toen nog in de hoogere kringen heerschte. Daarbij voegde zich echter, dat PHILIPS zich van de Nederlandsche volksontwikkeling had vervreemd en met de regeringsbeginselen van het Spaansche hof de kerkhervorming in Nederland bestreed.

De Spaansche inquisitie, is met een onbarmhartigheid te werk gegaan, veel grooter dan de pausselijke Kerk, die, met al den ketterhaat, dien zij aanblies, in leer en beginsel altijd van bloed afkeerig was; maar juist deze omstandigheid heeft dan ook teweeggebragt dat niet alleen Hervormden, maar ook Roomschen tegen de Spaansche inquisitie zich verzet hebben.

Digitized by Google

De instelling van een Raad van beroerten, teregt als Bloedraad in onze geschiedenis berucht, was als gedelegeerde regtbank niet zoo vreemd aan de regeringsbeginselen van de monarchale constitutiën, die zich uit het leenstelsel ontwikkeld hadden, waarin de Vorst de overste regter was, terwijl de menigvuldige doodstraffen als afschrikkingsmiddelen reeds vroeger langzamerhand waren toegenomen. Hetgeen de Raad van beroerten in ons Vaderland zoo zeer deed medewerken tot den opstand, was, dat zoodanige algemeene regtbank streed met de privilegiën, die bij ons in de onderscheidene gewesten bestonden. Reeds de Raad van Mechelen had in beginsel eenige inbreuk gemaakt op de provinciale zelfstandigheid; maar die regtsspraak was meest geweest een regtsspraak in het belang van het regt, dikwijls in het belang der gepriviligeerde steden zelve; — de Raad van beroerten daarentegen was door zijne zamenstelling, door de wijze van regtspleging en door zijne vele doodvonnissen gehaat, terwijl zijne gestrengheid geheel vruchteloos was, bij de ontwikkeling, die de tegenstand reeds in 1568 gekregen had. Het geheele karakter van het regeringsbeleid van PHILIPS was wel geschikt om tot opstand aan te drijven, maar, niettegenstaande al het geweld, magteloos om den opstand te onderdrukken.

De vrijheid die men voor de Hervormde godsdienst wenschte, wordt door velen als hoofdoorzaak van onzen 80 jarigen strijd tegen Spanje genoemd, en zij is zeker de reden geweest om in dien strijd te volharden. Men miskent echter geheel de geschiedkundige waarheid, wanneer men dien oorlog voorstelt als een algemeenen geloofsstrijd, door allen uit innige overtuiging aangevangen. De zucht om God te dienen naar de inspraak der conscientie, heeft velen den moed gegeven om bij het bedreigen met brandstapel en moordschavot in de eens aangenomene beginselen bedaard en koelbloedig te volharden; de godsdienst heeft dat vertrouwen op God ingeboezemd, welks herinnering den nazaat nog

Digitized by Google

met eerbied vervult. De opstand tegen Spanje was bij velen een geloofsstrijd voor de Christelijke vrijheid, die in geest en waarheid bestaat, en die door inquisitie-dwang in het binnenste van het gemoed werd aangerand; — een geloofsstrijd tegen de magten der aarde, om de goederen des geestes niet te verliezen; — een geloofsstrijd, begonnen en voortgezet in de volle overtuiging der afhankelijkheid van het Opperwezen, in besef van eigene zwakheid en in het geloof aan de genade in CHRISTUS; — een geloofsstrijd, niet gevoerd voor de afgetrokkene beginselen en verborgenheden eener bij uitstek regtzinnige godsdienstleer, maar voor dat praktische Christendom der eerste hervorming, hetwelk, ontdaan van de zinnelijke versierselen der R. K. kerk, de apostolische leer zocht te herstellen; — een geloofsstrijd, gevoerd voor stellige godsdienst, niet voor onbepaalde vrijheid van het geweten, die nog niet met den geest des tijds overeenkwam, waarin geene onbepaalde wijsgeerige denkbeelden werden gehuldigd, en waarin gewetensvrijheid te veel naar onverschilligheid geleek te midden van hartstogtelijken godsdienstijver.

Maar de naauwkeurige beoefening der geschiedenis waarschuwt ook hier tegen het generaliseren, alsof allen door één beginsel gedreven werden en alsof de geheele natie aan den geloofsstrijd uit persoonlijke overtuiging deelnam. De mannen, die uit zuiver godsdienstigen geloofsijver gestreden hebben, zijn inderdaad slechts enkelen geweest, bij de honderden, die uit bijoogmerken aan dien strijd deelnamen, en om de meest wereldsgezinde redenen dikwijls meer dan eenmaal van godsdienst verwisselden.

Om den godsdienstigen toestand in de Noordelijke Nederlanden in de 16e eeuw wel te verstaan, moet men tot vroegere tijden opklimmen. De geschiedenis der Christelijke Kerk is eene voortdurende bevestiging van de juistheid der vergelijking, dat de waarheid slechts als een zuurdeesem, na veel gisting, de zamenleving doordringt. Overal ontmoet het volmaakt geestelijke leven onderscheidene elementen van

Digitized by Google

tegenstand of verwantschap. In ons Vaderland is de kerkelijke gezagsrigting nimmer zeer sterk geweest. In de afgelegen Noordsche gewesten verloor het keizerlijk en pauselijk gezag de kracht zijner werking, vooral in tijden, waarin de middelen van gemeenschap tusschen de landen zoo gebrekkig waren. Daarbij voegde zich de omstandigheid, dat de wereldlijke magt den Bisschop van Utrecht in onderscheidene tijden de partij van den Keizer tegen den Paus had doen kiezen, terwijl de Graven van Holland en Zeeland op hunne beurt de magt van den Bisschop van Utrecht op allerlei wijzen tegenwerkten. Vroeger en meer dan elders had men hier te Lande eene gedeeltelijk onkerkelijke, ofschoon daarom nog niet kettersche, prediking van monniken en van de Broeders van het gemeene leven. De geweldige partijschappen in de 14e en 15e eeuw hadden onder het volk overal de zucht naar verandering gaande gemaakt, en bij die zucht voegde zich bij genen dweepzucht, bij anderen wereldsche zelfzucht, die een godsdienstige leus aannam, en te midden van dit alles een telkens grooter verlangen naar een anderen godsdienstigen toestand. Terwijl de geest der bevolking, door oproeren en door de plundertogten in den Gelderschen oorlog reeds in een voortdurende koortsachtige beweging was, kon het moeijelijk in de Kerk rustig blijven. Pastoors en monniken preekten tegen elkander reeds vóór dat de Hervorming hier te Lande aanhangers had. De gevoelens der Lutherschen en van de Herdoopers vonden in die opgewekte godsdienstige beweging een vruchtbaren grond. De stedelijke magistraten zochten zoo goed mogelijk de rust te handhaven en tweedragt te voorkomen. Reeds in 1525 werd zoowel het met gedekten hoofde in den weg staan eener processie, als het geroep: "weg met de ketters!" met middeneeuwsche kleinere straffen, als gedwongen bedevaarten, met uitbanning voor een tijd, enz. gestraft. De beweging der Herdoopers, hunne communistische droomerijen en hunne verwachtingen van een duizendjarig rijk

Digitized by Google

hebben meer analogiën met den Kennemeropstand in de 13e eeuw, — met den boerenopstand in Gelderland in de 14e eeuw, — met enkele predikatiën van woelige monniken in de 15e eeuw; — met den boerenkrijg in Duitschland, — dan met de eerste kerkhervormingsbeginselen van LUTHER en de dogmatisch-theologische rigting van CALVIJN. De maatschappelijke en godsdienst-beweging in het begin van de 16e eeuw was een veelzijdige, en eerst te midden van velerlei beweging erlangde zij bij de leiders eene overheerschende Calvinistische rigting, waarbij de uitersten der dweepende anabaptisten en der libertijnen door het algemeen verworpen werden; maar ook de reine godsdienst van geest en waarheid nog door weinigen werd aangenomen. De Hervormden waren bij den aanvang van den opstand nog slechts betrekkelijk klein in getal. De Hervorming vond over het algemeen meer bijval bij het volk dan bij de aanzienlijken. Vóór 1572 behoorden de meeste regeringsleden niet alleen tot de Katholieke godsdienst, maar waren zelfs geneigd haar door strenge vervolging tegen de nieuwe leerstellingen te beveiligen, mits de regering toeliet, dat het door de stedelijke regtbanken geschiedde.

In den oorlog wisselde de groote meerderheid met de kansen van den krijg, zoodat geheele steden eensklaps tot de Hervorming overgingen en de dorpen hunnen pastoor volgden, òf in het aannemen van de nieuwe leer, òf in het blijven in de moederkerk, terwijl na twee eeuwen dit nog op vele plaatsen van ons Land kan waargenomen worden. Individuele geloofsovertuigingen waren betrekkelijk zeldzaam. De Lutherschen en de Doopsgezinden waren de eerste Protestanten in ons Vaderland. Na het interim bij de *Religionsfriede* in Duitschland schijnen de Lutherschen tot op de regering van PHILIPS minder aan vervolging blootgesteld te zijn, zoo zij niet openlijk optraden of zich aan het verspreiden van verboden boeken schuldig maakten. Een nieuw element bragten de Calvinisten aan, die uit Frankrijk, velen niet zonder staatkun-

Digitized by Google

dige bedoelingen, de Zuidelijke Nederlanden binnendrongen. Hunne sterk confessionele rigting moest noodwendig de nieuw bekeerden vervullen met harde onverdraagzaamheid tegen hunne vroegere geloofsgenooten. Inzonderheid bij hen ging de gehechtheid aan de Hervormde godsdienst gepaard met bijna doldriftigen godsdienstijver; niet alleen bij het gemeen, dat in zijn waan zijne liefde tot het Opperwezen dacht te toonen door plundering van kerk en altaar, waar het meende, dat de godsdienst ontheiligd en gehoond was, maar zelfs bij de hoogere en meer verlichte standen der maatschappij. De geleerde PETRUS DATHENUS, vroeger monnik in het karmelietenklooster bij Yperen, is een voorbeeld van zulk een onverdraagzamen godsdienstijveraar. Op niet weinige plaatsen, waar nog kort te voren de inquisitiedwang zijne offers had geveld, zag men achtingswaardige Roomschen, ja zelfs vrienden van ORANJE, door de Hervormden aan den geloofshaat opgeofferd, die de regenten naauwelijks beteugelen konden. Waar de opstand meester werd, werden de plaatselijke regeringen gedrongen de openbare godsdienstoefening der Roomschen te verbieden. Ofschoon de reformatie aanvankelijk niets bedoelde dan een Christelijke religie van misbruiken gezuiverd, en enkelen, zooals de Prins van Oranje langen tijd ijverden voor een kerk, met wijde muren, voor Hervormden en Lutherschen, in één woord voor allen die eene gereformeerde, d. i. gezuiverde godsdienst wenschten, werd dit voornemen reeds in 1568 zeer tegengewerkt door ijverzuchtige predikanten, ondersteund door hunne volgelingen, krachtig in hartstogt, maar zwak in persoonlijke overtuiging. Hierdoor nam de officiële Gereformeerde Kerk reeds vroeg een leerstellige rigting aan, zeer verklaarbaar echter tegenover de velerlei gevoelens die werden voorgedragen.

Zoo weinig is in den aanvang de reformatie alleen de oorzaak geweest van onzen opstand, dat een groot deel der Roomsche geestelijkheid in den beginne daartoe heeft medegewerkt. De handhaving der moederkerk in de zuiverheid

Digitized by Google

van hare oude leerstellingen had GRANVELLE eene menigte nieuwe bisdommen doen oprigten. Dit had de lagere geestelijkheid ten hoogste gebelgd. Eenige priesters zaaiden onrust in de Roomsche Kerk zelve; andere, door de nieuwe inrigtingen misnoegd, gingen later tot de Hervormde godsdienst over, en werden leeraars der nieuwe leer. De onstaatkundige maatregelen der Spaanschgezinden veroorzaakten hun dezen afval, die aan de onzen echter weinig voordeel aanbragt; de meer uit wereldsche dan uit godsdienstige beginselen tot predikanten hervormde priesters kleefden nog vele vooroordeelen uit de Roomsche eeredienst aan, en daaronder deze, dat het wereldlijk gezag verpligt is de Kerk te verdedigen en de ketterijen uit te roeijen, welk beginsel later tot de geloofsvervolging in den boezem van de Protestantsche kerk heeft aanleiding gegeven.

Naast de godsdienst-aangelegenheden, ja in den aanvang misschien nog boven haar, is eene nationale aanleiding tot den opstand geweest — de afkeer van de vreemde overheersching.

De volksgeest was langzamerhand gerijpt en daarmede de tegenzin — tegen het gebruik der Fransche taal, waarover reeds onder het Bourgondische huis meermalen was geklaagd, — tegen de vreemde ambtenaren in hooge betrekkingen, waaromtrent men reeds in het Groot-privilegie en later meermalen voorwaarden had zoeken te bedingen, en — tegen het gebruik van vreemd krijgsvolk, reeds zoo gehaat onder MAXIMILIAAN, toen men een Duitsch leger hier te lande had gehad; en die tegenzin was nog zeer vermeerderd, toen men hier een Spaanschen landvoogd ontving, terwijl de vorige landvoogdessen allen in de Nederlanden geboren waren. De Koning, die na 1559 niet meer in de Nederlanden kwam, was inderdaad een vreemdeling voor ons, en zijne regering eene vreemde overheersching. Er bestond een nationale haat en afkeer tusschen Nederlanders en Spanjaards, zoowel door de gebeurtenissen zelve, als door het tegenovergesteld karakter der

Digitized by Google

natiën voortspruitende. Deze haat werkte niet weinig tot den opstand mede, en toen eenmaal zich sommige streken aan de Spaansche overheersching met de daad hadden onttrokken, werd het verlangen algemeen, om niet weder onder het gehate juk van den vreemdeling te worden teruggebragt; en staatkundige onafhankelijkheid van den vreemden troon werd weldra een voornaam oogmerk van den aangevangen strijd.

De nationale geest werd daarbij niet weinig aangewakkerd door de verspreiding van de letterkunde en door de rederijkers. De volksstem begon zich in alles te doen gelden en zulks meer in de publieke beoordeeling der gebeurtenissen, dan in de deelneming aan het kiesregt, daar men gaarne de plaatselijke belangen aan de regenten overliet.

De ontevredenheid werd niet weinig vermeerderd door zeer ongunstige jaren, waarin de belastingen, die men veelal voor buitenlandsche belangen vroeg, dubbel onaangenaam waren.

De ondervinding van alle tijden heeft het geleerd, dat dure jaren een geest van ontevredenheid en opstand verspreiden; en wanneer men nu in aanmerking neemt, dat de jaren 1557 en 1564 jaren waren, waarin bijna hongersnood heerschte, dat in de Noordelijke gewesten de verdiensten van de zeevisscherij zeer gering waren enz., dan is het inderdaad niet te verwonderen, dat bij de oudste schrijvers de armoede als een voorname reden van den opstand wordt vermeld. De heffing van den tienden penning moet niet alleen uit het oogpunt van regt, in betrekking tot de privilegiën, maar ook in betrekking tot den uitgeputten toestand der bevolking in 1570 beschouwd worden. Bij de beoordeeling van het drukkende der jaren 1564 en volgende, moet wel in aanmerking genomen worden, dat de middelen om te kapitaliseren en het kapitaal van vroegere jaren in ongunstige jaren te gebruiken, toen veel minder waren dan tegenwoordig, zoodat de welvaart van eenige jaren vroeger de ellende van latere jaren niet kon verzachten.

Digitized by Google

De onderscheidene zaden tot ontevredenheid werden in hunne ontwikkeling zeer bevorderd door de handelingen van de verschillende personen en partijen, die op den loop der gebeurtenissen invloed uitoefenden.

Het was er verre af, dat de staatkundige beginselen bij allen dezelfde waren. Door de omstandigheden, waaronder de oneenigheden waren begonnen, — door de vermijding van alles, wat aan een algemeenen opstand van het volk tegen zijnen wettigen vorst zou kunnen doen denken, — door de pogingen om alles als feitelijken wederstand tegen onregtvaardige plakaten te doen beschouwen, en door den naijver der verschillende personen onderling, had het begin van den opstand geen plaats onder eene bepaalde leiding; de ontevredenheid openbaarde zich het eerst in eene volslagen wanorde.

Het waren niet alleen de misnoegden, welke onderling in bedoelingen verdeeld waren, maar er heerschte ook verschil onder de staatslieden van PHILIPS II, vooral vóór dat WILLEM VAN ORANJE de partij der ontevredenen had gekozen, en toen zijne staatkunde nog strekte om het gezag des Konings te ondersteunen en de handhaving van dat gezag gepaard te doen gaan met gematigdheid.

Tot de juiste kennis van den aard des strijds tegen Spanje behoort ook inzonderheid eene juiste waardering van de verschillende partijen en hare inzigten. Het is echter ten hoogste moeijelijk het eigenaardige en karakteristieke van elk harer in het bijzonder aan te toonen, en men zou eene geheel en al onjuiste oordeelvelling uitspreken, wilde men aan elk individu in het bijzonder toeschrijven, wat zijne partij voornamelijk onderscheidde, of de belangzuchtige inzigten, waardoor sommige handelingen zich kenmerkten, aan allen toerekenen, die tot die handelingen medewerkten, alsof dezelfde daad bij onderscheidene personen niet verschillende bedoelingen zou gehad hebben. Het eigenaardige van elk der staatkundige partijen bestond toen, even als later, meer in hare algemeene trekken. dan in eene geheele over-

Digitized by Google

eenstemming van dezelfde beginselen, bedoelingen en inzigten.

De adel, altijd oproerig, en niettegenstaande zijne herhaalde nederlagen steeds bedacht zijn gezag, hoe ook beperkt, te herwinnen, door veelvuldige verliezen tot armoede gebragt, en vreezende zijne laatste inkomsten bij eene beperking der voorregten te zullen derven, was in den beginne de voornaamste en sterkste partij der misnoegden. Het eerste onmiddelijke doel van deze partij was verwijdering der Spaansche Edelen, en vooral van den zoo gehaten GRANVELLE, die op hunne mindere kundigheden met trotschheid en kleinachting neder zag, wat hun te onverdragelijker was, omdat zijne afkomst zich met de hunne niet liet vergelijken. Het voorgestelde doel werd bereikt; doch hiermede niet tevreden, namen de Edelen den meer en meer algemeen wordenden kreet tegen de strenge plakaten te baat, om zich aan het hoofd der ontevredenen te stellen. Het, naderhand zoo ten onregte hoog geroemd, Verbond der edelen had de kiemen der ontbinding reeds vroeg in zich. ORANJE hield er zich buiten, niet omdat hij het in stilte goedkeurde en opentlijk er niet voor durfde uitkomen, gelijk men lang geloofd heeft, maar omdat hij het verbond zelf afkeurde en er niets goeds van verwachtte. Moedig, toen zij meenden niets te vreezen te hebben en nog hoopten een onbepaald vermogen op de Landvoogdesse te zullen uitoefenen, verloren de verbondene Edelen den moed en de eensgezindheid, zoodra de Landvoogdesse hun gedrag niet wilde goedkeuren. Verontschuldigingen volgden op verontschuldigingen, en van eenigen kan men met volle regt zeggen, dat zij zich laag en lafhartig gedroegen. Geen wonder, dat hunne weifelende gedragingen weinig indruk bij den Koning verwekten, en er in plaats van verzachting of intrekking der plakaten, onder den naam eener *moderatie*, inderdaad eene hernieuwing der vorige strengheid plaats greep. Toen de opstand meer algemeen werd, zag men den adel zich verdeelen; doch ook onder hen,

Digitized by Google

die de zijde van den Prins van ORANJE kozen, waren er niet weinigen, die later de goede zaak verlieten, of zich aan verraad schuldig maakten; terwijl anderen, door naijver jegens den Prins van ORANJE, meer nadeel stichtten dan hun moed voordeel aanbragt, of door hunne wreedheid en wraakgierigheid de schoone zaak bezoedelden. Wij wijzen onze lezers hier op DE MERODE en AARSCHOT, op RENNENBERG, LUMEY en vele anderen. Het is waar, in den strijd tegen Spanje ontbreekt het ook niet aan ST. ALDEGONDE'S, aan TRESLONG'S, doch de deugd van sommigen ontneemt het karakter niet, hetwelk in het algemeen den adel in den strijd tegen Spanje kenschetste.

Onder de Edelen verdient HENDRIK VAN BREDERODE eene afzonderlijke beschouwing. Zijne poging om den gewapenden opstand tegen Spanje vroeger te beginnen, is mislukt, volgens enkelen door de te groote voorzigtigheid van WILLEM VAN ORANJE, volgens anderen omdat de tijd nog niet rijp was. Het zal altijd moeijelijk zijn te dringen in het rijk der onzekere mogelijkheid; de werkelijke geschiedenis wijst zijne pogingen als mislukt aan, ofschoon ook die eerste mislukking voor volgende jaren niet zonder gewigt is geweest.

De aristocratie trachtte steeds hare stedelijke inrigtingen en daarmede verbonden stedelijken invloed tegen het gezag van het algemeen bestuur te handhaven; geen wonder dus, dat zij zich tegen de algemeene jurisdictie der inquisiteurs verzette, die de stedelijke jurisdictie ten eenenmale op zijde schoof. Vroeger waren adel en aristocratie meermalen tegenover elkander geplaatst; in den opstand tegen Spanje werden zij door gelijke belangen in vele opzigten te zamen vereenigd. Intusschen bleven zij zich daardoor onderscheiden, dat de Edelen meer naar de beginselen van het leenstelsel hunne regten zochten te handhaven, en de aristocratie haar vermogen meer op herkomsten en priviligiën poogde te grondvesten.

Digitized by Google

Terwijl de Landvoogdesse het staatkundig stelsel zocht door te drijven, dat alle de Nederlanden maar ééne provincie waren, ijverden de aristocratie en de adel zeer voor de handhaving en uitbreiding der privilegiën, iets dat het algemeen bestuur niet altijd kon tegengaan. Door de groote behoefte aan geld, was men dikwijls genoodzaakt de stedelijke regeringen tot het bewilligen in de beden over te halen. Dit geschiedde steeds door uitbreiding van plaatselijk gezag en beperking der grafelijkheid. Zoo werd in verschillende steden de vrije aanstelling der magistraatspersonen aan de regering zelve opgedragen, waardoor zich hoe langer hoe meer eene vaste aristocratie vestigde, weinig in het belang des volks.

Wat toch waren voor het grootst gedeelte die zoo hoog geroemde privilegiën, welker handhaving men zoolang met die der burgerlijke vrijheid gelijk stelde? Vergunningen van regten aan bijzondere personen of gemeenten, waarop allen gelijke aanspraak behoorden te hebben; vrijheden, die door haren aard zelven een drukkende last werden voor hen, die ze niet hadden verworven; regten om ambtenaren te verkiezen, waardoor aan onkunde of aan den meestbiedende de gewigtigste posten dikwijls werden uitgedeeld; persoonlijke voorregten, die even hatelijk en onbillijk als onstaatkundig waren; regten waardoor het volk niet aan het welgeregeld bestuur van éénen, maar aan een in elk gewest, in elke stad, in elk dorp, verschillend gezag van velen werd onderworpen.

Uit de menigvuldige voorbeelden hiervan, zullen wij slechts één enkel aanhalen. Wij hebben reeds boven opgemerkt, dat onder de pogingen van de algemeene regering ook voornamelijk behoorde eene verbeterde inrigting der manier van procederen in criminele zaken. Na langdurige beraadslagingen, waaraan de beroemde VIGLIUS AB AYTA inzonderheid deel nam, waren de plakaten deswege eindelijk vastgesteld. Men had de landsgewoonten en privilegiën tot grondslag genomen en, met afschaffing van hetgeen onregtvaardig scheen, eene algemeene manier van procederen voorgeschre-

Digitized by Google

ven. Deze plakaten zijn, uitgezonderd eenige bepalingen omtrent de ketterij, door de bevoegdste beoordeelaars en kundigste regtsgeleerden steeds als meesterstukken van wetgeving voor die tijden beschouwd. En wat bragt men nu tegen de invoering van deze heilzame verordeningen in: dat zij tegen de vrijheid van het geweten streden? — Geenszins, maar dat zij bijzondere belangen krenkten. Het nieuwe plakaat eischte dat de ambtenaren hunne residentie zouden hebben ter plaatse waar die ambten vervuld werden en dat er voortaan geene verpachting van regterlijke ambten en transactiën over misdaden meer zouden mogen geschieden. De Stadhouder van Gelderland merkte aan: dat deze bepalingen vele zwarigheden inhielden, daar schier alle regterlijke ambten in pandschap uitgegeven waren, en verscheidene personen, zelfs vrouwen, twee ambten bezaten, die zij door een waarnemer lieten bedienen: dat de Heeren der hooge heerlijkheden door het verbod van verpachtingen groote schade zouden lijden; dat het verbod van niet over misdaden te componeren tegen alle de pandbrieven streed, en inzonderheid tegen die van het schoutambt van Zutphen, toebehoorende aan zekere weduwe VAN RAESVELD, welke daaruit groote inkomsten trok, en dergelijke gronden meer. De bezwaren die men op andere plaatsen opperde, waren van bijna gelijken inhoud. En waarlijk, indien men zulke redenen overweegt, ter handhaving der privilegiën bijgebragt, zal elk onpartijdig beoordeelaar moeten erkennen, dat, hoe edel ook in algemeene trekken onze opstand tegen Spanje moge zijn geweest, de handhaving der privilegiën dat karakter miste, en dat de stedelijke en gewestelijke aristocratie meer uit belangzuchtige inzigten, dan wel uit edele bedoelingen handelde. Door zulke belangzuchtige gronden voorkwam men gedeeltelijk de invoering der ordonnantiën.

Het is waar, in eenige opzigten kan de verkrachting der privilegiën dwingelandij genoemd worden, en hunne verdediging een strijd voor vrijheid en regt; maar hoedanig was

Digitized by Google

die dwingelandij ten opzigte der privilegiën? Overal waar het de handhaving der godsdienst niet betrof, kenmerkten zich de algemeene plakaten zoozeer door een geest van regtvaardigheid en gelijkheid, als de privilegiën, die men aanrandde, onregtvaardig en drukkend voor het algemeen waren. Hoedanig was die strijd voor vrijheid en regt? Voor de vrijheid der plaatselijke besturen ijverde de aristocratie — niet voor de vrijheid des volks. Men wilde niet onbepaald alle privilegiën handhaven, maar slechts diegene, welke aan de regeringen der steden welgevallig waren. Zoo lang de tegenstand niet opentlijk was gevoerd, hadden de regenten de privilegiën, waarbij de volksinvloed verzekerd werd, onderdrukt; later, toen die tegenstand tot een opentlijken opstand was ontwikkeld, riep men gilden en schutterijen onder belofte van erkenning op; maar naauwelijks kon men eenigzins die ondersteuning ontberen, of de raadpleging met gilden en schutterijen werd weder afgeschaft.

Dan ook hier, even als bij de beoordeeling van de partij des adels, moet men zich wachten, den geest, die over het algemeen de partij der aristocratie kenmerkte, tot alle toenmalige regenten uit te breiden. Hoe menig edel en groot man vindt men niet onder haar, die even als VAN DER WERFF, trouw aan pligt en Vaderland was, al onderscheidde hij zich bij vele gelegenheden als een ijverig voorstander van plaatselijke belangen en aristocratischen invloed tegen het centraal bestuur, zelfs tegen dat van een WILLEM I.

Naast den adel en stedelijke aristocratie hebben de consistoriën een zeer grooten invloed op onzen opstand uitgeoefend, door dat de predikanten het oor des volks hadden en zij het inzonderheid zijn geweest, die hebben tegengehouden een "bedriegelijken" vrede, waarbij de vrijheid van de Hervormde godsdienst niet krachtig werd gehandhaafd. Het verbond der consistoriën heeft aan den opstand een blijvenden steun gegeven, toen dat der Edelen uit elkander spatte. Hun verbond werd te Antwerpen in 1566 aange-

Digitized by Google

gaan. Vele pogingen werden toen nog aangewend om eene vereeniging van Calvinisten en Lutherschen te verkrijgen. Toen bij de komst van ALVA het verbond hier te Lande feitelijk ontbonden werd, vereenigden zich de vlugtelingen te Emden, alwaar zij den 3en November 1568 eene synode hielden, die in vele opzigten de grondslag is geweest van de synode in 1571 te Emden, in 1574 en 1578 te Dordrecht, in 1581 te Middelburg gehouden.

De rigting der predikanten is meermalen in strijd geweest met de staatkunde van den Prins, gelijk wij later zullen opmerken.

Ook de kooplieden hebben een verbond gesloten, dat wel eenigen, maar geen grooten en blijvenden invloed heeft gehad, dewijl de meeste kooplieden meer het belang van hunnen handel dan dat van de algemeene zaken voor oogen hadden; inzonderheid is dit gebleken uit de ondersteuning, die zij aan ALVA hebben verleend.

Te midden van de vele misnoegden was de regering der Nederlanden hoogst moeijelijk, en uit den aard der zaak hebben de gebeurtenissen een overwegenden invloed uitgeoefend op de staatkunde van de Landvoogdesse en de staatslieden, die haar omringden.

Bij PHILIP'S vertrek naar Spanje waren nevens de Landvoogdesse aan het hoofd des bestuurs geplaatst: GRANVELLE, VIGLIUS AB AYTA, HOPPERUS en BARLAIMONT, — mannen, hoe men ook over hunne staatkunde moge denken, van doordringend verstand en uitgebreide kundigheden, terwijl als stadhouders over de onderscheidene gewesten waren gesteld de aanzienlijkste edelen, die aan het volk het meest aangenaam waren, en onder dezen de vijfentwintigjarige Prins van ORANJE, die zijn luistervolle staatkundige loopbaan begonnen had met de keizerlijke kroon van KAREL, drie jaren vroeger, naar Duitschland over te brengen.

Eenstemmig werkten gemelde staatslieden mede ter bevestiging van het staatkundig stelsel van KAREL, zoo veel het de

Digitized by Google

éénheid in het bestuur betrof, en men zou zich zeer bedriegen, zoo men meende, dat de handhavers der privilegiën en van den gewestelijken geest reeds toen hunnen steun vonden in WILLEM VAN ORANJE. Hij was in het begin veeleer hun tegenstander, die zijne stadhouderlijke magt gaarne beperkt zou hebben gezien, indien nevens haar de magt der gewestelijke Staten verminderd en die van den Raad van State vermeerderd ware.

De punten, waarover ORANJE, aan wiens trouw aan den Koning, met betrekking tot de eerste jaren van zijn stadhouderschap, gelijk uit de *Archives de la Maison d'Orange Nassau* ten duidelijkste blijkt, niet te twijfelen is, en de andere zoo even opgenoemde staatslieden al spoedig verdeeld geraakten, bestonden in het al of niet wegzenden van het Spaansche krijgsvolk, hetwelk zich hier te Lande bevond, — het toelaten van vreemdelingen tot ambten, — en de uitvoering der plakaten tegen de Hervormde eeredienst. GRANVELLE, ijverig Katholiek, en meer aan de Kerk en aan den Koning dan aan het Land gehecht, wilde, ter bescherming van 's Konings gezag, het Spaansche krijgsvolk in de Nederlanden, vreemdelingen in den Raad van State, omdat hij den Nederlandschen adel niet vertrouwde, en strenge vervolging der ketters. VIGLIUS, evenzeer aan zijnen Koning als aan zijn Land verbonden, volgde in het algemeen de staatkunde van zijnen vriend GRANVELLE, doch oordeelde het verblijf der Spaansche krijgsmagt tot handhaving van 's Konings gezag niet noodig. WILLEM VAN ORANJE, toen nog Katholiek, was in het algemeen, tot 1561, eenstemmig met die staatslieden. De algemeene ontevredenheid over de oprigting van de nieuwe bisdommen, de verheffing van GRANVELLE tot kardinaal en het huwelijk van WILLEM en ANNA van Saksen, eene Luthersche, verwijderden den Prins van den kardinaal, die al meer en meer in den haat des volks kwam.

Het doelwit van Prins WILLEM werd nu de verwijdering

Digitized by Google

van GRANVELLE, den invloedrijken staatsman, van de zijde der Landvoogdesse. Door den bijstand des adels bewerkte hij die. De strenge handhaving der plakaten verminderde, doch de triomf der oppositie-partij, die de kracht in het bestuur verminderde, deed weldra eene zwakke regering ontstaan, waardoor de justitie in minachting kwam en de staat van zaken niet ongelijk werd aan dien, welke gedurende de minderjarigheid van KAREL had plaats gegrepen. ORANJE zag het kwaad, en ook tevens dat, zonder aanmerkelijk nadeel voor het geregeld bestuur des Lands, de tevredenheid niet, door middel van oogluiking bij de toepassing der plakaten, kon tot stand gebragt worden. Verslapping in de toepassing der bestaande plakaten kon niets dan oproerigheid te weeg brengen. Om de vrijheid van godsdienst nevens een welgeregeld bestuur te doen plaats grijpen, moest het ophouden der vervolging een uitvloeisel zijn van het intrekken der plakaten zelve. De regering moest opentlijk voor hare bedoelingen uitkomen, en ORANJE, die tot dusverre gezwegen en in waarheid gehoopt had door minder strenge toepassing de rust te kunnen handhaven, verklaarde thans opentlijk, bij de beraadslagingen over de instructie, welke men aan EGMOND, die naar Spanje vertrok, zou medegeven: dat het langer geen tijd was om te veinzen; dat men ronduit moest verklaren, dat de staat van zaken niet zóó kon blijven; dat het niet mogelijk was, om de godsdienst door plakaten, inquisiteurs en bisschoppen in haren ouden stand te houden; dat de justitie bediend werd door regters, die zich lieten omkoopen; dat zij dringend voorziening behoefde en de Raad van State in gezag behoorde vermeerderd te worden. Hij kon het niet goedkeuren, dat de vorsten over de zielen der menschen wilden heerschen en hun de vrijheid van geloof en godsdienst benemen. VIGLIUS AB AYTA, die altijd op ORANJE had gebouwd, schokte deze aanspraak zoo geweldig, dat hij eene beroerte kreeg. Hij zag de zuilen van zijne voorvaderlijke godsdienst waggelen en begreep dui-

Digitized by Google

delijk, dat een openbare verklaring, als de Prins van ORANJE begeerde, den Koning, in plaats van tot zachtere middelen te stemmen, tot de geweldigste zijn toevlugt zou doen nemen. Het gebeurde, gelijk hij voorzien had: de Koning antwoordde met de uitvaardiging van strengere plakaten tegen de ketterij, dan nog immer de vroegere waren geweest.

Van dit tijdstip volgden de gewigtigste gebeurtenissen op elkander. De Prins maakt zwarigheid om de nieuwe plakaten als Stadhouder te doen uitvoeren. Intusschen vormt zich het verbond der Edelen. De beeldstormerij wordt het sein van een teugelloos oproer. De Gouvernante wapent zich om de oproerlingen tot rust te brengen. Men moet partij kiezen. Zij vordert een nieuwen eed, waarbij men zich tot uitroeijing der ketters verbindt. ORANJE weigert dien en verlaat het Land. De Hertog VAN ALVA wordt met eene Spaansche legermagt herwaarts gezonden. De meer bedaarde staatkundige inzigten van den altijd aan de Roomsche godsdienst en zijnen Koning getrouwen VIGLIUS moeten voor de gewelddadige maatregelen van den Spaanschen landvoogd wijken. ALVA'S bloedige strengheid jaagt het geheele Land tegen hem in het harnas, en allengs wordt de opstand een geregelde oorlog, waarin na velerlei vruchtelooze vredesonderhandelingen geen andere keuze gelaten wordt dan zich aan Spanje te onderwerpen met opoffering van de vrijheid voor de Hervormde godsdienst, of den Koning af te zweren.

Onze voorouders hebben dit laatste gedaan bij een zeer uitvoerig plakaat, dat door elk beoefenaar van het Nederlandsche Staatsregt behoort nagelezen te worden, en waarvan althans de aanhef en het slot in eene Handleiding tot de geschiedenis van ons Staatsregt niet mag ontbreken.

"De Staten-Generaal der Geunieerde Nederlanden, Allen dengenen "die deze tegenwoordige zullen sien ofte hooren lesen, Saluyt. Alsoo "een yegelick kennelick is, dat een Prince van den Lande van Gode "ghesteldt is Hooft over syne Ondersaten, om de zelve te bewaren

Digitized by Google

"ende beschermen van alle ongelyck, overlast ende geweldt, ghelyck "een Herder tot bewarenisse van syn Schapen: Ende dat d' Onder- "saten niet en zyn van Gode geschapen tot behoef van den Prince, "om hem in alles wat hy beveelt, weder het goddelick oft ongodde- "lick, recht ofte onrecht is, onderdanich te wesen, ende als slaven "te dienen: maer den Prince om d' Ondersaten wille, sonder de welcke "hy egheen Prince en is, om de selve met recht ende redene te re- "geeren, voor te staen, ende lief te hebben als een Vader syne Kinde- "ren, ende een Herder syne Schapen, die syn lyf ende leven settet "om de selve te bewaren. Ende soo wanneer hy sulcx niet en doet, "maer in stede van syne Ondersaten te beschermen, de selve soeckt "te verdrucken, t' overlasten, heure oude vryheyt, Privilegien ende oude "herkomen te benemen, ende heur te gebieden ende gebruycken als "Slaven, moet gehouden worden niet als Prince, maer als een Tyran, "ende voor sulcx nae recht ende reden mach ten minste van syne "Ondersaten, besonder bij deliberatie van de Staten van den Lande, "voor egheen Prince meer bekent, maer verlaten, ende een ander in "syn stede, tot beschermenisse van hen-lieden, voor over-hooft, sonder "misbruycken, gekosen werden. Te meer soo wanneer d' Ondersaten "met ootmoedige verthooninge niet en hebben heuren voorsz. Prince "kunnen vermorwen, noch van syn tyrannigh opzet gekeeren, ende "alsoo egheen ander middel en hebben om heure eygene, heurer Huys- "vrouwen, Kinderen, ende Nakomelingen aengheboren vryheyt (daer "sy nae de Wet der Natueren goet ende bloedt schuldig syn voor op "setten) te bewaren ende beschermen, gelyck tot diversche reysen "uyt gelycke oorzaken in diversche Landen ende tot diversche tyden "geschiet, ende d' exempelen genoegh bekent syn: 't Welck princi- "palick in dese voorsz. Landen behoort plaetse te hebben, en stant "te grypen, die van allen tyden zyn geregeert geweest, ende hebben "oock moeten geregeert worden, naevolgende den Eedt bij heure "Princen t'heuren aenkomen gedaen, na uytwysen heurer Privilegien, "Costuymen, ende oude herkomen: hebbende oock meest alle voorsz. "Landen haren Prince ontfangen op Conditien, Contracten, ende Ac- "coorden, de welcke brekende, oock naer recht den Prince van de "heerschappye van den Lande is vervallen."

Vervolgens telt men de onderscheidene grieven op, en wijst ten slotte op den ban tegen den Prins uitgevaardigd, waarbij alle officieren en ingezetenen der geüniëerde landen verklaard worden voor rebellen; zoodat men aan alle middelen van reconciliatie moest wanhopen en om niet in slavernij

Digitized by Google

te vervallen van de Spanjaards, moest te rade gaan met hetgeen tot zelfverdediging strekken kon, waarna het plakaat wordt besloten door de volgende uitspraak:

"Doen te weten: dat wy, 't gene voorsz overgemerckt, ende door "den uitersten noot gedrongen zynde, by gemeinen accoorde, deliberatie "ende overdragen, den Coningh van Spangien verklaard hebben ende "verklaren mitsdezen *ipso jure* vervallen van syne heerschappye, Ge"rechtigheydt, ende Erffenisse over voorsegde landen enz."

Niet door onbestemde revolutionaire beginselen misleid, maar op grond van zelfverdediging hebben onze voorouders de regering vervallen verklaard, die in dwingelandij en oorlog was ontaard.

Om onzen opstand tegen Spanje juist te begrijpen en te beoordeelen, moeten wij ons trachten te verplaatsen in de denkbeelden van de 16de eeuw.

De volksovertuiging in ons Vaderland was omstreeks 1581 even verre verwijderd van de beginselen van geheel lijdelijke gehoorzaamheid aan Graven, Hertogen en Koningen, die men onder den naam van Goddelijk regeringsregt en legitimiteit, in Spanje vooral meer en meer begon te ontwikkelen, terwijl de eerste sporen daarvan reeds in het Romeinsche regt en in de middeneeuwsche beschouwing van de regten van den Duitschen Keizer aanwezig waren — als van de latere leerstellingen van volkssouvereiniteit.

Men doet geheel verkeerd onzen opstand tegen Spanje te toetsen aan de tegenwoordige beginselen van staatsregt of ze af te meten naar het positive regt, door onze Graven bezworen.

De wet, boven alle kerkelijke en wereldlijke regten verheven, is de Goddelijke wet, die het volksleven tot voortdurende ontwikkeling verordend heeft. Die haar weêrstaat, wordt door haar overwonnen.

Digitized by Google

HOOFDSTUK IV.

Veranderingen in de regering gedurende den opstand. — Staatkunde en karakter van den Prins van ORANJE. — Eerste Statenvergadering in Holland in 1572. — Opdragt der hooge Overigheid aan den Prins. — Pacificatie van Gend. — Eerste unie van Brussel. — Eeuwig edict. — Voorwaarden van de opdragt der landvoogdij aan MATTHIAS. — Luitenant-Generaalschap van den Prins. — Tweede unie van Brussel en de geloofsvrede. — Unie van Atrecht en unie van Utrecht. — Opdragt aan ANJOU. — Onderhandelingen over het algemeen bestuur. — Opdragt der Grafelijkheid in Holland en Zeeland. — WILLEM I wordt vermoord.

De veranderingen, die de oude grafelijke regering "gedurende de troublen", gelijk onze voorouders gewoon waren zich uit te drukken, heeft ondergaan, zijn de grondslag geweest voor het staatsregt der Vereenigde Nederlanden.

Eene algemeene aanmerking moet hier voorop gesteld worden. De Nederlanders in de 16de eeuw waren in het staatkundige hoegenaamd niet hakende naar nieuwigheden. De beginselen waren veel meer behoudend; men wilde behouden de stedelijke privilegiën en de zelfstandigheid der gewesten. Het was nog niet lang geleden, dat Hollanders en Gelderschen en Friezen onderling gestreden hadden; in den wederstand tegen ALVA's dwingelandij hadden de gewesten niet altijd dezelfde gedragslijn gevolgd; de gewesten bleven elkander langen tijd mistrouwen, en zoo zij later gemeenschappelijk den oorlog voerden, er was weinig gezindheid de staat-

Digitized by Google

kunde van KAREL V te volgen en de Nederlanden tot één Staat te verheffen. De vrijheid, waarvoor men de wapens opvatte, was eene gewestelijke. In het begin werd de opstand hier door afval, elders door mislukte aanslagen, inzonderheid tot Holland en Zeeland beperkt. De suprematie van het Hollandsche provincialisme heeft zich voortdurend geopenbaard. Het denkbeeld van een algemeen Vaderland, dat bij sommigen mogt opkomen, was nog zeer verre van algemeen gedeeld te worden.

De staatkunde in hare meest onbekrompen opvatting, verheven boven den plaatselijken geest, en voor eene godsdienstvrijheid, waarbij aan Roomschen en on-Roomschen, aan Calvinisten, Lutherschen en Doopsgezinden vrije uitoefening hunner godsdienst naar ieders conscientie zou gelaten worden, vond men bij weinigen, ofschoon het duidelijk was uitgedrukt in het staatkundig beleid van WILLEM VAN ORANJE.

In het leven van WILLEM I moet men tijdperken onderscheiden. Het hooge gewigt van de belangen, die hij verdedigde, heeft hem allengs gevormd van een edelman met de gebreken van zijnen tijd, tot een staatsman en Vorst, gelijk er weinigen zijn geweest. Het valt niet moeijelijk uit de eerste helft van zijn leven bewijzen van losheid, van zelfzucht en dubbelhartigheid op te sporen. Als staatsman van hoog gewigt treedt hij eerst op in den Raad van State bij de vaststelling van de instructie voor EGMOND, toen hij den mannelijken ouderdom van 32 jaren bereikt had en met kracht van redenen als zijne overtuiging voordroeg, dat de plakaten tegen de ketters moesten worden ingetrokken, en dat het toen gevolgde regeringsstelsel niet meer te handhaven was. De geweldige indruk, dien deze rede op de leden van den Raad van State, op VIGLIUS AB AYTA inzonderheid, maakte, is eene aanwijzing, dat er toen een keerpunt in zijn leven was gekomen, waarin hij ten volle bewust werd van al het gewigt van den tijd, waarin hij geroepen werd zijn stem te doen hooren. Toen de Koning bij zijn regeringsstelsel volhardde, zijn ongenoegen te kennen gaf over de verkeerde

Digitized by Google

tenuitvoerlegging van de bepalingen van het concilie van Trente en strenge handhaving van de plakaten tegen de ketters gelastte, en de brief, waarin dit alles vervat was, in den Raad van State werd voorgelezen, voorspelde de Prins dat daaruit groote beroerte zou ontstaan. Het inquisitoriaal onderzoek, of hij dit met heimelijke blijdschap of smart gezegd heeft, laten wij aan anderen over; voor den geschiedvorscher is het ruim zoo belangrijk te weten, hoe het gedrag van den Prins na die voorzegging in November 1565 is geweest.

En welk onpartijdig geschiedschrijver zal hem na dien tijd niet de eer geven van bedachtzaam en scherpzinnig staatsman, gelijk er weinigen zijn geweest, en van een Vorst die goed en leven voor de zaak, waaraan hij zich toewijdde, heeft over gehad.

Hoewel geheel vervuld met den strijd, die zich als een geloofsstrijd ter vestiging der Hervormde Kerk kenmerkte, bleef hij echter vrij van die onverdraagzaamheid, die den Nederlandschen Hervormden toen bijna algemeen aankleefde. De Roomschen en Doopsgezinden vonden in hem meer dan eens een verdediger. Zijn vriend, de ijverige MARNIX VAN ST. ALDEGONDE, mogt pogingen aanwenden om hun het Land te doen ontzeggen en de Gereformeerde Kerk de uitsluitende Kerk van Nederland te doen worden; van ORANJE kreeg hij ten antwoord: *Dat men het er op toelag, dat de geestelijken zig het gebied over de conscientiën der menschen mogten aenmatigen, pogende door haer wetten en instellingen alle andere aen haer te onderwerpen.*. Geheel ten onregte is de Prins genoemd de *voedsterheer van de Hervormde Kerk*, wanneer daarbij op het Calvinistisch dogma en de confessionele Kerk wordt gelet. Hij is altijd geweest voor eene toelating van eene vrije godsdienstoefening van Roomsch-Katholieken, Calvinisten, Lutherschen en Doopsgezinden, met een toezigt van het staatsgezag, dat men de hartstogten door prediking niet zou opwekken. Dit blijkt zoowel uit zijne handelingen bij het stillen

Digitized by Google

van het oproer in Antwerpen in 1566, en zijne gedragingen in dat jaar te Amsterdam en te Utrecht, — als uit zijn verzoek in 1575 gedaan en ook in de resolutie van de Staten van Holland aangenomen, dat hij zoude weren: "Religiën strij-"dende met het Evangelie", in plaats van "met de Roomsche religie", gelijk er oorspronkelijk stond; — inzonderheid blijkt het echter uit de tweede unie van Utrecht en den geloofsvrede. Ook later, toen hij de vrije uitoefening der Roomsch Katholieke eeredienst niet kon verkrijgen, heeft hij zich toch altijd verzet tegen de aanmatiging van de predikanten in de synoden te Dordrecht in 1578 en te Middelburg in 1581 gehouden. Het is niet moeijelijk in de staatkunde van OLDENBARNEVELD ten opzigte van de kerkelijke aangelegenheden het stelsel van WILLEM I terug te vinden, behalve dat WILLEM I spoediger geweken is voor de omstandigheden, die hij onmagtig was te veranderen, terwijl OLDENBARNEVELD met geweld een stelsel heeft willen doordrijven, waarvoor zijn tijd nog niet rijp was.

Niet dan door medewerking van partijen, die onderling verdeeld en dikwijls elkander vijandig waren, kon de strijd worden gevoerd; en zoo had de Prins de moeijelijkste taak te vervullen, die immer een staatsman was opgelegd: te ontzien, en zich te doen ontzien. Éénheid in het bestuur te brengen, waar geen éénheid begeerd werd, — eene regering vast te stellen, waar iedereen regeren wilde, — terwijl de bestrijding van de Koninklijke magt aangemerkt werd als het voorname doel des opstands, door vergaderingen, die zich zelve het hoogste gezag wilden aanmatigen, die vergaderingen zelve de noodzakelijkheid van een krachtig gezag te doen erkennen, — terwijl hij de onmisbaarheid van vreemde hulp bij kalme beschouwing der tijdsomstandigheden inzag, toch de overtuiging te wekken, dat in eigene krachten de meeste kracht gelegen was, wanneer men slechts eensgezind wilde zijn, — naar vermeerdering van gezag te streven, zonder heerschzuchtig te zijn, — ziedaar de staatkundige vraagstukken, die een

Digitized by Google

WILLEM VAN ORANJE moest oplossen. Met het karakter der Nederlanders bekend, ontzag hij hunne zwakheden, zonder te zwijgen over hunne gebreken. Boven zijn tijd verlicht, doch genoegzaam meester van zich zelven om zich te onderwerpen aan hetgeen niet te veranderen was, liet hij de aristocratie mederegeren, terwijl de belangen des volks in hem een ijverig voorstander vonden. Op hem is ten volle van toepassing *non sibi sed patriae imperium quaesivit* (niet voor zich maar voor het Vaderland trachtte hij naar het hoogste gezag), en daarbij, welk bouwmeester geeft gaarne het door hem opgetrokken gebouw aan een minder kunstenaar ter voltooijing over?

Na de hernieuwing der bloedplakaten vroeg de Prins, bij een uitvoerig schrijven van 24 Januarij 1566, vruchteloos zijn ontslag als Stadhouder. Hetgeen de Prins voorzien had gebeurde: een algemeene tegenstand openbaarde zich. Het verbond der Edelen te bevorderen of af te keuren lag niet in het staatsbeleid van den Prins, maar evenmin er geheel onverschillig over te zijn, toen men tot het aangaan besloten had. Zijne voorzigtige staatkunde bragt geheel mede tusschen de verbondenen en de Landvoogdesse de onderhandelaar te zijn, om te bevorderen, dat aan de eene zijde het billijke in het verzoek der Edelen verhoord en dat aan de andere zijde door de verbonden Edelen geene daden van geweld werden gepleegd. De beschuldiging dat de Prins aan de beeldstormerij, op aanhitsing van Calvinistische dweepers gepleegd, medepligtig zou geweest zijn, wordt wedersproken door de strenge straf, die hij aan eenige plunderaars heeft doen voltrekken. Dat hij aan de Roomschen de kerken te Antwerpen heeft doen teruggeven, terwijl hij de godsdienstoefening der Calvinisten en Lutherschen aldaar voorloopig heeft toegelaten, lag geheel in zijn stelsel van vrijheid van godsdienstoefening. Hetgeen hij tot bevrediging deed, werd hem echter bij de Landvoogdesse ten kwade ge-

Digitized by Google

duid; voorzigtiger en tevens moediger dan EGMOND en HOORN, ontweek hij uit Brussel om zich te verzetten tegen de dwingelandij van ALVA. Na de mislukte pogingen van BREDERODE werd hij de hoofdbeschermer der onderdrukten.

De Staten van Holland, die zich in de maand Mei 1572, dus na de inneming van den Briel, nog bezig hadden gehouden met maatregelen tegen de Geuzen te beramen, besloten, na den overgang van verschillende plaatsen, den Prins van ORANJE een onderstand in geld te geven, en hem, in weerwil dat hij door ALVA, 's Konings landvoogd, was afgezet, te erkennen als algemeenen Stadhouder en Luitenant des Konings over Holland, Zeeland en Utrecht, gelijk hij te voren was aangesteld, en uit welke betrekkingen hij, volgens de meening der Staten, niet wettig was ontslagen. Men verzette zich tegen de dwingelandij des Landvoogds, niet tegen de heerschappij des Konings. Het was een feitelijke wederstand tegen maatregelen, die men onwettig rekende, nog geen afschudding van het wettig gezag van den Graaf.

Als Stadhouder des Konings met de uitoefening der grafelijke magt bekleed, gaf de Prins (Aug. 1572) eene uitvoerige ordonnantie uit, waarbij de regering werd geregeld, en waarbij hij verklaarde, niets te zullen doen dan — bij advies der Staten, eene beperking van magt, welke niet in het stadhouderlijke gezag lag, doch welke de Prins meende zich te moeten opleggen voor de medewerking die hij noodig had. Zoolang de zaken voordeelig gingen, werd hem die hulp ruimschoots gegeven, maar toen het leger van den Prins werd geslagen, en hij zelf naauwelijks het gevaar ontkwam, beschuldigde men hem luid van onkunde in de krijgsdienst; velen spraken van zich weder aan de Spaansche zijde te voegen, en deze ongunstige gesteldheid der gemoederen werd niet weinig vermeerderd door de verregaande ongeregeldheden, die de krijgsbenden van een LA MARCK en een ENTES bedreven. De Staten van Holland, te Haarlem vergaderd,

Digitized by Google

verweten den Prins: *dat men zich om zijnent wil in zulk een groot gevaar gebragt had*, en niet dan met de meeste moeite voorkwam hij eene volkomene moedeloosheid.

De kracht in deze omstandigheden door WILLEM I ontwikkeld, was voorbeeldeloos. Niettegenstaande hij, nog maar weinige maanden geleden, door den adel en de gewestelijke regenten het stadhouderlijk gezag herkregen had, deed hij LA MARCK en ENTES wegens hunne gepleegde gewelddadigheden, en ADRIAAN VAN ASSENDELFT en CHRISTOFFEL VAN SCHAGEN, twee voorname regenten van Haarlem, wegens verstandhouding met den Landvoogd, teregtstellen. Intusschen bleef de krijgskans ongelukkig; Haarlem werd genomen; de Regenten waren besluiteloos, of werden door Spaansch goud omgekocht. In Amsterdam en Middelburg hield de regering de Spaansche zijde, in weerwil van de gemeente, volgens het getuigenis van den schrijver van *Het leven van* WILLEM I, die in den staatsgezinden geest schreef en zelf onder de aanzienlijkste regenten van zijnen tijd behoorde.

In dezen benaauwden toestand kon men moeijelijk eene vaste staatkunde omtrent het binnenlandsch bestuur volgen. De oorlogskrachten door alle mogelijke middelen op te wekken, was het eenigste waaraan gedacht kon worden. De Prins van ORANJE, hoe afkeerig ook van privilegiën en statenregering, liet tijdelijk deze gevoelens varen, om het stedelijk en gewestelijk belang als middelen tot den strijd aan te wenden. Vlissingen en Veere beschonk hij, ter belooning van hun gedrag, met privilegiën; aan Leyden gaf hij de keus tusschen vrijheden en eene akademie, en den Staten van Holland liet hij eene ordonnantie op hunne vergadering maken, waardoor hun aanzien vermeerderd en hun gezag uitgebreid werd, ten koste van de grafelijke magt, waarvan de Stadhouder de handhaver was. De menigvuldige oneenigheden tusschen het Hof en de verschillende plaatselijke regtbanken van Holland; tusschen de steden in West-Friesland en den Gouverneur

Digitized by Google

des Stadhouders SONOY, over de grenzen van hun wederzijdsch gezag; tusschen de steden en Edelen in Holland, even als tusschen de steden en de Staten, en de steden onderling, namen, daar elk ter uitbreiding van zijn gezag wedijverde, hand over hand toe. De Prins door velen beschuldigd van naar de oppermagt te staan en te staatkundig om in de hagchelijke omstandigheden des Lands zich vijanden te maken, hield er zich zooveel mogelijk buiten, en zoo dikwijls zijne uitspraak tusschen de oneenigen werd ingeroepen, zocht hij slechts te bemiddelen en bij te leggen.

Intusschen deden zijne gedurige afwezigheid uit Holland en eene ziekte, welke hem eenigen tijd aan de regering onttrok, den gewestelijken en stedelijken regeringsvorm meer en meer veld winnen en weldra was de verwarring tot die hoogte gekomen, dat de Prins verklaarde, dat zonder eene betere orde in de regering, er geene mogelijkheid bestond, de gemeene zaak naar behooren te behartigen, en den Staten verzocht, zelve de gansche regering op zich te nemen, en hem daarvan te ontslaan (Oct. 1574). De Staten werden hierdoor in geene geringe verlegenheid gebragt. Na langdurige beraadslagingen en na verschillende voorslagen van wederzijds, besloten zij eindelijk (Julij 1575) de opperste magt aan den Prins gedurende den oorlog op te dragen bij een zeer uitvoerig plakaat, waarin onder andere overwogen werd: *dat alle republieken en gemeenschappen best worden behouden, gesterkt en bevestigd bij eenigheid, dewelke niet wel en kan zijn, bij veele in wille en gemoed veeltijds verschillende, en mits dien ook noodig is, dat de regering gesteld werde en bevolen zij aan één hoofd en overigheid.*

Op verzoek van den Prins, die het belang doorzag van door het openbaar gevoelen ondersteund te worden en van den blaam van heerschzucht bevrijd te blijven, die zijne vijanden op hem zochten te werpen, werd deze opdragt door de gilden en schutterijen bevestigd. Door deze opdragt van de hooge overheid werd echter geenszins zijne betrekking

Digitized by Google

als Stadhouder des Konings opgeheven; hij bleef die bekleeden, ja zelfs in 1579 bediende hij zich nog van zijne commissie in die qualiteit verkregen.

Doch wat is dan deze opdragt geweest? Waartoe was zij noodig? De Prins was immers reeds door de Staten als Stadhouder erkend, en in die qualiteit in de uitoefening van de souvereine magt?

Het voornaamste, waarin de opgedragene hoogste magt van de stadhouderlijke magt verschilde, bestond daarin, dat de "hooge Overheid" de uitoefening van alle de regten der grafelijkheid bevatte, volgens de uitlegging daaraan door de acte der opdragt gegeven, waarbij verschillende, eenigzins betwiste regten der grafelijkheid, werden bepaald, als bij voorbeeld, dé benoeming van stedelijke regenten buitentijds, de aanstelling van ambtenaren, enz., en de stadhouderlijke magt slechts de koninklijke instructie aan den Prins tot grondslag bezat. Daarenboven was er door den invloed der aristocratie langzamerhand van hetgeen den Stadhouder toekwam op de Staten overgegaan, en ten einde dit alles in eens te doen ophouden, kon zeker niets dienstiger zijn, dan eene andere magt als de Prins vroeger had bekleed, aan hem op te dragen.

De souvereiniteit zelve bleef echter nog bij den Koning, die, ziende dat ruwe handelingen niet baatten, ALVA door REQUESENS deed vervangen. Deze verleende nu eene algemeene amnestie, met uitzondering echter van velen. Weldra werden, onder bemiddeling van den Duitschen Keizer, te Breda onderhandelingen aangeknoopt, doch vruchteloos, omdat men in Holland en Zeeland geen vrede wilde sluiten, zonder vrijheid van godsdienst verworven te hebben. De oorlog werd met vernieuwde inspanning hervat. De toestand van de onzen scheen wanhopend, toen de geheel onverwachte dood van den Landvoogd en de muiterij onder het Spaansche krijgsvolk eensklaps uitkomst schonken. (Maart 1576). Holland en Zeeland sloten zich bij een unie naauwer aan elkander

Digitized by Google

(15 April 1576). In de zuidelijke gewesten kwam de Raad van State aan het bestuur. In Augustus schreef de Prins, uit naam van Holland en Zeeland, een uitvoerigen brief aan de algemeene Staten, te Brussel vergaderd, en aan onderscheidene edelen en steden, met opwekking om gemeene zaak te maken. Door zijne bemiddeling kwam den 8sten Nov. 1576 de Pacificatie van Gent tusschen de afgevaardigden van Holland en Zeeland en die der algemeene Staten tot stand. In dit verbond werd gehandhaafd de toestand, die in het kerkelijke in Holland en Zeeland was tot stand gekomen en werd verder verboden iets te attenteren tegen de Roomsch Katholieke Kerk, terwijl door de afschaffing der plakaten tegen de ketters de individuele godsdienstvrijheid werd gewaarborgd.

Het was inzonderheid tegen deze laatste bepaling, dat DON JUAN, de nieuwe Landvoogd des Konings, zwarigheid had, daar hij door den Koning herwaarts gezonden was, wel met vredelievende voorstellen, en waarschijnlijk ook met verzoenende bedoelingen kwam, maar tevens belast was met de handhaving van de Katholieke godsdienst, gelijk hij dan ook bij zijne eerste onderhandelingen alles wilde toestaan, hetgeen de Generale Staten overeenkomstig de oude privilegiën zouden begeeren, "zonder nogthans iets te innoveren in de religie."

De eerste Unie van Brussel, gesloten 9 Januarij 1577, was een verbond, waartoe alle de Nederlanden zouden toetreden, en dat, in navolging van de vroegere "blijde inkomsten", strekte om eene verzekering voor de bestaande privilegiën en eene bekrachtiging van de Pacificatie van Gent te verkrijgen. DON JUAN trad, naar aanleiding van deze *Unie*, tot de algemeene Staten toe, bij het zoogenaamd *eeuwig edict*, den 12en Januarij 1577 te Marche et Tamine door hem geteekend en door de algemeene Staten den 17en daaraanvolgende bekrachtigd. Bij dit edict was de handhaving van de Roomsche godsdienst op den voorgrond gesteld, en dit schijnt wel de voornaamste reden geweest te zijn, waarom die van Hol-

Digitized by Google

land en Zeeland daarop hunne bewilliging weigerden, even als om diezelfde reden de vredesonderhandelingen te Breda in 1576 waren afgebroken.

Na zijne inhuldiging deed DON JUAN al spoedig een schrijven uitgaan, dat de Roomsche godsdienst streng zou gehandhaafd worden; de toepassing der bloedplakaten begon op nieuw. Een eenvoudig burger werd om het bijwonen van een preek te Mechelen ter dood gebragt, — volgens de uitlegging, die de Prins van ORANJE aan de Pacificatie van Gent, door DON JUAN beëedigd, gaf, wederregtelijk, volgens de uitlegging van DON JUAN en de algemeene Staten teregt, omdat zelfs zoodanige daad een aanranding van de Roomsche Kerk was. Intusschen verloor de Spaansche Landvoogd weldra het vertrouwen der Staten-generaal, deels omdat het vreemde krijgsvolk niet geheel aftrok, deels door de inname van Namen. De Spaansche Landvoogd werd weldra door de algemeene Staten voor vijand verklaard. De Prins van ORANJE werd door hen naar Brussel ontboden. Hij deed den 23^{en} Sept. 1577 zijn intogt, ingehaald door de Brusselsche schutterij, terwijl de rederijkers spelen van zinnen vertoonden, en de wapens van de XVII provinciën vereenigd bij den optogt prijkten. Een Spaansch schrijver heeft van dien intogt opgeteekend: "De juichende menigte noemde "hem den vader, den verdediger, den steun van de vrijheid "der Nederlanders, en riep dit zoo luide, dat de lucht er "aan alle kanten van weêrgalmde. De vreugdebetuigingen "van de hoogere standen waren niet minder, zoodat zijn in- "trede en ontvangst meer die van den Oppervorst dan van "zijn onderdaan scheen te zijn." Kort daarop werd hij tot bijzonder Stadhouder van Brabant benoemd, tot er een algemeene Landvoogd, door de Staten tegenover DON JUAN te benoemen, zou aanwezig zijn. Omtrent deze keuze bestonden echter onderscheidene inzigten. Naijver tusschen de Nederlandsche grooten belette, die waardigheid aan WILLEM VAN ORANJE op te dragen, terwijl velen daarenboven naar

Digitized by Google

een vreemden Landvoogd, met het oog op vreemde hulp, uitzagen. Men kwam tot een vergelijk en benoemde den broeder van den pas opgetreden Duitschen Keizer RUDOLF II, den twintigjarigen aartshertog MATTHIAS, tot Landvoogd en Prins WILLEM VAN ORANJE tot zijn luitenant-generaal. Gelijk de Oranjegezinden voorzien hadden, geschiedde: de jeugdige aartshertog teekende, wat de Prins hem liet teekenen, zoodat hij weldra "Griffier van den Prins" werd genoemd; maar hetgeen zij van buitenlandsche hulp gehoopt hadden, verwezentlijkte zich niet. De Duitsche Keizer had wel ten behoeve van zijnen broeder, den 7en Mei, een rijksdag te Worms belegd, alwaar MARNIX, krachtens het Augsburgsche verdrag van 1548, de Keurvorsten zocht te overreden de Nederlanden te hulp te komen; maar noch bij de Luthersche Keurvorsten, die het Calvinisme vijandig waren, noch bij de Roomschen vonden de Nederlanders steun. Toch ontbrak het niet aan aanbiedingen van vreemde hulp, echter het meest met zelfzuchtige bedoelingen. Naast den Oostenrijkschen Landvoogd MATTHIAS hadden wij nog twee buitenlandsche beschermers van de Nederlandsche vrijheid, JOHAN CASIMIR, Paltzgraaf van den Rijn, en ALENÇON, Hertog van ANJOU, terwijl ook Koningin ELISABETH van Engeland eenige hulp verleende.

De voorwaarden, waarop MATTHIAS in 1577 de landvoogdij aanvaardde en tot 1581 voerde, zijn daarom hoogst belangrijk, omdat zij den geest doen kennen van de regeringsbeginselen, die toen bij velen golden; ofschoon het mede niet voorbij gezien mag worden, dat op de bepaling van de voorwaarden de tijdsomstandigheden grooten invloed gehad hebben.

De voorwaarden kwamen hierop neder: De Aartshertog zal als algemeen Landvoogd trouw zweren aan den Koning en de Algemeene Staten. De Stadhouders der bijzondere gewesten zullen hem een dergelijken eed doen. De Algemeene Staten zullen een Raad instellen, welke nevens den Land-

Digitized by Google

voogd het beleid der regering zal hebben. In zeer gewigtige aangelegenheden moet hij de Algemeene Staten om advies vragen, die weder op hunne beurt in dergelijke zaken de edelen en de gemeenten zullen moeten raadplegen. De oude voorregten moesten hersteld en bekrachtigd worden. De Algemeene en Gewestelijke Staten zullen, zoo dikwijls zij zulks mogten goedvinden, mogen bijeenkomen. De hooge krijgsbedieningen zullen door hen en den Raad van State, alleen met toestemming der Algemeene Staten begeven worden. De Staten behouden aan zich het beheer der geldmiddelen en het regt om aanbiedingen, hun door vreemde vorsten gedaan, aan te nemen. — De Aartshertog beloofde daarenboven, door tusschenkomst van den Keizer en andere Duitsche Vorsten, bij Koning PHILIPS de terugroeping van DON JUAN te bewerken.

Ofschoon de voorwaarden zeer beperkende waren voor des Keizers broeder, werden zij echter nog denzelfden dag aangenomen. De algemeene plakaten en privilegiën werden niet gepubliceerd zonder attache of mandement van het Hof, dat zij in de memorialen van het Hof geïnsereerd en vervolgens door het Hof gepubliceerd zouden worden. Zooveel bleef men aan de provinciale zelfstandigheid hechten.

De band, die voor een oogenblik de XVII Provinciën tegen Spanje vereenigd hield, zou echter niet lang behouden blijven. Holland had er reeds bij den aanvang weinig vertrouwen in. De democratische bewegingen van de burgerij te Brussel, de beweging onder HEMBYZE te Gent en voortdurende oneenigheden tusschen de Roomschen en Onroomschen verstoorden de binnenlandsche rust.

Nog vóór dat MATTHIAS de landvoogdij aanvaard had, kwam door bemiddeling van den Prins van ORANJE *de tweede Unie* van Brussel tot stand (10 December 1577) tot nadere bepaling van de eerste aldaar geslotene Unie; terwijl toch de eerste *Unie* en het *Eeuwig edict* de toepassing van de plakaten tegen de ketters nog hadden toegelaten,

Digitized by Google

werd nu overeengekomen, dat zoowel de Roomschen als de Hervormden in de uitoefening hunner godsdienst zouden beschermd worden. Deze tweede Unie van Brussel wijst geheel aan het regeringsstelsel, dat de Prins van ORANJE in de XVII vereenigde Nederlanden wilde volgen, evenzeer als het ontwerp van geloofsvrede van 22 Julij 1578, door hem ontworpen na de hevige en bloedige botsingen, die tusschen Roomschen en Onroomschen plaats vonden. De vrijzinnige politiek was echter den tijd, waarin men toen leefde, te veel vooruit; noch de Roomschen noch de Hervormden wilden onderlingen vrede en gelijke bescherming.

De zegevierende wapenen van PARMA, de opvolger van DON JUAN, deden reeds in 1578 de Staten-Generaal uit Brussel naar Antwerpen verhuizen.

Eene nadere unie der Noordelijke provinciën werd langzamerhand voorbereid en door de unie der Waalsche provinciën te Atrecht, den 6^{en} Januarij 1579 gesloten, nog meer noodzakelijk gemaakt, werd zij den 23^{en} Januarij 1579 te Utrecht gesloten. Verschil van taal en gewoonten, nog meer dan verschil van godsdienst; veroorzaakte de scheiding der XVII gewesten.

De Prins van ORANJE vond wel bij den toestand der Zuidelijke Nederlanden eene nadere unie voor de Noordelijke gewesten wenschelijk, en keurde de handelingen van zijnen broeder JAN VAN NASSAU goed, maar oordeelde toch, dat de unie niet gesloten moest worden op een tijdstip, dat de Zuidelijke gewesten zich nog niet geheel hadden afgescheurd, en ook de inhoud van de gesloten Unie te Utrecht voldeed niet geheel aan zijne politieke beginselen. Vandaar dat hij als Luitenant-Generaal van MATTHIAS haar niet onmiddelijk goedkeurde.

Door de bijeenkomsten der afgevaardigden tot die nadere Unie te Utrecht en de Algemeene Staten, die de Pacificatie van Gent hadden aangenomen, had men na Januarij 1579 twee anti-spaanschgezinde vergaderingen, die eerst inéén ge-

Digitized by Google

smolten zijn, nadat de opstand zich bepaalde tot al de gewesten, door de Unie te Utrecht verbonden. De eerste vergadering heette die van de afgevaardigden van de nadere Unie, de laatste bleef den naam van *Generale Staten* dragen. In deze laatstgenoemde Staten-vergadering werd den 11^{en} April 1579 eene propositie gedaan, om eene nadere unie te sluiten. Zeer belangrijk is de vergelijking van dat ontwerp der Generale Staten met het tractaat te Utrecht gesloten en de bezwaren daartegen ingebragt door de afgevaardigden van de nadere Unie. Men kan daaruit duidelijk zien, dat in het ontwerp der Generale Staten, meer dan in de Unie van Utrecht, de vrijheid van godsdienst werd beschermd en meer op een generaal gouvernement werd aangedrongen, terwijl afgevaardigden van de nadere Unie van Utrecht in alles de zelfstandigheid der gewesten op den voorgrond stelden. Men schrijft doorgaans aan den Prins van ORANJE een al te grooten invloed toe, even alsof hij in de Noordelijke provinciën alles naar welgevallen regelde, terwijl intusschen uit eene naauwkeurige beschouwing der geschiedenis ten duidelijkste blijkt, dat hij meestentijds met eene hevige tegenkanting van anderen te worstelen had, waardoor hij verpligt werd, wilde hij zich geene openbare vijanden maken, veel in te schikken en te verdragen, wat hij gaarne anders gewenscht had.

In art. 1 der Unie van Utrecht werd bepaald: dat de vereenigde gewesten bij elkander zouden blijven: "in alle forme "ende manieren als oft zyluiden maar een provincie waren, "zonder dat dezelve hun 't eeniger tyde van den anderen zul-"len scheyden, laaten scheyden ofte separeren." Deze vereeniging had in het algemeen slechts de bedoeling een verbond tegen den vijand, gelijk blijkt uit den verderen inhoud van gemeld artikel: "onvermindert nogthans een ygelyke provin-"cie haar luider speciale privilegien... waar inne zy luiden "den anderen niet alleen geen prejuditie hinder of letsel doen "zullen, maar zullen den anderen daar inne met alle behoor-"lijke ende moogelijke middelen helpen" enz. De souvereini-

Digitized by Google

teit der provinciën werd natuurlijk in het midden gelaten, want PHILIPS bezat haar nog. In den regeringsvorm werden geene veranderingen gemaakt. Men verbond zich alleen "tegen de Tyrannische Regeeringe ende slavernye." De afgevaardigden der afzonderlijke gewesten, die aan de Unie deel namen, mogten geen besluit omtrent oorlog of vrede nemen, geene lasten ten algemeenen nutte heffen, tenzij met algemeene toestemming. Indien er verschil mogt ontstaan, zoude de beslissing daarover volgens de bewoordingen der Unie aan *de nu ter tijd wesende Stadhouders* opgedragen worden, waaruit tevens blijkt, dat de bedoeling der Unie evenmin is geweest eene constitutie als een verbond op te rigten, bestemd om op den duur te blijven bestaan. De Stadhouders toch waren, zoolang men den Koning niet had afgezworen, Stadhouders des Konings: als zoodanig deden zij zich ook zelfs na de Unie gelden. Ja, wat meer is, de Staten van Holland oordeelden, dat door de Unie zoo weinig in den bestaanden regeringsvorm werd veranderd, dat zij uitdrukkelijk drie weken na de Unie verklaarden, dat gedurende den oorlog in het gouvernement van den Prins geene verandering mogt gemaakt worden.

De bepalingen, die algemeen voor al de provinciën geldende waren, hadden in de eerste plaats betrekking tot de oorlogscontributiën en het krijgswezen. Alleen werd nog bepaald, dat de munt door de Algemeene Staten zou geregeld worden. Omtrent de godsdienst hield art. 13 in: "dat Holland "en Zeeland na haarlieden goeddunken 't poinct van de re"ligie zouden regelen en dat de andere provinciën zich zou"den mogen reguleren na inhoud van de religionsvrede door "den Hertog MATTHIAS geconcipieerd", terwijl men in een later toevoegsel, den 1en Febr. vastgesteld, bepaalde: dat ook geheel Roomsche provinciën in de Unie zouden kunnen worden opgenomen. Zoo weinig was toen de meening om de handhaving der Gereformeerde religie aan de Generale Staten op te dragen. Ook toen men later, in Junij 1583, de

Digitized by Google

Unie herzag en het voorstel werd gedaan om algemeen, in alle de gewesten de Gereformeerde religie te handhaven, werd dat voorstel niet algemeen aangenomen, daar de provinciën Holland en Utrecht bepaaldelijk verklaarden dat elk gewest het punt der religie moest regelen. Men kwam echter na de Fransche furie er toe, om overeen te komen alleen de uitoefening van de Gereformeerde religie toe te laten, en in dien zin werd ook den 7en Junij 1584 besloten, dat aan den eed voor de leden der Staten-generaal zou gevoegd worden de clausule van de ware Christelijke Gereformeerde religie voor te staan.

De Nederlandsche gewesten bleven dus na de Unie hunne zelfstandigheid, elk in het bijzonder, bewaren, uitgenomen in die enkele punten, die aan de Generale Staten werden opgedragen en die voor vermeerdering vatbaar waren, door de bepaling, dat met algemeene stemmen verandering in de Unie kon gemaakt worden. Uit de Unie zelve is daarom het staatsregt van dien tijd niet op te maken, maar veeleer uit de onderscheidene pacificatiën der gewesten en steden, die zich onder het bewind van den Prins hadden gesteld. Het waren verbonden, waardoor de gewesten tot de Unie toetraden en waarin de bestaande privilegiën werden bekrachtigd.

Niettegenstaande alle deze uniën en pacificatiën, ontbrak echter veelal de ware eensgezindheid. Den 24en Nov. 1579 hield de Prins eene uitvoerige rede in de Staten-Generaal, die in de resolutiën is opgenomen, en waaruit wij de volgende woorden afschrijven: "*suppliant que les Estatz "ne le prennent de mauvaise par s'il parle librement pour "le païs, qu'il voit devant ses yeulx perdu sans aulcun es-"poir de redressement, à cause que les Députez jusques à "présent servent à l'assemblée plustost pour excuser les pro-"vinces, comme procureurs et advocatz de leurs constituans "et maîtres, que pour avancher le bien commun, ce que cau-"sera leur propre ruine et du païs,*" etc.

Terwijl de Unie te Utrecht gesloten werd en de Generale

Digitized by Google

Staten te Antwerpen een nieuw ontwerp voorstelden, waren wederom onderhandelingen te Keulen aangeknoopt, waarbij de Spaansche Koning voordeelige aanbiedingen aan den Prins van ORANJE liet doen, wanneer hij de Nederlanden wilde verlaten; aanbiedingen, die voor een zwak en zelfzuchtig Vorst verleidelijk zouden zijn geweest, omdat de Nederlandsche zaken bij de voortdurende overwinningen van PARMA aan velen hopeloos toeschenen. Wat zou het lot van ons Vaderland geweest zijn, wanneer ORANJE voor die aanbiedingen gezwicht had! Maar de edele Vorst wees ze af, en verklaarde met de Nederlanders gemeene zaak te blijven maken.

De Spaansche Koning, teleurgesteld in zijne pogingen om den Prins door voordeelige aanbiedingen van onze zijde af te trekken, loofde thans een premie uit voor hen, die hem vermoorden zouden. De ban, door PARMA den 15^{en} Julij 1580 opentlijk afgekondigd, met verklaring, dat allen, die den Prins niet verlieten, als rebellen zouden gestraft worden, verhaastte de afzwering des Konings door de Generale Staten te 's Gravenhage vergaderd. Men had echter met deze handeling zoo weinig een voornemen om zich aan het eenhoofdig gezag te onttrekken, dat velen de afzwering wilden uitstellen, tot dat ANJOU, dien men in de plaats des Konings wilde aanstellen, uit Frankrijk zou zijn overgekomen. Men zwoer PHILIPS als dwingeland af, niet de vorstelijke regering, die men in de onderscheidene provinciën wilde behouden.

Om de opdragt aan ANJOU wel te begrijpen, moet men in het oog houden, dat de Landvoogd MATTHIAS geen hulp had aangebragt en inderdaad op het laatst niets deed, dan aanspraak maken op een tractement. PARMA veroverde de eene stad na de andere. Het arme Nederlandsche volk was, volgens eene uitdrukking van den Prins, uitgeput en als 't ware naar den laatsten adem hijgende. In die hagchelijke omstandigheden zou de opdragt aan ANJOU, aan den

Digitized by Google

broeder van den Franschen Koning, en die thans als de toekomstige echtgenoot van ELISABETH van Engeland werd aangewezen, een krachtige hulp tegen Spanje verleenen. Holland en Zeeland stelden echter de regering van een inlandsch Vorst, en wel van ORANJE, op te hoogen prijs, dan dat zij over te halen waren om weder een vreemden landheer aan te nemen, terwijl de andere gewesten, meer dadelijk door PARMA bedreigd, thans daartoe gereeder overgingen. Bij overeenkomst van 20 Augustus 1578, waren die onderhandelingen reeds zoover gevorderd geweest, dat ANJOU zou uitgeroepen worden tot beschermer der Nederlandsche vrijheid, terwijl het beheer der zaken zou blijven bij den Aartshertog MATTHIAS, den Raad van State en de Algemeene Staten. Eenigen tijd later, toen ANJOU hulp verleend had, maar weder naar Frankrijk was teruggekeerd, beloofden de Staten, wanneer de vrede niet tot stand kwam, den Koning te zullen afzweren en den Franschen Prins de opperheerschappij onder zekere voorwaarden aan te bieden. Later, na de afscheiding der Waalsche provinciën door de vereeniging te Atrecht, en na de Unie van Utrecht, werd ANJOU, op aandrang van den Prins van ORANJE, door de Generale Staten tot beschermheer der Nederlanden benoemd.

Den 12^{en} Aug. 1580 ging een gezantschap, met ALDEGONDE aan het hoofd, naar ANJOU. Aan hem zouden alle de titels gegeven worden der vroegere Vorsten. De voorwaarden waren: handhaving van alle voorregten, — geene heffing zonder toestemming, — vergadering van de Staten zoo dikwijls zij het noodig oordeelden, — geene Franschen in den Raad van State, behalve een of twee ter goedkeuring van de gewesten, — voordragt van ambtenaren en bevelhebbers aan de Staten, — in geval van inbreuk, regt der Algemeene Staten om eenen anderen Vorst te kiezen.

Deze bepaling, dat de Staten van hunne gehoorzaamheid zouden ontslagen worden wanneer ANJOU of zijne nazaten den eed verbraken, werd niet dan met groot tegenstreven

Digitized by Google

van den Franschen Prins vastgesteld, die althans de invoeging naar de oude regten wenschte; maar ook dit te vergeefs. Kort daarna, 23 Jan. 1581, werd te Bordeaux het tractaat over de te verleenen hulp gesloten, terwijl den 13en Januarij 1581 een besluit was genomen wegens het oprigten van eenen Landraad. Later, na zijn komst in de Nederlanden, werd de Fransche Hertog tot Hertog van Brabant, Graaf van Vlaanderen, Hertog van Gelderland, Graaf van Zutphen, Heer van Groningen en de Ommelanden enz. plegtig ingehuldigd, terwijl, krachtens een geheime overeenkomst, de Prins van ORANJE Graaf van Holland en Zeeland zou worden. De Staten van deze gewesten wilden de souvereiniteit aan geen vreemden Heer opdragen. De betrekking van den Prins tot de generale zaken was onder ANJOU hoofdzakelijk eene voortzetting van zijn Luitenant-Generaalschap, dat hij had gehad onder MATTHIAS, die inmiddels in stilte naar Duitschland was gereisd. Nadat de wufte Fransche Prins, die nu eens tot de GUISES, dan tot de Hugenoten had behoord, eenige maanden te Antwerpen had vertoefd, nam hij, waarschijnlijk met het oog op de zamenspanning der GUISES, het besluit oppermagtig te regeren. Enkele plaatsen werden door hem genomen. De aanslag op Antwerpen geschiedde onder het geroep van: *Vive la messe!* Kort na dezen coup d'état, onder den naam van *Fransche furie* bekend, zond HENDRIK van Navarre (Februarij 1583) CALVART (LALABART) naar den Prins van ORANJE, met het voorstel, dat de Nederlanders met de Hugenoten in Frankrijk gemeene zaak zouden maken, in welk geval HENDRIK van Navarre als regent en luitenant-generaal in de Nederlanden zou optreden, een voorslag die echter geen gevolg had.

Inmiddels was de bisschop-keurvorst van Keulen tot de partij der Protestanten overgegaan en velen meenden dat wij met deze gemeene zaak moesten maken. In al deze moeijelijkheden leverde de Prins, uitgenoodigd om zijn gevoelen te doen kennen, een geschrift aan de Staten-Generaal in, dat een meesterstuk is van eene kalme en heldere staatkun-

Digitized by Google

dige beschouwing des lands. Er stonden slechts drie wegen open:

1). Zich aan Spanje over te geven, hetgeen hij om de godsdienst ondoenlijk hield;

2.) Met ANJOU zich te verzoenen, waarin hij groote zwarigheden vond, na de gebleken trouweloosheid;

3.) Of door eigen kracht den vijand tegen te staan, hetgeen verhinderd werd door *koudbloedigheid*, *kleingeestigheid*, *twistziekte* en *dwaze ijverzucht tegen elkander*.

Hij toonde echter aan, dat PARMA voor de deur stond, en diens krijgsbedrijven alleen door Fransche hulp eene afleiding konden krijgen, — dat enkele steden door de Franschen bezet waren en — dat dus een plotselinge afbreking der onderhandelingen met ANJOU zeer gevaarlijk was. Door deze gematigde raadgeving geraakte hij wel bij een groot gedeelte van het volk, hetwelk elke verstandhouding met den Hertog voor niet minder dan verraad beschouwde, in minachting, maar voor ORANJE golden de wezentlijke belangen van het Land meer dan de volksgunst van den dag.

Kort na het ingeleverd betoog, werd het hertogdom Brabant den Prins aangeboden, doch door hem geweigerd, ten einde geen argwaan te geven, als zocht hij alleenlijk den Koning van Spanje alle zijne landen te benemen, gelijk WAGENAAR (Dl. VII blz. 484.) op het gezag van BOR verhaalt. Ons schijnt de reden hiervan meer te zijn geweest, dat de Prins begreep, dat hij geene genoegzame magt had om Brabant te behouden.

Eenigen tijd later deden de algemeene Staten, volgens de Pacificatie van Gent vergaderd, den wensch kennen, dat de Prins zich als hun *hoofd* gedragen zou, en toen deze zich hiervan verontschuldigde, vonden zij evenwel goed hem aan te nemen tot *hoofd der regering*, dat is tot hoofd van eenen Raad, dien men met gemeen advies zou stellen tot het gouvernement. Dit voorstel is waarschijnlijk door den Prins in beraad gehouden, omdat de onderhandelingen met ANJOU

Digitized by Google

toen nog hangende waren. Men had, in de hoop op Fransche hulp, nog een gezantschap tot dezen afgevaardigd. De afgezondenen vonden den nog jeugdigen, door zedeloosheid ondermijnden, Vorst reeds overleden (10 Junij 1584).

Terwijl aldus de handelingen over de algemeene regering hangende waren, was bij het vertrek van ANJOU de opdragt van de grafelijke magt over Holland en Zeeland aan WILLEM van ORANJE, ingevolge het renversaal, aan de orde gekomen. De Prins drong aan, dat de kracht der regering bevestigd zou worden.

Intusschen werkte de aristocratie in Holland en Zeeland zooveel mogelijk de verheffing van den Prins tot Graaf tegen.

Na velerlei beraadslagingen werd, op aandrang van BUYS, den advocaat van Holland, en OLDENBARNEVELD, toen Pensionaris van Rotterdam en reeds een invloedrijk lid der Staten, tot de opdragt in Holland en Zeeland besloten, en het was meer dan waarschijnlijk dat later de andere provinciën hun voorbeeld gevolgd zouden hebben.

Bij de opdragt werden de provinciën Holland en Zeeland geheel afgescheiden van elkander gehouden; de instandhouding der privilegiën en der Unie van Utrecht van den Prins gevorderd, doch het verleenen van nieuwe privilegiën aan de Staten en den Prins gezamentlijk voorbehouden; de aanstelling der hooge regterlijke ambtenaren, uit eene benoeming door de Staten van drie personen, aan den Prins gelaten; het regt der Staten, om zonder beschrijving van den Prins te mogen vergaderen, erkend; de eenparige bewilliging van de Staten tot het uitschrijven van belastingen gevorderd. Aan den Prins werd het admiraalschap opgedragen, doch onder het uitdrukkelijk beding, dat het aan de steden "elk in de hare" vrij zou staan, om des noods zich te wapenen. Naast den Prins werd een raad gesteld, waarvan twaalf leden door de Staten en twee door den Prins benoemd werden, om over "alle zaken de bestiering en bewaring van den lande betreffende", te raadplegen. De Prins mogt over oorlog noch vrede zonder de Staten besluiten.

Digitized by Google

Waarlijk, indien men deze voorwaarden overweegt, is het wel teregt, hetgeen een kundig doch sterk staatsgezind schrijver daarvan zegt: *Men moet bekennen, dat de oppermagt van den Graaf, door alle die voorwaarden en bepalingen, al te veel werd besnoeid, en dat de gansche klem van regering in handen bleef van de Staten.*

Nogthans nam WILLEM VAN ORANJE de voorwaarden aan. Het was hem genoeg, dat er in de opdragt eene toereikende kracht was, om het Land niet aan eene volslagene regeringloosheid, of aan een vreemden vorst over te geven. De tijd moest het overige doen. De inhuldiging zou den 12^{en} Julij 1584 geschieden: den 10^{en} Julij viel de Prins door het verraderlijk schot van BALTHASAR GERARDS, nadat de moordaanslag van JAUREGUI, in 1582, slechts eene verwonding had ten gevolge gehad, en terwijl meerdere moordenaars rondzwierven, aangevuurd door het bloedgeld dat PHILIPS II had uitgeloofd en door den zegen, dien men te verwachten had van de Kerk, die zich de christelijke noemde.

De moordenaar en zijne confessie is een voorbeeld, hoever het godsdienstfanatisme den mensch kan vervoeren. De moordenaar stierf, in het geloof, eene Gode welbehagelijke daad verrigt te hebben, en de Koning van Spanje, die, om de Heilige Kerk te beschermen, den moordenaar had afgezonden, verhief zijne broeders tot den adelstand.

De vermoorde is in zijn leven een toonbeeld geweest van een vorstelijk edelman, die zich onder het gewigt der gebeurtenissen gevormd heeft tot een Vorst, in leven en sterven vervuld met liefde tot een onderdrukt volk en die teregt *de Vader des Vaderlands* is genoemd.

En de moord zelf, hij verijdelde het plan, dat in eenige hoofden reeds was opgekomen, doch hetgeen eerst, meer dan twee eeuwen later, geheel zou worden verwezentlijkt.

Digitized by Google

HOOFDSTUK V.

Hagchelijke toestand des Lands. — BUYS, OLDENBARNEVELD, FRANCKEN, MARNIX. — Voorloopige opdragt van magt aan Prins MAURITS en den Raad van State. — Opdragt der Souvereiniteit aan Frankrijk en Engeland. — LEICESTER. — MAURITS wordt Stadhouder. — Strijd tusschen LEICESTER en OLDENBARNEVELD. — Roemvol tijdvak van 1589—1597. — Twaalfjarig bestand. — Kerkelijke twisten. — Dood van OLDENBARNEVELD.

Treurig was de toestand waarin ons Vaderland door den dood van WILLEM I gestort werd. Echter had men niet als twaalf jaren vroeger den vijand binnen de Noordelijke gewesten, en was het Land ook minder arm dan toen. Door de kortstondige vereeniging met de Zuidelijke gewesten en de latere afscheiding der Waalsche, hielden twee vijandelijke legers, dat van PARMA en dat van de Staten, ieder een gedeelte der Nederlandsche gewesten in bezit. Holland en Zeeland waren, gedurende den oorlog, gedeeltelijk door den oorlog, zeer in handel en rijkdom vooruitgegaan. De graanhandel van Amsterdam, die "moedercommercie", die ons tot vrachtvaarders voor Europa vormde, nam, benevens de groote visscherij, telkens in omvang toe.

Niettegenstaande dit betrekkelijk gunstige, in vergelijking met het begin van den strijd, was de toestand echter nog hoogst bedenkelijk. De overwinningen van PARMA volgden snel op elkander. Duinkerken, Nieuwpoort, Brugge en Yperen waren reeds gevallen vóór den moord van WILLEM I,

Digitized by Google

Antwerpen werd belegerd; elke week bragt de tijding van nieuwe overwinningen van den Spaanschen Landvoogd aan de Staten-generaal, die toen te Delft vergaderd waren.

Den dag na den moord van den Prins werd in de resolutiën opgeteekend: dat de Prins vermoord was, "*Seggende alleen-*"*lijk, mon Dieu, mon Dieu, ayez pitié de moy et de ton* "*pauvre peuple*". Teregt begrepen onze voorouders, dat de woorden, die het moorddadig schot aan den Prins plotseling als uit de ziel ontrukt hadden, behoorden tot zijn aan het Vaderland gewijd leven. Door een algemeenen bededagbrief wekten zij het volk op, in de benarde omstandigheden van het Land, Gods zegen af te bidden. Maar eigen krachtsinspanning voegt aan ware vroomheid. Men sloeg zelf handen aan het werk. De Generale Staten vaardigden aan de provinciën en bevelhebbers omgaande brieven af met de plegtige verzekering, "dat, hoe diep geschokt door den onverwachten slag, zij "onbevreesd en tot den laatsten druppel bloed in de verde-"diging der vrijheid zouden volharden." Men riep eene algemeene vergadering ter dagvaart op, ten einde tot de vaststelling der regering te besluiten.

Inmiddels openbaarde zich reeds bij 's Prinsen begrafenis de kleingeestige verdeeldheid over den voorrang. Het moge een nietig punt van ceremoniëel geweest zijn, men kan er echter reeds onderscheidene rigtingen in opmerken. De Raad nevens den Prins, de Staten-generaal en de Staten van Holland wilden elk den voorrang hebben. Onder de aanspraken van het eerste collegie vereenigden zich de vrienden van het vorstelijk gezag; onder die van het tweede die der generaliteit; onder die van het laatste de provinciale en stedelijke aristocratie. Wij laten het verschil op zich zelf daar, maar merken alleen aan, dat aan de Staten-generaal de voorrang werd vergund, en dat dus de partij, die de algemeene Staten als hoogste overheid wilde erkend hebben, voor dat oogenblik de overhand behield.

Deze zelfde rigting zegevierde ook eenigzins bij de op-

Digitized by Google

dragt door de Staten-generaal van het gouvernement en de regering van de gewesten Brabant, Vlaanderen, Holland, Zeeland, Utrecht, Mechelen en Friesland aan eenen Raad van State, met MAURITS aan het hoofd, welke Raad van State den vroegeren landraad zou doen vervallen. Deze Raad van State, van drie maanden tot drie maanden telkens gecontinueerd, heeft met onderscheidene moeijelijkheden te kampen gehad en vond over het algemeen weinig gehoorzaamheid. De opdragt aan MAURITS was gedeeltelijk te vergelijken met een stadhouderschap over verschillende gewesten, gelijk dan ook Gelderland, dat toen een Stadhouder had, er niet onder begrepen was.

Het persoonlijk middenpunt der vereeniging, meer nog dan de verkozene Graaf in twee provinciën was weggenomen, en de teugels van het bewind, die eene vaste en krachtige hand alleen kon te zamen houden, gingen over in de handen van velen. HUGO DE GROOT, die in de vervolging tegen OLDENBARNEVELD deelde, en wiens getuigenis alzoo niet als partijdig in deze zaak kan worden aangemerkt, zegt, dat er na den dood van WILLEM I velen waren, die eene staatsregering begeerden, *ontijdig naar eene vrijheid hakende, voor welker bezit zij niet waren geschikt.*

In de veelhoofdige regering ontbrak het niet aan velerlei inzigten. Door de voortdurende overwinningen van PARMA werden velen moedeloos, bovenal helden zeer vele Roomschen, nadat zij zagen, dat zij in Holland in het geheel geene vrijheid van openbare godsdienstoefening konden herkrijgen en dat de geloofsvrede niet gehandhaafd werd, om hunne vrijheid van godsdienstoefening te behouden, gewetenshalve naar de Spaansche zijde over. De partij van hen, die naar den vrede neigden, vermeerderde nog met hen, die na de overgave van Antwerpen, op MARNIX's schrijven, begonnen te hopen op eene verzoening met Spanje, met behoud van eenige vrijheid voor de Hervormde godsdienst. Bij den dood van den Prins waren de onderhandelingen met Frankrijk nog niet afgebroken; velen meenden dat zij voortgezet moesten worden; maar ook

Digitized by Google

hier deden zich onderscheidene gevoelens voor. De staatkunde van WILLEM I was steeds geweest én van Frankrijk én van Engeland hulp te vragen, daar wij Frankrijk, als bondgenoot in de Zuidelijke Nederlanden, noch Engeland op de zee konden missen, en beider hulp het gevaar verminderde van onder de heerschappij van éé ne dier mogendheden te komen. De Staten van Holland, wantrouwend op hulp van vreemde vorsten, waren noode die staatkunde gevolgd, maar hadden toch voor hunne zelfstandigheid gewaakt, door onder ANJOU de grafelijkheid aan den Prins op te dragen, en waren ook thans tot iets dergelijks geneigd. Bij de tegenwoordige onderhandelingen met Frankrijk deed MAURITS de regten gelden, die aan zijn vader waren toegekend, en onderscheidene Hollandsche staatslieden hielden ook nu vast, dat bij de nu hangende onderhandelingen met Frankrijk waarborgen voor de zelfstandige regering van Holland zouden genomen worden. De Fransche gezant D'ESPRUNAUX drong er echter op aan, dat de souvereiniteit van al de gewesten aan HENDRIK III zou worden opgedragen, waartoe eindelijk besloten werd. Hollands advocaat BUYS, die meer op de Protestantsche Koningin van Engeland, dan op den dubbelzinnigen en veranderlijken Roomschen HENDRIK III vertrouwen stelde, kon zich met de opdragt der souvereiniteit aan Frankrijk niet vereenigen en vroeg zijn ontslag. OLDENBARNEVELD schijnt er wel vóór geweest te zijn, dat aan MAURITS, ook om Hollands zelfstandigheid te waarborgen, toen reeds de grafelijke magt wierd opgedragen; maar hij gaf door den drang der omstandigheden toch zijne toestemming tot de opdragt der souvereiniteit aan Frankrijk. De pensionaris van Gouda, FRANCKEN, stond de meening voor, dat men het oppergezag aan geen vreemden meer moest opdragen. Weldra moesten wij de vernedering ondervinden, dat de Fransche Koning de souvereiniteit over onze gewesten afwees. Hij zag onze zaken te hopeloos in. Nu werd de souvereiniteit aan Koningin ELISABETH aangeboden, maar ook door haar geweigerd. Zij wilde slechts hulptroepen verleenen.

Digitized by Google

Gedurende deze onderhandelingen namen de stedelijke regenten zeer in magt toe, door dat het getal zaken aanmerkelijk vermeerderd werd, waarin geene overstemming plaats vond, en waarin de leden der Staten gehouden waren naderen last te vragen. Verzwakking der algemeene generale en provinciale regering was daarvan het onvermijdelijk gevolg en dit te midden van velerlei oneenigheid, en terwijl het leger van PARMA steeds dreigde.

Geen wonder dat het volk en de opregte vaderlandsche staatslieden BUYS, OLDENBARNEVELD, FRANCKEN, de komst van den Engelschen bevelhebber en zijn leger met groot verlangen te gemoet zagen.

Hoe opregt en welgemeend dat verlangen ook was, zoo verloren de Staten van Holland echter noch de belangen van Prins MAURITS, noch die van hun eigen gewest uit het oog. De vrienden van den Prins, onder wien toen OLDENBARNEVELD inzonderheid behoorde, ijverden voor hem en drongen bij de Staten van Holland aan op de erkenning zijner regten en op ontlasting der zware schulden, die Prins WILLEM I had nagelaten.

Daarbij scheen het, nadat de Raad van State, met MAURITS aan het hoofd, geene genoegzame gehoorzaamheid gevonden had, noodig de regering althans provinciaal te concentreren. Nog vóór LEICESTER's komst, maar nadat het tractaat met Engeland omtrent de landvoogdij van LEICESTER (10 Aug. 1585) reeds gesloten was, werd aan MAURITS voor het gouvernement van Holland, den 1en Nov. 1585, eene instructie door de Staten van Holland verleend. Men ziet daarin duidelijk eene gelijksoortige staatkunde als bij de opdragt aan ANJOU, om het bestuur van Holland eene zelfstandigheid te waarborgen tegenover de mogelijke nadeelen van vreemden invloed, iets dat ook blijkt uit het ongenoegen dat deze stap bij de overige provinciën opwekte.

Nadat LEICESTER met vorstelijken luister en algemeene opgewondenheid den 16en December 1585 te Vlissingen was

Digitized by Google

ontvangen, werd den 10en Januarij 1586 eene resolutie bij de Staten-generaal genomen, om hem eene nadere magt op te dragen, hetgeen ook geschied is bij het accoord tusschen LEICESTER en de Staten-generaal en de commissie daarop gegrond, van 1 Februarij 1586.

De bron van LEICESTER'S magt hier te lande was daardoor tweeledig. Uit krachte van het tractaat was LEICESTER opperbevelhebber met een zeer uitgestrekte magt, terwijl, om den Engelschen invloed te handhaven en zekerheid te hebben voor de betaling van oorlogskosten, eenige versterkte plaatsen, zooals Vlissingen en de Briel, den Engelschen in pand zouden worden afgestaan en twee Engelschen als leden in den Raad van State zitting zouden hebben. De algemeene Landvoogd zou orde stellen op de regering, mits niets ondernemende tegen de regten der Staten, gemeenten of gilden. De Staten, zoo algemeene als bijzondere, zouden zonder bewilliging van de Koningin niet handelen met den vijand. De gezamentlijke Nederlandsche en Engelsche vloot zou staan onder een Engelschen admiraal. De geschillen tusschen provinciën en steden, die door den regter niet konden beslist worden, zouden worden beslist door de Koningin of van harentwege door haren opperbevelhebber.

De magt van LEICESTER, door de Staten-generaal hem opgedragen, had in den geest der Staten de bedoeling, zijn gezag duidelijker te omschrijven, door hem toe te kennen al die wettige magt en dat gezag als de vorige landvoogden ten tijde van KAREL V gehad hadden. Friesland weigerde in die opdragt mede te stemmen, maar de Staten-generaal besloten zonder Friesland de opdragt te doen, op grond: "dat het onredelijk was in zulke gewigtige zaak waar "'s lands ondergang aan hing alles na te laten om eene pro-"vincie", en zij deden dit naar den inhoud van het IXde Artikel der Unie teregt, als zijnde niet begrepen onder de vier gevallen in dat IXde artikel vermeld.

Men dwaalt, wanneer men meent dat aan LEICESTER

Digitized by Google

de souvereine magt zelve zou zijn opgedragen, daar alleen de uitoefening daarvan hem voor een groot gedeelte was toevertrouwd. De Generale Staten konden zeer naar waarheid, (en niet slechts om genoegen te doen aan ELISABETH, die het hoogst kwalijk nam én van haren onderdaan én van de Staten, dat LEICESTER een eed aan de Staten had gedaan) verklaren, dat zij aan LEICESTER de souvereiniteit niet hadden opgedragen. Niettegenstaande de heerschzuchtige en ijdele LEICESTER met de nieuwe opdragt en inzonderheid met het woord "absolute magt", dat in den stijl dier dagen slechts tegen *tijdelijk* overstond, zeer gevleid was, vond hij toch in de nieuwe inrigting van den Raad van State eene belemmering voor zijn gezag en vorderde, met het oog op de vroegere landvoogden ook teregt, dat de benoeming der leden aan hem zou staan en dat het collegie slechts een adviserende magt zou hebben, iets dat hem werd toegestaan; waarna de plegtige inhuldiging plaats vond en de instructie voor den Raad van State door LEICESTER gegeven werd, den 10^{en} Febr. 1586.

Terwijl alle deze handelingen aanwijzen, welk een groot vertrouwen men in den beginne in LEICESTER stelde en hoe men doordrongen was van de noodzakelijkheid van een krachtig gezag, — altijd echter met behoud der provinciale regering, gelijk ten tijde van KAREL V, — openbaarde zich al zeer spoedig een groote ontevredenheid tegen het bestuur van den Engelschen Landvoogd.

De te hoog gespannen verwachtingen van de vruchten van de Engelsche hulp werden niet vervuld. Daarbij voegde zich dat LEICESTER, bijna dadelijk na zijn komst hier te lande, aan een Vlaamschen gelukzoeker, REINGOUD, een intriguant van een hoogst zedeloos karakter, die de godsdienst geheel als dekmantel voor zijne misdaden gebruikte, zijn volle vertrouwen schonk.

In deze omstandigheden werd, in Maart 1586, OLDENBARNEVELD tot Advocaat van Holland aangesteld. Hij had toen

Digitized by Google

den ouderdom van bijna 40 jaren bereikt en reeds menig bewijs van opregte vaderlandsliefde, uitnemende bekwaamheid en verwonderlijke vlugheid en werkzaamheid gegeven. Als jongeling had hij onder die dappere vrijwilligers behoord, die eene poging hadden aangewend om Haarlem te ontzetten; reeds spoedig daarop in staatszaken gebruikt, had hij in het vertrouwen van Prins WILLEM gedeeld; hij was nu de laatste acht jaren Pensionaris van Rotterdam geweest, alwaar hij werd opgevolgd door zijn broeder ELIAS VAN OLDENBARNEVELD. Dezelfde beginselen van voorzigtigheid en van godsdienstige verdraagzaamheid toegedaan als de Prins van ORANJE, was de Advocaat van Holland echter door zijn ambt gebonden bovenal de regten en privilegiën der Staten voor te staan. Als een echt advocaat muntte hij daarin door kracht van redeneren en het stellen van memoriën boven allen uit; maar hij verviel ook wel eens in het gebrek van in een zaak, die hij in het algemeen goed en regtvaardig oordeelde, argumenten te gebruiken, die bij grooter onpartijdigheid den toets van waarheid niet konden doorstaan. Naauwkeurig tot in de kleinste bijzonderheden, zag hij toe op de belangen van zijn particulier leven, van zijne familie, van het Land, maar in weerwil van zijn baatzucht was zijne eerlijkheid onomkoopbaar. Als Advocaat van Holland belast met praeadvies en het opnemen der stemmen, hechtte hij er veel aan, dat zijn wil gevolgd werd, omdat hij overtuigd was dat die wil goed was, zonder door ijdele eerzucht aan zijn ambt verbonden te zijn, waarvan hij meer dan eens wenschte ontslagen te worden. Als ambtenaar diep doordrongen van het besef, dat hij zijn geheele leven aan het Vaderland moest toewijden, was hij geen man om veel uitspanning te genieten, maar iemand die steeds tot werken gereed was. Én daardoor én door zijne buitengewone bekwaamheden werd hij reeds vroeg onmisbaar geacht in alle belangrijke staatsaangelegenheden. Vroeger waren OLDENBARNEVELD'S staatkunde en karakter slechts gedeeltelijk bekend, thans,

Digitized by Google

nu zijne memoriën en brieven zijn uitgegeven, is voor hem een gedenkteeken opgerigt, dat hem in zijne buitengewone grootte doet waarderen.

Aanvankelijk had OLDENBARNEVELD de komst van LEICESTER met blijdschap gezien, en schijnt hij eenstemmig met andere staatslieden tot de opdragt van diens magt in Febr. 1586 medegewerkt hebben. Maar al zeer spoedig was de voorzigtige, naauwgezette Hollandsche staatsman op zijne hoede. Als Advocaat van Holland moest hij optreden om de belangen van den handel en van het finantiewezen te verdedigen tegen de ondoordachte maatregelen van den Engelschen Landvoogd, wiens positie niet gemakkelijk was geworden, door de afkeuring, die de aanneming van het gezag, hem door de Staten-generaal opgedragen, had verwekt bij de Koningin, die wel de Nederlanders helpen, maar hare zaak met de hunne niet al te naauw wilde vereenigen.

De strijd tusschen LEICESTER en OLDENBARNEVELD en hunne partijen levert een even belangrijk tooneel uit een menschkundig als uit een staatkundig oogpunt op. In den strijd werden de gemoederen al meer en meer verbitterd, en ofschoon de kunde, de opregtheid en het juiste inzigt in het belang des Vaderlands grootendeels aan den kant van OLDENBARNEVELD gevonden worden, is het tevens niet te ontkennen, dat de groote staatsman zich door zijnen ijver dikwijls te ver liet medeslepen en stellingen verdedigde, die velen de partij van LEICESTER boven de zijne deden aankleven en bij de nakomelingschap het denkbeeld hebben ingeboezemd, alsof hij tot de oligarchische partij behoorde, ofschoon hij haar inderdaad alleen als hulpbende in zijn wederstand tegen LEICESTER gebruikte.

Terwijl LEICESTER eene verregaande toegeefelijkheid omtrent de lafheid en ontrouw van sommige der krijgsbevelhebbers betoonde en daardoor het leger de zedelijke kracht benam, waakten de Staten zooveel mogelijk, dat de schuldigen gestraft werden. Terwijl LEICESTER'S ambtenaren

Digitized by Google

met een REINGOUD en PROUNINK aan hun hoofd, meestal Vlamingers of Brabanders waren, wedijverden de Hollandsche regenten om de knevelarijen en schelmerijen van die vreemdelingen te beperken. Terwijl de Landvoogd als krijgsman den handel op Spanje wilde verboden hebben, wedijverden de Staten van Holland om dien handel, die meer de onzen dan den vijand bevoordeelde, te behouden.

Te midden van alle deze twistpunten, kwamen nog de kerkelijke geschillen. De na het overgaan van Vlaanderen en Brabant aan de Spaansche zijde, naar Holland gevlugte Hervormden kleefden meerendeels de leerbegrippen van CALVIJN aan. Zij die reeds vroeger in Gent den Prins van ORANJE opentlijk voor een ongodist hadden uitgemaakt, predikten nu hier in Holland dezelfde beginsels; en terwijl zij den wellustigen en zedeloozen LEICESTER als een GIDION den Godsheld, van den predikstoel verhieven, braakten hunne liefdelooze monden niets dan laster uit tegen de Hollandsche regeringsleden, die, op het voorbeeld van WILLEM I, de magt der Kerk niet boven die van den Staat wilden erkennen, en gematigdheid omtrent het toelaten van de godsdienstige begrippen in de Kerk wilden in acht genomen hebben. Deze partij was des te gevaarlijker, omdat het volk, altijd meer geneigd tot het gelooven van duistere verborgenheden, dan tot het aankleven van eene reine godsdienstleer, de Vlaamsche predikers aanhing, en behagen schepte in persoonlijke aanprijzingen en veroordeelingen.

LEICESTER was nog geen jaar in de Nederlanden geweest, of zijne heerschzucht begon in allerlei willekeurige handelingen uit te spatten. Om zonder de Staten-Generaal geld te krijgen werd een Raad van finantiën, met REINGOUD als thesaurier, opgerigt; PAULUS BUYS, de gewezen advocaat van Holland, die aan LEICESTER had toegevoegd, "dat hij REINGOUD niet als commies zou begeeren en veel minder onder hem als commies wilde dienen," werd wederregtelijk door LEICESTER gevangen genomen. Verscheidene burgers wer-

Digitized by Google

den op die wijze buiten Utrecht gezet. De Staten verzetteden zich met kracht tegen al deze willekeurige handelingen, en het was tot openbare oneenigheden tusschen beiden gekomen, toen LEICESTER naar Engeland vertrok, deels om zich te verantwoorden over de weinige afbreuk, die hij den Spaanschen deed, deels omdat de ontdekte zamenzwering van BABINGTON en het proces tegen de ongelukkige Koningin MARIA nieuwe trouwbetuigingen van den Engelschen hoveling schenen te vorderen.

Gedurende zijn verblijf in Engeland waren de Staten van Holland en Zeeland ijverig bezig, zooveel mogelijk het gezag van LEICESTER te beperken, en door een gezantschap aan de Koningin haar de verkeerde maatregelen van haren Landvoogd onder het oog te brengen en hunnen wederstand te verontschuldigen. Het eerste ging naar wensch, het tweede minder. ELISABETH niet blind voor de staatkundige dwalingen van haren Landvoogd, wilde toch van haren gunsteling door de Nederlanders geen kwaad hooren, en beschouwde zich zelve daarenboven beleedigd in de beperking van het gezag van haren Gouverneur-Generaal.

In deze verwarde tijden, waarin eerlooze intriganten als REINGOUD en PROUNINK, mannen van invloed waren, had men door het gansche Land gelukzoekers, die, om hunne grootheid te bevorderen, niets liever zagen, dan dat door hunnen invloed de souvereiniteit nogmaals onbepaald aan Koningin ELISABETH werd opgedragen, terwijl LEICESTER dan het oppergezag zou uitoefenen en zij de vruchten hunner intrigues van hem zouden kunnen ontvangen. Utrecht was het broeinest van het geknoei. Eene verandering in de regering op het drijven der burgerschapsleden was er tot stand gekomen, en door den nieuwen magistraat met Burgemeester PROUNINK werden thans, geheel buiten de regelen van de Utrechtsche Unie, afgevaardigden uit de provinciën opgeroepen, ten einde over een onbeperkte opdragt der souvereiniteit aan de Engelsche Koningin in overleg te

Digitized by Google

treden. Het volk werd opgewekt om daaraan deel te nemen. Deze handeling van de Utrechtsche magistraat had een nasleep van vertoogen en contra-vertoogen voor en tegen LEICESTER'S bestuur ten gevolge. Op den brief van Utrecht van 7 Maart 1587 volgde een antwoord van de Staten van Holland, van 17 Maart, waarin zij hun gehouden gedrag tegenover LEICESTER verdedigden. De brief, vermoedelijk door FRANCKEN of OLDENBARNEVELD opgesteld, werd gevolgd door een verdedigingsgeschrift van Burgemeester PROUNINK en later door een uitvoeriger memorie van het Engelsch lid van den Raad van State WILKES, die in het breede opsomde de punten, waarin LEICESTER'S magt verkort was geworden, en betoogde, dat de souvereiniteit bij het volk berustte en niet bij de Staten. Dit vertoog gaf aanleiding tot het vermaarde tegenvertoog van de Staten van Holland van 16 Julij 1587, dat later tot grondslag van ons Staatsregt door de provinciale staatsgezinde partij aangenomen, doch door de andere steeds weêrsproken is. Men schrijft meestal, dat in dat vertoog is beweerd: dat de Staten der provinciën souverein waren. Dit is echter slechts gedeeltelijk waar. De Staten van Holland voerden tegen de memorie van WILKES aan: dat sedert 800 jaren de regering berust had bij den Graaf en de Staten en verder door onderscheidene privilegiën was omschreven, — dat de regering derhalve was een *wettige* regeringsvorm, en dat daarin slechts met bewilliging van de Staten verandering kon worden gemaakt. In de latere vertoogen hebben de Staten van Holland uitdrukkelijk verklaard: dat noch de Graaf, noch de Staten onbeperkte Souvereinen waren, maar dat elke regering was om het volk, en dat deze volksgezinde regering het best werd waargenomen door de Vroedschappen en de Staten.

OLDENBARNEVELD en de Staten van Holland hebben zich toen en naderhand altijd zeer verzet, zoowel tegen willekeurige overheersching als tegen democratische regeringsbegin-

Digitized by Google

selen. Hun stelregel was, dat de belangen des Volks het best werden waargenomen door patriotsche regenten in de steden en de Staten. *"Niet overheerd, maar ook niet ver-"knecht"* was hun stelsel. Dit beginsel moest, bij gebrek aan volkskeuze, naar oligarchie leiden. Men was echter nog zeer verre verwijderd van een eigentlijke aristocratie. In die nog zeer gevaarlijke tijden was er weinig ambtsbejag. De regenten behoorden voor het grootste gedeelte tot den handelsstand. De Brabanders spotten met den Souverein HANS BROUWER en HANS KAASKOOPER, en LEICESTER had gaarne gezien, dat meer edelen de burgerluî in de regering vervangen hadden. Het geheele vertoog van Julij 1587 was meer een staatkundig programma tegen de volksgezinde beginselen, die door de partij van LEICESTER listig werden voorgewend, dan wel het uitvloeisel van de innerlijke overtuiging der staatslieden, die het deden opstellen, van welke de meesten de noodzakelijkheid van een éénhoofdig gezag, of ten minste van een algemeen bestuur, in de zaken die door de Unie algemeen waren gemaakt, erkenden, doch niet zoodanig als het door de willekeur en het onverstand van een LEICESTER werd uitgeoefend.

Na de terugkomst van LEICESTER uit Engeland waren zijn regering en krijgsbeleid even ongelukkig als vroeger. De tegenkanting nam hierdoor in kracht toe, en dit bragt den Landvoogd tot het voornemen, om zich met geweld van eenige steden meester te maken, toen hij in het laatst van 1587, gelukkiger wijze, op aandrang der Engelsche ministers werd terug geroepen, en uit het Land vertrok te midden der twistende partijen, die hij had aangestookt, en der overwinnende wapenen van PARMA, die hij niet had kunnen weêrstaan.

Was onze toestand na den dood van WILLEM I hagchelijk geweest, thans was hij het niet minder. Liefdelooze predikers hadden het volk tegen de Hollandsche regenten opgezet en waren er in geslaagd om de regering in verachting

Digitized by Google

te brengen. Wel had men sommige schrijvers, wegens hunne verregaande beleedigingen van MAURITS, OLDENBARNEVELD en de Staten, in regten vervolgd; doch deze vervolging bragt heviger misnoegen dan onderdrukking van het kwaad te weeg. De regenten, die men in den tegenstand tegen LEICESTER had aangevoerd, deden allerlei aanspraken gelden. De eenigheid tusschen de provinciën was verslapt; naijver op elkander was de drijfveer van velen, en de Staat zonder vaste regering.

Het eerste, wat OLDENBARNEVELD meende te moeten doen, was éénheid in de regering te brengen. Ten einde dit te bewerkstelligen, droeg men in het plakaat, waarbij de afkondiging van LEICESTER'S afstand geschiedde, de generale regering aan den Raad van State op, en deed het met buitengewone plegtigheid publiceren. Men poogde zoo veel mogelijk de verschillende partijen te verzoenen. Het opdragen van de generale regering aan een LEICESTER'S gezind collegie, waarin nog twee Engelschen zitting hadden, was daartoe een eerste middel; eene raadpleging van Prins MAURITS, die toen nog geheel door OLDENBARNEVELD bestuurd werd, met de predikanten over eene vredehandeling met Spanje, waardoor hunne hooghartigheid gevleid werd, diende tot hetzelfde oogmerk, en het toelaten van de steden Weesp, Muiden en Naarden in de Staten, waardoor men de magt der groote steden eenigzins verzwakte en de LEICESTER'S gezinde bevolking van die steden won, was een derde middel, om deze verzoening te bewerken.

De Staten van Holland, op welke OLDENBARNEVELD een vermogenden invloed had, droegen MAURITS voor tot Kapitein-generaal der Unie, doch dit mislukte toen. In Holland en Zeeland echter werd hem als Stadhouder een uitgebreider gezag opgedragen, en dit werd later nog vermeerderd, en wel zoodanig, dat SLINGELANDT, in stadhouderloozen tijd, bij de vermelding hiervan oordeelt: *Hieruit kan men in het voorbijgaan aanmerken, hoe ver al in die tijden de complaisance*

Digitized by Google

voor een Stadhouder ging, en hoe weinig een zoo schrander minister als OLDENBARNEVELD *voorzag, de gevolgen van Prins* MAURITS *minder afhankelijk te maken in de exercitie van zijn ambt; gevolgen, welke dien minister 25 jaren daarna duur stonden.* Wij schrijven echter deze vermeerdering van magt geenszins aan de mindere schranderheid van 's lands Advocaat toe, maar veeleer aan zijn innige overtuiging, dat eene regering zonder hoofd niet wenschelijk was, en weinig kon hij toen voorzien, dat hij eenmaal tegenover MAURITS zou worden geplaatst.

Door het toedoen van OLDENBARNEVELD werd de magt van MAURITS, in 1591, 1593 en 1597 nogmaals eenigzins uitgebreid en meermalen werd op zijn aandrang in overweging genomen: of men aan den Prins de grafelijke magt over Holland en Zeeland niet zou moeten opdragen. In 1602 werd ten zijnen huize eene vergadering belegd van de afgevaardigden der voornaamste Hollandsche steden, waarin hij hun te kennen gaf, dat verscheidene regenten in Zeeland van oordeel waren, dat men aan Prins MAURITS het graafschap behoorde te defereren. OLDENBARNEVELD drong er op aan, dat indien Zeeland voorging, Holland zou moeten volgen, en *recommandeerde daarbij seer de meriten van syne excellentie ende van sijn Heer vader.* Door de andere tegenwoordig zijnde personen werd echter zulk eene verheffing niet dienstig geoordeeld. Het volgende jaar werd op eene dergelijke geheime vergadering van regenten op nieuw door den advocaat voorgedragen (*vermaent*), dat den eenen of anderen tijd het regt van den Prins als Graaf nog eens zou uitbarsten; doch ook toen kwam men niet tot een besluit. Eenigen tijd later drong de Raadpensionaris bij FRANCKEN er op nieuw op aan, dat men zich niet met den vijand verdragen moest, voor dat men het land in meerdere zekerheid gesteld, en met Prins MAURITS gehandeld had op gelijke voorwaarden, als weleer met zijnen vader. Het schijnt echter, dat MAURITS zelf, althans na 1600, zeer weinig ge-

Digitized by Google

steld was op den grafelijken titel van Holland en Zeeland, op gelijke voorwaarden als die aan zijn vader was toegekend, en inderdaad geen wonder. De zaken waren geheel veranderd. Als voornaamste Prins in al de Vereenigde Nederlanden geëerd, zou hem het graafschap van Holland en Zeeland weinig magt en aanzien hebben toegevoegd.

De magtsuitbreiding, die voor den Prins begeerlijk kon schijnen en door zijne vrienden gewenscht werd, was veeleer uitbreiding van zijne magt in betrekking tot alle de Nederlanden. Langzamerhand was hij Stadhouder geworden van al de gewesten, behalve van Friesland, waar WILLEM LODEWIJK, dien MAURITS als een ouderen neef eerde, het stadhouderschap bekleedde. Na het vertrek van LEICESTER was MAURITS tot de algemeene regering steeds in naauwere betrekking gekomen als Admiraal-generaal over de zeemagt, als Kapitein-generaal over de landmagt in de meeste gewesten en als opperbevelhebber van het leger; daarenboven was hij de eerste in den Raad van State. Met het oog op die betrekking tot de algemeene zaken, moet inzonderheid beschouwd worden de belangrijke memorie van OLDENBARNEVELD in 1607 opgesteld, waarin hij in het breede betoogde, dat voor het sluiten van het bestand zorg moest gedragen worden èn voor een behoorlijke krijgsmagt om gereed te zijn, wanneer het bestand eens mogt verbroken worden, èn voor een vaste algemeene regering, daar de vijand niet zou ophouden door omkooping en andere middelen zoo mogelijk tweedragt te zaaijen. Deze memorie schijnt de voorbereiding geweest te zijn van het voorstel door de Staten van Holland aan de Staten-generaal in 1609 gedaan: *Dat om de Vereenigde Nederlanden te beter in goede unie, eenigheid en ordre te conserveren het Gouvernement en Kapitein-Generaalschap van alle de Vereenigde Nederlanden zoude worden gedefereerd aan zijne Excellentie, onder behoorlijke Commissie en Instructie.* Doch ook dit bleef zonder gevolg. Friesland, Overijssel, Groningen en de Ommelanden hielden het tegen,

Digitized by Google

daarbij viel het, gelijk DE GROOT schrijft, niet zoo gemakkelijk eene wijze van regering, die men twintig jaren met goeden voorspoed gevolgd had, te veranderen, en zij, wier belang het was, dat de zaken in den toenmaligen stand bleven, bragten ligtelijk te weeg, dat de onderhandelingen omtrent eene verheffing van den Prins eerst vertraagd en daarna geheel gestaakt werden, tot groot nadeel van het Vaderland, gelijk onderscheidene vrienden van 's lands advocaat, die in 1619 vervolgd zijn, en dus Prins MAURITS niet toegenegen waren, meermalen hebben verklaard. De tijd voor de eenheid van alle de Nederlanden onder één hoofd rijpte eerst zeer langzaam. De tegenkanting tegen de magtsvermeerdering van Prins MAURITS, als hoofd der generale regering, kwam in geenen deele van OLDENBARNEVELD, die daarvan de noodzakelijkheid zeer duidelijk inzag, maar van den Raad van State, en misschien ook wel zijdelings van den Frieschen Stadhouder, wiens magt bij zoodanige opdragt van het generale gouvernement van MAURITS geheel op den achtergrond zou geraken, waarom men ook had voorgedragen, dat de opdragt eerst na den dood van den Frieschen Stadhouder hare volle uitwerking zou hebben.

Een ander plan van regeringsvorm werd gedurende de onderhandelingen over het bestand door den Franschen gezant voorgesteld: Prins MAURITS zou aan het hoofd staan van eenen raad over al de gewesten, waarin de Engelsche zoowel als de Fransche gezanten zitting zouden hebben, en OLDENBARNEVELD groot-zegelbewaarder zou zijn. Noch MAURITS, noch 's lands advocaat namen in dit plan genoegen; het zou het Land aan vreemden invloed ten prooi gelaten hebben. Hetgeen in de verhooren van OLDENBARNEVELD voorkomt omtrent het vermoeden dat MAURITS zou gestaan hebben naar hooger gezag, moet beperkt worden tot *willekeurig* gezag, daar OLDENBARNEVELD meermalen op wettige uitbreiding van het gezag heeft aangedrongen.

In de roemrijke tien jaren, van 1588—1598, bestuurde

Digitized by Google

OLDENBARNEVELD in de Staten-generaal, werwaarts hij de behandeling der gewigtigste zaken had overgebragt, toen hij door Engelschen invloed uit den Raad van State was geweerd, de buitenlandsche betrekkingen op eene wijze, die de opkomende natie niet meer deed voorkomen in die nederige houding als vroeger, toen men nu aan Frankrijk dan aan Engeland de souvereiniteit aanbood, maar als een op zich zelf staand volk, hetwelk met zijne bondgenooten verbonden sluit, en bij de hulp die het ontvangt hulp verleent: — deed MAURITS aan het hoofd van een wel ingerigte, en door de Staten thans wel voorziene legermagt (de oude bekrompenheid was grootendeeels verdwenen) zijnen magtigen tegenstander telkens wijken en verhief zijnen naam tot dien van de grootste veldheeren van Europa — en had het eigentlijke binnenlandsch bestuur bijna onbeperkt plaats bij de vroedschapscollegiën en de Staten.

Uit dezen gang van zaken ontwikkelden zich van lieverlede een vierledig regeringsstelsel, dat als een waarborg voor de vrijheid en het welzijn des Lands ook later werd beschouwd: — afscheiding van het politieke en militaire; — afscheiding van de zaken der generaliteit van het inwendig beheer in de provinciën; — afscheiding weder van het plaatselijk bestuur, van de meer algemeene of provinciale zaken; — en als bekrooning van die magtsverdeelingen, een regterlijke magt en een magt van beslissing bij Provinciale en Generale Staten, wanneer er botsing ontstond tusschen de steden of de provinciën. Het laatste was echter, tot groot nadeel van het Land, zeer weinig ontwikkeld.

De Generale Staten hadden geene wetgevende magt dan in de zaken, die door de Unie gemeen waren gemaakt, terwijl de wetgevende magt in de provinciën nog zeer beperkt bleef door de privilegiën der steden, waardoor in de landprovinciën, waar de steden minder regten hadden, ook meer voor de burgerlijke en strafwetgeving kon worden gedaan. De geschillen over de grenzen van kerkelijk en wereldlijk

Digitized by Google

gezag zocht OLDENBARNEVELD door eene kerkordening, door even vele predikanten als staatsleden ontworpen, voor altijd te smoren, maar zijne staatkunde stiet af op den onbuigzamen wil der stedelijke aristocratie en op de niet ongegronde vrees der predikanten, dat de Kerk te veel *onder* den Staat zou staan. Delft, Gouda, Rotterdam, Hoorn en Medemblik wilden de kerkordening, toen zij in de Vergadering werd voorgedragen, niet goedkeuren, omdat daardoor de magt der stedelijke regeringen verkort werd; en de zaak bleef steken, hetgeen OLDENBARNEVELD zich zoodanig aantrok, dat hij zijn ontslag verzocht en niet dan met moeite werd overgehaald aan te blijven.

De koophandel bereikte eenen tot op dat tijdstip ongekenden bloei. De rijkdom van het nog kortelings zoo uitgeputte Land ging alle beschrijving te boven; het ontzag voor de regenten keerde weder; wetenschappen begonnen in het thans rustige Land zich te verspreiden; de vijand werd steeds van de grenzen geweerd, en ware 's lands Advocaat in 1598 gestorven, zijn naam zou door alle partijen gezegend, zijne nagedachtenis bij allen in dankbare herinnering zijn geweest.

In 1598 stierf PHILIPS II, en zijn opvolger verbood eensklaps allen handel met de Nederlanders. Het strekte slechts om onze Oost-Indische togten te doen aanvangen. En OLDENBARNEVELD was weder de werkzame staatsman, om die togten te bevorderen en de eerste grondslagen van ons koloniaal bestuur vast te stellen. Wel bragt de handel gedurende den oorlog groote winsten aan, maar toch drukten de belastingen zeer zwaar, en nadat Koningin ELISABETH gestorven en JACOBUS in 1604 den vrede met Spanje gesloten had, begon men ook hier zeer naar het einde van den strijd te verlangen. Het belang des koophandels scheen het te vorderen, het voordeelig standpunt waarop men stond het aan te raden, en voorzigtigheid drong naar het einde van een oorlog, waarvan men bij langer krijg voeren den uitslag niet wist. OLDENBARNEVELD ijverde voor het tot stand

Digitized by Google

brengen van een vrede. Maar van de Spaansche zijde kon men er nog niet toe komen, de vrijheid van de Roomsche godsdienst in de Nederlanden prijs te geven en voor altijd onze onafhankelijkheid te erkennen, en zoo werden de vredesonderhandelingen beperkt tot de onderhandelingen over een langdurig bestand.

De dappere MAURITS, vol van het jeugdige vuur eens oorlogshelds, zag zich ongaarne in zijne roemvolle loopbaan te midden van zijne luisterrijke overwinningen gestoord. De lagere volksklasse, vooral met oorlogsbedrijven ingenomen, koesterde ongelooflijke verwachtingen van den held, die Europa met zijnen naam vervulde en was op de hand van MAURITS; maar de staatkunde van OLDENBARNEVELD, geruggesteund door het belang des koophandels, de wenschen der steden, die hare opbrengsten liever tot plaatselijke verbeteringen dan tot den oorlog besteed zagen, zegevierde. MAURITS liet zich eindelijk overreden tot het bestand mede te werken. Frankrijk en Engeland zochten gedurende die onderhandelingen de Republiek geheel en al van hunnen invloed afhankelijk te maken; maar noch MAURITS, noch OLDENBARNEVELD werden in de strikken der diplomatie gevangen. Beiden waren onverzettelijk op het punt der erkentenis van de onafhankelijkheid der Vereenigde provinciën, en deze eenstemmigheid, meer nog dan de pogingen van JEANNIN, bragt bij het sluiten van het bestand eene verzoening tusschen den Prins en 's lands Advocaat te weeg, die het twaalfjarig tijdperk onder de gelukkigste vooruitzigten deed beginnen, ofschoon de vonken van godsdienstige tweedragt onder de assche smeulden en weldra de bevolking het vuur der partijschappen zou doen ontbranden.

Bij het onveranderlijke van het Goddelijke, heeft de godsdienst der menschen hare geschiedenis van ontwikkeling in de menschelijke zamenleving. Duizende jaren gingen voorbij, voor dat het volmaakte godsdienstig geloof door des menschen

Digitized by Google

zoon werd beleden, en nog meerdere duizenden van jaren zullen voorbijgaan, voor dat het rijk van waarheid en geest in zijn vollen wasdom in het maatschappelijk leven zich zal openbaren. Eeuwen verloopen vóór dat een oppervlakkig godsdienstig instinct tot een klaar volksbewustzijn wordt verheven en vóór dat de kracht der zinnelijke hartstogten door de energie van het leven voor al wat schoon en goddelijk is vervangen wordt. De godsdienst des geestes wies langzaam in de Europesche zamenleving onder het priestergezag en de kerkdienst van het Romanisme op. De zucht voor reformatie in de Kerk openbaarde zich het eerst in twijfel en ongeloof aan hetgeen men "Roomsche superstitiën" noemde. In deze tumultuarische periode naar het betere werden ook waarheden, die, naar veler oordeel, behouden moesten blijven, geloochend. Was het wonder, dat de nieuwe kerkelijke gemeenten, bij het wegvallen van het priestergezag, naar een ander gezag verlangend uitzagen. Ook bij de geweldigste omwentelingen wordt nog veel van het oude behouden; het gezag van de pauselijke kerk werd overgebragt op het schriftgezag en het gezag van de Synode. En blijft men in het Protestantisme stilstaan, dan kan nog wel eens de levende paus den voorrang op den papieren paus verkrijgen in het bestuur van die Katholieke Kerk, waartoe allen behooren, die door den geest van God geleid worden. Men heeft aan het Protestantisme herhaalde malen verweten, dat het dogmatische verdeeldheden aankweekte en slechts synodaal gezag in plaats van het pauselijk gezag gesteld heeft. Beide die verschijnselen lagen in den aard der nog slechts gedeeltelijke godsdienstige hervorming van de 16de eeuw. Op het groote gebied der zamenleving ontwikkelen zich de meeningen eerst in hare eenzijdigheid, en bij tegenstelling, in vijandige botsing met elkander, vóór dat men komt tot den toestand, waarin de verdraagzaamheid geen onverschilligheid, de waarheidsliefde geen egoïstische zucht tot eigen meening is en waarin de Kerk verschil van meening kan toelaten, omdat

Digitized by Google

er éénheid van geest aanwezig is. Men handelt zeer verkeerd, wanneer men in de kerktwisten in het begin der 17de eeuw niets dan kleingeestige, spitsvondige geschillen ziet, al is het ook dat liefde tot eigen meening en gezag toen een groote rol heeft gespeeld en er nog weinig begeerte was tot toenadering, omdat het inzigt van mogelijke overeenstemming tusschen het onderscheidene nog bij het algemeen ontbrak. Zou er geen waarheid gelegen zijn in de stelling, dat de Hervormde kerk, Gods almagt, — de Luthersche, den weg der zaligheid door het geloof, — de Remonstrantsche, de vrije overgave aan Gods genade, — de Doopsgezinde, het Koningrijk Gods bestaande in vroomheid, boven andere leerstellingen hebben vastgehouden, maar dat thans die eigenaardige punten van verschil hun belang verliezen, naarmate men begint in te zien de eenzijdigheid der vroegere godgeleerde rigtingen, hier de dorre regtzinnigheid, dáár een niet overwonnen leer der Roomsche sacramenten, elders weder een onhoudbaar dualistisch standpunt en een methodisme, dat voor de vormen van het godsdienstig leven de inwendige kracht daarvan miskende? Het redelijk geloof des Christens staat des te hooger, naarmate zijn verstand en zijn gemoed beide ontwikkeld zijn, om het licht aan te nemen, dat Gods liefde in de wereld doet schijnen. In het begin der 17de eeuw, toen de Hervormde gemeente nog naauwelijks gevormd was, en voor het grootste gedeelte nog bestond uit personen in de Roomsche leerstellingen opgevoed, was er wel gegronde vrees, dat de betere en gezuiverde godsdienstige overtuiging weder zou te niet gaan, wanneer men zich niet hield aan eenig gezag, terwijl het evenmin te ontkennen is, dat een stem des gewetens en diepe eerbied voor zedelijkheid hebben doen protesteren tegen de leer der praedestinatie, waarvan zooveel misbruik gemaakt werd om velerlei zedeloosheid te bedekken. Wij mogen de godsdienstige kerktwisten van het begin der 17de eeuw niet beoordeelen naar het licht, waarin wij thans leven; maar toch heldert een latere eeuw dikwijls

Digitized by Google

de karakters en denkwijzen op van mannen, wier gevoelens vroeger zijn veroordeeld. Zonder de Hervorming zou de vrome MERULA een ketter zijn gebleven. Nu eerst wordt gewaardeerd hoe DUIFHUIS een Christendom boven geloofsverdeeldheid predikte, en wordt een karakter van COORNHERT beter algemeen verstaan.

Maar wij mogen over de godsdiensttoestanden in het begin van de 17de eeuw niet verder uitwijden. Wij moeten inzonderheid de aandacht bepalen op het verschil van gevoelen, dat ten opzigte van de regten der overheid in kerkelijke zaken tusschen de partijen bestond.

De streng confessionele Calvinistische rigting wilde de Kerk zelfstandig en onafhankelijk; daarin had zij op haar standpunt volkomen gelijk: aan de wereldlijke magt voegt geen oordeel over de leer der godsdienst; maar haar onafhankelijkheid werd inderdaad overheersching, daar zij hare leer streng in de Kerk wilde handhaven en bepalen, en nu de overheid verpligt rekende, niet alleen haar als de ware Kerk te beschermen, maar ook de openbare uitoefening van elke andere godsdienst te verbieden. ARMINIUS en zijne volgelingen lieten verschil van gevoelens in de Gereformeerde Christelijke Kerk toe en onderwierpen zich aan de overheid, waar deze de rust in de Kerk handhaven en, tot beter orde, toezigt op de aanstelling van predikanten uitoefenen wilde.

Reeds zeer kort na het sluiten van het bestand, toen de politieke pamphletten en de legerberigten ophielden de aandacht te boeijen, begonnen de theologische strijdschriften, met allerlei uittartende titels het licht te zien. Nadat de *Remonstrantie* in het leven was verschenen werd voortdurend over de vijf betwiste punten gepredikt, zelden met liefde jegens andersdenkenden, meestal met haat en beschimping. De gemeente trok partij, hier voor de Remonstranten, dáár voor de Contra-remonstranten, terwijl de partijpredikatie in straatgezang haar weerklank vond en men niet zelden van beschimpende woorden tot beleedigende daden

Digitized by Google

kwam. De Staten van Holland, in welke provincie de twisten het hevigst waren, namen allerlei maatregelen om de twisten te stillen. In de geheime resolutiën vermaanden zij de stedelijke regenten om met zachtheid de uitspatting van het "odium theologicum", zoo mogelijk, te keeren; in hunne openbaar uitgegeven plakaten drong zij met ernst aan tot vrede. Sommigen, en onder hen in den aanvang vele Remonstranten, meenden, dat aan de kerkelijke geschillen slechts een einde zou komen door het bijeenroepen van eene nationale synode. De meer vrijzinnige rigting, die meerdere vrijheid in de Kerk wilde toelaten, zag zeer juist in, dat, bij den opgewonden toestand der gemoederen, eene nationale synode slechts zou kunnen strekken tot uitsluiting van hen, die naar hun begrip van Kerk, regt hadden in de Kerk te blijven.

Tot 1614 was de verhouding tusschen Prins MAURITS en OLDENBARNEVELD nog verre van vijandig. Er was meermalen verschil van inzigt geweest tusschen den moedigen krijgsman en den bedachtzamen advocaat; maar de meer naauwkeurige beoefening der geschiedenis heeft duidelijk aangetoond, dat de geruchten omtrent geheele verwijdering tusschen den Prins en den Advocaat, die ten gevolge van den strijd in Vlaanderen zou hebben plaats gehad, geene waarheid zijn geweest en dat nog in 1614 de achting en vriendschap van MAURITS voor den grijzen staatsman groot waren. Na dien tijd hebben echter de Friesche Stadhouder WILLEM LODEWIJK, enkele regenten en predikanten, te goeder trouw, zoo wij gelooven, den Prins het gevoelen doen aankleven, dat hij door zijnen eed gebonden was de Hervormde Kerk te beschermen en dat de Contra-remonstranten de ware Hervormden waren.

Na 1614 is de kerkelijke strijd meer en meer een staatkundige geworden. Op sommige plaatsen scheurden de Contra-remonstranten zich af. Bij den toenmaligen toestand van het staatskerkregt wilde men geene conventikelen toelaten;

Digitized by Google

men wees er op dat elke scheurmakerij door alle kerkleeraars ongeoorloofd werd gehouden. De afzonderlijke bijeenkomsten werden verboden. Het was voorzeker inderdaad weinig vrijheidlievend; maar bij de beoordeeling daarvan vergete men niet, dat de vervolging van afgescheidenen nog twee eeuwen later heeft plaats gehad onder een grondwettig bestuur en op aandrang van predikanten en staatslieden, die zich liberaal noemden.

Het plakaat van de Staten van Holland, waarbij den predikanten gelast werd niet over de betwiste punten te prediken, werd door de Contra-remonstranten zoo euvel opgenomen, en naar hunne confessionele begrippen teregt, dat men schreeuwde, dat PHILIP'S dwingelandij nog dragelijker was geweest dan zulk een gebod. De afzonderlijke vergaderingen van Contra-remonstranten namen hand over hand toe. Verscheidene vrienden van den Lands-advocaat rieden hem aan, geene strengheid meer te gebruiken. Het hielp niet: OLDENBARNEVELD en de meerderheid van de Staten van Holland bleven hunne eens aangenomen beginsels getrouw. Een nieuw plakaat, hetwelk allen, die zich schuldig maakten aan scheuring in de Kerk, met de straf van rustverstoorders bedreigde, deed nieuwe klagten oprijzen. De verschillende regtbanken, stedelijke regeringen, de leden der Staten-generaal, die van Holland, het Hof en de Gecommitteerde Raden, alles raakte oneens.

MAURITS, die gedurende de vervolgingen tegen de afgescheidenen aan de Contra-remonstranten zijne bescherming had beloofd, was weldra geheel tot hunne zijde overgehaald. De vijanden van 's Lands advocaat, die niet weinigen waren, — want hij was niet vrij van adelijken trots, dien hij ook bij zijne zonen opwekte, en had zoowel door zijn nepotismus als door verwijdering van regenten, die zijne inzigten niet volgden, verscheidene ontevredenen verwekt, — waren niet in gebreke gebleven, het wantrouwen van MAURITS jegens den grijzen staatsman voedsel te geven. De ongerijmdste be-

Digitized by Google

schuldigingen werden tegen hem ingebragt, alsof hij het met ALBERTUS hield, zich liet omkoopen, enz. Het toestaan van kerken aan de Contra-remonstranten scheen later wel de aanleiding tot den twist te hebben weggenomen, doch de partijen waren eenmaal gevormd; ieder partij rekende dat de kerk haar toekwam. Het was thans een punt van eer en pligt voor MAURITS, aan wien men zijne verpligting tot handhaving der zuivere Hervormde eeredienst sterk op het hart had gedrukt, geworden de regten der Contra-remonstranten te beschermen, even als de handhaving der Remonstranten in de Kerk het voor OLDENBARNEVELD werd. Eene nationale synode of het keeren daarvan was de prijs der overwinning. Ofschoon zich onder de partij van OLDENBARNEVELD alle diegenen geschaard hadden, die tegen den Stadhouder gezind waren, en de Prinsgezinden en de provinciën partij kozen tegen OLDENBARNEVELD en de Staten van Holland, bleef echter het algemeene kenmerk der twisten bijna geheel staatkundig kerkelijk en was het in geenen deele een strijd tusschen eenhoofdig gezag en aristocratie. De strijd tusschen provincialisme en generale regering deed zich slechts van ter zijde voor in de vraag, of volgens art. 13 der Unie de Staten van Holland wel gedwongen konden worden bij overstemming in eene nationale synode te bewilligen, en bij de vraag of de generale regering, naar het toenmalig staatsregt, bevoegd was waardgelders, die de steden en provinciën als rustbewaarders hadden aangenomen, te doen afdanken; — eindelijk bij de vraag, of de algemeene Staten een regtbank van gedelegeerde regters over ambtenaren in dienst van de provincie konden benoemen. Het zijn vraagpunten, die naar onze overtuiging, naar aanleiding van het toen bestaande staatsregt, alle ontkennend moeten beantwoord worden, maar waarbij men den nog zeer ruwen geest dier tijden niet mag over het hoofd zien, toen de staatkunde de stem van de naauwgezette regtstoepassing zeer dikwijls deed zwijgen.

Digitized by Google

De partij der Contra-remonstranden overwon, de waardgelders werden ontwapend, en de staatsman die als jongeling onder de muren van Haarlem voor 's Lands vrijheid gestreden en meer dan veertig jaren met luister het Vaderland had gediend, verloor door beulshanden het leven. Tot het laatste oogenblik volhardde hij, dat hij wel gedaan had. Op het schavot sprak hij: *Mannen gelooft niet, dat ik een landverrader ben, ik heb opregt en vroom gehandeld als een goed* patriot *en die zal ik sterven*, — en zeide daarna: *Jezus Christus zal mijn leidsman zijn. Heere God, Hemelsche Vader ontvang mijnen geest.* — En alles wat van hem nu bekend is geworden, — zijne verhooren, zijne memoriën, de brieven van anderen, zij hebben slechts gestrekt om zijne opregte vaderlandsliefde aan den dag te brengen.

En MAURITS, dien de partijschap zoo dikwijls als een bloeddorstigen dwingeland heeft voorgesteld, ook hij moet, bij het licht der geschiedenis, geoordeeld worden te goeder trouw gehandeld te hebben. Hij geloofde even vast, dat de Contra-remonstranten de ware Hervormden waren, als OLDENBARNEVELD, dat de Remonstranten de Kerk niet mogten worden uitgedreven. MAURITS had gaarne gezien, dat de kinderen van OLDENBARNEVELD gratie hadden verzocht voor hunnen vader; maar toen dezen op 1 Mei door vlaggen en wimpels den aanstaanden triumf van hunne partij zochten te openbaren, meende de Prins door zijn eed gebonden te zijn, de partij der Contra-remonstranten te moeten beschermen. De strenge tucht, waardoor hij als veldheer zoo veel roem had ingeoogst, bragt hij over in het politieke leven. Zelfs zijn schijnbaar koude brief na OLDENBARNEVELD'S teregtstelling aan WILLEM LODEWIJK, die genade voor den Advocaat verzocht, toont zijn goed geloof, dat een onbuigzaam rustverstoorder het leven op het schavot had geëindigd, wien hij gaarne het leven had gespaard, wanneer zijne partij gebogen had.

Geen naauwgezet en eerlijk regtsgeleerde van den tegen-

Digitized by Google

woordigen tijd zou een vonnis gewezen hebben als tegen Hollands Advocaat is uitgesproken. Met de thans uitgegeven verhooren vóór zich, gevoelt men de volle waarheid van hetgeen OLDENBARNEVELD dadelijk zei na het uitspreken zijner sententie: *De regters setten veel in mijne sententie, dat zij uit mijne confessie niet kunnen trekken, dat men die daar bij voege.* Het zeer uitgerekte vonnis kan het volkomen gemis van wezentlijke bewijzen van schuld niet bedekken. Het ware motief was, gelijk een der regters zeide, "*omdat de Staat een voorbeeld eischte.*" De geheele sententie is een openbaring, hoe nog in de 17de eeuw de politiek het regt overheerschte. Frankrijk, Engeland en ook ons Vaderland leverden toen meerdere voorbeelden van politieke doodvonnissen, die echter ook nog in lateren tijd niet geheel hebben ontbroken.

De Staten van Holland, waarin na de regeringsverandering de Remonstrantschgezinden leden vervangen waren, maar waarin nog velen zitting hadden, die bij hunne bestrijding van OLDENBARNEVELD'S staatkunde zijne standvastigheid in het adviseren tot hetgeen hij regt achtte, van nabij hadden gadegeslagen, lieten na de vermelding van de executie opteekenen: dat hij den Staat als Advocaat gediend had 32 jaren, 2 maanden en 5 dagen. *Een man van grooten bedryve, besoigne, memorie ende directie, ja, singulier in alles. Die staet, sie toe, dat hy niet en valle en God sy syner genadich! Amen.*

Zoowel OLDENBARNEVELD als zijne vrienden en vijanden, de leden van de Staten, de regters, de predikanten, de pamphletschrijvers en het volk gedurende en na de regtspleging leveren opmerkelijke bijdragen voor de kennis van de 17de eeuw. Bij enkelen was een zelfstandige vaste overtuiging, die zij volhielden; bij het algemeen heerschte hartstogtelijke partijzucht met godsdienstige woorden op de lippen.

Bovenal echter openbaart de sententie tegen OLDENBARNEVELD, DE GROOT enz. de waarheid, hoe weinig waan-

Digitized by Google

wijsheid vermag tegenover den vooruitgang. De veroordeelingen hebben juist het tegenovergestelde teweeggebragt van hetgeen de drijvers zich daarvan voorstelden.

Men meende, dat het gezag van den Prins er door bevestigd zou worden. Het tegendeel is gebeurd, de executie op een oogenblik, dat de waardgelders reeds lang ontwapend waren, — nadat de regeringsveranderingen hadden plaats gehad, — nadat de synode reeds weken lang zitting had, is in een later tijd telkens als eene grief tegen MAURITS aangevoerd.

De synode te Dordrecht meende de regtzinnige leer tegen de Remonstranten krachtig te handhaven: het is in het vervolg gebleken dat zij daartoe geheel onmagtig was. Het Remonstrantisme, als protest tegen de leerstellige godgeleerdheid, is, in weêrwil van alle synodale besluiten, de Hervormde Kerk binnengedrongen.

De predikanten van de nu geheel zuiver Hervormde Kerk meenden dat hun invloed bevestigd zou worden: ook hier heeft het tegendeel plaats gehad. Door dichters en prozaschrijvers tentoongesteld, hebben zij in wezentlijken invloed meer verloren dan gewonnen. Niet de Dordrechtsche regtzinnigheid, die al spoedig zeer verdorde, maar wel de stichtelijke rijmen van een KAMPHUIZEN en de beoefeningsgeschriften van Remonstranten en later van Coccejanen hebben het meest het ware godsdienstige leven bij het volk aangekweekt.

God heeft ook hier wasdom gegeven aan hetgeen door de schriftgeleerden verworpen werd.

Digitized by Google

HOOFDSTUK VI.

Triomf der Contra-remonstrantsche partij. — Loevensteinsche factie. — FREDERIK HENDRIK. — Stelsel van bevrediging. — Nadeelige gevolgen daarvan. — Verandering van regeringsstelsel. — De aristocratie verkrijgt de overhand. — Dood van FREDERIK HENDRIK. — WILLEM II. — Vrede te Munster. — Bezetting van Amsterdam. — Dood van WILLEM II.

Het gedrag van MAURITS na de teregtstelling van OLDENBARNEVELD bewees overtuigend, dat hij niet naar hooger gezag gestreefd had; zijn karakter bragt mede, in het binnenlandsch bestuur meer af te wachten dat men zijne tusschenkomst inriep, dan genegen te zijn het initiatief te nemen. Zelfs is er geen bewijs, dat hij eenige moeite heeft aangewend bij den dood van WILLEM LODEWIJK (1620) Stadhouder van Friesland te worden, alwaar in plaats van den overledene, diens broeder ERNST CASIMIR tot Stadhouder door de Staten van dat gewest werd verkozen, terwijl Groningen het stadhouderschap aan MAURITS opdroeg.

De vermeerdering van gezag, die de Prins voor zich niet zocht, werd echter wel begeerd door de partij, die onder hem de overwinning op OLDENBARNEVELD had behaald; de vrienden der bovendrijvende partij werden in het bestuur geplaatst. Aan vele steden, die de partij der Contra-remonstranten gekozen hadden, zooals Amsterdam, of reeds eene verandering van regering hadden ondergaan, werden voorregten vergund. De Remonstrantsgezinde regenten werden afgezet, en waar men geen genoegzaam getal gegoede bur-

Digitized by Google

gers had, om daaruit eene keuze te doen, geringe lieden in hunne plaats gesteld. Een der meest onpartijdige getuigen, ANTHONY DUYCK, die na eene voorloopige waarneming door ANDRIES DE WITT (oom van den lateren raadpensionaris) OLDENBARNEVELD was opgevolgd, geeft van die regeringsveranderingen de volgende beschrijving aan den Frieschen Stadhouder: "*Ons comen nu seer qualyck de groote "veranderingen in vroedschappen gevallen; die nieuwe syn on- "ervaren en boven dien pusillanime, vresende yet te doen, "dat de gemeente mishaege en dat ze daarmede weder bui- "ten credit gevorpen sullen werden; die afgesette syn stout, "voeden en styven die vrese in de nieuwe, dat ons veel "moeite maeckt, d' Arminianen haer dapper oick roerende.*" Dit laatste was dan ook geen wonder. Men leefde nog in den oorlog, waarin de wapens voor de vrijheid van godsdienst waren opgevat en waarin verzet tegen dwingelandij als een Christelijke pligt was voorgesteld. De Synode van Dordrecht had bevestigd hetgeen OLDENBARNEVELD gevreesd had: men had geene middelen van verzoening beproefd; men had slechts hen toegelaten, wier gevoelens men goedkeurde; de Remonstranten had men als gedaagden eenige oogenblikken binnengelaten en hen toen met minachting, zonder hen volledig te hooren, als leugenaars afgewezen. De kerkelijke heerschzucht en de leerstellige regtzinnigheid bereikten haar toppunt. Wat de Contra-remonstranten als de leer der Hervormde kerk hadden verklaard, werd de godsdienst van den Staat, en in de "belydenisse des geloofs" werd, na de stelling, "dat de Overheid het zwaard in handen is gegeven tot straffe "der boozen en bescherming der vroomen", geschreven: "*Ende "haer ampt is niet alleen acht te nemen ende te waken over "de Politien, maer ook de hant te houden aen den heiligen "Kerken-dienst, om te weeren ende uyt te roeyen alle afgo- "derye ende valsche Godsdienst, om het ryke des Antichrists "te gronde te werpen, ende het Koningryke Jesu Christi te "bevorderen, het woort des Evangelies overal te doen predi-*

Digitized by Google

ken." — De kerkelijke twisten maakten velen van de Gereformeerde kerk afkeerig. Geleerde en opregte mannen, die in die leerstellige twisten de reine godsdienst niet konden erkennen, werden voor libertijnen, voor neutralen, ja voor heidenen uitgescholden. Mannen als een VONDEL gingen tot de Roomsch-katholieke kerk terug. DE GROOT en anderen vormden plannen voor eene hereeniging van Roomschen en Onroomschen. De openbare prediking der Remonstranten werd verhinderd door hen, die, eenige maanden vroeger, het erger dan de Spaansche dwingelandij hadden verklaard, dat aan de predikanten verboden was over de betwiste punten te prediken. Vele Remonstranten verklaarden echter, dat men Gode meer gehoorzamen moest dan den menschen; zij predikten, uit de Kerk verstooten, op de straat en in schuren. Maar de Overheid liet het niet toe. Een KAMPHUIZEN werd uit stad en dorp, en eindelijk uit het Land gedreven; maar hoe ook door de regtzinnigen naar de leer vervolgd, hoe ook door armoede gekweld en beproefd, zijne herderlijke zorg bij de pestziekte te Embden, zijne liefde tot God en menschen en zijn vrij en zelfstandig geloof werden geen oogenblik aan het wankelen gebragt. Niet alle Remonstrantsgezinden waren echter even edel. Er waren die zich door de vervolging lieten verleiden tot feitelijk verzet, anderen, die door harde behandeling tot wraakzucht werden opgewekt. en terwijl in die hartstogtelijke tijden de kwade geruchten gemakkelijk ingang vonden, wonnen uit niet begrepen handelingen van MAURITS allerlei vermoedens tegen hem veld. In deze omstandigheden werd de aanslag van SLATIUS en de zonen van OLDENBARNEVELD beraamd, ontdekt en gestraft. Bij de billijke veroordeeling van die gruwelijke misdaad vergete men het echter niet, dat de eeuwen niet zoo ver af waren, waarin zamenspanningen aan de orde van den dag waren en wraakneming een edelman tot pligt werd gerekend. Aan Jonker REINIER VAN OLDENBARNEVELD, Heer van Stoutenburg,

Digitized by Google

werd op zijn verzoek toegestaan ongeboeid, met den degen op zijde en den hoed op het hoofd het schavot te beklimmen. Vóór den doodelijken slag te ontvangen, wendde hij het hoofd naar de gewezen woning zijns vaders; — hij had bekend, door wraakzucht en slechten raad misleid te zijn, en stierf onder den overmoedigen uitroep van een ligtzinnig edelman: "*Patientie!*" Kort te voren had ook eene bloedige executie plaats gevonden van een Geldersch edelman en twee medepligtigen, die zich door den vijand hadden laten omkoopen. De laatste jaren van MAURITS' leven waren sombere tijden. — LOUISE DE COLIGNY, de weduwe van Prins WILLEM I, was niet in het Land willen blijven, na het vonnis over de staatkunde van haren gemaal in OLDENBARNEVELD geveld. De Contra-remonstranten vielen MAURITS voortdurend lastig met hunne aanspraken, zoodat de predikanten ook menig bits antwoord van hem moesten ontvangen. De krijgsbedrijven na het eindigen van het Bestand waren niet gelukkig. De gezondheid van den krijgsman begon te kwijnen. Maar in al die moeijelijkheden en verdrietelijkheden bleef MAURITS zich ten volle aan het Vaderland toewijden. Na den dood van OLDENBARNEVELD rustte de leiding der buitenlandsche aangelegenheden inzonderheid op hem, terwijl hij bij het krijgsbeheer en de zorg voor de finantiën, zoo noodig voor het krijgsbeleid, de "ijverige voorzienigheid" van den bedachtzamen Advocaat miste. Gedurende zijne ziekte spoorde hij zijnen broeder FREDERIK HENDRIK zeer aan het huwelijk met AMALIA van Solms te voltrekken; vóór zijn sterven wilde hij aan het Vaderland de toekomst van eene opvolging in het Huis van Oranje-Nassau verzekeren, en zijn wensch is tot heden gedeeltelijk verhoord. Zoo al de mannelijke lijn van Prins WILLEM I in WILLEM III is uitgestorven, — niet alleen in den zijtak, maar door het huwelijk van de dochter van FREDERIK HENDRIK, ALBERTINA AGNES, met den Frieschen Stadhouder, hebben wij de nazaten van het Huis van Oranje-Nassau nog in ons midden.

Digitized by Google

FREDERIK HENDRIK, 's broeders evenbeeld in moed en krijgsbeleid, maar zachtzinniger van karakter, te midden van de spanning van gemoederen, Stadhouder geworden, wilde door gematigdheid, zachtheid en wederzijdsche toegeeflijkheid, beide de partijen tot elkander brengen. Eene gedeeltelijke terugroeping van verbannen regenten, met verzoek om bij de lijkstatie van MAURITS tegenwoordig te zijn, moest de partij van OLDENBARNEVELD verzoenen; eene weigering om hen in hunne ambten te herstellen en instandhouding der vonnissen tegen de hoofden gewezen, de tegenpartij bevredigen. Ten aanzien der staatkunde omtrent de uitgebreidheid der kerkelijke magt, keerde hij terug tot die van WILLEM I en OLDENBARNEVELD: hij handhaafde het gezag van den Staat boven dat der Kerk, maar door middel van de stedelijke magistraten.

De staatkunde van FREDERIK HENDRIK had dat groote gebrek, dat zij meer in wederzijdsche toegeeflijkheid aan de verschillende partijen bestond, waardoor zij wel eenigzins bevredigd, doch niet vernietigd werden, dan in eene vaste staatkunde, die in weerwil van alle partijen, den juisten weg inslaat, en daardoor van zelf buiten de kronkelpaden der partijzucht blijft. Terwijl de Remonstranten meenden, dat de Stadhouder te weinig voor hen deed, beschuldigden de Contra-remonstrantsche ijveraars hem, dat hij een REHABEAM was, die de voorvaderlijke godsdienst verliet.

Prachtig was de huishouding van Prins FREDERIK HENDRIK, daartoe opgewekt door het voorbeeld van den Keurvorst FREDERIK V van den Pfaltz, zoon van MAURITS' zuster LOUISE JULIANA van Oranje en schoonzoon van JACOBUS I van Engeland, die na zijne verdrijving van den Boheemschen troon, te 's Hage zijn verblijf had gevestigd, en in wiens gevolg FREDERIK HENDRIK AMALIA van Solms had leeren kennen. De Stadhouder werd tot die weelde in staat gesteld door dat al de goederen van het Huis van Oranje, door PHILIPS WILLEM op MAURITS ver-

Digitized by Google

storven, thans aan hem waren overgegaan. Dit deed weldra een hofleven in 's Gravenhage ontstaan, dat ook invloed had op het staatkundige. Men zocht den Prins aangenaam te zijn met hoofsche vormen. Reeds in 1630 werd aan den driejarigen Prins WILLEM het Generaalschap der ruiterij opgedragen, — een voormalig regter van OLDENBARNEVELD was er de voorsteller van.

Prins FREDERIK HENDRIK paarde aan zijne vorstelijke hofhouding ook eene in vele opzigten vorstelijke regering.

De buitenlandsche zaken werden door hem in een geheim besogne voorbereid. In de diplomatie traden de Raadpensionarissen van Holland (na OLDENBARNEVELD was de titel van Advocaat door dezen titel vervangen) en de Staten-Generaal op den achtergrond bij de bemoeijingen van den Prins en de gezanten, die met den Prins correspondeerden. De invloed van FRANÇOIS VAN AERSSEN werd overwegend en naar het schijnt niet alleen in de buitenlandsche betrekkingen, maar ook gedeeltelijk door invloed op den Prins in het binnenlandsch beheer. Aan den invloed van VAN AERSSEN en zijne vrienden is waarschijnlijk ook toe te schrijven, dat in 1632 eene praemie werd gesteld op het gevangennemen van HUGO DE GROOT, die heimelijk in Amsterdam voor de oprigting van het Athenaeum Illustre gekomen was. Men vreesde, dat de bekwame man een te grooten invloed zou erlangen, wanneer hij in het Vaderland werd toegelaten. ADRIAAN PAUW volgde DUYCK als raadpensionaris op, maar werd niet zonder toedoen van FREDERIK HENDRIK, door den meer gedweeën en minder scherpzienden JACOB CATS in 1636 vervangen.

Na den dood van MAURITS was aan FREDERIK HENDRIK de waardigheid opgedragen van Kapitein-generaal en Admiraal over al de Nederlanden, eene waardigheid, die MAURITS meer feitelijk dan volgens eene bepaalde opdragt over *al* de provinciën had bezeten. Voorts werd FREDERIK HENDRIK door de Staten der provinciën aangesteld tot Stadhou-

Digitized by Google

der over de provinciën Holland, Zeeland, Utrecht, Gelderland en Overijssel, terwijl Groningen en Drenthe den Frieschen Stadhouder kozen. De in vele opzigten onbestemde magtsbevoegdheid van FREDERIK HENDRIK nam, bij vorstelijken glans, de gebreken der veelhoofdige regering niet weg. In 1628 klaagde de Raad van State: "dat de gewigtigste zaken be-"leid worden zonder kennis van den Raad, dat alle disorde "toeneemt", enz. De Raad verzocht eene nadere magtsbepaling; de brief werd louter voor kennisgeving door de Staten-Generaal aangenomen. Inderdaad bleef het gezag der generale regering, ook daar waar zij ontegenzeggelijk volgens de Unie regt had, zwak. De provinciën en de steden waren voortdurend onwillig om tot het algemeene staatsbeleid mede te werken.

De Staten van de meeste provinciën erkenden echter alle de noodzakelijkheid, om de magt van den Prins te bevestigen; hiertoe dienden de acten van *survivance*, waarmede de Staten van Holland, Zeeland, Overijssel, Utrecht en Gelderland zich verbonden, om de waardigheden van Stadhouder en Kapiteingeneraal in die provinciën, bij overlijden van Prins FREDERIK HENDRIK, op zijnen toen naauwelijks zesjarigen zoon, Prins WILLEM, over te dragen. De plegtigheid, waarmede die acten aan den Prins en de Prinses zijn overhandigd en het gewigt, dat gelijktijdige schrijvers daaraan gehecht hebben, doen het belangrijke, dat men in die handeling beoogde, uitkomen. De Prins aan het hoofd der Generaliteit, sprak en handelde telkens meer als Vorstelijk hoofd van de Vereenigde Nederlanden. Het gewigt der tijden en het krijgsbeleid van FREDERIK HENDRIK bragten daartoe veel bij.

De strijd voor de vrijheid der Hervormde godsdienst hier te lande tegen de overheersching van het Roomsch Katholicisme met volhardenden moed gestreden, deed bij de hernieuwde poging der reactie in Duitschland, om de Protestantsche godsdienst te onderdrukken, onzen oorlog met den dertigjarigen krijg inéén smelten. Nederland erlangde daar-

Digitized by Google

door als mogendheid een ruim aandeel in een Europeschen krijg. De Oostenrijksche generaals begrepen al het gewigt, dat in eene overwinning van Nederland gelegen zou zijn. MONTECUCULI drong in 1632 in ons Vaderland door; hij bemagtigde Amersfoort. Eene algemeene volkswapening van oud en jong werd uitgeschreven; — de Staten-generaal vergaderden te Utrecht; de vijand werd gedwongen te wijken. Was het vreemd, dat de Nederlanders, door hunnen handel in rijkdom en aanzien boven alle landen van Europa toenemende, veel voor hunnen Prins over hadden? In de volgende jaren werden Noord-Brabant en een deel van Limburg en Vlaanderen op den vijand veroverd, en de Generaliteitslanden gaven nieuw aanzien aan de Vereenigde Nederlanden.

Het was er echter verre van verwijderd, dat bij deze stoffelijke voordeelen Christelijke vroomheid en zuivere vaderlandsliefde heerschten. Men had in dien tijd, zoowel hier als in Engeland, den mond vol van bijbelsche uitdrukkingen; maar zoowel aan het Prinselijk hof als in de burgerklasse werden die uitdrukkingen niet zelden gebezigd als een stof voor allerlei spotternij. De koophandel had in enkele opzigten gewetenlooze winzucht tot beginsel. Een aanslag op Antwerpen werd door FREDERIK HENDRIK beproefd; uit Amsterdam voerde men den vijand voor grove winst buskruid toe; een der schuldigen aan het door de plakaten verboden feit werd door den plaatselijken regter vrijgesproken; hij zeide wel honderd kooplieden te kunnen noemen, die de Antwerpenaars bedienden; de handel moest niet belemmerd worden; men moest winst behalen, al zou men de zeilen verbranden, al zou men door de hel varen. Is het zoo geheel onaannemelijk, dat den Prins de uitroep ontviel: "Ik "heb geen grooter vijanden dan de stad Amsterdam, maar "krijg ik Antwerpen eens, ik zal haar zoo laag vernederen, "dat ze zich nimmer weder opbeuren zal." Maar juist de gedachte aan de mogelijkheid, dat Antwerpen in de plaats

Digitized by Google

van Amsterdam zou kunnen treden, bragt nieuw verzet in Amsterdam te weeg. Met de groote kansen van den handel in oorlogsbehoeften stond zeer naauw in verband de tulpenhandel; men waagde alles om spoedig rijk te worden, en waar het gelukte, ontbrak het een onzuiver beleden godsdienst niet aan klanken, om zulk een door spel verworven rijkdom aan Gods zegen toe te schrijven, gelijk op sommige visschersdorpen gedankt werd, wanneer de arme dorpelingen door strandgoederen verrijkt werden.

Het inwendig gebrek aan ware zedelijkheidsbeginselen nam niet weg dat door energie voor het wereldsche de rijkdom telkens toenam, en bij den rijkdom van het volk steeg ook weder de glans van het Prinselijk hof.

In 1637 kende het Fransche hof aan FREDERIK HENDRIK den titel toe van "Altesse", en weldra werd die titel algemeen gebruikelijk. In 1639 werd door MARIA DE MEDICIS, moeder van de Engelsche Koningin, altijd vervuld met staatkundige combinatiën, tijdens haar verblijf hier te Lande, het eerst het plan geopperd van een huwelijk tusschen den toen nog slechts 13jarigen Prins WILLEM en een der dochters van KAREL I, — de eerste of de tweede, daarover werd weldra onderhandeld. In 1641 werd het huwelijk met de oudste in haast voltrokken; de bruidegom was slechts 16 en de bruid 10 jaren oud. In Engeland dacht KAREL I, terwijl de omwenteling elken dag meer begon te dreigen, zich populair te maken, door zijne dochter uit te huwelijken aan een zoon van een bij de Puriteinen geliefd Hervormd Vorstenhuis, en Prins FREDERIK HENDRIK en de Staten zagen den glans van de Nederlanden verhoogd in het huwelijk met een Koningsdochter. Een nieuwen glans ontving het Huis van Oranje-Nassau door het huwelijk van LOUISE HENRIETTE, dochter van FREDERIK HENDRIK, met den Keurvorst van Brandenburg.

Terwijl de onderhandelingen over het huwelijk tusschen Prins WILLEM en de Prinses van Engeland plaats vonden,

Digitized by Google

was het niet te verwonderen, dat FREDERIK HENDRIK in 1640, bij den dood van den Frieschen Stadhouder HENDRIK CASIMIR, moeite aanwendde, om Stadhouder van alle gewesten te worden. De pogingen, die ver waren van alle even kiesch te zijn, door HUIGENS' schoonbroeder, een zekeren LE LEU DE WILHEM, inzonderheid in het werk gesteld, gelukten in Groningen, mislukten in Friesland, alwaar WILLEM FREDERIK gekozen werd, hetgeen FREDERIK HENDRIK den nieuwen Stadhouder langen tijd zeer euvel nam. De band tusschen de beide stamhuizen werd later echter, door het huwelijk van ALBERTINA AGNES (in 1652), naauwer toegehaald.

Als poging van FREDERIK HENDRIK, om verbeteringen in het bestuur te brengen, behoort vermeld te worden de wensch aan Amsterdam: *dat deze stad en de andere leden van Holland voortaan haar ook wat meerder zouden onderwerpen aan de directie van den Prins, die de directie volkomen had over de Generaliteit der zes provinciën.* Maar deze zachte vermaningen baatten even weinig als een voorslag door invloed van den Prins in de Staten van Holland gedaan, om de gedeputeerden ter Generaliteit, welke in Holland slechts voor drie jaren zonder continuatie benoemd werden, voortaan voor langer tijd te continueren, gelijk zulks in de overige provinciën geschiedde. Hierdoor toch zouden de Staten-Generaal meer onafhankelijk zijn geworden van de Staten der provinciën. Maar dit voorstel bleef zonder gewenscht gevolg. *Het interest der regenten prevaleerde boven dat van het gemeen*, schrijft SLINGELANDT en wij schrijven het hem na. De bijzondere gewesten, na in hunne souvereiniteit erkend geworden te zijn, beijverden zich integendeel, om, door het opstellen van berigtschriften voor de afgevaardigden ter Staten-Generaal, hunne autoriteit te handhaven, en daardoor te beletten, dat de algemeene Staten, zonder bijzonderen last van de provinciale Staten, zaken van gewigt afdeden. De instructie, welke in 1643

Digitized by Google

aan de gedeputeerden van Holland ter Generaliteit werd gegeven, was inzonderheid zeer eng beperkt. Hun werd bevolen te zorgen, dat, zonder *uitdrukkelijken* last der Staten, ter Generaliteit niet gehandeld werd over hetgeen de hoogheid, de privilegiën, geregtigheden en loffelijke gewoonten van de provincie aanging, en voorts verboden, om zonder last te handelen over vrede, bestand, oorlog, verdragen met andere mogendheden, over algemeene of voorname octrooijen, waarbij Holland zou kunnen benadeeld worden, over het aannemen of afdanken van krijgsvolk, over gezantschappen van aanbelang, over het stuk der munten, dat der convooijen en licenten en het sluiten of openen daarvan, over het verleenen van vergiffenis voor misdaden tegen den Staat begaan, kwijtschelding van verbeurdverklaringen, noch over andere gewigtige stoffen.

Indien men bij deze instructie in het oog houdt de aanmatigingen onder LEICESTER in 1586, en dat in verschillende tijden stedelijke besluiten genomen waren, waarbij aan de afgevaardigden der steden, ten aanzien van hunne handelingen in de provinciale Staten, eene gelijke verpligting werd opgelegd, kan men nagaan, welk eene verregaande traagheid hierdoor in de handelingen der Staten-generaal moest worden veroorzaakt. Bij elke zaak van eenig gewigt zeide men, niet door de Staten der provincie daartoe gemagtigd te zijn. Er moest dan worden gewacht tot dat de besluiten der provinciale Staten inkwamen, die weder moesten wachten op de gevoelens der Steden. Waarlijk, bij zoodanigen regeringsvorm, uit bekrompene eenzijdigheid voortgesproten, behoorden wel braafheid en goede trouw; en toch lieten ook deze zeer veel te wenschen over. Hetgeen de zaken in orde deed gaan was het voortdurend toezigt, dat de zeer vele regenten, ook weder gedeeltelijk uit belangzucht, op elkander oefenden, en dat bij zeer gewigtige omstandigheden de kleingeestige consideratiën voor het algemeen belang weken.

Digitized by Google

De magt des Stadhouders, welke veel meer in den zedelijken invloed, dien hij uitoefende, dan wel in de uitgebreidheid zijner regten bestond, werd door deze instructie, die elke overreding in de Staten-Generaal onmogelijk maakte, merkelijk verminderd. Gelukkig echter, dat het berigtschrift slechts in Holland werd vastgesteld. De andere provinciën bleven hierdoor meer aan de Staten-Generaal onderworpen, ofschoon zij juist daardoor meer van de Hollandsche steden afhankelijk gemaakt werden, die door de beperkte instructie van hare gedeputeerden eenen grooten invloed in de Algemeene Staten uitoefenden.

De nadeelige gevolgen van de verminderde magt der Generaliteit, wier zedelijke invloed mede verminderd was door de ontrouw van eenige admiraliteits-ambtenaren, die geene behoorlijke rekening van de hun toevertrouwde gelden gaven, deden zich spoedig gevoelen. De drie kwartieren van Gelderland, onderling oneens, waren niet tot verzoening te brengen. Utrecht, Friesland en Overijssel waren niet tevreden over hun aandeel in de gemeene lasten. In Groningen en Friesland twistte men over den regeringsvorm tusschen het volk en de aristocratie, tusschen het platte land en de steden. De propositie van den Stadhouder, om de Unie te handhaven, bleef zonder gevolg; elk wilde op zich zelven staan, en van handhaving der eenheid wilde men niet hooren.

Te midden van deze oneenigheden en van de onderhandelingen over den vrede met Spanje, die door de krijgsbedrijven van FREDERIK HENDRIK te land, en de heldendaden van PIET HEIN en MAARTEN TROMP ter zee, thans voordeelig kon gesloten worden, stierf de Stadhouder den 14^{en} Maart 1647.

Gematigdheid, moed, krijgsbeleid, edelmoedigheid en milddadigheid waren de hoofdtrekken van dezen Prins, die te regt de achting verdient, welke men hem zoo algemeen heeft toegekend. Door zijne verzoenende staatkunde werden de par-

Digitized by Google

tijen tot elkander gebragt en nam de verdraagzaamheid in het godsdienstige zeer toe. Dat zijn bestuur in de binnenlandsche aangelegenheden in vele opzigten zwak is geweest, mag voor een gedeelte aan zijn karakter worden toegeschreven, maar lag toch voornamelijk in onze geheele staatsinrigting. Aan zijn zinspreuk: *Patri patriaeque* is hij standvastig getrouw geweest. Dezelfde gematigde staatkunde als WILLEM I heeft hij met al zijne krachten pogen te bevorderen, en algemeen was de liefde en achting, die zich bij zijn overlijden openbaarden.

De tweeëntwintigjarige Prins WILLEM II werd dadelijk door de Staten-generaal tot Kapitein-generaal der Unie aangesteld. Niettegenstaande bij de acte van survivance de opvolging in het Stadhouderschap was vastgesteld, talmde men echter verscheidene maanden met de regeling van de instructie. Duidelijk openbaarde zich bij de Staten van Holland de strekking om niet te veel aan den jeugdigen Stadhouder toe te vertrouwen. In de laatste jaren was daarbij tusschen Prins FREDERIK HENDRIK en zijnen zoon een nayver ontstaan, die tusschen schoonmoeder en schoondochter in het stadhouderlooze tijdvak bijna onafgebroken voortduurde en veel nadeel toebragt aan de stadhouderlijke belangen. WILLEM II was aan het Engelsche hof als ver boven zijne jaren ontwikkeld, bewonderd geweest; aan wezentlijke verdiensten van kennis paarde hij eerzucht, ijdelheid, overmoedigheid en ligtgeraaktheid.

De eerste gewigtige staatkundige aangelegenheid, onder het Stadhouderschap van WILLEM II, was de vrede te Munster. Het verdrag, in alle opzigten gunstig voor ons, werd echter slechts na lang dralen door de gewesten goedgekeurd. Ja, toen het op de bekrachtiging aankwam, trokken zich zelfs twee provinciën terug. Utrecht liet zich weldra overhalen, maar Zeeland bleef weigeren, en niet dan nadat zes provinciën den vrede hadden aangenomen, trad deze provincie toe; zij begreep eindelijk, dat zij niet

Digitized by Google

alleen in oorlog kon blijven. Haar gedrag levert een duidelijk voorbeeld, hoe moeijelijk het in dien tijd was, om een algemeen besluit tot stand te brengen.

Dit openbaarde zich ook bij de vraag hoeveel krijgsvolk na den gesloten vrede behoorde afgedankt te worden, eene vraag, die naauw verbonden was met de vraag omtrent de magt van den Kapitein-generaal en van de Stadhouders in de provinciën. Voorzigtigheid scheen aan te raden eenigen tijd gewapend te blijven; bezuiniging, dringend noodzakelijk geworden door de hooge belastingen en het ophouden van eenige oorlogsinkomsten, pleitte er tegen. Hierbij kwam, dat de verschillende corpsen, ofschoon in dienst van de Generaliteit, door de onderscheidene provinciën betaald werden, waaruit de regtsvraag ontstond, in hoeverre, ten aanzien van het in dienst blijven der verschillende corpsen, alle de provinciën eenparig moesten besluiten tot eene afdanking. Deze regtskwestie is op eene uitmuntende wijze door den raadpensionaris SLINGELANDT, en in een, door den Heer WISELIUS uitgegeven handschrift der 17de eeuw beslist, in dien zin, dat alleen de Generaliteit te dier tijden de bevoegdheid had, om met eenparigheid van stemmen het krijgsvolk af te danken; later is hierin verandering gekomen. Dit was echter noch in het belang van Holland, noch ten voordeele der provinciale souvereiniteit.

Na vele onderhandelingen tusschen de Staten van Holland en den Prins in 1649, terwijl in de Algemeene Staten het besluit telkens verschoven werd, besloten de Staten van Holland een gedeelte der kompagniën, ten laste van Holland, af te danken. De Staten-Generaal verzetten zich daartegen. De Staten van Holland volhardden, en nu werd den 5en Junij 1650 in de Staten-Generaal op de propositie van den Prins, "*wat in deze zaak tot eendracht, rust en meesten dienst van "den lande noodig zoude zijn*", in eene weinig voltallige vergadering, onder protest van eenige leden, besloten, dat door de Staten-Generaal eene "notabele bezending" van eenige

Digitized by Google

leden van de Staten-Generaal aan de steden van de provincie Holland zou gedaan worden *"om hen met alle bedenkelijke re-"denen te bewegen zich te willen onthouden van afzonderlijke "afdanking van krijgsvolk"*, terwijl *"Zyne Hoogheyt middeler-"tydt versocht ende gheauthoriseert wierdt om alle noodige "ordre te stellen, ende die voorsieninginge te doen, ten eynde "alles in goede ruste ende vrede wierde geconserveert, ende "insonderheyt wierde gemainteneert de Unie met den gevolge "ende aencleven van dien, ende in tegendeel geweert ende "te gemoet getreden, datter contrarie van dien soude mogen "werden voorgenomen."*

De jeugdige Prins, die bij de algemeene verontwaardiging over de onthoofding van zijnen schoonvader in het vorige jaar, ligtelijk kon denken, dat men hier te Lande van krachtige regeringsmiddelen tegen een Staten-regering niet afkeerig was, verkoos aan het hoofd der bezending geplaatst te worden. Men kon het niet weigeren; maar het gaf aanleiding tot nieuwe moeijelijkheden, zonder eenig nut. Geen der steden werd overgehaald. Amsterdam en andere steden weigerden de bezending van de Algemeene Staten met den Prins aan het hoofd te ontvangen, omdat zij in *die* ontvangst eene erkenning meenden te zien van hetgeen met de beginselen der Hollandsche provinciale en stedelijke souvereiniteit strijdig was. In de meeste steden weigerde men echter zoo beleefd mogelijk. Te Amsterdam bood men zelfs den Prins een gastmaal aan en een vriendschapsdronk. Deze gaf echter te kennen, dat hij met dergelijke demonstratiën niet gediend was. Den 27^{en} Junij werd van de mislukte bezending aan de Staten-generaal rapport gedaan. Den 30^{en} leverde de Prins aan de Staten van Holland een beklag in, dat men hem, strijdig *"met zyne digniteyt"* had behandeld en verzocht reparatie en satisfactie; daarop volgden weder beraadslagingen, toen eensklaps, op last van den Prins, zes leden der Staten van Holland, die op zijn verzoek, niets kwaads vermoedende, ten hove verschenen waren, zonder

Digitized by Google

eenigen vorm van proces geheel wederregtelijk gevangen genomen en naar Loevestein gebragt werden. Tevens was door den Prins, die inzonderheid door CORNELIS VAN AERSSEN, Heer van Sommelsdijk, in intrigue en in partij drijven zijnen vader FRANÇOIS VAN AERSSEN niet ongelijk, tot deze gewelddadige en onstaatkundige handelingen was opgezet, aan den Stadhouder van Friesland bevel gegeven om met een gedeelte der krijgsmagt naar Amsterdam te trekken en die stad te bezetten. Het krijgsvolk vertrekt. Het wordt niet binnen gelaten. De Stadhouder wil geweld gebruiken. De Hollandsche afgevaardigden ter Generaliteit vorderen dat de Staten-generaal, uit kracht van wier autorisatie Zijne Hoogheid zeide te handelen, het plegen van vijandelijkheden zouden verbieden, en dit scheen niet moeijelijk. De Staten-generaal hadden toch met de eenvoudige uitdrukking: *dat de Stadhouders zouden toezien, dat er geene afdanking zonder toestemming der Staten-generaal zoude geschieden*, geenszins beoogd, aan den Stadhouder eene onbeperkte magt toe te kennen, als weleer te Rome aan de consuls werd opgedragen, bij het raadsbesluit *videant ne respublica detrimenti capiat* (dat men toe zoude zien, dat het gemeenebest geenerlei schade kwam te lijden). De Staten-generaal toonden zich dadelijk bereid, eene bezending aan den Prins af te vaardigen; doch terwijl men hierover delibereerde, had deze zijn oogmerk reeds bereikt. Eene deputatie van Amsterdam was in het leger gekomen, om hem te verzoeken, niet met krijgsvolk de stad in te trekken. Hij had zich hiertoe verbonden, mits Amsterdam zich voegde naar de besluiten der zes provinciën, omtrent het niet geheel afdanken van het krijgsvolk, en onder voorwaarde, dat de stadsregenten, die het intrekken van het krijgsvolk belet hadden, hunne ambten zouden nederleggen. Men bewilligde in die voorslagen, en zoo was de zaak reeds geschikt, voordat de bezending der Staten-Generaal tusschen beide kwam. De Hollandsche regenten, die op Loevestein gevangen ge-

Digitized by Google

zet waren, werden in vrijheid gesteld, onder voorwaarde echter van niet weder in de regering te komen.

Dat de Prins door de bezetting van Amsterdam zich in het bezit van eene onbepaalde magt zou hebben willen stellen wordt door niets gestaafd. Het was slechts een krachtig middel om zich tegen eene partij te verzetten, die men te goeder trouw meende dat onregt had, en als zoodanig werd de zaak dan ook beoordeeld. De Prinsgezinde partij sprak er van dat de Prins het gezag in de Unie had gehandhaafd als vroeger MAURITS tegen OLDENBARNEVELD, terwijl men aan de andere zijde juist de onregtvaardige veroordeeling van OLDENBARNEVELD met de gewelddadige handeling van WILLEM II in vergelijking bragt.

Terwijl door de verzoenende staatkunde van FREDERIK HENDRIK allengs de partijen tot elkander waren gebragt, werden zij thans weder in het leven geroepen. De magt der generaliteit door WILLEM II gehandhaafd, was door den kort daarop gevolgden dood van den Stadhouder slechts kortstondig, en daardoor kreeg deze gebeurtenis later die nadeelige strekking, dat de aanslag op Amsterdam het motto werd van allen, die, hetzij uit belang, hetzij uit overtuiging, de eerzucht van het huis van Oranje wilden bewijzen, en alzoo een voorwendsel tot eene stadhouderlooze regering.

Van den coup d'état van WILLEM II, veel meer dan van de teregtstelling van OLDENBARNEVELD, dagteekent de verdeeling van de Oranje- en de Staatspartij.

Tot de eerste behoorden de edelen, de militairen, de streng Contra-remonstrantsche predikanten, die aanzienlijke regenten, die aan het hoofd hunner aristocratie niet ongaarne een hofregering en een generaal bestuur zagen, en de lagere volksklasse, die altijd op de hand is van hetgeen het meest uitblinkt en het sterkst zich uitspreekt. Tegenover deze partij stond de zoogenaamde Loevesteinsche factie, voortgesproten uit de afgezette regenten onder MAURITS, uit den aanhang der door WILLEM II op Loevestein gevangen gezette leden der Staten

Digitized by Google

van Holland enz. Zij was op de meeste plaatsen aan den handelsstand verbonden en kenmerkte zich in tegenoverstelling van de edelen en de vrienden van het hof door burgerlijke en eenvoudige zeden. Beide de partijen waren de beginselen van eenen provincialen en stedelijken oligarchischen regeringsvorm toegedaan; terwijl de eerste meer de regten der generaliteit en der Stadhouders, de andere die der provinciale en stedelijke autonomie deed gelden, waren beide de partijen anti-democratisch ofschoon de prinsgezinde partij meer bij het volk gezien was. De worsteling tusschen beide deze aristocratische partijen heeft gedurende het geheele bestaan der Republiek voortgeduurd, ofschoon niet altijd dezelfde beginselen door beide partijen zijn voorgestaan. Onder beide telt men de uitstekendste mannen, onder beide eigenbaatzuchtige belangzoekers, en indien het beginsel van de eerste niet den voorrang verdiende, wegens hare meerdere overeenkomst met de staatkundige behoeften des Vaderlands, zou het moeijelijk te beslissen zijn, aan welke die voorrang, wegens de meeste goede trouw, behoorde te worden toegekend. Tusschen beide deze partijen in bestond eene partij, welke eenheid in de regering der verschillende gewesten bedoelde; zij was in den beginne zeer klein, doch breidde zich allengs uit.

Weinige maanden na den gewapenden togt naar Amsterdam en de gevangenzetting der Hollandsche regenten op Loevestein stierf WILLEM II (6 Nov. 1650).

Hoe geheel anders was de toestand der gemoederen dan drie jaren vroeger bij het overlijden van FREDERIK HENDRIK: toen bijna algemeene droefheid — thans verslagenheid bij hen die den Prins als partijhoofd verloren, en bij de tegenpartij vreugde. Er waren er, die meenden te moeten opmerken, dat door den vroegtijdigen dood des Stadhouders de Voorzienigheid 's Lands vrijheid gered had.

Digitized by Google

HOOFDSTUK VII.

Staatkundige toestand des Lands bij den dood van WILLEM II. — Groote vergadering van 1651. — De Raadpensionaris CATS. — Eerste Engelsche oorlog. — J. DE WITT wordt Raadpensionaris. — Binnenlandsche oneenigheden. — Vrede met Engeland. — Binnenlandsch bestuur van J. DE WITT. — Tweede Engelsche oorlog. — J. DE WITT ijvert tegen de verheffing van den Prins als Stadhouder. — Triple Alliantie. — Oorlog met Engeland en Frankrijk. — Moord der DE WITTEN.

In het jaar 1650 waren de gemoederen in geheel Europa in beweging. In Napels had men in MASANIELLO een Koning van het gepeupel gehad. In Frankrijk heerschten de oneenigheden der Fronde met allerlei politieke plans. De parlementaire regeringsvorm in Engeland had, niet minder dan de onthoofding van KAREL I, hier te Lande een menigte pamphletten doen uitkomen. De vragen over een republikeinschen regeringsvorm waren aan de orde van den dag.

In dezen toestand der gemoederen kwamen onze Generale Staten, op den dag zelven van het overlijden van WILLEM II, in den laten avond bijeen. Er werd besloten aan de provinciën te verzoeken: "zoodanige advysen en propositiën te "doen, als noodig mogten worden geoordeeld," terwijl aan de ambassadeurs en residenten van onzen Staat buitenslands gelden voor de rouw werden toegelegd: eene op zich zelve nietige bijzonderheid, maar waaruit kan worden afgeleid, dat men den overleden Prins toen nog veel meer beschouwde dan slechts als een gewoon ambtenaar der Staten.

Digitized by Google

De Staten van Holland waren echter weinig gezind de leiding aan de Generale Staten over te laten en gingen dadelijk een stap verder: zij besloten aan de onderscheidene provinciën eene bezending te doen, die in last zou hebben op eene generale convocatie van Staten aan te dringen, terwijl inmiddels alle zaken zouden gelaten worden, *totdat daarin anders zou worden gedisponeerd*, welke woorden vervingen de woorden in het concept gesteld: *Ter tijde toe, dat de Princesse Royale zal syn verlost van de vrucht die sy tegenwoordigh is dragende.* Men wilde niets praejudiciëren.

Nog vóór dat deze bezending vertrok beviel de Prinses den 14en Nov. van een zoon. De klokken werden geluid, het volk meende niets anders dan dat een opvolger van Prins WILLEM II geboren was; maar reeds spoedig werd het openbaar, dat de Staten van de meeste provinciën dit anders begrepen.

De onderscheidene leden van het Huis van Nassau waren in die dagen zeer verre van eenstemmig te zijn. De Stadhouder van Friesland zocht ook Stadhouder van andere gewesten te worden en stelde zich niet tevreden met een Luitenant-generaalschap, ten behoeve van den pas geboren Prins. VAN BREDERODE, door zijn huwelijk met LOUISA van SOLMS, oom van WILLEM II, wilde voor zich het Kapitein-generaalschap althans van Holland verwerven. Voor de voogdij van het pas geboren kind meldde zich aan de weduwe van FREDERIK HENDRIK, als grootmoeder, voorgevende dat de moeder nog minderjarig was en dat de gelden haar niet vertrouwd waren door het belang dat zij had in den Engelschen burgeroorlog. De moeder kon natuurlijk hare eischen niet opgeven, terwijl de Keurvorst van Brandenburg, als naaste mannelijke aanverwant, insgelijks zijne regten deed gelden. De Staten verwezen de zaak naar den regter.

Terwijl deze twisten in de vorstelijke familie plaats vonden, kwamen de afgevaardigden voor de groote algemeene vergadering te 's Gravenhage bijeen. Al de provinciën en zelfs

Digitized by Google

enkele steden hadden afgevaardigden gezonden. De vergadering telde bijna 300 personen; maar daar de besluiten door de zeven provinciën genomen werden, hadden in de vergadering zelve geene beraadslagingen plaats. In alles openbaarde zij zich als eene vergadering van bondgenooten van zeven onafhankelijke gewesten, die slechts tot onderlinge bescherming verbonden waren.

De Raadpensionaris van Holland, CATS, opende de vergadering met eene aanspraak, die geheel het kenmerk draagt van zijn eigenaardig vernuft, en tevens tot bewijs kan verstrekken, hoe, onder godsdienstige uitdrukkingen, velen voor eene regering zonder eminent hoofd ijverden, — alsof de Bijbel de Staten-regering tot pligt maakte. Na eene dankzegging aan het Opperwezen, dat de vergadering had mogen bijeenkomen op dezelfde plaats, waar weleer PHILIPS II was afgezworen, en de teekens der behaalde zege elk nog boven het hoofd zweefden, wees hij de punten aan, waarover gehandeld moest worden, en betoogde de nutteloosheid van eenen Kapitein-generaal uit het voorbeeld der Joden, die van den uittogt uit Egypte tot op den tijd der Koningen nooit een vasten Gouverneur of Kapitein-generaal gehad hadden, maar gewoon waren bij elken togt een legerhoofd te benoemen.

Volgens den Raadpensionaris had men thans *eene nooit voorgevallene constitutie.* Vroeger waren uitvoering en regering afgescheiden; de geheele regering was gedurende den oorlog eene provisionele geweest; men moest thans de orde op de regering vaststellen. Friesland, dat gaarne aan zijn Stadhouder het Luitenant-generaalschap wenschte toevertrouwd te zien, terwijl het Kapitein-generaalschap *quo ad titulum et honorem* dan aan den pas geboren Prins zou kunnen opgedragen worden, drong er op aan, dat de vergadering eenigen tijd zou opgeschort worden; maar Holland had reeds hare praeparatoire maatregelen genomen en dreef door, dat de onderscheidene provinciën, die gereed waren,

Digitized by Google

hare propositiën zouden inleveren. Hieraan werd voldaan, terwijl de propositie van Holland ook voor de andere provinciën als leidraad strekte.

De drie punten, die naar dat voorstel van Holland in de groote vergadering overwogen werden, betroffen de religie, — de Unie — en de militie.

De handhaving van de Gereformeerde religie werd *verklaard* een verpligting der bondgenooten te zijn, maar met dien verstande, dat elk gewest in den zijne dit zou doen, waardoor het staatsregtelijke stelsel van OLDENBARNEVELD en de Staten van Holland van 1619 werd bekrachtigd, ofschoon de geloofsbelijdenis van de nationale Synode van Dordrecht bleef erkend als de uitdrukking van de Hervormde kerk.

Zoover ging de angstvalligheid in de handhaving der provinciale souvereiniteit in het kerkelijke, dat men bezwaar zag in het woord *belofte* en er slechts *verklaard* werd, dat men de Hervormde godsdienst zou handhaven.

In de groote vergadering was tevens eene commissie van predikanten toegelaten, om een adres aan te bieden, om toch te weeren "*de ontallycke Jesuiten, papen, monniken, die "by duyzende als sprinkhanen uit den afgront het land in- "nemen*" — en "*de Sociniaansche ende nieuwe Arriaensche "schriften*," terwijl verder geklaagd werd over de menigvuldige doodslagen en het ligt verwerven van pardon, enz., enz. Men had besloten, dat de predikanten zouden staan en wel blootshoofd, waarbij VAN AITZEMA doet opmerken, het groote verschil dat er bestond tusschen ons en andere landen, waar de geestelijken van regtswege gewoon waren aan regeringshandelingen deel te nemen. Ter bevrediging van de predikanten werden de vroegere plakaten tegen de *Paepische hierarchie* en de *superstitiën* der pausgezinden hernieuwd. De wenschen der predikanten, om krachtiger de Gereformeerde religie te handhaven, bleven echter onverhoord, niettegenstaande er later nog eens op werd aangedrongen.

Ten opzigte van de Unie kwam men overeen, dat deze

Digitized by Google

zou gehandhaafd blijven als een verbond tusschen de gewesten, en dat de geschillen, die mogten ontstaan, bij minnelijke schikking zouden worden afgedaan. In het voorstel van Zeeland werd sterk aangedrongen, dat de beste regeringsvorm was eene *repraesentative* regering, waarin allen die in de regering gesteld zijn, eed doen, naar hun beste wetenschap tot behoudenis en welvaren van den Lande te zullen vigileren, zonder dat ergens eene absolute souvereine magt is. VAN AITZEMA spot met deze onderzoekingen naar den besten regeringsvorm en merkt op zijn zeer egoïstisch standpunt op: *"Een yeder bemint, daar hy hem best by vindt. Elck wil de Baes zijn."*

Het derde punt was de beslissing omtrent de militie, waarvan het vraagstuk aanleiding had gegeven tot het afzonderlijk gevoelen van de Staten van Holland en de bezetting van Amsterdam. Dit punt werd in dier voege beslist, dat het algemeene beleid der krijgszaken zou blijven bij den Raad van State, maar dat de aanstelling van alle hooge krijgsambten, die de provincie betaalde, ook door de provinciale Staten zou geschieden; — dat elke provincie toestemming zou moeten geven tot het ontvangen van krijgsvolk; — dat het krijgsvolk aan de Staten van het gewest waar het lag, en ook aan die, door wie het betaald werd, eed zou doen, en dat de provinciën bevoegd zouden zijn krijgsvolk aan te nemen en te ontslaan, echter, na daarover vooraf met de andere Staten geraadpleegd te hebben; door alle welke bepalingen het Unie-verbond werd beperkt gehouden tot een verbond van zeven onafhankelijke Staten.

Voorts werd nog een plakaat tegen het ontvangen van giften en omkoopingen enz., vastgesteld, een misdrijf, dat inzonderheid bij de Generaliteits-collegiën zeer verregaande was geweest, terwijl nieuwe instructiën voor de Generaliteitsrekenkamer en den Raad van State werden vastgesteld.

In alles behield de aristocratische geest de overhand, en

Digitized by Google

werd de souvereiniteit der onderscheidene provinciën op den voorgrond geplaatst. Welk een bekrompen provincialismus men echter aankleefde, kan blijken uit de afwijzing der verzoekschriften van de Baanderheeren, Edelen en Steden van Staats-Brabant, en der Ridderschap en eigen Erven van het landschap Drenthe, om, gelijk de overige provinciën, tot de Staten-Generaal afgevaardigden te mogen zenden. Hoe gezind men was, om bij elke andere gelegenheid de souvereiniteit der provinciën te erkennen en uit te breiden, — waar het aan kwam eene nieuwe provincie als deelgenoot op te nemen, riep men het voormalig gebruik als eene onveranderlijke wet in, zoo als tegen Drenthe, of het regt van oorlogsbezit, zoo als tegen Staats-Brabant.

De vergadering stond op het punt van uiteen te gaan, toen eene onbedachte daad van den goeden CATS aanleiding gaf tot bittere beraadslagingen. WILLEM II had een verzegeld geschrift aan de Staten gegeven, waarin de redenen van zijn gedrag ten aanzien van den aanslag op Amsterdam ontwikkeld waren. Men had het dienstig geoordeeld, ten einde alle onaangenaamheden te voorkomen, nu de zaak geschikt was, dit geschrift ongelezen te laten, en het verzegeld den Raadpensionaris ter bewaring toevertrouwd. Deze meende het thans aan de vergadering te moeten overgeven; het stuk werd gelezen, de oude driften werden op nieuw levendig, en de Staten van Holland verklaarden bijna eenparig den aanslag op Amsterdam en het aantasten der zes Heeren: *een attentât op de vrijheid, hoogheid en souvereiniteit der Provincie.* Aan Amsterdam werd eene schadevergoeding toegestaan, en niet dan met groote moeite werd in de algemeene vergadering eene amnestie voor het voorgevallene vastgesteld.

CATS besloot de groote vergadering met eene redevoering, waarin hij de teleurstelling van sommigen zocht te verzachten door het spreekwoord:

Digitized by Google

"Noyt Maeltydt is soo wel ghegeten,
"Daer niemandt qualick heeft geseten."

terwijl hij de resolutiën *"tegen alle vuylicheden en corrup-"tien, zoo in 't stuck van policie als justitie"* beschut achtte, gelijk het dak van de vergaderzaal, dat door zijn eigenaardig houtwerk vrij was van spinnewebben.

Terwijl de groote vergadering de regering der Generaliteit beperkte, hadden de meeste gewesten in hun bestuur, op het voorbeeld van Holland, "de suppletie van het defect, "'t welke in een notabel gedeelte van de regering was voor-"gevallen," daarin gezocht, dat zij de regten van den Stadhouder op de Staten in de provinciën hadden overgebragt. Men schafte het Stadhouderschap niet af, maar vereenigde de vroeger afgescheidene regten van beleid en uitvoering bij de Staten. Alleen in Groningen en de Ommelanden werd de noodzakelijkheid erkend van één hoofd en koos men tot Stadhouder dien van Friesland.

Kort hierop verzocht de 74jarige CATS zijn ontslag als Raadpensionaris en werd hij opgevolgd door ADRIAAN PAUW, die reeds van 1630—1635 het Raadpensionarisschap bekleed had en daarna ambassadeur te Parijs en te Munster was geweest. Opmerkelijk is, dat de zoon van een der regters van OLDENBARNEVELD, *"om de vele ondank en moeijelijk-"heden, die ook by verandering van tyden en saecken met "periculen vermenght zyn,"* als voorwaarde stelde, dat hij door de Staten gevrijwaard zou worden, dat hij nimmer voor "ghedelegeerde of extraordinaris Rechters" zou worden teregtgesteld.

Zoo ging men het eerste Stadhouderlooze tijdvak in met onderlinge verdeeldheid en bij zeer vele regenten met haat en vooringenomenheid tegen het Stadhouderschap. Weldra vermeerderden zich de moeijelijkheden.

De Nederlanders waren in den strijd tegen Spanje en bij stilstand elders, door geheel buitengewone omstandigheden, de eerste zeemogendheid geworden. Engeland, onder

Digitized by Google

het parlement van eigen kracht bewust, gedoogde dit niet. Ter bevordering van de Engelsche scheepvaart werd de navigatie-acte uitgevaardigd, waardoor onze handel en scheepvaart met bijna geheele vernietiging bedreigd scheen; daarbij voegden zich onderscheidene grieven, die het parlement tegen Nederland had. Onze Staten-Generaal meenden een buitengewoon gezantschap naar Londen te moeten zenden, met den grijzen CATS, den gewezen Raadpensionaris, aan het hoofd. De bezending liep vruchteloos af. Engeland deed nieuwe eischen hooren. De Engelsche en Hollandsche vloot raakten slaags, bij toeval zoo het scheen. Thans werd de Raadpensionaris PAUW naar Engeland gezonden; wederom te vergeefs. Hij kwam terug terwijl de oorlog was uitgebroken. Zijn huis te Amsterdam en te Heemstede liep gevaar geplunderd te worden. Eenige weken daarna stierf hij.

In deze omstandigheden werd JOHAN DE WITT, sedert 1650 pensionaris van Dordrecht, en die als zoodanig, volgens de gewoonte in de Staten van Holland, bij afwezigheid VAN PAUW tijdelijk de functiën van Raadpensionaris vervuld had, op 27 jarigen leeftijd tot die gewigtigste betrekking benoemd (21 Feb. 1653). Uit den aard der zaak had de jeugdige staatsman in de eerste maanden van zijn ministerie nog geen grooten invloed. Hij trad niet met een nieuw stelsel op, maar hij werd geroepen om het stelsel van Holland, dat hij vond, zoo goed mogelijk te verdedigen, en daaraan heeft hij ten volle beantwoord.

JOHAN DE WITT was een man van geheel buitengewone bekwaamheden; aan een doordringend verstand paarde hij zeer veel verkregen kennis. In werkzaamheid en vlugheid is hij misschien door geen staatsman ooit overtroffen. Hij had zijn Vaderland opregt lief en was niet alleen onomkoopbaar, maar onbaatzuchtig. Zorgvuldig in het bewaren van zijne gezondheid, stelde hij zijn leven voor zijn Vaderland gewillig in gevaar. Eenvoudig in zijn levenswijze en zonder aanmatiging in zijne adviesen en gesprekken, was hij

Digitized by Google

hooghartig en onbuigzaam, waar hij meende gelijk te hebben. Hij had een vasten wil, gegrond op eene overtuiging dat het stelsel dat hij geroepen was als Raadpensionaris van Holland te doen gelden, het ware was. Hij was overmoedig in de handhaving van dat stelsel in gewone omstandigheden, maar toch in geenen deele vrij van zwakheid, waar de omstandigheden hem te magtig schenen. In het beoordeelen van JOHAN DE WITT schrijft men te dikwijls aan hem een te grooten persoonlijken invloed toe op het geheele regeringsbeleid. De regenten waren in zijnen tijd reeds veel jaloerscher op hun gezag dan vroeger, in den tijd van OLDENBARNEVELD. Meermalen nam men zijnen invloed als Raadpensionaris kwalijk. Onderscheidene besluiten hebben de Staten van Holland tegen zijnen zin genomen. Den grootsten invloed heeft DE WITT uitgeoefend in de buitenlandsche betrekkingen. Hij leefde daarbij in een tijd, waarin de commerciële en finantiële belangen de edele gevoelens van nationaliteit, van dankbaarheid en van wezentlijke vrijheid nog zeer onderdrukt hielden. DE WITT was een streng pligtmatig man; maar voor hem bestond de pligt voornamelijk in de zorg voor de welvaart en de finantiën van Holland.

De oorlog met Engeland bragt eene zeer groote ellende over Holland. De handel stond geheel stil. Terwijl de handelaars teren konden op vroegere winsten, was de arbeidende klasse geheel zonder middelen van bestaan; de prijzen der levensmiddelen stegen; de armoede nam in Amsterdam zeer sterk toe en openbaarde zich het volgend jaar in een pestziekte. Naar vrede werd dringend verlangd.

CROMWELL, aan het hoofd van het Parlement als Protector geplaatst, bevreesd dat de herstelling der stadhouderlijke magt in Nederland het sein zou geven tot eene herstelling van den koninklijken troon in Engeland, bedong uitdrukkelijk bij den vrede de uitsluiting van het stadhouderschap. DE WITT kwam tot dit punt niet dan schoorvoetende;

Digitized by Google

hij begon zijne loopbaan met eene zwakheid tegenover den Engelschen dwingeland; maar uit de wijze waarop hij door de Staten van Holland de acte van seclusie deed goedkeuren, blijkt toch weder zijn overmoedig doordrijven van hetgeen hij meende, dat voor Hollands welvaren nuttig was. De binnenlandsche rust was gedurende den eersten Engelschen oorlog meer dan eens gestoord geweest. In Rotterdam, Vlaardingen, Amsterdam, Dordrecht, Alkmaar, Hoorn, 's Gravenhage en Enkhuizen hadden oproeren plaats ten voordeele van den Prins van ORANJE. Bijna geheel Zeeland was Oranje-gezind. Een algemeene haat tegen JOHAN DE WITT, die in het geheim met Engeland had onderhandeld, openbaarde zich bij het volk; een lijfbediende van hem werd in een oploop doodgeslagen; doch naauwelijks was de vrede geteekend, of alles bedaarde. Toen de acte van seclusie bekend werd, mogten sommigen het volk op nieuw in beweging brengen, in hoop van de Oranje-partij te doen zegepralen, en JOHAN DE WITT zelfs vreezen, dat de uitsluiting van den Prins, voor wien men nog onlangs zooveel liefde scheen te bezitten, nieuwe onlusten mogt verwekken; die hoop en die vrees bleken weldra ongegrond te zijn. Slechts vrede had men verlangd, en nu die eenmaal tot stand was gekomen, kwamen in Holland de gemoederen tot rust, en men verzoende zich met de tegenwoordige regering.

De plaatselijke oligarchie heeft ten tijde van JOHAN DE WITT haren schoonsten tijd gehad. De staatsgezinde regenten van dat tijdvak waren vooral in Holland meestal burgerlijk, eenvoudig en in waarheid volksgezind. Wel kwam het toen meer en meer in zwang, dat de regenten heerlijkheden kochten en zich daarnaar noemden, maar in het algemeen had dit meer plaats bij de regenten, die aan het hof van FREDERIK HENDRIK verkeerd hadden, dan bij de staatsgezinden. Noch JOHAN DE WITT noch VAN BEUNINGEN noemden zich naar heerlijkheden. De leefwijze der Hollandsche ambassadeurs, ook in den vreemde, was eenvoudig in tegenstel-

Digitized by Google

ling van die der Nederlandsche edelen, die gaarne de Fransche hofgewoonten volgden.

Terwijl in Holland bij de herleving des handels de binnenlandsche oneenigheden weldra ophielden, duurden zij in de andere provinciën nog eenigen tijd voort. In Stad en Lande had men hevige twisten tusschen de Ommelander Heeren. In Gelderland waren de groote en kleine steden over het begeven van ambten oneens. In Utrecht was verschil tusschen het eerste lid der Staten en de stad. De meeste dezer twisten werden gestild, maar niet beslist, zoodat zij zaden van oneenigheid bleven. Het was een noodlottig gevolg van den toenmaligen regeringsvorm. Indien eenige stad zich aan de uitspraak der zegsmannen niet had willen onderwerpen, zou men tot militairen dwang hebben moeten komen, maar vrees hiervoor deed dit meestal achterblijven. In Zeeland hadden mede oneenigheden plaats, ter gelegenheid van de verkiezing van stedelijke regenten, waarbij het volk de partij der Oranje-gezinden trok; zij werden echter weldra gestild. In Overijssel hadden de Staten, bij een geschil over de begeving van het ambt van Drossaard van Twente, zich in tweeën gesplitst: het eene deel had te Deventer zijne vergadering, het andere te Zwolle; het eerste was Staatsgezind, het tweede voor den Prins. Bijna drie jaren duurden deze oneenigheden, tot dat zij door DE WITT, aan wien met DE GRAAFF de uitspraak over de geschillen was opgedragen, geëindigd werden, hetwelk gepaard ging met een geheel nieuw reglement op het beleid der regering. De groote staatsman zag duidelijk in, hoe verkeerd die maar al te dikwijls in ons Vaderland gevolgde staatkunde van provisionele schikkingen was. Hij tastte het punt in quaestie zelf aan, en besliste volgens zijne staatkundige inzigten.

Na den vrede wendde DE WITT al zijne aandacht op het binnenlandsch bestuur. De geldmiddelen werden aanmerkelijk verbeterd. De belastingen waren menigvuldig geworden, doch weinige werden na den vrede afgeschaft. De last, waaraan

Digitized by Google

men eenmaal gewoon is, drukt niet zwaar, en het is eene verstandiger staatkunde, nieuwe belastingen te voorkomen, dan wel door ontijdige ontlasting voor het tegenwoordige de schatkist ledig te doen zijn voor volgende behoeften. DE WITT wilde zuinigheid in het gebruik der geldmiddelen en vermindering der hoofdschuld door aflossing liever bewerken, dan door verminderde belastingen de volksgunst najagen. Naar deze groote beginselen was het finantiëel bestuur van den Raadpensionaris ingerigt.

Het algemeen vertrouwen, hetwelk de vrede en de kundigheden van den Raadpensionaris inboezemden, deed den prijs van 's Lands schuldbrieven bij den vrede rijzen, en dit gaf hem gelegenheid om in de schulden van Holland en die der Generaliteit eene reductie van renten van 5 tot 4 pCt. tot stand te brengen, met aanbod van aflossing der schuldbrieven aan hen, die in deze schikking geen genoegen namen. Het voordeel, hierdoor teweeggebragt, werd aangewend tot aflossing van het kapitaal. De wijze van het ontvangen der belastingen werd vereenvoudigd, eene echt Hollandsche spaarzaamheid in het besteden van 's Lands middelen aangewend en met strengheid de ambtenaar gestraft, die zijnen pligt te buiten was gegaan. De menigvuldige verordeningen hieromtrent, welke in de resolutiën van Holland te vinden zijn, bewijzen, tot welke misbruiken men gekomen was, doch tevens de zorg die men aanwendde, om ze tegen te gaan.

Deze verstandige maatregelen, gepaard met de kennis, die de Raadpensionaris van de beginselen eener goede staatshuishoudkunde had, en waarvan de goedkeuring, door hem verleend, aan het werk van PIETER DE LA COURT: *Interest van Holland*, de ondubbelzinnigste bewijzen draagt, deden weldra koophandel en nijverheid bloeijen en Holland eene groote mate van welvaart genieten.

De godsdienst-geschillen werden met wijze gematigdheid behandeld. Aan de bekrompene eischen der Voetianen

Digitized by Google

om geen verschil van gevoelens, hoegenaamd, in de Kerk toe te laten, werd met kracht tegenstand geboden, en de meer vrijzinnige Coccejanen, die men uit de Kerk wilde verbannen, werden in de Kerk gehandhaafd.

De wijsbegeerte van DES CARTES werd op de hoogeschool van Leiden vrij gelaten, maar volgens een order, dat de wijsbegeerte niet op het gebied der theologie zou komen. Met SPINOZA stond JOHAN DE WITT in vriendschappelijke betrekking, minder echter uit overeenstemming met diens vrije denkwijze, dan wel om het minder vrijzinnig betoog van den wijsgeer, dat de Overheid eene absolute magt had, ook in het opperbestuur der kerkelijke zaken. DE WITT had een te degelijk karakter, dan dat hij zich kon voegen in de godsdienstige phrasiologie van zijnen voorganger CATS, maar was aan den anderen kant te veel een man van positieve belangen, om de vrijheid van de godsdienst om haar zelfswil lief te hebben. Hij vond de aanmerking van den ambassadeur PIETER DE GROOT, dat vrijheid van godsdienst, elders verleend, onzen handel zou benadeelen, zoo belangrijk, dat hij beloofde daarop zijn aandacht te vestigen. Terwijl de dorre regtzinnigheid de gemoederen niet bevredigde en dit den opgang der Labadisten en andere mystieke bewegingen verklaart, zagen de Amsterdamsche regenten aanvankelijk in het toelaten der Labadisten slechts het handelsbelang om kooplieden van Middelburg en Veere naar Holland te lokken; maar zij verboden de bijeenkomsten der Labadisten later om soortgelijke redenen.

De belangen des volks werden door den Raadpensionaris met naauwgezetheid en ijver behartigd; maar men zou zich deerlijk vergissen, indien men DE WITT eenen volksvriend noemde, in den zin, dien de liberalen aan dit woord hechten. De invloed van het volk op de regering was geene. De vrijheid der drukpers was in Holland onbeperkt, wanneer men op de Stadhouders wilde schelden, maar uiterst gering, wanneer men de hoogheid der regenten aanrandde

Digitized by Google

door hunne wijsheid te betwijfelen. Zonen en neven werden in het begeven van ambten veeltijds den bekwamen burgerzoon voorgetrokken; men verkeerde in het denkbeeld, dat eene goede familie en gegoedheid waarborgen waren voor eerlijkheid en getrouwheid in de regering. Aan uitstekende verdiensten liet men echter regt wedervaren; een MICHIEL ADRIAANSZOON DE RUITER werd tot Luitenant-admiraal bevorderd, — en zoo al de regeringsvorm geheel aristocratisch was, de aristocratie onderscheidde zich toen door kunde, braafheid en eenvoudigheid. Men lette met naauwgezetheid op de belangen van alle burgers, als toevertrouwde panden, waarvan men eens rekenschap zou moeten afleggen, maar ontzeide aan het volk het regt, om in zaken van regering gezag te doen gelden.

Was alzoo het bestuur onder JOHAN DE WITT verre verwijderd van eene volksregering, even vreemd was het ook van dat al-regeren van lateren tijd, hetwelk alle vrijheid onderdrukt en de levenskrachten eener natie verlamt. Vrijheid van handel, vrijheid van beroepsuitoefening deden den burgers die werkzaamheden verrigten, welke met hunne inzigten en belangen het meest overeenkwamen. De welvaart was het uitvloeisel van de vrije werking van een verstandig en werkzaam volk, welke de regering bevorderde door de hindernissen, die haar in den weg stonden, weg te nemen, niet het kunstmatige gewrocht van verbodswetten of van in het studeervertrek uitgedachte handelstelsels, ofschoon men niet geheel vrij bleef van de economische dwalingen van dien tijd. De stedelijke regenten, geheel vrij in hunne handelingen, zorgden voor de belangen van hunne ingezetenen en deden die bloeijen, — geen wonder, want zij werden in hunnen werkkring niet belemmerd door dat zich met alles bemoeijen van een centraal bestuur, hetwelk door zijne onkunde met plaatselijke belangen steeds verwarring aanbrengt, zoodra het de grenzen der algemeene regering en der plaatselijke administratie niet onderscheidt.

Digitized by Google

De regering der Generaliteit kwam geheel onder den invloed van Holland.

Het staatkundig stelsel, hetwelk de Raadpensionaris in ons Vaderland wilde bevestigen, is geweest eene statenregering zonder Stadhouders in de provinciën en met een Kapitein-generaal, voor den tijd van oorlog, alleen voor de krijgszaken. Bij dit stelsel zou politiek en krijgsbeleid van elk ander afgescheiden zijn.

Dit stelsel blijkt uit de deductie, waarmede de Staten van Holland in 1653 de acte van seclusie hebben zoeken te verdedigen, — uit het advies of de zoogenaamde harmonie in December 1655 aan de Staten-Generaal ingeleverd: dat bij de benoeming van een veldmaarschalk deze geen Stadhouder in de provinciën mogt zijn, en dat, zoo de Friesche Stadhouder daartoe benoemd mogt worden, hij geen Stadhouderschap in andere provinciën zou mogen aannemen, — uit de resolutie omtrent het publiek gebed, waarbij de Souvereiniteit der provinciën op den voorgrond werd gesteld, in 1663, — uit de herhaalde adviesen van DE WITT, dat men aan den Prins geene militaire waardigheden moest opdragen vóór dat hij meerderjarig was geworden, — en uit latere handelingen.

In het overmoedig karakter, dat JOHAN DE WITT eigen was, heeft hij dit stelsel in het binnenlandsch bestuur doorgedreven, even als het stelsel om door alliantiën en tractaten onze onafhankelijkheid te handhaven, waarbij de Staatsman, die in den roem zijns Vaderlands zijn eigene grootheid zag, tot staatkundige bemoeijingen werd verleid, die met de kleinheid van ons Land weinig overeenkwamen. De belangen van Holland werden daarbij meer behartigd dan die der andere provinciën; maar men vergete daarbij niet, dat DE WITT ambtenaar van Holland was, en dat, volgens het karakter onzer natie, de betrekkingen van zijn ambt het meest bij hem moesten wegen. Op de zeemagt was de bloei van Holland gebouwd; als zeemogendheid konden wij ons doen gelden; de staatkunde van DE WITT bragt

Digitized by Google

het mede onze zeemagt te versterken en de veiligheid van ons grondgebied niet door krijgsmagt, maar door verbonden te waarborgen, en de landmagt werd aan deze staatkunde opgeofferd.

Tot op den dood van CROMWELL en diens zoon waren onze gewesten steeds inschikkelijk jegens het Engelsche parlement geweest. Deze inschikkelijkheid kwam den onzen slecht te stade bij de tegenomwenteling. JOHAN DE WITT en de Staten van Holland waren wel zeer beleefd geweest jegens KAREL II, toen hij over ons Land naar Engeland terugkeerde; wel had men de inschikkelijkheid gedreven tot lafhartige zwakheid, door Engelschen, die hier schuilplaats hadden gezocht, uit te leveren; maar de naijver tusschen den Engelschen en Nederlandschen handel bestond nog, vooral bij de vaart op de Koloniën. Koning KAREL zag met spijt naast zich een Republiek, die in vriendschappelijke betrekkingen tot CROMWELL had gestaan en nam het euvel, dat zijn neef, de jonge Prins van Oranje, steeds uit de ambten van zijnen Vader werd gehouden; daarbij was hij verstoord door het tractaat, hetgeen wij 27 April 1662 met Frankrijk gesloten hadden. Bij zooveel brandstof brak de tweede Engelsche oorlog in 1664 uit. De zeemagt, door het beleid van DE WITT magtig toegerust, behaalde overwinning op overwinning, en het trotsche Albion zag zijne vloten op de Theems vernielen; Londen zelfs sidderde een oogenblik voor de Hollandsche vlag, en na twee jaren strijdens volgde een vrede, waarbij alles op denzelfden voet bleef als vóór den oorlog; — het was de eenigste vrede met Engeland, waarin ons Vaderland tot geene opofferingen werd genoodzaakt. Zoo weinig waren wij zelfs in het luisterrijkste tijdperk van onze geschiedenis tot den oorlog geschikt, — ja niettegenstaande alle onze stoute krijgsbedrijven, zou ook deze vrede minder voordeelig zijn geweest, indien niet de brand, die Londen voor twee derden vernielde, Engeland tot spoedigen vrede hadde aangezet, en Frankrijk niet op het laatst onze bondgenoot ware geweest.

Digitized by Google

Bij het begin van den oorlog waren er even als gedurende den voorgaanden, in verscheidene plaatsen oproerige bewegingen, gedeeltelijk op aanstoking der Engelschen, ten behoeve van den Prins uitgebroken. Men had hem weder tot Kapitein-generaal willen verheffen, doch DE WITT beweerde, dat dit geen nut aan het Vaderland zou aanbrengen, tenzij de Prins een behoorlijken ouderdom bereikt had; hij dreef zijn stelsel door, gelijk hij reeds vroeger aan de Prinses-weduwe had verklaard, dat aan den Prins vóór zijn achttiende jaar geen deel aan de regering zou gegeven worden. Doch ook nu hielden alle deze twisten met den vrede op, en de belangen van den Prins vonden bij het algemeen geen weerklank, nadat de gelegenheid was benomen, in de niet-verheffing van den Prins de oorzaak des oorlogs te zoeken.

De vrede met Engeland was nog niet gesloten, of een nieuw onweder vertoonde zich aan den horizon. Het ontging den scherpen blik van den schranderen DE WITT niet. LODEWIJK XIV begon voor zijne veroveringsplannen uit te komen. De Spaansche Nederlanden waren de gewesten, waarop hij het eerst zijn oog vestigde. Hij sloeg eene verdeeling daarvan aan de Staten voor. DE WITT trachtte door talmen de oogen der andere mogendheden te doen open gaan en deed hen waarschuwen voor de heerschzuchtige plannen des Franschen Monarchs. Intusschen begonnen de Franschen met Henegouwen en Vlaanderen te veroveren, en dit begin van den oorlog, welks uitbarsting hij had gemeend te kunnen voorkomen, deed DE WITT indachtig zijn om de landmagt te versterken en op de aanstelling van een legerhoofd aan te dringen.

De Oranje-partij wilde hiertoe den 17jarigen Prins verkozen hebben. DE WITT, altijd gehecht aan zijn stelsel, dat men aan den Prins geen krijgsgezag moest opdragen, alvorens hij een geschikten ouderdom had bereikt, doet dit niet alleen mislukken, maar weet zelfs de beraadslagingen

Digitized by Google

daarover bij de Staten van Holland dien loop te doen nemen, dat men, gelijk hij reeds te voren bedoeld had, vaststelde, dat in het vervolg het Kapitein-generaalschap zou afgescheiden zijn van het Stadhouderschap, hetwelk door de Staten van Holland in die provincie bij het eeuwig edict verklaard werd te zijn afgeschaft. Zoo bereikte dan de Raadpensionaris het doel zijner binnenlandsche staatkunde: vernietiging van het Stadhouderschap en beperking van 's Prinsen toekomstig gezag tot de krijgszaken.

In de buitenlandsche Staatkunde meende hij even gelukkig geslaagd te zijn; hij had Engeland het gevaar doen gevoelen van eene te groote magt van Frankrijk en het nadeel voor den Engelschen handel, indien Frankrijk in België meester ware. De Triple-alliantie tusschen Engeland, Zweden en de Republiek kwam tot stand. Door haar werd aan LODEWIJK paal en perk gesteld en de vrede te Aken hem afgedwongen.

Intusschen had de Prins van ORANJE 18 jaren bereikt, en werd aan hem thans zitting in den Raad van State vergund met eene raadgevende stem, mits de andere provinciën er mede in toestemden, dat het Kapitein-generaalschap van het Stadhouderschap zou zijn afgescheiden, en dat geen Stadhouder in den Raad van State zitting zou hebben. Alzoo werd door het beleid van den Raadpensionaris het Stadhouderschap niet alleen in Holland voorkomen, maar ook in de andere provinciën krachteloos gemaakt.

Dat DE WITT door haat tegen den Prins in deze handelingen zou zijn bestuurd, komt noch met de geschiedenis, noch met het koelzinnige karakter van den Raadpensionaris overeen. Maar niet onwaarschijnlijk is het, dat wrok over het leed zijnen vader aangedaan, hem meer geleid heeft, dan hij zich zelven bewust was; het hart bedriegt zich zoo ligt, om als nuttig te beschouwen, wat men begeert.

De vrede van Aken had DE WITT geheel in slaap gewiegd, en het kwam den Raadpensionaris ondenkbaar voor,

Digitized by Google

dat Engeland, hetwelk de toenemende magt van Frankrijk beperken moest, zich met zijne tegenpartij zou verbinden, ten verderve van de Republiek. De eerlijke staatsman telde de heerschzucht van LODEWIJK XIV en de zwakheid van den zedeloozen KAREL te weinig. Men ging in ons Vaderland in die gerustheid weldra zoo ver, dat men beide de Vorsten verbitterde door schilderijen, penningen en geschriften op de overwinningen op de Engelschen en de beperking van LODEWIJKS heerschzucht. Zeker streed het met het belang van Engeland om deze nietigheden eenen oorlog aan te vangen, doch het griefde KAREL en gaf den heerschzuchtigen LODEWIJK een voorwendsel tot oorlog, waartoe ook niet weinig bijdroegen het mercantiele stelsel van Frankrijk en de omgang van DE WITT met den Franschen gezant. Stuursch en in zich zelven gekeerd, nam de Hollandsche Raadpensionaris niemand voor zich in, dan door de overtuigende kracht zijner meerdere bekwaamheden. In het Vaderland ontzien door allen, was hij door weinigen bemind, en wekte daardoor den naijver van velen op. Zijne staatkunde veroorzaakte bij vreemde mogendheden dezelfde gevolgen als zijn persoon binnenslands. Nederland klom tot eene ongekende hoogte, doch juist deze wekte den naijver van Frankrijk op, en ook van Engeland, dat onzen bloeijenden handel met afgunst aanzag.

Al wat intrigue vermogt werd door LODEWIJK beproefd, om KAREL II van de Triple-alliantie af te trekken. Het gelukte. De eerlijke TEMPLE werd vervangen door het cabaal-ministerie. DE WITT kon hetgeen gebeurde niet gelooven, en toen hem eindelijk de oogen open gingen, was het te laat; de landmagt was verwaarloosd en kon niet in een oogenblik hersteld worden. Daarbij bleef de Raadpensionaris hardnekkig bij zijn eens aangenomen stelsel volharden, om den Prins niet tot Stadhouder te verheffen, ofschoon die verheffing aller harten vereenigd en zijnen invloed gehandhaafd zou hebben; hij was doof voor de raad-

Digitized by Google

gevingen van VAN BEUNINGEN, BEVERNINCK en FAGEL, en wilde aan den Prins geen ander gezag hebben opgedragen, dan dat van Kapitein-generaal. Hiertoe werd deze dan ook eindelijk aangesteld. Weinig tijds daarna rukten de Fransche legerbenden reeds naar onze grenzen. KAREL II, die het parlement had doen toestemmen in de oorlogslasten ter handhaving van de Triple-alliantie, volgde, na het sluiten des parlements, weldra met eene oorlogsverklaring, terwijl het Engelsche volk zelf over zulk een gedrag zijne stem verhief. Keulen en Munster schaarden zich mede tegen ons. Gelderland en Overijssel waren in zeer korten tijd veroverd. Utrecht onderwierp zich aan het overwinnende leger; Amersfoort en Naarden waren niet bestand tegen den vijand. DE WITT raadde tot onderhandeling en sloeg de meest wanhopige voorstellen van vrede voor. De spoedige voortgang des vijands deed aan verraad denken. DE WITT was het voorwerp van den algemeenen haat; hij werd des avonds naar huis gaande, door eenen Leydschen student aangevallen en aan den hals gewond; de dader werd dadelijk op last der Staten gevonnisd; men meende den wankelenden eerbied voor de regering door een doodstraf te moeten handhaven; maar reeds had zich de stem van het wanhopige volk doen hooren. De Prins wordt tot Stadhouder en als Kapitein-generaal der Unie uitgeroepen. Het Eeuwig edict wordt vernietigd. DE WITT ziet eindelijk den drang der omstandigheden; zonder eensgezindheid ware het Vaderland verloren, en die eensgezindheid kan alleen hersteld worden, door dat allen zich om den Prins scharen. Men verhaalt van hem, dat hij op de tijding van de algemeene toejuiching der verheffing van den Prins zijne vreugde daarover te kennen gaf, zeggende: *dat daardoor de burgerlijke beroerten, die door geheel Holland tot nog toe niet gestild waren, beter zouden cesseren.* Hij begreep echter, dat hij, na 19 jaren een tegenovergesteld gevoelen te hebben verdedigd van hetgeen nu de bovenhand bekwam, moest aftre-

Digitized by Google

den. Hij kwam niet in de vergadering, toen het Eeuwig edict, hetwelk hij bezworen had, werd ingetrokken, en vroeg kort daarna zijn ontslag, hetgeen hem, — wel een wisseling van toestanden, — thans met goedvinden van den Stadhouder, eervol, met het regt om zitting te nemen in den Hoogen raad, verleend werd.

Intusschen was zijn broeder CORNELIS, de Ruwaard van Putten, die, ziek van 's Lands vloot teruggekomen, op het dreigen van het volk en het smeeken van zijn huisgezin, de herroeping van het Eeuwig edict geteekend had, maar met bijvoeging van *v. c.* (*vi coactus*), op de aangifte van eenen gewezen tuchteling, een zekeren TICHELAAR, die aan zijn ziekbed was geweest, als verdacht van een aanslag op 's Prinsen leven gesmeed te hebben, gevangen genomen. Hij werd volkomen wederregtelijk, op de verklaring van één enkelen eerloozen getuige, gepijnigd. Men ontwrong den opregten Vaderlander niets, dan de bekende latijnsche ode van HORATIUS, III, 3: *Justum ac tenacem etc*, in het Nederduitsch van PIETER VAN WINTER NSZ.:

> Een altoos braaf, standvastig man
> Voelt, door geen dreigend oog van een vergramd' tiran,
> Geen drift eens volks, dat hem tot euvel lokt,
> Zijn' vasten geest geschokt.

De gewetenlooze regters vreesden echter den beschuldigde, die door het volk schuldig werd gehouden, vrij te spreken, — zij veroordeelden hem, zonder schuldigverklaring aan eenig misdrijf, zonder eenige motiven, dan de enkele phrase: *overwogen hebbende hetgeen ter materie dienende is*, tot vervallenverklaring van alle zijne ambten en verbanning uit de Nederlanden. Het vonnis, waarvan de volkomene onregtvaardigheid thans voor ieder blijkt, die van het proces heeft kennis genomen, bevredigde het volk niet. JOHAN DE WITT bezocht zijn broeder op de Gevangenpoort te 's Gravenhage. Terwijl zij beiden zich aldaar bevinden, worden zij — door

Digitized by Google

een hoop gemeen, — neen, door gegoede burgers op de moorddadigste en wreedste wijze van het leven beroofd. Deze moord is eene der verfoeijelijkste daden, die onze geschiedenis heeft opgeleverd, en het eenigste, dat men tot verschooning zou kunnen bijbrengen, is, dat hij niet zoo zeer uit partijzucht is gepleegd, als uit wanhoop over den dreigenden ondergang van het Vaderland, dien men in waanzinnige drift aan verraad toeschreef.

De algemeene opgewondenheid was zoo groot, dat bijna niemand de onschuld van het edele broederpaar aan landverraad durfde uitspreken; maar hoe velen ook uit laffe vrees zwegen, één man zweeg niet. Holland's Admiraal, die zoo van nabij de zorgen der DE WITTEN voor 's Lands behoudenis had gekend, hij verfoeide dien moord met al de opregtheid van een echt godsdienstig zeeman; en al werd zijn huis met plundering bedreigd en al mogt een al te voorzigtig regent hem aanmanen zijne verontwaardiging wat te beteugelen, hij liet er onmiddellijk op volgen: "Indien het hier in het Va-"derland zoo gelegen is, dat men de waarheid niet mag spre-"ken, zoo is het er ellendig gesteld. Nogtans zal ik die "spreken, zoolang als mijn oogen open staan."

Tegenover de natuurlijke trouwhartigheid van DE RUITER leverde de officiële godsdienst van den predikant SIMON SIMONIDES een treurig contrast, die voor een talrijke schaar van den 's Gravenhaagschen kansel de gepleegde gruweldaad een wrake Gods noemde en verzekerde, dat zij, die zich daaraan schuldig hadden gemaakt, veeleer beloond dan gestraft zouden worden; — en niet minder de officiële justitie, die CORNELIS DE WITT veroordeelde en die de moordenaars van het edele broederenpaar onvervolgd liet.

Maar ook hier is de geschiedenis een wereldgerigt geweest. Zij heeft de DE WITTEN aan misdaad geheel onschuldig verklaard en een vonnis van veroordeeling geveld over die predikanten en regters, die niet naar waarheid oordeelden.

Digitized by Google

HOOFDSTUK VIII.

WILLEM III. — Binnenlandsche staatkunde. — Regeringsverandering. — Oligarchie. — Vermeerderd gezag van den Stadhouder. — Binnenlandsche twisten. — Slechte toestand van het binnenlandsch bestuur. — Eenzijdigheid van WILLEM III. — Hij wordt Koning van Engeland. — Toestand der Republiek. — WILLEM III sterft.

"Ofschoon de vernielingsstorm woedde, viel echter de Republiek niet. Door den val van DE WITT moest LODEWIJK zelf, zoo wilde het de Voorzienigheid, in WILLEM III den man op zijnen post brengen, welke sedert dien tijd tegen hem, even als de eerste Prins van ORANJE tegen PHILIPS II, overstond. Maar gelijk deze slechts voor de vrijheid van het Vaderland streed, zoo streed WILLEM III even onvermoeid en met even afwisselend gevolg in het kabinet zoowel als op het slagveld, voor de vrijheid van Europa. — En hij heeft haar gehandhaafd."

Met deze woorden, waarin HEEREN, in de *Geschiedenis van de Staatsgesteldheid van Europa*, zijne hulde brengt aan WILLEM III, beginnen wij dit hoofdstuk, maar tevens met de opmerking, dat de beschouwing van WILLEM III als diplomaat, als veldheer en als Koning van Engeland, geheel buiten het bestek van ons werk ligt. DA COSTA, in zijne krachtvolle poëzy, zegt van WILLEM III: Hij heeft

Den machtigsten Monarch in 't stoutst ontwerp weêrhouwen,
En 't lot dat de aard bedreigde een eeuw lang uitgesteld. —

Digitized by Google

Wij bepalen ons alleen tot vermelding van zijne binnenlandsche staatkunde, al mag men niet vergeten, dat WILLEM III ook bovenal voor de Nederlanden de vrijheid van godsdienst heeft gehandhaafd tegen de Fransche overheersching, waarmede LODEWIJK XIV de staatkundige en godsdienstvrijheid in Europa bedreigde.

Te midden van het gevaar, waarin wij ons door den inval der Franschen bevonden, had de herinnering aan WILLEM I, MAURITS en FREDERIK HENDRIK het volk luid zijne stem doen hooren, dat alleen onder een Prins van ORANJE redding voor het Vaderland te hopen was. Het was de eerste maal na den opstand tegen Spanje, dat het volk in massa zijne stem deed gelden; het deed dit op zulk een vasten toon, dat alle tegenwerking van andersdenkenden onmogelijk werd. De kreet, om den Prins van ORANJE met voorvaderlijke waardigheden bekleed te zien, te Veere het eerst aangeheven, verspreidde zich van daar naar Dordrecht, naar Rotterdam, Gouda, Haarlem, Delft, Leyden, Amsterdam, en weldra door het geheele Land.

Het zou echter eene verkeerde gevolgtrekking zijn, indien men hieruit afleidde, dat het volk zooveel meer stadhoudersdan staatsgezind was. De middelbare klasse (want de lagere had eigentlijk geene staatkunde, dan die van oogenblikkelijke opgewondenheid), ijverig, arbeidzaam en aan de overheden ondergeschikt, nam weinig deel aan de regering, en bekommerde zich luttel, wie aan het hoofd des bestuurs geplaatst was, indien men maar in zijnen werkkring niet werd gestoord en ruime gelegenheid tot broodwinning had. Beide deze weldaden had men in de jaren van vrede onder JOHAN DE WITT ondervonden; in den oorlog tot wanhopige ijlhoofdigheid gebragt, beschuldigde men, met die aan het volk zoo eigene bekrompenheid, die in elk ongeluk eene misdaad als oorzaak ziet, het bestuur van verraad, en hief de handen smeekend op tot den Prins, van wien men redding verwachtte.

Digitized by Google

Toen de Prins tot Stadhouder werd verkozen, verviel van zelf de eed, dien ook hij op het Eeuwig edict gedaan had, terwijl de leden der Staten elkander van het houden van den eed dispenseerden. De vroegere Instructie werd vervangen door eene Commissie, waarin aan den Prins werden opgedragen *alle zoodanige digniteiten en waardigheden als bij de Prinsen zijne voorouderen bekleed waren geweest.* Bij deze aanstelling, even als bij andere handelingen, werd het stadhouderlooze tijdvak algemeen als eene *buitengewone tusschenregering* aangemerkt. Ten einde zoodanige tusschenregering in het vervolg te voorkomen, werden die waardigheden in 1674 erfelijk verklaard in de mannelijke linie. De plakaten waarbij dit geschiedde zijn zeer lezenswaardig, wegens de daarin voorkomende beweegredenen.

Terwijl de naauwelijks twee-en-twintig-jarige WILLEM III aan het hoofd van het leger werd geroepen, werd CASPER FAGEL, op aanrading van J. DE WITT, zijn opvolger. Zoo hij deze niet evenaarde in die buitengewone talenten van vlugheid en bekwaamheid, die DE WITT eigen waren, hij was hem gelijk in trouwe vaderlandsliefde en overtrof hem in koelzinnig oordeel en waren moed in oogenblikken van het grootste gevaar. Terwijl JOHAN DE WITT nog stijfhoofdig vasthield aan zijn stelsel, om het Stadhouderschap van het Kapitein-generaalschap afgescheiden te houden, had FAGEL reeds aangedrongen op de verheffing van den Prins als Stadhouder; toen JOHAN DE WITT bij den inval der Franschen in de Betuwe betuigde geen middel te zien om het gevaar te ontgaan, was het kloeke antwoord van FAGEL: dat God redden zou, mits men zich, waar haastig besluit vereischt werd, niet aan wanhoop overgaf, en dat men het roer niet verlaten moest, vóór dat het schip verloren was. Hij weigerde als griffier de volmagt te teekenen tot onderhandeling met Frankrijk, op de voorwaarden, die voorgesteld werden en voegde aan den gezant PIETER DE GROOT woorden toe, waaruit zijn vast voornemen bleek, het Vader-

Digitized by Google

land zoo lang mogelijk te verdedigen. Onder de toepassing van de beginselen der staatkundige vrijheid van de Statenregering onder JOHAN DE WITT, tot staatsman gevormd, moest CASPER FAGEL bij de herstelling der stadhouderlijke magt, tevens het aristocratische foederative regeringsstelsel trachten te behouden. Braaf, regtschapen, kundig en schrander, was hij door allen bemind en geacht, en vooral door den Prins. WILLEM III bemoeide zich weinig met het inwendig bestuur, zoodat in vele zaken de Raadpensionaris geheel onafhankelijk van hem werkte, ofschoon door zijne instructie naauw aan den Stadhouder verbonden. De Prins was echter geen man, om zich geheel aan de leiding van eenen minister toe te vertrouwen; hoog en geheel met de buitenlandsche staatkunde vervuld, trok hij het zich weinig aan, of de aristocratie dan wel het volk meerderen invloed uitoefende, maar naauwelijks werd zijn gezag eenigzins in het spel gebragt, of hij besliste zelf, en zulks wel eens tegen de inzigten van FAGEL. Hieruit ontstond eene onzekerheid van binnenlandsche staatkunde, waarin de aanhoudende invloed van den Raadpensionaris op de Staten bijna evenveel vermogt, als de willekeurige beslissing van den Stadhouder.

Eene geruststellende proclamatie aan het volk omtrent de bedoelingen der Regenten was eene eerste, ofschoon mislukte poging, om de bekwame Regenten van het stadhouderlooze tijdvak in de regering te behouden. Het niet vervolgen van de schuldigen aan den moord van de DE WITTEN, niettegenstaande de Staten hierop aandrongen, en het verleenen van een pensioen aan den eerloozen TICHELAAR, waren laakbare zwakheden in het karakter van WILLEM III, die een ruimen weg tot lasterlijke geruchten opende, alsof hij den afschuwelijken moord goedkeurde, welken hij met alle weldenkenden verfoeide. Deze toegeeflijkheid omtrent het opgewonden volk droeg dan ook reeds dadelijk de wrangste vruchten. De Raadpensionaris werd gedwongen bij de

Digitized by Google

Staten van Holland het besluit te doen doorgaan, om de magistraatsbestelling buiten tijds aan den Prins op te dragen, ten einde te voorkomen, dat het volk zelf orde op de regering stelde, waarbij men voor dergelijke gruwelen vreesde, als bij den dood der DE WITTEN waren voorgevallen, gelijk reeds in sommige steden de regeringen op aandrang van het volk, niet zonder verregaande ongeregeldheden, veranderd waren. Haarlem was eenigen tijd geheel in handen van het volk; maar men was zoo weinig tegen eene aristocratie ingenomen, dat de door het volk gekozene Regenten meestal oude vroedschappen waren. Amsterdam was aanvankelijk rustig gebleven; doch door de inschikkelijkheid, die de regering betoonde, was een gedeelte der burgerij ook aldaar opgewonden geraakt. Deze bewegingen hadden geen ander gevolg, dan dat zij de buitengewone regeringsverandering tot stand bragten.

Elke regeringsverandering was uit haren aard in ons Vaderland met ontelbare moeijelijkheden gepaard geweest; 500 à 600 bekwame lieden vond men in den kleinen omtrek van de Republiek niet ligt; maar geene regeringsverandering heeft zoo vele nadeelen opgeleverd, als die onder WILLEM III. Onder MAURITS was zij tot Holland en Utrecht beperkt geweest, zij had alleen de Remonstrantschgezinden getroffen, en het getal van dezen was in evenredigheid der Contra-remonstranten klein; thans strekte zij zich over meerdere gewesten uit. Daarenboven geschiedde zij grootendeels door de prinsgezinde Regenten, niet door den Prins zelven. Had men onder MAURITS reeds, uit gebrek aan bekwame personen, tot twee malen toe vader en zoon, gelijk mede twee broeders op de schepenen-rol te Hoorn gezien, terwijl een derde aldaar burgemeester was, thans was zulks niet alleen het geval in de kleine, maar zelfs in de groote steden. De aristocratie werd eene oligarchie, veel gevaarlijker en drukkender dan de aristocratie onder JOHAN DE WITT, die zich door eenvoudigheid, zuinigheid en belangloosheid

Digitized by Google

had gekenmerkt. Van den oorsprong van ons Gemeenebest had de aristocratie zich door een geest van naijver op plaatselijke belangen onderscheiden; in plaats van vernietigd te worden, nam dit onder WILLEM III integendeel aanmerkelijk toe. Al mogt het aan Holland niet gelukken, Utrecht, Gelderland en Overijssel na den vrede als overheerde gewesten, even als Staats-Brabant, te doen beschouwen, door eene geheel nieuwe organisatie van die provinciën aan den Prins op te dragen, vernederde men echter de oude bondgenooten. Oneenigheden tusschen de provinciën onderling kenmerkten niet minder de regering van WILLEM III, dan het begin van het afgeloopene stadhouderlooze tijdvak.

In de ondervonden suprematie van Holland en in den verwarden toestand, waarin Gelderland zich bevond, lagen onderscheidene redenen om het plan van den secretaris van het kwartier van Nijmegen ingang te doen vinden om WILLEM III tot Hertog van Gelderland en Graaf van Zutphen te verheffen. De Prins nam het in beraad, maar het werd in Holland zoo slecht opgenomen, dat hij het later bepaaldelijk afsloeg.

Bij de regeringsreglementen voor Gelderland, Utrecht en Overijssel kwam de geheele magistraatsbestelling aan den Prins, en daar de stedelijke magistraten de Staten verkozen, had men inderdaad de zeer vreemde constitutie, dat de kiezers der souvereine Staten benoemd werden door hem, die staatsregtelijk eigentlijk slechts een ambtenaar was, zoodat in genoemde provinciën de eerste kenmerken van eene onafhankelijke vertegenwoordiging ontbraken. Feitelijk hadden deze regeringsreglementen in de eerste jaren echter een voordeeligen invloed, daar zij kuiperijen deden eindigen en aan verwarring tijdelijk een einde maakten.

In tijd van gevaar had men de magt van den Prins telkens vermeerderd, maar deze vermeerderingen van magt wekten spoedig argwaan op, en de drukpers, die in blaauwboekjes nog zoo kort geleden de DE WITTEN verguisd en

Digitized by Google

den Prins vergood had, durfde weldra (1675) tegen den Prins kwade vermoedens openbaar maken. De Hollandsche oligarchie, thans aan den Prins zoo gedienstig, poogde deze geruchten te smoren, met den dood te bedreigen tegen ieder, die opentlijk zeggen of schrijven mogt, dat Zijne Hoogheid naar de Souvereiniteit stond; maar dit plakaat bragt het ongenoegen niet tot zwijgen. Ja, weldra begon bij het volk, dat 's Prinsen bevordering kort geleden zoo luidruchtig had geëischt, het wantrouwen, alsof hij den oorlog noodeloos wilde rekken, de plaats der liefde in te nemen. Men werd, even als onder DE WITT in den Engelschen krijg, thans onder den Prins ontevreden over den oorlog, die den handel deed stilstaan, maar dit misnoegen hield op, toen in 1678 te Nijmegen de vrede gesloten werd.

Van 1678—1688 waren wij vrij van een buitenlandschen oorlog, maar geenszins vrij van binnenlandsche twisten. Het geheele tijdvak van WILLEM III is eene aaneenschakeling van allerlei oneenigheden op maatschappelijk en staatsregtelijk gebied. De streng Gereformeerden bewerkten dat de Prins zich hunne belangen aantrok, en deze besliste dan ook zeer willekeurig in kerkelijke beroepen tegen de Coccejanen. Tusschen Groningen en de Ommelanden hadden weder hevige twisten plaats. In Friesland was ten gevolge van oneenigheden een nieuw regeringsreglement tot stand gekomen. In 1680 vertoonde zich in Europa een komeet, waarbij zich in ons Vaderland ook allerlei bijgeloof en twistgeschrijf openbaarden. BALTHAZAR BEKKER schreef er tegen: maar zoowel zijn geschrift over *de Beteekenis der Cometen*, als zijn *Betooverde wereld*, eenige jaren later uitgekomen, verwekten groote ergernis bij de voorstanders van bijgeloof en tooverij, en de waarheidlievende man moest velerlei vervolging ondervinden.

De Stadhouder had weinig opmerkzaamheid voor het inwendig bestuur. Was er onder DE WITT een verregaand nepotismus geweest, het nadeelige daarvan werd getemperd

Digitized by Google

door de vrees, dat men door onkundige ambtenaren te benoemen zelf in minachting zou komen, en bekwaamheid en eerlijkheid waren bij de begunstiging van familiebetrekkingen nimmer uit het oog verloren. De oligarchie in 1672, eens op het kussen, zocht er zich op te handhaven door kuiperijen en associatiën, die reeds vroeger somtijds hadden plaats gehad. Thans kwam men echter voor het eerst met het zonderlinge beweren op, dat de Stadhouder, die uit eene voordragt de benoeming had, het regt niet bezat, om te onderzoeken, of er ook kuiperijen hadden plaats gehad, om op die voordragt te komen. Het verdient opmerking, dat de beide hoofden dezer aristocratische aanmatigingen juist twee Regenten waren, die door den Prins in de regering waren gebragt: de Dordrechtsche Burgemeester MUYS VAN HOLY en de Amsterdamsche VAN WAVEREN. Het was de oligarchie van 1672, die zich wilde handhaven, niet de Loevesteinsche partij, welke zich tegen den Stadhouder verzette. In deze tegenkanting beoogde men ook geenszins om 's Prinsen gezag te vernietigen; men was integendeel van gevoelen, dat, indien de Stadhouder mogt vallen, dit het verderf van het Vaderland zou zijn; men begeerde slechts onder de schaduw van zijne magt onbelemmerd te kunnen regeren. De gerezene oneenigheden werden op eene vrij willekeurige wijze door WILLEM III geëindigd, namelijk, door zonder voordragt de benoeming te doen, terwijl de zaak zelve onbeslist en daardoor eene aanhoudende oorzaak van verdeeldheid bleef.

Waren onder het nimmer rustend oog van den grooten Raadpensionaris, hetwelk zich niet sloot voor de fouten der door hem begunstigde ambtenaren, de admiraliteiten tot het welzijn des Vaderlands werkzaam geweest, thans was het geheel anders. Een JOHAN KIEVIT, onder DE WITT van zijne ambten ontzet, doch in 1672 hersteld, werd in 1686 bevonden zich in zijn ambt kwalijk gedragen te hebben. Een regterlijk onderzoek werd ingesteld, KIEVIT en

Digitized by Google

zijne medepligtigen beschuldigden ook anderen, en nu bleek het, hetgeen men tot nog toe niet opgemerkt had, (welk eenige schuldige slapheid in het algemeene toezigt moet er bestaan hebben!) dat de oogluiking der ambtenaren omtrent de sluikerijen niet alleen te Rotterdam, maar te Dordrecht, te Amsterdam, in het Noorderkwartier, met één woord door gansch Holland en al de Vereenigde gewesten plaats had; dat de ambtenaren met de kooplieden overal over de verbeurdverklaringen voor geringe geldsommen transigeerden, en dat de eerlijke ambtenaren, indien zij hunnen pligt betrachtten, zoowel door de regering der steden als door de Raden ter Admiraliteit, hierin gehinderd werden; dat sinds *eenige jaren* (uit het regterlijk onderzoek bleek, dat het verval in het jaar 1674 was begonnen) de ambten aan onbekwame vrienden van regenten of aan vreemdelingen tegen geld werden vergeven, enz. Men strafte zes der meest schuldigen; doch het toezigt, door deze regtspleging verlevendigd, verflaauwde weldra, en eenige jaren later hadden er op nieuw soortgelijke misdadige gedragingen plaats. Ook hier was het de krachtige hand die strafte, niet het wakend oog, dat de misdaad voorkwam.

Bij den Prins-Stadhouder verdrong de gedachte van eenmaal Koning van Engeland te kunnen worden en de man te zijn, die tegenover LODEWIJK XIV stond op het gebied der Europesche staatkunde, geheel de zorg voor het inwendig bestuur der Nederlandsche gewesten. Deze eenzijdigheid van staatkundig stelsel berokkende aan het Vaderland geen minder nadeel, dan de eenzijdige staatkunde van DE WITT tegen het huis van Oranje veroorzaakt had. Had dit gebrek bij den laatstgenoemde het behoud van het Vaderland in de waagschaal gesteld, bij WILLEM III bragt deze eenzijdigheid de uitputting van het Land en de verwaarloozing van een waakzaam toezigt op het binnenlandsch bestuur te weeg.

De staatkunde der Hollandsche regenten was vredelievend; zij bragt mede, dat men elke reden tot oorlog zorg-

Digitized by Google

vuldig vermeed, en dat, indien er al verbonden tegen de veroveringszucht van Frankrijk moesten gesloten worden, de kleine Republiek niet de lasten des oorlogs op zich nam, door zich aan het hoofd dier verbonden te plaatsen. VAN BEUNINGEN, en met hem Amsterdam en andere Hollandsche steden, kleefden deze staatkunde aan; maar WILLEM III had in den oorlog zijne waarde als veldheer, en bij de vredesonderhandelingen die als staatsman leeren kennen.

De strijd tusschen de staatkunde van WILLEM III en de vredelievendheid van VAN BEUNINGEN en de Amsterdamsche partij, werd aan beide zijden met hardnekkigheid gevoerd. De onderhandelingen over den door Frankrijk voorgeslagen wapenstilstand werden een strijdperk, waarin de beide partijen elkander hevig bevochten. De Hollandsche aristocratie, verzette zich krachtdadig tegen den Stadhouder, en deze tegenkanting ging zoo ver, dat men afzonderlijk met den Franschen ambassadeur onderhandelde. De ontdekking hiervan wekte verregaande oneenigheden tusschen den Prins en Amsterdam. Even als in 1585 onder LEICESTER de Staten, zoo verdedigden nu de steden hare souvereiniteit. De scheuring tusschen de oligarchie en den Stadhouder scheen volkomen te zullen worden; voor korten tijd zegevierde de staatkunde van VAN BEUNINGEN op die van den Prins: in plaats van een nader verbond tegen Frankrijk, werd het twintigjarig bestand gesloten (1684).

Al kon WILLEM III van onze bedachtzame voorvaders moeijelijk verwerven, dat zij de voorvechters van de algemeene belangen van Europa zijn zouden, de invloed, dien hij aan andere Hoven bezat, deed weldra (1686) het tractaat van Augsburg tegen Frankrijk tot stand komen, in weerwil der vredelievende staatkunde, die bij vele onzer regenten de overhand had. Te midden van de binnenlandsche oneenigheden en den strijd tusschen den Prins en Amsterdam over de buitenlandsche staatkunde, werden allerlei plannen tot regeringsverandering voorgesteld. In Amsterdam werd in een merkwaar-

Digitized by Google

dig verzoekschrift ter beteugeling der aristocratische regering geëischt, dat de kapiteins en luitenants der schutterij door de burgerij en niet door de regering zouden benoemd worden; dat geene regenten bewindhebbers der Oost- of Westindische Maatschappijen zouden mogen zijn, enz. Het bleek echter weldra dat de hoofdaanleiders van deze opschuddingen niets anders bedoelden, dan om zich zelven in de regering te dringen, en daar hunne eischen niet door het volk werden ondersteund, had het adres geen ander gevolg dan het bijna gelijktijdig uitgegeven geschrift, ten betooge, dat eene populaire of volksregering voor de ingezetenen van Holland schadelijk, eene monarchale of eenhoofdige regering doodelijk, eene aristocratische, bestaande uit vele aanzienlijken daartoe gekozen, zeer heilzaam was, — waardoor de aandacht des volks gevestigd bleef op den besten regeringsvorm.

De gedachten werden weldra geheel bepaald tot andere onderwerpen. De strenge vervolging der Protestanten in Frankrijk, waardoor duizende uitgewekenen in ons Vaderland eene schuilplaats zochten en als geloofsgenooten en broeders door onze voorouders met liefde werden opgenomen, gepaard met de oneenigheden in Engeland, waarin Koning JAKOB II de partij der Roomschgezinden tegen de Hervormden koos, deed de Amsterdamsche staatkunde eenigzins veranderen. In Engeland riepen de Hervormden de hulp van WILLEM III in. Hij wendde zich tot de Staten om onderstand. Bedachtzame vaderlandsliefde en godsdienstijver voerden in menig hart een hevigen strijd. Burgemeester WITSEN, die den oorlog altijd afgeraden had, door WILLEM III over het vragen van dezen onderstand geraadpleegd, verhaalt dat hij, schreijende van ongerustheid en God om wijsheid biddende, naar den Haag vertrok en dat de Raadpensionaris FAGEL hem voorhield, dat men ter bescherming van de godsdienst het zwaard mogt en moest gebruiken, en dat hij eerst door hem werd overgehaald. De Staten, kort geleden nog zoo vredelievend gezind en steeds zoo karig in het toestaan van

Digitized by Google

gelden, stemden thans bijna eenparig voor den gevraagden onderstand.

Dat godsdienst hiervan de beweegreden was, kenmerkt zich in alles: het werd aan de uitheemsche gezanten verklaard, en in de aanspraak, bij gelegenheid dat WILLEM III het Land verliet, uitgedrukt, terwijl op eenen algemeenen bededag in alle de gewesten 's Hemels zegen over 's Prinsen onderneming werd afgesmeekt, als strekkende tot behoudenis van de Protestantsche godsdienst.

Zoo wij den onderstand, dien men den Prins verleende, voornamelijk aan een godsdienstig beginsel toeschrijven, wij ontkennen daarom niet, dat er zich staatkundige redenen bijvoegden. Na 1686 waren LODEWIJK'S inzigten meer en meer duidelijk geworden, en de oorlog scheen thans onvermijdelijk. Door den overtogt van den Prins naar Engeland hoopte men zich van eene groote hulpmagt te verzekeren, en, indien zijne partij in Engeland de overhand bekwam, voordeelige handelsbepalingen te erlangen.

Deze staatkundige inzigten werden niet weinig gevoed door de verheffing van WILLEM III tot Koning van Engeland (1688); maar de schoone verwachtingen werden teleurgesteld: de Republiek werd als de sloep, die elke beweging van het linieschip volgen moest. De Stadhouder werd, nog meer dan te voren, van zijn toezigt op het inwendig bestuur afgetrokken. Terwijl elke aanmatiging der aristocratie, indien zij dadelijk de regten des Stadhouders aanrandde, strengelijk werd tegengegaan en gestraft, waren hare handelingen van elk toezigt bevrijd, zoo lang men die regten ongeschonden liet. Door deze wijze van handelen beurtelings onderdrukt en aangemoedigd, werd de aristocratie misnoegd en aanmatigend, kruipend en heerschzuchtig. De woelingen tusschen de regenten onderling, zoo als te Goes, te Dordrecht en in Overijssel, tusschen de Staten en de steden en tusschen den Koning, omtrent de vraag of de benoeming van Schepenen door het Hof van Holland, dan wel door den Koning in Engeland behoorde

Digitized by Google

te geschieden, — en tusschen het volk en zijne regenten, zoo als te Haarlem, waren er het gevolg van. Het zou ons te lang ophouden, indien wij alle de binnenlandsche twisten van 1688 tot 1702 wilden vermelden, omdat zij zonder breedvoerigheid niet te begrijpen zijn; in alle is onmiskenbaar op te merken, dat de aristocratie na het vertrek des Konings zich wederregtelijk onafhankelijk van hem zocht te maken, doch zich vleijend boog, zoo dikwijls hare pogingen mislukten.

Door deze gedurige oneenigheden werd het ontzag voor de Overheid verminderd en door de menigte onkundige ambtenaren de eerbied voor haar weggenomen. Daarbij werden de ingezetenen door de lasten des oorlogs gedrukt, de handel begon door Engelschen invloed te kwijnen, en toen de Rijswijksche vrede (1697) den negenjarigen oorlog deed eindigen, had men naauwelijks weder de oude betrekkingen opgevat en begon de welvaart eenigzins te herleven, of de Spaansche successie-oorlog (1702) brak deze gunstige vooruitzigten wederom af. Ook in dezen werden wij medegesleept door de staatkunde van den grooten tegenstander tegen Frankrijk, die den 19^{en} Maart 1702, ten gevolge van een val van het paard, overleed.

WILLEM III, zegt de Raadpensionaris SLINGELANDT, en wij beamen het volkomen, *had konnen naalaaten, een onstervelyke roem en een wel gereguleerde Republicq, in plaats van een Republicq vol van defecten, soo hy zyn werk gemaekt had, om op een ordentelyke wys te doen redresseeren de defecten, en abuisen.... Die Prins heeft zijn autoriteit besteed om de regenten te brengen in een soort van dependentie, stellende daartoe somtijds middelen in het werk die naa veeler oordeel niet seer overeenquamen met de vryheid van de Republicq, waardoor de Ampten van* Stadhouder *en van* Capitein-generaal *nog onaangenaamer geworden zyn, als se waaren voor het jaar* 1672.

Digitized by Google

HOOFDSTUK IX.

De oligarchie blijft aan het bestuur. — Misnoegen des volks in Gelderland, Overijssel en Zeeland. — De groote vergadering van 1716. — Gebreken in de Generale regering der Republiek. — SLINGELANDT Raadpensionaris van Holland. — Zijn dood. — Verregaande misbruiken in de stedelijke regeringen. — Verheffing van WILLEM IV.

Toen WILLEM III in 1701 voor het laatst in Nederland was geweest, had hij getracht de Staten van Holland over te halen om zijnen neef JAN WILLEM FRISO tot zijnen opvolger in het stadhouderschap van hun gewest aan te nemen, doch zijn voorslag had bij de Staten geen ingang gevonden. Bij zijnen dood in het volgend jaar verloren nu vijf gewesten hunnen Stadhouder, en de Unie haren Kapitein- en Admiraal-generaal. Er was echter zoo weinig gehechtheid aan eene stadhouderlijke regering, dat bijna zonder tegenstand tot een stadhouderlooze regering in Zeeland, Holland, Utrecht, Gelderland en Overijssel besloten werd.

ANTHONY HEINSIUS, die na den dood van CASPER FAGEL, van 1690—1720, het raadpensionarisschap bekleedde, — groot als diplomaat, — was in betrekking tot het binnenlandsch bestuur bijna geheel ondergeschikt aan de toenmalige oligarchie, en deze wenschte zelve te regeren.

De propositie van HEINSIUS, in de Staten van Holland gedaan, om geenen Stadhouder te verkiezen, werd aangenomen, en hetgeen door Holland beslist was, werd weldra ook in de andere gewesten gevolgd, waartoe medewerkte,

Digitized by Google

dat de Erfstadhouder van Friesland en Groningen nog geen 16 jaren bereikt had en dus een weinig geschikt persoon scheen om aan het hoofd der regering geplaatst te worden, en wel in zulke gewigtvolle omstandigheden, als de oorlog, waarin de staatkunde van WILLEM III ons gewikkeld had, voorspelde. In Holland kenmerkte zich de overgang der stadhouderlijke in eene stadhouderlooze regering niet door eenige belangrijke opschudding. De oligarchie had zich zoodanig gevestigd, dat zij geene regeringsverandering behoefde, en het volk in Holland, hetwelk reeds langen tijd van zijne privilegiën en van zijnen invloed op de regeringsbestelling verstoken en, meer dan in de andere gewesten, aan den aristocratischen vorm van bestuur gewoon was, waagde naauwelijks eenige pogingen, om de verlorene volksregten te hernemen. De regenten van WILLEM III behielden niet alleen de regeringsposten, maar werden er in bevestigd, door dat overal de regeringsbestelling, even als na den dood van WILLEM II, gedeeltelijk aan de Staten, gedeeltelijk aan de steden zelve, werd opgedragen. Waar het volk zijn invloed zocht te doen gelden, zooals te Schoonhoven, Gorkum, Haarlem en eenige andere plaatsen, wisten de Staten deze bewegingen spoedig te onderdrukken en den aristocratischen invloed op de regeringsverkiezingen te handhaven.

In Gelderland, Zeeland, Utrecht en Overijssel, alwaar de Stadhouder sedert het jaar 1672 een onbepaald gezag had uitgeoefend, en de door hem gekozene regenten eene oligarchie vormden, die nog drukkender was dan in Holland, omdat zij nog naauwer was beperkt, had zich onder het volk een algemeene geest van misnoegen verspreid, aangekweekt door de woelingen van baatzuchtigen, die onder schoonklinkende beloften zochten hersteld te worden op de zetels, van welke de gebeurtenissen in 1672 hunne vaders hadden verwijderd.

Men had in Gelderland dadelijk op het ontvangen der tijding van 's Konings overlijden besloten, dat de magistraats-

Digitized by Google

bestelling in de steden voortaan zou blijven aan de regenten of vaste kiescollegiën. Tegen zulk een aanmatiging verzetten zich de gemeensluiden en gilden; met geweld dreven zij eene regeringsverandering door, en handhaafden met de daad zelve hunne oude privilegiën zooveel zij vermogten. De leer der volkssouvereiniteit werd op enkele plaatsen zoo zuiver voorgedragen als een tachtig jaar later in de Fransche omwenteling. In het algemeen bleef de strijd echter bepaald tusschen oude regenten en nieuwe regenten, van den ouden en nieuwen plooi, zooals zij toen genoemd werden. In Nijmegen werd de oud-burgemeester ROUKENS uit de stad verbannen en toen hij zich later derwaarts begaf, ter dood gebragt op last van den gemeenteraad, onverhoord en onverdedigd. Hij was een uitmuntend regtsgeleerde geweest en stierf met mannenmoed. Op sommige plaatsen dreigde een burgeroorlog uit te breken. Holland, door Gelderland om bijstand verzocht, antwoordde: dat de magistraatsbestelling eene huishoudelijke zaak was. In Overijssel zag men soortgelijke gebeurtenissen. In Utrecht was de stad eenigen tijd in de magt der burgerij en de aristocratie bleef niet dan met hulp der gewapende magt meester. In Zeeland, alwaar de Stadhouder als eerste Edele en als Markgraaf van Veere en Vlissingen een onbepaalden invloed had uitgeoefend, was het volk door de verspillingen der regenten in den waan gebragt, dat zij zich met 's Lands penningen verrijkt en het volk met noodelooze lasten bezwaard hadden. Overal echter werden deze democratische bewegingen onderdrukt, ja de oligarchie, ofschoon vóór eene stadhouderlooze regering gestemd, was zoo weinig gezind haar gezag te deelen met hen die onder WILLEM III uit het bewind waren geraakt, dat slechts op weinige plaatsen sommigen van de oude staatsgezinde partij in de regering kwamen.

De gestrengheid, welke men bij deze gelegenheden tegen het volk gebruikte, dat in waarheid volgens de oude privilegiën op een grooteren invloed op de regering regt had,

Digitized by Google

stak des te sterker af bij de toegeeflijkheid, die men gebruikte jegens de oudregenten, die, om weder in de regering te komen de aanstokers van het volk waren geweest. Deze baatzuchtige uitsluiting van het volk bragt dan ook te weeg, dat in 1707 in Gelderland, tijdens de handelingen om JAN WILLEM FRISO, Stadhouder in Friesland, het regt tot zitting in den Raad van State te vergunnen, verscheidenen uit het volk den Stadhouder noodig oordeelden en zich aansloten aan de ridderschap, die sterk stadhoudersgezind was.

Ofschoon onder HEINSIUS als Raadpensionaris, HOP als Thesaurier-generaal, FRANÇOIS FAGEL als Griffier der Staten-generaal en SLINGELANDT als Secretaris van den Raad van State, nog eenigen tijd de groote staatkundige beginselen ten aanzien van de deelneming onzer Republiek aan de buitenlandsche staatkunde werd gevolgd, en wij ons op het gebied der diplomatie luisterrijk handhaafden, openbaarde zich al vroeg eenig verschil tusschen deze staatslieden, zoo omtrent de behandeling der buitenlandsche betrekkingen, als omtrent de wijze waarop de oorlog moest worden gevoerd. Dit verschil had meer dan eens belangrijke gevolgen voor ons Vaderland, doch in het groote punt, dat men den oorlog moest blijven voeren, tot dat men een barrière-tractaat tegen Frankrijk had bedongen, kwamen allen overeen.

Het vredes-tractaat te Utrecht en het barrière-tractaat schenen weldra het bolwerk van onze onafhankelijkheid geworden te zijn. Op dezelve gerust en door zware schulden gedrukt, trok men zich terug van buitenlandsche bemoeijingen. Men was er toe genoodzaakt. Maar men zocht slechts door rust en stilstand de vervallene krachten te herstellen, niet door nieuwe inspanning of door genezing der kwalen, waaraan het Land ziek lag, een betere toekomst voor te bereiden. De deelneming aan de buitenlandsche geschillen tot op den Utrechtschen vrede had door uiterlijk aanzien den kanker bedekt, die ons inwendig verteerde; de vrede,

Digitized by Google

die ons met een groot gedeelte der onkosten van den gevoerden oorlog belastte, deed weldra de diepte kennen, waarin wij gezonken waren. Gedurende den oorlog had men altijd de rampen en de lasten die men droeg, aan de tijdsomstandigheden toegeschreven; de vrede werd weldra het merkbare punt, waarbij de roemrijke geschiedenis van ons Vaderland op het algemeen gebied der Europesche staatkunde eindigde.

De gebreken in de constitutie, die men bij voorspoed niet gevoeld had, begonnen thans zwaar te drukken. De nood der finantiën was dringend, het staatscrediet verminderde; verscheidene provinciën bleven achter om haar verschuldigd aandeel in de gemeene lasten te betalen en het ontbrak aan een krachtig middel om haar te noodzaken; het gevreesde gebeurde: de interesten van de schulden der Generaliteit hielden op betaald te worden. Sinds 1702 waren de admiraliteits-collegiën zonder hoofd en gemeene directie; zij handelden zoo als overeenkwam met het interest van elk collegie en van de koopsteden van elks ressort; men was zelfs niet vrij van door conniventie elkander afbreuk te doen. De gewigtigste en noodzakelijkste artikelen der Unie bleven zonder toepassing. Het minste lid in de regering kon de nuttigste en noodigste resolutiën beletten. Er was geen gezag hoegenaamd, om de ordonnantiën der Staten-generaal ter executie te leggen. De leden der Staten-generaal en van den Raad van State waren door de afhankelijkheid van de provinciën, door wie zij voor korten tijd benoemd werden, ongeschikt om de algemeene belangen met onpartijdigheid voor te staan, bij de belangzucht die bijna algemeen was. Alles, in één woord, was in zulk een verwarden toestand, dat de Raadpensionaris SLINGELANDT met regt kon zeggen: *Het is veeleer te verwonderen, dat de Republicq nog bestaat, dan dat zij in een groot verval is.*

De algemeene nood drong tot het aanwenden van pogingen tot herstel. Op voorstel van Overijssel kwam er in 1716

Digitized by Google

eene buitengewone vergadering uit de provinciën te 's Gravenhage te zamen. De Graaf VAN RECHTEREN toonde met kracht van redenen aan, hoe de band der Unie op het punt stond van verbroken te worden, en sprak ter zijde van omkoopingen, die er hadden plaats gehad. De Raad van State deed aan de buitengewone vergadering eene uitvoerige memorie toekomen, door den schranderen SLINGELANDT opgesteld, *over de defecten in de regering en over de middelen van redres.* Met klem van redenen werd aangedrongen op vijf punten, die de vergadering zou hebben te beslissen: 1.) het getal der militie, hetwelk in dienst behoorde gehouden te worden; 2.) de middelen om de uiteenloopende gevoelens der provinciën in zaken van gewigt tot overeenstemming te brengen; 3.) de wijze waarop het door de bondgenooten vastgestelde zou ten uitvoer kunnen gelegd worden, zonder dat eene provincie er zich aan onttrok; 4.) de verbetering der defecten in de regering, en 5.) de middelen om de generaliteitsrenten te betalen. Eene vermindering in de militie, — eene beperking van het getal van die zaken, waarin eenparigheid van stemmen vereischt werd, — het regt, om des noods met geweld eene provincie te brengen tot voldoening van hetgeen haar was opgelegd, — een regeringsraad, waarin, door eene levenslange benoeming, de leden boven provinciale belangen aan het behartigen der algemeene belangen zouden verbonden worden en — bezuiniging en vereenvoudiging in het finantiëel beheer werden voorgedragen. Met kracht werd er op aangedrongen, dat niets gevaarlijker voor de vrijheid was, dan de vrijheid zelve; dat slechts door eenheid de Republiek kon worden gered, en dat de bijzondere belangen aan de algemeene moesten worden onderworpen. De stem van het gezond verstand en der vaderlandsliefde stiet tegen den ondoordringbaren muur van eigenbelang en zelfzucht. Men sloeg voor, het inkomen van het postwezen, dat als een voordeel van de regeringsleden in de steden aan 's Lands inkomsten onttrokken werd, aan het Land

Digitized by Google

af te staan. Deze voordragt vond even weinig bijval als eene vermindering van ambtenaren, of een familiegeld, dat de aanzienlijke klasse zou drukken. Gereed om alle staatsinrigtingen, waarbij de aristocratie geen belang had, te verminderen, om aan kunsten en wetenschappen den noodigen onderstand te onthouden, om door vermindering van verdedigingswerken de uitgaven te beperken, was de oligarchie te baatzuchtig, om juist datgene tot herstel aan te wenden, hetwelk alleen het Vaderland had kunnen redden. Meerdere belasting van den aanzienlijken stand, bezuiniging van het inwendig bestuur door afschaffing van noodelooze ambten, beperking van overdrevene voordeelen der regenten, en uitbreiding van de eenheid in de generale regering ten koste van provincialen invloed, alle deze middelen tot herstel werden nagelaten.

De buitengewone vergadering scheidde, na negen maanden bij elkander te zijn geweest, zonder iets uitgerigt te hebben, dan het verminderen der militie. Intusschen bleef de nood der finantiën dringende. Men voorzag hierin in 1722 door den verkoop van eenige landen, tienden en ambachtsheerlijkheden, tot 's Lands domeinen behoorende. De oogenblikkelijke behoeften werden voldaan; maar de regering werd van aanzienlijke regten en inkomsten beroofd, ten koste van de aristocratie, die zich den nood van het Vaderland ten nutte maakte.

Wat zou er in dien toestand van ons Vaderland geworden zijn, indien niet een SLINGELANDT en HOP door hunne betrekkingen aan het hoofd der generaliteits-finantiën hadden gestaan. Mogten hunne ijverige pogingen tot herstel niet op het aristocratisch eigenbelang zegevieren, zij voorkwamen echter een verder verval en behielden wat door ijver en orde te behouden was.

Het plakaat van 31 Julij 1725 nopens de opheffing der convooijen en licenten, door SLINGELANDT, HOP, VISSCHER en den schoonvader van den eersten DE WILDT ontworpen,

Digitized by Google

en daarna door de Staten-generaal aangenomen, is een luisterrijk en blijvend gedenkteeken van de zorg, die genoemde staatslieden voor handel en nijverheid hadden. Dit plakaat schonk aan den handel groote voordeelen en het zou dit nog meer gedaan hebben, indien het personeel der admiraliteits-collegiën een goed toezigt mogelijk had gemaakt. Maar had men vroeger gezien, hoe bekwame staatslieden, niettegenstaande den slechten regeringsvorm, het Land konden doen bloeijen, thans zag men hoe onkundige ambtenaren zelfs de beste verordeningen onnut maakten. De belangrijkste bedieningen in het vak der convooijen en licenten werden aan onbekwame personen toevertrouwd.

De naijver tusschen de verschillende collegiën en het overwigt van bijzondere belangen op de algemeene zaken waren boven alle beschrijving verregaande, en deze kwalen werden nog vermeerderd door de omkoopingen der ambtenaren. Men mogt hiertegen een plakaat opstellen, maar de aanstelling van eenen Fiscaal, om het in werking te brengen, bleef achter: zoo veel vermogten zij, die hierbij belang hadden. Kwam soms eene verbetering tot stand, het geschiedde als bij toeval, gelijk zulks plaats vond bij de afschaffing der verbeurdverklaring van goederen.

In 1727 werd SLINGELANDT, die als Secretaris van den Raad van State en als Thesaurier-generaal der Vereenigde Nederlanden reeds onberekenbare diensten aan het Vaderland had bewezen, Raadpensionaris van Holland. Kundig, in staatsregt en in kennis der Vaderlandsche geschiedenis ervaren, deed hij al het mogelijke. Door nuttige hervorming der bestaande toestanden zocht hij de eenheid der regering van Holland zoowel als der Vereenigde provinciën te herstellen. Hij erkende ten volle het nut der eenhoofdige regering, maar gebonden door den eed, bij de aanvaarding van zijn ambt afgelegd, dat hij de stadhouderlooze regering zou handhaven, zocht bij het gemis daarvan te vergoeden door meerdere kracht en eenheid in de regering te brengen: doch bijna

Digitized by Google

alle zijne pogingen leden schipbreuk op de bijzondere belangen der regenten. De oligarchie was even weinig voor eenheid in het bestuur als voor een Stadhouder: door beiden toch werd haar plaatselijke invloed verminderd. Dringende, ja somtijds smeekende mogten de aanspraken van den Raadpensionaris zijn, om toch eenigen van de meest ergerlijke misbruiken te doen ophouden, zijne taal vond geen weerklank in de ijskoude harten dier belangzuchtige regenten. Men wierp hem altijd het gevaar van verandering en overijling tegen, en te vergeefs antwoordde hierop de waardige man, dat er een groot onderscheid bestond tusschen het in een jaar alles, en in een jaar niets te verbeteren. SLINGELANDT stierf den 1en December 1736. Hij verdient den lof, dien men hem zoo regtmatig toekent. Bij zijnen dood schreef de Spaansche gezant: *De Staat heeft zijn hoofd verloren en hij zal misschien, zoolang* FAGEL *leeft, zich staande houden, maar als die sterft of zijnen invloed verliest, zal het niets anders zijn dan onrust en verwarring*, en wat was de invloed van FAGEL op dat tijdstip! Waarlijk, de grijsaard van 78 jaren mogt nog kundig en bekwaam zijn, — om aan aristocratische aanmatigingen perk te stellen was zijn invloed niet geschikt. Daarbij waren zoowel SLINGELANDT als FAGEL, hoe schaars levert de geschiedenis zulke behuwdbroeders op, beiden voor het heil van het Vaderland te zachtmoedig en te zwak. Welk een nut zouden zij gesticht hebben, indien zij de eigenzinnigheid en vastheid van een' DE WITT of een' OLDENBARNEVELD hadden bezeten; maar misschien was ook dan nog hunne kracht magteloos geweest tegenover de kleingeestigheid, die de plaatselijke regenten in het tweede stadhouderlooze tijdvak kenschetste.

De stadhouders-gezinde WILLEM VAN HAREN heeft in de beide volgende coupletten den toestand uitgedrukt van het tijdvak, dat hij als tijdgenoot heeft beleefd:

Digitized by Google

't Vertrouwen vlood, de kennis werd bestreden,
Geen welzijn was gemeen, geen mensch, geen burger vrij;
Halstarrigheid met stoute reden
Bespotte wat de wijsheid zei.

Elk even trotsch om zich bekwaam te schatten
Tot 's lands bestuur, rees op en streefde naar gezag;
Elk wil den gouden scepter vatten,
Die onder 't slijk verborgen lag.

Elke maatschappelijke instelling heeft noodig om te kunnen bloeijen eene toestrooming van levenskracht van binnen en een toezigt. Bij het ontstaan der plaatselijke besturen in ons Vaderland werden zij bijna overal door de volkskeuze zamengesteld, terwijl van het finantiëel bestuur verantwoording werd gedaan aan de burgerij of aan gemeensluiden. In tijden, waaria ieder volop werk had en bij de onstuimige volkskeuze, die de woelige volksdriften wel eens teweeg gebragt hadden, waren beide die waarborgen allengs verdwenen. Het gemis deed zich bij de krachtige volksontwikkeling in de 17de eeuw minder gevoelen, maar openbaarde zich inzonderheid in de 18de eeuw, toen alles meer tot een rustig leven zich stemde.

Daarbij waren er vele algemeene belangen tot ontwikkeling gekomen, die door een meer centrale regeermagt gelijkelijk over velen verdienden gehandhaafd te worden. In de Staten der provinciën, waar de steden met hare afzonderlijke belangen het overwigt hadden, werden de belangen van de kleine steden en het platte land op den achtergrond geplaatst, en in de Generale-Staten, werden nog altijd de belangen der zeven onafhankelijke gewesten alleen in de buitenlandsche zaken en in de gemeenschappelijke verdediging behandeld, ofschoon langzamerhand Zeeuwen en Hollanders, Gelderschen en Friezen tot elkander genaderd waren en meer van de Republiek der Vereenigde Nederlanden als van één Vaderland werd gesproken. Het foederative stelsel der Ver-

Digitized by Google

eenigde Nederlanden begon meer en meer een verouderd stelsel te worden, dat niet langer voldeed aan de eischen des tijds.

Ofschoon de misbruiken in de stedelijke en provinciale regeringen, zoowel vóór als onder het raadpensionarisschap van SLINGELANDT, reeds voor het grootste gedeelte bestonden, meenden wij echter niet ongepast hier ter plaatse eene algemeene schets te geven van den inwendigen toestand der Republiek, omdat de misbruiken, die het tweede groote stadhouderlooze tijdvak kenmerken, inzonderheid omstreeks het jaar 1740 in zwang waren.

In Zeeland, Holland en Utrecht hadden de stedelijke regeringen zich al meer en meer onafhankelijk gemaakt van de Staten, en door de geheele uitsluiting van het volk in de magistraatsbestelling, had zich eene oligarchie gevormd, welke zonder eenig toezigt regeerde. Ofschoon de meeste regeringsposten, volgens een oud gebruik, niet gesalarieërd werden, genoten de regenten echter ongehoorde voordeelen; juist het niet-trekken van tractement moedigde dit misbruik aan. Vele inkomsten, zoo als de posterijen, om slechts één voorbeeld te noemen, werden onder de regenverdeeld, die er aanzienlijke sommen uit trokken. Bijna alle neringen waren onder toezigt van stedelijke ambtenaren geplaatst, waardoor in vele broodwinningen een drukkend monopolie ontstond en het getal van stedelijke betrekkingen tot in het oneindige vermenigvuldigde. De regenten trokken de ambten aan zich, of schonken ze aan hunne bloedverwanten, dikwijls aan vrouwen en kinderen. Ja, het ging zelfs zoo ver, dat men bij de aanstaande geboorte van een kind eens burgemeesters, een ambtje openhield, opdat het al dadelijk met de moedermelk het deelgenootschap aan het aristocratisch bewind mogt inzuigen. De ambten werden dan door anderen waargenomen, die daarvoor een sober loon trokken, tenzij zij het langs onwettige wegen vermeerderden. Op andere plaatsen werden de ambten met bezwarende uitkeeringen belast, of wel voor geld ge-

Digitized by Google

kocht en de stedelijke belastingen door de regenten aan bijzondere personen verpacht, waardoor de vrijdommen, die men aan regeringsleden toestond, zoo menigvuldig waren, dat de belastingen het meest op den middelstand drukten. Het misbruik, hetwelk men in stedelijke en provinciale begrootingen van *doode posten* maakte, was verregaande, en bij dit alles was de stedelijke en provinciale regering, die zoo verspilziek was in het scheppen van ambten, welke zij konden laten waarnemen, gierig in alles wat het algemeen belang betrof. De bezuinigingen, die de dringende nood der finantiën vorderde, vond men in eene bijna volslagen vernietiging van het leger, in eene vermindering der zeemagt, in het vasthouden aan het stelsel om zich niet met buitenlandsche aangelegenheden te bemoeijen en in het terughouden van elken onderstand aan staatsinrigtingen, welke geen stoffelijk nut aanbragten. Het Athenaeum te Amsterdam, bij voorbeeld, verviel door gebrek aan ondersteuning.

Overijssel deelde, ofschoon in mindere mate, in hetzelfde lot met de genoemde provinciën. In Gelderland, waar de stadhouderlijke magt in 1722 wel hersteld was, was echter het eenhoofdig gezag nog zoo beperkt, dat de aristocratie, aldaar meestal uit adel bestaande, weinig minder drukkend was dan in Holland. Ja, zelfs Friesland, Groningen en de Ommelanden, die voortdurend onder eene stadhouderlijke regering hadden gestaan, waren niet geheel vrij van aristocratische aanmatigingen. Zoo lang de Prins van ORANJE geen hoofd der Unie was, was zijne magt te veel beperkt; en mogt hij in de provinciën, alwaar hij tot de stadhouderlijke waardigheid was verheven, al eenigen invloed uitoefenen, deze was zeer gering bij dien, welken hij later verkreeg.

Bij alle de aanmatigingen der regenten waren hunne trotschheid en minachting jegens lieden uit de burgerklasse zoozeer geklommen, als hunne zeden en bekwaamheden waren ontaard en afgenomen. De invloed der Fransche letterkunde had de

Digitized by Google

hoogere standen der maatschappij besmet. Was in vroegeren tijd de aristocratie naijverig geweest om het Hollandsch karakter te bewaren, thans gaf zij een walgelijke vertooning van naäperij van Fransche zeden en gewoonten; — had vroeger de aristocratie in staatsregt en vaderlandsche geschiedenis uitgemunt, thans kende menig patriciër naauwelijks de daden zijner voorvaderen, op wier namen hij zich verhief. De foederative regeringsvorm openbaarde in het midden der 18de eeuw alle zijne gebreken: en toch doet men verkeerd op dat tijdvak als op een tijdvak van algemeen verval neder te zien.

In velerlei opzigt was de eerste helft der 18de eeuw, ofschoon er noch op het gebied der diplomatie noch op dat van het krijgsbeleid blinkende lauweren werden geplukt, toch een tijdvak van velerlei volksontwikkeling. Op de helden onder onze dichters en prozaschrijvers van de zeventiende eeuw volgde het tijdvak der geleerden. Onze academiën bloeiden door uitnemende mannen in bijna alle vakken van wetenschap. De oprigting van dichtlievende en letterkundige genootschappen toonde dat de burgerklasse beschaving op prijs stelde. De uitgaven van boekwerken vermenigvuldigden zich. De eerste armenscholen werden opgerigt, wees- en gasthuizen verbeterd. Zoo al bekrompen leerstelligheid, liefdelooze onverdraagzaamheid en schijngodsdienst nog gevonden werden, toch werd sterker dan vroeger het gebrek der dorre regtzinnigheid opgemerkt. De verdraagzaamheid tusschen Protestanten niet alleen maar ook tusschen Protestanten en Roomschen nam toe, zonder dat de liefderijke ondersteuning van vervolgde geloofsgenooten afnam. Meerdere waarheidsliefde wekte op tot kritiek over de regtsgeleerdheid, over de geschiedenis, over de letterkunde, over de zeden. En al moge die kritiek toen nog veel gebrekkigs vertoond hebben, een reeks van beroemde namen in het begin der 18de eeuw wijst op een krachtige ontwikkeling in waarheidsliefde. Wij behoeven slechts de namen van NOODT, BIJNKERSHOEK, BOERHAVE, 'S GRAVESANDE, VAN MIERIS,

Digitized by Google

WAGENAAR en VAN EFFEN te noemen, om op velerlei ontwikkeling de aandacht te vestigen. De verkregene vruchten van wetenschap werden in tijdschriften onder meerderen verspreid. Door weekbladen werd de algemeene deelneming in de tijdsgebeurtenissen opgewekt. De volksontwikkeling nam zeer toe, en zoo vele regenten en aanzienlijken met Fransche zeden Fransche ligtzinnigheid aannamen, het ontbrak toch niet aan regenten, die zich de volksbelangen krachtig aantrokken. Hunne beschouwingswijze was echter geheel aristocratisch. De voordeelige inkomsten, die men genoot, beschouwde men als regten — het zoude te ver gedrevene edelmoedigheid zijn geweest, zijn regt aan het algemeene welzijn ten offer te brengen; maar aan den anderen kant was een regent bovenal verpligt een goed patriot te zijn en zijn geld voor het algemeen belang over te hebben. Men sloot de burgerpersonen van posten uit, doch verkeerde te goeder trouw in de kleingeestige verbeelding, dat een aanzienlijke stand meer eerbied inboezemt dan bekwaamheid. Men ontnam der burgerklasse dikwijls betrekkingen, die voor haar geschikt waren, maar menschlievendheid werd zelden te vergeefs ingeroepen. De overmoed der oligarchie onderdrukte de ontwikkeling der staatkundige regten van het volk, maar van aanranding van persoonlijke vrijheid zonder billijke oorzaak, van verkorting van iemands eigendomsregt, van partijdige uitspraak tusschen aanzienlijken en geringen, van omgekochte regters enz., zal men slechts enkele voorbeelden aantreffen. Boven alle landen was ons Vaderland nog het land der vrijheid bij uitnemendheid. Het ontbrak dan ook niet aan lofgeschriften op onzen vrijen regeringsvorm. Er bestonden vele gebreken in de stedelijke regeringen en plaatselijke regtbanken, maar toch was het een tijd, niet van misdaad en overheersching, maar van flaauwheid en kleingeestig eigenbelang. Tusschen 1720 en 1740 gevoelde het volk zich gelukkig bij algemeene welvaart, en bij dat gevoel verkeerde men in rust.

Digitized by Google

Uit die rust werden wij door de herborene heroveringszucht van Frankrijk gewekt. De oorlog moge in het eerst slechts tusschen Oostenrijk en Engeland aan den eenen kant, en tusschen Pruissen en Frankrijk aan de andere zijde gevoerd worden, het oude wantrouwen tegen Frankrijk keerde terug, en men werd in den oorlog gewikkeld, ten einde den vijand afbreuk te doen, alvorens hij tot onze grenzen was genaderd.

Het Vaderland was in gevaar, en op eenmaal ging de kreet op, die WILLEM IV tot Stadhouder verhief.

Digitized by Google

HOOFDSTUK X.

Omwenteling van 1747. — Staatkunde van WILLEM IV. — Binnenlandsche onlusten. — Dood van WILLEM IV. — ANNA gouvernante. — Haar dood. — De Hertog van BRUNSWIJK. — WILLEM V wordt meerderjarig. — Toestand des Lands.

Zoo was dan ten tweeden male een Prins van ORANJE door den nood van het Vaderland tot de voorvaderlijke waardigheden verheven. De stem des volks had zich bijna op gelijke wijze als 75 jaren vroeger geopenbaard: zoo weinig scheen het in dien tijd veranderd. De omwenteling viel echter onder geheel andere omstandigheden, wat het binnenlandsche bestuur betreft, voor. In 1672 werd eene staatsregering geëindigd, die zich door wijsheid, orde en welvaart had gekenschetst, en toen het gevaar en daarbij het wantrouwen geweken waren, keerde de oude gehechtheid tusschen burgers en regenten terug; thans trad men uit een tijdperk, dat zich door flaauwheid en menigvuldige misbruiken had gekenmerkt, en het volk, door den nood van het Vaderland tot de verheffing van den Prins genoopt, was niet tevreden toen de oorlog geëindigd was. Daarbij, welk een onderscheid tusschen beide de Prinsen van ORANJE: terwijl WILLEM III zijn leven aan de algemeene belangen van Europa had toegewijd, was WILLEM IV geheel met de belangen van het Vaderland vervuld. Langdurige tegenspoed en het niet zeer werkzame bestuur van Friesland en Groningen had-

Digitized by Google

den hem eene ruime gelegenheid verschaft, om over vaderlandsche staatkunde na te denken, en voorzien met eene grondige kennis der geschiedenis van de Republiek, aanvaardde hij het stadhouderschap over alle de provinciën, gereed om zich aan de gebreken en deugden zijner voorvaderen te spiegelen, en toonde dat het hem ernst was: *niets te kennen, dat de eerzucht eens stervelings meer streelen kon, dan zich te mogen houden voor een voorwerp van de liefde en hoogachting van een vrij volk.*

De menigvuldige ongelegenheden, die men in het gemis van een eenhoofdig gezag had ondervonden, en die door alle welgezinden thans erkend werden, en de vrijgevigheid, die meestal de opgewondenheid van het oogenblik vergezelt, deden niet alleen het stadhouderschap in de mannelijke en vrouwelijke linie erfelijk verklaren, maar tevens aan den Prins vele andere waardigheden en regten opdragen, die zijne voorouders niet hadden bezeten, zooals het stadhouderschap over de generaliteits-landen en de betrekking van opperdirecteur over de Oost-Indische Kompagnie; ook het Kapitein- en admiraalschap der Unie werden erfelijk verklaard, en wel op grond dat de *Republiek* zonder *eminent hoofd* niet kon bestaan. Van deze *eminentie* werden aan den Prins in het dagelijksch leven dan ook onderscheidene bewijzen gegeven. In de steden werd hij als een regerend Vorst ingehaald, een vorstelijke garde werd hem toegevoegd, en in onderscheidene stukken werd hij het hoofd der regering genoemd; maar in de instructiën bleef in vele opzigten zijne magt beperkt niet alleen, maar onzeker door onduidelijke omschrijving. Door dit alles bevond zich de Stadhouder in een voortdurenden valschen toestand. Hij werd door het Volk als hoofd der regering beschouwd, terwijl in waarheid al de kracht der regering bij de Staten en de plaatselijke regenten verbleef, tenzij de Prins zijn persoonlijken invloed deed gelden.

De verheffing van den Prins had voor een groot gedeelte plaats gehad door het Volk, dat nu ook, gelijk wij op-

Digitized by Google

merkten, veel meer dan na 1672 zijn stem deed hooren. De Prins toonde tegenover die eischen gematigdheid, standvastigheid en wijze staatkunde. Geene regeringsverandering, gewelddadig door het volk opgedrongen, wilde hij erkennen, maar gaf onderhands den meest bij het volk verdachten regenten den raad, dat zij ontslag zouden verzoeken, en verleende hun zulks eervol. De opengevallen plaatsen werden aangevuld, niet met die partijdige en ongeschikte mannen, die de volksopgewondenheid voordroeg, maar met mannen, bij wie de opvoeding tot waarborg strekte, dat men eene opgedragen betrekking naar vereischte kon vervullen, en welke tot nu toe slechts door de eenzijdige oligarchie waren uitgesloten. Alle van de regering afgeperste verklaringen werden niet alleen vernietigd, maar zelfs de schuldigen aan de oproerige bewegingen naar de strengheid der wetten gestraft. Niet alle eischen des volks werden ingewilligd, maar alleen aan gegronde klagten werd gehoor gegeven. De Prins mogt hierdoor bij de volksklasse eenigzins in vertrouwen dalen, bij alle braven en weldenkenden won hij in achting en invloed.

Dat de posterijen door de regenten aan de Staten zouden worden afgestaan, dreef de Prins, niettegenstaande de tegenkanting der Amsterdamsche aristocratie, met vastheid door, even als hij met kracht de democratische bewegingen in Rotterdam onderdrukte, waar men gevorderd had, dat de ambten aan den meestbiedende mogten verkocht worden, met het regt aan de koopers om ze door anderen te laten waarnemen. Men had zulke hooge gedachten van het voordeelige van posten, een algemeen vooroordeel bij het volk, dat men in de verkooping daarvan eenen winstgevenden maatregel voor het Land zag. Men drong de regering te Rotterdam met geweld om er in te bewilligen; deze week, doch Zijne Hoogheid vernietigde de afgeperste verklaring, en het volk mogt *Oranje onder!* roepen, en dreigend vragen: *Meent de Prins ons, die hem Stadhouder gemaakt hebben, te dwingen?* —

Digitized by Google

de Prins ging rustig zijnen weg, en zijne gezonde staatkunde zegevierde over de onbetamelijke eischen', zoowel in Rotterdam, Gouda en Haarlem als in Amsterdam. Intusschen onderzocht de Prins de bestaande misbruiken, en nadat de oproerige bewegingen gestild waren, werd op zijn voorstel, door de Staten van Holland besloten: 1°. dat alle ambten persoonlijk zouden worden waargenomen; 2°. dat tot bekoming van ambten geen geld zou mogen gegeven worden, en 3°. dat, ten einde men met genoegzamen grond over het herstel der misbruiken in de ambten zou kunnen oordeelen, men lijsten zou opmaken van alle ambten, en van hunne opbrengsten. Hiermede schenen de onlusten in 1747 gestild.

Den 30sten Maart van het volgende jaar waren de preliminairen van den vrede te Aken geteekend, maar zij deden de binnenlandsche bewegingen niet ophouden.

In Mei begonnen zij in Friesland, waar de magt van den Prins, vóór zijne verheffing, door de aristocratie zeer beperkt was geweest; van daar verspreidden zij zich door het geheele Land. Afschaffing van de verpachting der belastingen was de algemeene leus. De Prins schijnt in den beginne aan den volkswensch geen gehoor te hebben willen geven, deels omdat in de verpachtingen een aanmerkelijk deel van 's Lands inkomsten bestond, dat bij verandering in de heffing minder kon worden, deels omdat hij de verpachtingen, indien zij onder behoorlijke bepalingen werden gebragt, die de knevelarijen beperkten, als een eenvoudig en niet kostbaar middel tot inning der belastingen beschouwde. Intusschen werd de afschaffing gevorderd met zulk een aandrang en met zulke dreigende oproeren, waarbij eenige pachters mishandeld werden en zelfs sommige het leven verloren, dat de Prins en de Staten meenden te moeten toegeven, ten einde de oproerigheid te stuiten en den geest des volks niet geheel afkeerig van het bewind te maken. Zoo de Prins in dit opzigt van zijne gewone staat-

Digitized by Google

kunde afweek, de bestraffing der oproerigen toonde genoeg, dat men boven lage vrees voor het volk verheven was.

Naauwelijks had men in de twisten over de pachterijen den wensch des volks opgevolgd, of het begon op herstelling der oude voorregten en gildekeuren, op eenen krijgsraad uit burgers, toen vrijen krijgsraad genoemd, en op verkiezing der vroedschappen en benoeming der schepenen door de burgerij enz., aan te dringen. Oud-regenten mengden zich er in, en onder hunnen invloed braken weldra op verschillende plaatsen deze democratische bewegingen uit. In Amsterdam werd door de burgers de Kloveniers-doelen in bezit genomen; men beraadslaagde daar, hoe men de vervallene burgerlijke vrijheden zou herstellen; men trachtte eene algemeene vergadering uit de verschillende wijken der stad op te roepen en verbond zich schriftelijk bij eenige bepalingen. De onderteekenaren van dit geschrift, later *Doelisten* genaamd, waren gedeeltelijk warme volksvrienden, die het opregt meenden, deels gelukzoekers, die slechts hun eigenbelang beoogden, deels bedrogene lieden. Aanvankelijk maakten de eerlijke inzigten van sommigen, dat hunne partij veld won, de regering hen ontzag en de Prins hunne eischen niet geheel afsloeg. Deze door de Staten gemagtigd om de oneenigheden te stillen, kwam in Amsterdam en ging aldaar met zijne gewone gematigdheid te werk: aan billijke eischen gaf hij gehoor, andere sloeg hij af; de rust werd hersteld; eenige misnoegden bleven er echter over: het waren zij, die alles van de omwenteling gehoopt hadden, doch zich in de gematigdheid van WILLEM IV bedrogen vonden.

Na afloop van deze oneenigheden rezen er nieuwe uit het misnoegen der burgers over de wijze van heffing der belastingen bij *collecte* door gaarders en ondergaarders. Het bleek thans duidelijk, dat de lagere volksklasse niet zoo zeer tegen de verpachtingen als wel tegen de belastingen was opgestaan. Inmiddels bragt in 1750 de gegoede klasse

Digitized by Google

met voorbeeldige vaderlandsliefde de buitengewone belasting, de zoogenaamde *vrijwillige gift*, op.

Het zou ons te ver afleiden, indien wij hier wilden gewagen van de zorg, die de Prins, dadelijk na het stillen der onrust, aanwendde voor fabrieken en koophandel. De schoone verhandeling, die van wege den Stadhouder op 27 Aug. 1751, zoowel aan de generale Staten als aan de Staten van Holland werd aangeboden, bekend onder den naam van *Propositie van Zijne Doorluchtige Hoogheid tot redres van den Koophandel*, is daarvan een bewijs.

De edele Vorst mogt er helaas geene vruchten van zien: terwijl men er over delibereerde en de uiteenloopende gevoelens de vaste en gematigde leiding des Prinsen het meest behoefden, werd hij aan het Vaderland door den dood ontrukt (20 Oct. 1751), diep betreurd door bijna de geheele natie.

's Prinsen dood ging niet met die veranderingen in de staatkunde gepaard, welke vroeger bij het afsterven van elken Stadhouder hadden plaats gehad. ANNA, voortreffelijke echtgenoote van een' voortreffelijken gemaal, aan wie de uitoefening der stadhouderlijke regten, als voogdesse over haren minderjarigen zoon WILLEM V, toen slechts 3 jaren oud, was opgedragen, volgde dezelfde staatkunde als haar echtgenoot, met gelijke gematigdheid en liefde tot het Vaderland. De gebreken van haar bestuur zijn meer aan haar vrouwelijk karakter te wijten, dan wel aan eenige verandering in de staatkundige beginselen. Ligt geraakt en door moederlijke liefde gedreven, dacht zij, dat haar voornaamste pligt bestond om het stadhouderlijk gezag ongeschonden voor haren zoon te bewaren; zij zocht de botsingen, onder hare regering meer te voorkomen dan eigene staatkunde vast te handhaven. Gehecht aan de vrienden van wijlen haren echtgenoot, volgde zij hunnen raad, doch wist niet altijd hunne verschillende inzigten juist te onderscheiden; zij was even verstandig en welwillend als WILLEM IV, maar miste die

Digitized by Google

koene kracht, die aan vrouwelijke regeringen in ons Vaderland zoo zelden eigen is geweest.

Ofschoon vele nuttige zaken werden tot stand gebragt, die WILLEM IV had aangevangen, bleven andere noodige hervormingen evenwel achter. De Prinses behartigde met kracht de propositie omtrent de belangen des koophandels; men delibereerde in de Staten met de gewone langwijligheid, en na een jaar hiermede bezig te zijn geweest, scheen men eindelijk tot een besluit te zullen komen. Niets scheen te ontbreken dan de bekrachtiging; en toch wisten zij, die er belang bij hadden dat het ontwerp niet werd ingevoerd, dit te voorkomen, en het bleef liggen, even als of men er nimmer over gedacht had. Welk een gebrek in de inrigting van den regeringsvorm! en toonde het niet duidelijk de noodzakelijkheid van een krachtig en eenhoofdig bestuur?

De oneenigheden tusschen Frankrijk en Engeland, in 1755 tot eene hoogte gerezen, welke een oorlog tusschen die mogendheden onvermijdelijk deden zijn en die weldra ineensmolten in den zevenjarigen oorlog, bragten nieuwe moeijelijkheden te weeg. Het huis van ORANJE was door familiebetrekkingen aan Engeland verbonden, en velen der achtingswaardigste staatslieden hielden eene verbindtenis met Engeland voor den steun der Republiek, terwijl de koophandel, meer uit bekrompene inzigten dan wel volgens de regels eener gezonde staatshuishoudkunde, zich met de mogendheid, die tegen Engeland was, zocht te verbinden, om afbreuk aan Engelands handel te doen. Het welzijn des Vaderlands en de binnenlandsche rust vorderden onzijdigheid in den strijd, gepaard met eene vaste houding, ten einde niet door eene der partijen overrompeld te worden, doch tevens verwijdering van alles wat tot oorlog aanleiding kon geven.

Maar hoe moeijelijk was deze staatkunde! Beide de mogendheden riepen onze hulp in op grond der bestaande tractaten; en toch wisten de Gouvernante en de haar omringende

Digitized by Google

staatslieden, vooral de griffier FAGEL, de onzijdigheid te handhaven, op eene wijze, die toonde dat men de Hollandsche schranderheid in de diplomatie niet verloren had. Intusschen gaf deze buitenlandsche staatkunde ruimschoots stof tot oneenigheid. De koophandel eischte, eenzijdig, vermeerdering der zeemagt; doch zij werd herhaaldelijk door de Prinses geweigerd, indien men niet tevens in eene vermeerdering der landmagt toestemde. Men beschuldigde haar van Engelschgezindheid, en dit werd weldra de leus van een algemeen misnoegen, dat een vruchtbaren grond vond in de door eigenbelang opgewondene en door pamphletten op het dwaalspoor gebragte menigte. Men trachtte de voortreffelijkheid van den stadhouderloozen tijd, toen men tegen Engeland den oorlog niet schroomde te voeren, te bewijzen, en de pennestrijd, onder den naam van *Wittenoorlog* bekend, om dit ééne doel draaijende, getuigde bij de meeste schrijvers van groote eenzijdigheid en partijdigheid.

Te midden van dit alles woelde de stedelijke aristocratie, vooral te Haarlem, waar men, gelijk vroeger onder WILLEM III te Dordrecht, door een kabaal de regeringsverkiezing had tot stand gebragt en nu het regt aan de Prinses betwistte dit te doen onderzoeken. Deze poogde langs den zachtst mogelijken weg de regten haars zoons te handhaven. Zij overleefde deze oneenigheden slechts korten tijd.

Bij den dood van Prinses ANNA kwam, ingevolge de resolutiën in 1753 gemaakt, het krijgsbeleid van de Unie aan den Hertog van BRUNSWIJK, voogd van den tienjarigen Prins WILLEM V, terwijl in de meeste provinciën de uitoefening der stadhouderlijke magt kwam aan de Staten, behalve in Friesland, waar de magistraatsbestelling aan MARIA LOUISA, de weduwe van den Stadhouder JOAN WILLEM FRISO, werd opgedragen. De regering was hierdoor weder gedeeltelijk een staatsgezinde geworden, waardoor de stadhouderlijke regering eene verzwakking onderging, waarvan zij zich niet herstelde na de meerderjarigheid van den Prins.

Digitized by Google

Op denzelfden dag, die de laatste was geweest van het leven der Gouvernante, waren de besluiten doorgegaan tot krachtige bescherming van zeevaart en koophandel, zonder vermeerdering der landmagt. De uitkomst bewees, dat geen oorlog uit dien maatregel voortkwam, en scheen alzoo de staatkunde door Amsterdam voorgestaan te wettigen; dit sterkte het vermoeden van Engelschgezindheid van de regenten, die eene tegenovergestelde meening waren toegedaan geweest, en leidde den grondslag tot die onvoorzigtige staatkunde, die ons later den Engelschen oorlog berokkende.

Het overlijden van de Prinses deed zoowel in Holland als in de overige provinciën een partijstrijd ontstaan tusschen de regenten, die hunnen beslissenden invloed der stadhouderlooze tijden zochten te herwinnen, en degenen die den invloed welken zij bezaten, zochten te behouden, welke laatsten weder verdeeld waren in dezulken, die den Stadhouder waarlijk toegenegen waren, en hen die onder de bescherming van den Hertog van BRUNSWIJK hunnen invloed in lands- en stadsbestuur trachtten te handhaven.

De Hertog, slim, vleijend en inhalig, was een van die menschen, die eene behoefte hebben om als magtig ontzien te worden, zonder uiterlijken glans van hoog gezag te begeeren, en die in alles gekend willen worden, niet omdat zij in de zaak zelve belang stellen, maar omdat het hun eigenliefde streelt. Intrigant meer dan staatkundig, zocht hij langs alle wegen elk van zich afhankelijk te maken, doch liet tevens ieder ongehinderd zijn weg betreden, als men zich maar voor hem boog. Niet tevreden indien anderen met hem de hoogste magt in de Republiek deelden, was hij een gevaarlijke vijand voor zijne tegenstanders, een magtig beschermer voor hen, die zijne hulp inriepen. Gehecht aan WILLEM V, als den persoon, die hem het gezag leende, nam hij diens belangen trouw waar, doch verhinderde door kleinschatting en onderdrukking de geestvermogens van den Prins in hunne vrije ontwikkeling, en maakte hierdoor zich

Digitized by Google

ook in het vervolg bij hem noodzakelijk. Dadelijk na den dood der Gouvernante trachtte hij de regenten, die zich tegen haar verzet hadden, te winnen, terwijl hij de prinsgezinden om den tuin leidde, en hierbij zoo behendig te werk ging, dat de eerlijke FAGEL er eenigen tijd de speelbal van was. Ofschoon voorzigtig genoeg om de grenzen zijner eng beperkte instructie niet te overschrijden, had hij zijn invloed al spoedig tot eene aanmerkelijke hoogte doen klimmen, en dien invloed heeft hij behouden ook na de meerderjarigheid en het huwelijk van den Prins.

WILLEM V had inderdaad een verlicht oordeel en een opregt hart; hij was werkzaam, regtschapen, weldadig, maar hem ontbraken twee eigenschappen, onontbeerlijk bij eenen vorst, inzonderheid bij den regeringsvorm der Vereenigde Nederlanden, namelijk de kunst om met menschen om te gaan en vertrouwen op zich zelven. Beide lagen gedeeltelijk in zijn ligchaamsgestel en zijne verkeerd geleide opvoeding. Ofschoon in den regel zachtzinnig en toegevend, was hij echter soms, bij gebrek aan zelfbeheersching, bitter in zijne uitdrukkingen en hoog in zijn uiterlijk gedrag. Ofschoon zijn oordeel niet onjuist was, nam hij slechts maatregelen ten halve, of nam den invloed er van weg door latere tegenstrijdige besluiten. Daarbij was hij, te midden van velerlei verleiding, niet zoo ingetogen, om geene aanleiding te geven tot smadelijke en vernederende oordeelvellingen, in een tijd, toen men begon te dweepen met burgerdeugd en vorsten en aanzienlijken op de meeste scherpe wijze begon te beoordeelen. Bij de meerderjarigheid van den Prins (1766) had de Hertog zich aan hem doen verbinden door eene *acte van Consulentschap*, welke opgemaakt was met toestemming van eenige regenten, van welke sommige geheel afhankelijk van den Hertog waren en andere de zwaarmoedigheid van den Prins vreesden, die zonder bijstand van zijn gewezen voogd de teugels van het bewind niet durfde te aanvaarden. Te voren had de Hertog zorgvuldig 's Prinsen vrienden, zoo

Digitized by Google

als BENTINCK, STEIJN en FAGEL, aan zich zoeken te verbinden; na de meerderjarigheid vertrouwde hij op eigen invloed en verwaarloosde hen geheel. Tot 1772 werd zijn gezag door den invloed van den braven Pensionaris STEIJN nog eenigzins beperkt; toen de van hem afhankelijke BLEISWIJK Raadpensionaris werd, werd zijn gezag onbepaald. Men had, na het huwelijk van den Prins met de nicht van FREDERIK *den Groote*, te 's Gravenhage eene bijna koninklijke hofhouding; de doopplegtigheid van WILLEM VI werd in 1772 met den luister als van een koningszoon gevierd: maar in waarheid ontbrak het eminente hoofd in den Nederlandschen Staat. Alle de vrienden van den Prins werden zooveel mogelijk van het hof geweerd, en waar zulks niet kon geschieden, zorgde de Hertog zorgvuldig, dat men zijne hoogheid nimmer alleen sprak.

Het was weder een tijd vol van intriges en kabalen tusschen regenten, terwijl ergerlijke processen tegen voorname personen gevoerd werden. Er heerschten door toelating van den Hertog en de begunstiging, die hij aan zijne vrienden verleende, eene flaauwheid in de regering, die bij de menigte, toen de tijdsomstandigheden ze eenmaal openbaar maakten, als misdadige verstandhouding werd aangemerkt. Verscheidene vreemdelingen, vrienden van den Hertog, waren in 's Prinsen dienst geplaatst. Zoo lang de vrede rijke schatten aanbragt, werd door deze misbruiken geen aanstoot gegeven; maar toen eenmaal de staatswagen op minder effen spoor geraakte, was alles verlamd en in het ongereede, en bleek het te laat, hoe verkeerd het is, als een vreemdeling, die een afgescheiden belang van het Vaderland heeft, den meesten invloed in een land uitoefent.

Niettegenstaande de gebreken in de regering, was de algemeene volkstoestand, van het einde van den zevenjarigen oorlog tot het begin van den Engelschen oorlog, 1763—1780, een tijdvak van groote wetenschappelijke ontwikkeling, van eendragtige zamenwerking tot hetgeen goed en edel was.

Digitized by Google

TROTZ, BONDAM, KLUIT, PIETER PAULUS beoefenden het vaderlandsche Staatsregt met een wetenschappelijken ernst, die vroeger onbekend was. Letterkundige tijdschriften en leesgezelschappen verspreidden nuttige kennis. De banden van het gezag en van de schoolsche overgeleverde geleerdheid over het geweten vielen weg. Nederland was het land der vrijheid boven alle andere landen bij uitnemendheid. Mannen, die later in den partijstrijd lijnregt tegenover elkander stonden, sloegen vóór 1780 de handen als vrienden ineen. PIETER VREEDE en BILDERDIJK bezongen zamen de vrijheid; VAN DEN KASTEELE en VAN ALPHEN maakten de gave hunner poëzy dienstbaar voor de *Evangelische gezangen*, die een geest ademden, verre boven dorre regtzinnigheid en klankengodsdienst verheven. De godsdienst greep meer in het leven in. PIETER PAULUS en ELIE LUZAC roemden om het zeerst het nut der stadhouderlijke regering; VAN DE SPIEGEL en BAVIUS VOORDA waren eenstemmig omtrent de noodzakelijkheid om de wetgeving te verbeteren; PESTEL en CRAS beoefenden met gemeenschappelijke liefde de wijsbegeerte en het natuurregt, zonder dat zij bewust waren van hetgeen hen weldra zou verdeelen.

Dit krachtig opgewekt leven van den vrijen geest ging, kon het wel anders, bij een eerste optreden op het algemeen maatschappelijk gebied, nog gepaard met veel oppervlakkigheid in de toepassing en losheid van beginselen. De grof zinnelijke zedeloosheid van vele aanzienlijken in de 16de en 17de eeuw vond thans slechts eene verandering in den vorm, door den invloed van de Fransche gewoonten en Fransche letterkunde. Bij het wegvallen van oude uiterlijke godsdienstige gewoonten, week bij velen het godsdienstig gevoel òf voor een koud rationalisme òf werd overprikkeld door sentimentaliteit. Week dorre leerstellige regtzinnigheid op den achtergrond, reinheid van beginsel, gepaard met eene zelfstandige geloofsovertuiging, was er niet dadelijk het

Digitized by Google

gevolg van. Ook toen werd een strijd gestreden tusschen het oude en het nieuwe, waarin van beide zijden vaak gezondigd werd, hier tegen de verdraagzaamheid, daar tegen den ernst en het gewigt der zaak, waarover men luchtig heen redeneerde. Het staats- en kerkgezag zochten langs geheel verkeerde middelen zich te handhaven. Onmagtig om het kwade, dat aan een halven vooruitgang verbonden is, door het betere te overwinnen, verkeerde men in den ijdelen waan, dat men door vervolging aan zedebederf en wijsgeerige studiën paal en perk zou stellen, en werkte daardoor juist tot hunne uitbreiding mede. Men zette den hoogleeraar VAN DER MARCK te Groningen af, omdat hij het natuurregt onderwees en de natuur zoo wel den grondslag van het regt als van de godsdienst beschouwde, hetgeen kleingeestige en bekrompene regenten zoowel als geestelijken angst in het hart joeg; maar juist door deze afzetting werden velen gedreven, om dat natuurregt, hetwelk als zoo misdadig werd verbannen, te onderzoeken. Een ander hoogleeraar beweerde, bij gelegenheid van eene vertaling van den bekenden BELISARIUS van MARMONTEL: dat goede heidenen even als christenen in den hemel zouden worden opgenomen, en liet zich daarbij verscheidene voor de orthodoxen aanstootelijke gevoelens ontvallen; men wilde den schrijver 's Prinsen hof ontzeggen: maar het bleef bij delibereren, de twist werd algemeen, en tot groote ergernis van het publiek werd nu een pennestrijd over BELISARIUS gevoerd, als eenige jaren vroeger over JOHAN DE WITT. De godsdienstige zin der natie werd er door geschokt, zonder dat een meer zelfstandig en zuiver geloof in staat was het nadeelige daarvan weg te nemen.

De handel, door onze onzijdigheid gedurende den zevenjarigen oorlog zeer voordeelig gedreven, behalve voor hen die al te veel gewaagd hadden in den verboden handel van oorlogs-contrabande, nam na den vrede nog toe.

De welvaart vermeerderde in alle standen. Bij de obliga-

Digitized by Google

tiën van Holland had op nieuw eene conversie van renten plaats met aflossing, en met verzekering dat gedurende eenigen tijd geene verdere aflossing zou volgen, hetgeen de 2½ pcts. tot boven pari deed stijgen. Maar de welvaart deed ook de winzucht toenemen. Zoo de vele bankbreuken in 1763 door den wisselhandel veroorzaakt werden en gedeeltelijk een verschijnsel in de handelswereld vertoonen, dat men meermalen dadelijk op een vrede ziet volgen, zoo waren de bankbreuken in 1772—1773 inzonderheid de gevolgen van zeer gewaagde speculatiën in effecten. Deze zelfde overmoed openbaarde zich weder in den handel in oorlogs-contrabande, toen de opstand in Noord-Amerika tegen Engeland was uitgebroken.

Het volk was in het algemeen tevreden. In vergelijking met vroegere tijden waren eenige oude misbruiken afgeschaft, andere waren door de meerdere oplettendheid van het algemeen op staatszaken moeijelijker gemaakt. — Het waren de gevolgen van de regering van WILLEM IV en ANNA, die zich nog na hunnen dood deden gevoelen, en die aan de stadhoudersgezinden onder WILLEM V stof gaven, om den tegenwoordigen tijd boven vroegere tijden te verheffen.

Men jubelde en juichte bij het herdenken aan het vertrek der Spanjaarden tweehonderd, — aan dat der Franschen, honderd jaren — geleden, ja bij alle gelegenheden die maar tot feesten konden worden gemaakt, en was doof geworden voor de waarschuwingen van hen, die tot voorzigtigheid vermaanden en op nog bestaande gebreken de aandacht vestigden. De Prins en de Raad van State deden voordragten tot vermeerdering van land- en zeemagt: de Staten, hierin geheel in overeenstemming met den overmoedigen volksgeest, bekommerden zich niet over de toekomst.

Op verschillende wijzen ondermijnd, geleek het ligchaam des Staats aan dat van den man, die onder een' bedriegelijken schijn van gezondheid zorgeloos voortleeft om het goede

Digitized by Google

slechts te genieten, tot dat op eens een onvoorzien toeval openbaart, dat zijn ligchaam ondermijnd is, en hij een spoedig verval van krachten ondervindt.

Zulk eene uiterlijke oorzaak, die de inwendige zwakte van de Republiek der Vereenigde Nederlanden openbaarde, was de Engelsche oorlog.

Digitized by Google

HOOFDSTUK XI.

Gevolgen van den Noord-Amerikaanschen opstand. — Staatkundige toestand bij het uitbreken der binnenlandsche onlusten. — Verschillende staatkunde van den Prins en de Prinses. — Oneenigheden in 1784 en 1785. — Onstaatkundige bemoeijingen van Pruissen. — Voortgang der democratie. — Bezetting van Hattem en Elburg. — Schorsing van den Prins als Kapitein-generaal. — Scheuring tusschen de democratie en de aristocratie. — De Prinses zoekt eene tegenomwenteling te bewerken. — Zij wordt op hare reis tegengehouden. — Intogt der Pruissische legermagt.

Meer algemeen nog dan in Frankrijk, had de Noord-Amerikaansche vrijheidsstrijd in ons Vaderland velen in geestdrift ontstoken. En dit was inderdaad zeer natuurlijk.

Onze vaderlandsche herinneringen, onze letterkunde, ons dagelijksch leven bragten ons voortdurend in aanraking met vrijheids-beginselen. In het dichtlievende tienjarig tijdvak van 1770—1780 beroemden wij ons, in genootschappen en in schouwburgen, het meest gelukkige vrije volk van Europa te zijn, en wij waren het in menig opzigt. Hetgeen elders niet mogt worden uitgegeven zag bij ons het licht. In Holland had de journalistiek de meeste ontwikkeling gekregen. De tijdingen uit Noord-Amerika werden hier het meest besproken. Daarbij was onze handel naijverig op den Engelschen. Reeds in een vroegeren oorlog tusschen Frankrijk en Engeland waren de regten van de vrije scheepvaart der onzijdigen in tijd van oorlog meermalen het onderwerp ge-

Digitized by Google

weest van levendige belangstelling. Het groote publiek, dat door de vele geschriften, nieuwstijdingen en maandschriften, meer en meer over staats-aangelegenheden mede begon te spreken, was uit onderscheidene oorzaken anti-engelsch-gezind, ofschoon onze Regering door tractaten aan Engeland verbonden was en enkele bekwame staatslieden meer in een aansluiting met Engeland dan met Frankrijk vertrouwen stelden.

In den tijd van zorgeloosheid, waarin men ruim tien jaren verkeerd had, gaf de handel en het publieke oordeel zich aan allerlei overmoed tegen Engeland over.

Nimmer heeft een klein volk met grooter ligtzinnigheid zich in een zijne welvaart vernielenden oorlog gewikkeld dan onze voorouders in den Engelschen oorlog. Terwijl de geschiedenis daarvan tot de diplomatie behoort, rust alleen op ons de taak, in het algemeen den invloed te schetsen, dien de Engelsche oorlog op den inwendigen toestand van ons Vaderland heeft uitgeoefend.

Het verzoek der Engelsche regering om de Schotsche troepen, die wij in dienst hadden, in hare dienst te doen overgaan, gaf de eerste aanleiding tot eene openbaring van gevoelens. Het verzoek kon niet worden toegestaan, zonder dat het in alle de Staten der provinciën was overwogen. Men vond het in die Staten-vergaderingen, bij de voorwaarden door den Stadhouder voorgesteld, in het algemeen billijk. Onder de tegenstanders behoorde echter Baron VAN DER CAPELLEN TOT DEN POLL. Hij oordeelde het afstaan der Schotsche brigade niet alleen strijdig met de regten der onzijdigheid, maar beschuldigde niet onduidelijk den Stadhouder van engelsch-gezindheid en liet zich verder in de meest heftige woorden over Engeland uit; de indruk van dit advies was op het gevoelen van de Staten van Overijssel niet overwegend, maar wekte eene groote beweging, toen het inhet licht verscheen. Hierdoor plaatste zich VAN DER CAPELLEN aan het hoofd der beweging ten gunste van den Noord-Ame-

Digitized by Google

rikaanschen opstand, zoodat de indruk van het advies, in 1775 uitgebragt, bleef voortduren, ook nadat de zaak der Schotsche brigade geheel was vervallen, door dat de Engelsche regering later haar verzoek had teruggenomen.

JOHAN DIRK, Baron VAN DER CAPELLEN Heer van den Poll, Appeltern, Altforst en Hagen, is een der meest invloedrijke personen in de patriotsche twisten geweest. Als "onvergelijkelijk groot" door de partij der patriotten aangebeden, is hij door de tegenpartij in een belagchelijk daglicht gesteld. De onpartijdige geschiedenis moet een meer regtvaardig oordeel vellen en hem doen kennen als een jeugdig man met veel verkregen kennis, niet zonder opregte vaderlandsliefde, maar inderdaad echt aristocratisch, vol van ijdelheid, en die sprak in de overdrijvende taal der partijschap, tot dat het woede der democratie hem tot gematigdheid stemde, en — die stierf vóór dat hij zijne populariteit had verloren.

Door een onvoorzigtig aandringen op een onbepaald convooi van oorlogsbodems om de koopvaardijschepen te verdedigen tegen het onderzoeken der Engelschen, en door een sterken handel in oorlogscontrabande had de handelsstand reeds aanleiding gegeven tot velerlei klagten, toen het ankeren van een Noord-Amerikaanschen kaper in onze havens en de eervolle ontvangst van den kapitein, — kort daarna het ontdekken van een project van tractaat met Noord-Amerika, in Amsterdam opgemaakt, en eindelijk onze toetreding tot het Russische neutraliteitsstelsel den oorlog deden uitbreken.

In plaats dat de Amsterdamsche handelsstand de nadeelen van dezen oorlog aan eigen onvoorzigtigheid toeschreef, beschuldigde men van alles den Prins en den slechten regeringsvorm. De vredelievendheid van den Prins, even als vroeger die van de Gouvernante, noemde men engelsch-gezindheid, en in den benarden toestand van het Vaderland wierp men zich geheel in handen der Franschen. In de verzuimen, die werkelijk hadden plaats gehad, door dat de Staten

Digitized by Google

steeds geweigerd hadden naar waarschuwingen te hooren, meende men geheime bedoelingen te ontdekken van den Prins en enkele regenten, en de vrede, die in 1784 volgde, deed door zijne vernederende bepalingen dit misnoegen ook na den oorlog voortduren.

Alvorens wij tot de beschouwing der onlusten hieruit ontsproten overgaan, oordeelen wij het niet ondienstig, een blik te werpen op de toenmalige staatsgesteldheid der Republiek, zonder kennis van welke de oneenigheden moeijelijk te begrijpen zijn.

De betrekking tusschen den Stadhouder en de verschillende Staten der provinciën was ten uiterste moeijelijk te bepalen. De Prins was niets meer dan een ambtenaar der verschillende Staten, die elk in hunne provincie souverein waren; maar hij had ook regten, welke hem in vele opzigten aan het hoofd van den Staat plaatsten. Daarenboven waren die regten door de bepaling, dat de waardigheden van WILLEM IV erfelijk in zijn geslacht zouden zijn, aangeboren regten geworden, en had de Stadhouder alzoo een deel aan de souvereiniteit gekregen, hetwelk hem, zonder schending van 's Lands constitutie, niet ontnomen kon worden. Dit had men echter reeds bij de meerderjarigheid des Stadhouders miskend, toen de Hertog VAN BRUNSWIJK, om den staatsgezinden regenten genoegen te doen, den Stadhouder eene *nieuwe* commissie had laten beëedigen, ofschoon slechts in eenige niets beduidende punten onderscheiden van die van WILLEM IV. Alleen Friesland had toen beweerd dat een *nieuwe* lastbrief niet te pas kwam, omdat de Prins in de regten van zijnen vader opvolgde, en derhalve zijne magt niet veranderd mogt worden. Het was echter bij eenige andere provinciën doorgedreven, zoodat reeds vóór de onlusten de regtsvraag was uitgemaakt, dat de Prins zijne magt van de Staten en niet van het erfregt ontleende, en, daar dit nu eenmaal was aangenomen, scheen daaruit te volgen, dat de Staten, geheel souverein zijnde, naar welgevallen zijne com-

Digitized by Google

missie konden schorsen of veranderen. Intusschen waren, volgens veler gevoelen, de Staten zelve geen souvereinen, maar de steden, die op de dagvaart verschenen, en ook aan deze zou alzoo het regt toekomen, om over het gezag des Stadhouders te beschikken.

Bij deze, reeds in vroeger' tijd meermalen door enkelen voorgedragene staatkundige beginselen, kwam nu de vrijheidsgeest van Noord-Amerika. Ook aldaar volgde men een foederatief systema, ook aldaar was het congres geen souverein; maar de gebeurtenissen hadden er de leer doen aannemen, dat alle magt een uitvloeisel van den wil des volks moest zijn, en dit was eene nieuwigheid voor het grootste gedeelte der natie, ofschoon de staatkundige beginselen der *"nieuwe plooi"* in 1703, der *Doelisten* in 1747 en de Fransche wijsbegeerte van ROUSSEAU en VOLTAIRE deze gevoelens reeds bij sommigen in ons Vaderland ingang hadden doen vinden. Deze democratische beginselen werden in 1781 voor het groote publiek gebragt door een boekje: *Aan het Volk van Nederland*, dat algemeen verspreid, zeer veel indruk verwekte. Het vond aanvankelijk bestrijding in *de Post van den Nederrhijn*, het meest gelezen weekblad der patriotten, dat het oud Hollandsch vrijheidsgezind stelsel voordroeg: — dat het stemregt wel behoorde uitgebreid te worden volgens de oude privilegiën, — dat in het belang des volks moest geregeerd worden, — maar dat de regering zelfstandig moest gevoerd worden door hen, die door aanzien, geboorte en verkregen opleiding daartoe de meeste geschiktheid bezaten.

De aristocratie, voor zoover zij de anti-engelschgezinde en anti-stadhouderlijke rigting was toegedaan, was dan ook niet afkeerig van de patriotsche beginselen in *de Post van den Nederrhijn* voorgedragen; — het volk, dacht men, zou zich ligt door hen laten leiden, want het begeerde zelf geen deel aan de regering, maar slechts invloed op de aanstelling der regenten. — Velen vonden dit billijk.

Toen eenmaal de zucht tot verandering begon te werken, moest

Digitized by Google

hare openbaring in de onderscheidene provinciën geheel verschillend zijn. Zij was toch niet tegen het foederative stelsel gerigt; de Unie van Utrecht werd nog als de volmaaktste grondwet geprezen; de meerdere volksinvloed en de verbeteringen die men begeerde, bepaalden zich tot de provincie of tot de stad, waarin men woonde; en indien er al soms eenige vereeniging tusschen de misnoegden uit verschillende plaatsen tot stand kwam, het was niet om over één gemeenschappelijk belang te raadplegen, maar om over de gezamentlijke handhaving der bijzondere belangen overéén te komen.

De regering was in de steden zoowel als in de Staten bij de meerderheid der onderscheidene leden van de regeringscollegiën. Van daar dat, indien de meerderheid der Staten de partij der misnoegden trok, in den geest van het toenmalige staatsregt, een verzet tegen den Stadhouder geene misdaad was: — men volgde immers zijnen souverein, — terwijl in de naburige provinciën, waar de meerderheid zich voor den Stadhouder verklaarde, zoodanig verzet als landverraad kon gestraft worden. De verwarring hieruit veroorzaakt maakt voor den onkundige met ons voormalig staatsregt de geschiedenis der patriotsche onlusten duister en onbegrijpelijk. Antistadhoudersgezindheid was in Gelderland misdadig, omdat de Staten van dat gewest de zijde des Stadhouders kozen, terwijl daarentegen de aanhangers van den Prins in Holland geacht werden zich tegen de souvereiniteit der Staten te verzetten.

Naar de verschillende omstandigheden, waarin men zich geplaatst vond, was men in Prinsgezinden en Patriotten verdeeld.

Tot de eersten behoorde al wat van den Prins als Kapitein-generaal afhankelijk was: de officieren der armee, de vreemdelingen, die wij in dienst hadden, de generaliteitsambtenaren en de regenten, die door hem in de regering waren geplaatst of die zich met de staatkunde van Amster-

Digitized by Google

dam in den Engelschen oorlog niet hadden kunnen vereenigen.

Tot de patriotsche aristocratie behoorden het overblijfsel der staatsgezinde partij en die regenten, die in de gevorderde verbeteringen de bevestiging van eene door democratie gematigde aristocratie zagen. Ofschoon velen slechts door eigenbelang en haat tegen het stadhouderschap geleid werden, ontbrak het echter onder hen niet aan anderen, die in opregtheid de alliantie met Frankrijk en de beperking van het stadhouderlijk gezag in het belang van het Vaderland noodig oordeelden. Deze regenten maakten in Holland, waar men zich het meest tegen den Stadhouder gedurende den Engelschen oorlog verzet had, de meerderheid der Staten uit, even als in Overijssel, waar die meerderheid echter slechts zeer gering was. Ofschoon in Gelderland de stedelijke regeringen gedeeltelijk ook patriotsgezind waren, hadden echter de oranjegezinden in dat gewest, even als in Zeeland en Groningen, in de Staten de meerderheid.

Tot de eigentlijke patriotten behoorden de kooplieden, die over den Engelschen oorlog ontevreden waren geweest; diegenen, die niet tot de heerschende Kerk behoorden, en hierdoor van het staatsbestuur werden uitgesloten; vele geletterden, vooral dezulken, die de wijsgeerige wetenschappen beoefenden; de predikanten, welke niet streng regtzinnig waren, en ten laatste, gelijk zulks bij alle volksberoerten het geval is, de fortuinzoekers.

De ridderschap ondersteunde de regten des Stadhouders; de laagste klasse van het volk, ofschoon inderdaad meer oranjegezind, was echter het meest op de hand van diegenen, die haar onthaalden en opruiden.

Tusschen deze partijen werden in den beginne zeer velen heen en weder geslingerd. Naarmate de onlusten in hevigheid toenamen, koos men partij, met dat ongelukkig gevolg, dat vrienden, broeders, ja zelfs echtgenooten van

Digitized by Google

elkander in politieke gevoelens verschilden, en haat en tweedragt de plaats der liefde en eensgezindheid innamen.

Zoo er vroeger meermalen in ons Vaderland oproeren hadden plaats gevonden, het patriotisme van 1781—1787 was de eerste dweepende zucht naar staatshervorming, ten gevolge van eene door geschriften en gesprekken gevormde openbare meening. Zij was in vele opzigten oppervlakkig, maar ook niet zonder edele zucht naar het betere. Er bestaat alle grond om te gelooven, gelijk dan ook door verschillende oranjegezinde schrijvers erkend wordt, dat de meesten de verbeteringen in het staatsbestuur te goeder trouw begeerden en in den beginne het voorgestelde doel zonder oproer meenden te kunnen bereiken. Nog vóór den vrede met Engeland had de patriotsche partij in menig opzigt de overwinning behaald. In verscheidene plaatsen vielen democratische bewegingen voor, die met moeite onderdrukt werden. Overal vormden zich, onder de leiding van VAN DER CAPELLEN TOT DEN POLL en zijnen minder schranderen en ruim zoo heftigen neef VAN DER CAPELLEN TOT DE MARSCH, vergaderingen, uit welker midden zich de volksstem verhief.

Bij deze zorgwekkende bewegingen was de oranjepartij niet eensgezind. De Hertog VAN BRUNSWIJK bevond zich nog aan het hoofd der regering, doch bezat sinds den Engelschen oorlog het vertrouwen der oranjegezinden niet meer, evenmin als dat der staatsgezinde patriciërs; alleen op den Prins was zijn invloed nog zeer groot. Eenigen der oranjegezinden wilden den Prins van dien invloed ontheffen, en hiertoe moest de Hertog verwijderd worden. Onder hen behoorde inzonderheid JOACHIM RENDORP, een man, in den heftigen partijstrijd door velen miskend, maar in waarheid door kennis en vaderlandsliefde boven velen zijner tijdgenooten verheven. De verwijdering van den Hertog werd verkregen, hoewel niet dan met groote moeite. Doch het doel werd slecht bereikt: de Prins daalde in de meening der natie door de openbaar gemaakte *acte*

Digitized by Google

van consulentschap, die men als een inconstitutioneel verdrag veroordeelde, op grond dat de Hertog bij de meerderjarigheid van WILLEM V had moeten beloven, zich niet meer met zaken van binnenlandsch bestuur te zullen bemoeijen.

Het was moeijelijk den Prins in de oogen der natie te verheffen, nog moeijelijker hem zelven te doen handelen; zijn eigen oordeel mistrouwende, dobberde hij steeds tusschen de verschillende gevoelens, die men hem voorhield. Velen der oranjegezinden wendden zich dan ook van hem af en zochten de handhaving der stadhouderlijke magt bij de Prinses. Deze in vele opzigten voortreffelijke Vorstin verdiende, wat de kunde in het leiden van staatkundige handelingen betreft, zeker verre den voorrang boven haren weifelenden gemaal; maar aan het hof van FREDERIK *den Groote*, waar men niet het minste verzet tegen de koninklijke waardigheid duldde, opgevoed, had zij weinig begrip van het stadhouderlijk gezag en nog minder kennis van het Nederlandsch volkskarakter. Zij wilde de zaken gedwongen hebben, en waar hare magt te kort schoot, was het op Pruissische hulp, dat zij hare hoop vestigde. Dit verschil in staatkunde tusschen den Prins en de Prinses bleef echter bij velen onopgemerkt, terwijl anderen voor den drang der omstandigheden weken en gereed waren vreemde hulp aan te nemen, indien zij kwam, ofschoon zij, in den beginne althans, meenden, dat men door meer nationale middelen de zaken zou kunnen redden, indien men de staatkunde van WILLEM I en WILLEM IV volgde, om de Nederlanders te vieren, en door hunne dwaasheden zelve te overtuigen. — Maar wie bezat in dat oogenblik tot zulk eene staatkunde genoegzame bekwaamheid! — De Prins zocht zich telkens te regtvaardigen en te verontschuldigen, doch deed dit zonder de minste menschenkennis en verloor hierdoor zijn ontzag. De Prinses zocht uit te dooven en over te halen, maar de geest was zoo algemeen, dat hij niet uitgedoofd,

Digitized by Google

en de tegenpartij zoo magtig, dat zij door den overgang van eenige weinigen niet verzwakt kon worden.

De oneenigheden gedurende het jaar 1783 bestonden voornamelijk in verschillen over de regeringsverkiezingen in de steden. Ofschoon op sommige plaatsen het volk aandeel in die verkiezingen vorderde, was het echter in de meeste plaatsen slechts de stedelijke aristocratie, die zich zelve buiten den Stadhouder tot regeringsposten zocht te benoemen. De verschillen bleven meest onbeslist, want noch de Stadhouder noch de patriciërs waren sterk genoeg, toen de oneenigheden met den Keizer van Oostenrijk de oprigting der schutterijen bevorderden, het volk daardoor de wapens in de hand gaven, en, wat meer was, de alliantie met Frankrijk tot stand bragten.

Het jaar 1784 zag de oneenigheden over de bestelling der stedelijke regeringen vermenigvuldigen. Het waren nu niet meer alleen de regenten, die van den Stadhouder wilden onafhankelijk zijn, maar het was het volk, hetwelk zelf aandeel in de magistraatsbestelling erlangde. Een boek, getiteld *de grondwettige herstelling van Nederlands Staatswezen*, werd het staatkundig programma der patriotten. Het hield den foederativen regeringsvorm in stand, wilde de Stadhouders tot *tribuni plebis* (gemeensmannen), om het volk tegen de aristocratie te handhaven, gemaakt hebben, en begeerde aan den anderen kant dat slechts aanzienlijke burgers, door het volk gekozen, met regeringsambten zouden bekleed worden. De aristocratie en democratie waren nog gedeeltelijk verbonden.

Te midden van de veelvuldige twisten, die op sommige plaatsen reeds tot oproer oversloegen, deden de herhaalde en dreigende vermaningen van het Pruissische hof, dat zijnen minister als middelaar wilde zien aangesteld, niets dan de ontevredenheid nog verder uitbreiden. Eerst was men, zeide men, een speelbal van den Hertog VAN BRUNSWIJK geweest, daarna van Engeland en nu zoude men het worden van Pruissen. De vertoogen maakten geenen indruk hoege-

Digitized by Google

naamd ten goede; zelfs verscheidene prinsgezinden konden het niet goedkeuren, dat een vreemd Vorst zich met de "domestike" aangelegenheden der Republiek bemoeide. De patriotten sloten zich nog enger aan Frankrijk, en de natie werd door al deze diplomatische bemoeijingen hoe langer hoe meer van den Stadhouder vervreemd.

In dezen toestand van zaken stierf VAN DER CAPELLEN TOT DEN POLL, de eenigste man misschien, die door zijnen invloed op het volk deszelfs uitspattingen had kunnen voorkomen. Zijn dood werd als eene algemeene ramp door de patriotten betreurd. Met hem verdween de band tusschen de patriotsche aristocratie en de democratie, welke reeds verslapt was door onderhandelingen, die de eerste met den Prins had aangeknoopt. Beide partijen stonden thans afgescheiden van elkander. Aan het hoofd der eerste bevonden zich de *volksgezinde* regenten, die te Amsterdam te zamen kwamen, — aan dat der laatste de vergadering der afgevaardigden uit de verschillende schuttersgenootschappen te Utrecht. De partij der regenten, die te Amsterdam vergaderde, wedijverde steeds voor eene uitbreiding van den volksinvloed op de magistraatsbestelling, doch vooral voor eene beperking van de uitvoerende magt des Stadhouders; de schuttersgenootschappen poogden een bewind daar te stellen, waarin de volksvergaderingen een onmiddellijken invloed op de regering uitoefenden.

In het begin van het volgende jaar scheen de patriotsche aristocratie de overhand te zullen erlangen. De geweldige taal, die op de burgervergaderingen gevoerd werd, deed vele patriotten van de democraten tot de partij der volksgezinde regenten overgaan. Vele democraten namen op meer dan eene plaats afscheid van hunne genootschappen, omdat zij aan het slagen hunner pogingen wanhoopten. De stadhouderlijke partij geloofde reeds de democratische half overwonnen, en tastte thans eenige der meest geruchtmakende schrijvers aan; doch juist dit wakkerde de geestdrift der hevige democraten slechts op.

Digitized by Google

Weldra verbonden zich de hoofden der volkspartij naauwer te Utrecht. De stad was geheel in hunne magt; een democratisch bewind werd er door hen aangesteld. Afgezondenen uit de vergadering van volksgezinde regenten te Amsterdam mogten de democraten tot gematigdheid en tot gemeenschappelijk handelen aanmanen; men geloofde zich magtig genoeg en sloeg deze raadgevingen in den wind.

Terwijl dit te Utrecht voorviel en de Staten van Friesland en Utrecht, eerst staatsgezind, bij het dreigen der democratie zoo ijverig prinsgezind werden als de Staten van Gelderland reeds waren, hadden de patriotten in Holland en Overijssel de meerderheid in de Staten geheel op hunne hand gekregen. De oranjegezinden mogten in Zeeland en in Holland het gemeen opruijen om oranjegezindheid aan den dag te leggen; de tegenpartij nam hieruit gelegenheid om den Prins in minachting te brengen en zijne waardigheden te verkorten. Na het 's Gravenhaagsche oproer in September 1785, ontnam men aan den Prins het kommando van 's Gravenhage, en dit werd weldra gevolgd door een besluit, dat alle teekenen van souvereiniteit, die de Stadhouder bezeten had, vernietigd zouden worden.

Ingevolge deze bepalingen reden de afgevaardigden uit Dordrecht, HUGO GEVAERTS en CORNELIS DE GIJSELAAR, in het voorjaar van 1786, naar de vergadering der Staten, door de poort, waardoor sinds 1747 alleen de Stadhouders gewoon waren te rijden. Eenige oranjegezinden hielden het rijtuig aan; met ongehoorde gestrengheid werd een van hen als schuldig aan gekwetste majesteit ter dood veroordeeld, en het was niet dan op dringend aanhouden der afgevaardigden uit Dordrecht, dat hij het leven behield; zoo ver dreef men in Holland het beginsel, dat bij de Staten en niet bij den Stadhouder de souvereiniteit was! De verbittering tegen den Stadhouder, door partijgeest en opgewondenheid gaande gemaakt, nam, te gelijk met de hevigheid der democratie, elken dag toe, toen nieuwe

Digitized by Google

gebeurtenissen de partij der beweging nog verder voortstuwden.

Het hof van Gelderland had eene publikatie uitgevaardigd, waarbij de krachtdadige handhaving der regeringsreglementen van 1672 werd aangekondigd. De steden Elburg en Hattem weigerden deze publikatie te doen afkondigen. De Staten van Gelderland gelastten daarop, dat gemelde steden door militairen, des noods met geweld, zouden bezet worden. Naauwelijks was dit besluit bekend, of men zocht zich in allerijl tot tegenweer in staat te stellen. Van alle streken des lands kwamen schutters te hulp, en met de geestdrift die er toen bestond, zou de inneming dier beide steden een bloedbad hebben aangerigt, indien niet VAN DER CAPELLEN TOT DE MARSCH aangeraden had, om na eenen kleinen wederstand, ten blijke dat men voor geweld bukte, op Overijssels grondgebied te wijken. Zijn raad voorkwam de bloedstorting, maar kostte hem zijne populariteit.

Ontzettend was de indruk, dien het bezetten van Hattem en Elburg bij de patriotten in Holland en Utrecht te weeg bragt. De opgewondenheid sprak van eene geweldige slagting, waarvan niets, en van gruwelijke plunderingen, waarvan slechts een weinig waar was. Het geroep, dat geen krijgsvolk in burgertwisten mogt gebruikt worden, deed zich van alle kanten hooren; maar elke provincie was souverein. De Staten van Holland konden niets dan besluiten, dat geene troepen ter hunner repartitie staande, in Gelderland zouden mogen dienst doen, en den bondgenooten verzoeken, de beslissing der bestaande geschillen niet door geweld te doen plaats grijpen. DE GIJSELAAR wilde in de Staten van Holland: dat men den Stadhouder, dien hij als de bron van al het kwaad in de Republiek beschouwde, aanschreef, dat hij zou doen blijken afkeerig te zijn van de geweldige maatregelen in Gelderland genomen, — in geval van niet voldoend antwoord, hem als Kapitein-generaal der provincie suspendeerde, en voorts — aan de troepen in Holland orde

Digitized by Google

gaf, om zich marschvaardig te houden, ten einde tegen den vijand van den Staat gebruikt te worden.

Het antwoord van den Prins scheen onvoldoende, en de schorsing werd den 11en Sept. 1786 uitgesproken. De gewapende burgercorpsen boden hunnen bijstand den Staten aan, om het Land tegen den vermeenden dwingeland te verdedigen. Een groot deel der regenten zag zwarigheid in het aannemen van die hulp, zelfs DE GIJSELAAR, — maar het gevaar van het oogenblik drong.

Te Delft werd de goedhartige WILLEM V met ALVA en PHILIPS vergeleken: *hij had den arm des gewelds uitgestrekt tegen zijne medelandgenooten, om zijne handen in hun bloed te wasschen, om hunne woningen in puinhoopen te herscheppen, en om het vermaak van* NERO *en de wraak van den Spaanschen dwingeland zaam te paren.* Van alle plaatsen kwamen adressen aan de Staten van Holland, in welke op eene krachtdadige verdediging werd aangedrongen. De generaal-majoor VAN RIJSSEL werd in de plaats van den Prins tot opperbevelhebber in Holland aangesteld. Aan de stad Utrecht werden troepen beloofd, in geval de prinsgezinden uit Gelderland haar mogten aanvallen. De Fransche gezant zeide hulp aan de patriotten toe. De opgewondenheid had haar toppunt bereikt.

Bijna gelijktijdig met de bezetting van Hattem en Elburg, had de vergadering van volksgezinde regenten te Amsterdam eene acte van onderlinge verbindtenis in het licht gegeven, op dezelfde grondbeginselen, als de *Grondwettige herstelling* had aangeprezen. Zij bevredigde echter de hevige patriotten niet meer, wier eischen hoe langer hoe uitgebreider werden. Verscheidene regenten neigden tot eene schikking met den Stadhouder, doch hierin vond men zich belemmerd, deels door de hevige volkspartij, die elke schikking eene schandelijke *mediatie* noemde, — deels door de onverzettelijkheid der Prinses, die de onderhandelingen met de Fransche en Pruissische zaakgelastigden op zich genomen had,

Digitized by Google

en deze aan den Prins slechts gedeeltelijk mededeelde, — deels door het karakter van WILLEM V, die op het oogenblik dat er gehandeld moest worden, niets deed dan lange missiven schrijven en op het papier de overwinning behaalde, zonder de verhitte gemoederen tot bedaren te brengen, — deels door de onverzettelijkheid der aristocratie, welke hare eischen van eene van den Stadhouder onafhankelijke regeringsbestelling niet wilde matigen, ofschoon haar de kracht ontbrak om zich aan het hoofd der patriotten te handhaven.

De onderhandelingen werden afgebroken; maar in plaats dat dit de verdeelde patriotten tot eenstemmigheid zou hebben gebragt, werd de scheuring tusschen hen telkens grooter.

In Utrecht en verscheidene andere plaatsen was het intusschen tot eene volslagene regeringloosheid gekomen; de hevigheid der volksleiders vervulde de stillen in den lande met vrees. De Staten van Holland en de algemeene Staten stonden vijandig tegen elkander over. De burgerij der stad Utrecht, waar men den Rijngraaf VAN SALM tot opperbevelhebber had benoemd, en de Staten der provincie waren in openbaren oorlog; reeds had het burgerbloed bij een gevecht te Vreeswijk gevloeid, waar de patriotten waren aangevoerd door D'AVERHOULT, den afstammeling van een Franschen refugié. Terwijl de Prins met de Geldersche troepen te Zeist gelegerd was, had Holland zich ter verdediging voorbereid. Alles scheen een rampzaligen burgeroorlog te voorspellen.

De Prinses van ORANJE, de kloeke en zorgvuldige moeder van hare kinderen, al het gevaar inziende, hetwelk uit een langer verwijl om de onlusten te dempen zou voortkomen, trachtte in deze omstandigheden de oranjegezinden tot eene gelijktijdige beweging, ten voordeele van den Stadhouder, over te halen, met heimelijk inzigt, om, zoodra dit mislukte, de Pruissische legermagt in te roepen. Als voorbereiding hiertoe had BENTINCK in Holland verschillende Oranje-societeiten opgerigt en had de Zeeuwsche Raadpensionaris VAN DE SPIEGEL, die Engelsche hulp had willen

Digitized by Google

aannemen, eene reis gedaan naar Holland, Utrecht en Nijmegen. Op den 28en Junij begaf zich de Prinses, terwijl op verschillende plaatsen bewegingen ten gunste van den Prins van ORANJE uitbraken, naar 's Hage, doch werd aan de Goejanverwellensluis bij Schoonhoven, op bevel der commissie ter verdediging van Holland, tegengehouden. In de omstandigheden waarin men verkeerde konde deze commissie, die aan de Staten van Holland onderworpen was, moeijelijk anders handelen. De tegenwoordigheid der Prinses in Holland had de opgewondene gemoederen der patriotten misschien tot dolzinnigheid doen overslaan, en, zonder genoegzame magt, zou hare tegenwoordigheid tot niets gestrekt hebben, dan om een bloedbad aan te rigten tusschen twee elkander in krachten niet geheel ongelijke partijen.

De Prinses keerde, na haar belette reis, naar Nijmegen terug, en weldra trok de Pruissische legermagt onze grenzen over. De patriotten riepen de hulp der Franschen in; maar het was te laat. Men had de raadgevingen van VAN DER CAPELLEN TOT DE MARSCH, die reeds vroegtijdig het plan der Prinses had doorzien, in den wind geslagen. De Staten van Holland hadden, deels uit een beginsel van zuinigheid, deels uit andere redenen, gedraald Fransche troepen, met LAFAYETTE aan hun hoofd, in dienst te nemen, en thans waren de Pruissen reeds in aantogt. Daarenboven was de Fransche minister VERGENNES gestorven, en met hem had zijne opruijende buitenlandsche staatkunde een oogenblik plaats gemaakt voor de vredelievende beginselen van zijnen opvolger MONTMORIN. Het vertrouwen der patriotten op hunne sterkte en de Fransche hulp bleef echter zeer lang onbepaald. Zelfs toen de Pruissische troepen het grondgebied der Republiek reeds betreden hadden, sloeg men er geen geloof aan. In plaats van zich tot gematigdheid te stemmen, wilden de burger-corpsen WILLEM VAN ORANJE, als eenen gedeclareerden vijand der Republiek, schuldig verklaren aan

Digitized by Google

hoog verraad. De gewapende burgerijen vormden zich tot benden, die, onder den naam van vliegende legertjes bekend, in Holland en Utrecht de verregaandste ongeregeldheden aanrigtten en willekeurig de regeringen afzetten. De regeringloosheid was ten top gestegen. Zoowel de zwakke en steeds weifelende Raadpensionaris VAN BLEISWIJK als de Staten van Holland en de stedelijke regeringen, vooral te Amsterdam, waren geheel en al onderworpen aan de hevige volksleiders, en in dien toestand was het niet te verwonderen dat de, in zich zelve verdeelde, door de Franschen bedrogene, door hunne aanvoerders verlatene, patriotten slechts een zwakken tegenstand tegen de geregelde Pruissische legermagt konden bieden; en toch zouden, indien de gematigde partij zulks niet had verhoed, eenige opgewondene heethoofden den ongelijken strijd hebben aangevangen. Amsterdam werd reeds ter verdediging voorbereid, een jeugdig patriot, Dr. C. R. T. KRAYENHOFF, werd over het doen van inundatiën geraadpleegd, — toen gelukkiger wijze de omkeer ook binnen deze stad zonder bloedstorting plaats greep.

Zoo werd bij een volk, dat tien jaren vroeger in menigvuldige lofdichten nog als het meest vrije en gelukkigste zich zelf had bewierookt, de burgeroorlog, waarin hartstogtelijke partijschappen, uit oppervlakkig oordeelen ontstaan, het bijna gestort hadden, — alleen door vreemde soldaten voorkomen, — omdat aan de nationale regering, bij eene gebrekkige staatsregeling, alle veerkracht ontbrak.

Digitized by Google

HOOFDSTUK XII.

Eerste gevolgen der herstelling. — VAN DE SPIEGEL wordt Raadpensionaris. — Moeijelijkheid zijner betrekking. — De acte van guarantie. — Binnenlandsch bestuur. — Belgische onlusten — Pogingen om de omwentelingsgezinden te onderdrukken. — Oorlog met Frankrijk. — Intogt der Franschen. — De Prins verlaat het Land. — VAN DE SPIEGEL wordt gevangen genomen.

De volbragte omwenteling voorspelde in den beginne weinige goede vruchten. De partij der Prinses maakte van de behaalde overwinning een verkeerd gebruik. In plaats van vergeving, die het te goeder trouw dwalen der meeste patriotten verdiende, — volgens het oordeel van RENDORP, wiens huis door hen was geplunderd, en die dus weinig reden had hun toegenegen te zijn, — beoogde de overwinnende partij niets dan strenge vervolging. Men mogt in naam eene amnestie uitvaardigen, de uitzonderingen waren zoo menigvuldig, dat zij dien naam niet verdiende. Eenige patriotten werden ter dood veroordeeld, — gelukkig bij verstek, — andere met tuchthuis gestraft, duizenden werden gebannen of namen de vlugt. Alles scheen eene staatkunde van onderdrukking te voorspellen, en zelfs de benoeming van VAN DE SPIEGEL, den Pensionaris van Zeeland, dien men de partij van de Prinses toegedaan rekende, tot Raadpensionaris van Holland, scheen daartoe te moeten strekken. Men bedroog zich echter hierin: het was er verre af, dat deze kundige man de beginselen van eenen BENTINCK en MERENS, de gelastigden tot de magistraatsverandering, zoude volgen.

Digitized by Google

Bij de regeringsveranderingen in 1787, kwamen onderscheidene personen het eerst op het staatstooneel, en onder dezen drie mannen, die in lateren tijd hunne gehechtheid aan het Huis van Oranje en het Vaderland op uitnemende wijze hebben aan den dag gelegd: de 25jarige GIJSBERT KAREL VAN HOGENDORP, die een ijverig deel had genomen in de pogingen tot herstelling van het stadhouderlijk gezag, werd Raad en kort daarna Pensionaris van Rotterdam, en als zoodanig lid der Staten van Holland, alwaar hij al spoedig invloed verkreeg. ADAM FRANÇOIS JULES ARMAND VAN DER DUYN, op 16jarigen leeftijd reeds luitenant bij het regiment Oranje-Nassau, bij de tegenomwenteling tot een hoogeren rang bevorderd, werd kort daarna kamerheer aan het hof van den Stadhouder en na het verlaten van de militaire dienst in 1793, lid van de ridderschap in Holland, door den invloed van den Prins, niettegenstaande die ridderschap zwarigheid had gemaakt, als leden toe te laten hen, die door eene bediening aan het hof verbonden waren. LEOPOLD VAN LIMBURG STIRUM diende reeds als militair en werd weldra intendant der domeinen in Noord-Braband. Onder de vrienden van het Huis van Oranje behoorden verder toen reeds HENDRIK en ROBERT FAGEL, de oudste griffier der Generale staten, de jongere in militaire dienst, — T. C. VAN HEERDT, J. C. VAN DER HOOP, O. REPELAER VAN DRIEL, HENDRIK VAN STRALEN en W. F. ROËLL, die in 1794 tot tweeden Pensionaris van Amsterdam werd benoemd, alle jeugdige mannen, die wij later in de geschiedenis zullen terugvinden.

Was er ooit eene moeijelijke ambtsbetrekking, het was die van den Raadpensionaris VAN DE SPIEGEL. De orde, door vreemde bajonnetten was wankelend, nadat de vreemde ondersteuning ophield; de tegenpartij was met geweld onderdrukt, niet vernietigd; door kracht van wapenen overwonnen, niet door daden of woorden overtuigd. Patriotsche patriciërs zochten zich met de herstelde regering te verzoenen, maar zij zetten geen kracht aan de herstelling bij, omdat hunne daden bij het volk ver-

Digitized by Google

dacht waren en bij de meesten slechts zeer middelmatige personen waren. Daarenboven werd die overgang niet gaafweg aangenomen door de heftige oranjegezinden, die slechts van vernietiging hunner tegenpartij droomden en van vergeving en verzoening niets weten wilden. De gematigden onder de patriotten, zoo als een SCHIMMELPENNINCK, KANTELAAR en anderen, betreurden wel de ongeregeldheden, door de democratische partij aangerigt, maar hunne beginselen — dat het gebrekkig staatsbestuur verbeterd en de volksinvloed behoorde uitgebreid te worden, waren door de gebeurtenissen niet aan het wankelen gebragt. De val der patriotten was, naar hun oordeel, niet te wijten aan eene verkeerdheid van beginselen, maar aan gebrek van eenheid in hunne pogingen, aan den overgang der patriciërs, die de patriotten op het hagchelijkste oogenblik verlaten hadden, en aan de doldriftige handelingen der hevige democraten, welke dien overgang hadden uitgelokt.

Men leefde daarbij in een tijd van theoretische bespiegeling, die bij zeer velen met warme godsdienstige geloofsovertuigingen gepaard ging. Het Christendom wekt een zeer idealische beschouwing der zamenleving op, waaraan de beginselen van vrijheid, gelijkheid en broederschap niet vreemd zijn. Terwijl *Teyler's genootschap* de prijsvraag uitschreef over de gelijkheid der menschen, en de verhandelingen van CRAS en PAULUS in 1791 bekroond werden, ontbrak het niet aan predikanten en dichters, die dezelfde beginselen als de uitspraken van het Christendom verkondigden. Bij het streng veroordeelen van het gebrekkige, dat men in het staatsbestuur en in den zedelijken toestand der maatschappij opmerkte en dat men dacht zonder groote moeite te kunnen verbeteren, had men geene geopende ooren voor de bezadigde en kalme redenering en was men geneigd het goede dat men werkelijk bezat, te miskennen. Men dweepte met de regten van den mensch: maar het geschrift van ADRIAAN KLUIT: *De rechten van den mensch geene gewaande*

Digitized by Google

rechten in Nederland, werd de aandacht naauwelijks waardig gekeurd. Men verhandelde over de vrijheid en den besten regeringsvorm, alsof het positive Staatsregt reeds alle kracht verloren had en de geschiedenis geene waarde bezat, dan alleen om de dwingelandij der vorsten en der aristocraten aan te wijzen. Men verwachtte eene volmaakte maatschappij, zonder te bedenken, dat deze tot voorwaarden heeft algemeene verstandelijke en zedelijke ontwikkeling. Bij de opgewonden geestdrift voor het volmaakte waren de meeste patriotten echter afkeerig van geweld. Van hen had de oranjepartij geene ondersteuning te hopen, want de vervolging had hun hart van haar vervreemd, doch ook geen feitelijken wederstand en binnenlandsche zamenzwering te duchten. Gereed om eene omwenteling, indien zij tot stand kwam, toe te vallen en door hunne gematigde beginselen voor overdrijving te beschermen, waren zij meer te ontzien dan te vreezen.

De eigentlijke democratische partij was daarentegen zeer gevaarlijk voor de binnenlandsche rust. Door driften meer dan door liefde tot het ideale geleid, voor een groot gedeelte door eene oppervlakkige wijsbegeerte van godsdienst en strenge zedelijkheid losgemaakt, scheen elk middel haar geoorloofd, al was het ook oproer of zamenzwering, indien het slechts strekken kon om den tempel der vrijheid op te rigten. Volgens de eigene bekentenis van de volgers dezer partij, waren — en dit deden zij in 1795 tot hunnen lof gelden! — van 1787 af, hunne pogingen om eene omwenteling te bereiken altijd werkzaam geweest. Voor een groot gedeelte gebannen en naar Frankrijk gevlugt, was hun verblijf aldaar voor hen eene vruchtbare kweekschool van verwarde democratische begrippen.

Wat was te midden van deze partijen een bewind, hetwelk noch eenheid, noch populariteit bezat, en dat door zijne afhankelijkheid van plaatselijke besturen van alle veerkracht ontbloot was; — een bewind, met maatregelen be-

Digitized by Google

gonnen, die de natie van de regering vervreemd hadden, en waarbij de dwaze ijver der zoogenaamde vrienden van het Huis van Oranje niet minder te vreezen was, dan de onverzettelijke tegenstand van zijne vijanden? — In de generale directie zoowel als in de gewestelijke en stedelijke besturen bestonden gebreken, — ieder erkende dit, doch iedere partij wilde ze naar hare inzigten verbeterd hebben, en elk voorstel hieromtrent scheen aanleiding te zullen geven tot hernieuwing der pas gesmoorde partijschappen; daarbij wilde een groot gedeelte van de oranjepartij geene vernieuwing — maar slechts herstelling — van den ouden regeringsvorm.

Bovendien waren 's Lands zaken in een zeer verwarden toestand: — de finantiën, vooral die van Holland, waren achteruit gegaan, — de provinciën tusschen elkander verdeeld, — de krijgstucht in de armee verbroken, — de admiraliteiten met schulden beladen, even als de Oost-Indische Maatschappij, terwijl de West-Indische niets dan een afgeleefd ligchaam vertoonde. En bij dit alles ontwaarde VAN DE SPIEGEL, toen hij Raadpensionaris werd, dat er twee partijen aan het hof waren, de eene van den Prins en de andere van de Prinses. Zijne schranderheid deed hem al dadelijk inzien, dat men zich wachten moest om de eene of de andere te mishagen. Hij erkende, dat de Prinses eene vrouw van verstand was, die fermeteit bezat en orde hield in de zaken, welke zij behandelde; maar hij wilde haar niet verheffen ten koste van den Prins, dien hij, niettegenstaande diens gebreken, als hoofd van den Staat meende te moeten ondersteunen. *Hij toch*, zeide de Raadpensionaris aan zijnen vriend FAGEL, *is diegeen die Prins van Oranje is, het volk bemint dien naam, en eene Prinses van Pruissen moet ons niet regeren.* In de Staten zag hij, dat verscheidene Hollandsche patriciërs der prinsgezinde partij zich te zamen tegen hem vereenigden. — Zijne benoeming had in den aanvang geen invloed hoegenaamd. — In de eerste da-

Digitized by Google

gen van zijn raadpensionarisschap kon hij niets te weeg brengen, en na de omwenteling was de oude verwarring en de geest van kleinigheden en beuzelingen dezelfde gebleven als vroeger.

In zulke omstandigheden hing alles af van persoonlijke verdiensten; VAN DE SPIEGEL was voor den post, waartoe hij benoemd was, meer dan iemand berekend; doorkneed in het vaderlandsche Staatsregt en in de geschiedenis, even groot financier als eerlijk staatsman, gematigd doch tevens standvastig, voorzigtig staatkundige en met den geest des tijds even als met de personen, die hem omringden, bekend, heeft hij alles gedaan, wat in de moeijelijke omstandigheden tot behoud van het Vaderland mogelijk was. Hij was overtuigd, dat de regeringsvorm verbeteringen vorderde, doch tevens dat, om deze tot stand te brengen, tijd, bedaardheid en rijp overleg vereischt werden. Hij had de verdeeldheden als uit dwalingen te goeder trouw voortgesproten beschouwd, en had gaarne een volkomene amnestie doen plaats grijpen. *Omnem memoriam sempiterna oblivione delere*, was zijne grondstelling; vóór en in de eerste dagen dat hij Raadpensionaris was, was echter het tegenovergestelde staatkundige beginsel doorgedrongen.

Eene groote bron der verdeeldheden in de Republiek was de onzekerheid, of zij met of zonder Stadhouder bestaan konde. Bij elke verandering in de regering had de overwonnene partij weder in stilte hare pogingen in het werk gesteld, om op nieuw met of zonder Stadhouder op het kussen te komen. Zoolang de mogelijkheid van den triomf der onderliggende partij niet was weggenomen, bleef de bron der verdeeldheden geopend. JOHAN DE WITT had, in de stadhouderlooze tijden, deze onzekerheid in het Staatsbestuur door het *eeuwig edict* zoeken op te heffen; de geschiedenis scheen later te bewijzen, dat het Land zonder Stadhouder niet kon bestaan, en in 1747 was het stadhouderschap erfelijk verklaard. Het onbepaalde, of de regten des Stad-

Digitized by Google

houders een deel van het grondwettig bestaan der Republiek uitmaakten, dan wel naar de commissie en instructie aan hem te geven, door de Staten konden worden veranderd, was de bron van vele verdeeldheden geweest; VAN DE SPIEGEL poogde het stadhouderschap tot een integrerend deel te maken van het grondwettige bestaan der Republiek, door het te verheffen tot den band, die de zeven provinciën aan elkander verbond. De acte van guarantie, waarbij de eene provincie, in weerwil van de andere, het stadhouderschap niet mogt afschaffen, of in gezag vermeerderen of verminderen, moest dit doel bereiken, en dit deed het ook; maar de Republiek zou niet lang hiervan de vruchten trekken. Vroeger had de gehechtheid aan gewestelijke souvereiniteit het nemen van zoodanig besluit belet; ook thans nog verhinderde die zelfde geest, dat er in de generale regering die eenheid werd gebragt, welke zij dringend vorderde. Dat het stadhouderschap in het Huis van Oranje door Engeland en Pruissen geguarandeerd werd, schijnt meer de staatkunde van FAGEL, die sterk Engelschgezind was, en van de Prinses, dan wel van VAN DE SPIEGEL geweest te zijn. De guarantie van den inwendigen regeringsvorm, door de beide mogendheden aangeboden, werd door den Raadpensionaris krachtig van de hand gewezen; — niet door vreemden invloed, maar door eigene inspanning en nationale medewerking konden alleen de inwendige verdeeldheden geëindigd worden.

Het groote gebrek van bijna alle Nederlandsche instellingen, dat de leden meer vertegenwoordigers waren van bepaalde belangen, welker handhaving hun was opgedragen, dan zelfstandige leden van één ligchaam, bleef door den schranderen staatsman niet onopgemerkt. Eenheid van bedoeling en werking in de generale regering en in elke afzonderlijke instelling te brengen, hiertoe strekten alle zijne pogingen. Hierin kwamen zijne beginselen eenigzins met die der latere unitarissen overeen, met dit groote onderscheid

Digitized by Google

echter, dat VAN DE SPIEGEL slechts die eenheid zocht te bereiken, daar waar gewestelijke en stedelijke invloed niet dan nadeelig kon zijn, en dat de revolutionairen met overmatig zelfvertrouwen al wat regering was van een centraal middelpunt wilden doen uitgaan; daarbij week de Raadpensionaris, waar hem de gewestelijke geest te magtig scheen; de revolutionairen sloegen al wat hun in den weg stond neder, zonder zelfs te denken, dat het door hen neêrgeslagene zoo diep in het Nederlandsche volkskarakter was ingeplant, dat het, zoodra hun geweld ophield, zich weder zou oprigten.

Om de eenheid in de generale regering te brengen, beschouwde VAN DE SPIEGEL, even als SLINGELANDT, de oprigting wenschelijk van een regeringsraad voor de generaliteitszaken; maar deze, ofschoon slechts gedeeltelijke, vereeniging der provinciën streed reeds zoo zeer tegen den gewestelijken geest, dat hij het besluit hiertoe meer aanbevelenswaardig dan mogelijk oordeelde.

Hetgeen hij in de generale regering niet dadelijk kon te weeg brengen, zocht hij in afzonderlijke administratiën te bewerken, ten einde het nut er van te doen gevoelen, en daarna zijn administratief stelsel langzamerhand uit te breiden.

In de nieuwe inrigting der West-Indische Maatschappij mogt hij zijne gevoelens grootendeels gevolgd zien; in zijne pogingen om diezelfde verbeteringen in de Oost-Indische Maatschappij te brengen, werd hij teleurgesteld door die gehechtheid aan den representativen vorm van het bewind, waardoor elke veerkracht onmogelijk gemaakt werd. Met het oude systema stonden de belangen van bijzondere gewesten, steden en personen in verband, en het vernietigen daarvan kon niet geschieden, dan door eene partij, die niemand behoefde te ontzien. Op VAN DE SPIEGEL'S standpunt moest men zich zoo veel mogelijk vrienden maken. Hij gaf zijne plannen op, toen de strijd meer verdeeldheid dreigde te doen ontstaan dan uitzigt op een goede regeling beloofde.

Digitized by Google

Zijn finantiëel beheer, hoe ook door de patriotten van 1795 gelaakt, verdient echter allen lof. Het moeijelijke vraagstuk der provinciale quota's werd door hem beslist, op de wijze als de schrandere SLINGELANDT zulks vergeefs begeerd had. De geldleeningen, ofschoon aanzienlijk wegens den gevaarvollen tijd, droegen de duidelijkste blijken van overleg. In de administratie der ontvangsten werden vele verbeteringen door hem aangebragt, vele bezuinigingen ingevoerd. Ofschoon hij meende, dat de handel de bronader van ons bestaan was, verhief hij zich echter boven het eenzijdige oogpunt van JOHAN DE WITT, die den handel en de nijverheid als de eenigste bronnen van onze welvaart beschouwde, en de landbouw vond in hem een groot beschermer. Zijne plannen, om den grond der overzeesche bezittingen zoo veel vruchten mogelijk te doen opbrengen, zoowel als die ter droogmaking der meeren in Holland, en ter bebouwing der duingronden, schenen toen onuitvoerlijk; — dat zij uit juiste inzigten voortsproten, zou eerst een later tijd leeren.

Behalve de groote moeijelijkheid, om de verschillende partijen in bedwang te houden, en te midden van hare woelingen eene goede administratie te doen plaats grijpen, veroorzaakten de buitenlandsche aangelegenheden groote zorg.

De opstand onder VAN DER NOOT in de Belgische provinciën was niet alleen gevaarlijk voor ons Vaderland, wegens het kwade voorbeeld van een omwenteling in een naburig land, maar hij werd dit nog veel meer door de ondersteuning, die de opstandelingen bij de Prinses van ORANJE en bij de hoven van Berlijn en Londen zochten en gedeeltelijk genoten. In het Oosten had men Polen verdeeld; in het Westen wilde men dit België doen. VAN DE SPIEGEL keurde zulk eene staatkunde af: de voorzigtige en schrandere staatsman beoogde niets, dan te beletten, dat de Belgische provinciën zich in de armen van Frankrijk wierpen, waardoor de voormuur tegen Frankrijk geheel verloren zou gaan, — en om geza-

Digitized by Google

mentlijk met Pruissen en Engeland den opstand te stillen, en hierdoor van Oostenrijk eenige voordeelige voorwaarden te bedingen.

Nergens echter blonk het beleid van VAN DE SPIEGEL luisterrijker uit, dan in den geweldigen strijd, die den ondergang der Republiek voorafging.

Meer dan 40,000 personen waren ten gevolge van de gebeurtenissen in 1787 uitgeweken; de meesten hadden zich in het Noorden van Frankrijk nedergezet. In de eerste jaren van hun verblijf, onder het ministerie van BRIENNE, genoten zij weinig ondersteuning. De Fransche constitutie van 1791 wekte hen op, eene soortgelijke ook voor de Nederlanden op te stellen, waartoe onderscheidene bijeenkomsten en onderhandelingen dienden, niet alleen in Frankrijk maar ook in ons Vaderland. De patriotten waren reeds toen geneigd WILLEM V tot constitutionelen Koning te verheffen, gelijk men ook in de bijeenkomsten der regenten te Amsterdam en der democraten te Utrecht in 1786 en 1787 den Stadhouder noodig had geoordeeld, deels voor de kracht der regering, deels tot een tegenwigt tegen de aristocratie. Het schijnt, dat dit plan in Nederland zelf weinig bijval gevonden heeft; weldra echter verdrongen de snel zich ontwikkelende gebeurtenissen der Fransche omwenteling geheel en al de gedachten aan een constitutioneel koningschap in de Vereenigde Nederlanden. De uitgewekene Bataven sloten zich voor het grootste gedeelte bij de Girondisten aan. Hunne adressen om onderstand werden in de nationale conventie met meerder welwillendheid dan vroeger ontvangen, en zelfs werd aan eene der commissiën, die deze adressen overbragt, in Januarij 1792 de eer der zitting vergund door den voorzitter D'AVERHOULT, den uitgeweken Utrechtenaar, die het burgerleger aldaar had aangevoerd, en die, in Frankrijk weder genaturaliseerd, zich gedurende de omwenteling als een van de moedigste voorstanders der constitutie van 1791 gedroeg.

Hoe meer de bewegingspartij in Frankrijk aan het hoofd der regering geraakte, hoe meer de uitgewekene Bataven

Digitized by Google

zich aan haar aansloten, ten einde, gesterkt door de patriotsche partij in het Vaderland, met wie men in voortdurende briefwisseling was, eene omwenteling te bewerken. Om dit gevaar af te wenden, meende de Raadpensionaris bewaring van den vrede en krachtdadige handhaving der rust binnenslands bovenal noodzakelijk.

Het was echter niet alleen de inwendige toestand der Republiek, welke hem voor een oorlog deed vreezen, maar ook als diplomaat keurde hij dien af. Hij doorzag dat eene zwakke tusschenkomst in Frankrijk niets zou uitwerken, dan de Jacobijnsche partij te versterken en den Koning van de natie te vervreemden, — en tot eene gewelddadige onderdrukking der omwenteling meende hij teregt dat men niet magtig genoeg was. Hij deed al het mogelijke om de overeenkomst te Pilnitz te voorkomen, en toen zij tegen zijnen wensch tot stand kwam, wist hij echter de Vereenigde provinciën buiten de coalitie te houden.

Wat VAN DE SPIEGEL voorzien had, gebeurde: de buitenlandsche oorlog wekte slechts den revolutiegeest op. In Junij 1792 had LODEWIJK XVI moedig zijn gezag gehandhaafd; de oorlogsverklaring van Pruissen, op het einde van Junij, deed het beruchte decreet van 11 Julij, "dat het Vaderland in gevaar was", nemen, en daarmede was het koninklijk gezag geheel vernietigd. De Oostenrijksche legers betraden het Fransche grondgebied in het begin van Augustus; den 10^{en} Augustus werd de omwenteling voltooid door de schorsing des Konings. De bondgenooten rukten voorwaarts; de Septemberdagen waren er de gevolgen van. Men vermoedde dat de Koning niet geheel vreemd was geweest aan de inzigten der verbondene mogendheden; hij werd in staat van beschuldiging gesteld en als verrader des Vaderlands, die met den vijand had zaamgespannen, op het schavot van het leven beroofd. *Zoo lang* LODEWIJK XVI *leeft*, zeide ROBESPIERRE, *zal men den oorlog blijven voeren; zijn dood is het eenige redmiddel.*

Digitized by Google

Alle hoop, om ons Vaderland buiten den oorlog te houden, hield weldra op. Het bekende decreet van 19 November 1792: *de nationale conventie declareert, dat zij hulp en broederschap zal accorderen aan alle volken, die vrij willen worden*, hield met de daad eene oorlogsverklaring tegen alle regeringen in. Van onzen kant vermeed men nog wel elke aanleiding tot oorlog, minder in het geloof van dien te kunnen ontwijken, dan omdat men tijd zocht te winnen, ten einde de verdediging voor te bereiden.

De oorlog met Frankrijk was niet alleen uit zich zelven gevaarlijk, maar inzonderheid ook door de ondersteuning, die de uitgewekenen aan de Franschen boden. Aan de nationale vergadering deden zij hunne dankbetuiging voor de oorlogsverklaring aan den Stadhouder en hun schandelijk aanbod, om door aanwijzingen de Fransche troepen den weg tot in het Vaderland te banen, vergezeld gaan met de belagchelijke uitdrukking: *dat zij als afstammelingen der geuzen zich waardig zouden betoonen, om met de* sans culottes *van Walmet en Gemappe op te trekken, onder de banier van de regten van den mensch.* Het committé der Bataven, hetwelk zich bij het Noorderleger had gevormd, dreigde: *dat, indien men tegenstand bood,* WILLEM V, *deszelfs verfoeijelijke echtgenoote en alle bloeddorstige medewerkers door éénen slag verdelgd zouden worden;* en bij de inneming van Breda, in 1794, verklaarde het: *dat elk woord ter verdediging van den tyran, eene lastering van de vrijheid en gelijkheid was. — Hoe gelukkig zullen wij zijn,* riep DAENDELS bij eene proclamatie uit, *als ons land eens gezuiverd is van al dat adelijk en aristocratisch ongedierte!* — Het waren Nederlanders — Nederlanders, die tot niet onaanzienlijke geslachten behoorden, die aldus spraken. Bij de billijke verontwaardiging, die hun gedrag en hunne taal verdienen, vergete men echter niet, dat zij de slagtoffers waren van de vervolging in 1787.

In den beginne werd de oorlog niet ongelukkig gevoerd.

Digitized by Google

Het gevaar des Vaderlands had den Stadhouder, geruggesteund door den Raadpensionaris, meerdere energie geschonken. De Prinsen, zijne zonen, als echte telgen van het Huis van Oranje, hadden weder bewijzen van moed op het oorlogsveld gegeven, Prins FREDERIK bovenal, die in 1793 werd gewond. De Staten der provinciën waren in den aanvang eensgezind in de ondersteuning van den oorlog; de rust binnenslands bleef aanvankelijk bewaard; de geestdrift der vaderlandsliefde begon zelfs bij velen weder te ontwaken; — menschen die iets te verliezen hadden, schoon zij al tot de patriotsche partij behoorden, huiverden voor een vijandelijken inval, en waren bevreesd voor "het effect der Fransche principes, wier bandeloosheid bij den dood des Konings zoozeer was uitgekomen." Later scheen zelfs de afval van DUMOURIEZ, in 1793, het gevaar van eene omwenteling te hebben verwijderd. De democraten hieven reeds wanhopige klagten aan, toen het schrikbewind de veerkracht in de Fransche legers herstelde.

Terwijl PICHEGRU de Zuidelijke Nederlanden veroverde en Frankrijk onder de willekeur van ROBESPIERRE zuchtte, vereenigden zich reeds eenigen hier te lande, ten einde aan de Franschen hulp te verleenen en binnenslands de omwenteling te bewerken. Zij waren deels vurige, niet onbekwame jonge lieden, een GOGEL behoorde onder hen, deels patriotten van 1787. — Hoe gaarne zouden wij gelooven, dat hun oogmerk niet is geweest om het schrikbewind van ROBESPIERRE in ons Land in te voeren en dat hunne hoofdbedoeling alleen was, om door eene binnenlandsche omwenteling te verhoeden, dat wij als overwonnen Land door de Franschen beschouwd wierden, — maar de geschiedkundige onpartijdigheid vordert de vermelding, dat juist zij het waren, die den vrede op alle mogelijke wijzen trachtten te voorkomen, ten einde eene omwenteling te bevorderen. En daartoe werkten de gebeurtenissen mede.

Toen de Bataafsche uitgewekenen onder het schrikbewind

Digitized by Google

de walgelijke taal aan de nationale vergadering deden hooren: *Wij hebben even als gij de vrijheid voor onze godheid, de broederschap voor onze eeredienst, en vaeren tot zinspreuk: der dwingelanden dood!* was het er verre af, dat deze beginselen in ons Vaderland algemeenen weerklank vonden; — maar naauwelijks was in Junij 1794 een meer gematigd bestuur in Frankrijk aan het hoofd gekomen, en had ROBESPIERRE onder de guillotine het hoofd verloren, of het committé revolutionair vond, door middel van de zoogenaamde leesgezelschappen, bij het algemeen een vruchtbaren grond, om zijne beginselen uit te breiden. Men was echter niet sterk genoeg om met eigene krachten de omwenteling te bewerken, en nu werd in eene vergadering der voornaamste patriotten, in den nacht van 31 Julij in den Haarlemmerhout bijeengekomen, tot eene bezending naar het Fransche leger besloten, en GOGEL, die reeds vroeger naar het Fransche leger was afgevaardigd, werd op nieuw met die gevaarvolle taak belast.

Nog staan wij overeind, schreef men in den brief van 20 October, *maar er is slechts een oogenblik noodig om ons te doen vallen. Ons lot moet u ter harte gaan. Wanneer men ons van onze bezittingen en het leven berooft, ontzet men u van broeders en schatten, welke wij u hadden toegedacht.*

Men vond echter de representanten bij het Fransche leger niet in de stemming, die men verlangd had. Na den val van het schrikbewind scheen men tot den vrede geneigd. Het berigt hiervan bragt de omwentelingsgezinden tot wanhoop; juist dit tijdstip meende de Raadpensionaris geschikt te zijn, om hunne pogingen met kracht te onderdrukken. Hij had daartoe echter te weinig invloed. Bij gemis van publiciteit kende men de ware toedragt der zaken niet; men schreef algemeen aan VAN DE SPIEGEL en den Stadhouder den oorlog toe. Inmiddels maakten, door het slechte beleid van het Engelsche leger in België, de Franschen telkens meer

Digitized by Google

vorderingen. Om zich te dekken trok het Engelsche leger zich terug op de Noord-Nederlandsche grenzen, waar het zich aan allerlei plundering schuldig maakte van hen, die zij als bondgenooten moesten beschermen. De haat tegen Engeland en tegen de stadhouderlijke partij werd er door gevoed, en toen in overweging werd genomen of het Engelsche leger zich achter de linie van Amsterdam zou terugtrekken en een onverwacht bezoek van den Erfprins van ORANJE met enkele Engelsche officieren aan Amsterdam werd gebragt, verwekte de vrees daarvoor algemeene ongerustheid bij de patriotten.

Inmiddels hadden de Staten van Holland, bij publicatie van 17 October, verboden het indienen van adressen met het kennelijk doel om daardoor de gemoederen in beweging te brengen, en toen nu in diezelfde maand een adres van meer dan 3000 handteekeningen te Amsterdam werd aangeboden om bevrijd te blijven van Engelsche troepen en van militaire inundatiën, volgde daarop den 10^{den} November eene veroordeeling van de leden der commissie. De veroordeeling tot gevangenis gaf aanleiding tot grooter ontevredenheid. De leesgezelschappen en patriotsche societeiten werden verboden, men spotte met het verbod. De geschiedenis van de societeit *Doctrina et Amicitia* te Amsterdam in die dagen levert er een duidelijk voorbeeld van. De tijding, den 16^{en} December te 's Hage ontvangen, dat er in het Fransche leger bevelen waren gegeven tot staking der vijandelijkheden, deed VAN DE SPIEGEL nog een oogenblik de hoop voeden dat het Vaderland van de vreemde overheersching zou bevrijd blijven.

Helaas! zij verdween weldra in rook. Eene bezending van patriotten naar Parijs en eene reis derwaarts van DAENDELS, dien de Fransche commissarissen genoodzaakt waren geweest eenige dagen gevangen te zetten, omdat hij zich aan hunne vredelievende inzigten niet wilde onderwerpen, deden de Fransche staatkunde veranderen; en toen nu de felle vorst de hinderpalen vernietigde, die tot nog toe den

Digitized by Google

vijand hadden tegengehouden, trok hij, in weerwil der aangegane beloften, den 27en December 1794 de rivieren over.

Deze gebeurtenis deed het nieuwe committé revolutionair, hetwelk zich, na het voorgevallene in November, schoorvoetende gevormd had, in het begin van Januarij meer openlijk werkzaam zijn. De Stadhouder verliet het Land, waarin zijne tegenwoordigheid geen nut meer kon stichten en slechts tot burgeroorlog zou hebben geleid. VAN DE SPIEGEL wilde het roer der staatshulk niet verlaten, voor hij het in andere handen had overgegeven. Toen de omwenteling volbragt was, werd hij gevangen genomen en met bitteren haat beschuldigd. In plaats van zich te beroepen op zijne onverantwoordelijkheid, dat hij alles op last van de Staten van Holland gedaan had, schreef hij in de gevangenis, terwijl hij zijne verdediging voor zijne aanstaande regters opstelde, en de clubisten zoowel als eenige voorname patriotten zijnen dood eischten: *dat zoodanige uitvlugten met zijne denkbeelden niet overeen kwamen.*

Bij het dweepen met de afgetrokkene beginselen van vrijheid en vaderlandsliefde, zagen zijne tijdgenooten de wezentlijke vaderlandsliefde van den grooten man over het hoofd, die, met zoo veel gevoel van eigenwaarde en burgermoed, te midden der revolutie, aan zijne ambtspligten getrouw bleef.

Eenige jaren moesten verloopen vóór dat het nationale geweten regt liet wedervaren aan den laatsten Raadpensionaris van Holland.

Digitized by Google

STAATKUNDIGE GESCHIEDENIS

VAN

NEDERLAND

VAN 1795 TOT 1814.

Digitized by Google

HANDLEIDING TOT DE KENNIS

VAN DE

WETENSCHAP DER ZAMENLEVING

EN VAN HET

NEDERLANDSCHE STAATSREGT,

DOOR

JHR. MR. J. DE BOSCH KEMPER,

HOOGLEERAAR IN DE REGTSGELEERDHEID EN STAATSWETENSCHAPPEN TE AMSTERDAM.

TWEEDE DEEL.

GESCHIEDENIS VAN HET STAATSLEVEN EN STAATSREGT

IN NEDERLAND.

TWEEDE AFLEVERING.

AMSTERDAM,
JOHANNES MÜLLER.
1867.

Digitized by Google

DE

STAATKUNDIGE GESCHIEDENIS

VAN

NEDERLAND

VAN 1795 TOT 1814,

GESCHETST DOOR

Jhr. Mr. J. DE BOSCH KEMPER,

HOOGLEERAAR IN DE REGTSGELEERDHEID EN STAATSWETENSCHAPPEN TE AMSTERDAM.

AMSTERDAM,
JOHANNES MÜLLER.
1867.

Digitized by Google

GEDRUKT BIJ C. A. SPIN & ZOON.

Digitized by Google

TWEEDERLEI VERZOEK AAN ONZE LEZERS.

Met deze tweede aflevering wordt tevens uitgegeven de eerste aflevering der Letterkundige Aanteekeningen, *waarin wij de bronnen zullen vermelden, waaruit wij geput hebben, en de hulpmiddelen zullen opgeven tot nader onderzoek, terwijl wij tevens in het vervolg dier aanteekeningen zullen gebruik maken van de aanmerkingen, die men op onzen arbeid wil maken.*

Wij zijn de overtuiging toegedaan, dat ook op het gebied der wetenschap coöperatie wenschelijk is, niet minder dan op staatshuishoudkundig gebied. Door de afleveringen der letterkundige aanteekeningen *iets later uit te geven, hopen wij de kritiek op ons werk, in het werk zelf te kunnen vermelden, gelijk wij reeds in de eerste aflevering der* aanteekeningen *gebruik gemaakt hebben van de beoordeeling, waarmede Prof.* R. FRUIN *onzen arbeid, in* de Gids *van Januarij* 1867, *heeft vereerd.*

Wij verzoeken daarom onzen lezers zeer hunne aanmerkingen mede te deelen, hetzij opentlijk in tijdschriften, hetzij in brieven. Wij beloven er dankbaar gebruik van te zullen maken, — wanneer ze namelijk niet al te lang na de uitgave der geschiedenis *bekend gemaakt worden.*

Aan enkele onzer lezers hebben wij nog een meer speciaal verzoek te rigten.

Wij hebben in deze aflevering gebruik gemaakt van onderscheidene onuitgegeven papieren en brieven, gelijk wij in de letterkundige aanteekeningen *later zullen aanwijzen.*

De Heer Mr. G. A. G. VAN MAANEN *heeft ons het gebruik gegund van twee zeer uitvoerige notulen, door zijnen*

VOOR DEN BINDER. *Dit blaadje weg te scheuren bij het inbinden.*

Digitized by Google

Vader gehouden van de discussiën in de commissiën voor de grondwet van 1814 *en* 1815. *Later zijn ons ten gebruike toevertrouwd de nagelaten handschriften van den oud-pensionaris van Amsterdam en oud-minister Mr.* W. F. ROËLL, *thans in het bezit van zijnen kleinzoon Jhr. Mr.* W. ROËLL, — *eene zeer rijke verzameling van* 1794 *tot* 1832, *waarvan het grootste gedeelte zeer verdiende uitgegeven te worden. Onder die handschriften bevond zich ook een overzigt van de beraadslagingen van de commissie van* 1814, *niet minder uitvoerig dan van den minister* VAN MAANEN. *De beide notulen bevestigen wederkeerig de getrouwheid der aanteekeningen, terwijl het kleine verschil in stijl en in enkele bijzonderheden ons het individueel karakter en de onderscheidene inzigten der beide staatslieden doen kennen.*

Het eerste gedeelte van Hoofdstuk XVIII hebben wij geheel opgemaakt uit die aanteekeningen, waardoor zeker de waarde van onzen arbeid zeer verhoogd is.

Ook in andere hoofdstukken hebben wij hier en daar gebruik gemaakt van tot heden onuitgegeven stukken. Maar l'appétit vient en mangeant. *Bij het tijdvak dat wij thans zullen behandelen, van* 1814 *tot* 1848, *zouden wij gaarne in gelijke voorregten ons mogen verheugen, en wij rigten daarom onze dringende bede tot allen, die in het bezit zijn van belangrijke handschriften, tot dat tijdvak behoorende, ze ons mede te deelen. Al is het ook dat onze zeer korte* handleiding *geene gelegenheid aanbiedt om in vele bijzonderheden te treden, zoo gelooven wij toch, dat het voor de beoefening van de Vaderlandsche geschiedenis van het hoogste belang is, dat van belangrijke handschriften door ons gebruik worde gemaakt en dat althans in onze* aanteekeningen *van het bestaan dier handschriften blijke.*

Wij stellen elke medewerking op hoogen prijs.

AMSTERDAM, 10 Mei. J. DE BOSCH KEMPER.

Digitized by Google

HOOFDSTUK XIII.

Inleiding tot de nieuwe geschiedenis van ons Vaderland. — Geestdrift en opgewondenheid bij den aanvang der omwenteling van 1795. — De verschillende rigtingen. — De Nationale vergadering komt tot stand. — De verschillende partijen in die vergadering. — Ontwerp van Constitutie verworpen. — Tweede Nationale vergadering. — Scheuring tusschen de hevige en gematigde democratie. — Omwenteling van 22 Januarij 1798. — De ontworpen staatsregeling wordt aangenomen. — Het provisioneel uitvoerend bewind blijft aan. — Omwenteling van 12 Junij 1798. — Eerste werkzaamheden van het constitutioneel wetgevend ligchaam. — Verpligte nationale feesten in 1800. — Terugblik op den toestand van het moederland en de koloniën op het einde der achttiende eeuw.

De nieuwere geschiedenis is inzonderheid de geschiedenis van den volksgeest. Maar ook hierin zijn nog zeer vele ontwikkelingsperioden. In de middeneeuwen is er reeds eene vertegenwoordiging van standen en belangen geweest; de groote kerkhervorming heeft aanvankelijk kluisters van het gezag over de gewetens verbroken, — en nog lang zal het duren vóór dat de heerschappij van den volksgeest in zijne edelste ontwikkeling, vrij van alle locale belangen en particularistische eenzijdigheden, ten volle zal erkend worden.

Tusschen het verledene en het toekomende vormt de omwenteling in het laatst der achttiende eeuw het begin van het groote tijdvak, waarin het volk een voortdurend aandeel in de regeling der staatsaangelegenheden als regt heeft verkregen. De publieke meening is eene kracht geworden, die

Digitized by Google

elke regering kennen moet, om er het goede uit over te nemen en het verkeerde er van te bestrijden, ten einde de volksontwikkeling in haar edelste gehalte te kunnen bevorderen. De openbare meening vormt zich zeer langzaam uit een oppervlakkig toejuichen van eenige schoone stellingen tot eene algemeene overeenstemming in onvoorwaardelijke liefde tot waarheid. In hare eerste ontwikkeling wordt zij door sterke werking en tegenwerking gevormd. Naarmate oud en nieuw geheel onverzoend tegenover elkander staan, naarmate karakter en maatschappelijke toestand een ander standpunt van beschouwing geven, staan de partijen met al de heftigheid der eenzijdige beoordeeling tegenover elkander; maar zoowel zij, die door de gebeurtenissen in hun oordeel worden medegesleept, als zij, die zich daartegen verzetten, zijn kinderen van hunnen tijd, en dit te meer, naarmate zij in die gebeurtenissen met hun geheele hart gedeeld hebben.

Door de openbaarheid, die meer en meer in alles heerscht, schijnt de nieuwe tijd in zedelijkheid dikwijls achter te staan bij vroegere eeuwen. De individuen en de volken leeren de vrijheid niet gebruiken dan met vallen en opstaan. Op liefelijke droomen, dat het rijk der gelijkheid, vrijheid en broederschap reeds was aangebroken, zijn bittere teleurstellingen gevolgd. De volksgeest ontwikkelt zich nu eens in breedte, dan in diepte, — nu eens over zeer velen te gelijk, dan weder bij weinigen in innerlijke vorming, — nu eens op dit, dan weder op een ander gebied van kennis. De vrije geest vertoont zich nu hier dan daar, terwijl de trage ontwikkelingsgang door het gezag tot stand gebragt veel gemakkelijker is na te sporen.

De oppervlakkige volkswaan van den dag, die zich het eerst nu en dan vertoonde, wanneer door groote gebeurtenissen het volk tot een gemeenschappelijk oordeelvellen werd opgewekt en waarbij het volk dan zoo ligt "genoten dienst vergat en het ergste het liefst geloofde", — moet langzamerhand ge-

Digitized by Google

heel vervangen worden door een openbaar gevoelen, gesteund op eene rijke volkservaring en een helder volksbewustzijn.

In de reeks van perioden, die de publieke opinie in hare ontwikkeling afgelegd heeft en nog lang zal moeten doorloopen, gaf aan het einde der vorige eeuw bij velen het geloof, dat men het tijdvak der volmaking was ingetreden, — eene opgewektheid, die men het juist uitdrukt door het woord "geestdrift", een woord aan onze oude volksgeschiedenis onbekend en dat ook slechts kan gevonden worden, waar men den vrijen teugel laat aan eigene gedachten. De tijden van het gezag kennen dweepzucht en pligtsbetrachting, de vrijheid laat alleen geestdrift toe; en algemeene geestdrift vindt alleen plaats voor hetgeen edel en goed is; in het algemeene oordeel ligt altijd een grond van waarheid.

De Fransche omwenteling bevat op menige bladzijde — eene warme hulde aan edele beginselen, al werd de zucht naar vrijheid ook door de gruwelen van hartstogtelijke partijen bezoedeld, — en eene erkenning van ware staatsregtelijke stellingen, al gingen ook de oordeelvellingen des volks in het staatkundige niet veel dieper dan het beamen van eene algemeene waarheid, waarvan het de verwezentlijking hoopte van hen, die, door de omstandigheden geholpen, het meest geloof vonden voor hunne woorden.

In de nieuwe geschiedenis hebben de bijzondere personen minder belangrijkheid door den overmagtigen invloed, dien zij op de gebeurtenissen hebben uitgeoefend, dan door hun karakter en opgeklaard oordeel, dat zij te midden der tijdsomstandigheden ontwikkeld hebben, en zijn inzonderheid de personen ons het gewigtigste als de krachtigste uitdrukking van hunnen tijd, of als een zuivere type van de onderscheidene rigtingen in het staatsleven.

Voor de nieuwe geschiedenis zijn de bronnen niet schaars, als bij de oude: zij zijn in duizende deelen van publicatiën en decreten, van handelingen van wetgevende ligchamen en

Digitized by Google

dagbladen met overstelpende en ontmoedigende massa voorhanden, — wanneer alle die duizende deelen doorlezen moesten worden, alvorens men eene geschiedenis van den nieuwen tijd mogt schrijven. Juist die onbeschrijfbaar groote voorraad dringt er toe, om uit die vele berigten den organischen ontwikkelingsgang der gebeurtenissen op te sporen, gelijk de geoloog uit de vele natuurverschijnselen de geschiedenis der aarde zoekt te ontdekken, zonder dat het daarbij noodig is elke plek der aarde in dat onderzoek begrepen te hebben. Van dit standpunt moet de geschiedschrijver van den nieuwen tijd inzonderheid schrijven de geschiedenis van den volksgeest, terwijl de bijzonderheden slechts dienen moeten om dien geest in zijn kracht en zwakheid te doen kennen, en tevens toe te lichten, hoeveel nog geschiedt ten gevolge van gebeurtenissen, die in betrekking tot den volksgeest toevallig worden genoemd door hen, die geen geloof slaan aan een hooger wereldbestuur.

De snelheid van de overwinningen der Franschen had in Januarij 1795 de stadhouderlijke partij eensklaps van kracht beroofd; inziende dat tegenstand niet alleen vruchteloos was, maar dat de patriotten beter dan zij zelve van de Franschen voordeelige voorwaarden konden bedingen, had men het gezag gewillig in andere handen overgeven. Zoo de behoudende rigting in den vruchteloozen strijd, dien zij voert, dikwijls een tragisch karakter vertoont en, bij weinig vooruitzigt op overwinning, eerbiedwaardig is door de belangeloosheid, waarmede zij geliefde beginselen tot het laatst verdedigt, bij ons openbaarde zich die rigting in 1795 slechts in den kalmen moed, waarmede enkelen de vervolgingen en remotiën droegen, en in de kalme berusting in hetgeen niet te veranderen was.

Bij de patriotten vond men daarentegen niets dan opge-

Digitized by Google

wonden vreugde. De Engelsche en Duitsche troepen hadden zich bij hunnen terugtogt uit de Nederlanden door hunne plunderingen gehaat gemaakt; de Franschen kwamen met de schoone belofte van broederschap. Men beschouwde de vrijheid als gelouterd en verwachtte thans niets dan regtvaardigheid en goede trouw. Tegen den vroegeren regeringsvorm, die zoo weinig met de geliefkoosde vrijheidsbeginselen overeenkwam, ingenomen, beschouwde men den intogt der Franschen als de zegepraal der vrijheid op de dwingelandij en verstiet den gemoedelijken en goeden WILLEM V voor hetgeen de vreemdeling ons aanbood.

Tot de hevigste patriotten behoorden de in 1787 naar Frankrijk uitgewekene Bataven, die de omwenteling niet wijzer gemaakt had; zoo sommige uitgewekenen (en onder hen, die het meeste deel hadden genomen in de onlusten van 1787, een GIJSELAAR en anderen), door de gebeurtenissen in Frankrijk voorgelicht, bevreesd voor nieuwe omwentelingen, zich, bij hunnen terugkeer in het vaderland, buiten de behandeling van openbare zaken hielden, de meesten waren geheel met de republikeinsche beginselen vervuld, en ofschoon men eenige bekwamen en goedgezinden onder hen aantrof, was het grootste gedeelte door doldriftige revolutionaire gevoelens bezield.

Terwijl men nog in Frankrijk was, had men aldaar eene constitutie ontworpen, geheel op de leest der meest overdrevene democratische beginselen geschoeid. Met deze partij stonden naauw in verband de hoofden der leesgezelschappen en het eerste committé revolutionair, hetwelk zich in het begin van 1794 te Amsterdam gevestigd had. Echter hadden de strenge maatregelen van het stadhouderlijk bewind in November 1794 deze vereenigingen, voor zoo verre zij binnenslands waren georganiseerd, uit elkander doen stuiven.

De latere committés revolutionairs, in het einde van December 1794 en in Januarij 1795 opgerigt, ademden, ofschoon geheel met de beginselen van eenheid en ondeelbaarheid der

Digitized by Google

Republiek bezield, veel meer gematigdheid. De personen, door hen als leden der stedelijke regeringen voorgedragen, behoorden tot de meest geachte en kundigste ingezetenen. Overal werd in den aanvang de gematigdheid gehandhaafd, de billijkheid voorgestaan, de wanorde geweerd.

Door de gebeurtenissen was onze omwenteling in 1795 voor het grootste gedeelte eene navolging der Fransche. De onlusten van 1781—1787 en de omwenteling van 1795 sproten beide voort uit de zucht naar volksvrijheid; doch welk een onderscheid tusschen beide deze tijdvakken! In 1787 beschouwde men de Unie te Utrecht nog als eene volmaakte grondwet van den Staat; in 1795 zag men met minachting op haar neder. In 1787 wilde men den volksinvloed op grond van oude privilegiën hersteld hebben, — *grondwettige herstelling* was toen de leus; in 1795 veroordeelde men al het oude als gebrekkig en onbruikbaar, en eene geheel nieuwe constitutie was de wensch der volksvrienden. In 1787 werd de handhaving van het foederative regeringsstelsel der Republiek door de patriotten op den voorgrond geplaatst; eenheid en ondeelbaarheid der Republiek werd in 1795 weldra de algemeene wensch des volks. Door de Fransche omwenteling met de nieuwe vrijheidstheoriën gemeenzaam gemaakt en door de erkenning der regten van den mensch, die te voren zoo dikwijls miskend waren, opgewonden, wilde men de idealen van volksgeluk verwezentlijkt zien. Door de gebeurtenissen der laatste jaren was de vormelijke godsdienst der natie geschokt; maar de voorvaderlijke godsdienstzin had in opregtheid en waarheidsliefde gewonnen, en het was voornamelijk bij de gematigde patriotten dat hij gevonden werd. Bij de Nationale vergadering werd het gebed vóór de opening der beraadslagingen slechts met een kleine meerderheid behouden; de vrome en naauwgezette VAN HAMELSVELD verklaarde zich krachtig tegen die officiële gebeden, die geen innige beteekenis hadden en waarop het oude spreekwoord veelal van toepassing

Digitized by Google

was: *in nomine Domini incipit omne malum.* Deze anti-officiëel godsdienstige rigting bragt tot de afscheiding van Kerk en Staat, maar geenszins tot verwerping van het godsdienstig beginsel uit het staatsleven. Bij velen was het streven naar vrijheid een streven naar vrijheid en gelijkheid geworden, zoo als aan Christenen scheen te betamen. Men moge in Frankrijk elke godsdienstige beschouwing bij de behandeling van openbare zaken vermeden hebben, omdat het algemeen er niet vatbaar voor was, — in ons vaderland ademden de aanspraken bijna alle een geest van ernst en godsdienst.

Men oordeelt zeer onjuist, ook inzonderheid bij de waardering van hunne latere handelingen, alle patriotten van 1795 als heftige democraten te beschouwen. Onder hen bevonden zich staatkundigen, die in de souvereiniteit der provinciën een struikelblok voor alle hervormingen gezien hadden, — regtsgeleerden, die, van de "ongerijmdheid" der vroegere instellingen overtuigd, betere regtsinstellingen begeerden, — godsdienstleeraars, die eene ware godsdienst des geestes wilden, zuiver van wereldsche berekeningen. PIETER LEONARD VAN DE KASTEELE, vóór de omwenteling raadpensionaris van Haarlem, had in de patriotsche twisten de dringende noodzakelijkheid van verbetering van het staatsbestuur geleerd en is, bij zijn zeer sterk aandringen op eenheid in 1795, later nooit een democratisch revolutionair, maar altijd een bedachtzaam staatsman geweest. MAURITS CORNELIS VAN HALL, ANGELUS JACOBUS CUPERUS en CORNELIS FELIX VAN MAANEN, reeds vroeg uitstekende regtsgeleerden, waren, bij hunne liefde tot regtshervorming, reeds in de eerste dagen der omwenteling sterke bestrijders van wanorde. Voor een groot gedeelte was de oppositie tegen de voormalige regering een weêrstand tegen privilegiën en misbruiken, en in menig opzigt is het moderate unitarisme van 1795 de voorbereiding geweest van de grondwettige monarchie van 1814 en 1815. GOGEL, die de Franschen als vrienden had ingeroepen,

Digitized by Google

was een belangeloos patriot, die als commissaris van de beleenbank zijn tractement aan het Vaderland afstond, in verwachting dat velen zonder betaling de algemeene zaak zouden dienen; hij was meer democraat dan VAN HALL en VAN MAANEN, maar niet minder dan zij een vriend van orde en werkzaamheid. Geen wonder, dat zulke mannen naderhand, toen de partijschappen nieuwe coteriën vormden en de terugkeer tot de oude regering met een herstel van privilegiën had bedreigd, in de krachtige regering een waarborg vonden voor een geregeld bestuur.

In het begin van 1795 werden alle mogelijke verbeteringen gehoopt. Men dweepte met eene drift, die, al sloeg zij dikwijls tot belagchelijke opgewondenheid over, bij velen opwelde uit liefde tot het goede. Volksfeesten werden bij vele gelegenheden gehouden. Met muziek en bals werden de provisionele regeringen ingewijd. De pruiken, als zinnebeelden der oude regering, werden verbrand, en predikanten, militairen, burgers, boeren dansten hand aan hand om den vrijheidsboom, om de broederschap tusschen alle standen zinnebeeldig te vertoonen. Inzonderheid jonge lieden waren door de nieuwe beginselen in verrukking gebragt. Een voorbeeld uit velen.

In de *Handelingen van het committé révolutionair te Amsterdam*, lezen wij op blz. 256 het volgende verzoek:

Gecommitteerd door de meerderheid der Studenten bij 't Athenaeum dezer stad, presenteeren wij u uit aller naam, 't volgende adres:

Onuitspreeklijk was de vreugd van het weldenkende en, waarin wij juichen, ook het grootste gedeelte, van ons, toen wij eindelijk dat Feest bepaald zagen, dat onze nu éénmaal vrije stad, aan de herstelling van die Vrijheid en haare Rechten zoude toewijden. Maar deze vreugd echter wierd eenigzints, hoe weinig dan ook, verminderd; dewijl wij, daar onze stad geene Academiestad is, ook niet met recht konden vorderen, als een bijzonder gedeelte van die stad, bij die plechtigheid te assisteeren, en daarmede te toonen, hoe ons hart voor het Vaderland gloeit, aan 't welk alleen wij eenmaal onze hier verzamelde kundigheden zullen toewijden. Maar wel spoedig verdween ook

Digitized by Google

deeze nevel van droefheid, toen wij ons herinnerden, dat de tijden voorbij waren, waarin men iemands Rechten alleen, na de willekeurige Privilegiën van den een of anderen dwingeland beoordeelde; en het is op deezen grond, dat onze Committenten ons belasteden met het overbrengen van hun verzoek aan .Ul., om uit hun midden eenige, welker getal wij aan Ul. bepaling overlaten te mogen committeeren, om te assisteeren bij die plechtigheid, die ons overtuigt, dat eindelijk de tijd daar is, waarin de belooning onzer verworvene kundigheden niet langer van de partijdige gunst der grooten zal afhangen.

Zie hier, Burgers! ons Adres, en 't is met afwagting van een gunstig antwoord op 't zelve, dat wij u toewenschen Heil en Broederschap.

De onderteekenaars van dat adres, van welke de oudste nog geen twintig jaren telde, waren J. M. KEMPER, *jur. utr. stud.*, J. VERBURG, *theol. stud.*, A. R. FALCK, *litt. hum. stud.* Zij waren met onvermengde geestdrift bezield voor de omwenteling, zoo schoon en edel ingeleid door den advocaat RUTGER JAN SCHIMMELPENNINCK, toen hij de provisionele regering had geïnstalleerd, met eene aanspraak, die lang het staatkundig programma der moderate patriotten is geweest.

Maar al zeer spoedig verdwenen die schoone illusiën. KEMPER, naar de gewoonte van die tijden, reeds als student verhandelaar in het "Nut", betoogde op het einde van 1795 dat de vaderlandsliefde niet bestond in voor zich zelven ambten en bedieningen te zoeken, noch in het heftig bedillen van hetgeen de regering deed, maar in het krachtig ondersteunen van hetgeen het Vaderland noodig had. Weldra werd zijn geloof aan de verwachte beginselen van regtvaardigheid op nog zwaarder proef gesteld. Met velen had hij vrijwillig dienst genomen bij de schutterij. Als zoodanig geroepen om de orde te helpen bewaren, kon hij niet verdragen, dat de kanonniers, die met de klubisten heulden, en den 10den Mei 1796, misschien op aanstoken van democratische leden der Nationale vergadering, de raadzaal der provisionele repraesentanten van Amsterdam waren binnengedrongen en de loslating van eenigen hunner, die gevangen zaten, hadden verkregen, onvervolgd en ongestraft bleven.

Digitized by Google

De provisionele regering van Amsterdam meende het verloren gezag te kunnen herstellen, met eenvoudig van de militairen en de leden der schutterij eene verklaring af te vorderen van onvoorwaardelijke gehoorzaamheid. Dit verontwaardigde KEMPER zoozeer, dat hij weigerde de verklaring te onderteekenen: de kommandant der schutterij deed den jongen luitenant in den Jan-Roodenpoorts-toren opsluiten en dacht hem hierdoor weldra tot gehoorzaamheid te dwingen. Het tegendeel gebeurde: de luitenant verklaarde, bij een schrijven van 24 Mei aan den Raad, in de gedrukte notulen medegedeeld: "dat hij zijn geweer niet weder zoude op-"vatten vóór dat de muitelingen van 10 Mei zouden gestraft "zijn." Ook door zijn gedrag, geruggesteund door dat van den hoofdofficier M. C. VAN HALL, keerde de geest van orde weder, en nadat eenig krijgsvolk te Amsterdam was gekomen, niet zonder verzet der hevige democraten, die wilden dat geen krijgsvolk in burgertwisten mogt gebruikt worden, werden de schuldigen gestraft, en de luitenant vond thans geen bezwaar meer het declaratoir van gehoorzaamheid te teekenen. Hij hield evenwel niet op tegen willekeur te ijveren, zooals bij de afzetting van zijnen leermeester CRAS, in 1798, en in zijne betrekking van secretaris van het genootschap *voor vrijheid en orde*. Weldra echter werd hij op 22jarigen leeftijd door de aanvaarding van het hoogleeraarambt in de regten te Harderwijk van politieke bemoeijingen afgetrokken, en door de studie van het regt in liefde tot zijn Vaderland en gehechtheid aan vrijheid en orde versterkt.

De student FALCK brak in den winter van 1795—1796 zijne studiën tijdelijk af, om een reis te maken naar Frankrijk. Hetgeen hij aldaar zag en hoorde was wel geschikt om hem van overdreven verwachtingen te genezen, en in het Vaderland teruggekeerd vond hij evenmin de bedoelingen van velen rein en edel. Met jeugdige academievrienden hekelde hij in 1799 op geestige wijze de zoogenaamde vaderlandsliefde van vele quasi-patriotten, in het weekblad

Digitized by Google

de Arcke Noachs, terwijl hij later, na een reis in Duitschland volbragt te hebben, in 1802 onzen gezant te Madrid als secretaris werd toegevoegd.

Ook bij anderen bekoelde weldra het vuur der geestdrift. De Franschen deden zich al zeer spoedig in hun ware licht kennen. De inkwartieringen, waarmede de burgers werden belast, — de assignaten, weldra zonder waarde, die zij in betaling gaven, — en millioenen, die zij ons voor het bondgenootschap lieten betalen, waren de eerste vruchten van hunne "broederlijke" tusschenkomst. Daarbij waren ook de Nederlandsche patriotten niet allen onbaatzuchtig. Zeer velen zochten ambten en bedieningen; de provisionele regeringen werden met requesten om betrekkingen overstelpt. Vele onkundigen werden tot regenten aangesteld. Het was een tijd, "waarin ieder zich bekwaam oordeelde om de hand aan het maatschappelijk roer te slaan, al had hij nooit de stuurmanskunst geleerd, — waarin ieder, die een hooge borst opzette en eene vertooning van patriotisme maakte, voor een orakel in de staatkunde, voor een heilige in de leer der vrijheid gehouden en aan het repraesenteren of in een committé gezet werd; somtijds lieden, die van onze staatkundige belangen en gebreken vóór 1795 niet meer wisten, dan 't geen zij uit couranten gehoord en gelezen hadden."

Het was een edele gedachte het volk in burger-vergaderingen te verlichten en allen tot vaderlandlievende burgers te vormen; "maar die clubs en burger-societeiten werden zeer spoedig de plaatsen, waar listige volksleiders zich een aanhang zochten te maken ter bevordering van zelfzuchtige oogmerken. Het goede, het vrijheidwaardige volk werd overschreeuwd en bij den neus rondgeleid! De eene schreeuwer verving toen den ander, en trachtte zijn voorganger te overtreffen. De eene intrigant intrigeerde onophoudelijk den ander, en het volk, of de goede zaak, werd er altoos het slagtoffer van. De eene nieuwe despoot wilde gedurig over den ander tyranniseren, en daar zij steeds tegen elkander

Digitized by Google

schokten en botsten, stuitten alle onheilen daarvan af op de societeitsleden. Het volk werd dus niet wijzer en vooral verbeterden zijne maatschappelijke omstandigheden niet. Het was blind, of dwaas, of lafhartig, of toegeeflijk genoeg, om op bevel zijner patriotsche beulen, in zijn eigen ingewanden te wroeten en dubbele onkosten voor de executie te betalen. De gevolgen waren natuurlijk, dat de verstandige lieden, die met het lidmaatschap van de societeit geen ander oogmerk hadden, dan bevordering van het algemeen welzijn, spoedig bespeurden dat aan dat oogmerk in het geheel niet voldaan werd, en deze vergadering van dolle mannen verlieten ten minste ze niet meer bezochten...

Dus bleven er in de societeit weinig anderen meer over, dan schreeuwers, intriganten, schurken, ligtmissen, fortuinzoekers en gekken".

Dit getuigenis ontleenen wij niet aan een oranje-gezinden schrijver of aan een staatsgezinden aristocraat, maar aan GERRIT PAAPE, een volbloed patriot, die in 1788 veroordeeld was tot verbanning, die met de uitgeweken Bataven in 1795 terug was gekeerd en bij de burger-societeiten zoozeer in aanzien was, dat hij tot president der centrale vergadering van hunne afgevaardigden werd verkozen; — het getuigenis is afkomstig van een man, die ultra-democratische verwachtingen heeft gekoesterd en nagejaagd, maar vrij is gebleven van lage intrige en eerlijk genoeg is geweest zijne teleurgestelde verwachtingen te erkennen.

Bij de feestvieringen in Januarij en Februarij 1795 scheen alle verschil van meening in één accoord te zijn opgelost; de schrik, die de intogt der Franschen en de opgewondenheid der patriotten verspreidden, was zoo groot, dat ieder die met de revolutionairen niet instemde zich stil hield; later echter, toen men van de eerste bedwelming was bekomen, openbaarden zich telkens meer de hartstogten. Men heeft, en in vergelijking met de gruwelen der Fransche om-

Digitized by Google

wenteling teregt, de onze van 1795, eene kalme en bedaarde genoemd. Het is waar, het bleef verre beneden de revolutietaal, waarin men voortdurend schermde met woorden, als: verdelging der tyrannen, — de koppen, die de Brutussen voor de vrijheid over hadden, enz., enz.; maar toch mag niet worden voorbijgezien dat uit zeer vele voorbeelden blijkt, dat de demagogen ook hier vele buitensporigheden hebben gepleegd en hunnen wil met geweld hebben trachten op te dringen en dat de verdere uitspattingen òf door de Fransche troepen zijn verhinderd, òf door de koelbloedigheid der provisionele regering zijn beteugeld. Ook hier kenmerkte zich het begin van de "vrije" volksregering door veel ruwheid en onregt. Feitelijke buitensporigheden geschiedden op onderscheidene plaatsen. Wapenborden werden vernield; de grafkelders der Friesche stadhouders geschonden, hunne beenderen met woeste barbaarschheid opgedolven. Menige dag werd in angst voor oproer doorgebragt, waartoe ook niet weinig bijgedragen werd door de werkeloosheid en de armoede, die bij hoogen prijs der levensmiddelen, bij den arbeidenden stand plaats vonden, te midden van eenen oorlog, die aan de natie nog meer millioenen ontnam, dan de millioenen die wij bij het vernederend alliantie-tractaat aan onze zoogenaamde bevrijders moesten betalen. De onrust werd nog vermeerderd door de voorbarige en geheel vruchtelooze pogingen, die reeds van 1795 af aangewend werden, om eene contra-omwenteling te bewerkstelligen.

Bij deze rampen voegde zich spoedig het geheele verlies van onze onafhankelijkheid.

Reeds in 1795 was de Fransche invloed overheerschend; aan de vrije volksregering was slechts zooveel vrijheid gelaten om het inwendig staatsbestuur te regelen, als met de Fransche politiek overeen kwam. Overal drongen Fransche namen en begrippen tot ons staatsbestuur door. Aan "comités" werd de leiding der uitvoerende magt toevertrouwd.

Digitized by Google

"Provisionele repraesentanten" werden de mannen genoemd, die Nederlandsche belangen moesten vertegenwoordigen. In de Hollandsche steden, welker gemeentevrijheid van eeuwen dagteekende, kregen de hoofden van het gemeentebestuur den naam van "Maires."

Het is een kenmerk van eenen halven vooruitgang, dat men niet zuiver op de kracht der waarheid vertrouwt, maar geweld en gezag inroept om vrijheidsbeginselen te bevestigen. De Fransche ijveraars voor de volksregering kenmerkten zich door aanvankelijke uitsluiting van alle andersdenkenden, en bij ons was het niet anders in het wezen der zaak, al waren ook de vormen minder geweldig. Reeds den 4en Maart 1795 werd door de provisionele repraesentanten van Holland een streng plakaat uitgevaardigd tegen het uitgeven van geschriften, geschikt om de nieuwe orde in een hatelijk daglicht te plaatsen. Zij die hunne anti-revolutionaire gevoelens openbaarden, werden het Land uitgezet of tot criminele straffen veroordeeld, ofschoon hekelschriften, die slechts indirect de omwenteling veroordeelden, onvervolgd werden gelaten: het partijzuchtige exclusivisme openbaarde zich het meest in de vervolging en in de remotiën der oud-regenten. Niet alleen VAN DE SPIEGEL en BENTINCK, die men als de hoofden der stadhouderlijke partij beschouwde, werden in hechtenis genomen, maar ook de ambassadeur OCKER REPELAER, de fiscaal JAN CORNELIS VAN DER HOOP en onderscheidene anderen. Men benoemde commissiën om het gedrag der oud-regenten te onderzoeken, om eene acte van beschuldiging tegen den Stadhouder op te maken, enz. In de clubs werd de leer verkondigd, dat de volksrepraesentanten aan het volk verantwoordelijk bleven. In bijna alles openbaarde zich geweld. Het groote beginsel der omwenteling, de eenheid en ondeelbaarheid van den Nederlandschen Staat, die wij thans als een vrucht van de omwenteling op hoogen prijs stellen, werd niet dan na krachtig verzet, met veel moeite doorgedreven.

Digitized by Google

De verandering in het staatsbestuur vond het eerste plaats in de gemeentebesturen, daartoe opgewekt door het algemeen committé revolutionair te Amsterdam. De "gerevolutionairde" gemeenten kozen vervolgens in de onderscheidene gewesten provisionele repraesentanten en deze zonden nieuwe leden naar de Staten-generaal, terwijl de Fransche generaal zijn intrek genomen had in het stadhouderlijk paleis.

Nadat de Staten-generaal, bij het behoud van den ouden naam, een geheel nieuw collegie waren geworden, waarvan de leden hunnen lastbrief ontvingen van de provisionele repraesentanten der onderscheidene gewesten, werd in Maart 1795 de Raad van State vernietigd en door een Committé van het Bondgenootschap te lande vervangen. De secretaris van den Raad van State JAN HENDRIK MOLLERUS, een hoogst bekwaam en eerlijk staatsman, dien wij later meermalen zullen ontmoeten, was even als VAN DE SPIEGEL van begrip geweest, dat men zijn post niet moest verlaten, zonder die in andere handen overgegeven te hebben: hij had aan de nieuwe regenten alle mogelijke inlichtingen gegeven; maar toen zijne groote bekwaamheden door de patriotten op prijs waren gesteld, en men hem definitief het secretariaat bij het nieuwe committé opdroeg, weigerde hij die betrekking te aanvaarden. Weinige dagen later werd de acte van guarantie van het stadhouderschap ten vure gedoemd; de agent VAN HEES weigerde zijne hand daartoe te leenen en verkreeg dadelijk zijn ontslag. Kort daarop volgde de vervallenverklaring van WILLEM V als Stadhouder.

Ofschoon de patriotten lang werkzaam geweest waren de omwenteling voor te bereiden, ontbrak het, althans bij hen, die in 1795 den meesten invloed hadden, aan een vast plan van staatshervorming. Velen vreesden voor eene vergadering, waarin men zonder ruggespraak met committenten zou stemmen; zulk een onverdeelde magt achtte men voor de vrijheid gevaarlijk. Door het voorbeeld van de Fransche conventie geleerd, oordeelde men de vraag hoog gewigtig, of

Digitized by Google

eene nationale conventie de constitutie of wel de constitutie eene algemeene volksvergadering moest voorafgaan. Den 29en Mei werd door het Committé tot de algemeene zaken aan de Staten-generaal een plan voorgedragen voor de zamenstelling eener nationale vergadering, welk plan vervolgens aan de provisionele repraesentanten in de onderscheidene gewesten werd rondgedeeld. Maar nu bleek het, hoe vasthoudend men bijna in alle gewesten, buiten Holland, nog was aan de oude provinciale souvereiniteit en hoezeer men de eenheid en ondeelbaarheid van den Staat vreesde, die een amalgame der schulden ten gevolge dreigde te hebben. In Friesland werden de volksrepraesentanten, door ultra-revolutionairen uit Holland opgezet, gedwongen de toestemming te geven en ook in de andere gewesten ontmoette men vele bezwaren, alvorens men tot het reglement, waarop de vergadering zou beschreven worden, toetrad; en misschien zou de tegenstand nog langer geduurd hebben, zoo niet afgevaardigden uit de volksvergaderingen in een *centrale vergadering* te 's Gravenhage den 27en Julij waren bijeengekomen en de revolutionaire taal hadden doen hooren: *dat men bereid was, om aan de vijanden van Néerlands vrijheid krachtdadig te toonen, dat men niet te vergeefs zwoer: de Nationale Conventie of den dood.*

Het reglement voor de Nationale vergadering, dat eerst den 21en Januarij 1796 definitief werd vastgesteld, nadat daarin op het verlangen der onderscheidene provinciën herhaalde veranderingen waren gemaakt, vormde eene soort van voorloopige constitutie. Het bevatte 147 artikelen. De hoofdbepalingen waren: dat het geheele land in districten van 15,000 zielen zou verdeeld worden, waarvan elke 500 zielen eene grondvergadering zouden uitmaken, in welke ieder burger 20 jaren oud, die niet door godshuizen onderhouden werd, stemgeregtigd zou zijn; — dat elke grondvergadering éénen kiezer zou kiezen, en dat de 30 kiezers in het district éénen representant in de Nationale vergadering zouden benoemen. De werkzaamheden der vergadering zouden niet

Digitized by Google

alleen wetgevende, maar ook besturende zijn, in zoo verre, dat de committés van algemeen bestuur aan haar onderworpen waren, ofschoon de provinciale besturen in hunne administratie vrij bleven, voor zoo verre zij niets tegen de besluiten der vergadering vaststelden. Uit haar midden zou de vergadering eene commissie benoemen, om een plan van constitutie te ontwerpen, dat uiterlijk binnen een jaar aan het Volk zou worden aangeboden; binnen achttien maanden zou eene tweede Nationale vergadering bijeenkomen, wanneer vóór dien tijd de staatsregeling niet in werking was.

De opmerkelijkste bepalingen waren verder: dat de repraesentanten hun daggeld ad *f* 10 zouden verbeuren, wanneer zij zonder consent van den president afwezig bleven (art. 62); — dat de repraesentanten zich niet zouden mogen aanmerken als gecommitteerden van eene provincie, maar zouden stemmen zonder eenige ruggespraak (art. 76); — dat de vergadering aan geen van hare leden eenig ambt mogt opdragen, waarvan echter temporaire commissiën binnen- en buitenslands waren uitgezonderd (art. 82); — dat zoo spoedig mogelijk eene algemeene begrooting zou worden opgemaakt (art. 85); — dat de in- en uitvoer der onderscheidene gewesten niet zouden mogen worden belemmerd (art. 93); — dat de uitvoerende magt wel van de Nationale vergadering afgescheiden, maar toch, overeenkomstig het reglement, aan haar onderworpen zou zijn (art. 95); — dat de burgerwapening en het finantiëel beheer voorloopig provinciaal behouden zouden blijven (art. 101); — dat de Nationale vergadering met open deuren gehouden zou worden (art. 111).

De eenheid van den Staat was door dit reglement in groote trekken reeds uitgemaakt.

Ofschoon de stemgeregtigdheid zoo ver mogelijk was uitgebreid en de volkspartij, door de tegenkantingen, die zij ondervonden had, verbitterd was, waren de verkozene repraesentanten voor het grootste gedeelte kundige en eerlijke, meest jeugdige, mannen. De vergadering, den 1[en] Maart 1796

Digitized by Google

bijeengekomen, verdiende echter geenszins den naam van *nationaal:* door de belofte, die de kiezers hadden moeten afleggen, waren allen van het stemregt uitgesloten, die een regeringsvorm, gegrond op de oppermagt des volks, niet uitsluitend voor wettig hielden. De eed van de repraesentanten gevorderd: van stiptelijk het reglement, waarop de Nationale vergadering was bijeengeroepen, te volgen en van getrouwheid aan de oppermagt des geheelen Volks, werd door onderscheidene personen geweigerd, en onder hen door de beroemde letterkundigen DUMBAR en VAN WIJN. DUMBAR verklaarde, dat hij eene volksregering als de Noord-Amerikaansche was toegedaan, maar dat hij zich niet kon vereenigen met den grondslag, waarop men, volgens het reglement, het staatsgebouw in Nederland dacht op te trekken. VAN WIJN, gematigd patriot van 1787, weigerde geheel zich te onderwerpen aan het reglement, waardoor het provinciaal foederalistisch stelsel veroordeeld was.

PIETER PAULUS werd tot voorzitter gekozen. Weinige dagen later overleed hij, door de patriotten in de vergadering overmatig geprezen, wegens letterkundige verdiensten en bekwaamheden nog algemeen geroemd, terwijl zijne staatkundige verdiensten en politiek karakter tegenwoordig zeer verschillend beoordeeld worden. Van eerzucht en gebrek aan opregtheid kan hij moeijelijk worden vrijgepleit.

Zijne aanspraak, uitgenomen onregtvaardige verwijten aan het voormalige bestuur, overeenkomstig den geest des tijds, getuigde van doorzigt. Hij gewaagde, hoe, gedurende het geheele bestaan der Republiek, de grootste mannen vruchteloos getracht hadden, meer eenheid in de regering te brengen, en hoe hiertoe thans de Nationale vergadering moest dienen; hij wees op bepaalde gebreken, die verbeterd behoorden te worden; doch wachtte zich om, door afgetrokkene bespiegelingen over volksvrijheid, het reeds opgewonden Volk nog meer op het dwaalspoor te brengen.

Het bleek weldra, dat men nog verre verwijderd was van

Digitized by Google

eensgezindheid. — Ons Vaderland, te voren verdeeld tusschen patriotten en stadhoudersgezinden, was het thans niet minder tusschen Unitarissen en Foederalisten. De sterkste voorstanders der beide partijen stonden als onverzoenlijke vijanden tegenover elkander; tusschen hen vormden zich weder andere partijen, die meer tot gematigdheid overhelden. Die democraten, welke zoowel eenheid in de wet als eenheid in de uitvoering begeerden en alles wilden centraliseren tot ééne vergadering en tot één, door die vergadering gekozen, bewind, hadden in de Nationale vergadering tot hoofdleider PIETER VREEDE, een man hevig van karakter, vlug van bevatting en wegslepend volksredenaar. Hij had zich reeds bij de onlusten van 1787 als een warm patriot doen kennen, en de gebeurtenissen in Frankrijk schenen hem de kunst geleerd te hebben, hoe men het best zijne staatkundige bedoelingen kan doordrijven; hij werd ondersteund in de vergadering door den geleerden en bekwamen VALCKENAER, die echter weldra als gezant naar Spanje vertrok, — door BERNARDUS BOSCH, den dichter-patriot, predikant te Diemen, MIDDERICH, VAN LEEUWEN en vele andere zeer heftige democraten, — en, buiten de vergadering, door de clubisten, de burgervergaderingen en de sterk democratischgezinde patriotten, onder welke mannen van groote verdiensten, zooals GOGEL, OCKERSE, WIJBO FIJNJE.

Niet minder unitaris-gezind, maar minder democratisch waren VAN DE KASTEELE, HAHN en VAN HOOFF, die in den aanvang meestal met VREEDE stemden.

Naast de unitarissen vormden de moderaten eene rigting, die de eenheid in de wet wilden doen heerschen, doch met behoud van de onafhankelijkheid der plaatselijke besturen; zij had SCHIMMELPENNINCK, wiens aanspraak te Amsterdam zooveel bijval had verworven, tot haar hoofd; KANTELAAR, VAN HAMELSVELD, BOSVELD, LUBLINK *de Jonge* en DE RHOER waren hare voornaamste redenaars in de vergadering; — tusschen twee uitersten geplaatst, was haar

Digitized by Google

strijd moeijelijk. Zij begreep met de unitarissen, dat eenheid en ondeelbaarheid der Republiek de grondslag van alles behoorden te zijn, doch verdedigde met kracht de vrijheid der plaatselijke besturen tegen den geest der centralisatie, die de volslagene unitarissen kenschetste. De aanhangers van deze partij, *moderaten* of *slijmgasten* genoemd, waren niet zeer velen, ofschoon hunne gedeeltelijke overeenstemming met de gematigde foederalisten en met de unitarissen, in verscheidene punten, hun eenen grooten invloed in de vergadering gaf.

De foederalisten erkenden de oppermagt des Volks en wilden daarnaar eene nieuwe regering hebben ingerigt; zij gaven toe dat er meer eenheid en kracht in de generale regering der Republiek behoorden gebragt te worden, doch rekenden dat de vrijheid alleen kon worden gewaarborgd door een evenwigt der drie verschillende staatsmagten, en voornamelijk door onafhankelijkheid der provinciale en stedelijke besturen in alles wat hunne inwendige administratie betrof; zij waren daarbij tegen eene vereeniging der provinciale schulden. Onder hen had men hevige democraten, zooals C. L. VAN BEYMA. Onder de gematigde foederalisten bekleedden VITRINGA en DE MIST, door kunde en eerlijkheid van karakter, de eerste plaats.

Een van de eerste werkzaamheden der Nationale vergadering was de benoeming van eene commissie van 21 leden, om eene staatsregeling te ontwerpen. Terwijl deze commissie werkzaam was, hield de vergadering zich bezig met onderscheidene, soms zeer nietige, werkzaamheden, waartoe het dagelijksch toezigt op de uitvoerende magt en de beslissing op allerlei verzoekschriften aanleiding gaven. Een der eerste discussiën, over de verdeeldheden in Friesland, gaf aanleiding tot een volslagene verwarring, waarbij het niet aan honende uitdrukkingen ontbrak. De poging van VREEDE, BOSCH en VALCKENAER om het reglement te veranderen, ten einde meerdere concentratie van magt in het finantiële en de

Digitized by Google

burgerwapening te verkrijgen, uit een revolutionair-unitarisch oogpunt juist gezien, leed schipbreuk op den eerbied, dien men toch nog had voor het pas beëedigd reglement. Het voorstel omtrent de beëediging en de afvordering van verklaringen van de ambtenaren, door de Nationale vergadering te benoemen, gaf aanleiding tot de welsprekende rede van KANTELAAR, waarin hij betoogde, dat de afvordering van zulk eene verklaring was strijdig — met de regten van den mensch, — met de trouw aan aangegane verbindtenissen jegens het Land, — met 's Lands belang, — niet voldoende voor het beoogde doel, — en onteerend voor de omwenteling. Hij zocht de ware vrijheid der gedachten tegen de inquisitie der doordrijvers te verdedigen, maar wekte dan ook daardoor den hartstogt der revolutionairen op, die vorderden, dat de vergadering zou verklaren, dat zij de gevoelens van KANTELAAR zou afkeuren; waarop deze het waardig woord gaf: "Ik sta er alleen voor."

Het waren inzonderheid twee hoofdbeginselen der omwenteling, die in dit tijdvak een onderwerp der beraadslagingen uitmaakten.

SCHIMMELPENNINCK zocht, door zijn voorstel omtrent de eenheid en ondeelbaarheid, de Nationale vergadering uit te lokken tot eene openbaring van gevoelens, die de natie gerust konden stellen. De op 16 Junij aangevangen beraadslagingen voldeden aan de bedoeling des sprekers. Het onderwerp werd in het openbaar door de vergadering besproken, ter voorlichting voor de openbare meening buiten de vergadering. De broederkus van verzoening, die een der redenaars, na eene beleedigende uitdrukking, aan den president bragt, deed geheel den theatralen vorm van dien tijd uitkomen, die echter opregtheid in geenen deele uitsloot.

Het voorstel van PLOOS VAN AMSTEL, omtrent de afscheiding van Kerk en Staat, had een gelijke bedoeling, namelijk om de vergadering haar gevoelen over een onderwerp, dat de gedachten van zeer velen bezig hield, te doen uitspreken, al-

Digitized by Google

vorens de commissie voor de staatsregeling haar rapport zou uitbrengen.

Wel mag tegenwoordig nog de afscheiding van Kerk en Staat aangemerkt worden als een hoofdbeginsel, dat de omwenteling tot rijpheid bragt. De godsdienst van geest en waarheid is in beginsel van de staatsmagt onderscheiden. Tegenover het gezag van schriftgeleerden en overheden verscheen de godsdienst van JEZUS in de wereld, en zoolang zij alleen met geestelijke wapenen streed, veroverde zij harten en overtuigingen. Naarmate het kerkelijk gezag meer en meer opkwam, naar die mate zocht zij ook hulp bij het wereldlijk gezag; maar juist die vereeniging van Kerk en Staat heeft, al moge zij de uiterlijke verbreiding bevorderd hebben, aan den geestelijken inhoud van de godsdienst groote schade toegebragt. In de harde tijden der godsdienstoorlogen moge nog voor de vereeniging van Kerk en Staat het belang der veiligheid een rationelen grond hebben opgeleverd, in later tijd werd die vereeniging slechts een bescherming van verouderde menschelijke leerstellingen en bijgeloof, — een aanloksel om uit geheel wereldsche bedoelingen van kerkgenootschap te veranderen. De afscheiding van Kerk en Staat, een van de hoofdbeginselen der omwenteling, door clericalen en orthodoxen, van hun standpunt te regt, als een werk van ongeloof veroordeeld, is evenzeer waardig om door allen, die het eigen geloof des harten aan eeuwige waarheid als de wezentlijke kern der godsdienst beschouwen, als de meest heilrijke vrucht der omwenteling erkend te worden.

Uit naam van de commissie bragt JOHANNES LUBLINK *de Jonge* een rapport uit, dat in de nieuwe kerkgeschiedenis van ons Vaderland een fondamentele plaats inneemt. Niemand was meer geregtigd als rapporteur op te treden dan de beroemde onpartijdige letterkundige, die niet minder humanist was dan vroom volgeling van de godsdienst van JEZUS. In zijn rapport wordt de wezentlijke godsdienst van

Digitized by Google

het kerkelijke streng onderscheiden. De bijzondere kerkgenootschappen moeten, om de godsdienst zuiver te bewaren, geheel van den Staat zijn afgescheiden. KANTELAAR oordeelde, dat er een schandelijk misbruik van de godsdienst werd gemaakt, wanneer in het staatkundige het lidmaatschap van eenig kerkgenootschap aanspraak kon geven bij de benoeming tot ambten. SCHIMMELPENNINCK voerde aan, dat de ware godsdienst boven de kerkgenootschappen was verheven en dat orthodoxie slechts een geographische beteekenis had, daar hier als orthodox gold, wat elders als bijgeloof werd verworpen; — opgeklaarde denkbeelden in het staatkundige konden niet missen opgeklaarde denkbeelden in het godsdienstige voort te brengen.

Bij deze overeenstemming dat de Kerk van den Staat moest worden afgescheiden, hoorde men onderscheidene sprekers, zonder dat zij door eenig lid werden tegengesproken, verklaren: dat geene maatschappij leven kan zonder godsdienst; dat een Staat van atheïsten niet zou kunnen bestaan; — maar de godsdienst, waaraan de maatschappij behoefte had, was niet aan een kerkgenootschap uitsluitend verbonden: het was de godsdienst die aan rede en geweten getoetst kon worden.

De adviezen over de afscheiding van Kerk en Staat, toen uitgesproken, zijn de herlezing in den tegenwoordigen tijd nog ten volle waard, deels om te doen zien, hoe aan ware beginselen, toen verkondigd, tot heden nog geene volkomene verwezentlijking is gegeven, — deels om aan te toonen hoe men toen nog voor de afscheiding van Kerk en Staat vele particularistische gronden gebruikte: bijna alle de Roomsche leden der vergadering en zeer vele Dissenters deden tegen de heerschende Kerk het argument gelden, dat zij ten onregte ten behoeve van de Hervormde Kerk bezwaard werden. Zoo bleek ook hier, hoe zelden groote algemeene beginselen alleen door de kracht van die beginselen zelve tot stand komen.

Den 10en November 1796 ontving de Nationale vergadering

Digitized by Google

het ontwerp van constitutie van de commissie, die, volgens de bepalingen van het reglement, bestaan had uit 21 leden, naar eene bepaalde evenredigheid uit de onderscheidene provinciën, en derhalve voor de meerderheid uit foederalisten. Prof. DE RHOER was de hoofdbewerker van dit uitvoerig ontwerp geweest. Bij het ontwerp was de wetgevende magt aan twee Kamers opgedragen, en de uitvoerende magt aan eenen staatsraad, uit zeven leden bestaande, toevertrouwd, van welke elk jaar één zou aftreden en door de kiezers benoemd zou worden uit een dubbeltal, door de Kamer der Oudsten opgemaakt. De uitvoerende magt stelde de ministers, onder bekrachtiging van de Kamer der Oudsten aan; zij was belast met de uitvoering der wetten en met de handhaving der binnen- en buitenlandsche veiligheid en rust, waartoe zij de beschikking had over de krijgsmagt te water en te land. Het beheer der finantiën werd provinciaal gelaten; in de algemeene lasten zou elk gewest volgens een vastgesteld quota betalen. — De verdeeling der provinciën bleef bestaan, even als de onafhankelijkheid der provinciale- en gemeentebesturen in het administrative. De regterlijke magt zou worden uitgeoefend door een nationaal geregtshof, departementale geregtshoven en plaatselijke regtbanken; de leden van het eerste werden door de Kamer der Oudsten en die der laatsten door de kiezers van het departement benoemd. De Kerk werd van den Staat afgescheiden, maar deze verleende onderstand aan bestaande kerkgenootschappen.

Het ontwerp moge door een te hoogen census voor de kiezers en andere bepalingen te weinig vrijzinnig geweest zijn, of, zooals men het toen noemde, te aristocratisch, — aan de andere zijde muntte het uit door juiste afscheiding der groote staatsmagten, door eene billijke, maar meestal vruchtelooze poging om oude regten en nieuwe denkbeelden te verzoenen.

Naauwelijks was het ontwerp met groote plegtigheid in de Nationale vergadering gebragt en door SIMON STIJL met

Digitized by Google

eene deftige aanspraak overhandigd, of een der leden van de commissie, PIETER LEONARD VAN DE KASTEELE, een sterk ijveraar voor de eenheid, stond op om het ontwerp als onvolledig te bestrijden. De discussiën over de vraag of het geheel ter zijde gesteld, dan wel als leidraad voor de volgende beraadslagingen aangenomen zou worden, duurden bijna drie weken. Niet minder dan 78 sprekers lieten zich hooren. Prof. DE RHOER voerde, in eene opmerkelijke redevoering, tot verdediging van het ontwerp aan, "dat het gevaarlijk was ten gronde toe te sloopen of onder eene geheel eenvormige gedaante te brengen het staatsgestel van zulk een volk 't welk niet zoo pas uit den zoogenaamden natuurstaat was opgekomen, maar reeds zoo lang tot den rang van beschaafde volken had behoord, — van een volk, 't welk, hoewel klein in getal en een zeer onaanzienlijken plek gronds op de wereld beslaande, nogtans zoozeer verschillend was, wanneer men de middelen van bestaan, grond, ligging, ja zelfs de karakters gadesloeg, — van een volk 't welk reeds voor eeuwen getoond had op zelfbestuur gezet te zijn. Wie alles te gelijk wilde verbeteren liep gevaar, — in eenen wijden kring rond te loopen en dan weder terug te keeren in hetzelfde punt waarvan men was uitgegaan."

Toen op 29 November de stemming zou plaats hebben, waren de tribunes opgevuld met toehoorders, en nadat nog vooraf een zeer hartstogtelijke discussie had plaats gehad over het stellen der vraag, werd het ontwerp als leidraad voor de overwegingen met 66 tegen 52 stemmen aangenomen. De teleurgestelde verwachting der unitarissen openbaarde zich heftig in en nog meer buiten de vergadering. Men deed aldaar bedreigingen hooren. Om de opgewonden gemoederen eenigzins te bedaren, werd twee dagen later het voorstel gedaan, reeds vooraf te decreteren, dat het plan van constitutie ten grondslag zou hebben de een- en ondeelbaarheid der Republiek, en met 75 tegen 22 stemmen aangenomen, terwijl zeven leden der vergadering werden benoemd om

Digitized by Google

het ontwerp naar dit hoofdbeginsel te herzien. Nog vóór het einde van het jaar 1796 had deze commissie haar taak volbragt.

De discussiën over het herziene ontwerp namen de vijf eerste maanden van het jaar 1797 in. Bijna in alle de deliberatiën zegevierden de moderaten, door zich beurtelings bij de foederalisten en de unitarissen te voegen. De adviezen van SCHIMMELPENNINCK en KANTELAAR, geruggesteund door de heftige maar soms wegslepende redenen van VREEDE en VAN HOOFF, bragten de schuldvermenging en de eenheid in de wet over de geheele Republiek te weeg, even als zij, in overeenstemming met DE MIST en VITRINGA, het noodzakelijke der onafhankelijkheid van plaatselijke besturen, in alles wat zuiver administratief was, zegevierend aantoonden. Den 11^{en} Maart werd met een zeer geringe meerderheid beslist, dat de stemming over de staatsregeling provincies-gewijze zou geschieden, tegen welk decreet onderscheidene geschriften en verzoekschriften gerigt werden; zelfs eene bezending van de provisionele repraesentanten van Holland verscheen in de Nationale vergadering om op intrekking van het decreet aan te dringen.

Nog gewigtiger was een schijnbaar onbeduidende regeling. Het reglement voor de Nationale vergadering schreef voor, éénsdeels, dat het ontwerp binnen één jaar aan de goedkeuring des Volks zou worden onderworpen en dat, in gevalle de constitutie binnen drie maanden, nadat zij was voorgesteld, niet was aangenomen, eene tweede Nationale vergadering zou tot stand komen, zoodat de eerste vergadering geen langeren duur mogt hebben dan 18 maanden. Hieruit werd door velen afgeleid, dat de verkiezingen voor de tweede Nationale vergadering, om 1 Sept. bijeen te komen, niet later konden plaats hebben dan den 1^{en} Augustus, terwijl de stemming over het ontwerp niet vroeger kon geschieden dan den 8^{en} Augustus, daar het ontwerp in de grondvergaderingen moest worden overwogen. Reeds den 10^{en} Maart, bij gelegenheid van de discussie omtrent de wijze, waarop het ont-

Digitized by Google

werp van constitutie aan het Volk ter goedkeuring zou worden onderworpen, had HAHN, een der bekwaamste en eerlijkste patriotten, te kennen gegeven, dat hij geloofde dat er een toeleg gesmeed werd om de constitutie te doen verwerpen: "Ik denk, dat niet alleen de Prinsgezinden de aan-"neming zullen tegenwerken, maar ook de beide uiterste "partijen." Hij hoopte echter dat het gezonde deel van de Natie dien toeleg zou verijdelen. Den 1en Junij, toen de wijze van invoering der constitutie aan de orde was, verklaarde VAN HOOFF, een ijverig unitaris, maar een opregt vriend van vrijheid en eerlijkheid: — dat het scheen, alsof men de vergadering eene mesure wilde doen nemen, die het verwerpen der constitutie zou prejudiceren, want men wilde, dat het Volk eene tweede Nationale vergadering zou benoemen vóór dat over de constitutie zou gestemd worden; dit was op eene indirecte wijze het Volk te willen bewegen om de constitutie te verwerpen. Hij voorzag dat aristocraten, foederalisten en anarchisten zich met min doorziende patriotten zouden vereenigen ter verwerping van het ontwerp. Maar zoodra zou dit plan niet bereikt zijn, of men zou op nieuw allerlei twisten te gemoet gaan en komen òf tot eene foederative staatsregeling, òf tot eene anarchique constitutie, mogelijk eene soortgelijke als de ongelukkige Fransche van 1793. "Ja", riep de redenaar uit, toen deze woorden eene algemeene beweging verwekten, "het is buiten "kijf, dat er eene factie in deze Republiek existeert, die de "anarchique constitutie van 1793 hier te lande gaarne zoude "invoeren; de vertaalde aan ons toegezonden exemplaren dier "constitutie strekken daarvan ten bewijze, en ik zeg het "hier opentlijk, dat die constitutie de afschuwelijkste dwin-"gelandij daarstelt, die er immer kan heerschen, — daar "waar alle de onderscheidene magten worden dooreen geward "is er geen vrijheid, noch veiligheid voor den burger. Ik "heb het effect van die constitutie gezien en ondervonden." PIETER VREEDE trok zich de woorden aan. VAN HOOFF

Digitized by Google

repliceerde, dat hij geene personen taxeerde, maar alleen verklaarde, waarvoor hij bevreesd was. Ook VAN DE KASTEELE voorzag, wanneer over de constitutie zou gestemd worden, nadat vooraf een nieuwe Nationale vergadering zou zijn benoemd, niets dan intrige en verwarring; maar, niettegenstaande deze waarschuwingen, had de verkiezing voor de tweede Nationale vergadering plaats op 1 en 2 Augustus, de stemming over de staatsregeling op 8 Augustus.

Zoowel de verkiezingen als de stemming over het ontwerp hadden plaats te midden van opgewonden partijdrift.

In Friesland had het landvolk omtrent Kollum zich in het begin des jaars tegen de burgerwapening verzet; het getal van misnoegden groeide aan; kreeten van "Oranje boven" werden gehoord; met geschut was men tegen de misnoegden opgetrokken, een vijftal sneuvelden, de hoofdaanlegger werd met den dood gestraft en het Kollumer-oproer was de aanleiding geweest tot onderscheidene gewelddadigheden tegen oud-regenten, die willekeurig gevangen genomen werden. De felle partijstrijd had in mindere mate ook in andere provinciën plaats en zij werd nog meer aangeblazen door de vinnige geschriften der heftige unitarissen, waartegen de stem der gematigden zwak klonk, terwijl de reactionairen, onder eenigen invloed van Engeland, zich met de radicalen tegen het ontwerp vereenigden. De Fransche aandrang tot aanneming, na de verandering der buitenlandsche staatkunde, was te laat gekomen. Het ontwerp werd door de grondvergaderingen, waarin van de omstreeks 400,000 stemgeregtigden 136,716 opkwamen, door 27,955 aangenomen en door 108,761 verworpen. Zoowel nationaal als provinciaal berekend, was de meerderheid voor de verwerping.

Deze uitslag ontmoedigde de moderaten; zij begonnen in te zien, dat het stelsel van eenheid in de wet, gepaard met onafhankelijkheid in al wat de plaatselijke administratie betrof, nog geen genoegzamen bijval bij de Natie vond. Verscheidenen, die tot de tweede Nationale vergadering herkozen wa-

Digitized by Google

ren, bedankten voor hunne aanstelling; SCHIMMELPENNINCK gaf zijne redenen opentlijk te kennen, anderen volgden zijn voorbeeld. De keuzen waren in het algemeen meer democratisch. Onderscheidene leden der clubs en der centrale vergadering werden tot leden der tweede Nationale vergadering gekozen, en hierdoor was het reeds bij den aanvang der vergadering te voorzien, dat de moderaten daarin niet, als vroeger, de overhand zouden behouden. Onder de unitarissen als onder de foederalisten, had men hevige revolutionairen en gematigden aangetroffen; maar zoolang er zich geene gelegenheid opdeed, had het verschil tusschen de mindere of meerdere hevigheid in de republikeinsche gevoelens bijna geenen invloed op de vorming der partijen in de Nationale vergadering uitgeoefend, welk verschil vroeger slechts ontstond bij de mindere of meerdere eenheid, die men in het algemeen bestuur begeerde, en — of het Volk gewestelijk, dan over het geheele Land zou vertegenwoordigd worden.

De revolutionaire partij werd zeer bevorderd door de omwenteling van 18 Fructidor (5 Sept. 1797) in Frankrijk, waarbij het democratisch gezind gedeelte van het directoire zich ontsloeg van een vijftigtal volksvertegenwoordigers, die het in den weg stonden. De Fransche coup d'état vond dadelijk toejuiching onder de hevige democraten van onze tweede Nationale vergadering, die den 1^{en} Sept. was bijeengekomen.

C. L. VAN BEYMA deed, met het oog op de Fransche democratie, om een terugkeer naar eene restauratie te beletten, den 20 September zijn voorstel, om van alle ambtenaren een eed af te vorderen van eeuwigen haat aan het stadhouderschap, de aristocratie en de regeringloosheid. De debatten daarover werden aanvankelijk voorkomen, door dat het voorstel in handen eener commissie werd gesteld; maar de onrust bleef onderhouden door de onstuimige discussiën bij gelegenheid van eene aanklagt, dat een burger zich in de grondvergaderingen ongunstig over het provinciaal bestuur

Digitized by Google

van Utrecht had uitgelaten, — en over petitiën, waarin geklaagd werd dat ambtenaren waren aangesteld, die het vertrouwen des Volks niet genoten, terwijl "eerlijke en brave "Bataven om brood moesten rondzwerven." Dit gaf aanleiding tot een voorstel van KANTELAAR, om het gedrag der ambtenaren te doen onderzoeken, waarbij zich weder een groot verschil van gevoelen voordeed, of dit onderzoek alleen daden of ook gevoelens zou betreffen, en of het algemeen, dan wel speciaal naar aanleiding van ontvangen klagten, zou zijn, enz., welke discussiën zoo hevig waren, dat den 28^{en} Sept. de vergadering geheel in verwarring geraakte.

In deze discussiën was herhaalde malen melding gemaakt van een algemeen mistrouwen, — van een morrend ongenoegen: een der repraesentanten schreef het grootendeels toe aan het zaaijen van wantrouwen tusschen de repraesentanten, waaraan de broodschrijvers zich schuldig maakten. Reeds vroeger had een der heftigste democraten gezegd: "Hetzelfde "volk, dat eenmaal brandde als een vulkaan, was eensklaps "zoo koud geworden als de ijsschotsen van Nova-Zembla." Ook deze schreef zulks toe aan de woelingen der partijen.

Bij deze gesteldheid der gemoederen kwam het berigt, dat 's Lands vloot, 11 October, bij Egmond door de Engelsche was verslagen. De heftige partij, die altijd kracht zoekt in het doordrijven van eigen meening en in het afkeuren van hetgeen door anderen geschiedt, deed zich dan ook nu in haar karakter kennen. Vroeger klaagde de oppositie over de werkeloosheid der vloot, thans moest de commissie voor de buitenlandsche zaken tot verantwoording geroepen worden. Een 24tal leden, waartoe echter noch VREEDE, noch FOKKER behoorden, deden daartoe het voorstel, dat in handen eener commissie werd gesteld. Terwijl alzoo reeds vele stoffen tot verdeeldheid aanwezig waren, kwamen er in het laatst van November meer dan 1000 petitiën in met ruim 200,000 handteekeningen, waarin behoud van de tractemen-

Digitized by Google

ten der leeraars van de Hervormde kerk verzocht werd, weldra gevolgd door contra-petitiën, waarin op onmiddelijke afscheiding van Kerk en Staat werd aangedrongen. Te midden van deze opgewekte oneenigheid had in het laatst van November de voortgezette raadpleging plaats over het voorstel van C. L. VAN BEYMA omtrent de afvordering van een eed van haat aan het stadhouderschap. Het rapport der commissie was ongunstig geweest, en PIETER VREEDE betoogde in eene redevoering, die uiterst merkwaardig is, ook in betrekking tot zijn volgend gedrag, dat de maatregel was onvoldoende, maar dat het hoogst noodzakelijk was, dat er meer energie bij de regering kwam en dat de onzekere toestand, waarin het vaderland verkeerde, ophield door eene spoedige voltooijing der staatsregeling.

De raadpleging om geld te bekomen, ten einde in den nood der zeemagt te voorzien, door eene belasting op de inkomsten. vermeerderde de onrust. Tot nu toe hadden de provinciën zelve de belastingen uitgeschreven. De revolutionaire partij wilde dat de vergadering thans zelf eene geldligting deed; de foederalisten betwistten het regt hiertoe, op grond van het reglement; de gematigden sloegen een middenweg voor, dat de vergadering de belasting zou uitschrijven, en de provinciën tot eene gewillige toenadering pogen te brengen. De moderaten behielden in de vergadering de overhand; maar weldra bleek het, dat de meeste provinciën niet wilden toetreden.

De toestand werd bij den dag moeijelijker. Door het reglement gebonden was de Nationale vergadering onmagtig om geld te heffen en de voltooijing der staatsregeling te bespoedigen. In de aanspraak, waarmede JACOB BLAAUW, onze ex-minister te Parijs, die thans lid der Nationale vergadering was, het voorzitterschap aanvaardde, wees hij op de noodzakelijkheid, dat de onzekere toestand zou ophouden door een meer krachtige houding der Nationale vergadering. Reeds den volgenden dag las men in de dagbladen eene verklaring van 43 leden der Nationale vergadering omtrent

Digitized by Google

de grondbeginselen, waarvan zij bij de staatsregeling niet zouden afwijken, weldra gevolgd door onderscheidene adressen van adhaesie, door stemgeregtigden aan de Nationale vergadering gerigt, welke adressen inkwamen juist toen een aanvang gemaakt was met de beraadslagingen over de inlichtingen, gegeven door de commissie voor buitenlandsche zaken. De heftige democraten drongen op een afkeurend oordeel aan. Het was bij deze gelegenheid dat VAN HOOFF de noodzakelijkheid van de zelfstandigheid der uitvoerende magt krachtig verdedigde en de onmogelijkheid aantoonde van energie, waar de regering onderworpen was aan eene voortdurende *censuur*. Waren hier de partijen reeds scherp verdeeld, nog meer had dit plaats bij de beraadslagingen over de adressen van adhaesie aan de verklaring der 43 leden. Zoowel de moderaten HAHN, KANTELAAR, VAN HOOFF, als de democratische foederalisten, zooals C. L. VAN BEYMA, bestreden de adressen. HAHN beschuldigde de 43 repraesentanten, dat zij het Volk misleidden en het tot oproer aanzetten. VAN HOOFF rekende mede de verklaring der repraesentanten het werk van eene factie, een inbreuk op de regten der vergadering; aan een deel der vergadering kwam geen regt toe eene proclamatie aan het Volk te rigten. Hij sommeerde zijne medeleden hunne verklaring nog terug te nemen. Eene geweldige opschudding ontstond hierover in de vergadering, waarbij VAN HOOFF ten slotte uitriep: dat hij bereid was voor het Volk zijn leven te laten, maar dat hij het nooit zou vleijen. VREEDE wierp de beschuldiging van kwade bedoelingen verre van zich af en betoogde, dat alleen naauwere aaneensluiting het Volk redden kon.

De beraadslagingen over de requesten duurden met korte tusschenpoozen van 21 December 1797 tot 10 Januarij 1798, toen besloten werd aan de commissie voor de staatsregeling te verzoeken voorloopig opening te doen, hoe verre zij met haren arbeid gevorderd was. Hieraan werd op Maandag 15 Januarij voldaan. OCKERSE trad als woordvoerder op.

Digitized by Google

Hij deelde de hoofdbeginselen van het ontwerp mede, als in overeenstemming met de beginselen van eenheid en ondeelbaarheid, en eindigde zijn warm gestelde toespraak met een oratorische wending, die als een eed van getrouwheid aan het Vaderland kon worden aangemerkt. Nadat hij geeindigd had, stond HUGO GEVERS op en stelde voor, dat al de leden dien eed zouden herhalen; allen rezen toen van hunne zitplaatsen op; maar de algemeene eed van getrouwheid aan het Vaderland bragt de partijen niet tot elkander.

Inmiddels was de ordelievende Fransche gezant NOËLL door den listigen DE LA CROIX vervangen, die den 5en Januarij te 's Gravenhage aankwam, en, door zijnen handlanger DUCANGE geholpen, zich in betrekking stelde met de meest invloedrijke leden der democratische unitarissen: BLAAUW, MIDDERIGH, VAN LANGEN, VAN LEEUWEN en anderen; PIETER VREEDE was afwezig.

De beraamde aanslag om zich van een deel der vergadering te ontslaan, bleef niet lang geheim, noch aan de foederalisten, noch aan de moderaten. Het voorstel C. L. VAN BEYMA, den 19en Januarij gedaan, om op Zondag den 21en buitengewoon te zamen te komen en alsdan, op den vijfden jaardag, dat het hoofd van LODEWIJK CAPET tegelijk met de dwingelandij viel, plegtig te zweren haat aan het stadhouderschap en alle overheersching, schijnt toch als een laatste, uiterste poging, om door een beroep op de republikeinsche beginselen den coup d'état te voorkomen, beschouwd te moeten worden. VAN HOOFF, toen nog president, stelde voor eenvoudig te zweren haat aan alle overheersching; waarop HAHN bemerkte, dat het hem in het geheel niet verwonderde, dat VAN BEYMA tot zijn voorstel op heden was gekomen, en dat de voorzitter het zoo algemeen mogelijk wenschte te maken: "Ik vermoed" zeide hij "dat die beide "burgers, zoowel als ik, berigten zullen hebben ingewon- "nen van eene gewelddadige onderneming, die sommigen on- "verlaten bezig zouden zijn te smeden tegen de vergadering,

Digitized by Google

"die het vrije Volk van Nederland vertegenwoordigt." HAHN had zich niet bedrogen, en zijne vermoedens moesten nog versterkt worden, toen MIDDERIGH, een heftig unitaris, tot president voor de volgende veertien dagen werd gekozen, en deze hierdoor het opperbevel over het garnizoen in den Haag ontving.

Den 22en Januarij 1798 werden twee en twintig leden der vergadering, deels gematigde unitarissen, als VAN HOOFF, KANTELAAR, VAN HAMELSVELD, — deels foederalisten, als C. L. VAN BEYMA, DE MIST, VITRINGA, gevangen genomen, even als de commissie voor buitenlandsche zaken, waartoe HAHN, BICKER en HUGO GEVERS behoorden, unitarissen, die in de eerste vergadering met VREEDE hadden ingestemd, maar van geweldige maatregelen afkeerig waren. De eerste daad van de dus verkleinde vergadering was, van de overgebleven leden, die ter vergadering verschenen, den eed af te nemen van onveranderlijken afkeer van het stadhouderschap, de aristocratie, het foederalisme en de regeringloosheid. Het geschiedde onder algemeene acclamatie èn der vergadering èn van het publiek op de tribunes, gelijk onder eene dergelijke toejuiching het decreet werd genomen, waarbij het reglement werd vernietigd en de vergadering geconstitueerd als "Intermediair vertegenwoordigend bestuur van het eene en ondeelbare Bataafsche Volk", met vernietiging van alle provinciën; terwijl twee commissiën werden benoemd, de eene met VAN LANGEN aan het hoofd, om van dit decreet kennis te geven aan den Franschen minister, en de andere met TH. VAN LEEUWEN, als eerstbenoemde, om vijf personen voor te dragen voor het provisioneel uitvoerend bewind.

Deze laatste commissie voldeed daaraan, met dat gevolg, dat in de twee volgende dagen de vijf leden benoemd waren. PIETER VREEDE, ofschoon hij de laatste dagen vóór den 22en Januarij uit 's Gravenhage afwezig was en niet tot den militairen maatregel schijnt medegewerkt te hebben, was als hoofd der unitarissen duidelijk aangewezen. S. J. VAN

Digitized by Google

LANGEN, misschien op aandrijven van DUCANGE, de hoofdaanlegger van den aanslag, werd door den Fransehen minister begunstigd. WIJBO FIJNJE, een patriot van 1787, had grooten naam en invloed bij de clubisten en burgervergaderingen, en werd daardoor aanbevelenswaardig; FOKKER, een Zeeuw, die een knap wiskundige was, en WILDRIK, een bekwaam en eerlijk fiscaal in het graafschap Zutphen, schijnen gekozen te zijn om de democratische unitarissen in genoemde provinciën te winnen.

De omwenteling van 22 Januarij 1798 deed het beginsel van geheele eenheid in de Republiek zegevieren, door al de magt te geven aan de partij, die dat beginsel was toegedaan. Met zijne gewone helderheid heeft PIETER VREEDE de strekking van de gebeurtenis in het licht gesteld. Zijne redevoering bij de aanvaarding van het uitvoerend bewind, is eene verdediging van eene sterke partijregering om tot de vrijheid te komen. Hij ontveinsde het zich niet, dat aan de vergadering en het uitvoerend bewind eene zeer groote magt was toevertrouwd en dat van die magt met energie gebruik zou gemaakt worden om de omwenteling te voltooijen. Het onstuimig doordrijven van het decreet, waarbij het reglement vernietigd werd, deed reeds den volgenden dag 29 leden van de vergadering, waarvan de meeste aanvankelijk waren toegetreden, bedanken voor hun verder lidmaatschap. Toen hunne brieven inkwamen verklaarde VREEDE, dat het geene echte patriotten waren, die zich terugtrokken. BOSCH ging nog verder en stelde voor, dat maatregelen genomen zouden worden om alle tegenkanting te voorkomen. Eenmaal zich steunende op de heftige patriotten, moest men hen tevreden stellen; remotiën van gematigden konden niet uitblijven. Ambtsontzettingen, ten einde eene partijregering te schragen, reeds uit zich zelve hatelijk, werden dit nog meer door de agenten, die daartoe gebezigd werden.

Bij al de harde maatregelen, die het Provisioneel uitvoerend bewind van 22 Januarij 1798 nam, mag men echter

Digitized by Google

niet vergeten, dat dit bewind in zeer vele opzigten aan zijne roeping getrouw was. Men koos den belangloozen en kundigen GOGEL tot het bestuur der geldmiddelen. De secretaris van GOGEL was DE BORDES, die in later jaren als procureur-generaal de algemeene achting verworven heeft. Na CUPERUS vergeefs aangezocht te hebben, benoemde men den kundigen TADAMA tot agent van justitie; den smaakvollen VAN KOOTEN koos men tot agent voor de nationale opvoeding; DASSEVAEL werd secretaris van het algemeen bestuur. Zoo al voor enkele betrekkingen de keuzen minder gelukkig zijn geweest, in het algemeen levert de geschiedenis het bewijs, dat het Provisioneel uitvoerend bewind kunde in hooge ambtenaren op prijs stelde. De edele en voortreffelijke OCKERSE, al heeft hij ook erkend dat het bestuur fouten heeft gepleegd, is het tot het einde toe getrouw geweest.

Om het uitvoerend bewind van 22 Januarij naar billijkheid te beoordeelen, moet men zich geheel verplaatsen in die dagen, toen door de meesten de terugkeer tot het stadhouderschap en eene overwinning door de Engelschen als de twee groote rampen werden beschouwd, waartegen het Vaderland moest verdedigd worden. Door meerdere energie dan het vroegere gouvernement kon aan den dag leggen, is het Provisioneel bewind er in geslaagd de geldheffing door te zetten en de voltooijing der staatsregeling binnen weinige weken tot stand te brengen.

In de proclamatie aan het Volk werd de ondersteuning van het Fransche gouvernement erkend. "Het was voor de "Fransche republiek bewaard," zoo las men daarin, "u door "de ondersteuning aan uwe waarachtige vrienden andermaal "te verlossen en te redden uit den maalstroom, waarin men "u gestort had, om u gemakkelijk te kunnen overheer-"schen", en met groote blijdschap werd de betuiging van den Franschen minister van buitenlandsche zaken TALLEYRAND ontvangen, waarin hij zijne vreugde uitdrukte over de gelukkige zegepraal van den nationalen wil op de

Digitized by Google

kluisters van gewoonte en eigenbelang. Zoozeer had de begoocheling der gewaande vrijheid het gevoel der ware vrijheid verdrongen, dat men niet meer het vernederende van dergelijke verklaringen gevoelde.

De eerste dagen van de gedemocratiseerde vergadering gingen voorbij onder het ontvangen van menigvuldige adressen, die een bewijs leveren, dat de vleijers van de democratie weinig verschillen van die der monarchie, daar zij beiden slechts oogen hebben voor het bovendrijvend gezag van den dag. Terwijl nog weinige dagen geleden de tegenstand tegen de geldheffing zeer groot was geweest, vond men thans geene tegenkanting hoegenaamd. De troepen hadden dan ook bevel ontvangen alle verzet krachtig te onderdrukken.

Reeds in de eerste dagen na 22 Januarij was een reeks van bepalingen als grondbeginselen voor de staatsregeling vastgesteld, onder algemeene toejuiching en aanhoudend geroep op de tribunes en in de vergadering: "Lang leve de "een en ondeelbare Bataafsche Republiek!" Na deze voorloopige aanneming van grondbeginselen, kon in Februarij het nieuwe ontwerp weder, met eene redevoering van OCKERSE, ingediend worden, en hét werd den 17en Maart bijna zonder discussie aangenomen, nadat daarin door de commissie eenige weinige veranderingen waren gebragt op de ingediende bedenkingen der leden. Aan twee wenschen had men gemeend niet te kunnen toegeven: van eene nadere bepaling van de verantwoordelijkheid van het uitvoerend bewind, — en van maatregelen tot bezuiniging in het staatsbestuur.

De hoofdinhoud van de staatsregeling was: dat de oppermagt zou zijn bij het vertegenwoordigend ligchaam, waaraan de uitvoerende magt in alles verantwoordelijk zou wezen. Het vertegenwoordigend ligchaam zou in twee Kamers gesplitst worden, bij keuze jaarlijks in eene algemeene vergadering. De Eerste Kamer zou bestaan uit 64, — de Tweede uit 30 leden. Voor de wetsvoordragten waren onderscheidene lezingen voorgeschreven, die echter achterwege konden blij-

Digitized by Google

ven bij eene verklaring van "onverwijlde noodzakelijkheid." Geen decreet was verbindende zonder dat het, in de Eerste Kamer voorgesteld en overwogen, door de Tweede was aangenomen. De uitvoerende magt was opgedragen aan vijf personen, die het regt van aanstelling hadden van acht agenten. Het grondgebied was verdeeld in departementen met nieuwe namen, voorts in ringen en grondvergaderingen. De departementale besturen waren geheel ondergeschikt aan het uitvoerend bewind. Er zou een algemeen bestuur der geldmiddelen, eene algemeene wetgeving en eene algemeene regterlijke organisatie zijn; voorts werd de Kerk afgescheiden van den Staat, terwijl als middel van overgang de leeraars en dienaars der Hervormde Kerk nog drie jaren hun tractement zouden behouden. In het ontwerp waren voorts onderscheidene bepalingen uit de vroegere ontwerpen behouden, en wel zoodanige, welke VREEDE vroeger als gronden tegen het eerste ontwerp had doen gelden. Ook hier zag men, hoe dikwijls het standpunt van beschouwing verandert, wanneer de oppositie regerende partij is geworden.

Nadat het ontwerp in de Nationale vergadering was aangenomen, was op 17 Maart, op aandrang van den Franschen gezant, het voorstel gedaan dat, tot verzekering van de publieke rust, het Provisioneel uitvoerend bewind zou aanblijven. Ook dit voorstel werd, met handgeklap en toejuiching op de tribunes en in de vergadering vastgesteld.

De aanneming van deze staatsregeling door het Volk, geschiedde op den 23^{en} April. Het grootste getal stemgeregtigden bleef weder te huis: 165,520 stemgeregtigden kwamen op; van dezen keurden 153,913 het ontwerp goed, terwijl 11,597 het verwierpen. En het kon ook wel niet anders: het leger en de marine stemden, bijna op commando, met weinig uitzondering, vóór. Men had alle andersdenkenden van het stemregt geweerd, en daarenboven verlangden alle patriotten, dat de staatsregeling tot stand kwam, om eindelijk aan de onzekerheid een einde te maken.

Digitized by Google

Intusschen begeerde de Fransche gezant DE LA CROIX, dat niet alleen de leden van het Provisioneel uitvoerend bewind, maar ook de geheele vergadering zou aanblijven. Onderscheidene adressen werden tot dat einde aan de vergadering ingediend, met dat gevolg, dat op het rapport van den repraesentant BOSCH met algemeene stemmen den 4en Mei besloten werd, dat de Nationale vergadering zich zou veranderen in het Vertegenwoordigend ligchaam door de staatsregeling voorgeschreven, welk besluit met de grootste en levendigste toejuichingen op de tribunes werd begroet.

Geheel anders was echter de indruk van dit besluit buiten de vergadering. Reeds had het besluit van 17 Maart afkeuring gevonden, — de remotiën, die in onderscheidene plaatsen hoogst achtenswaardige patriotten hadden getroffen, — de begunstiging van onkundige personen, die geene andere aanbeveling hadden dan de heftigheid hunner patriotsche gevoelens, — de herstelling van het corps vrijwillige artilleristen te Amsterdam, wier gewelddadigheden in 1796 zoo scherp waren afgekeurd en wier bestraffing zoozeer toegejuicht was door de gematigden, — de knoeijerijen der democraten, onder leiding en bescherming van DUCANGE, die, in 1787 met de Bataafsche patriotten uitgeweken, met hen in voortdurende betrekking had gestaan en thans een man van invloed was, — hadden reeds algemeene ontevredenheid verwekt, en het besluit van 4 Mei strekte slechts om aan die ontevredenheid eene meer algemeene openbaring te geven. DAENDELS was daarvan de tolk op een middagmaal bij den Franschen ambassadeur, waar hij verklaarde, dat het Volk zeer ontevreden was, en dat DUCANGE daarvan de oorzaak was; dat deze aan de vergadering het decreet van 4 Mei had doen nemen. De Fransche minister DE LA CROIX nam zijn secretaris, als in zijne dienst gehandeld hebbende, in bescherming, gelijk dan ook later duidelijk is gebleken, dat de decreten van 17 Maart en 4 Mei op begeerte van het Fransche gouvernement genomen zijn. DE LA CROIX deelde

Digitized by Google

het gesprek van DAENDELS aan het uitvoerend bewind mede, met dat gevolg, dat de generaal, ter verantwoording geroepen, des nachts naar Parijs vlugtte om aldaar den toestand mede te deelen en instructiën te vragen, of hij eene nieuwe omwenteling mogt tot stand brengen. Het antwoord luidde: *Faites, mais si vous succombez, nous vous désavouerons.*

Enkele agenten van het uitvoerend bewind hadden reeds in April het genoemd bewind aandachtig gemaakt op de verkeerde staatkunde, die het volgde; — met voorkennis van GOGEL was DAENDELS naar Parijs vertrokken. Bij zijne terugkomst te 's Gravenhage, den 10^{en} Junij, werd hem, niettegenstaande de aanklagte van het uitvoerend bewind, door de vijf agenten, PIJMAN, SPOORS, GOGEL, TADAMA en LA PIERRE, — de drie overige schijnen geweigerd te hebben, — en onderscheidene burgers een prachtigen maaltijd aangeboden in *de Doelen*, terwijl een verlicht chassinet, met de woorden *"voor de constitutie"* genoegzaam aanwees, dat men aan dien maaltijd een staatkundig doel verbond. Na het einde van het feest, ter eere van den Bataafschen Generaal aangerigt, werd een verzoekschrift aan het wetgevend ligchaam ter teekening aangeboden, waarbij men aandrong op de intrekking van de decreten van 17 Maart en 4 Mei. Het uitvoerend bewind, of liever het driemanschap daarvan, VREEDE, VAN LANGEN en WYBO FIJNJE, in plaats van eene verzoenende staatkunde te volgen en een voorstel tot intrekking dier decreten te doen, — of krachtige maatregelen tegen DAENDELS te nemen, deed de beide commissarissen, benoemd om het adres algemeen ter teekening aan te bieden, in hechtenis nemen. Dit verhaastte slechts de ontknooping. DAENDELS, door den Franschen Generaal JOUBERT ondersteund, maakte zich den 12^{en} Junij meester van drie leden van het uitvoerend bewind, terwijl VREEDE en FIJNJE ontvlugtten, en van eenige lieden van het vertegenwoordigend ligchaam. De genoemde vijf agenten van het uitvoerend bewind maakten bij eene proclamatie

Digitized by Google

het door hen verrigte aan het Volk bekend en deden haar den 13^{en} volgen door de aanstelling van een Intermediair wetgevend ligchaam, waartoe geroepen werden, niet alleen vele leden van de ontbonden vergadering, maar ook de leden, die geweigerd hadden den 25^{en} Jan. de verklaring af te leggen, en de twee leden van het uitvoerend bewind WILDRIK en FOKKER, die zich tegen de besluiten van 17 Maart en 4 Mei hadden verklaard.

Bij publicatie van den 25^{en} Junij werden de grondvergaderingen opgeroepen om den 10^{en} Julij een nieuw vertegenwoordigend ligchaam te kiezen. Het nieuwe vertegenwoordigend ligchaam kwam den 31^{en} Julij te zamen en werd door VAN DE KASTEELE met een aanspraak geopend. Er werd verkondigd: "de revolutie is geëindigd."

Weldra bleek het dat de gemoederen nog niet tot rust waren gekomen. Kort na de opening van het thans constitutioneel zamengesteld vertegenwoordigend ligchaam, kwamen er onderscheidene petitiën in, waarin werd aangedrongen op eene vervolging der vijf agenten. De beraadslagingen waren zeer onstuimig. De maatregelen, op 12 Junij genomen, werden door de hevige unitarissen krachtig bestreden, maar aan de andere zijde ook door M. C. VAN HALL, VAN LEYDEN, VAN DE KASTEELE en VITRINGA zegevierend verdedigd. Men besloot in de zaak te berusten. Opmerkelijk was het echter, dat bij de keuze van leden voor het uitvoerend bewind, slechts enkele stemmen op GOGEL en PIJMAN werden uitgebragt. Tot nieuwe leden van het uitvoerend bewind werden gekozen E. W. VAN HASSELT, A. W. HOETH, M. HETTEMA, T. R. E. VAN HAARSOLTE en T. ERMERINS. Blijkbaar had men mannen gekozen, die, vrij van vroegeren partijstrijd, de meeste waarborgen opleverden van gematigdheid. In plaats van HETTEMA, aan wien het verzochte ontslag verleend werd, op grond dat hij de laatste twintig jaren niet in de Republiek gewoond had, werd VAN HOOFF tot lid van het bewind gekozen. PIETER VREEDE gaf eene

Digitized by Google

verantwoording van zijn gehouden gedrag in het licht. Men vond hoegenaamd geene gronden om hem te vervolgen; hij verliet echter het staatstooneel; slechts nog tweemaal trad hij op, als economisch schrijver: onder het Staatsbewind en onder WILLEM I, die hem over het fabriekwezen raadpleegde. De in vele opzigten merkwaardige man overleed 21 Sep. 1837. Ten opzigte van WIJBO FIJNJE werd insgelijks verklaard, dat er geene termen van vervolging aanwezig waren. Hij trad van zijne zeer aanzienlijke betrekking aan het hoofd van den Staat, waarop de omstandigheden hem gedurende eenige maanden geplaatst hadden, af, om, na een tijdlang vergeefs eene betrekking gezocht te hebben, als redacteur van de *Koninklijke courant*, onder LODEWIJK NAPOLEON, zijn leven te eindigen, gelijk hij als redacteur van de patriotsche *Zuid-Hollandsche courant* zijne openbare loopbaan begonnen was. VAN LANGEN werd beschuldigd eene aanzienlijke som uit 's Lands schatkist in zijn eigen beurs te hebben doen overgaan; hij zou crimineel vervolgd zijn geworden, ware er geene verandering gekomen in de Fransche ministers in den Haag.

De listige DE LA CROIX werd vervangen door den opregten en vredelievenden LOMBARD DE LANGRES, met de missie om de partijen der patriotten zoo veel mogelijk te verzoenen. Op zijn aandrang werd een algemeene amnestie voor alle staatkundige misdrijven verleend, ten gevolge waarvan zoowel VAN DE SPIEGEL en BENTINCK, als de in hechtenis genomen repraesentanten in vrijheid gesteld werden, terwijl ook VAN LANGEN onder de amnestie werd begrepen.

De omwenteling van 12 Junij was geenszins een triomf der foederalisten of der moderaten, ja, zelfs niet der gematigde unitarissen, die den 22^{en} Januarij waren gevangen gezet. Het beginsel, hetwelk vóór 12 Junij had stand gegrepen, bleef na de omwenteling bestaan; het was alleen de gematigdheid, die op de politiek van onderdrukking zegevierde; het was de partij, die de omwenteling wilde sluiten,

Digitized by Google

die de zege behaalde op hen, die het revolutionaire tijdvak nog wilden verlengen; men wierp niet de staatsregeling, maar het willekeurig zich zelf aangesteld hebbend bestuur omver. Bijna eene geheele maand talmde men, voordat men de gevangenen van 22 Januarij los liet: zoo weinig was de 12de Junij eene tegenomwenteling van de voorgaande; en in de proclamatie, waarbij men het Volk opriep ter verkiezing der leden van het vertegenwoordigend ligchaam, werd aan de omwentelingen van 22 Januarij en 12 Junij gelijke hulde toegebragt, — aan de eene als de overwinning over de aristocratische factie en de foederalisten, aan de andere als die over de overheersching van eenige volksleiders.

Onder de willekeurige bepalingen van de staatsregeling van 1798 was ook deze, dat er nationale feesten zouden zijn, waarbij het overbodig geacht werd te onderzoeken of er wel stof voor nationale vreugde bestond. In 1800 werden dan ook, ter voldoening aan dat wetsvoorschrift, op 's Lands kosten nationale feesten gegeven, bij het tweejarig bestaan der staatsregeling en bij de herinnering, dat het een jaar geleden was, dat de Engelschen en Russen uit Noord-Holland waren teruggetrokken. De vrolijke toonen van de muziek mogten de leden van het wetgevend ligchaam op gegeven bevel verwelkomen en de voorzitter mogt een deftige officiële toespraak houden over het 'heilrijke en gezegende tijdstip: in wezentlijkheid ontbrak de vreugde en waren de nationale feestdagen niets dan ijdele vertooningen, die innige waarheid misten, even als de groote woorden van gelijkheid, vrijheid en broederschap, die nog op alle stukken gedrukt stonden, maar geene beteekenis meer bezaten, nu de illusiën verdwenen waren.

De oranjegezinden deden reeds van den aanvang der omwenteling pogingen tot eene restauratie: maar zij miskenden geheel en al den toestand van het Vaderland. Van eene geheele staatshervorming wilden zij niets weten. Het woord "Souverein", van den Prins gebruikt, boezemde

Digitized by Google

wantrouwen in. Van de landing van de Engelschen en Russen, in Augustus 1799, meenden zij eene restauratie te kunnen verwachten, waartoe ook een inval der oranjegezinden van de landzijde in Gelderland moest leiden. Deze gewelddadige pogingen hadden geen ander gevolg, dan dat de partijhaat fel werd aangewakkerd, die zoover ging, dat men de adelijke jonkvrouw VAN DORDT TOT HOLTHUYZEN, die te hartstogtelijk de partij der oranjegezinden had getrokken en de oranjevlag had laten waaijen, op vonnis van den krijgsraad liet ter dood brengen.

Te midden van den oorlog kwijnden handel en nijverheid. Eenigen tijd teerden de vermogenden op vroeger verworven schatten; maar de achteruitgang in fortuin, die ook zij ondergingen door herhaalde geldheffingen en vermindering van waarde hunner goederen, deed ook deze verteringen allengs afnemen. In bijna alle steden nam de welvaart zigtbaar af. De landbouw leed groote verliezen door de veepest. De inkomsten van de instellingen van liefdadigheid verminderden, terwijl door noodlijdenden telkens meer hulp werd ingeroepen; de armoede nam bijna overal toe, en te midden van den rampspoed beschuldigden de partijen onderling elkander de oorzaak er van geweest te zijn.

Bij het verkeerde dat de tijd openbaarde, bragt toch het revolutie-tijdvak tot eerste ontkieming zeer veel goeds: — eene algemeene zucht tot verbetering van den maatschappelijken toestand, — geestdrift voor regtvaardigheid en menschenheil, — eene algemeene erkenning van de waarde van den individuelen mensch, — geloof aan vooruitgang, — opregte zucht tot vermeerdering van kennis bij het volk en tot handhaving van algemeene orde en regelmaat, zonder aanzien van personen en localiteiten. Bij het eerste ontwaken der publieke meening en hare aanspraken om aan het staatsbestuur deel te nemen, heerschte veel oppervlakkigheid, veel waanwijsheid, tot het belagchelijke toe, en nog veel eigenbaat achter het mom van vaderlandsliefde, — er werd ruime stof

Digitized by Google

gegeven om te hekelen: maar toch traden uit de burgerklasse vele edele en bekwame mannen op het staatstooneel, die de aanmatigingen der patriciërs, alsof alleen zij regeren konden, te schande maakten.

Er is in de laatste vijftig jaren bijna niets goeds opgebouwd, dat zijne ontkieming niet gevonden heeft in het laatst der achttiende eeuw. Men sloeg voor het eerst de handen aan de verbetering van het onderwijs, — van de algemeene wetgeving, — van het finantiëel beheer en het belastingstelsel. — Al miskende men, bij overhaaste toepassing van algemeene beginselen hier en daar de regten, die uit het langdurig bestaan van vroegere toestanden voortkomen, en al vergat men in revolutionaire drift om te hervormen, dat vele volksregten: openbaarheid, algemeen kiesregt en vrijheid van de drukpers, de eerste misbruiken moeten afleggen alvorens rijpe vruchten te kunnen afwerpen, zoo is toch het revolutie-tijdvak het begin van een nieuwe orde van zaken geworden, waarin het beter is dan in vroegere tijden.

Werd in het revolutie-tijdvak het staatsbestuur in het moederland geheel veranderd, ook voor onze koloniën vervielen de eeuwen-oude octrooijen der West-Indische en Oost-Indische Compagnie, door de kracht des tijds, echter niet zonder revolutionaire schennis van de regten der aandeelhouders.

De eerste stemmen, dat de slavernij moest worden afgeschaft en dat op Java moesten worden ingevoerd: — *eigendom van land*, — *vrijheid van personen*, — *vrijheid van handel*, — *afschaffing van alle heerendiensten en personele verpligtingen en uitoefening van goed, onzijdig en kosteloos regt*, werden reeds vóór het einde der achttiende eeuw door DIRK VAN HOGENDORP uitgesproken, beginselen van vooruitgang, die tot heden nog zoo weinig verwezentlijkt zijn, omdat zij telkens werden teruggehouden, deels door te onbesuisde hervormingsdrift bij dezen, deels door gebrek aan edele beginselen bij anderen.

Digitized by Google

Een der sterkste, maar tevens meest edele, democraten, OCKERSE, heeft in eene redevoering, in Januarij 1801 in *Felix Meritis*, te Amsterdam, uitgesproken, het volgende gezegd:

"De groote omwentelingseeuw verdween, die gemaakt scheen, om "alles, godsdienst, zeden, wetten, gevoelens, kunsten en wetenschap- "pen, regeringsvormen, Staten — alles te veranderen. Wij overleef- "den dezen Hercules, die oneindig veel goeds en onberekenbaar veel "kwaads stichtte — wiens geknodste vuist het monster van driestheid en "vooroordeel velde, maar ook de weerlooze onschuld verpletterde — "en op wiens ruïnes het menschdom nog lang met verrukking en met "weedom zal blijven staren."

De gebeurtenissen volgen met onwederstaanbare kracht haren loop, gelijk zij door God geordend zijn. Naarmate de gezagsvormen verdwijnen, wordt de voortgang van het kwade niet minder openbaar dan de vooruitgang van het goede. Een tijd van geweldige crisis was, ook voor ons Vaderland, het einde der achttiende eeuw. De voltooijing van het goede is het werk, niet van jaren, maar van eeuwen.

Digitized by Google

HOOFDSTUK XIV.

Veranderingen in de publieke opinie bij den aanvang der negentiende eeuw. — Aanleidende oorzaken tot eene verandering in de staatsregeling. — Staatsregeling van 1801 na de hervatting van den oorlog. — Inwendige staatsgesteldheid der Republiek. — SCHIMMELPENNINCK wordt Raadpensionaris. — Staatsregeling van 1805. — Het bestuur van SCHIMMELPENNINCK. — Het Groot-besogne besluit, op aandrang van NAPOLEON, zijn broeder tot Koning te verzoeken. — Stemmen daartegen uit het volk. — De Bataafsche Republiek in een Koningrijk veranderd.

De openbare meening, zoolang zij nog geen vasten grond heeft in degelijke kennis en zuivere vaderlandsliefde, is afwisselend gelijk de mode. Na met oppervlakkige opgewondenheid de snelle verwezentlijking van goede ideën voorbarig verwacht te hebben, verviel men, nu het verwachte niet dadelijk verkregen was, tot moedeloosheid. De zuiverste beginselen, schreef men, waren onteerd, de heiligste regten miskend; in plaats van vrijheid had men geweld, in plaats van gelijkheid de overheersching der partijen, in plaats van broederschap overal zelfzucht gevonden. Men was afgemat en teleurgesteld door allerlei voortbrengselen van intrige, zotheid of drift. Terwijl in 1799 de revolutionaire wateren, zoo werd het ergens uitgedrukt, nog overal de aarde bedekten, zag men ze in 1801 overal verdwenen, zoodat het onwaarschijnlijk was, dat zij ooit zouden terugkomen. Vroeger was het tooneel veel meer met het staatsleven ver-

Digitized by Google

bonden dan tegenwoordig; gedurende de opgewekte geestdrift, die de omwenteling voorafging, had men de tooneelstukken met de edele gezegden en edele daden, — daarna trok het blijspel met dans en muziek, en het drama met zijne onverwachte ontknoopingen aan; — met het begin van deze eeuw kwam in de mode, gelijk men schreef, de pantomime ook voor staatslieden en wetgevende ligchamen.

De vermindering van het patriotisme openbaarde zich in vele verschijnselen, en terwijl de geestdrift voor het algemeene welzijn werd uitgedoofd, hingen vele staatslieden naar ouder gewoonte de huik naar den wind. In Frankrijk was geld en corruptie aan de orde van den dag, en bij ons was belanglooze vaderlandsliefde ook geen regel.

Strengere handhaving der orde werd een behoefte des tijds. In Frankrijk begon de reactionnaire beweging, die weldra bij ons gevolgd werd. Van de patriotten werd meer en meer met minachting, van de oranjegezinden met achting gesproken. Reeds voordat de staatsregeling door een andere in 1801 was vervangen, las men in een Hollandsch weekblad:

> Ik juichte dan aan 't blijde strand,
> Gansch Schev'ning juichte mede:
> Wees welkom in uw Vaderland.
> Met WILLEM komt de vrede.

De rigting, die zich in de publieke opinie begon te openbaren, was echter geene radicaal reactionnaire.

De groote beginselen der omwenteling: gelijkheid voor de wet, verbetering van de staatsinrigting naar redelijke gronden, erkenning dat alle regering voor het Volk was en dat het Volk regt had de volksstem uit te brengen, dringende noodzakelijkheid van algemeen onderwijs, bleven erkend.

En zoo was het ook met de godsdienstige kerkelijke beweging in de gemoederen. Men had met ruwe hand eensklaps den Staat van de Kerk gescheurd. De behoefte deed zich gevoelen, dat de Staat weder met de Kerk in betrekking kwam. In Frankrijk werd de eerste schrede gedaan.

Digitized by Google

Ook in ons Vaderland openbaarde zich die rigting. Maar zoo men gedeeltelijk terug wilde, omdat men op eenmaal te ver was gegaan, men was er zeer verre van af geheel terug te keeren. Al zouden de tractementen van de predikanten der Hervormde Kerk ook weder door den Staat betaald worden, de volkomene vrijheid van godsdienst bleef gehandhaafd. De gehechtheid aan de leerstellige godgeleerdheid der vaderen bleef slechts bij enkele aanzienlijken en bij de lagere volksklasse voortduren. Bij de groote middelklasse wekte wel de zeer ongodsdienstige rigting van enkele revolutionnairen, bij reactie, tot meerdere handhaving der Christelijke godsdienst en tot eene levendiger erkenning van de noodzakelijkheid der godsdienst voor het maatschappelijk leven op; maar onder den invloed van het Fransche rationalisme en het Duitsche kantianisme begon men, ook bij die verdediging, de mythische inkleeding in de Christelijke oorkonden te onderscheiden van de eeuwige waarheid, — en in rede en geweten een toetssteen te zoeken voor de erkenning der reine godsdienst en hare uitspraken met die der natuurkunde in overeenstemming te brengen. Men begon een Christendom boven geloofsverdeeldheid te erkennen, terwijl reeds in dat tijdvak stemmen werden gehoord, dat het Christendom was de hoogste ontwikkeling van het ware humanisme.

Bij de reactionnaire beweging, die bijna noodwendig volgen moest, nadat de toepassing der revolutionnaire beginselen mislukt scheen, voegde zich, na de droevige ondervinding van den fellen partijhaat, eene zucht naar verzoening zoowel in Frankrijk als bij ons.

Zoo in deze omstandigheden de algemeene oorzaken zijn gelegen, waaruit in Frankrijk het Consulaat en bij ons het Staatsbewind is voortgekomen, zoo blijft het toch voor eene meer naauwkeurige kennis der geschiedenis belangrijk, de bijzonderheden na te sporen, waardoor bij ons de omkeering in het staatsbestuur zich heeft gekenmerkt.

Digitized by Google

De poging der stadhouderlijke partij in 1799, om eene tegenomwenteling door geweld te beproeven, had slechts bij weinigen bijval gevonden. Zelfs schijnt H. VAN STRAALEN, vroeger fiscaal bij de marine, bij zijn bezoek aan den Erfprins in 1799 aan den Helder, in dien geest gesproken te hebben, zoodat zijne bemoeijing een gelijke strekking schijnt gehad te hebben als de gewigtige en gevaarvolle zending, door den agent van buitenlandsche zaken VAN DER GOES, opgedragen aan MOLLERUS, dien wij reeds als een cordaat staatsman leerden kennen door zijn bedanken voor de betrekking van secretaris bij het committé, dat den Raad van State verving. Het scheen van gewigt, de stadhoudersgezinden evenals het hof van Berlijn te overtuigen, dat de voortzetting van den oorlog voor de Republiek geene andere gevolgen kon hebben, dan hare geheele vernietiging. MOLLERUS nam die moeijelijke en gevaarvolle missie aan, onder voorwaarde, dat hij met goedvinden van den Erfprins zou handelen. Hij vertrok naar Lingen, alwaar hij VAN DE SPIEGEL sprak, daarna naar den Helder, en op de verzekering van den Erfprins, die het inzigt van MOLLERUS schijnt gedeeld te hebben, maar niets zonder zijnen vader wilde doen, naar Engeland. Mogt het doel dezer hagchelijke zending al vervallen zijn door den terugtogt der Engelschen en Russen, in het laatst van 1799, zij was toch een eerste toenadering van de oude stadhouderlijke partij, om de belangen des Lands zich aan te trekken en zich met gematigde patriotten te verzoenen.

Kort daarna, in 1801, hadden bijeenkomsten plaats van oud-regenten uit onderscheidene gewesten, ten huize van VAN DE WALL, oud-regent van Dordrecht, in zijne woning te 's Gravenhage, waarnaar die vergaderingen spottenderwijs genoemd werden: *de Staten van den Kneuterdijk*. MOLLERUS, die, volgens zijne tijdgenooten, uitmuntte door dien verzoenenden tact, om uiteenloopende meeningen tot een eenparig besluit te brengen, schijnt de vergadering gepresideerd te

Digitized by Google

hebben. Eenparig werd het besluit genomen dat, wanneer men te goeder trouw werd uitgenoodigd om tot het welzijn van het Vaderland mede behulpzaam te zijn, men zich dan niet behoorde te onttrekken. Anderen echter, en onder hen inzonderheid G. K. VAN HOGENDORP, bleven van gevoelen dat het Huis van Oranje moest hersteld worden aan het hoofd der regering.

De gematigde patriotten zagen over het algemeen deze toenadering met genoegen, niet alleen die patriotten, die vroeger tot de staatsgezinde partij behoord hadden, zooals VAN DE KASTEELE, VAN LEIDEN enz., maar ook mannen als LUBLINK *de Jonge* en APPELIUS, die, uit den burgerstand, in 1795 het eerst het staatstooneel betreden hadden. De sterke democraten, zooals GOGEL en VALCKENAAR, vreesden dat de vruchten van de eenheid en ondeelbaarheid der Republiek, zoo pas tot stand gebragt, weder zouden verloren gaan. Anderen, zooals VAN SWINDEN en ERMERINS, ofschoon tot verzoening met de oude oranjepartij genegen, meenden dat boven alles de wettelijke weg moest bewandeld worden en dat men het vijfjarig tijdvak, voor de herziening in de staatsregeling voorgeschreven, moest afwachten.

Ofschoon de sterk democratisch gezinde partij bij den dag in invloed afnam, erlangde zij echter door meerdere bedrijvigheid en door het wegblijven der gematigden in de grondvergaderingen, de meerderheid der kiezers; daartoe werkte niet weinig mede, dat onderscheidene bekwame personen, die betrekkingen bekleedden, welke hen beletten voortdurend in 's Gravenhage te zijn, bedankten, terwijl daarentegen de betrekking van lid van het vertegenwoordigend ligchaam, waaraan een inkomen van *f* 4000 was verbonden, zeer gezocht werd door hen, die zonder middel van bestaan waren, hetgeen dan ook teweeg bragt, dat het behoud van dit tractement sommigen deed ijveren tegen eene verandering van de staatsregeling, met een hartstogt, waarin het eigenbelang zich duidelijk uitsprak.

Digitized by Google

Bij de omkeering in de publieke opinie bij velen voegde zich de gebrekkige werking van de staatsregeling van 1798. Daar het uitvoerend bewind uit vijf personen bestond, was de meerderheid wisselvallig: vóór den 12en Junij 1798 had men reeds een driemanschap onder de vijf directeurs gehad en later, in 1800, openbaarde zich weder een dergelijk verschijnsel. De staatsregeling had, om de vrijheid van het vertegenwoordigend ligchaam te beschermen, bepaald, dat noch de directeurs noch de agenten persoonlijk toegang tot de vergadering zouden hebben, en dat de mededeelingen schriftelijk zouden geschieden; dit gaf aanleiding tot aanhoudend misverstand tusschen het uitvoerend bewind en het vertegenwoordigend ligchaam. Zij die een zelfstandige uitvoerende magt noodzakelijk oordeelden, konden het niet goedkeuren, dat de opperste magt bij het vertegenwoordigend ligchaam berustte, vooral daar de verdeeling in twee Kamers, door jaarlijksche keuze in de vergadering zelve gevormd, gelijk dit door de staatsregeling was voorgeschreven, voor de beraadslaging reeds gebrekkig, nog meer belemmerend werkte door de onderscheidene vormen, waarvan het weinig doeltreffende bleek. Daarenboven was het vertegenwoordigend ligchaam, als hoogste magt, met onderscheidene werkzaamheden belast, die moeijelijk door eene vergadering kunnen worden waargenomen.

De niet geregelde finantiële verantwoordelijkheid gaf daarbij aanleiding tot een sterke botsing tusschen het uitvoerend bewind en het vertegenwoordigend ligchaam, die nog vermeerderd werd, toen het plan van GOGEL voor een algemeen belastingstelsel inkwam en APPELIUS, een der meest invloedrijke vertegenwoordigers, onderscheidene aanmerkingen daarop maakte, die door den agent GOGEL ongegrond werden beschouwd.

De gebreken der staatsregeling van 1798 werden door bijna niemand ontkend; maar over de middelen van herstel waren de gevoelens zeer verdeeld. De democratischgezinden wilden de herziening uitstellen. Eenigen zochten de gebre-

Digitized by Google

ken der staatsregeling in niet genoegzame eenheid en onafhankelijkheid in het algemeen bestuur, en begonnen alzoo uit het democratisch beginsel van eenheid en ondeelbaarheid der Republiek over te hellen tot eene eenhoofdige regering: anderen meenden, dat het voorname gebrek daarin gelegen was, dat men van dien vorm van regering was afgeweken, welke aan de natie eigen was, en naderden alzoo tot den ouden, aristocratischen, foederativen regeringsvorm der Republiek; weder anderen, zoo als SCHIMMELPENNINCK, waren voor eene Noord-Amerikaansche constitutie met een verkiesbaren president voor drie of vijf jaren.

Den 4en Maart 1801 kwam een uitvoerig schrijven van het uitvoerend bewind bij het vertegenwoordigend ligchaam in, waarin werd betoogd: dat een volk altijd de magt had zijne staatsregeling te herzien en voorgedragen den termijn van vijf jaren, voor de herziening in de staatsregeling voorgeschreven, te vervroegen en in de grondvergaderingen door stemgeregtigden te laten stemmen met ja of neen, of men die vervroegde herziening verlangde; terwijl bij eene toestemming een commissie zou kunnen benoemd worden om een ontwerp van staatsregeling op te stellen. Deze voordragt deed, niet zonder heftigen tegenstand, het besluit nemen, dat eene commissie benoemd werd om de zaak te onderzoeken. Het verslag, den 16en Maart uitgebragt, strekte om een ontwerp van staatsregeling dadelijk door de benoemde commissie te doen opstellen, ten einde men beter zou kunnen beoordeelen of eene nieuwe staatsregeling wenschelijk was. Inmiddels was door den oud-agent PIJMAN, die lid was geworden van den Raad voor de Amerikaansche bezittingen, door IRHOVEN VAN DAM, wiens patriotisme van 1794 met de betrekking van secretaris bij dien Raad was beloond, en door den Franschen generaal AUGEREAU, in ruwe omtrekken, eene nieuwe staatsregeling ontworpen, welke aan de commissie werd medegedeeld. Ten gevolge daarvan werd den 19en Mei eene geheel herziene

Digitized by Google

staatsregeling aan het vertegenwoordigend ligchaam onderworpen. Dit ontwerp had dit eigenaardige, dat er een *nationaal kiescollegie* voorgesteld werd, zamengesteld uit 16 personen, om onderscheidene keuzen te doen, deels voor de Eerste- (toen algemeene groote Kamer), en voor de Tweede-kamer (de Kamer van revisie), uit candidaten in de grond- en kiesvergaderingen gekozen, deels van de leden van het Staats-bewind, van den Raad van Finantiën, en van het Nationaal Geregtshof. Aan dit collegie zou tevens opgedragen worden uitspraak te doen tusschen het *Wetgevend ligchaam* en het *Staatsbewind*, welke in de plaats zouden komen van het *Vertegenwoordigend ligchaam* en van het *Uitvoerend Bewind*, welk laatste, in stede van uit vijf, uit zeven leden zou bestaan. IRHOVEN VAN DAM, die de opsteller van het ontwerp was geweest, had oorspronkelijk voorgesteld een president aan het hoofd der regering te plaatsen, maar was daarvan afgebragt bij de moeijelijkheid eener keuze. In de voorgestelde staatsregeling werden de benoemingen tot de hoogste ambten en andere attributen der hoogste magt aan de volksvergadering ontnomen, terwijl hare werkzaamheden beperkt werden tot de wetgeving, hetgeen ook te kennen werd gegeven door de verandering van den titel van *Vertegenwoordigend ligchaam* in dien van *Wetgevend ligchaam*. Door deze bepalingen zou de uitvoerende magt aan een regerings-collegie opgedragen, zeer in omvang toenemen, te meer daar de verantwoordelijkheid van de vier Secretarissen van Staat en de leden van het Staatsbewind tot misdaden was beperkt, terwijl de vervolging te dier zake voor het Nationaal Geregtshof geen plaats kon hebben zonder toestemming van het voornoemde Nationaal kies-collegie.

In dit zeer oligarchisch ontwerp kan men moeijelijk als steller den man ontdekken, die op het laatst van 1794 tot de ultra-democraten had behoord en de Franschen in het Land had geroepen. Velen echter zochten, bij eene aan-

Digitized by Google

staande omwenteling, door spoedige omkeering zich in de gunst van het nieuw te verwachten gouvernement te dringen, en IRHOVEN VAN DAM schijnt onder die personen behoord te hebben. Bij het ontwerp van staatsregeling was verder een rapport gevoegd, waarin werd voorgedragen, dat over het ontwerp der nieuwe staatsregeling niet alleen zouden stemmen de stemgeregtigden overeenkomstig de staatsregeling van 1798, die den eed moesten afleggen van onveranderlijken afkeer aan het foederalisme en de aristocratie, maar alle staatsburgers, en ten einde dit nu gemakkelijk te maken, stelde men toen voor het eerst voor, dat de burgers, die niet zouden hebben afgekeurd, zouden geacht worden toegestemd te hebben. Het geheel des Volks, en niet een gedeelte des Volks moest, zoo beweerde men, in de herziening der staatsregeling toestemmen, en men kon verzekerd zijn, dat de staatsregeling door het geheel des Volks was aangenomen, zoo de meerderheid van de vrijheid van tegenstemmen geen gebruik had gemaakt. Waarlijk geen wonder dat èn dit ontwerp èn de wijze om daarover te doen stemmen, bij de democratischgezinden krachtige bestrijding vond. "Wanneer de Fransche soldaten al gereed waren hem weg te brengen, — riep VERBEEK uit, na in het breede de uitbreiding van de uitvoerende magt van het Staatsbewind bestreden en de volksregering tegen de aristocratie verdedigd te hebben, — hij zou toch tegen het ontwerp stemmen. Hij was niet verachtelijk, die voor geweld bukte, maar wel hij, die gewillig zich in slavernij begaf. De wijze om over de staatsregeling te stemmen was niets anders dan haar aan de Natie op te dringen met behulp van hare vijanden, daar het juist dezen waren, die zich van de stemming onthielden."

Ook andere republikeinen verdedigden met warmte hunne beginselen, en hunne aanmerkingen op het ontwerp waren zóó gegrond, dat, zelfs na de aanbevelingen van het ontwerp door APPELIUS, VAN ROYEN, VAN FOREEST en

Digitized by Google

anderen, slechts 12 stemmen zich voor het rapport verklaarden. Ook het voorstel om den brief van het uitvoerend bewind in eenen toestemmenden geest te beantwoorden, werd met 33 tegen 29 stemmen verworpen in de zitting van den 11en Junij.

Zoo scheen door deze beraadslagingen in de Eerste-kamer van het vertegenwoordigend ligchaam voor goed uitgemaakt, dat er geene herziening zou plaats hebben vóór den tijd bij de staatsregeling bepaald; maar juist den dag vóór die gewigtige debatten had de vergadering met eene overgroote meerderheid van stemmen tot lid van het uitvoerend bewind, in plaats van HOETH, die moest aftreden, PIJMAN verkozen, van wien het toen nog niet bekend was, dat hij met IRHOVEN VAN DAM en AUGEREAU het ontwerp had opgesteld, en had men daardoor den man aan het bestuur gebragt, die meer dan iemand als handlanger van het Fransche bestuur heeft medegewerkt om de staatsregeling van 1798 door eene nieuwe te doen vervangen.

Eene andere omstandigheid bevorderde zeer een coup d'état. Bij de hernieuwing van het vertegenwoordigend ligchaam, in Junij van dat jaar, bedankten onderscheidene herbenoemde moderate leden, zooals VAN HALL, C. VAN LENNEP, LULOFS en anderen. De nieuw gekozen leden waren mannen van de democratische rigting. De moeijelijkheden namen bij den dag toe.

De directeurs VAN SWINDEN en ERMERINS hielden niet op, eene herziening der staatsregeling, vóór den gestelden termijn van vijf jaren, als ongeoorloofd te bestrijden. De drie andere leden, PIJMAN, BESIER en VAN HAARSOLTE, waren van een ander gevoelen. De Fransche regering, ofschoon toen nog, althans in schijn, zeer liberaal, de staatsveranderingen in de aan haar verbonden Staten vrijlatende en zelfs aandringende op algemeen stemregt, oefende sterke pressie op hen uit. In Frankrijk kon men niet dulden, dat zelfs de waarschijnlijkheid veld won van het herstel van het stad-

Digitized by Google

houderschap, hetgeen zoo ligt pogingen tot herstel van de Fransche koningskroon kon uitlokken. Met wantrouwen zag BONAPARTE op de grenzen van Frankrijk eene regering, welke nog een democratisch bestuur had. Het consulaire bewind in Frankrijk volgde den geest des tijds, door gedeeltelijk de nieuwere beginselen te huldigen en versleten vooroordeelen te onderdrukken, waardoor de liberalen gewonnen werden, terwijl men door eene gedeeltelijke herstelling van het oude de anti-revolutionnaire partij bevredigde. Naar dit beginsel moest ook de Bataafsche Republiek hervormd worden. Voortgedreven door dezen buitenlandschen invloed, besloot de meerderheid van het uitvoerend bewind het vroegere ontwerp, eenigzins gewijzigd, nogmaals aan het vertegenwoordigend ligchaam mede te deelen, vergezeld van eene proclamatie, waarbij het Volk werd opgeroepen om over het ontwerp te stemmen. Het vertegenwoordigend ligchaam (Eerste-kamer) schorste, met 27 tegen 25 stemmen, de afkondiging van die proclamatie. De meerderheid in het uitvoerend bewind volhardde echter, en thans werd weder geweld gebruikt.

Had een DE LA CROIX de omwenteling van 22 Januarij 1798 tot stand gebragt, JOUBERT die van 12 Junij 1798 bewerkt, AUGEREAU deed thans het Hollandsch directoire vallen. Den 18en September 1801 werden de deuren van het gebouw van het vertegenwoordigend ligchaam verzegeld en de toegang met militairen afgezet, nadat de leden van het uitvoerend bewind VAN SWINDEN en ERMERINS geweigerd hadden tot deze onwettige handelingen mede te werken, en nadat laatstgenoemde met VAN HAARSOLTE over het voeren van den presidentalen hamer was handgemeen geweest.

Bij eene proclamatie van denzelfden dag stelde het Uitvoerend bewind de schorsing van de proclamatie, waarbij alle burgers werden opgeroepen te stemmen, voor als eene poging om de stem der Natie te smoren, terwijl men sterk aandrong op de aanneming, met dat gevolg, dat van de

Digitized by Google

416,419 personen, die in de stemregisters waren opgeschreven, 52,219 zich tegen de herziene staatsregeling verklaarden. Dat er slechts 16,771 voor stemden werd toen niet openbaar gemaakt, daar men dit onnoodig achtte, bij den vooraf aangenomen maatstaf, dat de zwijgenden als toestemmenden beschouwd zouden worden,

Overeenkomstig de overgangsbepalingen was bepaald, dat voor de eerste maal zeven leden van het Staatsbewind door het uitvoerend bewind en de vijf anderen door de eerstbenoemden zouden worden verkozen. Door deze bepaling benoemden eenigen over en weder elkander. De drie leden van het uitvoerend bewind, PIJMAN, BESIER en VAN HAARSOLTE, hadden tot zeven leden van het Staatsbewind aangenomen leden van het vertegenwoordigend ligchaam en een der agenten, SPOORS, en dezen hadden weder de drie genoemde directeurs verkozen. Tot leden in het wetgevend ligchaam, waarvan de eerste benoeming aan het Staatsbewind was opgedragen, werden een groot getal leden benoemd, die voor de inconstitutionele proclamatie gestemd hadden, met uitsluiting van allen, die zich tegen dien maatregel verklaard hadden, zoodat de republikeinsche partij geheel werd uitgesloten en er eene oligarchie door wederzijds bewezen diensten tot stand kwam, waarvan de geschiedenis misschien geene wedergade oplevert.

Bij de nieuwe staatsregeling zouden de leden der wetgevende vergadering door kiezers in ringen verzameld en in de grondvergadering door gegoede burgers gekozen, benoemd worden, volgens eene wet, die later zou tot stand komen; zij is eerst in 1803 uitgevaardigd. Men stemde zonder ruggespraak met de provinciën. Het Staatsbewind had de hoogste magt, en de souvereiniteit der verschillende provinciën bleef afgeschaft; in deze bepalingen behield het beginsel der eenheid de overhand. In de terugkeering tot de oude verdeeling in provinciën, — in het voorschrift dat de leden van het Staatsbewind bij beurten door de departemen-

Digitized by Google

tale besturen zouden benoemd worden, — in de onafhankelijkheid der provinciale besturen, en in de bepalingen, dat de schulden niet op eenmaal ineen gesmolten zouden worden, dat sommige lasten provinciaal zouden worden geheven, dat de verschillende takken van algemeen bestuur aan Raden, uit drie tot zes personen bestaande, in plaats van aan agenten of ministers zouden worden opgedragen, zag men den invloed van het foederalismus. De zamenstelling der wetgevende vergadering was zoodanig, dat zij nimmer een behoorlijk tegenwigt tegen de uitvoerende magt kon geven; hierin volgde men de beginselen der consulaire constitutie. Voorts werd veel onbepaald gelaten, ten einde den algemeenen geest niet tegen de nieuwe staatsregeling in te nemen, en al dat onbepaalde gaf eene nieuwe speling aan de aanmatigingen der oligarchie, die zich op nieuw in de regering vestigde.

De staatsregeling van de Bataafsche Republiek verschilde in vele en gewigtige punten van de consulaire constitutie in Frankrijk: in gene heerschte het foederatief aristocratisch regeringsstelsel, in deze de geest van centralisatie. Maar hoe verschillend waren vóór de omwenteling de regeringsvormen in Frankrijk en in de Nederlanden geweest! In Frankrijk kleefden de anti-revolutionnairen de monarchale beginselen aan; bij ons waren de vrienden van het oude aanhangers van een foederatief aristocratisch regeringsstelsel. De revolutie te onderdrukken, door gematigde vrienden van het oude te gelijk met gematigde voorstanders van het nieuwe in het bestuur te vereenigen, was zoowel het staatkundige doel der consulaire constitutie in Frankrijk, als der staatsregeling van 1801 bij ons.

Zeer verschillend was de indruk, dien de nieuwe staatsregeling te weeg bragt. De landprovinciën, die tegen de ineensmelting der schulden het meest geijverd hadden, en de onafhankelijkheid der provinciale besturen in het administrative tegen de alles regelende centralisatie met zoo veel

Digitized by Google

kracht in de eerste nationale vergadering verdedigd hadden, vonden ruime stof, om zich over de nieuwe staatsregeling te verheugen, al werd die vreugde dan ook merkelijk getemperd door het vooruitzigt, dat het ontzettend jaarlijksch tekort haar eene vermeerdering van lasten zou baren, die zij thans niet meer als souvereine Staten zouden kunnen afweren.

Holland en Zeeland zagen het punt, waaraan zij zoo veel gehecht hadden, de ineensmelting der schulden, op de lange baan geschoven; doch de belofte dat de Fransche troepen onze gewesten zouden verlaten en de vooruitzigten op vrede, indien aan den omwentelingsgeest paal en perk werd gesteld, deed hun eene staatsregeling omhelzen, welke niet geheel met hunne belangen overeenkwam.

De voorstanders van eene volstrekte eenheid zagen hunne beginselen door het foederative stelsel, hetwelk in de staatsregeling de overhand had, omvergeworpen, en de standvastigsten van hen weigerden het nieuwe bestuur te ondersteunen.

De moderaten, die uit hunnen aard voor een uit verschillende beginselen zamengesteld regeringsstelsel waren, zagen wel met eenige bekommering de hernieuwing van provinciale twisten en aristocratische aanmatigingen te gemoet, doch hoopten van het Staatsbewind het beste, hetwelk in alle gevallen de revolutionnairen zou doen bukken.

De aristocratie meende eene eerste schrede te ontwaren tot eene terugkeering der stadhouderlijke regering, en velen van haar schaarden zich onder het nieuwe bewind. De standvastigsten bleven weigeren aan het nieuwe bewind, al ware het dan ook foederatief aristocratisch, eenig deel te nemen, zoolang de PRINS VAN ORANJE niet aan het hoofd stond. De Natie in het algemeen zag met volkomene onverschilligheid de omwenteling aan.

Het politiek systeem van het Staatsbewind was: zoo veel mogelijk te verzoenen, maar aan de andere zijde de woelingen der partijen streng te onderdrukken. De hoogleeraren

Digitized by Google

KLUIT, PESTEL, BOERS en J. LUZAC werden in hunne betrekkingen hersteld; de geleerde VAN WIJN werd tot archivaris aangesteld; de ex-directeur J. H. VAN SWINDEN, die zich zoo sterk tegen de nieuwe staatsregeling verklaard had, werd door het Staatsbewind benoemd in het departementaal bestuur van Holland; aan onderscheidene patriotten, die zonder bestaan waren, werden betrekkingen gegeven; maar aan de andere zijde werd het politiek geschrijf van den ex-repraesentant B. BOSCH tegengegaan, de drukpers aan banden gelegd en de onrust met kracht onderdrukt.

De herstelde rust deed, bij het wegsterven, voor een tijd, van het politieke twistgeschrijf, de letterkunde herleven op classisch, wijsgeerig, historisch, taalkundig en aesthetisch gebied. De kritiek werd onpartijdiger en meer wetenschappelijk. In het binnenlandsch bestuur stond het Staatsbewind in vele opzigten niet achter bij het Uitvoerend bewind. Voor den waterstaat droeg het met ijver zorg. Uit zeer onderscheidene rigtingen vereenigde het hoogst bekwame mannen, onder anderen D. VAN HOGENDORP en NEDERBURGH, bij besluit van 11 November 1802, tot eene commissie voor de Oost-Indische zaken, die den 31^{en} Augustus 1803 een rapport uitbragt, waarvan de hooge belangrijkheid nog tegenwoordig erkend wordt. In goed gestelde reglementen gaf het eene organisatie aan de departementale besturen, die zoo wel voldeed, dat de reglementen met een zeer groote meerderheid in de onderscheidene departementen werden aangenomen, waardoor de staatsregeling eene nieuwe bekrachtiging erlangde. Eene algemeene amnestie werd afgekondigd. Uit zeer vele handelingen bleek het dat het Staatsbewind ernstig gezind was 's Lands welvaart te bevorderen.

Bij het Volk, hetgeen veel meer naar den werkelijken toestand dan naar de oorzaken oordeelt, werd het Staatsbewind zelfs voor eenige maanden populair, toen de Vrede van Amiens, den 25^{en} Maart 1802 gesloten, vooruitzigt opende op welvaart en rust. De schadeloosstelling aan het Huis van

Digitized by Google

Nassau door Frankrijk te verleenen, de verklaring van den Prins van ORANJE aan militairen, die hem getrouw waren gebleven, dat zij onder het Staatsbewind weder dienst konden nemen, schenen de vrees voor eene nieuwe omwenteling te verwijderen, terwijl alles zich schikte om van den vrede gebruik te maken tot hernieuwing van handelsbetrekkingen. Hadden de handelaars in de laatste jaren, bij stilstand van zeevaart en nijverheid hunne kapitalen in effecten belegd, thans verkocht men de effecten weder, waardoor na den vrede eene daling ontstond, die zelfs de speculatiën van geldzuchtige diplomaten bedroog. Op alle scheepstimmerwerven heerschte leven. Er was een ongelooflijke werkzaamheid. De opeengestapelde schatten werden uit Java gehaald. In bijna elken tak van handel en industrie was herleving. Aandoenlijk is het in de geschriften en gedichten en aanspraken van dien tijd de blijde verwachtingen uitgedrukt te vinden, die men koesterde; maar dubbel aandoenlijk is het, eenige maanden later in de diplomatieke brieven van den minister VAN DER GOES en den gezant SCHIMMELPENNINCK den klimmenden angst gade te slaan, dat de oorlog op nieuw zou uitbreken en dat Nederland er op nieuw in zou deelen.

Naauwelijks was een jaar verloopen, of de oorlog ontbrandde op nieuw. Frankrijk eischte geld en troepen, en nu bleek het duidelijk dat het Staatsbewind, bij een verzoenenden geest, alle veerkracht en energie miste om bij buitengewone omstandigheden voor den Staat te zorgen. Terwijl door den vrede te Amiens het vroegere alliantie-tractaat met Frankrijk was vervallen, werd, toen SCHIMMELPENNINCK zich te Londen bevond, een zeer drukkend nieuw alliantietractaat met Frankrijk gesloten. Ons Vaderland werd meer en meer in het militaire als een aan Frankrijk onderworpen land behandeld, en het Staatsbewind liet met laffe toegeeflijkheid die bij den dag klimmende willekeur toe. Op eene klagte uit Zeeland, aan het Staatsbewind gerigt, over de re-

Digitized by Google

quisitiën van den Franschen generaal MONET, antwoordde het zwakke bewind, dat men "de requisitiën met alle prudentie "en beleid maar moest trachten te matigen, zoo niet ont- "wijken." Toen het gemeentebestuur van Vlissingen den 12en April 1803 de sleutels van de stad aan den Franschen Consul aanbood en KEMPER, van verontwaardiging gloeijende, in een gedrukt gedicht op de bestraffing van dit feit aandrong, deed het Staatsbewind niets; het was inderdaad in zwakheid voorgegaan. Nog willekeuriger dan de generaal in Zeeland, gedroeg de generaal MARMONT zich in Holland en Utrecht. Hij hield er huis volkomen als in een overwonnen land.

SCHIMMELPENNINCK, als gezant naar Parijs teruggekeerd, wekte het Staatsbewind op, eene memorie aan de Fransche regering in te dienen, ten einde matiging in de eischen te verwerven, en hij zond zelfs het concept van zoodanige voordragt over; het Staatsbewind was te angstig om er aan te voldoen. In gemelde concept-memorie komt onder anderen voor: dat de schuld, die in de Vereenigde Nederlanden in 1795 te zamen bedroeg 787 millioen, sedert dien tijd met 339 millioen was vermeerderd, terwijl de ingezetenen nog verarmd waren door de buitengewone belastingen en door stilstand in handel en nijverheid.

Bij de finantiële moeijelijkheden en de klimmende ontevredenheid over het zwakke bestuur, ontstonden allerlei botsingen tusschen het Staatsbewind, het Syndicaat en den Raad van marine. De leden van het Staatsbewind, voor een gedeelte uit bejaarde mannen bestaande, kwamen dikwijls niet voltallig ter vergadering. Van de vier meest cordate leden, BESIER, SPOORS, GOCKINGA en BIJLEVELD, die zich tegen de bevelen van MARMONT verzet hadden, werd door het Fransche bestuur de afzetting gevorderd. In waarheid was het met onze onafhankelijkheid gedaan. Frankrijk was een groot militair kamp geworden en Nederland werd als een avant-poste beschouwd. Wel was het jaar 1804 kommervol.

Digitized by Google

NAPOLEON, tot Keizer verkozen, was weldra bedacht, de regering onzer Republiek in een eenhoofdig bestuur te veranderen. Men heeft geschreven dat SCHIMMELPENNINCK, door de bedreiging des Keizers, dat hij, bij weigering, Holland bij Frankrijk zou inlijven, gedwongen zou zijn geweest, dat bestuur te aanvaarden. Zoo deze persoonlijke dwang tot de aanvaarding eener zoo aanzienlijke betrekking minder bewezen is — en het schijnt, dat NAPOLEON voor het oogenblik niets anders bedoelde, dan een krachtiger en meer populair bestuur in Holland te verkrijgen, waardoor de oorlogsbijdragen beter zouden kunnen opgebragt worden, — zoo is het toch volkomen zeker, dat de wil van den Franschen Keizer ons de nieuwe ommekeer in 1805 heeft opgedrongen.

De nieuwe staatsregeling behield de oude provinciale verdeeling. Het wetgevend ligchaam bestond uit negentien leden, voor den tijd van drie jaren verkozen door de departementale besturen; het overwoog geene voorstellen, dan die door den Raadpensionaris werden voorgedragen; bepaaldelijk was aan hetzelve het raadplegen over de algemeene begrooting der staatsbehoeften en het belastingstelsel toegekend. De Raadpensionaris werd door het wetgevend ligchaam, voor den tijd van vijf jaren, gekozen; hij bezat de uitvoerende magt; hij benoemde eenen Staatsraad, bestaande uit niet minder dan vijf en niet meer dan negen leden en vijf secretarissen van Staat, alsmede alle buitenlandsche ministers, zee- en landofficieren, en alle verdere ambtenaren der generale regering. Hij had het opperbestuur der nationale geldmiddelen, ja zelfs zóó uitgestrekt, dat eene onbepaalde som op de begrooting zou worden gebragt, tot goedmaking der kosten, welke vereischt werden, om den post hem toevertrouwd, op eene waardige en betamelijke wijze te bekleeden, en waaromtrent de Raadpensionaris alleen had te verklaren, dat zij gestrekt had voor de de dienst en het belang van den Staat, en geenszins tot verrijking van hem of de zijnen. De departementale bestu-

Digitized by Google

ren, uit tien tot drie leden, naar de grootte der verschillende provinciën, bestaande en door kiezers gekozen, hadden de vrije administratie in hun gewest, en waren geheel onafhankelijk van het algemeen bestuur in hun dagelijksch beheer, maar ondergeschikt daaraan, zoodra hunne besluiten strijdig waren met de algemeene wetten en het algemeene belang van het Gemeenebest.

Op de onbepaalde magt van den Raadpensionaris, — op de zamenstelling van het wetgevend ligchaam, hetwelk een zwakke steun der volksvrijheid en een gebrekkig orgaan der volksbelangen was, — op het gemis van geregelde verantwoordelijkheid, — op de wijze van benoeming der provinciale ambtenaren, — en op andere punten, in de nieuwe staatsregeling voorkomende, zouden gegronde aanmerkingen te maken zijn, doch het hoofdbeginsel der moderaten, een krachtig en boven provincialen invloed verheven algemeen bestuur van de algemeene belangen der Republiek, gepaard met de meest mogelijke vrijheid in de gewestelijke en plaatselijke regeringen, — was in krachtige trekken er in uitgedrukt. Men had vele voordeelen der eenheid behouden, en al de nadeelen der centralisatie zoeken te voorkomen.

Zelden is eene staatsregeling met minder moeite tot stand gebragt dan die van 1805. Nadat het ontwerp, door SCHIMMELPENNINCK opgesteld, door NAPOLEON was goedgekeurd, werd het den 15^{en} Maart aan het wetgevend ligchaam medegedeeld, dat zich den 22^{en} Maart er mede vereenigde, terwijl bij de stemming in de grondvergaderingen slechts 136 stemmen er zich tegen verklaarden.

Algemeen was men het krachtelooze Staatsbewind moede, en men hoopte alles van een nieuw bestuur. Daarbij was RUTGER JAN SCHIMMELPENNINCK wel de meest geschikte persoon om nog eenig vertrouwen in te boezemen. Zijne aanspraak in Febr. 1795 te Amsterdam was langen tijd het programma der gematigde patriotten geweest. Zijne advie-

Digitized by Google

zen in de eerste Nationale vergadering waren zelfs door zijne tegenstanders geroemd, — zijn bedanken voor de tweede vergadering onder de gematigden zeer betreurd, — zijne verdiensten bij de vredesonderhandelingen te Amiens bovenmatig geprezen, — zijne pogingen om in 1803 den vrede te bewaren, teregt op prijs gesteld. Daarbij was hij een man van smaak en letteren, die door de geleerden geacht werd. Het ontbrak niet aan vele lofgedichten op hem, toen hij als Raadpensionaris optrad, waarbij echter niet onopgemerkt mag blijven, dat enkele dier gedichten ook de strekking hadden om, zoo mogelijk, den volksgeest weder op te wekken, de verdeelde gemoederen tot eendragt te stemmen en aan eene voortdurende inschikkelijkheid tegenover Frankrijk een einde te maken.

In het gedicht, dat KEMPER te dier gelegenheid liet drukken, luidt het aan zijne landgenooten:

. . . . . waartoe te vreezen,
Dat ligt die Heilzon, thans verrezen,
In later tijd uw ramspoed zij?
Gij zelf kunt uwe vrijheid staven:
Geen dwinglandij vormde immer slaven;
Maar slaven schiepen dwinglandij.

Het goed vertrouwen op den Raadpensionaris was zoo groot, dat de schuldbrieven ten laste der Republiek, op de tijding van zijne verheffing, aanmerkelijk stegen.

De aanvang van het bestuur van den Raadpensionaris stak luisterrijk af bij dat zijner voorgangers. Had eigenbelang menigmalen het revolutionnaire bewind gekenmerkt, en familiezucht de aristocratische aanmatigingen van het Staatsbewind vergezeld, thans werd aan braafheid en verdiensten hulde toegebragt. De eerstbenoemde staatslieden onder SCHIMMELPENNINCK behoorden bijna allen tot de bekwaamste mannen van ons Vaderland. Waar kundigheden en goede trouw aanwezig waren, was hij doof voor vroegere staatkundige gevoelens. Onder de vijf Secretarissen van Staat, die hij aan-

Digitized by Google

stelde, behoorden GOGEL, PIJMAN en VAN ROYEN, weldra vervangen door VER HUELL, zoowel als VAN DER GOES en VAN STRAALEN; onder de leden van den Staatsraad VAN DE KASTEELE en APPELIUS, zoowel als SIX; onder de leden van het vertegenwoordigend ligchaam VAN HOOEF, zoowel als VAN LEYDEN, onder de leden der departementale besturen ERMERINS, zoowel als RÖELL en MOLLERUS, — mannen, die de omwenteling van 1795 zoo sterk waren toegedaan geweest, als de anderen haar hadden afgekeurd.

GRASVELD werd naar Batavia gezonden met belangrijke instructiën en hem, als Commissaris, toegevoegd de bekwame en eerlijke CORNELIS THEODORUS ELOUT; en al mogt ook hunne zending geen voortgang gehad hebben bij de spoedig daarop gevolgde staatsverandering, toch strekt zij om den geest van het bestuur van SCHIMMELPENNINCK te doen kennen. GOGEL, met wien de Raadpensionaris reeds vóór zijne benoeming in briefwisseling was geweest over den toestand des Vaderlands, nam op nieuw de moeijelijke taak op zich, om een algemeen belastingstelsel in te voeren. Door een goed bestuur hoopte men in de behoefte van de schatkist te voorzien, zonder middel van die verderfelijke gedwongen leeningen, waartoe de vroegere besturen waren overgegaan. In de staatsuitgaven was men zuinig, maar niet karig om het goede voor te staan; kunsten en wetenschappen genoten ondersteuning, nuttige instellingen bescherming. De nijverheid en den landbouw trachtte men te bevorderen door *de Huishoudelijke tak* der Hollandsche maatschappij en door de Maatschappij ter bevordering van den landbouw. In bijna elken tak van bestuur werden organieke bepalingen tot stand gebragt. — Reglementen werden vastgesteld voor de judicature over de middelen te water en te land, voor de departementale besturen, voor de gemeentebesturen, voor de maten en gewigten. Eene nieuwe wet voor de lagere scholen werd uitgevaardigd. Er werd een aanvang gemaakt met een algemeene superintendentie van

Digitized by Google

den waterstaat en een algemeen reglement vastgesteld omtrent het rivier- en waterregt. De eerste steen van de sluizen te Katwijk werd gelegd, enz.

Bij het vele goede, dat het bestuur van den Raadpensionaris kenmerkte, ontbrak het echter niet aan ontevredenheid. Velen meenden bij benoemingen voorbijgegaan te worden. "Het geslacht van de vrienden der zoogenaamde Erfambtenaren was," merkt een geschiedschrijver op, "nog niet uitgestorven." De invoering van het algemeen belastingstelsel van GOGEL ontmoette hevige tegenkanting, en het is twijfelachtig of het aan een nationale regering wel gelukt zou zijn geweest tot stand te brengen, hetgeen men uit vrees voor een vreemden Koning zich later liet opleggen; daarbij ondervond SCHIMMELPENNINCK tegenwerking van onderscheidene adelijken en patricische personen, die het niet konden verdragen, dat een eenvoudig burger boven hen in rang was verheven. Men schreef enkele benoemingen en een streven naar pracht toe aan verkeerden invloed. Enkele maatregelen werden ook door den Raadpensionaris genomen, die later bleken geheel verkeerd geweest te zijn. Eene gedeeltelijke herstelling der heerlijke regten, kort voor zijne aftreding, moet als eene zwakheid in zijn bestuur erkend worden.

Maar bovenal bleek ook het bestuur van den Raadpensionaris weinig meer dan het Staatsbewind, bestand te zijn tegen het oppermagtig Frankrijk. SCHIMMELPENNINCK had zijne betrekking aanvaard, alvorens de voorwaarden, dat Holland minder belast zou worden, waren vervuld; later bleek de Raadpensionaris buiten staat te zijn hierin verligting aan te brengen. Nog meer openbaarde zich dit gebrek van het bestuur in de onmagt tegen 's Keizers wil, om op nieuw de regering in Holland te veranderen. De zwakte van het gezigt van den Raadpensionaris, die weldra blindheid werd, en de toestand van Europa werden door den Keizer als aanleiding daartoe genomen. De brief van TALLEYRAND

Digitized by Google

van 6 Februarij 1806, waarin deze begeerte werd uitgedrukt, hield tevens in, dat de Raadpensionaris iemand naar Parijs zou zenden om zich met den Keizer te verstaan omtrent alle maatregelen, noodig ter instelling van eene monarchale regeringswijze in Holland, welk doel, ofschoon in zeer dubbelzinnige woorden uitgedrukt, duidelijk genoeg bleek, en dat die zending zou opgedragen worden aan den Admiraal VER HUELL. Dat juist deze genoemd werd, was natuurlijk. Op het verlangen van NAPOLEON om bij zich te hebben een Hollandsch zeeofficier, was VER HEULL een drietal jaren vroeger naar Parijs vertrokken; — hij was vervuld geworden met bewondering voor het genie van den Keizer, die van zijne zijde vriendschap voor den Hollandschen zeeman had opgevat. Aan het hoofd der Bataafsche flotille geplaatst had VER HUELL door moed en krijgsbeleid uitgeblonken. NAPOLEON had hem een zeer vleijenden eigenhandigen brief geschreven; hij had hem de orde van het legioen van eer "met een onbeschrijfelijke uitdrukking van goedheid en wel-"willendheid" in het oog van het geheele leger uitgereikt. De Bataafsche zeeofficier stelde deze uitstekende vriendschap van den Keizer, die voor zoo velen stroef en ongenaakbaar was, (kon het wel anders?) op hoogen prijs. Daarenboven had VER HUELL Prins LODEWIJK NAPOLEON op zijne reis in Holland vergezeld, en was thans de Minister van den Raadpensionaris, dien de Keizer persoonlijk kende.

SCHIMMELPENNINCK deelde den brief van TALLEYRAND aan zijne ministers mede. In plaats van te besluiten, dat de Bataafsche Republiek, welker onafhankelijkheid was gewaarborgd, voor hare eigene regering zou zorgen, werd, gelijk door den Raadpensionaris is geschreven, op eenparig advies, VER HUELL naar Parijs gezonden, die dan ook weldra vertrok met een breedvoerige instructie om nadere inlichtingen te vragen. Op den 1en Maart vernam de Nederlandsche Minister van TALLEYRAND, "dat de Keizer aan "de Bataafsche Natie een wezentlijke dienst meende te be-

Digitized by Google

"wijzen door Prins LODEWIJK aan het hoofd der regering "van Holland te plaatsen."

Men moge gelooven, dat het moeite gekost heeft aan den Nederlandschen zeeman deze vernederende voorstellen aan te hooren, aan de andere zijde was VER HUELL een te groot bewonderaar van het genie van NAPOLEON, om niet gemakkelijk door een TALLEYRAND overreed te worden, dat er voor het Vaderland slechts twee alternativen overbleven: eene vereeniging met Frankrijk — of het verzoek om een onafhankelijk rijk te mogen blijven, met een Franschen Prins als Koning aan het hoofd. Nadat VER HUELL met het berigt daarvan te 's Gravenhage was teruggekeerd, gaf SCHIMMELPENNINCK van het voorgevallene kennis aan zijn ministerraad, en het schijnt, dat in de vergaderingen van dien raad de secretaris van binnenlandsche zaken, H. VAN STRAALEN, heeft trachten te betoogen, dat er geene drangredenen bestonden om tot eene regeringsverandering te komen; terwijl in een dier vergaderingen ook de secretaris GOGEL de uitdrukking heeft gebezigd: dat zoo men CESARS wilde er ook BRUTUSSEN gevonden zouden worden; waarop VER HUELL antwoordde: dat wanneer er BRUTUSSEN mogten aanwezig zijn, er ook mannen van hart waren, om hun de wapenen te ontwringen.

Later deelde de Raadpensionaris het voorgevallene mede in eene geheime vergadering van den Staatsraad van 24 Maart. GOLDBERG, de democraat van 1795, die, gelijk men zich vroeger uitdrukte, met alle omwentelingen was meê gewenteld, betoogde, in eene breedvoerige nota, — van een bloot economisch en materieël standpunt niet onbelangrijk, maar die, door volkomen gemis aan nationaal gevoel, niet zonder verontwaardiging kan gelezen worden, — dat eene dadelijke inlijving in Frankrijk de voorkeur verdiende; de andere leden waren allen er voor, om een verzoek te rigten aan NAPOLEON, dat zijn broeder LODEWIJK onze Koning zou worden. Geen enkel lid adviseerde om de vernederende onderhandelingen

Digitized by Google

geheel af te breken. Daar deze geheele zaak buiten de voorschriften der staatsregeling gelegen was en de Keizer reeds aan VER HUELL bij diens vertrek had gezegd, dat de zaak in eene vergadering van notabelen kon worden overwogen, besloot de Raadpensionaris, na dit advies van den staatsraad, dat zij zou worden gebragt voor een "Groot besogne", zamengesteld uit de secretarissen van staat, de leden van den staatsraad en die van het wetgevend ligchaam. SCHIMMELPENNINCK stelde in zulk eene vergadering, den 10en April, voor, dat het verlangen des Keizers, om zijn broeder LODEWIJK in eene erfelijke waardigheid aan het hoofd van den Staat te zien, op de meest betamelijke wijze moest worden gebragt ter kennisse van het Volk, en dat aan de stemgeregtigden de gelegenheid moest worden gegeven, met ja of neen zich daaromtrent te verklaren. Het voorstel was zeker het meest waardige besluit, dat kon genomen worden, nadat men den moed gemist had, de onderhandelingen reeds bij den aanvang af te wijzen; maar de politiek der vreesachtigheid had bij de meerderheid de overhand. Men vreesde voor den Keizer; men meende door voorkomendheid ten minste nog eenige gunstige bepalingen voor de burgerlijke vrijheid en voor de onafhankelijkheid van den Staat te kunnen verwerven; men besloot dat eene commissie naar Parijs zou gaan om met den Keizer te onderhandelen. De Raadpensionaris benoemde daartoe VER HUELL, GOGEL, VAN STYRUM en SIX, met toevoeging van den Bataafschen ambassadeur te Parijs, BRANDSEN.

Nadat in een volgend Groot besogne den 4en Mei de instructiën aan het gezantschap gegeven, waren medegedeeld, werd reeds in het Groot besogne van 28 Mei ter tafel gebragt eene missive van de commissie te Parijs, met een tractaat, den 24en Mei gesloten, en een ontwerp van constitutie. SCHIMMELPENNINCK stemde ook nu nog met de meerderheid der vergadering niet in, maar wilde, dat men zich op het Volk beroepen zou. Zonder toestemming des Volks rekende hij zich

Digitized by Google

volkomen onbevoegd tot ratificatie. FREDERIK VAN LEYDEN, die in de Nationale vergadering tot de patriotten had behoord, drong in het breede, op de gronden van voorzigtigheidspolitiek, aan, dat de ratificatie, die volgens het ontworpen tractaat binnen tien dagen moest geschieden, door het Groot besogne zou worden verleend. Enkelen weigerden zulks, op grond dat de zaak niet anders legaal kon worden behandeld, dan op voordragt van den Raadpensionaris in het wetgevend ligchaam. Zij wilden de verantwoordelijkheid op den Raadpensionaris schuiven, die van zijnen kant de verantwoordelijkheid deed rusten op de vergadering. VAN HENGST, VAN FOREEST en VAN BOETSELAER verklaarden uitdrukkelijk, dat alleen de stemgeregtigden over deze verandering van staatsregeling konden beslissen. SCHIMMELPENNINCK legde zijn ambt van Raadpensionaris neder en bedankte later voor de hem aangebodene betrekking van voorzitter van het wetgevend ligchaam.

Ofschoon al deze vergaderingen van het Groot besogne in het geheim waren gehouden, waren er toch geruchten omtrent eene nadere vereeniging met Frankrijk tot het publiek doorgedrongen. Over het algemeen mogen onverschilligheid en vrees geheerscht hebben, aan enkele krachtige stemmen tegen de dreigende overheersching ontbrak het niet.

Een echt republikeinsche vrouw, dochter van eenen beroemden Doopsgezinden leeraar en zuster van den schrijver van het bekende leerboek onzer jeugd: *Geschiedenis van Jozef*, die de omwenteling van 22 Januarij 1798 met warme geestdrift had toegejuicht, — de zonderlinge, maar toch in vele opzigten edele MARIA ALETTA HULSHOFF, gaf reeds in Maart uit: *Oproeping van het Bataafsche Volk om deszelfs denkwijze en wil openlijk aan den dag te leggen tegen de overheersching door eenen vreemdeling, waarmede het Vaderland bedreigd werd.*

C. VAN MARLE, die later door zijne anti-napoleontische gedichten zoo bekend is geworden, deed toen reeds zijne stem hooren:

Digitized by Google

"Laat vrij een Corsikaan het slaafsche Frankrijk boeijen,
"Dat Hollands Leeuw verbaasd een Pensionaris eer!"

HELMERS gaf zijn fragment van een onuitgegeven treurspel in het licht, waarvan de eerste regels luiden:

"Het vonnis is geveld, ja Grieken gij wordt slaven!
"Leer nu getrouw in 't juk naar 's vreemdlings wenken draven."

Het gedicht werd overgenomen in het weekblad *de Star*, waarin mede een request aan het wetgevend ligchaam van burgers uit Haarlem werd medegedeeld, door LOOSJES opgesteld, die zijne patriotsche, echt vaderlandsche gevoelens niet verloochende.

Zonder naam des schrijvers, maar niet zonder dat den drukker, in een verzegeld papier, de naam was toevertrouwd, om bij mogelijke vervolgingen te dienen, gaf KEMPER, terwijl hij zich gereed maakte het Hoogleeraarambt te Harderwijk met dat aan het Athenaeum te Amsterdam te verwisselen, zijne brieven in het licht: *Over de in omloop zijnde geruchten over eene vereeniging met Frankrijk*, Amst. 1806. Hij drong er met kracht op aan, dat het Volk in de grondvergaderingen zou worden opgeroepen. Hij waarschuwde tegen het aannemen van bedriegelijke beloften. "Nieuwe "omstandigheden" zoo schreef hij "zullen tot nieuwe mein-"eedigheden aanleiding geven, wij zullen niets gewonnen "hebben en zelve de oorzaken zijn van onze schande en ons "ongeluk. Geloof mij, men kan met regt en pligt niet "plooijen." Het krachtige geschrift trok veler aandacht. Ook nog andere stemmen getuigden van de verontwaardiging, dat het vrije Holland een vreemden Koning zou vragen! Maar er waren vele uiterst voorzigtige staatslieden, die deze handelingen scherp afkeurden: een GOLDBERG, een PIJMAN, enz. Het zou niets baten en slechts partijschappen in het leven roepen!

Wat zou het lot van ons Vaderland en Europa zijn geweest, wanneer in het voorjaar van 1806, toen zoo veel nog

Digitized by Google

onzeker was, uit Holland honderdduizend stemmen langs wettigen weg uit de stembus waren vernomen voor het behoud van nationale vrijheid! Zoo al een gewapend verzet tegen Frankrijks geweld roekeloos moge zijn geweest, eene verwerping van de nieuwe constitutie zou, ook bij lateren nooddwang om voor den man des gewelds te bukken, ons geen ander nadeel berokkend hebben, dan dat wij van het zwakke koningschap van LODEWIJK NAPOLEON waren verschoond gebleven.

Maar de geschiedschrijver heeft niet te onderzoeken, wat geschied zou zijn, wanneer de menschen anders waren geweest; hij heeft slechts te verhalen wat geschied is; en dan moet de onpartijdige geschiedschrijver van ons Vaderland vermelden: dat na het tijdvak, waarin met de meeste opgewondenheid over vrijheid en vaderlandsliefde werd gesproken, een tijdvak is gevolgd, waarin zeer weinig bleek van vasten moed in het handhaven van eene eigene nationaliteit. Een eerlijk tijdgenoot schreef in die dagen: "Wanneer in "een gemeenebest, de verdeeldheden eens tot zulk eene "hoogte zijn geklommen, dat zij den *partijgeest*, in de plaats "van een *publieken geest* hebben gesteld, zoodat elk zijnen "aanhang uitsluitend als het Vaderland aanziet, dan is de "doodsteek gegeven aan de Republikeinsche deugd."

Het is echter twijfelachtig of in de oude en de Bataafsche Republiek wel immer de publieke geest, als hoofdelement, het staatsleven in volle kracht bezield heeft en of de leiding der zaken voortdurend niet was bij de minderheid, die, door de tijdsomstandigheden geholpen, de regering uitoefende. De heftige partijschappen van het revolutionnaire tijdvak van het laatst der achttiende eeuw hebben eerst de gedachten des Volks tot eene algemeene meening gevormd, en hare eerste vruchten waren aanvankelijk gering; zij hebben misschien voornamelijk daarin bestaan, dat althans de ware volksvrienden schijn van waarheid hebben leeren onderscheiden.

Digitized by Google

HOOFDSTUK XV.

LODEWIJK NAPOLEON, Koning van Holland. — De constitutionèle wetten. — Bestuur van Koning LODEWIJK; Staatslieden onder hem. — Toestand des Lands. — Wetgeving. — Ridderorde. — Adel. — Oost-Indië. — Welvaart, wetenschappelijk en godsdienstig leven. — Landing der Engelschen in Zeeland. — 's Konings vertrek naar Parijs. — Tractaat van Maart 1810. — Terugkomst des Konings in Holland. — Abdicatie.

Het kenmerk eener nationale regering is, dat het volk door vrije keuze in eene staatsregeling toestemt. Van het oogenblik af, dat de Nederlanders, beducht voor de overmagt van den Franschen Keizer, van hem een Koning verzochten, hield onze onafhankelijkheid, vroeger door Franschen invloed onderdrukt, in werkelijkheid op. De aan het Fransche Keizerrijk verbonden koningrijken waren inderdaad slechts half souvereine Staten, èn door de persoonlijke hoedanigheden van den Keizer en zijne broeders, èn door het familie-statuut, waarbij alle de Fransche Prinsen aan het hoofd der familie onderworpen waren.

Na het vorig hoofdstuk besloten te hebben met de vermelding, hoe men in de Bataafsche Republiek er toe gekomen was, om eenen vreemden Koning van den buitenlandschen Vorst te vragen, meenen wij dit hoofdstuk te moeten aanvangen met eene aanwijzing van de magt, die Keizer NAPOLEON zich ook over ons Vaderland in 1806 aanmatigde, en van de bevoegdheid, die LODEWIJK NAPOLEON uit 's Keizers handen ontving.

Digitized by Google

Het Napoleontische regeringsstelsel is geheel uit de tijdsomstandigheden geboren. Waar de openbare meening nog niet in talrijke zelfstandige ligchamen, in eene waarlijk vrije volksvertegenwoordiging en eene nationale regering, een gezond georganiseerd leven verkregen heeft, ziet men, moede van den partijstrijd, die een gebrekkige volksregering kenmerkt, naar den man uit, die met een krachtige hand aan den strijd een einde maakt en in de regering verwezentlijkt, hetgeen voor verwezentlijking rijp is.

Zulk een man van kracht, door de behoeften des tijds op het staatstooneel geroepen en met zeldzame hoedanigheden toegerust, om aan de spits te staan van een roemzuchtig volk, dat, den revolutiestrijd moede, echter zijne vruchten niet wilde prijs geven, — was NAPOLEON BONAPARTE. Boven allen uitstekend door militair genie, was hij op 30jarigen leeftijd reeds de beroemdste veldheer van zijn eeuw; als staatsman had hij al de deugden en ondeugden om de eerste man te zijn in een tijd, waarin nog vele hartstogten de ruwheid van het gerevolutioneerd staatsleven behouden hadden, en waarin het militaire leven, tot in de burgerlijke betrekkingen toe, eerzucht tot de grootste drijfveer in het openbare maatschappelijk leven had gevormd. Terwijl NAPOLEON BONAPARTE door zijn onmiskenbaar talent van vlugge opmerking en van juiste combinatie, gepaard met een ijzeren wilskracht, de gewone menschen biologeerde, wist hij, door vreesinboezeming te overheerschen hen, die hij niet door zijn roem verblindde of door zijne gunstbetooning omkocht. Zelden heeft iemand zulk een invloed gehad als NAPOLEON BONAPARTE na den vrede van Amiens.

Maar elke magt heeft de strekking zich uit te breiden, en de heerschzucht van NAPOLEON kende geene grenzen.

Den 18^{en} Mei 1804 werd de keizerlijke constitutie door een senatus-consult vastgesteld; de republikeinsche instellingen weken voor eene militaire monarchie, waarin de wil des Keizers alvermogend was, terwijl ministers, conseil

Digitized by Google

d'état, wetgevend ligchaam en senaat slechts strekten om een vorm van uitvoering aan den wil van den eenen alleenheerscher of, gelijk hij zich noemde, eenigen volksvertegenwoordiger, te geven.

Ofschoon NAPOLEON de volksregten in het staatkundige geheel ter zijde schoof, stelde hij er zeer groot belang in, als eerste Consul en erfelijk Keizer, de verkozene te zijn van het Fransche Volk, en hij verkreeg in 1804 gemakkelijk meer dan 3,000,000 stemmen, omdat elke Franschman zijn eigen grootheid in die van NAPOLEON terug meende te vinden.

De keizerlijke constitutie hield door hare bepalingen omtrent de keizerlijke familie, de groot-dignitarissen en de connetabelen van het rijk, reeds bepalingen in, die maakten dat de broeders van den Keizer geene geheel onafhankelijke vorsten konden worden.

Tegen het jaar 1806 werd het streven van den Keizer om het Fransche keizerrijk een middenpunt te maken van Europa, omringd van Staten van den tweeden rang, nog meer openbaar. Den 9en September 1805 werd bij een senatus-consult bepaald, dat de republikeinsche kalender met 1°. Januarij daaraanvolgende zou ophouden. Het republikeinsche Frankrijk moest op den achtergrond geschoven worden voor het imperialistische, waarbij de Keizer aan het hoofd zou staan van eene foederatie van monarchiën en vorstendommen, waarvan de regenten, als 's Keizers onderdanen, niet veel meer dan vorstelijke prefecten van provinciën van Frankrijk zouden wezen. De revolutionaire propaganda werd door een imperialistische vervangen. EUGÈNE DE BEAUHARNAIS werd onderkoning van Italië, MURAT, 's Keizers zwager, groothertog van Berg. De koningrijken Beijeren en Wurtemberg alsmede het groothertogdom Baden, waren in zeer naauwe betrekking tot den Keizer. JOSEPH BONAPARTE werd Napels als koningrijk gegeven, op denzelfden dag (30 Maart 1806), waarop het keizerlijk familie-statuut werd

Digitized by Google

vastgesteld, waarbij alle de leden der keizerlijke familie aan den Keizer, als hun hoofd, werden onderworpen.

Met dit foederative stelsel stond geheel in verband de oprigting van het Koningrijk Holland onder een Fransehen Prins, al mag ook het vermoeden worden uitgesproken, dat de verijdelde toeleg der coalitie tot het stichten van een *Royaume des deux Belgiques*, onder het gezag van het Huis van ORANJE, het daaraan tegenovergestelde plan in het hoofd van NAPOLEON heeft doen rijpen.

Uit de diplomatieke briefwisseling van onzen gezant met den secretaris van buitenlandsche zaken en uit de mededeelingen van VER HUELL leert men al de brutaliteit kennen, waarmede de Keizer zijn wil opdrong. Toen de onderhandelingen, door TALLEYRAND aangeknoopt, door den weerzin, dien zij in Holland opwekten, slechts langzaam vooruit gingen, luidde het: "De Keizer wordt boos." Eindelijk kwam de commissie uit Holland, maar aan instructiën gebonden. "De Keizer werd woedend boos." Hij wilde de commissie, om met haar te onderhandelen, niet ontvangen, alleen VER HUELL werd ontboden. NAPOLEON barstte, volgens het berigt van dezen, over de miskenning van zijne goede bedoelingen op de heftigste wijze in toorn uit. Onze ambassadeur BRANDSEN schreef naar Holland, dat men Prins LODEWIJK wel *moest* vragen. In April traden de Fransche dagbladen als orgaan van onze volksstemming op, dat in Holland de gevoelens slechts verdeeld waren tusschen hen die eene geheele vereeniging en hen die eenen Fransehen Prins wenschten. Even logenachtig als deze mededeeling der keizerlijke drukpers, was de voorstelling in het tractaat, alsof de commissie, geheel vrijwillig, in naam des Bataafschen Volks, eenen vreemden vorst had verzocht. Het tractaat van den 24^{en} Mei 1806 hield daarenboven de meest tegenstrijdige bepalingen in. In het eerste artikel las men de schoon klinkende bepaling: dat de Keizer aan Holland de onafhankelijkheid waarborgde: maar in art. 6 en 7 werden

Digitized by Google

aan den nieuwen Koning zijne verpligtingen als dignitaris en connetable herinnerd.

Nadat de onderhandelingen reeds waren aangevangen, schijnt de Keizer nog onzeker geweest te zijn, of Prins MURAT dan wel LODEWIJK de nieuwe Koning voor Holland zijn zou. De keuze op den laatste gevestigd zijnde, bleef deze toch aan de onderhandelingen nog vreemd, tot weinige dagen vóór zijne benoeming,

LODEWIJK heeft in zijne *Gedenkschriften* medegedeeld: dat hij aanvankelijk weigerde en de opdragt eerst aannam, toen het overlijden van den Stadhouder WILLEM V door de commissie als een grond was aangevoerd, — dat de Keizer hem beval te gehoorzamen — en dat TALLEYRAND aan hem en HORTENSE, Dingsdag den 3en Junij, het tractaat en de constitutionele wetten was komen voorlezen en hem den volgenden dag was komen berigten, dat hij reeds Donderdag den 6en als Koning zou geproclameerd worden.

Op dien dag had dan ook de treurige comoedie plaats. VER HUELL, aan het hoofd der commissie, smeekte, in eene voor NAPOLEON zeer vleijende aanspraak, die vooraf door TALLEYRAND was goedgekeurd, in naam van het Bataafsche Volk, van den Keizer, dat hij Prins LODEWIJK aan het hoofd der regering zou plaatsen. De man des gewelds en bedrogs wilde wel op dien wensch een gunstig antwoord geven; hij verklaarde Prins LODEWIJK tot Koning van Holland, maar vergat toch niet den nieuwen Koning toe te voegen: "Laat nimmer af een Franschman te zijn. De waar-"digheid van connetable des Keizerrijks zal voor U en voor "Uwe afstammelingen bewaard blijven, zij zal U de pligten "herinneren, die gij omtrent *mij* hebt te vervullen."

Ook de nieuwe Koning deed een aanspraak, die insgelijks vooraf was medegedeeld, en waarin de Keizer enkele veranderingen had gemaakt. Zij was wel zeer nederig; zij begon met de woorden: "Al mijne wenschen bepaalden zich om "mijn leven tot de dienst Uwer Majesteit op te offeren.

Digitized by Google

"Mijn geluk bestond in zeer van nabij die hoedanigheden "te bewonderen, welke haar zoo dierbaar maken aan hen, "die gelijk ik, zoo dikwijls getuigen zijn geweest van de "kracht en de uitwerksels van Uw genie. Het behage U "dan mij te vergunnen, dat ik mij met leedwezen van U "verwijdere; doch mijn leven en mijn wil blijven Uw eigen- "dom. Ik zal in Holland gaan heerschen, dewijl zulks door "die natie begeerd en door Uwe Majesteit bevolen wordt."

De Fransche Prins, dien wij alzoo op bevel van diens broeder kregen, was nog geen 28 jaren, toen hij van den Keizer de kroon van Holland ontving. Een vijftal jaren vroeger had hij zich eene ongesteldheid berokkend, die, bij verzuim of slechte behandeling, eene blijvende kwaal werd, welke hem bij afwisseling rusteloos, wispelturig en mismoedig maakte. Hij had iets van het karakter der BONAPARTES, maar de eerzucht en de wilskracht van NAPOLEON openbaarden zich bij LODEWIJK in ijdelheid en eigenzinnigheid. De deugd van voortvarendheid ging bij hem niet gepaard aan volharding, noch de geveinsdheid met genoegzame slimheid. Gaarne wilde hij, uit overtuiging dat de kennis hem ontbrak om over Nederlandsche belangen te oordeelen, raad inwinnen, maar de raad moest met omzigtigheid gegeven worden, daar de jonge Vorst den schijn niet wilde, alsof hij door anderen gedrongen was, en hij zelfs dikwijls zeer gramstorig werd, wanneer men hem niet als Koning genoegzaam eerbiedigde. Hij was weldadig en menschlievend, zoowel uit goedhartigen aanleg als uit ijdelheid. Door velen als beschermer van Hollands belangen begroet en gevleid, had hij te veel gevoel van eigenwaarde om een werktuig van de heerschzucht zijns broeders te zijn. Volgens zijne eigene bekentenis, heeft LODEWIJK NAPOLEON de kroon van Holland aangenomen, om het ondragelijk lot te ontvlugten, dat hem bij het misnoegen des Keizers in Frankrijk wachtte. In een staat van moedeloosheid verkeerende, had hij zich aan den alles dwingenden wil van zijnen broeder onderworpen,

Digitized by Google

ofschoon zijn gevoel van regt en billijkheid hem niet dan met weerzin die kluisters dragen deed. In het, op aandringen van JOSEPHINE, door NAPOLEON bevolene huwelijk met HORTENSE geen geluk genietende, zocht hij verstrooijing en afleiding, en deze meende hij in Holland te vinden. *Aldaar*, schreef hij, *zullen de belangen der natie en de behandeling der publieke zaken mij geheel bezig houden; ik zal op mijn land al die genegenheid overdragen, welke ik in den schoot mijner familie niet vinden kan.* Van den beginne bevond zich de nieuwe Koning in zulk eene valsche positie, dat hij ook bij meerdere talenten de moeijelijkheden daaraan verbonden bezwaarlijk zou hebben overwonnen. De eerste intrede van den Koning en de Koningin in Holland werd van de zijde des volks met groote onverschilligheid bejegend. Er was meer nieuwsgierigheid dan belangstelling. VER HUELL, vooruitgezonden om de ontvangst voor te bereiden, vond echter de meeste aristocratische en adelijke familiën geneigd hulde aan het nieuwe hof te bieden, daartoe ook bewogen door den dood van den Erfstadhouder. De groot-officieren der Kroon werden uit de Franschen, die den Koning gevolgd waren, gekozen. De Koning heeft in zijne *Gedenkschriften* medegedeeld, dat hij van allen de belofte had gevorderd, dat zij waarlijk Hollanders zouden worden, maar dat slechts twee zijne inzigten volgden; de anderen bleven Franschen, en werden weldra de geheime agenten, die hem bij zijnen broeder verdacht maakten; — door den hoogen toon, dien zij voerden, verbitterden zij de Hollanders, — en zaaiden tweedragt aan het hof, totdat zij door den Koning verwijderd en door Hollanders vervangen werden.

In de aanspraken waarmede LODEWIJK ontvangen werd, was nog iets republikeinsch overgebleven; zij gaven den Franschen hovelingen den indruk alsof men den Koning de les wilde lezen, die hij op te volgen had. De Koning nam het niet kwalijk; hij vond er, en teregt, een bewijs in van vertrouwen op zijn goeden wil.

Digitized by Google

De bij het tractaat gevoegde constitutionele wetten, volgens welke LODEWIJK regeren zou, waren een vreemd zamenstel van tegenstrijdige beginselen. Zij waren door de Hollandsche commissie opgesteld en door TALLEYRAND herzien. Men had zooveel mogelijk den republikeinschen vorm behouden, ja, de constitutie van 1805 uitdrukkelijk gehandhaafd, en haar slechts in zooverre afgeschaft, als bij de latere constitutionele wetten was bepaald. De magt des Konings was in vele opzigten schijnbaar niet meerder dan die van den Raadpensionaris, maar de verkiezing der leden van het wetgevend ligchaam, dat slechts negentien leden telde, door den Koning, uit een aantal kandidaten, door de departementale vergaderingen en het wetgevend ligchaam te benoemen, — alsmede de onbepaalde opdragt van *de algemeene administratie des Koningrijks aan de onmiddelijke directie van Ministers door den Koning te benoemen*, gaven aan die magt eenen uitgestrekten invloed en bragten eene volkomene overwinning te weeg der centralisatie op de onafhankelijkheid van de gewestelijke en stedelijke besturen, welke, gelijk wij gezien hebben, bij de staatsregeling van 1805 zoodanig was gehandhaafd, dat er slechts eenheid in de wet bestond, maar geene uitsluitende allesbeheersching van het algemeen bestuur.

Moesten deze constitutionele wetten, buiten toedoen des Konings opgemaakt, hem reeds daarom mishagen, er kwamen ook enkele bepalingen in voor, die om den inhoud den Koning minder welgevallig waren. Dit deed hem reeds zeer spoedig veranderingen voorstellen, die door het wetgevend ligchaam werden goedgekeurd, terwijl de aldus herziene constitutie den 7en Augustus 1806 werd afgekondigd. De veranderingen waren niet vele: het getal der ministers, in het begin op vier bepaald, werd later onbepaald gelaten, en enkele andere meer; de voornaamste was, dat door de constitutie van 7 Aug. de vermelding van de constitutie van 1805, die in art. 1 der constitutionele wetten had plaats

Digitized by Google

gevonden, geheel verviel en de nieuwe constitutie een meer legaal en nationaal karakter verkreeg. VAN DE KASTEELE was met de redactie der nieuwe constitutie belast geweest.

De Koning behield de secretarissen van Staat onder SCHIMMELPENNINCK als ministers, behalve HENDRIK VAN STRAALEN; in diens plaats werd MOLLERUS minister van binnenlandsche zaken, terwijl na de verandering van de constitutie het getal der ministers nog vergroot werd, en de minister van oorlog PIJMAN zijn ontslag verkreeg, zoodat het ministerie tegen het einde van 1806 zamengesteld was als volgt: VER HUELL *Marine;* GOGEL *Finantiën;* VAN DER GOES *Buitenlandsche zaken;* BONHOMME *Oorlog;* MOLLERUS *Binnenlandsche zaken;* VAN HOOFF *Justitie;* VAN DER HEIM *Koloniën*, terwijl aan RÖELL, als minister, het algemeene Secretariaat was opgedragen. De meeste ministers waren staatslieden, die sedert 1795 in eenige staatsbetrekking geweest waren, of onder het Staatsbewind of den Raadpensionaris weder deel hadden gekregen aan de regering. VAN DER HEIM was vroeger secretaris van de admiraliteit van de Maas geweest. De eenige Franschman was BONHOMME, weldra vervangen door DIRK VAN HOGENDORP, die reeds onder het Staatsbewind en den Raadpensionaris diplomatische zendingen had vervuld.

In de niet-herbenoeming van H. VAN STRAALEN tot minister van binnenlandsche zaken, — in het verbod aan het weekblad *de Ster* om verder in het licht te verschijnen, — in de weinig voorkomende wijze, waarop hij den Amsterdamschen Hoogleeraar KEMPER, den schrijver van *Vier brieven*, ontving, bleek 's Konings gevoeligheid omtrent hen, die zich ongunstig over zijne komst hadden uitgelaten, Daarentegen ontvingen de leden der commissie, die hem te Parijs tot den troon hadden uitgenoodigd, met diamanten omzette portretten. Weldra bleek het echter, dat de Koning in een onafhankelijk karakter geen reden van uit-

Digitized by Google

sluiting vond. De oud-secretaris van Staat H. VAN STRAALEN werd door hem benoemd tot lid van het wetgevend ligchaam, en KEMPER, op voordragt der curatoren, als opvolger van PESTEL, tot hoogleeraar te Leiden.

De Koning had zich bij de komst tot den troon een soort van theorie van regering gevormd, die aan de eene zijde iets Napoleontisch had, daarin: dat de Koning in alles een beslissenden wil moest hebben, en dat hij zorg moest dragen, dat zijne bevelen en besluiten onfeilbaar werden ten uitvoer gebragt; maar aan de andere zijde vrij was van bemoeizucht, daar hij meende zijne ministers niet voortdurend met vragen en voorschriften te moeten lastig vallen.

In de aanspraak, die hij den 23^{en} Junij aan het wetgevend ligchaam deed, na zijne plegtige intrede, waarschijnlijk door RÖELL ontworpen, drukte hij er op: "dat de Prinsen "van ORANJE, bijna alle groote veldheeren en staatkundi- "gen, misschien tot ongeluk der Natie, te weinig magt "hadden gehad; dat de onzekerheid van hun gezag eene bron "van voortdurende twisten was geweest, en dat Holland "behoefte had aan een monarchalen regeringsvorm."

De President van het wetgevend ligchaam antwoordde daarop onder anderen:

"De tijd der staatkundige omwentelingen is voor altoos "verdwenen en het zou de buitensporigste dwaasheid zijn, "geen voordeelig gebruik te maken van de lessen, welke de "geschiedenis en de ondervinding ons gegeven hebben, omtrent "den aard van een gouvernement, dat het best met onzen "tegenwoordigen toestand overeenkomt."

In het begin was de regering van LODEWIJK bijna geheel een vervolg op het bewind van SCHIMMELPENNINCK, niet zoozeer omdat de Koning den Raadpensionaris, dien hij uit eene natuurlijke menschelijke zwakheid niet zeer genegen was, zich ten voorbeeld stelde, als wel omdat hij dezelfde personen als deze gebruikte, hun hunnen eigen weg grootelijks liet volgen, en dezelfde beginselen van regtvaar-

Digitized by Google

digheid en onpartijdigheid bij beiden ten grondslag lagen, terwijl de vrees, die men had voor den vreemden Vorst, broeder van den "grooten Heer" van Europa, minder tegenstribbeling te weeg bragt tegen de maatregelen, die onder SCHIMMELPENNINCK zooveel tegenstand ondervonden hadden.

Bij de aankomst van den Raadpensionaris aan het bewind, was men eene openbare bankbreuk nabij. Het nieuwe stelsel van GOGEL, in eenige opzigten hard, doch voor die tijden ten uiterste geschikt, redde het Vaderland van het oogenblikkelijke gevaar. Hetzelfde finantiële stelsel, dezelfde orde en zuinigheid in de administratie, welke onder SCHIMMELPENNINCK waren begonnen, werden onder Koning LODEWIJK eenigen tijd vervolgd en droegen de heilzaamste vruchten.

Had SCHIMMELPENNINCK begrepen, dat het gouvernement op het publieke gevoelen moest gegrondvest zijn, en dat een der eerste pligten van eene regering was, die publieke opinie, waar zij onpartijdig sprak, te ontzien en te raadplegen, en waar zij dwaalde te verlichten en te verbeteren, dezelfde geest kenmerkte het bestuur van den Koning.

Slechts verdiensten en geschiktheid moeten tot aanbeveling strekken bij de begeving van openbare ambten; dit beginsel werd door LODEWIJK meermalen verkondigd, en zoo hij hierin niet altijd even gelukkig slaagde als zijn voorganger, en de nieuwe benoemingen zich grootendeels tot de aristocratie bepaalden, men bedenke, dat de Koning ingenomen was met de toetreding van den adel en de aristocratie tot zijne regering en door anderen werd voorgelicht, waardoor zich op nieuw een oligarchisch element vormde, nu onder de monarchie gelijk vroeger in de Republiek.

In den aanvang der koninklijke regering had de minister ROËLL, als staatssecretaris den meesten invloed, hetgeen door den Koning zelven erkend is. ROËLL was hem door de publieke opinie als boven velen achtingswaardig aange-

Digitized by Google

wezen. Tot den invloed, dien deze Nederlandsche staatsman in het eerste jaar van de regering van LODEWIJK had, werkte echter niet alleen mede het overwigt zijner bekwaamheden en zijne bekendheid met Hollandsche zaken, maar ook de langdurige afwezigheid van den Koning, die, na eenige weken in Holland vertoefd te hebben, reeds in Augustus naar de baden vertrok, en van daar naar het noorderleger in den coalitie-oorlog, waarin de Prins van ORANJE over een divisie van het Pruissisch leger bevel voerde.

Bij 's Konings terugkomst in December, te 's Gravenhage, deden twee maatregelen zijne bedoeling kennen om de behartiging der volksbelangen in overeenstemming te brengen met den monarchalen regeringsvorm. Het belastingstelsel van GOGEL ontmoette nog altijd veel tegenkanting. Om dien tegenstand te overwinnen, riep de Koning alle de buitengewone leden van den Staatsraad, die hij in grooten getale benoemd had, te zamen, om van hen de klagten te vernemen en wederkeerig hen in staat te stellen de inzigten der regering te leeren kennen. Deze buitengewone vergadering noemde de Koning "een soort van Hoogerhuis." Hij opende de vergadering in persoon en, ofschoon het niet ontbrak aan levendige voorstelling van de bestaande bezwaren tegen het belastingstelsel, bereikte echter de bijeenroeping der vergadering haar doel, dat, nadat de regering in enkele punten had toegegeven, de leden huiswaarts keerden, gestemd om de uitvoering der belastingwetten te bevorderen.

De andere maatregel was een besluit des Konings om jaarlijks in een uitgewerkte boodschap een overzigt te geven van 's Lands toestand. Aan dat besluit is elk jaar onder de regering van Koning LODEWIJK gevolg gegeven. Uit de eerste boodschap vernemen wij de bezetting van Oost-Friesland, dat weldra aan ons Vaderland zou worden toegevoegd, en dat ontwerpen van Burgerlijk wetboek, Strafwet-

Digitized by Google

boek en onderscheidene wetten van administrativen inhoud werden gereed gemaakt.

Terwijl de regering, door de voortvarendheid des Konings gedreven, zich onledig hield met nuttige maatregelen te nemen voor het binnenlandsch bestuur, hadden, reeds kort nadat de nieuwe Koning den troon beklommen had, de oneenigheden met zijn broeder een aanvang genomen. De jeugdige Vorst, vol ijdelheid, had om zich als Koning te doen erkennen, zijn hoofd vol met zijn krooningsfeest, met zijn lijfgarde, met de ambassadeurs, die hij zou zenden naar de vreemde hoven, en met de instelling van een ridderorde. NAPOLEON keurde deze handelingen als voorbarig af, en wilde, dat hij meer werk zou maken van de verdediging des lands en van de organisatie van het leger. LODEWIJK gevoelde al zeer spoedig de regtmatigheid onzer grieven tegen de Franschen, en trad bij zijnen broeder als beschermer der Hollandsche belangen op; de Keizer daarentegen meende, dat LODEWIJK wel een belasting op de renten kon leggen; terwijl de Koning waande in alles zich als onafhankelijk Vorst te kunnen gedragen, maakte NAPOLEON hem voortdurend aanmerkingen en bragt hem onder het oog, dat hij naauwkeurig moest onderscheiden zijne hoedanigheid van Fransch generaal van die van Koning. Weldra werd deze spanning nog grooter, toen LODEWIJK den ambassadeur BRANDSEN te Parijs, die zijn ontslag wenschte te bekomen, wilde ontslaan, en tot zijn opvolger benoemde den generaal DUMONCEAU, zonder NAPOLEON daarin gekend te hebben. Kort daarop werd ook het continentaal stelsel een voortdurende aanleiding van verwijdering tusschen de twee broeders.

Het continentaal systeem was in beginsel een uitvloeisel van het oude stelsel van het volkenregt: dat in geval van oorlog de handel met den vijand verboden was. Met dit stelsel stond in verband de Fransche wet van 31 October 1796 (10 Brumaire an V), waarbij de invoer van alle Engelsche

Digitized by Google

waren verboden werd. Ook bij ons, onder het Staatsbewind en onder SCHIMMELPENNINCK, was dit verbod ingevoerd; maar de Fransche generaals en consuls lieten den handel op Engeland toe op licentiën, die zij tegen geld verleenden, onder voorwendsel van militaire berigten te bekomen. Koning LODEWIJK verbood, dat die onwettige voordeelen genoten zouden worden, maar bragt daardoor te weeg, dat de Fransche consuls en generaals, in plaats van nog eenigen handel vrij te laten, de aanklagers werden, zoo dikwijls met Engeland handel werd gedreven. Sloot Frankrijk den Engelschen handel op het vasteland uit; Engeland liet geene Fransche scheepvaart toe. Het keizerlijk edict van 21 November 1806 was gerigt tegen het zeeregt der Engelschen. Het bevel dat alle Engelschen, die zich op het vasteland bevonden, krijgsgevangen en alle Engelsche goederen verbeurd verklaard zouden worden, moest voor een land als Holland, met een uitgestrekte kust, en dat na den vrede van Amiens weder vele commerciële betrekkingen met Engeland had aangeknoopt, hoogst drukkend zijn, vooral daar de Engelschen konden antwoorden met een embargo op de Hollandsche schepen. De Koning begreep echter aan de inzigten des Keizers te moeten voldoen, maar als onafhankelijk Vorst geregtigd te zijn eigene maatregelen voor te schrijven. Hij deed dit bij decreet van 1 December, hetwelk aan NAPOLEON zoo weinig voldeed, dat de Koning gedwongen werd een nieuw decreet, den 15^{en} December, uit te vaardigen; en toen eene commissie uit Holland den Keizer de gelukwenschingen bragt met de lauweren geplukt bij Jena en Auerstadt, moesten de leden het ongenoegen des Keizers over de onvoldoende maatregelen van den Koning aanhooren, alsof deze geheel ondergeschikte ambtenaar was.

Door de edelmoedigheid, waarmede LODEWIJK den druk van het continentaal stelsel zocht te verzachten en den wrok van zijn gramstorigen broeder zich op den hals haalde,

Digitized by Google

had hij reeds in den aanvang van 1807 aan vele Nederlanders zooveel achting ingeboezemd voor zijne goede bedoelingen, dat FALCK, die, uit Spanje teruggeroepen, als secretaris-generaal bij het ministerie van buitenlandsche zaken was opgetreden, aan een zijner vrienden, JER°. DE VRIES, schreef: "De zaken gaan goed. De Koning houdt energie en gema-"tigdheid in het heerlijkst evenwigt. Zijn oppermagt slaapt "totdat de stem van het algemeen belang ze komt wekken. "Reeds kan men met TACITUS zeggen: *Res olim insociabilis "conjunxit libertatem et imperium.*" 's Konings medelijden en weldadigheid bij de ramp van Leiden in Januarij 1807 wekten liefde tot hem op. Maar ook die liefde werd hem ten kwade geduid. Al zeer spoedig maakte de Keizer de machiavellistische opmerking aangaande zijn broeder: "Met den Vorst, die in het eerste jaar voor zoo goed door-"gaat, drijft men in het tweede jaar den spot. Als de Ko-"ning een goed man heet, is de regering mislukt."

Deze achting en liefde, die de Koning in het eerste jaar verworven had, zouden hem bijgebleven zijn, zoo niet meer en meer het wispelturig, ongestadig, ijdel en inderdaad zwak karakter van den Koning openbaar geworden ware. De residentie werd eerst van 's Gravenhage naar Utrecht en toen van Utrecht naar Amsterdam verlegd. Het buitenlandsch zoowel als het binnenlandsch bestuur miste kracht. De Keizer handelde in vele opzigten alsof hij den toestand van Holland als eene provisionele beschouwde; Koning LODEWIJK, deels door ijdelheid gedreven, deels om van zijn onafhankelijk koninklijk gezag bewijs te geven, vergat te veel, dat het kleine Holland Frankrijk niet moest navolgen en dat hij het koningschap had aanvaard onder de verpligting van de gehoorzame onderdaan van NAPOLEON te blijven. In bijna alles stond LODEWIJK onder de, soms broederlijke, soms brutale schoolmeesterachtige censuur van den Keizer, niet als de gewillige leerling, maar als de zwakke Vorst, die beurtelings zich gramstorig verzette, en

Digitized by Google

na geweigerd te hebben, onwillig ten halve het gegeven bevel opvolgde.

Was al Oost-Friesland aan het Koningrijk Holland als een nieuw departement toegevoegd en onder een goed bestuur van VAN DER CAPELLEN, als landdrost geplaatst, bij het tractaat van 11 November 1807, waarbij wij deze aanwinst van grondgebied bekwamen, was de Koning gedwongen geworden Vlissingen aan Frankrijk af te staan.

In de organieke wetten op de departementale en plaatselijke besturen week LODEWIJK af van de beginselen van het gematigde unitarisme van SCHIMMELPENNINCK, zonder geheel in het euvel der Fransche centralisatie te vervallen. In de benoeming van ambtenaren sloot Koning LODEWIJK zich het meest aan de oude patricische en adelijke familiën aan, een politiek door NAPOLEON zeer afgekeurd. "Gij meent," schreef hij hem den 2en April 1807, "dat gij de pligten "van een Vorst vervuld hebt, wanneer gij de inspraak van "uw goed hart gevolgd zijt. Gij kent de menschen te wei- "nig. Ik heb niet opgehouden u het te herhalen, uwe "ware vrienden in Holland zijn de Katholieken, daarna de "lieden, die men Jacobijnen noemt, dat is de menschen, "die het meest een terugkeer van het Huis van ORANJE "te vreezen hebben. Gij werpt u geheel in de handen van "de Oranjepartij en gij doet twijfel oprijzen omtrent het "fondamentele beginsel van uw Kroon, de gelijkheid van "allen."

De Keizer schreef, 31 October 1807, aan den zoogenaamden onafhankelijken Koning van Holland den volgenden tweeregeligen brief:

"Ik verlang dat gij beveelt, dat met 1o. Januarij eerst- "komende de Code Napoleon het wetboek van uw volk "zijn zal."

Naauwelijks had de Koning dien brief ontvangen, of hij meende te moeten antwoorden, dat men in Holland een eigen wetboek vervaardigde, waarbij van het Wetboek Na-

Digitized by Google

poleon gebruik zou gemaakt worden. De Keizer antwoordde den 13en November:

"Wanneer gij iets aan den Code Napoleon laat verande-
"ren, dan zal het niet meer de Code Napoleon zijn. Eene
"natie van 1,800,000 inwoners kan geen eigen wetgeving
"hebben. De Romeinen gaven hunne wetten aan hunne
"bondgenooten, waarom zou Frankrijk de zijne niet doen
"aannemen in Holland."

Het gevolg er van was, dat er een "Wetboek Napoleon voor het Koningrijk Holland" tot stand kwam. Voor het Strafwetboek werd het voor dien tijd voortreffelijk ontwerp van ELOUT tot wet verheven, terwijl ook de Burgerlijke regtspleging en het Wetboek van Koophandel op Hollandsche grondslagen werden opgetrokken. De ijdele Vorst liet, om op zijnen broeder te gelijken, zich een gewigtigen invloed in den Staatsraad, bij de beraadslagingen over de wetgeving, toeschrijven.

De Fransche geest openbaarde zich niet het minst ten opzigte van de kunsten en wetenschappen, die slechts in onafhankelijkheid kunnen bloeijen; zij werden geplaatst onder éénen directeur (den baron MEERMAN) en de Hollandsche geleerden, die vroeger, volgens eene uitdrukking des Konings zelven, als wezentlijke foederalisten de wetenschappen bearbeid hadden, moesten tot één genootschap vereenigd worden. Het Koninklijk Instituut was bestemd om die bron te zijn, waaruit alleen de zuivere stroom der kennis zou vloeijen. Het was de geest van centralisatie, die in de wetenschappen zegevierde, even als in de finantiën, in den waterstaat en in het binnenlandsche bestuur. Het onafhankelijk karakter der Hollandsche geleerden deed gelukkig het Koninklijk Instituut geen monopolie van geleerdheid drijven, maar ook juist daardoor bleef het niets meer dan een wetenschappelijk genootschap, gelijk er zoo vele reeds in ons Vaderland waren.

In het Hollandsche pligtbesef, in de voldoening van wel-

Digitized by Google

gedaan te hebben en in de liefde der medeburgers meende de Fransche Koning dat te weinig aanprikkeling gelegen was tot vaderlandsliefde en trouwe ambtsvervulling; even als in het Keizerrijk, moest ook hier de burgerpligt door uiterlijken tooi van ridderkruis en riddertooi worden opgewekt. De instelling van de ridderorden, maar inzonderheid de ridderfeesten van de *Unie* wekten den lachlust van velen op, die nog niet door de vertooning van zulk een ijdelheid verblind waren. FALCK meende echter, dat in eene monarchie, waar de Vorst van de uitstekendsten des volks moest omringd zijn, ridderorden en distinctiën even essentiëel waren als grondvergaderingen. Bij de oprigting van een constitutionelen adel voor Holland brak LODEWIJK, waarschijnlijk op aandrang van eenige edellieden in zijne omgeving, geheel met de beginselen van gelijkheid, die de omwenteling had ingevoerd. Hij stelde majoraten in en verleende aan de edelen het regt van voorzitting in de collegiën, waarin zij met niet-adelijken zitting hadden, eene bepaling, zoo zeer in strijd met onze gewoonten, dat de Koning de bepaling na eenige dagen weder introk, ook voordat hij door den Keizer gedwongen werd het geheele decreet te herroepen.

De zending van den generaal DAENDELS naar de Oost-Indiën, geschied op aandrang van den Keizer, had een geheel Napoleontisch stelsel voor Java ten gevolge.

In de ministeriën hadden voortdurend veranderingen plaats, zoowel door de telkens gewijzigde staatkunde des Konings, als onder den invloed van persoonlijke consideratiën.

Ofschoon ook onder Koning LODEWIJK de oorlog zeer onzen handel drukte, was echter de welvaart, in vergelijking met het revolutionnaire tijdvak, niet ongunstiger geworden. De oorlog had na 1799 onze grenzen niet bezocht. Veepest en ziekten hadden ons niet geteisterd. De plattelands-bevolking nam in rijkdom toe, doordat de landbouw goede oogsten opleverde en de graanprijzen betrekkelijk hoog waren. De nijverheid, door tentoonstellingen aan-

Digitized by Google

gemoedigd, begon zich te ontwikkelen. Bij het verbod van den buitenlandschen handel op Engeland werden echter groote sommen door den smokkelhandel verdiend. Nadat de onrustige tijden waren voorbijgegaan, had zich de geldmarkt weder te Amsterdam gevestigd. Daarbij ontwikkelden zich letteren en wetenschappen: VAN DER PALM'S welsprekendheid, BILDERDIJK'S poëzij bezielden de hoorders; WIJTTENBACH, DE BOSCH en VAN LENNEP handhaafden den roem der classische letterkunde op Hollandschen bodem; BORGER'S geniale wetenschappelijke talenten werden reeds bij zijne promotie erkend. In de godgeleerde wetenschappen begon minder vooringenomenheid te heerschen; in het godsdienstige leven was meer verdraagzaamheid gekomen; de werkelijkheid van het godsdienstig leven begon boven vormen en leerstellingen meer en meer gewaardeerd te worden. De uitgave, en bovenal de groote opgang van het werk van KIST: *Beoefeningsleer*, was een teeken des tijds. Niet minder opmerkelijk was de poging om aan de Hervormde kerk, onder medewerking van de regering, eene algemeene organisatie te geven, waartoe ook de oprigting van een afzonderlijk ministerie van eeredienst, onder MOLLERUS, moest dienen, terwijl het later met dat van binnenlandsche zaken, onder VAN DER CAPELLEN, vereenigd werd.

Bij oppervlakkigen schijn was de toestand van ons Vaderland onder Koning LODEWIJK niet geheel ongunstig, ofschoon, door den nood onzer finantiën en den voortdurenden oorlog in bondgenootschap met Frankrijk, onze val nabij was.

Op dien nood der finantiën werd dikwijls door onze staatslieden gewezen. De Koning sprak telkens van bezuinigingen; maar hij was te weinig een man van beginselen, om een stelsel als dat van GOGEL streng te kunnen handhaven. Eerst werd het ministerie van finantiën verdeeld en het bestuur van 's Rijks schatkist aan GOGEL ontnomen, waardoor buiten diens medewerking eene nieuwe geldleening kon gesloten worden. Eindelijk werd GOGEL geheel ontslagen.

Digitized by Google

De vrede, zoo luidde het altijd in de aanspraken des Konings, *zou de uitgaven verminderen en een bankbreuk zou het land nimmer ondergaan.* Onze finantiële nood werd door den Koning geheel op de politiek des Keizers geschoven, terwijl hij de gegrondheid van diens verwijten tegen het regeringsbeleid in Holland geheel ontkende.

In het begin van December 1807 had dit plaats in eenen ministerraad, waarin behandeld was een nota van den Franschen minister van buitenlandsche zaken, vol van bedreigingen. De Koning barstte in een scherpen uitval tegen den Keizer uit. De ministers VER HUELL en DIRK VAN HOGENDORP kozen de partij des Keizers. Kort daarna werd VER HUELL tot gezant naar Petersburg en DIRK VAN HOGENDORP naar Weenen bestemd; beide de ministers zagen daarin eene verwijdering, op grond dat de Koning hen verdacht te veel keizersgezind te zijn. In plaats van de ontslagen ministers werd VAN DER HEIM tot minister van de marine en JANSSENS voor oorlog benoemd, terwijl het ministerie voor de koloniën van VAN DER HEIM op CAMBIER overging. In plaats van VAN HOOFF werd C. F. VAN MAANEN, procureur-generaal bij het hoog-geregtshof, tot minister van justitie benoemd, ook met de bedoeling, dat deze minister de handelingen der geheime policie van den Keizer zou surveilleren. Kort daarop had eene nieuwe verandering in het ministerie plaats. VAN DER GOES, die bijna tien jaren, onder verschillende besturen, aan het hoofd van het departement van buitenlandsche zaken had gestaan, werd op zijn verzoek, bij de verandering van residentie, ontslagen en in diens plaats aangesteld ROËLL, die, al was hij niet tot minister van buitenlandsche zaken opgeleid, al zeer spoedig in de diplomatie zijne verdiensten erkend zag. In eenig opzigt was deze ministeriële verandering eene terugzetting van ROËLL, daar de Koning het ministerie der staats-secretarie afschafte, omdat hij aan dit ministerie een te grooten invloed op de algemeene regering toeschreef,

Digitized by Google

welken invloed hij voor zich zelven wilde behouden, nu hij voornam niet meer op reis te gaan.

Maar reeds pakten zich telkens meer de onweêrswolken te zamen, die eerlang over den Koning zouden uitbarsten. Meende hij al de twee keizersgezinde ministers van zijn hof te verwijderen; — het voorgevallene in den ministerraad bleef den Keizer niet onbekend. Deze keurde de verwijdering van VER HUELL ten sterkste af, die volgens zijne begeerte in plaats van DUMONCEAU den ambassadeur BRANDSEN moest opvolgen. En 's Keizers wil geschiedde.

De nieuwe gezant, tot een hoogeren rang bevorderd en met meerder bezoldiging beloond dan zijn voorganger, moge in zijne betrekking dikwijls met volle overtuiging het regt der Hollanders tegen de aanmatigingen der keizerlijke ministers en ambtenaren verdedigd hebben, na het voorgevallene in den ministerraad was het natuurlijk, dat de Koning in zijnen ambassadeur geen vriend, — geen verdediger van zijne persoonlijke zienswijze had.

Het gedrag van LODEWIJK jegens zijnen broeder was een dobberen tusschen hooghartig spreken en zwak toegeven, waarbij het hem soms niet aan enkele schitterende oogenblikken ontbrak.

Toen aan LODEWIJK in 1808 de Kroon van Spanje werd aangeboden, antwoordde hij met verontwaardiging, dat de Koningen zich niet laten verplaatsen als prefecten. Het aanbod was dan ook geschied onder woorden, weinig troostvol voor een man, die in opregtheid de belangen van zijn nieuw Koningrijk wilde behartigen. "Het luchtgestel van "Holland is u niet dienstig. Bovendien Holland zal des- "zelfs ondergang niet kunnen ontgaan. In de draaikolk "der wereld, hetzij het vrede worde of niet, is er geen "middel voor dat land, om zich staande te houden," luidde het in den brief des Keizers van 27 Maart 1808. Het jaar 1808 liep dan ook niet ten einde, voordat het continentaal stelsel strenger toegepast, telkens voor de laatste schaduw

Digitized by Google

van Hollands onafhankelijkheid deed vreezen, gelijk dan ook reeds in dit jaar de eerste diplomatieke handelingen werden aangevangen over den afstand van Brabant en Zeeland, waartoe weldra de tijdsomstandigheden den Keizer een meer gunstige gelegenheid verschaften.

Engeland besloot in 1809 den Franschen Keizer in Holland aan te tasten. Een landingsvloot, zoo groot als nimmer te voren de havens van Engeland was uitgezeild, bragt den 30^{en} Julij de eerste troepen op Walcheren; Middelburg en Veere waren verpligt zich over te geven; den 10^{en} Aug. werd Vlissingen vermeesterd, na een bombardement, waarbij slechts weinige huizen onbeschadigd bleven. Daarna zeilde de vloot naar Antwerpen; maar weldra moesten de Engelschen, na de mislukking van hunne onderneming, terugkeeren. Onder de oorzaken dier mislukking behoorden ook de doeltreffende bevelen van Koning LODEWIJK en de moed der Hollandsche krijgsmagt; maar beiden waren niet in staat den Keizer gunstig te stemmen bij het misnoegen, dat de houding van enkele bevelhebbers had opgewekt. Naarmate de Engelsche troepen weken, bezetten de Franschen Zeeland en Brabant. De Koning kwam tegen deze opentlijke schennis zijner regten op; het bragt niets te weeg, dan dat de Keizer aan den Koning vroegere verwijten herhaalde, dat deze de blokkade niet genoeg handhaafde, enz. De tweedragt tusschen de broeders werd bij den dag grooter. De Keizer liet door tusschenkomst van VER HUELL den Koning polsen over eene persoonlijke ontmoeting. Ten gevolge daarvan schreef de Koning op den 19^{en} November eenen brief, waarop 's Keizers antwoord alleen bekend is: "*Mijn Broe-*
"*der, ik ontvang uwen brief van den* 19^{en}, *in welken gij mij*
"*den wensch mededeelt om mij te zien. Gij zijt volkomen*
"*meester om u naar Parijs te begeven.*"

Geen wonder, dat deze brief, door een courier afgezonden, voor ROËLL geheim gehouden werd, nadat de Koning in een kabinetsraad, den 25^{en} November gehouden, den

Digitized by Google

den schijn had aangenomen, dat hij zijn broeder niet wilde ontmoeten, gelijk hij zulks ook in zijne *Gedenkschriften* doet voorkomen.

De ministers, die de Koning raadpleegde, (na de laatste ministeriële verandering, waarbij VAN MAANEN, omdat hij geen minister van policie in den zin van LODEWIJK wilde zijn, was ontslagen) waren: KRAIJENHOFF oorlog, APPELIUS finantiën, VAN DER HEIM marine, TWENT waterstaat, VAN DER CAPELLEN binnenlandsche zaken, HUGENPOTH justitie en policie, ROËLL buitenlandsche zaken, terwijl aan dien ministerraad tevens deel namen de oud-minister MOLLERUS, hoofd van het heraldiek collegie, de oud-minister CAMBIER, vice-president van den staatsraad, REUVENS en VAN GENNEP staatsraden. De Koning deelde in die bijeenkomst mede: "dat Holland de schrikkelijkste rampen te duchten had, zoo niet werd toegegeven aan de vier door den Keizer gestelde eischen: 1°. de conscriptie; 2°. het bankroet; 3°. hetzelfde douanenstelsel als in Frankrijk en 4°. intrekking van alles, hetgeen in strijd met Fransche wetten was gedaan." Na deze mededeeling, zonder verdere toelichting, waren de ministers eenparig van gevoelen geweest, dat geen ander middel bestond, om die bedreigde gevaren te ontgaan, dan een persoonlijke bijeenkomst der beide broeders, die ook beleefdheidshalve niet kon achterwege blijven, daar bijna alle de leden der keizerlijke familie bij het jaarfeest van de kroning des Keizers zouden vereenigd zijn.

Op de reis naar Frankrijks hoofdstad werd LODEWIJK vergezeld door den minister van buitenlandsche zaken ROËLL, terwijl het interim van buitenlandsche zaken gedurende diens afwezigheid aan MOLLERUS werd opgedragen.

Reeds kort na de aankomst te Parijs liet de Keizer zich in zijne aanspraak aan den Senaat op de volgende wijze in het publiek over Holland uit:

Holland, hetwelk tusschen Frankrijk en Engeland ligt, komt met beiden in aanraking. Het is de uitwatering van

Digitized by Google

de voornaamste rivieren van mijn rijk. (elle est le débouché des principales artères de mon Empire). *Er zullen noodzakelijke veranderingen moeten plaats hebben. De veiligheid mijner grenzen en het wezentlijk belang der beide landen vorderen dit gebiedend.*

Geen wonder, dat de Koning daardoor zeer getroffen werd.

Wij zullen hier niet al de heftige gesprekken en bedreigingen vermelden, die achtereenvolgens hebben plaats gehad; zij zijn elders uitvoerig beschreven. Het zij genoeg, aan te teekenen, dat reeds in December de Keizer van den Koning eischte, dat hij zijne *demissie* zou nemen — alsof het woord *abdiceren* te verheven was om ten opzigte van een Koning-prefect gebruikt te worden, — of wel eene vergadering van notabelen uit Holland te Parijs bijeenroepen om over schikkingen te spreken. De Koning wilde dit laatste wel toegeven en gaf zelfs enkele personen aan ROËLL op, die, door het voorbeeld van de Junta te Bayonne gewaarschuwd, weigerde daartoe mede te werken, waarop dit voorstel steken bleef. Na herhaalde malen met de inlijving gedreigd en aan den Koning de meest vernederende voorstellen gedaan te hebben, scheen de Keizer in het begin van 1810 eensklaps van gedachte te veranderen, terwijl hij LODEWIJK overhaalde, heimelijk met Engeland over den vrede te onderhandelen; ofschoon ROËLL reeds dadelijk opmerkte, dat deze geheele onderhandeling slechts in schijn werd ondernomen, om later een bewijs te bezitten, dat Engeland den vrede niet wilde. Voordat eenig berigt omtrent den uitslag van die onderhandelingen was verkregen, moest LODEWIJK reeds het berigt ontvangen, dat Fransche troepen Dordrecht waren binnengetrokken en dat Hollandsche ambtenaren door Fransche bevelhebbers waren gevangen genomen. De Koning gelastte daarop, dat Amsterdam zou verdedigd worden; maar zijne bevelen aan de ministers gegeven waren zoo onbestemd dat hij de verantwoordelijkheid van zich af en op hen wilde werpen. De ministers be-

Digitized by Google

grepen, dat men aan 's Konings bevelen niet ongehoorzaam zijn kon. Naauwelijks was aan den Keizer hiervan iets door den Franschen ambassadeur bekend geworden, of hij zag daarin eene beleediging en eischte ter voldoening, dat de minister van oorlog KRAIJENHOFF, die de werken ter verdediging van Amsterdam bestuurd had, en de minister van buitenlandsche zaken *ad interim* MOLLERUS, die aan den Franschen ambassadeur een antwoord had gegeven, dat aan dezen mishaagde, zoude worden ontslagen. "Het is mij onver-"schillig," voegde de Keizer zijnen broeder, volgens diens *gedenkschriften*, toe, "of men mij van onregt en wreedheid "beschuldigt. Gij zijt in mijne magt." Nu moge door den getuige, die deze woorden mededeelt, deze uitdrukkingen niet boven allen twijfel bewezen zijn, dat na het gesprek tusschen de beide broeders de twee ministers op aandrang van NAPOLEON zijn ontslagen, is een feit, dat aanwijst, dat de hoofdinhoud van het gesprek waarheid is geweest. De beklagenswaardige Koning van Holland te Parijs door de policie bewaakt, — door zijn broeder soms opentlijk beleedigd, — door bijna alle aanzienlijken met minachting bejegend, was eindelijk ziek geworden. Het scheen, volgens het verhaal van ROËLL, dat men den Koning wilde afmatten. Onder deze omstandigheden werden de onderhandelingen gevoerd over de handhaving van de blokkade door Fransche douanen en over den afstand van Zeeland en Brabant aan het Fransche Keizerrijk. De Koning zelf noemde zulk een gevorderd tractaat eene capitulatie; maar toch gaf hij bij de bedreigingen des Keizers toe; hij haalde zelfs ledenvan het wetgevend ligchaam tot de toestemming over. VER HUELL leende zijn hand om het tractaat te teekenen; maar wie ook boog, ROËLL deed het niet. De Keizer mogt, na het berigt van DE LA ROCHEFOUCAULD omtrent KRAIJENHOFF en MOLLERUS, hebben gezegd, dat wanneer deze ministers op hunne verantwoordelijkheid hadden gehandeld, zij behoorden gefusilleerd te worden; de Keizer mogt aan zijn

Digitized by Google

broeder hebben toegevoegd: "Gij hebt daar een hooghartig "minister van buitenlandsche zaken. Hij hangt den Romein, "den MUCIUS, uit. Wat denkt gij wel, dat hij den Heer "DE CHAMPAGNY heeft durven zeggen?: "Dat hij liever ""zou sterven dan met mij in de minste negotiatie treden, ""wanneer Holland zijn onafhankelijk bestaan zou moeten ""derven." Hij schijnt mij te willen trotseren, maar dat "hij zich niet bedriege." NAPOLEON moge getracht hebben ROËLL de werking te doen gevoelen van zijn vertoornde blikken, de eerlijke Nederlandsche staatsman bleef bedaard weigeren eene daad te verrigten, die met zijn geweten streed.

Het onregtvaardige tractaat van 10 Maart 1810 werd weinige dagen daarna ten uitvoer gelegd. Tot dat einde werden drie Hollandsche staatslieden, VAN LIJNDEN VAN LUNENBURG, ELOUT en HULTMAN, gemagtigd de afgestane landen over te dragen aan den Commissaris van wege het Fransche gouvernement, den Italiaan BOËRIO, die, vreemdeling als zij, vrijmoedig zijn gemoed ontlastte en voorspelde, dat de Fransche heerschappij haar einde nabij was, daar zij door eigene zwaarte zou instorten.

In April keerde de beroofde en diep beleedigde Vorst in zijn Koningrijk terug. Nog maakte hij zich begoochelingen. Alsof hij nog in den vollen glans der koninklijke majesteit was, verleende hij ontslag aan een der burgemeesters van Amsterdam, omdat deze met den Franschen ambassadeur een door hem afgekeurd gesprek had gevoerd, benoemde ambtenaars en nieuwe ambassadeurs en verhief den generaal DUMONCEAU tot graaf van Berg en Duin, den admiraal VAN KINSBERGEN tot graaf van Doggersbank, VER HUELL tot graaf van Sevenaar, DE WINTER tot graaf van Huyzen, den Heer van TRAVERS tot Baron van Jever.

Inmiddels drongen de Fransche douanen meer en meer de Hollandshe steden binnen en vestigde de generaal OUDINOT, hertog van Reggio, op zijne wijze het tractaat uitleggende, door de steden Utrecht, Leiden en den Haag als

Digitized by Google

behoorende tot de kust te beschouwen, zijn hoofdkwartier te Utrecht.

Nog meer aanmatigend dan OUDINOT, was de Fransche ambassadeur DE LA ROCHEFOUCAULD, die in allerlei omstandigheden beleedigingen zag en daarvoor voldoening eischte; zijn koetsier, een Hollander, was terwijl hij in livrij was gekleed, geslagen, — een kamerheer had hem, ambassadeur, tegen het lijf gestooten, — de Koning had hem niet beleefd bejegend. In den algemeenen biddagsbrief, waren door den minister van binnenlandsche zaken VAN DER CAPELLEN, naar aanleiding van het K. B van 25 April, gebeden voor het behoud van het Vaderland tegen den 16en Mei uitgeschreven. NAPOLEON, die nog den 12en Mei een vriendschappelijken brief aan LODEWIJK had geschreven, rigtte, ook op grond van dien biddagsbrief, tot hem den 20en Mei uit Ostende en den 23en Mei uit Rijssel, brieven, waarin het lot van Holland beslist werd. De laatste brief vooral was eene formele oorlogsverklaring.

"Ik eisch," zoo luidde het in dien brief, "dat diegenen, welke zoo "grovelijk tegen mij hebben misdreven, in mijne handen worden ge"steld, opdat ik er eene voorbeeldige wraak van neme. De Heer SER"RURIER heeft mij verslag gedaan van de wijze, waarop gij u bij de "audientie aan het Corps Diplomatique verleend, hebt gedragen. Der"halve verklaar ik u, dat ik voortaan geen ambassadeur van Holland "te Parijs meer duld. De admiraal VER HUELL heeft bevel ontvangen "binnen 24 uren van daar te vertrekken. Klanken of betuigingen "kunnen u niet meer baten; de tijd is daar, dat ik weten wil of gij "hebt besloten Holland ongelukkig te maken, en dat Land door uwe "dwaasheden te gronde te rigten. Evenmin zal ik toelaten dat gij "een gezant bij het Hof van Oostenrijk aanstelt. Ook hebt gij geene "vrijheid nog meer Franschen uit uwe dienst te ontslaan en weg te "zenden. Ik heb mijn ambassadeur terug geroepen; voortaan zal ik in "Holland slechts een zaakgelastigde onderhouden. De Heer SERRURIER, "die er in die hoedanigheid blijft, zal u verder mijne meening "doen kennen. Ik begeer in 't vervolg geen ambassadeur meer aan "uwe beleedigingen bloot te stellen. Het is zeer natuurlijk, dat gij "u gedraagt naar den raad van den Russischen gezant, wiens Meester "u immers Koning gemaakt heeft. Houd uwe brieven met de gewone

Digitized by Google

"hartelijke betuigingen maar terug; ik heb die al drie jaren lang ge-
"hoord, en iedere dag toont mij daarvan de onopregtheid.

"Uit Rijssel, 23 Mei 1810.

"Dit is de laatste brief, dien ik u schrijf zoolang ik leef."

In de eerste dagen van Junij was aan deze bedreiging dat gevolg gegeven, dat de Fransche ambassadeur uit 's Hage vertrok, — dat VER HUELL op 's Keizers last te Amsterdam kwam, en dat de Fransche troepen meer en meer Holland naderden. Nog op den 16^{en} gaf de Fransche zaakgelastigde aan den minister ROËLL te kennen, dat de Keizer geen plan had Amsterdam te doen bezetten; maar dat de minste oorlogstoerustingen van de zijde van Holland als eene oorlogsverklaring zouden worden aangemerkt: terwijl bij die missive nog werd aangedrongen op voldoening wegens den hoon, den Franschen ambassadeur aangedaan. Op den 17^{en} Junij loofde de minister van justitie een praemie van 10 ducatons uit aan hen, die de daders zouden aangeven van de mishandeling van den koetsier des Franschen ambassadeurs. Hopeloos zocht de Koning nog zijn bestaan te rekken. Om zich geld te verschaffen werden *f* 6,000,000 aan anticipatie-billetten gecreëerd. Hij beproefde als laatste middel, om den Heer VALCKENAER, die zich te Parijs bevond, eene zending aan den Keizer op te dragen, terwijl hij aan de andere zijde aan een verdediging van Amsterdam dacht.

Terwijl deze handelingen en overwegingen plaats vonden, had NAPOLEON den 24^{en} Junij order gegeven, dat de Hertog van Reggio Amsterdam zou bezetten, en, om alle botsingen te voorkomen, werden de Koning en het Hof uitgenoodigd het voorbeeld te geven van eerbied jegens de Fransche armee. Die vernedering was te groot. LODEWIJK stelde thans aan zijn ministerraad de vraag, gelijk hij zelf verhaald heeft: wat beter zou zijn, dat Amsterdam zou verdedigd worden, iets dat KRAIJENHOF ook nu nog mogelijk

Digitized by Google

verklaarde, of dat hij afstand zou doen van de regering ten behoeve van zijne kinderen. Eenparig waren zijne raadslieden voor het laatste; en inderdaad zulk een raad was niet te verwonderen, nu het eenmaal zoover was gekomen, dat eene verdediging van Amsterdam geheel impopulair was geworden; zij had slechts gestrekt als een punt van eer van een enkele, met opoffering van het leven en het goed van velen. Toen tot de abdicatie besloten was, stelde de Koning zelf, gelijk hij verhaald heeft, de boodschap aan het wetgevend ligchaam op, die echter in den ministerraad zeer verzacht werd, even als de acte van afstand.

In beide stukken ontbrak het niet aan waardige taal, gepaard met al die voorzigtigheid, die voor de Nederlandsche staatslieden wenschelijk scheen ten opzigte van het Land, dat op het punt stond bij Frankrijk ingelijfd te worden.

Dat zonder afstand des Konings, de inlijving reeds door NAPOLEON besloten was, althans na 23 Mei, blijkt uit onderscheidene stukken, en het is niet te gelooven, dat LODEWIJK, door opvolging van de raadgevingen van VER HUELL, na diens komst in Junij te Amsterdam, de inlijving had kunnen voorkomen. NAPOLEON heeft zelfs eenige dagen later, toen het decreet van inlijving zou afgekondigd worden, het opstel, als te ongunstig gesteld voor LODEWIJK, gewijzigd en LODEWIJKS' onhoudbare positie genoegzaam erkend.

In den nacht van 1 op 2 Julij vertrok Koning LODEWIJK uit Holland, waar niemand hem zocht terug te houden. Toen zijn vertrek bekend werd, werd hij beklaagd; men sprak toen, gelijk ook nog lang daarna, van den goedhartigen Koning LODEWIJK, die op de puinhoopen van Leiden en op de dijken der overstroomde landen in de Betuwe zijn menschlievend hart had getoond; — maar bij al het goedhartige, dat staatslieden en burgers van den Franschen Vorst wisten te vertellen, was er toch in 1813 geen enkel Nederlander, die hem als Koning terug verlangde.

Digitized by Google

HOOFDSTUK XVI.

Inlijving in het Fransche Keizerrijk. — Invoering der Fransche wetgeving, — Geest van het Fransche bestuur. — Tiërceering. — Conscriptie. — Continentaal-stelsel. — Censuur. — Onderwijsstelsel. — Kerkelijke zaken — Geheime policie. — Verblijf des Keizers in de Hollandsche departementen. — Pogingen om Holland te verfranschen. — Handhaving van den Hollandschen geest onder de Fransche heerschappij, — Godsdienstige toestand. — Val van NAPOLEON.

In het nommer van 6 Julij 1810 van het dagblad, dat nog den titel voerde van *Koninklijke Courant*, maar weldra vervangen zou worden door den *Moniteur* — en enkele dagen later door den *Courier — d'Amsterdam*, las men:

"De dag van gisteren bepaald zijnde tot het intrekken der Fransche "troepen binnen de hoofdstad, waren de noodige beschikkingen, inge- "volge het uitdrukkelijk bevel van Koning LODEWIJK gemaakt, om "dezelve op eene wijze te ontvangen, allezins overeenkomende met "den eerbied, welken men den grooten NAPOLEON verschuldigd is....

"Oogenblikkelijk na het inrukken der troepen hebben zich alle de "ministers bij den Maarschalk OUDINOT, Hertog van Reggio, begeven, "om Z. E. te complimenteren....

"Deze merkwaardige gebeurtenis had eenen ontelbaren vloed van "aanschouwers gelokt; bewondering over de schoone houding der troe- "pen, eerbied voor de dapperen en aandoening over het treffend ont- "haal van deze alles overwinnende benden was het gevoel van alle "harten en het onderwerp van alle gesprekken."

Aldus begon de officiële taal de heerlijkheid van de vereeniging met Frankrijk uit te bazuinen.

Digitized by Google

De hoofdinhoud van dit officiëel berigt wordt door zeer vele andere feiten toegelicht. In de laatste maanden verwachtte het publiek van de regering van Koning LODEWIJK NAPOLEON weinig goeds meer. In Amsterdam vreesde men zeer voor eene verdediging van de stad tegen de Franschen, die men als vruchteloos beschouwde; de meerderheid der bevolking zag in de hopelooze omstandigheden, waarin men geplaatst was, eene vereeniging met Frankrijk met gelatenheid te gemoet. Eenigen zelfs koesterden daarvan eene goede verwachting en hoopten èn voor het Volk, èn niet het minst voor zich zelven het beste, wanneer men slechts de gunst van NAPOLEON won. Daarbij was men al eenige jaren gewoon geweest zich te schikken naar de omstandigheden, die niet te veranderen waren, zoo als men meende. Het werd voor politieke edelmoedigheid uitgegeven, zich aan de algemeene zaak niet te onttrekken, om zoo mogelijk de vreemde overheersching te verzachten; — daarbij gaf de Fransche regering hooge tractementen en pensioenen en was zij streng in het uitsluiten van hen, die zich tegen de regering uitlieten. VER HUELL, op de tijding dat de Koning de kroon zou nederleggen, uit Gelderland naar Holland teruggekomen, woonde, gelijk natuurlijk was, het diné bij, hetgeen ter eere van den Hertog van Reggio door de stad Amsterdam werd gegeven, en uit zijnen mond is de verklaring inzonderheid belangrijk, dat zoovelen, die eenige dagen vroeger den Koning nog gevleid en zich tegen den Franschen Keizer verklaard hadden, thans de gunst van den Franschen Hertog zochten te winnen.

Na het vertrek des Konings werd de regering provisioneel waargenomen door den ministerraad, in overleg met den Hertog van Reggio. Reeds den 9en Julij vaardigde NAPOLEON het decreet uit, waarvan de voornaamste bepalingen waren: *Holland is met het Keizerrijk vereenigd; de Hertog van Plaisance zal zich in de hoedanigheid van algemeenen Stedehouder naar Amsterdam begeven. De renten der publieke schuld*

Digitized by Google

zullen niet verder dan voor een derde onder de lasten worden gebragt. In den loop der maand zal door het wetgevend ligchaam eene commissie van 15 *leden benoemd worden, om zich naar Parijs te begeven, ten einde de vereeniging nader te regelen.*

Bijna gelijktijdig met het decreet verscheen LEBRUN, Hertog van Plaisance, te Amsterdam, en kort na zijn aankomst werd in zijne handen de eed van getrouwheid aan den Keizer afgelegd door de ministers van Koning LODEWIJK (niet echter door ROËLL, die kort voor het vertrek van Koning LODEWIJK naar de baden was vertrokken, en ook niet door MOLLERUS en KRAIJENHOF, ofschoon deze beiden later tot de regering van den Keizer toetraden), door de staatsraden in gewone dienst en door onderscheidene staatsraden in buitengewone dienst, door leden van het wetgevend ligchaam, enz., enz. Gedurende eenige weken werden in den *Courier d'Amsterdam* lijsten gevonden van hen, die den eed hadden afgelegd, blijkbaar met de bedoeling om aan te wijzen, hoe algemeen de onderwerping aan den Keizer was. Vroegere hevige republikeinen weigerden den eed niet, waar zij in eenige betrekking gevorderd werd. ONDAATJE deed hem als secretaris van den Raad van judicatuur over de middelen; J. H. VAN SWINDEN als president van het Comité-generaal van den waterstaat.

Bij de Commissie van 15 personen uit het wetgevend ligchaam voegde de Hertog van Plaisance nog eenige personen, onder welken GOGEL en VAN MAANEN. De Commissie te Parijs aangekomen, hield hare zittingen in het hôtel van den voormaligen Hollandschen gezant VER HUELL, dien NAPOLEON tot algemeenen president benoemde. Verder werd de vergadering in drie sectiën verdeeld, als: voor de marine en oorlog pres. VER HUELL, voor de wetgeving en regtspleging pres. VAN MAANEN, voor de finantiën pres. GOGEL

De Commissie, vermeerderd met eene deputatie uit het leger en de vloot en eene uit den gemeenteraad van Amster-

Digitized by Google

dam, verzocht eene plegtige audientie bij den Keizer. VERHUELL deed op nieuw de aanspraak, waarin onder andere de volgende zinsneden den geest doen kennen van transactie en vleijerij, die toen heerschte; echter moet worden in acht genomen, dat de oorspronkelijke aanspraak, door VER HUELL te houden, vooraf was medegedeeld, en dat alleen de eerste zinsneden oorspronkelijk van hem zijn, terwijl het laatste gedeelte van de Fransche regering zelve afkomstig was.

Na eene algemeene inleiding, zeide de Heer VER HUELL (volgens de officiële vertaling):

"Het Hollandsch volk, Sire! in de jaarboeken der geschiedenis be-"kend door de daden van deszelfs helden, de opregtheid van deszelfs "staatsmannen en door de pogingen, om deszelfs onafhankelijkheid "te veroveren en te behouden, bezit nog het aandenken der deugden "van deszelfs voorvaderen." —

En vervolgde toen, volgens het door de Fransche regering verbeterde opstel:

"De groote gebeurtenissen, van welke Europa gedurende deze eeuw "getuige is geweest, hebben geheel de staatkundige stelsels en betrek-"kingen der mogendheden veranderd, en de onafhankelijkheid, welke "onze voorvaderen hebben bevochten ten koste van hun goed, ten "koste van hun bloed, ten koste van hetgeen zij het dierbaarst ter "wereld hadden, moest noodwendig door den drang der omstan-"digheden eene wijziging ondergaan. Eindelijk, vereend met het "eerste volk der wereld, geroepen door den grootsten vorst van het "heelal, tot medegenieting der weldaden, die zijn uitgebreid genie en "zijne vaderlijke goedheid in overvloed over zijne gelukkige onderda-"nen verspreidt, en waarvan Holland reeds bewijzen heeft ondervon-"den, durven de Hollanders zich vleijen, dat zij, door hunne gehoor-"zaamheid, en bovenal door hunne verknochtheid aan hunnen vorst "en vader, de bescherming van een magtig, grootmoedig, regtvaardig "en vrijgevig gouvernement zullen verdienen."

De Keizer antwoordde:

"Mijne heeren de afgevaardigden van het wetgevend ligchaam, en van de "landmagt van Holland, en mijne heeren de afgevaardigden van mijne "goede stad Amsterdam! Gij zijt sedert dertig jaren de speelbal van "vele wisselvalligheden geweest. Gij verloort uwe vrijheid, toen een

Digitized by Google

"der groot-ambtenaren van uw gemeenebest, door Engeland begun-
"stigd, de raadplegingen van uwe regering door de pruissische bajo-
"netten deed verstoren; de staatkundige instellingen, die gij van uwe
"vaderen verkregen hadt, werden verscheurd, en werden zulks voor
"altijd.

"Tijdens de eerste coalitie maaktet gij een gedeelte er van uit. In
"het vervolg overwonnen de Fransche legers uw land; een noodlot
"aan het verbond met Engeland gehecht.

"Sedert de overwinning werd gij geregeerd door een bijzonder be-
"stuur; doch uw gemeenebest was een gedeelte van het rijk. Uwe
"vestingen en de voornaamste stellingen van uw land bleven door
"mijne troepen bezet. Uw bestuur veranderde naarmate de denkwij-
"zen die zich in Frankrijk opvolgden.

"Toen de Voorzienigheid mij dezen eersten troon der wereld deed
"beklimmen, moest ik, daar ik het lot van Frankrijk voor altoos re-
"gelde, insgelijks het lot regelen van alle de volken, die een gedeelte
"van het rijk uitmaken, aan allen de weldaden van de bestendigheid
"en orde doen ondervinden, en bij allen de rampen der regeringloos-
"heid doen verdwijnen.

"Ik stelde perk aan de onzekerheden van Italië, door de ijzeren
"kroon op mijn hoofd te plaatsen. Ik schafte het bestuur, dat Pie-
"mont regeerde, af. Ik schetste, in mijne akte van bemiddeling, de
"constitutie van Zwitserland, en bragt de plaatselijke omstandigheden
"van dat land, en de herinneringen aan deszelfs geschiedenis, met de
"zekerheid en de regten overeen.

"Ik gaf u een vorst van mijn bloed, om u te regeren. Dit was
"een natuurlijke band, om de belangen van uw bestuur met de reg-
"ten des rijks overeen te brengen. Ik zag mij in mijne hoop bedro-
"gen. Ik heb, in deze omstandigheden, meer langmoedigheid ge-
"bruikt, dan mijn karakter en mijne regten gedoogden. Eindelijk heb
"ik aan de droevige onzekerheid, waarin gij u bevondt, perk gesteld,
"en ik heb een staat van lijden doen ophouden, die voleindigde, uwe
"magt en uwe hulpbronnen te vernietigen. Ik heb thans het vaste
"land aan uwe nijverheid opengesteld. De dag zal komen, waarop
"gij mijne adelaars op de zeeën zult voeren, die uwe voorvaders be-
"roemd hebben gemaakt. Dan zult gij u mijner en uwer waardig
"toonen. Tot dien tijd toe, zullen alle veranderingen, die op de
"oppervlakte van Europa zullen ontstaan, tot eerste oorzaak hebben
"het tiranniek, blind en eigen voorspoed vernietigend stelsel dat
"het engelsch bestuur heeft genoopt, den koophandel buiten de
"algemeene wet te stellen, door denzelven onder den willekeurigen
"maatregel der vrijpassen te brengen.

Digitized by Google

"Mijneheeren afgevaardigden van het wetgevend ligchaam, van de "land- en zeemagt van Holland, en mijneheeren afgevaardigden van "mijne goede stad Amsterdam! zegt aan mijne onderdanen van Hol- "land, dat ik over de gevoelens, die zij mij betuigen, voldaan ben; "dat ik niet twijfel aan hunne getrouwheid; dat ik er op reken, dat "hunne pogingen zich met de pogingen van alle mijne andere onder- "danen zullen vereenigen, om de regten ter zee te herwinnen, die vijf "elkander opgevolgde coalitiën, door Engeland aangestookt, het vaste "land hebben doen verliezen. Zegt hun, dat zij, in alle omstandig- "heden, op mijne bijzondere bescherming mogen rekenen."

Na enkele weken te Parijs, onder leiding van de Fransche ministers de decreten van de invoering der Fransche wetgeving ontworpen te hebben, keerden de leden der Commissie naar de nu Hollandsche departementen van het Fransche Keizerrijk terug, met uitzondering van hen, die met andere Nederlanders te Parijs in hooge betrekkingen of staatscollegiën gevestigd bleven.

Tot de regeringsbeginselen van NAPOLEON behoorde niet het minst, de aanzienlijksten in de achting hunner medeburgers aan zijne regering te verbinden door hun betrekkingen met hooge tractementen te verleenen, of wel pensioenen aan staatslieden, die niet dadelijk weder konden geplaatst worden. Uit dit oogpunt moeten beschouwd worden de bezoldigingen achtereenvolgens gecumuleerd op VER HUELL, — de benoemingen van Nederlanders van aanzienlijken naam, zooals J. R. SCHIMMELPENNINCK, VAN KINSBERGEN, VAN ZUYLEN VAN NYEVELT, VAN DEDEM VAN GELDER, VAN DE POLL en MEERMAN tot senateurs van het Keizerrijk, waarbij de 75jarige VAN KINSBERGEN zich verschoonde naar Parijs te gaan, maar wel den titel van senateur wilde aannemen, wanneer hij het aanzienlijk inkomen, aan het senateurschap verbonden, mogt besteden aan een liefdadig doel, hetgeen de Keizer weigerde onder de uitdrukking: "Denkt de hooghar- "tige Hollander mij den uitdeeler van zijne aalmoezen te "maken!"

Het Fransche wetgevend ligchaam was in de laatste regerings-

Digitized by Google

jaren van NAPOLEON met zeer weinig bezigheden belast, daar de meeste wetten in den vorm van keizerlijke decreten werden vastgesteld, zonder dat de kruipende senaat moed had een eenig inconstitutioneel decreet te doen herroepen. Aan het tractement van 10,000 francs aan de leden van het wetgevend ligchaam toegekend, was dus geen andere last verbonden, dan weinige weken in Parijs te vertoeven en de toestemming te geven aan de jaarlijksche begrooting. Onder deze omstandigheden hebben vijf en twintig Nederlanders, en daaronder oud-ministers en oud-landdrosten, die betrekking aangenomen. In den *conseil d'état* werden benoemd tot gewone leden de oud-minister APPELIUS en de oud-minister VAN DER HEIM, tot buitengewone GOGEL en VAN MAANEN, die deze betrekking vereenigden, de eerste met die van intendant-generaal voor de finantiën en de laatste met die van president van het Hoog-Keizerlijk Geregtshof te 's Gravenhage.

Het Fransche bestuur was blijkbaar bezield geweest met den wensch om door bekwame en welwillende hoofdambtenaren de vreemde overheersching zoo dragelijk mogelijk te maken. Aan het hoofd der Fransche ambtenaren in de Hollandsche departementen was geplaatst LEBRUN, Hertog van Plaisance, vroeger mede-consul van NAPOLEON, een hoogst beschaafd en beleefd man, die zeer geduldig was in het aanhooren van klagten; een man, gelijk VAN DER PALM het uitdrukt, "die gaarne al het goede deed, dat niet in "zijn vermogen stond." In het groote raderwerk van het keizerlijk bestuur was de algemeene stedehouder slechts een enkele rol, door het groote drijfrad in beweging gebragt.

Onder den Hertog stonden aan het hoofd der belastingen als intendant-generaal GOGEL, — als directeur der centrale kas VOUTE, en als directeur van het grootboek SIX; — het departement van binnenlandsche zaken, waaronder ook het toezigt op de kerkgenootschappen, was opgedragen aan den Baron D'ALPHONSE, een zeer bekwaam, welwillend en

Digitized by Google

onpartijdig staatsman. Als prefecten had men aangesteld Nederlanders, met dien verstande echter, dat zij geene inboorlingen waren in de departementen, waarvan zij het bestuur hadden. In dat der Zuiderzee en van de Maas, te Amsterdam en te 's Gravenhage, waren twee Belgen als prefecten aangesteld, DE CELLES en DE STASSART, die beiden, naar de volksoverlevering, als barbaarsche handlangers van den militairen despoot hebben gehandeld, maar bij onpartijdige beoordeeling een billijker vonnis verdienen, ofschoon beiden nog zeer onderscheiden van karakter waren. De eerste geveinsd, ongevoelig, zelfzuchtig, vroeg alleen hoe hij van het Fransche bestuur, als trouw en ijverig ambtenaar de gunst kon verdienen, terwijl DE STASSART een man was niet zonder gevoel en medelijden bij de strenge orders, die hij had uit te voeren, maar tevens ijdel tot in het belagchelijke toe en driftig buiten mate.

Bij den geest der Fransche centralisatie waren de ambtenaren slechts werktuigen. En voor een militaire alleenheersching was inderdaad het Fransche bewind eene volmaakte mechaniek. In alles moesten de wet en de wil des Keizers heerschen. De groote kolossus der Fransche monarchie moest bewogen worden door dezelfde spil, die een dijk- en polderbestuur in beweging bragt. Deze beweging schijnt bijna onmogelijk; de beoogde centralisatie leidt meestal tot niets anders, dan tot beperkingen der provinciale en gewestelijke magt, ten voordeele van klerken en commiesen bij de centrale regering, die de zaken besturen, dewijl hunne meesters niet alles kunnen nagaan. En toch scheen NAPOLEON (maar welk mensch had ook zulk eenen wil en zulk eene gave, om zijnen wil aan anderen op te dringen, als hij!), door militaire discipline en hierarchie ook in het burgerlijk bestuur over te brengen, het bereikt te hebben, dat één geest van den keizerlijken troon tot in het kleinste douanen-kantoor was doorgedrongen. Alles geschiedde op zijnen wenk; maar die onbepaalde alleenheersching bragt in

Digitized by Google

ons Vaderland wel eenig nut tot stand, ofschoon men hier zulke grove misbruiken niet te verbeteren had als bijv. in Italië.

Het mag niet ontkend worden, dat daar, waar de Keizer of zijne hooge ambtenaren zelven geen bedrog of opligting pleegden — en hoe dikwijls gebeurde dit! — eene activiteit en vlugheid heerschten, die maar al te dikwijls vroeger in ons Vaderland gemist werden. Onkundige of oneerlijke ambtenaren, waar zij niet door 's Keizers wil vrijdom tot rooven hadden erlangd, werden uit de ambtsbedieningen geweerd. De controle, die men over ieders gedrag hield, al was zij een vernederend wantrouwen jegens de ondergeschikte ambtenaren, had onder de Fransche overheersching ten minste dat voordeel, dat zij ieder streng aan zijnen pligt hield. 's Keizers belang, en dit werd als het algemeen belang voorgedragen, gold meer dan dat van bijzondere personen, en bleek men ongeschikt voor zijne betrekking te zijn, men werd, zonder aanzien des persoons, ontslagen. Kunde in de administratie werd als de beste aanbeveling tot het bekleeden van eene betrekking aangemerkt. Voor hen, die trouw hunne ambten waarnamen, waren eer en rijkdom weggelegd; voor den ambtenaar die zijne bijzondere belangen, ten koste zijner betrekking, behartigde, was eene strenge bestraffing te wachten. Het is de stem der ondervinding van velen geweest, die de krijgsdienst, de administratie en de regterlijke loopbaan als beroep liefhadden en tot eer waren, dat men nergens beter diende dan onder de Fransche regering. De krijgsdienst, de administratie en de geregtelijke werkzaamheid bezitten op zich zelve verdiensten, afgescheiden van het hoogere staatsdoel, maar toch moet bij edeler ontwikkeling wel degelijk de vraag zijn, wien men dient en waartoe de dienst strekt; en nu werd het betrekkelijk goede van het Fransche bestuur en de Fransche wetgeving bijna geheel weggenomen, omdat alles de voornaamste strekking had, de meest gevreesde en gehate

Digitized by Google

maatregelen bij ons in te voeren en, door ons te verfranschen en te ontnemen, hetgeen aan eene natie het meest dierbaar moest zijn, hare taal, hare letterkunde, hare zeden.

Overeenkomstig de eerlijkheid, die een commerciële natie moet kenschetsen, en gedrongen door het feit dat de Nederlandsche schuldbrieven voor een groot gedeelte in het bezit waren van armengestichten, van minderjarigen en weduwen en van velen uit den burgerstand, was onder Koning LODEWIJK voortdurend verklaard: *wat er geschiede, de renten der door den Staat aangegane schulden zullen worden betaald.* Wel was daaraan in de laatste maanden niet meer ten volle voldaan, — de toestand der finantiën was zoodanig, dat bij het voortduren van den oorlog en de afhankelijkheid van het Koningrijk Holland de geregelde betaling van de renten feitelijk eene onmogelijkheid werd; maar hetgeen voor het oogenblik niet betaald kon worden, kon worden opgeschort. Meermalen is het geschied, dat een Staat de renten zijner schulden eenige maanden, ja jaren niet betaald heeft, tijdelijk onvermogen is geen onregt; maar aan het onvermogen een vorm te geven van een wet is een onregtmatige verrijking van den Staat ten koste zijner schuldeischers. Daarenboven, het Keizerrijk Frankrijk het Koningrijk Holland inlijvende, moest met de baten ook de lasten overnemen, vooral daar NAPOLEON vrij baatzuchtig berekende, wat hij uit Holland trekken kon. GOGEL zocht in de Parijsche commissie de zaak nog te verzachten; zijne pogingen bleven vruchteloos, nadat eenmaal de tiercering in het decreet van 9 Julij 1810 in beginsel was uitgesproken. Zoo begon de vereeniging met Frankrijk door een daad, die door elken eerlijken staatsman een onregt wordt genoemd.

Een tweede gehate maatregel was de invoering van de Fransche conscriptie. In ons Vaderland was in de krijgsdienst altijd door vrijwillige dienstneming voorzien, terwijl de schutterijen en de landstorm slechts dienden tot de

Digitized by Google

plaatselijke handhaving der orde of verdediging van de landstreek die men bewoonde. De vroegere besturen hadden dan ook altijd voor onmogelijk gehouden de conscriptie bij ons in te voeren, en nu zoude, na de opschrijving van allen die in de jaren vielen, bij loting, even als in Frankrijk, elk jaar een getal aangewezen worden om te dienen, en wel buiten het Vaderland, in de oorlogen, die de Keizer voor zijne, althans voor Fransche en niet voor Nederlandsche, belangen voerde. De conscriptie ten behoeve van een vreemde overheersching was dubbel hatelijk. De eerste opschrijving had plaats in April 1811. De conscrits van Amsterdam, terwijl zij naar de Haarlemmerpoort geleid werden, hadden een menigte volks op de been gebragt. De burgers, die zonen en broeders aldus zagen wegvoeren, waren allengs onstuimig geworden, — gens d'armes werden ontwapend, naar de militairen werd met steenen geworpen; de conscrits keerden een oogenblik naar huis terug, maar het verzet had het drocvige gevolg, dat er meerdere militairen in Amsterdam kwamen, — dat voor enkele refractaires, die gezonden werden naar het koloniaal werfdepot, de volgende nommers gedesigneerd werden en dat een militaire vierschaar gespannen werd om exemplair het oproer te straffen: drie personen werden gefusilleerd, vijf tot acht jaren tuchthuisstraf, twee tot vijf jaren en drie tot twee jaren gevangenisstraf veroordeeld. De conscriptie bij militaire executie ingevoerd, vond na deze strenge maatregelen minder feitelijken tegenstand, maar des te meer innerlijken weerzin.

Onder Koning LODEWIJK waren nog grove winsten door den smokkelhandel genoten, terwijl de verteringen der renteniers in betaalde loonen het kapitaal van voedingsmiddelen herwaarts getrokken had; de welvaart van ons Vaderland verminderde echter na 1810 zigtbaar met elk jaar. Niet alleen de verteringen van hen, die hunne inkomsten trokken van Hollandsche renten, werden minder, ook andere vreemde Staten schortten hunne betalingen op, terwijl de Staten, die

Digitized by Google

nog interest betaalden, het vooruitzigt hadden dit niet lang meer te kunnen doen, wanneer de oorlog bleef voortduren.

Het continentaal stelsel breidde zich nog verder uit door de decreten van 5 Aug. en 12 Sept. 1810 en de decreten omtrent het douanen-stelsel voor de Hollandsche departementen genomen en werd een middel van algemeene verarming, terwijl het door de wijze van toepassing en uitgifte der *licenses* slechts strekte ten behoeve van de schatkist van Frankrijk of van de beurs van den Keizer en zijne medepligtigen.

De decreten waarop dit, allen handel vernietigend stelsel was gebouwd, bereikten in strengheid en onregtvaardigheid hun toppunt in het dolzinnige decreet van Fontainebleau van 19 October 1810, inhoudende het bevel om alle Engelsche manufacturen, van Napels tot in Holland en van Spanje tot in Duitschland, te verbranden. Brandstapels der handels-inquisitie, merkt HEEREN aan, in plaats van die der geloofs-inquisitie, die dikwerf zelfs hen, die ze ontstaken, bespottelijk maakten. Door het continentaal stelsel werd alle handel en scheepvaart in ons Vaderland vernietigd, niet alleen in Amsterdam en Rotterdam, maar ook in Groningen en langs de geheele kust. Door de vermindering van het handelsbedrijf had het continentaal stelsel een zeer groote rijzing van den prijs van de koffij en de suiker ten gevolge, waardoor de consumtie van die koloniale waren in den burgerstand òf geheel ophield òf door surrogaten vervangen werd; van daar gaf het stelsel aanleiding tot dagelijksch gemor in al de huisgezinnen, die vroeger aan het gebruik van koffij, thee en suiker gewoon waren. Een dergelijke reden van ontevredenheid gaf de regie van den tabak; zij vernietigde de bestaanmiddelen van vele kleine winkeliers en tabaks-fabriekanten, terwijl zij tevens een dagelijksche stoornis in de gewoonte teweeg bragt, te midden van algemeenen achteruitgang.

Behoorde de tiercering, de conscriptie, het continentaalstelsel en de regie, in materiëlen zin, tot het regeringstelsel

Digitized by Google

van NAPOLEON, in het intellectuele kwam het regeringstelsel in botsing met onze zeden door de censuur en de geheime policie.

Reeds onder het Staatsbewind en nog meer onder Koning LODEWIJK was de vrijheid der drukpers aan banden gelegd, deels door bedreigingen, deels door vervolgingen, die eindelijk hadden teweeg gebragt, dat niets meer over de staatkunde werd geschreven. De drukpers was echter in zoo verre vrij gelaten, dat men geen voorloopig verlof tot uitgave noodig had. Onder NAPOLEON werd het gebruik der drukpers geheel gereglementeerd. Aan de drukpers werd een groot gewigt gehecht als middel om de keizerlijke politiek ingang te doen vinden; waar het met het doel der keizerlijke politiek overeenkwam, was men ruim met publiciteit; de officiële couranten moesten de keizerlijke regering prijzen; de bulletins van het leger moesten geestdrift opwekken; in de schouwburgen mogt het niet ontbreken aan toespelingen op den grooten Keizer; — op waarheid kwam het niet aan; — de officiële drukpers werd gebruikt als een regeringsmiddel. Daarentegen werd streng gewaakt, dat de drukpers en het tooneel niet tegen de keizerlijke regering zouden kunnen gebezigd worden. De dagbladen, die in het licht mogten verschijnen, waren bij name door de regering aangewezen, ook welke dagbladen zich over de staatkunde mogten uitlaten. Bij het decreet van 5 Februarij 1810 was voor Frankrijk de censuur ingevoerd en ook aan ons werd die wetgeving opgedrongen. In den aanvang was de invloed weinig merkbaar, de Hollandsche maandschriften en boeken kwamen uit als vroeger, en in het jaar 1810 kon men bijna uit die uitgaven nog niet zien dat men Fransch geworden was. In April 1811, toen de invoering der conscriptie de gemoederen met ontevredenheid vervulde, werd het toezigt strenger. Het was voor den boekhandel, die in Holland altijd, behoudens verantwoordelijkheid voor de uitgaven, zich vrij en onbelemmerd bewogen had, een doodend af-

Digitized by Google

matten door formaliteiten. Het algemeen bestuur van den boekhandel gaf te Parijs een dagblad uit, waarin alle uitgegeven werken, die door de censuur waren toegelaten, werden opgegeven. Geen boekhandelaar mogt een werk aankondigen, tenzij in dat dagblad geschied. De lettergieters, drukkers en boekhandelaars waren aan onderscheidene bepalingen onderworpen, en schorsing, inbeslagneming en andere straffen waren het gevolg der ongehoorzaamheid. En naarmate de ontevredenheid toenam werden de censuur en de policie telkens achterdochtiger.

Ten opzigte van het onderwijs en de Kerk volgde het Fransche bestuur een gelijk stelsel als ten opzigte van de drukpers. Terwijl het keizerrijk het lager onderwijs en het onderwijs in natuurwetenschappen op zeer hoogen prijs stelde, als middelen van volkswelvaart, was de regering zeer achterdochtig ten opzigte van de zedekundige en wijsgeerige wetenschappen. Reeds onder Koning LODEWIJK had zich deze eenzijdige rigting eenigzins doen kennen, zoodat men er tegen gewaarschuwd had, — nog meer openbaarde zich die geest onder het Fransche keizerrijk. — De Fransche commissarissen, gezonden om een verslag uit te brengen omtrent den toestand van ons lager onderwijs, gaven daaraan den meesten lof; daarentegen moest de vrijheid en zelfstandigheid van ons hooger onderwijs zeer de afkeuring van de Fransche regering ondervinden. De vakken die tot de wijsbegeerte betrekking hadden werden ingekort, het onderwijs in het natuurregt werd overbodig geacht, de studenten werden aan tucht en reglementen onderworpen, die den geest van de middelbare school ademden.

De organisatie van de onderscheidene kerkgenootschappen onder LODEWIJK begonnen, verviel natuurlijk bij onze vereeniging met Frankrijk. De kerkgenootschappen kwamen onder de bepalingen van de Fransche verordeningen, die echter weinig geëigend waren voor onze behoeften. De intendant Baron D'ALPHONSE, geholpen door den Holland-

Digitized by Google

schen ambtenaar JANSSEN, zocht op het verlangen der predikanten eene nieuwe organisatie tot stand te brengen, hetgeen echter slepende bleef tot onze herstelling. Inmiddels was het lot van zeer vele predikanten, bij achterwege blijven van behoorlijke betaling hunner tractementen, hoogst beklagenswaardig. In het algemeen regeringstelsel behoorde ook dat er officiëel voor den Keizer gebeden werd; waar NAPOLEON zulks kon verwachten, wilde hij wel de ondersteuning van de Kerk, als een middel om de menschen te overheerschen, aanwenden, maar wezentlijke belangstelling in kerkelijke zaken ontbrak geheel en al.

De Fransch keizerlijke regering poogde te zijn eene overheersching der publieke opinie, zoowel aan de eene zijde door eene officiële drukpers, als door een aanhoudend toezigt op de algemeene denkwijze.

De Fransche geheime policie was geheel iets anders dan hetgeen men thans onder eene praeventive policie verstaat. De geheime policie zocht niet alleen aanrandingen te voorkomen, maar zij drong in de huizen en briefwisseling in, om de denkwijze der personen te kennen; — zij spoorde de rijke erfdochters op om ze aan de Fransche ambtenaren en officieren bekend te maken; — zij riep complotten in het leven om slagtoffers te hebben, ten einde door exemplaire straffen af te schrikken. Het Fransche bestuur zocht, en niet het minst geholpen door geheime policie, door een stelsel van ruime belooning aan de eene en onderdrukking en bedreiging aan de andere zijde, de inlijving te bestendigen. De Fransche heerschappij was geene militaire overheersching met ruw geweld; in het leger zoowel als in de administratie heerschte strenge tucht. Men zocht het goede te bevorderen door velerlei nuttige maatregelen, en den bijval van de bevolking te winnen door velerlei feesten. Voor die bevolking, die nog op een zeer lagen trap van ontwikkeling stond, zoodat men niet inzag hoe het verkeerde stelsel van NAPOLEON alle bronnen deed opdroogen, en die geen prijs stelde op

Digitized by Google

het edelste waarop een volk prijs stellen moet, moge de regering van NAPOLEON geene drukkende dwingelandij geweest zijn, zij was dat wel voor allen die gevoel hebben voor vrijheid, waarheid en regt.

De Keizer had nog een bepaalde reden, om vooral het volk in Holland voor zich te winnen en zijne overheersching zooveel mogelijk te vergulden. Tot zijne wijd omvattende plannen behoorde het toch, van Nederland uit en met het oude beroemde Nederlandsche zeevolk, Engeland te overwinnen. Hij wist, ook door de ronde Zeeuwsche taal, die hij in 1810 te Middelburg vernomen had, dat de Hollanders de Franschen niet beminden, en het oproer te Amsterdam in April 1811 had hem daarvan later nog de overtuiging gegeven; hij wilde in persoon zich van de mate van dien tegenzin overtuigen, en zoo mogelijk de harten der Hollanders winnen door zelf een bezoek aan Nederland te brengen.

De officiële pers deed in Holland alle moeite om de gemoederen voor den Keizer te stemmen. Om te doen gelooven, dat de Keizer den vrede wenschte, maar dat het de schuld van Engeland was, dat de oorlog bleef voortduren, werd de geheele briefwisseling omtrent de zending van LABOUCHÈRE in den *Courier d'Amsterdam* geplaatst. In het midden van 1811 werd de komst van den Keizer in Holland aangekondigd en in October verschenen de Keizer en de Keizerin in ons Vaderland.

Of de Keizer in Amsterdam en in Holland met veel gejuich en feestvreugde is ingehaald is eene vraag, bij welker beantwoording het aanstekelijke van elke feestvreugde, hoe kunstmatig ook, evenzeer moet in aanmerking genomen worden, als de volkslegende, die na de verlossing der vreemde heerschappij rijk werd in het verhalen van voorvallen, waaruit het gedwongene der vreugde zou blijken; maar minder twijfelachtige bewijzen dan in de herinneringen van hetgeen men gezien en gehoord heeft, zijn de officiële aanspraken aan den Keizer, die de dagbladen ons bewaard hebben, en in vele

Digitized by Google

van deze is inderdaad de vleitaal voor den vreemden overheerscher, die wederregtelijk zich van het Land meester had gemaakt, walgelijk. De eene stad verzekerde den Keizer van haren diepen eerbied en grenzelooze gehechtheid, — de ander roemde zijne grootheid, — de regterlijke magt, bij monde van den eersten president van het keizerlijk hof, sprak van gevoelens van dankbaarheid aan den Vader des Vaderlands.

Onder de opmerkelijke decreten, die NAPOLEON te Amsterdam heeft genomen, behoorde voorzeker het decreet van 22 October 1811, betrekkelijk de organisatie van het academisch onderwijs in de Hollandsche departementen, hetgeen ook eenige bepalingen omtrent het lager onderwijs inhoudt, en onder anderen de bepaling, dat na een jaar geene meesters en ondermeesters een certificaat tot het geven van onderwijs zouden mogen ontvangen, dan zij die in staat waren om de Fransche taal te onderwijzen.

De geheele Fransche regeringsinrigting strekte om onze nationaliteit op te lossen in die van het Keizerrijk, — om ons te verfranschen.

Maar is die toeleg bereikt?

Is het waar hetgeen geschreven is: "de Spaansche dwin-
"gelandij vormde ons tot martelaren, maar de Fransche
"vormde ons tot slaven?"

Voorzeker, het moet tot onze schande erkend worden, dat in vele officiële aanspraken en stukken, — dat in vele redevoeringen en gedichten een slaafsche geest is uitgesproken; maar om dat verschijnsel naar waarheid te beoordeelen, moeten onderscheidene feiten in aanmerking genomen worden. De opregtheid, die in het volksleven bij dagelijksche zaken heerscht, is lang vreemd geweest aan de taal, die in de kerk en onder staatslieden gesproken werd. Geijkte woorden werden vroeger veel meer dan tegenwoordig gebruikt. In het kerkelijke, ja in het godsdienstige leven sprak men, zoolang het autoriteitsleven den boventoon had, in de

Digitized by Google

taal der vromen of in die der Kerk; slechts een zeer zelfstandig ontwikkeld godsdienstig geloof spreekt eerst tegenwoordig met juistheid uit hetgeen men zelf denkt. En zoo was het gedeeltelijk ook met de staatspartijen: men sprak de taal der bovendrijvende rigting, zonder aan de woorden zoo bijzonder veel te hechten. In de revolutionnaire tijden sprak men de revolutietaal, nu, bij den monarchalen omkeer, de taal der keizerlijke monarchie. In de officiële taal hebben somtijds juist de eerbetuigingen de strekking van eerbiedige wenschen, gelijk van onderscheidene staatslieden, wier officiële aanspraken oppervlakkig vleijend klinken, toch de bewijzen van vrijmoedigheid in het handhaven van de hun toevertrouwde volksbelangen niet ontbreken. Mogen al de aanspraken van den Maire van Amsterdam, VAN BRIENEN, den indruk geven van vleijerij, de zorgen van dat hoofd der gemeente voor de belangen van Amsterdam zijn boven allen twijfel verheven.

Maar al moge het waar zijn, dat in vele handelingen en in vele aanspraken onder de Fransche overheersching een slaafsche geest zich uitspreekt, niet minder waar is het, dat ook zeer velen zich van dien slaafschen geest hebben vrijgehouden, en dezen waren inzonderheid de mannen des volks, — de dichters, de letterkundigen en de onderwijzers op lagere en hoogere scholen.

Onze taal is onder het keizerrijk niet verfranscht. BILDERDIJK en SIEGENBEEK hebben, hoe verscheiden ook in aanleg, zich vereenigd om gallicismen en Fransche woorden uit de Nederlandsche taal uit te stooten. Bijna in geen tijdvak is de Fransche letterkunde minder van invloed geweest op de Nederduitsche dan juist toen wij door het militair geweld aan Frankrijk verbonden waren.

Onze dichters: BILDERDIJK, HELMERS, LOOTS, de beide KLIJN'S, SIMONS, VAN MARLE en KINKER, zijn bovenal in de twee laatste jaren der Fransche overheersching Hollandsche dichters geweest.

Digitized by Google

Onze verhandelaars in het *Nut* bleven Nederlanders, en de toespelingen op de gebreken der Fransche heerschappij werden niet het minst toegejuicht.

Ons Vaderland hield bij keizerlijk decreet op te bestaan, maar toch werd de geschiedenis van Frankrijk niet de geschiedenis van ons Vaderland; het tijdschrift *De letteroefeningen* en de Nederlandsche geschiedenis bleven den naam van *Vaderlandsch* behouden. In 1812 was de Leidsche hoogeschool in eene Fransche hervormd en onder anderen bepaald, dat elk hoogleeraar zijnen halfjarigen cursus met een opentlijk solemneel inaugureel discours zou openen. De Hoogleeraar KEMPER voldeed in de latijnsche taal aan zijne verpligting; in eene redevoering over de noodwendige wijzigingen en veranderingen, die de regtsgeleerde studiën, ingevolge de nieuwe inrigting ondergaan moesten, drong hij aan op de beoefening der Fransche taal en der Fransche wetgeving, maar hij voegde er bij:

"Ik wil niet, dat gij gelooven zult, dat ik de Fransche letterkunde "zoozeer wil hebben aanbevolen, dat het thans overbodig zoude zijn "de Nederlandsche te beoefenen; dat ik Nederlander ben, hierop heb "ik mij in het begin dezer voorlezing beroemd, en ik zal er altijd "roem op dragen. Hoe ongunstiger deze tijden voor de beoefening "onzer letterkunde mogen schijnen, des te meer is het onze pligt, "door vlijt en standvastigheid, den loop des tijds tegen te gaan. Dit "is een pligt, die aan Nederlanders betaamt, die wel somtijds voor een "oogenblik gebogen, doch nimmer slaafs gekropen hebben."

Hetgeen hij voor zijne studenten in het latijn had gesproken droeg hij nog breedvoeriger uitgewerkt voor in eene den 26en Sept. 1812 gehouden voordragt in de algemeene vergadering van de Hollandsche maatschappij van fraaije kunsten en wetenschappen: *over den invloed van den geest des tijds op de beoefening der letteren en wetenschappen.* En deze gevoelens herhaalde hij, met toepassing op het lager onderwijs, in het voorjaar van 1813, bij gelegenheid van een openbaar examen van de departementaal-school te Leiden, terwijl hij de volgende woorden sprak:

Digitized by Google

"In de handelingen der volken, in de staatkundige jaarboeken, ging "de naam van Nederland verloren, in de geschiedboeken der mensch- "heid bestaat Nederland, zoolang er nog Nederlanders gevonden wor- "den, en Nederlanders zullen er bestaan, zoolang nog eene goede op- "voeding, zoolang nog dit verbeterd onderwijs, ons het behoud onzer "Nederlandsche deugden waarborgt.

"Wat immers is het, dat, niet in de staatkundige handelingen der "vorsten, maar voor den regterstoel van het gezond verstand, een volk "uitmaakt? Zijn het de willekeurige grenzen, binnen welke toeval of "willekeur zeker aantal menschen onder een' algemeenen naam be- "grijpt? Neen, het zijn de zeden en het volkskarakter, waardoor zich "eene maatschappij van hare naburen onderscheidt, en geen volk gaat "verloren, zoolang het den band gevoelt en waardeert, welke die volks- "deugden en dat volkskarakter om allen slingert, die denzelfden grond "bewonen, en genoegens zoowel als rampen met elkander gemeen hebben.

"Maar wat kan nu die ons kenschetsende deugden, wat kan dit voor- "vaderlijk volkskarakter beter bewaren, dan juist dit verbeterd onder- "wijs, waarvan ik nu spreke. De instandhouding der taal, die groote "band van een volk, wordt alleen door dit onderwijs gewaarborgd. "Orde en redelijke gehoorzaamheid zijn het gevolg der leerwijze zelve. "De schoolboeken brengen de namen van de oude sieraden van ons "Vaderland tot een volgend geslacht over. Het denkbeeld van Vader- "landsche geschiedenis onderhoudt en voedt het denkbeeld van Vader- "land."

Het geloof aan het Vaderland te behouden te midden der vreemde onderdrukking, was ook de bedoeling van de redevoering, waarin hij ONNO ZWIER VAN HAREN schetste als vaderlandsch dichter, eene redevoering, die hij achtereenvolgens in 1810 en 1811 te Amsterdam en te Leiden en in 1813 te 's Gravenhage voordroeg, en die voor hem de eerste gelegenheid schijnt geweest te zijn om GIJSBERT KAREL VAN HOGENDORP persoonlijk te ontmoeten, voordat de Novembermaand van dat jaar hen te zamen zou vereenigen in een gemeenschappelijk handelen voor het Vaderland.

Ook in het godsdienstige waren de jaren van overheersching jaren van ontwikkeling, doordat zij jaren van beproeving waren. Bij het afnemen der welvaart werd de weldadigheid een hooger deugd; bij de ondervinding der mili-

Digitized by Google

taire overheersching en van het voortduren van den oorlog werd veler geloof aan vooruitgang gelouterd; de druk der tijden bragt mede dat men behoefte gevoelde aan vertroosting, die aan eigen hoofd en hart beantwoordde, en de meerdere verdraagzaamheid gaf velen vrijheid, naar eigene begeerte stichting te zoeken in onderscheidene kerkgenootschappen. De meesten eerbiedigden die vrijheid, ofschoon het ook niet ontbrak aan bekrompene geestelijken, die zich ergerden, dat een Gereformeerde de preeken aanhoorde van den Remonstrantschen MARTINUS STUART, en onder het gehoor van dien leeraar den dood van den regtvaardige herdacht. Elke vooruitgang in het maatschappelijk leven heeft plaats, terwijl nog enkele individuen achter blijven. In het godsdienstige bovenal heeft nooit stilstand plaats.

De Fransche overheersching liet de levenskiem van ons nationaal bestaan ongedeerd bij haren ontzettenden druk en hare vernieling van welvaart, geluk en vrijheid: ja zij deed meer: zij was in vele opzigten ons nuttig; zij leerde ons niet alleen het goede waarderen in Fransche wetten, in Fransche ambtenaren, in Fransche vormen van bestuur; zij deed ons ook, bij het gemeenschappelijk leed, onze partijschappen vergeten en vormde eenheid van geest door eenheid van weerzin op te wekken tegen de vreemde heerschappij. Op den verdoovenden indruk, dien NAPOLEON, door zijn genie, door zijne militaire talenten en magtsbetoon in het begin van de 19de eeuw maakte, volgde de ontdekking van zijne ondeugden, — van zijn trouweloosheid, van zijn huichelarij, van zijn grootspraak. Bij NAPOLEON grensde het verhevene meer dan bij iemand aan het belagchelijke. Zijne verschijning heeft ook in onze vaderlandsche volksletterkunde diepe sporen achtergelaten en niet het minst tot velerlei spotverzen opgewekt, toen de oogen des volks opengingen en het een spreekwoord werd: hij liegt als een keizerlijk bulletin.

Tot de verlossing van het Fransche juk hebben echter de Nederlanders zelve het minst, — de omstandigheden buiten

Digitized by Google

hen om het meest bijgedragen. NAPOLEON'S eerzucht kende geene grenzen. Hij zocht in Rusland de voltooijing zijner heerschappij, hij vond er het graf zijner grootheid. Meer nog door den wintervorst, dan door den arm der menschen is hij overwonnen. En toen eenmaal het leger van den onoverwinnelijke vlood en zijn prestige was verbroken, toen stonden de volken op. De slag van Leipzig was ook voor ons de voorbode voor onze zelfbevrijding.

In den val van den Keizer werd het Goddelijk wereldgerigt der geschiedenis voor ieder openbaar: niet als een wonder of als eene ingrijping van den Almagtige in den loop der wereldgebeurtenissen, door Hem zelven geregeld, maar als het klaar worden van de eeuwige waarheid, dat de magt van den individuelen mensch, zij moge voor een wijle groot zijn door de zwakheid van anderen, — eindelijk hare grenzen vindt in de door God gewilde wereldorde.

Het regtvaardig oordeel der geschiedenis is geveld over de vrijheidsbeginselen van het laatst der 18e eeuw, dat zij niet zuiver en ordelievend genoeg waren, om de heerschappij der vrijheid, gelijkheid en broederschap te grondvesten; — de heerschappij van NAPOLEON I is door de geschiedenis openbaar geworden als eene hoogmoedige heerschappij-voering, die de kracht der zoo geroemde vrijheidsbeginselen te schande maakte; — de val van den man des gewelds heeft eene nieuwe orde van gebeurtenissen in Europa in het leven geroepen, waarin antwoord gegeven wordt op de vragen: hoe hebben de volken hunne nationale vrijheid verkregen; — hoe hebben zij van die vrijheid gebruik gemaakt?

Digitized by Google

HOOFDSTUK XVII.

De verwachte verlossing van de Fransche heerschappij. — De Prins van Oranje. — De oud-regenten. — De patriotten. — Het Volk. — Eerste volksbewegingen. — Pogingen om de regeringloosheid te voorkomen. — Staatkundige strekking der eerste politieke handelingen. — Zorg dat Nederland op zelfbevrijding aanspraak zou kunnen maken. — Souvereiniteit van den Prins van Oranje. — De strijd tusschen de oude en nieuwe beginselen van Staatsregt. — VAN HOGENDORP en KEMPER. — Aandeel van het Volk aan de uitroeping van WILLEM I als constitutioneel Vorst.

De omwenteling van het jaar 1813 is nog het groote feit, waarmede de nieuwste geschiedenis van Nederland aanvangt. Na 1813 is Nederland vrij gebleven van vreemde overheersching. In 1813 is de constitutionele monarchie uitgeroepen, en de grondwet van 1814, naar aanleiding daarvan ontworpen, is nog de wet, die den grondslag van ons geschreven staatsregt uitmaakt. Zij werd in 1815, in 1840, in 1848 herzien en gewijzigd; maar in hare hoofdbedoeling: de vestiging van een grondwettig bestuur ter bescherming der volksvrijheid, met een afstammeling van het Huis van Oranje aan het hoofd, bleef zij onveranderd. De contracten in het burgerlijk regt worden verduidelijkt door de kennis der omstandigheden, waaronder de contractanten handelden; — de oorsprong van het geschreven Staatsregt van een vrij Volk ligt geheel in het volksleven, — in gekoesterde verwachtingen, in gegevene beloften, in toejuichingen van gesproken woorden, in goedkeurend stilzwijgen, terwijl

Digitized by Google

er vrijheid was tot spreken. Men vervalt bij de uitlegging van het nationale staatsregt òf tot theoriën aan vreemden ontleend, òf aan de andere zijde tot een inconstitutionele practijk, waarbij de wet op zijde wordt geschoven, wanneer men het geschreven woord afscheidt van de levende gedachte, waaruit het ontsproot. En waar de Staatswet getrouw wordt opgevolgd, moet zij met het volksleven in voortdurende levensbetrekking gebragt worden, zal het geschreven regt geen juk van letterdienst op het vrije volksleven doen rusten.

Bij den aanvang van een grondwettig volksbestaan komt het inzonderheid aan, de onderscheidene personen of rigtingen te kennen, die invloed op de vaststelling van het staatsregt hebben uitgeoefend, en zoo hebben wij, in verband met het doel, waarmede deze *Handleiding* geschreven wordt, bij de omwenteling van 1813 inzonderheid te letten op het Volk in het algemeen, — op de oud-regenten, — op de patriotten, die, met eene grondwettige éénhoofdige regering met den Prins VAN ORANJE aan het hoofd, een geheel nieuwe orde van zaken wilden aanvangen, — en op den Prins VAN ORANJE, die algemeen aan het hoofd van den Staat werd terug verlangd.

Het Volk, waaronder wij hier verstaan die groote menigte, die bewogen wordt door den indruk van buiten, zonder dat zij eene eigene politieke overtuiging heeft, had in het jaar 1812 zwijgend de vreemde overheersching gedragen; maar toen, na de verliezen van het Fransche leger in Rusland, eene nieuwe ligting werd uitgeschreven, toen de maatregel van de garde d'honneur werd genomen, ontstond er in alle klassen een geest van wederstand, die elk oogenblik dreigde uit te barsten en die slechts door militaire executiën bedwongen werd, waarbij de militaire regters weinig naauwgezet onderzochten of de schuld bewezen was, maar slechts den last der Fransche bevelhebbers voor oogen hadden, dat door enkele doodvonnissen schrik zou worden ingeboezemd. Losse gesprekken werden gebezigd als be-

Digitized by Google

wijzen van zamenspanningen, die nooit hadden plaats gehad. De oproeren te Oud-Beijerland, Zaandam, Alphen, Leiden en 's Gravenhage waren door den militairen arm bedwongen, terwijl de militaire doodvonnissen daarop gevolgd, tot onderwerping stemden. De vervolging van den Israëlitischen doctor LEMON was een regterlijk schandaal, dat duidelijk aan het licht gebragt is, toen de gehouden pleidooijen na de vrijwording zijn uitgegeven.

De vreemde overheersching eischte veel. De welvaart was verwoest, de lasten waren drukkend; reeds meer dan 15,000 Nederlanders dienden buiten hun Vaderland in het leger van den Franschen Keizer. Dit alles had overal haat tegen de Franschen ingeboezemd, en toen het berigt van den slag van Leipzig tot hier doordrong, behoorde er al de mogelijke voorzigtigheid toe, om door de lagere volksklassen den opstand niet te vroeg te doen beginnen en geweldpleging te voorkomen. De burgerstand vreesde bijna overal, dat die haat tegen de Fransche en Franschgezinde ambtenaren tot grove ongeregeldheden zou aanleiding geven; de voorzigtigen koesterden de overtuiging, dat men het veiligst deed den aftogt der Franschen af te wachten.

De volksgeest openbaarde zich het meest in afkeer van de Franschen en in een verlangen naar de terugkomst van den Prins VAN ORANJE. — Onder ORANJE had men den strijd tegen de dwingelandij van Spanje gestreden; onder ORANJE was men in 1672 en 1748 tegen de Franschen beschermd; buiten ORANJE had men de gevolgen eener oligarchische aristocratie en, na 1795, van eene hartstogtelijke onhandige democratie ondervonden. Het Volk heeft een korte leus, een zigtbaar teeken tot vereeniging noodig; en dat teeken was in 1813 geen ander dan: "ORANJE!" Geen andere leus werd vernomen, geen andere kleur werd gedragen.

Onder de oud-regenten van vóór 1795 was de anti-stadhouderlijke partij, gelijk zij in vroeger tijd had bestaan,

Digitized by Google

door de gebeurtenissen geheel vernietigd. De staatsgezinden begrepen algemeen, dat zij zich met de Oranjegezinden moesten vereenigen, en dezen werden weder door de gebeurtenissen zelve tot een onderzoek geleid, welke veranderingen en verbeteringen in de oude constitutie volgens de Unie van Utrecht zouden kunnen gebragt worden. Eene eerste vrucht van die rigting was het geschrift, hetgeen Prof. TOLLIUS reeds in 1797 naamloos uitgaf: *Neêrlands Staatsgebreken en derzelver geneesmiddelen.* De gebreken van den regeringsvorm werden erkend, onderscheidene mogelijke verbeteringen werden aangewezen, maar tot grondslag bleef bewaard het verbond van 1579. Dit geschrift kan als de inleiding beschouwd worden van twee ontwerpen tot herziening van de Unie van Utrecht, opgesteld in 1799: één door den gewezen raadpensionaris van Holland VAN DE SPIEGEL, en één door den gewezen pensionaris van Rotterdam GIJSBERT KAREL VAN HOGENDORP, beide concepten nog aanwezig onder de papieren van den oud-pensionaris van Amsterdam en oud-minister ROËLL, benevens consideratiën van een oud-regent van Utrecht op het plan van VAN DE SPIEGEL. Deze voorgenomen herziening van de Unie van Utrecht is waarschijnlijk de grondslag geweest van de schets eener grondwet, die VAN HOGENDORP in 1802 ontworpen had.

Ofschoon vele oud-regenten onder SCHIMMELPENNINCK en Koning LODEWIJK weder in het bestuur waren gekomen, waren er echter nog zeer velen, die buiten alle staatsbetrekkingen waren gebleven, en dezen inzonderheid wenschten, bij de verwachte vrijwording van de Fransche overheersching, eene restauratie van den ouden regeringsvorm, wel met meerdere uitbreiding van de regten van den Prins, maar toch met herstel van vele oude regeringsregten. Aan het hoofd van deze rigting stond GIJSBERT KAREL VAN HOGENDORP, wiens *Gedenkschriften*, door zijn laatst overgebleven zoon uitgegeven, hem doen kennen in zijne jeugd en eerste staatkundige handelingen, met zulk een helder licht, dat de ge-

Digitized by Google

spannen verwachting van velen overtroffen is. Het behoorde zeker tot de aristocratische gewoonten van vroeger tijd, dat velen reeds in hunne jeugd dachten aan de staatkundige loopbaan, die zij later zouden intreden, maar zelden heeft een eerzuchtig jongeling met meer inspanning zich toegewijd aan de beoefening van hetgeen hij later als staatsman noodig had te weten dan GIJSBERT KAREL. Hij wilde niet alleen door aanzienlijke eerambten in de Republiek uitmunten; zijn eerzucht strekte zich verder uit: hij wilde als staatsman boven anderen het Vaderland dienen. Niet vrij van aristocratische vooroordeelen, was hij echter een warm verdediger van volksbelangen, en achtte hij reeds vroegtijdig dat elk bestuur de volksopinie tot steun moest hebben. Hooghartig en ingenomen met zijn eigen meening, liet hij zich toch meermalen overtuigen en was hij bereid de lessen der ervaring aan te nemen. Van nature bedachtzaam en daardoor geneigd zijne daden en woorden te overleggen, had hij een diepen afkeer van alles wat laag en onedel was. Na zeer bedrijvig geweest te zijn in de herstelling der stadhouderlijke regering in 1787, en van dat jaar als pensionaris van Rotterdam en lid der Staten van Holland een belangrijk deel genomen te hebben aan het staatkundige leven, dat den val der oude Republiek voorafging, trad hij in 1795 van het staatstooneel, en terwijl hij in 1796 als hoofd van de firma *Gijsbert Karel van Hogendorp & Co.* op de beurs te Amsterdam verscheen, leerde hij er practisch het nadeel kennen van de verwaarloozing der staathuishoudkundige beginselen van vrijheid van handel, — leed met het Volk de ongunst der tijden, en ofschoon niet in ambtsbetrekkingen geplaatst, ja zelfs door de staatsregeling van de lijst der staatsburgers als aanhanger van Oranje uitgesloten, nam hij toch boven andere staatsburgers deel in algemeene belangen, door — zijne geschriften *over het armwezen*, in 1799 en 1805, — zijne *gedachten over het belastingstelsel* van GOGEL, in 1800, — zijne geschriften *over den Oost-Indischen*

Digitized by Google

handel en zijne *verklaring aan het staatsbewind.* Door bekwaamheden, door vroegere betrekkingen, door karakter en vaderlandsliefde was GIJSBERT KAREL VAN HOGENDORP het hoofd der oud-regenten, die de verlossing van het Fransche juk verwachtten en den Prins van ORANJE aan het hoofd der regering terug verlangden.

De patriotten waren, na hunne scheiding van de staatsgezinde aristocratie in 1786, reeds beginnen over te hellen tot eene vermeerdering van het gezag aan den Prins; de uitgewekene Bataven hadden, gelijk wij vroeger mededeelden, in Frankrijk eene constitutie ontworpen, waarnaar de Prins van ORANJE constitutioneel Koning zou zijn. Nadat de triomf der felle democratie zich zoowel tegen de aristocratie als tegen den Prins had gewend, werd echter door de unitarissen de eenheid van het algemeen bestuur voorbereid. De ondervinding scheen later aan te wijzen, dat de kracht en eenheid niet gevonden werden noch bij een Uitvoerend bewind van 5 leden, noch bij een Staatsbewind uit 12 personen bestaande. De staatsregeling van Koning LODEWIJK, hoe onvolledig ook, was eene eerste gebrekkige proeve van een constitutioneel vorstelijk gezag. De gematigde patriotten, en daaronder niet het minst KEMPER en FALCK, hoopten thans, bij den val van de keizerlijke heerschappij, eene meer ware constitutionele regering, met den Prins van ORANJE aan het hoofd, te gemoet te gaan.

De democratisch republikeinsche rigting had zich geheel opgelost, althans zij vertoonde zich niet.

Onder enkele Nederlanders had de Fransche regering zulke trouwe ambtenaren gevonden, dat Frankrijk niet minder op hen dan op de Franschen zelven kon rekenen.

Terwijl het Volk alzoo met onderscheidene inzigten den naderenden val te gemoet zag of vreesde, had de Erfprins van ORANJE het Vaderland niet uit het oog verloren.

In 1813 waren zijne handelingen na 1795 aan de meesten onbekend; men wist alleen, dat ook hij tegen de Franschen

Digitized by Google

gestreden had en het oogenblik afwachtte, waarop hij naar Nederland zou kunnen terugkeeren. Thans zijn zijne verrigtingen bekend en schijnen zij eene korte vermelding te verdienen, om te doen kennen met welke voornemens en bedoelingen hij naar het Vaderland terugkeerde.

Nadat de Erfstadhouder, in den strijd tegen Frankrijk, uit Holland had moeten wijken, waren zijne beide zonen weldra in krijgsdienst in Pruissen en Oostenrijk geplaatst. WILLEM GEORGE FREDERIK had aan het hoofd van het Oostenrijksche leger in Italië met moed de Franschen bestreden, toen eene ziekte hem in 1799 ten grave sleepte. De Erfprins WILLEM was eerst bij het leger te Berlijn, vervolgens als plaatsbekleeder van zijnen vader bij de landing der Engelschen en Russen in 1799 aan den Helder. In 1802 was hij door den eersten consul, door bedriegelijke beloften, ter verkrijging eener reeds vroeger toegezegde schadevergoeding voor de verlorene regten in de Nederlanden, naar Parijs gelokt en verwierf hij het kleine Vorstendom Fulda, waar hij het eerst als regerend Vorst optrad. Na den dood zijns vaders volgde hij deze ook op in Nassau; maar zijne regering was, in beide Staten, slechts van korten duur. De Prins van ORANJE en de Hertog van Brunswijk, (dezelfde die vroeger als generaal der Pruissische armee het gezag van het erfstadhouderschap had hersteld) waren de Duitsche Vorsten in de Rijnlanden, die weigerden tot de Rijnconfederatie toe te treden. Zij werden er voor gestraft door de uitspraak des Keizers: "De Prins van "ORANJE en de Hertog van Brunswijk zullen niet meer regeren; "zij zijn de voornaamste bewerkers van de nieuwe coalitie." De Prins van ORANJE had den Koning van Pruissen tegen NAPOLEON gewaarschuwd, en was misschien ook niet geheel vreemd geweest aan het alliantie-tractaat tusschen Groot-Brittanje en Rusland, met toetreding van Zweden, waarbij het herstel van het Huis van Oranje in Holland met toevoeging van België het eerst in de verte doorschemerde. Na den slag van Jena, 14 Oct. 1806, gevangen genomen, werd hij spoedig uit-

Digitized by Google

geleverd. In 1809 was aan den Prins van ORANJE, toen veldmaarschalk in Oostenrijksche dienst, door den beroemden STEIN het voorstel gedaan, dat hij zich aan het hoofd van een verbond tegen NAPOLEON zou plaatsen. Ook GENTZ achtte niemand beter tot zulk een taak geschikt. Het plan van een volkenverbond tegen de dwingelandij van NAPOLEON kwam echter eerst na de nederlaag in Rusland ten volle tot stand. In het vroege voorjaar van 1813 bevond de Prins van ORANJE zich in het hoofdkwartier der bondgenooten te Breslau; terwijl van zijne zonen de jongste als officier in het Pruissische leger diende, won de oudste door de krijgsmanslauweren, die hij onder WELLINGTON in Spanje plukte, de gemoederen der Engelschen zoodanig, dat men hem tot gemaal bestemde van CHARLOTTE van Engeland, een huwelijk van zulk eene groote politieke beteekenis geacht, dat NAPOLEON het verraad en de hulp van de geheime politiek te baat nam om een vertrouwelijken brief van den zoon aan den vader geschreven, in handen van de Engelsche Prinses te brengen.

De Prins van ORANJE werd door de verbonden mogendheden aangezocht Zweden en Noorwegen tot krachtig bondgenootschap te bewegen. Na Zweden overgehaald te hebben, kwam hij den 25sten April 1813 te Londen, en reeds den 27sten deelde de Prins in een schriftelijk vertoog aan de Engelsche regering zijne gedachten mede, terwijl hij van deze wederkeerig hare zienswijze zocht te vernemen over eene verandering van den regeringsvorm, die bij eene herstelling van Holland plaats zou kunnen vinden, en over eene uitbreiding van de grenzen. De Engelsche regering beloofde medewerking en ondersteuning. Op het vertoog van den Prins volgde het *memorandum* aan de verbondene mogendheden, waarin de eerste omtrekken van de latere vereeniging met België werden aangegeven, terwijl ook hulp in geld en troepen werd toegezegd. Reeds in Augustus werden eenige troepen aangeworven en vier schepen uitgerust. De Prins maakte zich gereed als bevrijder in Holland te komen,

Digitized by Google

toen het vrijgeworden Volk hem naar het Vaderland terugriep.

Allen die eenig gevoel hadden voor de rampen der regeringloosheid, zoowel welwillende Fransche ambtenaren als Nederlanders, die de onafhankelijkheid van hun Vaderland reikhalzend verlangden, zagen, bij de bekendheid van den haat der bevolking tegen de vreemde overheersching, de dagen met angst te gemoet, waarin de aftogt der keizerlijke troepen zou geschieden. Vele Franschen, ofschoon hier voor hen en de hunnen een carrière zoekende, waren weinig ingenomen geweest met den togt van NAPOLEON naar Rusland; zij deelden met ons de rampen des oorlogs. In het bijzonder zag de Hertog van Plaisance reeds vroegtijdig in, dat het tijdstip naderde, waarop de Franschen ons grondgebied zouden verlaten; hij maakte enkele Nederlanders opmerkzaam op de gevaren, die dan voor de openbare rust zouden ontstaan; zelf eenen zoon onder de gesneuvelden in Rusland tellende, deelde hij in onze smart. Zoowel zorg voor de veiligheid der Fransche ambtenaren als welwillendheid voor het algemeen deden de Fransche hoofdambtenaren niet geheel afkeerig zijn van het oprigten van provisionele besturen, wanneer eenmaal het keizerlijk leger mogt wijken. Onder deze stemming der gemoederen werd den 3den November in Holland de eerste tijding van NAPOLEON'S nederlaag in den volkenslag bij Leipzig ontvangen. De Nederlanders wenschten elkander bijna opentlijk geluk met de aanstaande verlossing van het Vaderland, zonder meer op de Fransche policie acht te geven. Reeds den volgenden dag vereenigden zich in het geheim op enkele plaatsen personen om intermediaire besturen op te rigten, wanneer het vertrek der Fransche ambtenaren den Staat met regeringloosheid mogt bedreigen. Weldra verschenen nu op onze oostelijke grenzen de eerste Kozakken, waarop de Fransche ambtenaren begonnen te vlugten. De poging van MODDERMAN en ALBERDA om dadelijk overal ORANJE uit te roepen stiet af op de zoo groote voorzigtigheid

Digitized by Google

van sommigen, dat het vermoeden niet ongegrond is, dat zij zich bij een terugkeer der Franschen buiten moeijelijkheid wenschten te houden. In Groningen had den 14den November de vestiging van een intermediair bestuur plaats. Op denzelfden dag verlieten reeds de Fransche troepen Amsterdam. Dien eigen avond, Maandag den 15den, gaf het Volk, in beweging gebragt door hen, die meenden dat het reeds tijd was ORANJE uit te roepen, zijne gezindheid te kennen. De Oranjevlag werd het eerst door een wakkeren man uit de *volksklasse* opgestoken. Spoedig stonden de douanenhuisjes aan den IJkant in brand. De vlammen, ook in Noord-Holland opgemerkt, wekten, bij den geweldigen indruk, dat de volksopstand was begonnen, velen op om met bedaardheid, voorloopig nog zonder zich van de Franschen af te scheiden, voor de rust te zorgen. De benoeming van een intermediair bestuur te Amsterdam, op 16 November, had deze ordelievende bedoeling, terwijl de zamenstelling van dat bestuur, uit aanhangers van het Huis van Oranje, de rigting van de nieuwe regering genoegzaam te kennen gaf.

Zou echter de vrijwording van de Fransche heerschappij geene gelegenheid openen, dat de bondgenooten de Nederlanden als overwonnen land beschouwden, dan was het hoogst noodzakelijk, dat hunne legerhoofden reeds hier een nationale regering vonden. Daartoe moest met de Fransche overheersching opentlijk gebroken worden, hetgeen ten hoogste gevaarlijk was, daar de Franschen overal zich in versterkte plaatsen terugtrokken en bij de eerste ommekeer het verloren gezag op bloedige wijze konden hernemen. De tijd drong echter. Er waren reeds requisitiën gedaan als in een overwonnen land, en wij moesten niet als overwonnen land beschouwd worden. Als een vrij Volk moesten wij bondgenooten ontvangen. In dit licht bovenal moet de gewigtige stap beschouwd worden, die in 's Gravenhage gedaan werd.

Even als in Amsterdam door LE BRUN, was in 's Gravenhage door DE STASSART de noodzakelijkheid ingezien om

Digitized by Google

maatregelen te nemen ter voorkoming van regeringloosheid, wanneer de Fransche troepen mogten terugtrekken, en dien ten gevolge had de Heer RIEMSDIJK, *adjunct-maire*, zich bezig gehouden eenige aanzienlijke ingezetenen te vereenigen om daartoe mede te werken, onder welke onder anderen behoorden de Heeren VAN MAANEN, SLICHER, VAN LEYDEN *van Westbarendrecht* enz. De Heeren O. REPELAER en LEOPOLD VAN LIMBURG STIRUM hadden geweigerd zich aan hen aan te sluiten, blijkbaar omdat de oud-regenten van vóór 1795, onder leiding van GIJSBERT KAREL VAN HOGENDORP, zich reeds in het vorige jaar verbonden hadden het bestuur op zich te nemen, zoodra de omstandigheden gunstig schenen.

Op den 17den November werd VAN STIRUM nogmaals door RIEMSDIJK uitgenoodigd mede te werken tot handhaving der rust, zonder dadelijk partij te trekken. Deze echter verklaarde, dat hij geen ander middel zag om de rust te handhaven en ongeregeldheden te voorkomen, dan door dadelijk het oude gouvernement te herstellen en de oranjevlag te hijschen, en begaf zich vervolgens naar GIJSBERT KAREL VAN HOGENDORP, alwaar hij mede vereenigd vond FRANS ADAM VAN DER DUIJN, J. F. VAN HOGENDORP, O. REPELAER VAN DRIEL en F. D. CHANGUION, alle oud-regenten, die na 1795 niet in het bestuur waren geweest. De proclamatie, die deze regenten den 17den November uitvaardigden, stelde geen intermediair bestuur met eene neutrale bedoeling daar. De oud-regenten kwamen duidelijk voor hunne bedoeling uit: dat zij om de regeringloosheid in 's Gravenhage te voorkomen, LEOPOLD Grave VAN LIMBURG STIRUM magtigden: *om op te treden als provisioneel Gouverneur van den Haag om uit naam van zijne Hoogheid den Prins van Oranje de openbare rust en goede orde te bewaren.*

Dat uit naam van zijne Hoogheid den Prins van ORANJE de openbare rust zou bewaard worden, vond volle toejuiching, vooral op den dag zelven, daar men toen algemeen aan een spoedig vertrek der Franschen uit het Vaderland

Digitized by Google

geloofde; maar enkele woorden in deze eerste proclamatie en de inhoud van eene tweede van den zelfden dag vonden minder bijval. Men had toch de woorden gebezigd: *om op eene geregelde wijze in staat te zijn om alle de oud-regenten van het land, die zich hier en in den omtrek van 's Gravenhage bevonden bijeen te roepen en gezamenlijk te besluiten tot welzijn van den lande;* en in de tweede bekendmaking werden dan ook tegen den volgenden dag, 18 November, alleen opgeroepen *de leden en ministers van de oude regering, zoo als die in den jare* 1794 *en* 1795 *bestond.* Ook in een aangeplakt stuk, dat kennelijk van de voorloopige regering afkomstig was, stonden de woorden:

Al het verledene is vergeten
En vergeven.
Alle de *aanzienlijken* komen in de regering.
De regering roept den Prins uit
Tot hooge overheid....
De *oude* tijden komen weerom.
Oranje boven!

De vergadering van den 18en voldeed dan ook niet aan de verwachting.

Slechts weinige oud-regenten kwamen op. Enkelen die reeds waren toegetreden, trokken zich terug of wilden althans niet dat men verder zou gaan dan een intermediair bestuur voor 's Gravenhage op te rigten.

De Hoogleeraar KEMPER, die aanvankelijk geen plan gehad heeft zich met de omwenteling te bemoeijen, dan door zijnen invloed uit te oefenen binnen Leiden, onderrigt door zijnen jeugdigen vriend, den 's Gravenhaagschen advocaat VAN ASSEN, van den afloop der vergadering ten huize van HOGENDORP, kon de verkeerde politieke rigting, die de omwenteling naar zijne overtuiging dreigde te nemen, niet stilzittend aanzien. Hij spoedde zich naar 's Gravenhage, vervoegde zich bij VAN HOGENDORP, overreedde hem, door FALCK ondersteund, dat verder van oud-regenten zou gezwegen worden en dat daarentegen *alle* Nederlanders, die hun Va-

Digitized by Google

derland lief hadden zouden worden opgeroepen, en beloofde, wanneer aan deze voorwaarde zou voldaan zijn, zijne medewerking. VAN HOGENDORP had een te edele vaderlandsliefde om de aangeboden medewerking te weigeren. Op Zaturdag den 20en had er weder eene bijeenkomst plaats ten huize van VAN HOGENDORP. Op nieuw trokken zich velen terug bij de ongunstige tijdingen; maar in die vergadering, waarop KEMPER toen ook verscheen, werd aangedrongen op de aanstelling van een *algemeen bestuur* der Vereenigde Nederlanden. Wij deelen de proclamatie den volgenden dag gepubliceerd geheel mede, èn omdat zij in het *Staatsblad* niet is opgenomen, èn omdat zij in onze oogen de eerste grondslag is van het Staatsregt, waarbij *alle* Nederlanders gelijke aanspraak hebben op de benoeming tot staatsbetrekkingen. De woorden, die in vergelijking met de proclamatiën van 17 November opmerking verdienen, zijn door ons cursijf gedrukt.

Alzoo de regeringloosheid veel is voorgekomen in de meeste steden, door wijze voorzieningen van de *notabelste ingezetenen*, maar het *Algemeen Bestuur* geheel verwaarloosd en in niemands handen is; terwijl het geroep van *alle* zijden om zulk een *Bestuur*, tot redding van het Vaderland, onze harten diep getroffen heeft; zoo is het, dat wij besloten hebben hetzelve op te vatten tot de komst van Zijne Hoogheid toe. — Bezwerende *alle de brave Nederlanders om zich te vereenigen* tot ondersteuning van dit ons cordaat Besluit. God helpt diegenen, die zich zelve helpen!

's Hage, den 20 November 1813.

F. A. V. D. DUIJN VAN MAASDAM.
G. K. V. HOGENDORP.

Den volgenden dag, 21 November, werd eene breedvoerige proclamatie uitgevaardigd, die het eerste nommer is van het *Staatsblad*. De aanhef luidt als volgt:

Het oogenblik is geboren, waarop wij ons nationaal bestaan hernemen. De zegepraal der bondgenooten heeft den hoogmoed van onzen onderdrukker vernederd; heeft zijne reuzenmagt vergruisd.

Moede van het juk te torschen, waaronder men ons zoo schandelijk deed bukken, gevoelt elk Nederlander zijnen moed ontvlammen in

Digitized by Google

dit plegtig oogenblik. Nationale Vrijheid en Onafhankelijkheid is ieders leus, Oranje het punt der algemeene vereeniging van al wat trotsch is op den naam van *Nederlander*. Wij voldeden aan den wensch van alle onze Bondgenooten, wanneer wij, in afwachting van de komst van Zijne hoogheid den Heere Prinse van ORANJE, en in zijnen naam, dezen dag ons stelden aan het hoofd der regering; wij namen die taak op ons, met vertrouwen op de hulp der Goddelijke Voorzienigheid, wier hand de aanstaande verlossing van ons verguisde Vaderland zoo zigtbaar bestuurt, maar wij deden het ook met vertrouwen op den bijstand, op de hulp van elk Nederlander die, *zonder herinnering aan het verledene, zonder onderscheid van rang of staat of van Godsdienstige gezindheid*, met ons de behoefte gevoelt van nog eenmaal het Vaderland te herwinnen.

Vervolgens werden allen, die in dienst der Franschen waren geweest van den eed ontslagen en de noodige maatregelen tot het voortduren der belastingen enz. genomen.

Terwijl het algemeen bestuur in naam van den Prins van ORANJE nu geconstitueerd was, moest zoo spoedig mogelijk de toetreding der voornaamste steden verkregen worden. Te Leiden ging dit zeer gemakkelijk; voordat KEMPER aldaar was teruggekeerd was men reeds tot het algemeen bestuur toegetreden en de proclamatie van den 21^{en} werd zonder eenige vertraging afgekondigd. Te Rotterdam, waar het intermediair bestuur reeds de Nederlandsche vlag had doen uitsteken, volgde de toetreding ook spoedig. Het Amsterdamsch bestuur was door VAN DER DUIJN en FANNIUS SCHOLTEN te vergeefs aangezocht opentlijk partij te kiezen, en zelfs toen KEMPER en laatstgenoemde als commissarissen daarheen vertrokken waren, bleven hunne vereenigde pogingen den eersten dag vruchteloos; maar toen eenige Kozakken voor de Muiderpoort verschenen waren, werd de afkondiging ook aldaar den 24^{en} gedaan.

Het behoort tot de algemeene geschiedenis des Vaderlands te beschrijven de bijzonderheden der omwenteling en welke angstvolle dagen nog beleefd werden voordat MOLITOR Utrecht verliet; tot onze taak rekenen wij slechts, op het-

Digitized by Google

geen wat staatkundig van belang kan geacht worden, de aandacht te vestigen.

Ofschoon VAN HOGENDORP de medewerking van de voormalige patriotten had aangenomen en edelmoedig tot een ruimer plan der omwenteling was toegetreden, straalde in veel toch nog een streven door, — dat de herstelling van Nederland zou zijn de overwinning der oude oranjepartij. Sommige overdreven oranjevrienden lieten zich zeer vijandig tegen andersdenkenden uit. Dit maakte op enkele staatslieden, zoo als GOGEL, een hoogst ongunstigen indruk. Het algemeen bestuur sprak nog in eene proclamatie van den 26sten ter oproeping van vrijwillige dienstneming van WILLEM *den Zesde*. De Prins zelf had in zijne proclamatie van 30 November, toen hij te Scheveningen aan wal stapte, de woorden gebruikt: "de *oude* "tijden zullen weldra herleven." Onder de oud-regenten was de overtuiging wel gevestigd, dat de magt van den Prins aanzienlijk moest worden uitgebreid; reeds TOLLIUS en VAN DE SPIEGEL hadden daarop aangedrongen en men was overeengekomen, dat de Prins niet meer Erfstadhouder, maar eenvoudig Souverein Prins zou genoemd worden, in afwachting van den titel, dien de verbonden mogendheden hem zouden toekennen; — maar het streven der oud-regenten was toch, dat er slechts eene restauratie, eene vernieuwde herstelling van de staatsregeling van vóór 1795 zou plaats hebben en geene geheele nieuwe regering, waarin ook die beginselen der patriotten, die den toets der tijden hadden doorstaan, hunne plaats zouden vinden. VAN HOGENDORP was bezield door edele liefde voor de volksbelangen, hij hechtte zeer veel waarde dat de regering door het Volk gesteund werd, maar in 1813 koesterde hij met velen nog zeer groote vrees voor liberale beginselen en wilde, dat voor een groot gedeelte de oude regering zou behouden worden.

KEMPER daarentegen meende, dat voor goed met het oude moest gebroken worden, en dat de opdragt der Souvereiniteit niet door de oud-regenten maar door het Volk of uit

Digitized by Google

naam van het Volk moest geschieden. Hij overreedde zijnen ambtgenoot FANNIUS SCHOLTEN en VAN DER DUIJN, en toen de tijding tot hen kwam dat "Neêrlands Vorst te Scheve-"ningen geland was", meenden de Commissarissen van het algemeen bestuur, nog voordat de Prins te Amsterdam kwam, verzekerd van den algemeenen volkswensch, in den avond van den 1en December, de volgende proclamatie te moeten doen. Ook hier laten wij enkele woorden cursijf drukken.

Landgenooten!

Eindelijk is dan het oogenblik daar, dat aan alle uwe onzekerheid een einde maakt. De stormen der Omwenteling zijn voorbij, en het werk, door onze groote voorouders voor twee eeuwen onder groote oneenigheden begonnen, is door ons eindelijk, onder bijna nog grootere zwarigheden, voleindigd. Geen vreemd Vorst, onbekend met uwe belangen en met uwe zeden, zal meer over uwe dierbaarste regten naar willekeur beschikken; niet meer zal de vrucht uwer nijverheid eene prooi voor vreemdelingen zijn; niet meer zullen uwe kinderen voor vreemde en met uw geluk strijdige belangen buiten'slands ter slagtbank gevoerd worden, maar ook niet meer zal de *oude onzekerheid over de verdeeling der oppermagt* uwe krachten verlammen, uwe magt ontzenuwen.

Het is geen WILLEM *de Zesde*, welken het Nederlandsche volk heeft terug gevraagd, zonder te weten, wat het eigentlijk van hem te hopen of te verwachten had. Het is WILLEM *de Eerste*, die als Souverein Vorst, naar den wensch der Nederlanders, onder het volk optreedt, hetwelk eenmaal door eenen anderen WILLEM I aan de slavernij eener schadelijke buitenlandsche overheersching ontrukt werd. Uwe burgerlijke vrijheid zal door wetten, door eene *die vrijheid waarborgende Constitutie*, *zekerder dan te voren* gevestigd zijn.

Maar de veerkracht naar buiten, de veerkracht van volken, wier staatsinrigting, voor het grootste gedeelte, de oorzaak was der wonderen, die zoo dikwijls Europa deden verstomd staan, zal ook bij ons, door eene gelijke veerkracht, in evenwigt gehouden worden. Nog slechts weinige opofferingen zijn er noodig, en de naam van Holland zal, gelijk te voren, geëerbiedigd en de vlag der Nederlanden op alle zeeën gezien worden. De groote gebeurtenis is voleindigd. Nederland is vrij, en WILLEM *de Eerste* Souverein Vorst van dat *vrije* Nederland.

Digitized by Google

De Prins, die Engeland verlaten en het grondgebied van Nederland betreden had, met de gedachte van aanvankelijk als Erfstadhouder te zullen terugkomen, en daarbij vreesde, dat de aanneming der constitutionele Souvereiniteit aan de oud-regenten ongevallig zou zijn, maakte eerst zwarigheid de hem door het Volk opgedragen grondwettige Souvereiniteit te aanvaarden; hij meende het gevaarlijk, zonder tusschenkomst van Staten, een andere magt, dan zijn vader vroeger bezeten had, aan te nemen; maar het gelukte KEMPER hem te overtuigen, dat die aanneming de beste weg was om de herleving van oude partijschappen te voorkomen.

De Prins nam de Souvereiniteit aan bij eene proclamatie, waarvan KEMPER de steller was, en waarin de door ons cursijf gedrukte woorden inzonderheid de aandacht verdienen.

Wij WILLEM FREDERIK, Prinse van ORANJE NASSAU, aan allen die dezen zullen zien of lezen: salut!

Onuitsprekelijk waren mijne aandoeningen bij de intrede van heden binnen deze Hoofdstad. Teruggegeven aan het volk, dat ik nimmer opgehouden heb te beminnen, zag ik mij, na 19 jaren, als een vader in het midden van zijn huisgezin. Nooit, Nederlanders! zal mijn ontvangst in Holland, nooit mijne intrede in Amsterdam, uit mijn geheugen gaan, en, bij uwe liefde belove ik u, bedrogen zult gij u niet vinden. Gij wilt het, Nederlanders! dat ik u meer zijn zal dan ik u, zonder mijne afwezendheid, zoude geweest zijn. *Uw vertrouwen, uwe liefde legt de Souvereiniteit in mijne handen*, en van alle zijden dringt men op de aanneming daarvan, wijl de nood van het Vaderland, wijl de toestand van Europa dit vordert.

Welaan dan. Ik zal mijne bedenkingen aan uwe wenschen opofferen. Ik aanvaarde, *wat Nederland mij aanbiedt*, maar ik aanvaarde het ook *alleen* onder waarborging eener *wijze constitutie*, welke uwe vrijheid tegen volgende mogelijke misbruiken verzekert, ik aanvaarde het in het volle gevoel der *verpligting*, welke mij deze aanneming oplegt. Mijne voorouders hebben uwe onafhankelijkheid doen geboren worden, de handhaving daarvan zal de nimmer ophoudende taak van mij en de mijnen zijn. Ik reken in deze, nog altijd eenigzins hagchelijke oogenblikken, op uwe medewerking en opofferingen, en weldra zal, na eene korte inspanning, geen vreemdeling meer op uwen grond, aan

Digitized by Google

de geestdrift der herborene Natie, aan de zegepralende wapenen onzer bondgenooten, onder Gods hulp, tegenstand kunnen bieden.

Gedaan op het Raadhuis
van Amsterdam, den 2den December 1813.

W. F. Pr. van ORANJE,

ter Ordonnantie van Zijne Hoogheid
VAN DER DUIJN VAN MAASDAM.

In de proclamatie was met zorgvuldigheid vermeden hetgeen aan eene herstelling van *oude regten* zou kunnen doen denken. Het is altijd de innige overtuiging van KEMPER geweest, dat door deze proclamatie slechts werd uitgesproken, hetgeen de algemeene wensch des Volks was. In dien geest schreven Commissarissen dan ook aan het gemeentebestuur te Rotterdam, bij mededeeling van de proclamatie van den Souvereinen Vorst:

Het *algemeen* zoo opentlijk geprononceerd *verlangen* van alle ingezetenen van deze Hoofdstad en vele der omliggende plaatsen, deed ons besluiten, om Zijne Hoogheid, als Souverein dezer landen, te proclameren.

Bij de uiting van ons gevoelen, toen wij de eer hadden, Z. D. H. te Haarlem te begroeten, drongen wij met ernst en eerbied aan, dat Z. D. H. de Hem opgedragene oppermagt wilde aannemen, en hadden het onuitsprekelijk genoegen, dat Z. D. H. bij Hoogstdeszelfs intrede alhier, aan de regering dezer Stad verklaarde, dat hij dit aanbod aannam. De *geestdrift van alle klassen en standen is hier algemeen:* nimmer was er heugelijker en belangrijker dag in Nederland.

In de eerste jaren van ons herboren volksbestaan is er dan ook niemand opgestaan, die in het openbaar den twijfel heeft geopperd of KEMPER was de opregte tolk van het Nederlandsche Volk geweest, en het regt om dit te zijn ontleent in tijden van omwenteling elk staatsman aan zijn eigen geweten, iets dat in 1813 en in 1814 ook opentlijk werd erkend.

Dat de Commissarissen te Amsterdam aan WILLEM I de onbepaalde souvereine magt zouden hebben opgedragen, zoo dat de Vorst uit vrijen wil eene constitutie kon weigeren of verleenen, heeft in de jaren 1813 en 1814 niemand ge-

Digitized by Google

loofd en wel het allerminst de Prins zelf, die voortdurend zijne *verpligting* heeft erkend, om, zoo spoedig mogelijk, eene grondwet tot stand te brengen. Niet alleen is in de proclamatie van 2 December *de belofte* van eene constitutie te geven een terugslag op de voorwaarde, waaronder hij tot Souvereine Vorst werd uitgeroepen, maar die verpligting is telkenmale herhaald, totdat de grondwet was aangenomen.

Bij de proclamatie van 6 December, waarbij de Prins het bestuur aanvaardde, werd van het blijde vooruitzigt gesproken: "dat de Prins na verloop van weinige weken aan zijne ge- "liefde *landgenooten* zou kunnen aanbieden eene constitutie "die, onder het eenhoofdig bestuur dat *zij zelven gekozen* "hadden, hunne aloude vrijheid zou verzekeren." De aanhef van het besluit van 21 December, waarbij de Commissie tot ontwerping der grondwet werd benoemd luidde: "Willende "voldoen aan de op ons rustende *verpligting* om aan het "Nederlandsche Volk eene constitutie te verschaffen, die, "gegrond op het beginsel der ons opgedragen Souvereiniteit, "aan het bestuur de vereischte eenheid en klem verleene "en aan de goede ingezetenen dezer lande *het volle genot* "*verzekere* der herwonne vrijheid en onafhankelijkheid enz." En op den 2en Maart 1814, toen de grondwet ontworpen was en ter goedkeuring aan het Volk zou worden voorgesteld, luidde het weder:

Door *uw* vertrouwen, door *uwe* liefde, tot de Souvereiniteit dezer landen *geroepen*, verklaarden wij reeds aanvankelijk, dezelve alleenlijk te willen aannemen, onder waarborging eener wijze constitutie welke uwe vrijheid tegen alle mogelijke misbruiken kon verzekeren; en wij hebben de behoeften daarvan, bij voortduring gevoeld.

Wij achtten het daarom eenen onzer *eerste en heilige pligten*, eenige aanzienlijke mannen bijeen te roepen, en hen te belasten met de gewigtige taak, om eene grondwet te ontwerpen, ingerigt naar uwe zeden, naar uwe gewoonten en tevens naar de behoeften van den tegenwoordigen tijd.

Zij namen dien last met welwillendheid op zich, volbragten dien met ijver en boden ons de vrucht hunner onafgebrokene werkzaamheden aan.

Digitized by Google

Wij hebben, na eene naauwkeurige overweging, gemeend, aan dit werk onze goedkeuring niet te mogen weigeren. Dan nog is ons hart niet voldaan. Het geldt de belangen van geheel Nederland. Het geheele Nederlandsche volk *moet* dus in dit gewigtig werk gekend worden.

De grondslag van het tegenwoordig Nederlandsche staatsregt is zoo zuiver nationaal als van eenig staatsregt in Europa. In 1813 heeft men met het woord Souvereine Vorst niets anders bedoeld, dan een Vorst, die zijne Souvereiniteitsregten niet uit handen der voormalige Souvereine Staten behoefde te ontvangen. Zoo in Utrecht en elders een oogenblik een andere rigting is gevolgd, en men het oude herstelde, een enkele proclamatie was genoegzaam, om ook in die plaatsen de gemoederen voor de nieuwe orde van zaken te winnen. Ook daar werden met toejuiching de woorden vernomen: "Een Souverein uit een Nederlandsch Huis be-"kleedt de plaats *hem door een juichend en dankbaar volk* "*opgedragen.* — Ook onder U moeten wij het herhalen, "het is niet de overwinning *van eene partij*, niet de over-"winning van een godsdienstleer, maar de overwinning van "het Vaderland."

Ofschoon de Franschen eerst den 5en Januarij 1814 Nijmegen, den 26en 's Hertogenbosch, den 20en Februarij Gorinchem, in het laatst van April Deventer en Bergen-op-Zoom, den 3en Mei Coevorden en Grave, den 4en den Helder, den 6en Zeeland, den 12en Naarden verlieten en, met de ontruiming van Delfzijl, den 28en Mei, ons Vaderland eerst geheel van Franschen was gezuiverd, kan men rekenen, dat de omwenteling door de aanvaarding van het bestuur door den Souvereinen Vorst in hare beginselen voltooid was.

Wij hebben reeds in den aanvang van dit hoofdstuk gewezen op de verschillende inzigten, waarmede men de vrijwording van Nederland verbeidde; wij meenen hier de aandacht te moeten vestigen op de denkwijze in de laatste maand

Digitized by Google

van 1813 en de drie eerste maanden van 1814, omdat daaruit alleen de verklaring van vele verschijnselen op staatkundig gebied gegeven kan worden.

Het groote publiek juichte en jubelde, waar de Franschen verdreven waren, dat de Prins was teruggekomen en dat de vrijheid door wetten zou beschermd worden. Men had een onbepaald vertrouwen in de toekomst. Men liet het verder aan "de Heeren" over. Het vertrouwen was zoo groot, dat men zich bijna geheel onthield van staatkundige beschouwingen; het eenige staatkundig weekblad uit dien tijd klaagde over geheel gemis aan belangstelling en hield dan ook zeer spoedig op te bestaan. En inderdaad, het was niet te verwonderen: NAPOLEON had nog geen afstand gedaan; de Franschen hielden nog onderscheidene plaatsen bezet en men stelde oneindig meer belang in de nieuwstijdingen dan in de vormen van het toekomstige staatsbestuur.

Uit den aard der zaak ontbraken echter reeds dadelijk na de volbragte omwenteling de onderscheidene inzigten niet.

De oud-regenten, niet zoozeer VAN HOGENDORP en VAN DER DUIJN, als anderen, ofschoon daaronder gematigden, keurden den stap van KEMPER als voorbarig af, omdat hij, zonder toestemming der Staten, de constitutionele monarchie had uitgeroepen. Zij beschouwden het gebeurde te Amsterdam als "eene dramatische populaire voorstelling". De Baron STRICK VAN LINSCHOTEN, die eenige jaren vroeger de rol van democraat had gespeeld, en nu KEMPER en FANNIUS SCHOLTEN plebejers noemde, van wie men naauwelijks de geboorteplaats wist, — beweerde, dat beiden zonder volmagt gehandeld hadden. Terwijl de oud-regenten zich noode schikten in hetgeen niet te veranderen was, hoopten zij toch bij de grondwet hunne aanspraken, hunne privilegiën en hunne beginselen gehandhaafd te zien. Onderscheidene oranjegezinden, die jaren lang buiten betrekking geweest waren, zochten thans betrekkingen voor zich of de hunnen; zij maakten aanspraak om beloond te worden voor

Digitized by Google

de getrouwheid, waarmede zij voortdurend op ORANJE gehoopt hadden. Hierbij voegden zich nog zeer velen, die, voor een gedeelte niet uit zuivere belangeloosheid, de verwijdering van alle vroeger Franschgezinde Nederlanders uit ambten verlangden. Deze gevoelens openbaarden zich echter meer in enkele brieven en handelingen dan, gedurende de eerste maanden, in openbare daden; zij waren zeer belemmerend voor het nieuwe bestuur, dat daarenboven het hoofd te bieden had aan vele ontevredenen, die meenden, dat met meer kracht gehandeld moest worden tegen de Franschen, die nog op verscheidene plaatsen het Land verontrustten, daarbij geheel vergetende, dat men was zonder wapenen en zonder geld.

De meest warme en ijverige vertegenwoordiger der constitutioneel liberale beginselen in 1813 was zeker KEMPER, niet alleen in de proclamatiën, door hem opgesteld, maar ook in zijne redevoeringen en verhandelingen kort na 1813. Toen eenmaal de Prins tot constitutioneel Vorst namens het Volk was uitgeroepen, en de Vorst had aangenomen hetgeen het Volk hem aanbood, meende KEMPER zijne taak op staatkundig gebied volbragt te hebben. Hij wenschte in den huiselijken kring en tot zijne studiën weder te keeren. Hij verzocht reeds den 4den December dringend zijn ontslag als Commissaris-generaal; het werd hem verleend op de meest eervolle wijze, bij een schrijven van den Vorst, die betuigde, dat het zijn wensch was geweest, hem verder te zien bijdragen tot het consolideren van een werk, waaraan hij een zoo belangrijk deel genomen had; dat hij echter als een ondankbaarheid zou beschouwen, het zoo dringend gevraagd ontslag hem te onthouden, maar dat hij bleef vertrouwen op zijne medewerking tot veredeling van den publieken geest: en aan dat vertrouwen heeft KEMPER zooveel in hem was zoeken te beantwoorden.

Als eerelid van de Maatschappij *Felix Meritis* te Amsterdam had KEMPER nog vóór de omwenteling de taak op zich

Digitized by Google

genomen, bij de prijsuitdeeling in het vak der schilderkunst, de redevoering, op den 29sten December, uit te spreken. Niet gewoon zijne redevoeringen lang vooraf op te stellen, waren hem thans slechts enkele uren daartoe beschikbaar gebleven. Hij sprak *over den invloed van een onafhankelijk volksbestaan op letteren en kunsten.* Zijne rede was een terugslag op die, één jaar vroeger uitgesproken, *over den nadeeligen invloed van den geest des tijds.* "De luide toejuichingen, waarmede deze voordragt telkens "werd afgebroken, toonden, hoezeer de hoorders doordron- "gen werden van de vaderlandsliefde en de edele gedachten "des sprekers."

Nadat hij bij alle gelegenheden, waarbij zulks kon geschieden, verkondigd had, dat er dan slechts vernietiging van partijen was, wanneer allen, die zich in betrekking bevonden, indien zij slechts de zaak van de Fransche heerschappij wilden verlaten en hunne talenten aan het Vaderland en den Souvereinen Vorst wilden toewijden, op hunne plaatsen konden blijven, was het natuurlijk, dat hij het ontslag van den Hoogleeraar BRUGMANS, — die, in zijne betrekking van inspecteur voor de geneeskundige dienst, een groot bewonderaar van NAPOLEON was geweest, als rector van de Leidsche hoogeschool afkeurde en aanvankelijk weigerde diens opvolger te worden. Hij deed het niet dan op dringend verzoek van BRUGMANS zelven en na eene briefwisseling, die hunne onderlinge vriendschap op treffende wijze openbaart. Als rector rustte op KEMPER de taak, de redevoering uit te spreken bij de inhuldiging der herstelde Leidsche universiteit. Zijn hoofdstelling was: dat het belang der wetenschappen en van het onderwijs volkomen vrijheid eischte, — dat vrijheid de eenige waarborg voor ontwikkeling was. Hij vergeleek de onvrijzinnige bepalingen van het Fransche universiteitswezen met de liberale beginselen van de Nederlandsche instellingen. Toen hij later het rectoraat aan zijnen opvolger overdroeg, vestigde hij de aandacht op: *de lotgevallen van onzen leeftijd, een*

Digitized by Google

voorbeeld hetwelk de volken en inzonderheid de Nederlanders nimmer moeten verwaarloozen. Als algemeene oorzaak van het ondervonden leed, wees hij er op, dat er geene harmonie was geweest tusschen de veranderde begrippen der menschen en de verouderde vormen der Staten, en dat men bij de ontevredenheid, daaruit ontstaan, alles had willen hervormen naar theoriën, zonder te letten op de eigenschappen der menschen. TEYLER'S *Godgeleerd genootschap* had kort na de omwenteling de vraag uitgeschreven: *Hebben de groote gebeurtenissen, welke in het staatkundige, en de verschillende begrippen, welke in het godsdienstige en wijsgeerige sedert ruim het vierde van een eeuw in Europa hebben plaats gehad, eenen voordeeligen of eenen nadeeligen invloed gehad op de ware verlichting in het godsdienstige en zedelijke van de volken van dat werelddeel; en wat mag men als gevolgen van dezelven, in die opzigten met reden verwachten?* KEMPER vond zich opgewekt, een antwoord op die gewigtige tijdvraag in te zenden; eenparig werd aan zijn verhandeling de hoogste goedkeuring geschonken. Na in het eerste deel breedvoerig te hebben aangewezen, dat het kenschetsende in de toenmalige strekking van den menschelijken geest gelegen was in de zucht naar de meest mogelijke vrijheid en zelfstandigheid, gepaard met de onbeperktste drift om in alles tot de eerste beginselen op te klimmen, was zijne verhandeling inzonderheid een betoog tegen het onmogelijke om tot het oude terug te keeren, maar ook een krachtige aanwijzing, dat alle vooruitgang afhankelijk is van hoogere verlichting en krachtiger zedelijkheid, en dat zonder die voorwaarden alle pogingen tot hervorming op teleurstelling uitloopen.

Terwijl KEMPER met allen ijver de algemeene beginselen verdedigde, die naar zijne overtuiging na de omwenteling behoorden gevolgd te worden, en het publiek van de toekomst het beste hoopte, waren er in 1813 enkelen, die de omwenteling afkeurden en daarvan weinig verwachtten. Wij mee-

Digitized by Google

nen drie van die personen hier met een woord te moeten vermelden, als bijdrage tot de kennis dier tijden.

De oudere broeder van GIJSBERT KAREL, de hoogst bebekwame maar zeer hartstogtelijke DIRK VAN HOGENDORP, dien wij vroeger meermalen in onze Schets op het staatstooneel zagen optreden, was, nadat hij, als te veel Franschgezind minister, van het hof van Koning LODEWIJK verwijderd was geworden, tot divisie-generaal bevorderd; hij deelde zeer in de vriendschap van den Keizer, die hem tot zijn adjudant en tot graaf benoemde. Sedert Junij 1813 uit het hoofdkwartier van Dresden, als gouverneur naar Hamburg gezonden, is hij door de publieke opinie beschuldigd van deel te hebben gehad aan het schandelijk gedrag, waardoor DAVOUST zich zoo berucht heeft gemaakt. DIRK VAN HOGENDORP verdedigde zich daartegen in eene memorie, die in de opgewonden stemming van 1814 weinig bijval vond. Hij oordeelde met vele Hollandsche militairen, dat zij tot de nieuwe orde van zaken in de Nederlanden niet mogten toetreden, zonder uit de krijgsdienst van Frankrijk ontslagen te zijn. Het Nederlandsch gouvernement nam, bij den indruk, dien het gebeurde van Hamburg hier te lande had gemaakt, zijn dienst niet aan. DIRK VAN HOGENDORP trad weder in dienst van den Keizer, toen deze van Elba was ontvlugt; hij bleef na den slag van Waterloo aanvankelijk te Parijs, vertrok later naar Brazilië, alwaar hij zich met ondernemingen van landbouw en nijverheid bezig hield en in 1823 overleed. Al miste DIRK VAN HOGENDORP geheel de vaderlandsliefde van zijnen broeder GIJSBERT KAREL en al was zijn gedrag in onderscheidene tijdvakken van zijn leven onstuimig en hartstogtelijk, uitstekende bekwaamheden en edele gevoelens, die in hem waren, mogen toch niet miskend worden. In de geschiedenis der koloniale hervorming is hij de eerste geweest, die de liberale beginselen verkondigd en voor die belijdenis geleden heeft.

De admiraal VER HUELL, met de verdediging der forten

Digitized by Google

aan den Helder belast, was even als DIRK VAN HOGENDORP van gevoelen, dat men de militaire dienst niet verlaten kon, voordat men van zijnen eed was ontslagen. Hij heeft zich aan den Helder staande gehouden tot in den aanvang van Mei 1814 en de forten niet overgegeven, dan nadat hij van den afstand van NAPOLEON onderrigt was en van LODEWIJK XVIII bevel tot overgave had ontvangen. Hij plaatste door de gedragslijn die hij volgde, zich lijnregt tegenover zijn Vaderland. In tijden van omwenteling moge het een moeijelijke vraag zijn, wanneer de tijd is gekomen, om zich van zijn eed, aan een vroeger gouvernement afgelegd, ontslagen te achten; bij het ophouden eener vreemde overheersching ontstaat een tweestrijd van pligten: de getrouwheid aan een eed vroeger afgelegd, en de pligt om zijn Vaderland te dienen. Wij hebben meer sympathie voor den admiraal KIKKERT, die in dien tweestrijd door de liefde tot zijn Vaderland zich liet bezielen; maar de geschiedenis moet de casuïstiek ter zijde laten; zij verhaalt slechts. VER HUELL begaf zich, na de forten aan den Helder overgegeven te hebben, met de Fransche troepen naar Parijs, daar de nieuwe Hollandsche regering te veel fierheid had VER HUELL te verzoeken in Nederlandsche dienst over te gaan, en de admiraal van zijne zijde te hooghartig was eene benoeming te verzoeken. De admiraal werd door de Bourbons in gunst aangenomen. Na den overgang van NEY tot NAPOLEON zocht hij LODEWIJK XVIII nog moed in te spreken; maar maakte toch in de honderd dagen zijne opwachting bij den teruggekeerden Keizer; hij weigerde echter met hem tegen Nederland en de bondgenooten te strijden en behield daardoor de gunst der Bourbons; hij werd later genaturaliseerd Franschman, was pair onder de Bourbons en onder LOUIS PHILIPPE en stierf den 25sten October 1845 in den ouderdom van 81 jaren. De Protestantsche leeraars, GRAND-PIERRE en F. MONOD, spraken lijkredenen op zijn graf uit, zoozeer had hij de achting der orthodoxen verworven. Ook VER HUELL is een

Digitized by Google

type van hetgeen een mensch met groote talenten onder gewigtige en afwisselende omstandigheden onder den invloed der eerzucht worden kan. Daar waar men, bij geheel andere staatkundige en godsdienstige beginselen, tot ongunstig oordeel gestemd wordt, mogen echter groote talenten en enkele edele karaktertrekken niet miskend worden.

Er was nog een ander groot Nederlandsch Staatsman, die geen deel aan de omwenteling van 1813 wilde nemen; het was de intendant-generaal van financiën GOGEL. In 1813 weigerde hij tot de nieuwe orde van zaken toe te treden en beriep hij zich op den eed als ambtenaar aan den Keizer gedaan. Hij rekende zich zelfs verpligt met de Fransche ambtenaren naar Frankrijk te moeten gaan. Behalve deze naauwgezetheid in de getrouwe handhaving van den ambtseed, waren er echter ook andere redenen, die den eerlijken GOGEL tegen de omwenteling ingenomen maakten. Hij was in zijne jeugd een sterk tegenstander van de oranje-partij en van de Engelschen geweest, en hij vreesde zeer dat de omwenteling de oude partijen zou doen herleven met den triomf van de oranje-partij, en dat Nederland geheel onder Engelschen invloed zou komen. Hij weigerde deel te nemen aan de omkeering, onder den hoogst ongunstigen indruk, dien hij van de woeste volksbewegingen te Amsterdam op 16 November ontving. Ook de pogingen om hem te doen toetreden tot de nieuwe orde van zaken, in de volgende dagen aangewend, bleven vruchteloos; hij vertrok den 27sten November naar Parijs en bleef aldaar, tot hij in Mei 1814 zijn ontslag verkreeg. Zoo GOGEL de Fransche overheersching afkeurde om de oorlogen door NAPOLEON gevoerd, hij had in het stelsel der Fransche administratie orde, erkenning van verdiensten en gelijke zorg voor al de ingezetenen zonder onderscheid lief, met die liefde tot zijn ambt, die zoo vele uitstekende administrateurs en officieren kenschetst. In Parijs maakte hij zich nog de illusie van een Hollandsche republiek met een algemeene vrije markt voor den handel; hij be-

Digitized by Google

droog zich in hetgeen mogelijk was. Toen in later jaren Koning WILLEM I van den bekwamen financier raad en voorlichting vroeg, vond hij hem ten volle bereid die te geven. De republikeinsche gevoelens van GOGEL in 1813 stonden geheel op zich zelve; zij werden zelfs niet openbaar; de publieke opinie voedde slechts vertrouwen voor nationale liberale beginselen met ORANJE aan het hoofd.

Hoe voldeed de regering daaraan tot op het oogenblik van het in werking treden van de grondwet?

Het *feitelijk* gevolg van de opdragt der souvereiniteit, voordat de grondwet ontworpen en aangenomen was, was dat de Prins bijna vier maanden de onbeperkte souvereine magt heeft uitgeoefend.

De regering aangevangen door het *Algemeen bestuur* en voortgezet door den Souvereinen Vorst, is, op een paar uitzonderingen na, die minder aan den Vorst dan aan zijne staatsdienaars zijn toe te schrijven, zeer liberaal geweest, wanneer men de regtvaardigheid in acht neemt om de besluiten te beoordeelen naar hunne dagteekening.

Het algemeen beginsel was om zoo spoedig mogelijk de wetgeving te ontfranschen van hetgeen zij in de volksopinie meest aanstootelijk had. Nadat het algemeen bestuur de proclamatie van 21 November had uitgevaardigd, waarbij alle ambtenaren van den eed aan het Fransche bestuur gedaan ontslagen waren, volgde den 22en eene proclamatie om overal provisionele regeringen tot stand te brengen, waar de ambtenaren zich verwijderd hadden, — den 23en eene proclamatie ter inzameling van giften voor het Vaderland, — den 28en een besluit dat de belastingen provisioneel zouden worden geheven. Na de benoeming van FALCK tot secretaris van het algemeen bestuur, op aandrang van KEMPER, volgde den 29en November de benoeming van onderscheidene commissarissen generaal, als van: CANNEMAN voor de finantiën, H. VAN STRALEN voor binnenlandsche zaken, BEN-

Digitized by Google

TINCK VAN BUCKHORST voor oorlog, HOYNCK VAN PAPENDRECHT voor policie. Den 1en December werd bepaald, dat niet langer regt zou gesproken worden in naam des Keizers, maar in naam der Hooge Overheid; — den 4en December werden eenige provisionele bepalingen omtrent het onderwijs genomen en daarbij werden de benaming van Keizerlijk en het gebruik der Fransche taal afgeschaft, terwijl op den 6en December de Souvereine Vorst, bij de aanvaarding van het bestuur, de handelingen van het voorloopig algemeen bestuur goedkeurde, waaronder ook de benoemingen der commissarissen-generaal als secretarissen van staat. De Vorst zelf benoemde nog GIJSBERT KAREL VAN HOGENDORP als zijn secretaris van staat voor de buitenlandsche zaken en C. VAN DER HOOP tot secretaris voor de marine, terwijl CORNELIS FELIX VAN MAANEN als president van het Hoog-geregtshof met de hoofdleiding der zaken voor de justitie belast bleef.

Op denzelfden dag waarop de Souvereine Vorst de regering aanvaardde, werd de regie van den tabak vervallen verklaard. Den 7en December werd het gewigtige besluit genomen, waardoor de heffing der convooijen en licenten (de in- en uitgaande regten) op den ouden voet hersteld en de Fransche wetgeving omtrent dit onderwerp afgeschaft werd, op voorstel van CANNEMAN, in het algemeen belang van den Hollandschen zeehandel. Het besluit van 11 December 1813, houdende bepalingen ten aanzien der lijfstraffelijke regtspleging, is in de geschiedenis onzer wetgeving berucht geworden, door den langdurigen vruchteloozen strijd, die gevoerd is voordat dit provisionele besluit is ingetrokken. Het ruim veertigjarig bestaan van dat besluit moge inderdaad eene schande genoemd worden voor ons Vaderland, de regtvaardigheid vereischt toch, dat ook dit besluit beoordeeld worde volgens zijne dagteekening. De guillotine was, door de herinneringen die zij opwekte, bij ons gehaat, de lijfstraffen waren toen nog niet, zooals later, in

Digitized by Google

de publieke opinie afgekeurd, — en wanneer men nu de bepalingen omtrent galg, geeseling en brandmerk die later zooveel aanstoot gegeven hebben, uitzondert, zoo moet aan den anderen kant erkend worden, dat het besluit zeer doeltreffende transitoire bepalingen inhield, en dat art. 12 aan den Nederlandschen regter eene bevoegdheid gaf tot strafverzachting, als in geen ander toenmalig wetboek werd gevonden. Bij de tegenwoordigheid van den vijand op ons grondgebied, werd tegenover kwaadwilligen aanvankelijk nog een algemeene commissaris van policie noodig gekeurd; de geheime policie werd in beginsel vernietigd. Het Fransche stelsel der binnenlandsche paspoorten werd afgeschaft en het paspoort alleen als een middel van bescherming behouden in den nog voortdurenden tijd van oorlog. Den 15^{en} December werden Brabant en Zeeland weder met ons Vaderland vereenigd. Den 20^{en} December werd een reglement van algemeene volkswapening, landstorm en landmilitie vastgesteld. Den 21^{en} werd de commissie tot ontwerping eener grondwet benoemd; den 23^{en} een breedvoerig reglement vastgesteld op het heffen van stedelijke en plaatselijke belastingen, terwijl op dienzelfden dag de belastingen werden uitgeschreven, die gedurende het jaar 1814 zouden worden geheven. In vele opzigten werd door CANNEMAN het stelsel van zijnen vriend en gewezen chef GOGEL gevolgd. In het begin van Januarij brak de veepest in de provincie Utrecht uit. De secretaris van de commissie van landbouw WTTEWAALL, later hoogleeraar te Leiden, bragt een rapport uit: dat door dadelijke afmaking tegen schadeloosstelling en door strenge afsluiting de verspreiding alleen zou kunnen worden gestuit en dat daartoe een crediet noodig was. De secretaris van staat voor de binnenlandsche zaken, VAN STRALEN, vereenigde zich er mede, en den dag, volgende op dat rapport, werd reeds bij besluit van den Souvereinen Vorst de maatregel goedgekeurd en het crediet verleend. De vrucht van dien maatregel bleef niet achter. Den 18^{en} Januarij werd eene commissie, onder

Digitized by Google

presidium van VAN DER DUIJN benoemd, waarin de hoogleeraren TOLLIUS, KEMPER en VAN LENNEP zitting hadden, tot het ontwerpen eener organisatie van het hooger onderwijs. Den 24en Januarij kwam tot stand een besluit, houdende bepalingen omtrent den boekhandel en den eigendom van letterkundige werken. Uit overweging, dat de Fransche wetgeving de strekking had de vrijheid der drukpers volkomen te onderdrukken en den voortgang der verlichting te beletten, ten eenenmale strijdig met de liberale denkwijze, waarop elk regtgeaard Nederlander den hoogsten prijs stelt, werd daarbij als hoofdbeginsel aangenomen, dat ieder, onder verantwoordelijkheid voor hetgeen hij schreef, drukte of uitgaf, volkomen daarin vrij was, en dat alleen indien de schrijver niet bekend was, de drukker verantwoordelijk zou zijn. Bij besluit van den 29sten Januarij werden vastgesteld voorzieningen betreffende het geneeskundig toevoorzigt. Bij besluit van 2 Februarij werd de Hollandsche gulden als nationale standpenning hersteld; bij dat van 10 Februarij werd het toezigt op de policie aan den procureur-generaal bij het Hoog geregtshof opgedragen, waardoor ook de instelling der Fransche geheime policie geheel verviel. Bij besluit van den 18en werden bepalingen gemaakt omtrent de plaatselijke begrootingen, waardoor de gemeentebesturen meerdere zelfstandigheid verwierven, dan zij onder het Fransche Keizerrijk hadden gehad. Bij besluit van 20 Maart 1814 werd de wet van 3 April 1806 op het lager onderwijs weder *geheel* in werking gebragt.

Uit deze dorre opgave blijkt genoegzaam, dat het bestuur ijverig in nationalen zin werkzaam was.

De provisionele toestand had echter ook zijn eigenaardige bezwaren. Daar vóór de invoering der grondwet de wetgevende en de regerende magt in den persoon van den Souvereinen Vorst vereenigd waren, werd het onderscheid tusschen *Besluiten* en *Wetten* niet in acht genomen, en later is deze verwarring, ook na de invoering van de grondwet,

Digitized by Google

blijven voortduren. De regering handelde zonder naauwkeurig acht te geven, welke beginselen bij de grondwet zouden worden vastgesteld, en van daar reeds vroegtijdig een ingrijpen in zuiver kerkelijke zaken: — het uitschrijven van eenen biddag, — het aanbevelen der Evangelische gezangen tot kerkelijk gebruik enz.

Daarbij ontbrak het ook niet aan enkele zeer kleingeestige en reactionaire maatregelen, genomen ter wille van de gehechtheid van bijzondere personen aan oude gebruiken en belangen. Het zoo nuttige Keizerlijke decreet, houdende verbod van begraven in de kerken, werd bij besluit van 22 December 1813 geschorst. Op aandrang van den Souvereinen Vorst, wien men vele verzoeken deed, werd, bij eene circulaire van 14 Maart 1814, voorgeschreven, dat de ambtenaren bij de finantiële administratie, die in 1795 van hun ambt ontzet waren, bij voorkeur zouden geplaatst worden, even als bij het leger vele militairen, die gedurende twintig jaren niet meer gediend hadden. Men verwarde bijzondere consideratiën met de eischen van een goede dienst, waardoor bekwame hoofd-ambtenaren en hoofd-officieren belemmerd werden in hunne directie, terwijl de voorkeur aan enkelen geschonken, het vermoeden van eenen triomf van de voormalige oranje-partij deed veld winnen, hetgeen de regering weder zocht weg te nemen door gunstbetoon aan personen, die tot de patriotsche partij behoord hadden; en dit deed weder de oude oranje-gezinden klagen, dat de Vorst zijne vrienden vergat. Bovenal meenden velen den invloed der oude aristocratie te erkennen in het besluit van 26 Maart 1814, waarbij, drie dagen voordat de nieuwe grondwet van kracht zou zijn, de heerlijke regten gedeeltelijk werden hersteld.

Soortgelijke gebreken heeft men altijd te verwachten, wanneer de lagere staatsmanskunst nog niet geheel veroordeeld is door edeler regeringsbeginselen.

In het algemeen was echter de regering vóór 1 April 1814

Digitized by Google

liberaal. Wij ontvingen eene vrijzinnige wetgeving omtrent de drukpers en de grondslagen van een liberaal hooger onderwijs, voordat de grondwet van 1814 was ingevoerd.

In het volgend hoofdstuk zullen wij zien, welke de staatsregtelijke beginselen waren, die in de Commissie voor de grondwet ter sprake kwamen, — hoe die grondwet werd aangenomen — en wanneer zij door eene nieuwe werd vervangen.

Digitized by Google

HOOFDSTUK XVIII.

Onderscheidene inzigten in de Commissie tot ontwerping der Grondwet. — Restauratie van het oude. — VAN HOGENDORP, VAN LIJNDEN. — Handhaving der nieuwe beginselen onder het monarchaal gezag. — ELOUT, ROËLL, VAN MAANEN. — Anti-theoretische geest. — De adel. — Discussie over de Staten in de provinciën. — Staats-godsdienst. — Memorie van KEMPER tegen het ontwerp. — Bepaling van de wijze van aanneming der Grondwet. — Vergadering der Notabelen te Amsterdam. — Aanspraak van VAN MAANEN. — Stemmen tegen de Grondwet. — Aanspraak van VAN NAGELL. — Bestuur en wetgeving na de Grondwet van 1814.

De geschiedenis onzer grondwet mag niet enkel zijn die van de onderscheidene artikelen: hoe zij uit andere artikelen van vroegere staatsregelingen zijn overgenomen. Deze geheel formele vergelijking der artikelen, ofschoon zij ook haar groot nut heeft, omvat niet de geheele geschiedenis der grondwet. Zij moet eene aanwijzing behelzen van de onderscheidene politieke beginselen, die in haar zijn opgenomen. Zoodanige geschiedenis ontbreekt nog, ofschoon de bouwstoffen, op zeer weinige na, voorhanden zijn.

De Commissie, door den Souvereinen Vorst voor het ontwerpen der constitutie benoemd, bestond uit de beide leden van het algemeen bestuur, G. K. VAN HOGENDORP en F. A. VAN DER DUIJN, en uit een aantal leden uit onderscheidene provinciën gekozen. Voor het grootste gedeelte schijnen zij aangewezen te zijn door VAN HOGENDORP. Meest

Digitized by Google

allen waren oud-regenten, die vóór 1795 in gewigtige betrekkingen waren geweest en van welke de meesten de jaren 1797—1813 buiten ambtsbediening, ja buiten staatsbemoeijing hadden doorgebragt. Het oudste lid, W. C. H. VAN LIJNDEN VAN BLITTERSWIJK had den Prins VAN ORANJE in 1779 als eerste Edele in Zeeland vertegenwoordigd, en thans reeds den leeftijd van boven de zeventig jaren bereikt. Op hem volgde in ouderdom H. W. Baron VAN AYLVA, Heer van Waardenburg, Neerijnen en Warmenhuizen. Vóór 1795 was hij Grietman en lid van de Staten-generaal en van onderscheidene gezantschappen; onder het Staatsbewind was hij op nieuw als lid van het wetgevend ligchaam opgetreden, maar aan het Fransche bewind had hij geen deel genomen. A. J. C. LAMPSINS behoorde tot eene oude regenten-familie in Zeeland, bekend doordat zijne voorouders de zeereeders waren, voor wie MICHIEL ADRIAANSZOON DE RUYTER als koopvaardijkapitein gevaren had. AEBINGA VAN HUMALDA, W. A. SCHIMMELPENNINCK VAN DER OYE en W. R. TUIJL VAN SEROOSKERKEN VAN ZUILEN hadden vóór 1795 in de Staten-generaal gezeten voor Friesland, Gelderland en Utrecht. T. C. VAN HEERDT was vóór 1795 lid der Staten van Overijssel geweest en had den Prins op zijne reizen buiten het Vaderland vergezeld. C. T. ELOUT en W. F. ROËLL hebben wij vroeger reeds in onze Schets vermeld. ROËLL had geene bediening onder het Fransche bestuur aanvaard, ofschoon hij door zijne vroegere betrekkingen zich nog eenigzins gebonden oordeelde. ELOUT had, na zijn verblijf te Parijs, in de commissie van 1810 geen andere betrekking met het Fransch gouvernement gehad, dan dat hij een pensioen als oud lid van den Raad van State trok. Zoowel ROËLL als ELOUT hadden gemeend zich in de eerste dagen onzijdig te moeten houden, ofschoon zij geheel de nationale beginselen waren toegedaan en met volle overtuiging tot de nieuwe orde van zaken toetraden, toen een wettig bestuur hen van hunnen eed ontsloeg. OCKER RE-

Digitized by Google

PELAAR ontmoette in de Commissie tot grondwetsherziening CORNELIS FELIX VAN MAANEN, die als fiscaal bij het geregtshof het proces tegen hem gevoerd had. Zoo het met de bedoelingen van de oranjegezinde oud-regenten weinig strookte, dat VAN MAANEN medelid der Commissie was, hij was, als belast met de justitiële zaken, zoozeer geroepen bij de ontwerping der grondwet advies te geven, dat de Souvereine Vorst hem als lid wenschte. Het eenige Roomsch Katholieke lid was HONDEKEN HEERKENS, raadsheer in het Hoog-geregtshof, benoemd op aandrang van FALCK, die meende, dat hij aan de dubbele behoefte aan een lid van de R. K. godsdienst en aan een Groninger voldeed; daar echter de Groningers meenden, dat zij in de Commissie te weinig vertegenwoordigd waren, werd zij later, nadat de zittingen reeds begonnen waren, nog aangevuld met G. W. VAN IMHOFF, een naam, die op de oude regeringslijsten zeer bekend was. Tot secretaris werd aangesteld Mr. R. METELERKAMP.

Een overwegenden invloed op de grondwet van 1814 is uitgeoefend door VAN HOGENDORP, die met algemeene stemmen tot voorzitter werd benoemd en ten wiens huize — hij leed voortdurend aan podagra — de bijeenkomsten der Commissie van 27 December 1813 tot 2 Maart 1814 zijn gehouden.

In het Besluit van den Souvereinen Vorst was reeds aan de Commissie aanbevolen, gebruik te maken van de *Schets voor eene grondwet*, door VAN HOGENDORP opgesteld, van welke *Schets* een kort uittreksel vervaardigd was, onder het opschrift: *Algemeene gronden van de constitutie*, hetgeen de president nevens de *Schets* ter tafel van de Commissie bragt.

Uit al deze stukken blijkt, dat VAN HOGENDORP bedoelde een restauratie van den vroegeren regeringsvorm, — niet echter van den vroegeren vóór 1795, met eenen erfelijken Stadhouder over alle provinciën, — maar de herstelling van éene vorstelijke regering over al de zeventien provinciën, terwijl

Digitized by Google

de vereeniging van de Nederlanden en België reeds toen bij enkelen in het vooruitzigt was; met eenheid van wetgeving over al de gewesten, als Staten van één Rijk. De drie eerste artikelen van de *Algemeene gronden* luidden:

1. Een souverein Vorst, — fundamentele wetten, — Staten-Generaal en Provinciaal tot bewaarders van die wetten.

2. De Vorst doet eerst den eed op de fundamentele wetten en ontvangt dan de huldiging van de Staten-Generaal en Provinciaal.

3. 's Lands overoude constitutie, zooals die was vóór de Republiek en veelal behouden is onder de Republiek, te herstellen, gezuiverd van alle gebreken en gewijzigd door al wat ondervinding, voorbeelden en verlichting te dien einde aanbieden.

Onder de verdere algemeene gronden werd voorgedragen: enkele regten van den Souvereinen Vorst en de Staten-generaal terwijl omtrent de zamenstelling van de provinciale Staten het volgende grondbeginsel werd gesteld:

Zij bestaan uit edelen en steden, omdat deze zamenstelling zich verliest in den nacht der tijden; omdat de Nederlanden groot, magtig en rijk geworden zijn onder dezelve, eeuwen lang vóór de Republiek, meer dan twee eeuwen onder de Republiek, en dat alles hoe langer hoe meer is vervallen en verloren gegaan van den dag af aan, dat deze grondzuilen van het Nederlandsch politiek aanwezen hebben moeten plaats maken voor afgetrokken denkbeelden en de metaphysiek van nieuwerwetsche staatkundige theoriën.

Ten opzigte van de regterlijke instellingen werd als hoofdbeginsel voorgedragen:

Bij deze inrigting: de oude eerwaardige instellingen, — en ook hierin den geest der nieuwigheden, die ons land bedorven heeft, zooveel mogelijk uit te roeijen.

Voor het hoofdstuk godsdienst werd voorgesteld:

Volmaakte vrijheid van consciëntie en onderhoud van de Gereformeerde Kerk van den Staat in de zeven Nederlanden, en van de Roomsche godsdienst in de tien Nederlanden.

Met deze *algemeene gronden* kwamen geheel overeen vele bepalingen in de *Schets*, als: de bevoegdheid aan den Souvereinen Vorst gelaten om voor een vierde van de afgevaardigden der Sta-

Digitized by Google

ten-generaal het lidmaatschap òf erfelijk te maken òf hen voor hun leven aan te stellen (art. 24); — de opdragt van het beleid der vergadering van de Staten-generaal aan eenen raadpensionaris, voor den tijd van vijf jaren te benoemen, met den rang en eene jaarwedde van een minister (art. 35—38); — de Staten der provinciën en landschappen blijven op den ouden voet (art. 39); — de Souvereine Vorst vermag in elke provincie, naar de oude gewoonten van de Nederlanden, een stadhouder aan te stellen (hetzelfde art. 39); — de adel en ridderschappen in de provinciën blijven op den ouden voet en de stedelijke regeringen blijven mede op den ouden voet; tevens worden in alle steden weêr ingevoerd de aloude Nederlandsche kiezers-collegiën (art. 40); — in alle steden blijven het ambt van hoofdschout en de schepensbanken, hoe dezelve ook in onderscheidene steden heeten mogen, op den ouden voet (art. 44); — te platten lande worden alle de ambachtsheerlijkheden en andere geregten, hoe dezelve in de onderscheidene provinciën ook heeten mogen, op den ouden voet hersteld (art. 45); — voor de criminele justitie blijven de oude vierscharen te platten lande (art. 46). — de hoven-provinciaal blijven op den ouden voet (art. 47).

Deze beginselen, waarnaar zooveel zou hersteld worden, aangedrongen door de vrij uitvoerige toelichtende memorie, onder den naam van: *Aanmerkingen op het ontwerp eener grondwet*, moesten uit den aard der zaak tegenstand ontmoeten bij die leden van de Commissie, die in de laatste 17 jaren in ambtelijke bediening geplaatst, niet vreemd waren gebleven aan de ontwikkeling der staatsinstellingen en het nut van een krachtig centraal gezag bij ervaring meenden geleerd te hebben.

Men besloot bij den aanvang, even als van ouds, elke zitting te openen met een formulier-gebed. Men stelde verder vast, te stemmen naar den ouderdom der leden; en daar nu de oud-regenten ouder in jaren waren dan de mannen, die onder de laatste besturen tot ontwikkeling waren geko-

Digitized by Google

men, geschiedde het meermalen, dat de oppositie tegen de oude foederative beginselen eerst een aanvang nam bij ELOUT, aan wien zich dan ROËLL, VAN MAANEN en VAN DER DUIJN meestal aansloten.

VAN HOGENDORP stelde voor, zijne *Schets* tot grondslag te nemen; VAN MAANEN meende, dat er groote beginselen waren, die vooraf dienden besproken te worden, zooals: het meer of min beperkte van de Souvereinitieit van den Vorst, — de aard en de inrigting van de groote landsvergadering; — de zamenstelling der provinciale Staten, tegen wier herstelling op den ouden voet hij zich ten sterkste verklaarde, als welke weder zoude leiden tot foederative denkbeelden, die met den aard eener souvereine regering van een Vorst onbestaanbaar waren.

ROËLL vereenigde zich met die gevoelens. Hij had uit de *Algemeene gronden* opgemerkt, dat men van het beginsel had willen uitgaan: *als van ouds;* hij merkte aan, dat hij de geheele *Schets* nog niet gelezen had en derhalve nog niet kon beoordeelen, in hoeverre men alleen het goede van het oude behouden had; maar dat hij de uitdrukking: *als van ouds* zeer onbestemd vond, daar de toestand van vóór 1572 aan de meesten onbekend was; — dat de Commissie zich op het standpunt moest plaatsen van eene geheel nieuwe constitutie te maken; — dat hij, in het oude veel goeds vindende, gaarne tot behoud daarvan wilde medewerken, voor zooveel het overeenkomen zou met de gronden, waarop eene nieuwe staatsregeling zou berusten, en welke gronden naar zijne overtuiging waren:

1°. dat de constitutie naar den geest der natie werd ingerigt;

2°. dat zij niet met de heerschende begrippen van Europa in strijd was; en

3°. dat zij in klem en veerkracht gelijk zou staan met die der omliggende Staten.

ELOUT was deze zelfde gevoelens toegedaan en wenschte, dat men eerst eenige algemeene beginselen zou vaststellen. VAN HOGENDORP antwoordde daarop: 1°. "Wij moeten de oude

Digitized by Google

"constitutie verbeteren, niet omverwerpen. De leer der "theoriën heeft ons ongelukkig gemaakt; wij moeten tot de "ondervinding terugkeeren. De natie begeert reikhalzend "naar het oude terug te keeren, voor zooveel het nog be- "staanbaar is; wanneer men het oude niet vrijwillig terug "geeft, zou het volk er luidkeels om vragen; — 2°. dat "hij de woorden gebruikt had: *als van ouds*, omdat zij zoo "in de tractaten voorkwamen, en dat in de reglementen zou "kunnen opgehelderd worden, wat daaronder te verstaan "was; — 3°. dat er wel aanmerkelijke veranderingen in de sta- "tenregering moest worden gebragt, maar dat de Staten zelve "daarin moesten toestemmen." Ofschoon deze gevoelens door ELOUT, VAN MAANEN en ROËLL op nieuw krachtig bestreden werden, werd toch met meerderheid van stemmen besloten, dat de *Schets* als leidraad zou worden aangenomen, met dien verstande echter, dat geen artikel definitief zou worden vastgesteld, alvorens ook het laatste artikel was behandeld. Voorts werd nog beslist, dat aan den Souvereinen Vorst mededeeling zou gedaan worden van de discussiën in de Commissie. Het blijkt echter dat de Prins slechts op zeer enkele ondergeschikte punten invloed heeft uitgeoefend, zooals bijv. op het besluit, dat van den titel van den Vorst niets in de grondwet zou gezegd worden, omdat dit van de vreemde mogendheden zou afhangen.

Onder de groote beginselen der omwenteling van de vorige eeuw behoort in de eerste plaats genoemd te worden de regtsgelijkheid, die zij invoerde. Zij schafte alle adelijke titels en privilegiën af, en ofschoon NAPOLEON de adelijke titels weder had ingevoerd, was hij in zooverre getrouw aan de beginselen der gelijkheid gebleven, dat hij aan adelijke personen geene politieke voorregten had verleend. VAN HOGENDORP deed opmerken, dat de bedoeling van de artikelen der *Schets* was, om den adel niet te maken een adel alleen bij brieven, maar een adel als deel van politieke ligchamen, en dus met regten en verpligtingen. VAN LIJNDEN wenschte dat de

Digitized by Google

edelen die regten slechts zouden uitoefenen bij bezit van goederen, zoo al niet van riddermatige goederen. Het behoud van den adel en de politieke regten der adelijken vonden in de Commissie in het algemeen geen tegenstand, maar wel twee beginselen daarover in VAN HOGENDORP'S *Schets*. Tegen de bepaling dat de Souvereine Vorst aan edelen erfelijk het lidmaatschap der Staten-generaal zou kunnen opdragen, verklaarden zich bijna allen, ook VAN AYLVA, HUMALDA en VAN LIJNDEN, welke laatste opmerkte, dat een zoon, die een gek was, nooit in de staatsbetrekking door zijn vader bekleed, moest kunnen geroepen worden. ELOUT wilde geene erfelijkheid van het lidmaatschap in eene familie, maar wel in den stand des adels. Ook ROËLL verklaarde zich tegen erfelijke waardigheden en liet alleen erfelijke titels toe, en in dien geest werd besloten.

Het tweede punt omtrent den adel, dat tegenkanting ondervond, betrof den provincialen adel, blijkbaar in de provinciale ridderschappen en in het aandeel, dat deze in de zamenstelling van de Staten der provinciën volgens de *Schets* zouden hebben. Inzonderheid ROËLL en VAN MAANEN betoogden dat, bij de eenheid van het Rijk, er slechts één ridderschap zou behooren te zijn. De eerste stelde voor, dat de provinciale Staten bij de benoemingen van leden der Staten-generaal een vierde der te verkiezen leden uit de leden der algemeene ridderschap zouden benoemen. Voor een afzonderlijke vertegenwoordiging van de ridderschappen in een hoogerhuis verklaarde zich geen der leden; algemeen was men van gevoelen, dat er slechts ééne Kamer der Staten-generaal moest zijn, waar edelen en burgerstand elkander zouden ontmoeten. De oud-regenten waren echter zeer aan de oude ridderschappen in de provinciën gehecht, en met 8 tegen 5 stemmen werd beslist, dat een algemeene ridderschap geen punt van verdere overweging zou uitmaken, waardoor het plan van ROËLL niet in discussie kwam.

De tegenstand van de meer monarchaal constitutionele le-

Digitized by Google

den der Commissie tegen de oude foederalistische beginselen van VAN HOGENDORP vertoonde zich het eerst helder bij de artikelen over de regten van den Souvereinen Vorst, en inzonderheid bij de voorgedragene bepaling dat de Souvereine Vorst ook ingehuldigd zou worden door de provinciale Staten. VAN MAANEN, gelijk in alle hoofdpunten betreffende het centraal gezag ondersteund door ROËLL en ELOUT, oordeelde zoodanige inhuldiging door de provinciale Staten niet noodig, nadat de Vorst, na de inhuldiging, bij de Staten-generaal den eed had afgelegd. VAN HOGENDORP stond er op, dat zulks geschieden zou door de provinciën als oudtijds en uitte bij die gelegenheid het gevoelen: dat men alles zoo zacht mogelijk moest uitdrukken om den overgang bijna niet te doen gevoelen; waarop ROËLL dit ten sterkste bestreed en beweerde, dat men de menschen niet door woorden moest paaijen, maar alles integendeel zoo helder mogelijk uitdrukken, opdat de waarheid er niet onder zou lijden. De Staten der provinciën moesten geheel iets anders zijn, dan de oude Staten waren geweest. Men kwam, gelijk meermalen, tot een vergelijk. Het laatste lid van art. 3 der *Schets*, dat de Vorst zou ingehuldigd worden door de Staten-generaal en provinciaal werd in dier voege gewijzigd, dat de inhuldiging door de Staten-generaal zou gebragt worden ter kennis van de Staten der provinciën, die hunne hulde aan den Vorst zouden brengen in een vast formulier, afwijkende van het inhuldigings-formulier voor de Staten-generaal voorgeschreven.

Belangrijk waren de discussiën omtrent het regt aan den Vorst opgedragen, om tractaten te sluiten en oorlog te voeren, waarbij, nadat VAN HOGENDORP op Engeland gewezen had, REPELAER opmerkte, dat de Koning van Engeland de magt bezat het parlement te ontbinden, wanneer de gelden niet werden toegestaan, en VAN MAANEN meende dat het gemis dier bevoegdheid een leemte in het ontwerp was. "Welke zal de positie voor een Vorst zijn," zeide hij, "als "door den tijd factiën ook in de Staten-generaal ontstaan?

Digitized by Google

VAN HOGENDORP antwoordde daarop: "dat daarvoor niet te "vreezen was na de gelegde beginselen van liefde en ver- "trouwen." VAN MAANEN voerde nog aan, dat de Staten-generaal de gelden moesten toestaan, wanneer de Vorst van zijn regt gebruik maakte om oorlog te verklaren en voegde er bij, dat een beroep op Engeland voor ons niet gold, omdat daar een tegenwigt tegen de inbreuken op 's Konings gezag was bij de hooge aristocratie, terwijl de *regering* bij ons alleen moest zijn bij den Vorst, en dat alleen de wetgevende magt door hem met de Staten-generaal moest worden gedeeld.

Tegen de bepaling: "dat de Vorst daden van souvereini- "teit zoude plegen in den Raad van State", merkte ROËLL op, dat de uitdrukking onduidelijk was, daar het onzeker zou zijn, eensdeels of bij alle daden van souvereiniteit de Raad van State zou gehoord worden, anderdeels of de Vorst in de vergadering zelf zijne beslissingen zou vaststellen. Op de aanmerking van VAN HOGENDORP, dat alleen daden van wetgeving bedoeld werden en dat niets belette, dat de Vorst in de vergadering zou zijn, werd het artikel, behoudens kleine veranderingen, aangenomen.

Na het genomen besluit, de *Schets* van VAN HOGENDORP als leidraad te volgen, hadden er geene algemeene beraadslagingen plaats over het kiesstelsel voor de Staten-generaal.

In het algemeen was de Commissie hier zeer oligarchisch. VAN LIJNDEN oordeelde dat eene bepaling van het getal leden der Staten-generaal naar de bevolking een te democratisch beginsel was, maar dat het getal naar de Provinciën moest worden bepaald, en dat de vergadering niet te talrijk moest zijn. Zijn voorstel om de benoeming van de leden der Staten-generaal niet aan de Staten in de provinciën, maar de eerste maal aan den Koning op te dragen, vond niet alleen bijval, maar VAN AYLVA stelde zelfs voor, dat ook voor het vervolg de leden van de Staten-generaal uit eene nominatie

Digitized by Google

van de provinciale Staten door den Vorst zouden benoemd worden. Dit voorstel vond ondersteuning bij VAN IMHOFF en VAN MAANEN, die daardoor den invloed van den Vorst verhoogen wilden.

Niet alleen de verkiezing naar de bevolking, maar een groot getal leden in de Staten-generaal keurden de oud-regenten af. Zij wenschten liever een kleiner getal. ELOUT daarentegen ijverde voor eene eenigzins talrijke vergadering, als een tegenwigt tegen den provincialen geest. Men meende algemeen geene gegoedheid als vereischte van verkiesbaarheid te moeten stellen, op de aanmerking VAN HOGENDORP, dat de Staten wel aanzienlijke lieden zouden zenden, en als er eens een bekwaam ongegoed man werd gezonden, zou hij zeker tot sieraad zijn.

Niet minder belangrijk waren de overwegingen omtrent de regten der Staten-generaal. In de *Schets* van VAN HOGENDORP was, in art. 29, voorgedragen: dat de Staten-generaal hunne toestemming zouden geven tot alle de uitgaven, op eene voordragt van den Souvereinen Vorst, maar dat zij zelven de middelen zouden aanwijzen om daarin te voorzien. VAN HOGENDORP verdedigde dit voorstel, door aan te toonen, dat ook oudtijds de Staten altijd de middelen hadden aangewezen, en op de aanmerking van ROËLL en ELOUT, dat het zeer onpractisch was aan eene vergadering de voordragt der middelen over te laten, meende de president in het midden te moeten brengen, dat de ministers en staatsraden toch wel meestal tevens leden der Staten-generaal zouden zijn; dit gevoelen werd echter door de andere leden zeer bestreden, zoodat tengevolge van de beraadslagingen het eigentlijke punt onbeslist werd gelaten, in dier voege echter, dat een voordragt der middelen door den Souvereinen Vorst niet werd uitgesloten.

Over de openbaarheid van de handelingen der Staten-generaal werd niet gesproken; bij de herinnering aan het vertegenwoordigend ligchaam der staatsregeling van 1798 scheen dit gevaarlijk. VAN LIJNDEN meende zelfs de bepaling, in

Digitized by Google

art. 30 van de *Schets*, dat het finantiëel verslag door den druk publiek zou gemaakt worden, te democratisch en wilde dat het alleen aan de provinciale Staten zou worden medegedeeld; en alle leden stemden met hem in, tot op ELOUT, die opmerkte, dat men in Engeland het in alle couranten mededeelde en dat de liberaliteit in Engeland geen kwaad had gedaan; VAN MAANEN verklaarde zich zeer stellig tegen de mededeeling aan de provinciale Staten, daar dit een kwade brug zou leggen voor een verkeerden provincialen invloed, en wenschte dat het finantiëel verslag in de *Staats-courant* zou geplaatst worden. Er werd echter bij meerderheid besloten, van het publiek maken van het verslag in de grondwet niet te spreken, maar dit aan den Vorst en de toekomstige Staten-generaal over te laten.

Zeer levendig waren de beraadslagingen over het ambt van Raadpensionaris, gelijk het in de *Schets* werd omschreven. ELOUT, ROËLL en VAN MAANEN bestreden het krachtig. ROËLL vreesde zelfs, dat wanneer een vijfjarige raadpensionaris mogt benoemd worden, met zulk eene uitgestrekte bevoegdheid, wel eens een twist als tusschen OLDENBARNEVELT en den Stadhouder zou kunnen hernieuwd worden. De discussie had het gevolg, dat VAN ZUYLEN, VAN AYLVA, HUMALDA en VAN HEERDT zich aan de zijde der bestrijders schaarden, waarbij echter VAN MAANEN het gevoelen voorstond, dat aan den eenjarigen president der Staten generaal gedurende zijne functiën een ministers-tractement moest gegeven worden om zijn aanzien te vermeerderen. Niet weinig werkte, volgens een der leden, tot verwerping der voorgedragene bepaling omtrent het ambt van Raadpensionaris mede, de waarschijnlijkheid van tot de bedoelde functiën een man benoemd te zien, wiens uitgebreide kennis van 's Lands belangen, warme vaderlandsliefde en beproefde trouw, door alle leden naar waarde geschat werden, doch wiens regeerziek karakter, verregaande vooringenomenheid met eigene denkbeelden en stroeve omgang bij sommigen de vrees inboe-

Digitized by Google

zemden van weldra de botsing te zullen zien ontstaan, waartoe het ontwerp de strekking scheen te hebben. Dat die man de ontwerper zelf was, liet zich gereedelijk gevoelen, en het was dan ook niet te verwonderen, dat hij zoo lang mogelijk aan het geliefde denkbeeld bleef vasthouden en het eindelijk, niet dan zijns ondanks, varen liet.

De beraadslagingen over het hoofdstuk betreffende de Staten der provinciën deed de tegenstelling van unitarisme en foederalisme weder zeer uitkomen. Inzonderheid ELOUT, ROËLL en VAN MAANEN waren voor het weglaten van de woorden: *oude voet* enz., die in de *Schets* voorkwamen, ROËLL meende zelfs dat het woord *Staten* niet gebruikt moest worden: "De "naam van *Staten* kan oude denkbeelden doen herleven, thans "zouden die Staten toch geheel iets anders zijn dan vroeger." VAN HOGENDORP gaf dit wel gedeeltelijk toe, maar deed op nieuw opmerken, dat men alles zoo beleefd mogelijk moest uitdrukken; dat hij den naam wilde doen behouden, omdat dit misschien aan velen aangenaam zou zijn; waartegen ROËLL weder aanvoerde: dat dit zou kunnen gelden, wanneer men verbeteringen wilde maken in eene constitutie die bestond; — maar dat dit niet het geval was, wanneer men een nieuwe constitutie maakte; hij wilde geen dwalingen doen ontstaan, door aan geliefkoosde denkbeelden toe te geven; hierin werd hij door VAN MAANEN krachtig ondersteund, die opmerkte, dat aan den geest om het oude terug te hebben vooral geen voedsel mogt gegeven worden. Ten opzigte van het gezegde van den president, dat men bij veranderingen de pil eenigzins vergulden moest, stelde hij het dilemma; dat òf de zucht tot behoud zoo groot was dat er geene aanleiding bestond om het publiek te paaijen, òf het tegendeel, in welk geval het juist goed was zoo duidelijk mogelijk zich uit te drukken, ten einde alle misvattingen te voorkomen. De president stelde, bij dit groote verschil van gevoelen, voor, dat dan ieder lid eene redactie zou voordragen, terwijl hij verder zeide: dat de Nederlander wel

Digitized by Google

geleid, maar niet gedwongen wil zijn; dat hij om die reden alles zoo zacht mogelijk had trachten uit te drukken, ten einde daarop de goedkeuring te verwerven; dat hij zeer verwijderd was van de gedachte om het Volk te bedriegen; dat hij dit sedert twintig jaren had zien doen en altijd met afgrijzen beschouwd had. Het gevolg van deze discussiën was, dat de woorden: *blijven op den ouden voet*, verwijderd werden, terwijl het woord *Staten* behouden bleef, echter niet dan met meerderheid van één stem.

VAN HOGENDORP hechtte zoo zeer aan het oude, dat hij van oordeel was, dat alleen de ridderschappen en de steden de benoeming der leden in de provinciale Staten moesten hebben. Toen ROËLL voorstelde, dat ook het platte land in die Staten vertegenwoordigd zou worden, en dit gevoelen met kracht verdedigd werd door HEERKENS, ELOUT en VAN MAANEN, bestreed de president die zienswijze als te democratisch, met het gevolg, dat werd besloten, met VAN HOGENDORP, VAN LIJNDEN, VAN AYLVA, LAMPSINS, HUMALDA, REPELAER en VAN IMHOFF, tegen VAN TUYLL, ELOUT, HEERKENS, ROËLL, VAN MAANEN en VAN DER DUIJN, dat daarvan in de grondwet niets zou worden bepaald. De vertegenwoordiging van het platte land in de provinciale Staten kwam eerst in Augustus 1814, in de toen onder invloed van ROËLL vastgestelde reglementen, tot stand.

Later openbaarde zich de strijd omtrent de geheele zelfstandigheid der provinciale Staten nog daarin, dat VAN HOGENDORP wenschte, dat de Souvereine Vorst bij de eerste benoeming inzonderheid de leden der Staten vóór 1795 zou oproepen en aan hen zou opdragen hunne reglementen te onderwerpen; van eene andere zijde drong men er op aan, dat de Souvereine Vorst deze reglementen door eene commissie zou doen ontwerpen; terwijl VAN HOGENDORP het opleggen van de reglementen aan de Staten gelijk stelde met de invoering der regerings-reglementen van 1672 in

Digitized by Google

Gelderland, die zoo zeer afkeuring had ondervonden. Bij de provinciale Staten wilde ELOUT het getal leden zeer beperken, hen het geheele jaar door laten vergaderen en dan de gecommitteerde Raden of gedeputeerde Staten doen ver vallen. VAN MAANEN kon zich met dat gevoelen wel vereenigen. De provinciale besturen onder het Staatsbewind, den Raadpensionaris en Koning LODEWIJK werden daarbij misschien tot voorbeeld genomen.

Met de deliberatiën over de provinciale Staten hingen naauw te zamen die over den titel en de bevoegdheid van den ambtenaar, die het gezag van den Vorst in de provincie moest handhaven. Het voorstel van VAN HOGENDORP, dat de Vorst, als van ouds vóór 1572, in elke provincie eenen *stadhouder* zou mogen aanstellen, vond over het algemeen weinig bijval; men begreep, dat bij het wegvallen der provinciale souvereiniteit de naam van *Stadhouder* niet meer te pas kwam.

Bij de overweging van de inrigting der gemeentebesturen had de *Schets* van VAN HOGENDORP ook teruggang tot het oude voorgesteld, en hieronder ook de wederoprigting der kiescollegiën van de oude Republiek. LAMPSINS was voor het behoud van het oude, omdat hij geene nieuwerwetsche kiezers wenschte, maar wel vaste collegiën. VAN MAANEN daarentegen, met het oog op het verledene, verklaarde zich tegen alle vaste kiezers-collegiën, als aanleiding gevende tot knoeijerij en kuiperij. De meerderheid meende echter, dat de kiezers-collegiën konden behouden worden onder nadere regeling.

Terwijl in de *Schets* de oude regtbanken en vierscharen behouden bleven, stelde ELOUT onderscheidene nieuwe bepalingen in het hoofdstuk omtrent de justitie voor, als:

a. dat in naam van den Souvereinen Vorst zou worden regt gesproken;

b. dat het privilegium de non evocando zou worden gehandhaafd;

Digitized by Google

c. dat alle vonnissen met open deuren zouden worden uitgesproken;

d. dat in alle criminele vonnissen de misdaad zou worden uitgedrukt;

e. dat de confiscatie van goederen nimmer als straf zou kunnen opgelegd worden;

f. dat de uitoefening van de regterlijke magt nooit anders dan door constitutionele regten zou kunnen geschieden;

g. dat de militairen in civilibus voor den ordinairen regter aangesproken zouden worden.

De president beaamde deze beginselen, maar meende hunne vermelding niet noodig, deels omdat zij begrepen waren in het oude, dat hij wilde handhaven, deels te huis behoorden in de wetboeken. ELOUT was met dit antwoord niet tevreden, en meende dat zulke hoofdbeginselen in de grondwet niet mogten ontbreken, waarin hij door ROËLL en VAN MAANEN zeer krachtig werd ondersteund. De eerste drong er op aan, dat onder de algemeene bepalingen nog opgenomen werd, dat niemand willekeurig door het politiek gezag mogt worden gearresteerd. Ten gevolge van deze voorstellen zijn de meeste der opgenoemde hoofdbeginselen in de grondwet opgenomen. Toen men verder de artikelen van de *Schets* behandelde, oordeelde ELOUT, dat de geheele regeling der regtelijke magt moest veranderd worden; dat de *Schets* te veel van het oude behield; dat de regtspleging moest vereenvoudigd worden; dat men moest gebruik maken van het licht door ondervinding bekomen; dat hij wel invloed van localiteiten wilde toelaten, maar dat men dit in verband moest brengen met het generaal systeem. Dit had men getracht in het rapport van FARJON, BOTH HENDRIKSEN en FOKKEMA. ROËLL vereenigde zich geheel met deze gevoelens, even als VAN MAANEN, die nog een stap verder ging en verklaarde, dat de ondervinding geleerd had, dat de zaken met één Hof en weinig regtbanken goed gingen; dat de justitie nimmer beter was geadministreerd dan in de laatste

Digitized by Google

jaren; dat hij dus in beginsel zelf tegen het plan van FARJON was, waarvan hij vroeger een bewonderaar was geweest; maar dat de ondervinding hem overtuigd had, dat hij bevooroordeeld was geweest; dat hij wel iets wilde toegeven aan locale gewoonten, omdat dit het gevoelen van de meerderheid was, maar dat hij de oude regtspleging voor onbestaanbaar hield met eene goede wijze van procederen. LAMPSINS mogt ter verdediging der voormalige regterlijke inrigtingen opmerken, dat men in geheel Europa erkende, dat de justitie nergens beter dan hier te lande plagt geadministreerd te worden; ELOUT antwoordde daarop, dat die zoo hoog geroemde administratie der justitie niet in de inrigtingen, maar in de moraliteit der personen moest gezocht worden. Op verlangen der meerderheid werd beslist, dat in elke provincie een geregtshof zou zijn, ten ware bij de wet een hof over meer dan eene provincie of landschap mogt worden gesteld, waarbij men duidelijk het oog had op Drenthe. Terwijl REPELAER drie instantiën, als van ouds, wilde hebben, verklaarde ELOUT zich voor twee; meerdere noemde hij eene uitmuntende zaak voor practizijns, maar eene zeer slechte zaak voor de administratie der justitie. Te vergeefs bestreed VAN MAANEN de nominatie van de leden der geregtshoven door de Staten.

Bijna zonder discussie verdween uit de *Schets* van VAN HOGENDORP het beginsel der ministeriële verantwoordelijkheid, dat gelegen was geweest in art. 6 en 27 van de *Schets*, bepalende, dat de ministers in hunne ambtsverrigtingen voor den Hoogen Raad zouden teregtstaan *op aanklagt der Staten-Generaal.* Toen men art. 6 en 27 behandelde, oordeelde men, dat de teregtstelling van ministers niet te gemakkelijk moest worden gemaakt en dat de aanklagt van den Procureur-Generaal moest uitgaan, zoodat de Staten-Generaal slechts autorisatie tot vervolging zouden verleenen, terwijl de redactie gerenvoyeerd werd naar het hoofdstuk justitie; en toen men dat hoofdstuk behandelde, conformeerde men zich een-

Digitized by Google

voudig met het voorstel van VAN MAANEN en ELOUT, om de ministers te begrijpen onder de personen, die niet zonder verlof der Staten-Generaal in regten betrokken mogten worden.

Onderscheidene zaken waren er, waaromtrent VAN HOGENDORP van oordeel was, dat men in de constitutie liefst niets moest bepalen en die men aan de tijden moest overlaten: — men moest niet voor den dag komen met nieuwe brandstoffen voor oneenigheden; — hij wilde daarom over teedere punten — van bijzonderheden omtrent de godsdienst, van het gelijktijdig zitting hebben in de provinciale en generale Staten, de heerlijkheden en de gilden niet spreken. Dit gevoelen vond echter slechts gedeeltelijk ondersteuning.

Een zeer groot verschil heerschte over de bepalingen omtrent de godsdienst. De *Schets* hield daarover slechts drie bepalingen in: dat het onderhoud van de Christelijke Hervormde godsdienst zou blijven als van ouds tot last van het gemeene Land; dat alle andere godsdiensten de bescherming van de regering zouden genieten en dat in die provinciën, waar de Roomsch Katholieken de meerderheid uitmaakten, het onderhoud ook door het gemeene Land zou gedragen worden; voorts dat in alle kerkelijke vergaderingen commissarissen-politiek zouden toezien, dat er niets strijdigs zou geschieden met de wetten. ROËLL stelde vier nieuwe artikelen voor, waarvan de twee eerste zouden luiden:

1°. Gelijke bescherming wordt verleend aan alle kerkgenootschappen binnen de Vereenigde Nederlanden, Zij worden gehandhaafd bij de ongestoorde uitoefening van hunne godsdienst.

2°. Geene burgerlijke regten zijn bij uitsluiting verbonden aan eenige godsdienstige gezindheid. Dezelve zijn verkrijgbaar voor allen zonder onderscheid.

De beide andere artikelen hadden tot het onderhoud betrekking.

De president meende de redactie door ROËLL voorgesteld minder duidelijk en zeide daarbij, dat het zeer mogelijk

Digitized by Google

was, dat, bij uitbreiding van territoir, de meerderheid van het gouvernement tot de Roomsche Kerk zou behooren. De Gereformeerden moesten zijns inziens, overal waar zij gevestigd zijn, zekerheid hebben, dat het onderhoud hunner eeredienst van 's Lands wege gedragen werd. Op de belangen der Roomschen zou dan verder in billijkheid acht gegeven worden. Na deze voorloopige discussie droeg VAN LIJNDEN een breed betoog voor: dat de Hervormde godsdienst de heerschende godsdienst moest zijn; — dat men voor de vrijheid der Gereformeerde godsdienst tachtig jaren gestreden had: — dat de Roomsche godsdienst uit haren aard heerschzuchtig was; — dat de Gereformeerden bij vergrooting van grondgebied de minderheid zouden kunnen uitmaken, en dat hunne vrijheid alsdan niet gewaarborgd zou zijn. Men oordeelde verder de zaak van zulk een hoog gewigt, dat de beraadslagingen eenige dagen verschoven werden. Bij de hervatting verklaarde de president zich tegen de beide eerste door ROËLL voorgestelde artikelen: zij ademden eenen te philosophischen geest, hetwelk hij bedenkelijk achtte in een tijd, waarin de driften op het stuk van regeringsbeginselen nog gaande waren; hij vreesde dat de artikelen eenen verkeerden indruk zouden maken; hij was er echter verre van, de op den voorgrond gestelde beginselen in het afgetrokkene te bestrijden; hij was alleen er tegen, dat zij opentlijk werden uitgedrukt. VAN AYLVA vond het voorstel van VAN LIJNDEN ten opzigte van een heerschende Kerk bezwaarlijk, maar meende een tusschenweg te moeten aanraden, en droeg eene nieuwe redactie voor, aanvangende met de woorden: "Tot handhaving van de christelijke Gereformeerde godsdienst, "welke is die van den Souvereinen Vorst en van de meerder- "heid van de ingezetenen der Vereenigde Nederlanden, blijft "als van ouds verzekerd de betaling uit 's lands kas" enz.; — terwijl hij verder voorstelde, dat aan de andere gezindten eene betaling uit 's Lands kas zou kunnen toegelegd worden, en dat men van de gelijke aanspraak op burgerlijke

Digitized by Google

en staatkundige regten zou zwijgen. Door den loop der beraadslagingen, waarin door HEERKENS, ELOUT, ROËLL en VAN MAANEN met aandrang de gelijkstelling in politieke regten, zonder onderscheid van godsdienst, krachtig werd verdedigd, werd eindelijk het punt van beslissing bepaald tot de vragen:

1°. zal er eenige voorrang aan de Gereformeerde godsdienst worden toegekend door de bepaling, dat de Gereformeerde godsdienst is die van den Souvereinen Vorst? en

2°. zal in de grondwet het beginsel uitgedrukt worden van volkomene staatsregtelijke gelijkheid, zonder onderscheid van godsdienst?

Na eene levendige discussie staakten tot tweemalen toe de stemmen. VAN HOGENDORP, VAN LIJNDEN, VAN HEERDT, VAN ZUYLEN, LAMPSINS, HUMALDA en VAN AYLVA verklaarden zich voor het eerste artikel, REPELAER, VAN IMHOFF, VAN DER DUIJN, HEERKENS, ELOUT, ROËLL, VAN MAANEN er tegen, zoodat den Souvereinen Vorst verzocht werd te beslissen, die als zijn wensch te kennen gaf, dat de belijders van alle godsdiensten gelijke regten hebben en gelijkelijk tot ambten admissibel zijn zouden, en dat uitgedrukt werd, dat de Souvereine Vorst de Hervormde godsdienst beleed.

Ten opzigte van de bepalingen van finantiëlen aard werd, op voorstel van VAN LIJNDEN, door de grondwet voorgeschreven een algemeene Rekenkamer, terwijl art. 56 der *Schets:* "De bank van Amsterdam en de verdere stedelijke "banken worden bestuurd door de stedelijke regeringen, on- "der het opzigt van den Souvereinen Vorst en de Staten- "generaal" op voorstel van ELOUT niet werd aangenomen, daar naar zijn gevoelen in de grondwet geene bepaling omtrent het bankwezen moest voorkomen.

Bij de beraadslagingen over het artikel betrekkelijk het onderwijs, gaf ELOUT te kennen, dat hij hoopte, dat hetgeen omtrent het schoolwezen bestond zoo min mogelijk

Digitized by Google

mogt veranderd worden. Vóór het jaar 1795 was de toestand allergebrekkigst geweest. De latere verordeningen schenen hem toe op goede beginselen te steunen; de magt der schoolopzieners was misschien vóór de réunie met Frankrijk te groot geweest; thans kon het goede bevorderd, het verkeerde weggenomen worden. VAN MAANEN zwaaide den grootsten lof aan ons schoolwezen toe en beriep zich daartoe op het rapport van NOËL en CUVIER.

Eindelijk werden nog eenige bepalingen vastgesteld omtrent de authentieke uitlegging der grondwet, die gedurende de drie eerste jaren werd opgedragen aan de Commissie.

Door al deze veranderingen was de *Schets* van VAN HOGENDORP in vele punten gewijzigd, — maar de hoofdbeginselen: een Souvereine Vorst aan het hoofd van den Staat, — een Staten-generaal, waarvan de leden gekozen waren door de Staten der provinciën, en terugkeering naar veel van het oude, waren bewaard gebleven.

Na bijna dagelijksche bijeenkomsten, was op 3 Februarij de behandeling der *Schets* afgeloopen, waarna eene commissie tot nadere redactie werd benoemd. Het ontwerp werd den 28ᵉⁿ Februarij gedrukt ter tafel gebragt, terwijl tevens, naar aanleiding van de opdragt van den Souvereinen Vorst, door de Commissie de wijze werd bepaald, waarop de nieuwe grondwet door het Volk zou worden aangenomen.

Men begreep al het gewigt daarvan; ROËLL meende deze zaak bijna nog gewigtiger dan de geheele constitutie. Geen constitutie kon aangenomen worden zonder democratische beginselen. Men was algemeen overtuigd van het ijdele en bedriegelijke van eene stemming door kiezers in grondvergaderingen, die daarenboven thans niet bestonden; men wilde eene waarlijk vrije aanneming door een groot getal geachte en zelfstandige burgers, die het geheele Volk als zijne vertegenwoordigers kon beschouwen. Zoo kwam men tot het denkbeeld, dat de vergadering van Notabelen uit 600 personen zou bestaan, dat de naamlijsten dier Notabelen ter visie

Digitized by Google

voor het publiek zouden liggen, en dat ieder daartegen aanmerkingen zou kunnen mededeelen. REPELAER meende dat de Notabelen moesten zijn regeringsleden van vóór 1795. ELOUT beweerde daarentegen, dat het ten hoogste onstaatkundig zou zijn, de keuze te beperken.

In de concept-publicatie, door den president ontworpen, meende VAN LIJNDEN de uitdrukking: dat de grondwet ontworpen was naar de *Schets*, die lang gereed was geweest, min wenschelijk, omdat zij zou doen denken, dat er sedert lang een bepaald voornemen was geweest den Prins Souverein te verklaren. Nadat de president had opgemerkt, dat in het besluit van benoeming de *Schets* vermeld stond, antwoordde VAN LIJNDEN daarop, dat het toch zeker was dat het plan niet lang te voren was gemaakt, terwijl, op voorstel van ELOUT, werd besloten om de publicatie te beginnen met de uitdrukking, door den Prins zelven te Amsterdam geüit: "dat hij de Souvereiniteit alleen wilde aannemen met "eene goede constitutie."

Ofschoon geheimhouding was opgelegd, was echter door VAN DER DUIJN aan KEMPER, zijn medelid in de Commissie voor hooger onderwijs, zoo veel medegedeeld, dat er in de concept-grondwet veel van het oude voorkwam, inzonderheid ten opzigte van de provinciale Staten, en dat door deze de leden der Staten-generaal zouden benoemd worden.

Dit streed zoozeer met de gevoelens van den Leidschen hoogleeraar omtrent de zamenstelling, die eene ware volksvertegenwoordiging hebben moest, dat hij eene breedvoerige memorie aan den Souvereinen Vorst indiende, waarin de volgende beschouwing voorkwam:

Wat was na den moord van Prins WILLEM I tot op het noodlottig jaar van 1795, de binnenlandsche staat van ons Vaderland? Wat anders dan eene gedurige worsteling tusschen de magt van een zoogenoemd eminent hoofd en de aristocratie van eenige familiën, die aan dat hoofd bijna elk wezentlijk blijk van eminentie betwisteden,

Digitized by Google

onder den schoon klinkenden naam eener vrijheid, welke bij hen niet anders beteekende, dan de onbelemmerde werking van hunnen invloed, terwijl niet zelden, in de meest hagchelijke omstandigheden des Vaderlands, de algemeene belangen voor provinciale, stedelijke, ja somtijds voor personen en familiebetrekkingen wijken moesten, en het eigentlijk volk, dat is, de werkzame middelstand, die het meest aan den Staat toebrengt, en het minst daarvan vordert, misleid door bedriegelijke voorgevens, en verwijderd van de aannadering tot het centrale punt, waar het den laster terstond ontmaskerd zoude gezien hebben, alzoo het slagtoffer werd van eenige familiën, die zich beurtelings in onze geschiedenis, nu eens als verdedigers eener zoogenaamde volksvrijheid, en dan weder als aanhangers van het Huis van Oranje voordeden, naarmate zij òf van het volk, òf van dat Huis, voor hunnen invloed meenden te vreezen te hebben.

Aan dezen gedurigen strijd moest een einde komen, indien het Vaderland, bij eene gelukkige verandering van zaken, niet weder op nieuw alle vruchten van die verandering verliezen zou, en met genoegen, ik ontveins het niet, zag ik door den stroom der revolutiën selve, sommige beletselen opheffen, welke, in kalmer tijden, altijd het bereiken van dit doel moeijelijk, zoo niet onmogelijk zouden gemaakt hebben.

Maar zou nu dit alles bij eene omwenteling, door overhaaste terugkeering tot het oude, niet weder verloren gaan, dan moest ook noodzakelijk deze omwenteling niet aan haren natuurlijken loop overgelaten worden, en vooral dezé overtuiging deed mij nu aan werkzaamheden denken, die voor het overige even strijdig met mijne wenschen waren, als zij met de door mij gekozene loopbaan overeenkwamen.

Verder betoogde de schrijver, dat het thans tijd was, alle dubbelzinnigheid te doen eindigen, — dat men geen oude woorden moest behouden, zoo men het eens was, dat zij niet meer de oude zaken beteekenen moesten, en dat de algemeene vergadering niet uit afgezondenen der provinciale Staten bestaan moest; terwijl hij zijne memorie besloot met den wensch, dat de Souvereine Vorst aan die bezwaren zou willen te gemoet komen vóór de openbaarmaking van het Ontwerp; maar dat, wanneer zulks niet geschiedde, hij toch voor het Ontwerp zou stemmen, omdat hij ten volle begreep, dat het belang des Vaderlands vorderde, dat eene

Digitized by Google

staatsregeling spoedig tot stand kwam. De Souvereine Vorst meende de bezwaren van KEMPER niet te kunnen wegnemen, deels omdat men reeds te ver gevorderd was; misschien wel, omdat hij instemde met hetgeen VAN HOGENDORP in 1830 heeft geschreven: "De openbare meening in 1814 "eischte de indirecte verkiezing van de leden der Staten-ge- "neraal door de provinciale Staten, die weder verkozen wer- "den door de drie standen. Men was de volksvergaderingen "moede, die regtstreeks tot de willekeurige heerschappij "hadden geleid. Het democratisch beginsel was veracht en "de bespotting der wereld geworden. Eene getemperde mo- "narchale magt vereenigde aller wenschen, en het kiesregt "werd in overeenstemming daarmede vastgesteld."

Er was nog een ander punt, waarin het ontwerp van grondwet, toen het hem bekend werd, streed met de gevoelens van KEMPER. Hij was volkomen getrouw gebleven aan de beginselen van regtsgelijkheid in het staatkundige, die hij als jongeling met zooveel geestdrift had toegejuicht: hij keurde het af, dat aan erfelijke titels voorregten werden verleend. De privilegiën, aan den adel toegekend, waren echter niet zoo groot, dat zij hem bewogen tegen de grondwet te stemmen. Toen de Souvereine Vorst hem bij de eerste benoeming in 1816 in den adelstand verhief, had hij een hart, te gevoelig om een bewijs van onderscheiding van een hooggeacht Vorst te weigeren, maar tevens een geweten, dat te streng was om transactie toe te laten met beginselen.

Hij dankte den Vorst voor het bewijs van onderscheiding, dat hij aannam, maar schreef tevens het volgende:

"De Adelstand behoort in mijne oogen geene andere strekking te "hebben, dan die, dat hij de betrekkingen naauwer en heiliger maakt, "waardoor iedere burger aan zijn Vaderland en deszelfs wettige rege- "ring verbonden is, dat hij het lot van die geslachten, vaster nog "dan door den algemeenen band van gemeenschappelijke inwoning, "aan het lot van dat Vaderland verbindt, en het staan of vallen "met dat land tot eene nog sterkere verpligting maakt.

"Het is dan ook deze verpligting, die ik hiermede plegtig op mij

Digitized by Google

"neme, en verachting kleve op den naam van dien mijner kinderen "of nakomelingen, die immer in deze verheffing iets anders mogt "willen zoeken, dan alleen de verpligting, om, ook vóór en boven "andere burgers, tot de grootste opofferingen voor Koning en Vader- "land bereid te zijn."

KEMPER heeft nimmer als lid eener ridderschap politieke regten uitgeoefend, aan den adel in de grondwet van 1814 toegekend.

Het publiek maakte in het geheel geene aanmerkingen op het ontwerp van grondwet, toen het gedrukt was; het juichte slechts toe.

Reeds den 10en Februarij was eene commissie van negen personen, uit onderscheidene gewesten en van verschillende godsdienstige gezindten, benoemd om definitief de lijst van 600 Notabelen vast te stellen.

De lijsten der Notabelen werden met de meeste vrijzinnigheid opgemaakt. Onder de Notabelen telde men niet alleen aanhangers van de voormalige oranje-partij, maar den oud-pensionaris van Dordrecht DE GIJSELAAR, die in 1784 als de grootste tegenstander van de oranje-partij werd beschouwd, — leden van de commissie van defensie, die de Prinses van Oranje in 1787 hadden aangehouden, — onderscheidene leden van de nationale vergadering, en ambtenaren, die onder het Fransche bestuur in administrative betrekkingen het algemeen welzijn hadden behartigd. Wel is waar, de 600 Notabelen behoorden voor het grootste gedeelte tot de patriciërs, maar de burgerstand nam zulks niet euvel op; integendeel, men was van gevoelen, dat men de regering aan de notabelsten door naam en vermogen moest overlaten en dat het gevaarlijk was, door te velen op te roepen, op nieuw de jalousie in alle standen der maatschappij op te wekken.

De publicatie van den Souvereinen Vorst van 2 Maart 1814, waarbij *alle* ingezetenen, uitgenomen de huisbedienden, de bedeelden, de bankbreukigen, de gevangenen, de onder curatele en in staat van beschuldiging gestelden, werden opgeroe-

Digitized by Google

pen om de lijsten der Notabelen te beoordeelen, doet duidelijk kennen den grond, waarop ons Staatsregt rust.

Den 28en Maart kwam de Vergadering van Notabelen te Amsterdam te zamen. Vele ouden van jaren waren door ongesteldheid verhinderd; enkelen hadden bedankt; 474 kwamen op. Bij Besluit van den Souvereinen Vorst was bepaald, dat de vergadering in tien afdeelingen zou worden gesplitst, terwijl A. W. C. Baron VAN NAGELL VAN AMPSEN, vóór 1795 ambassadeur te Londen en die in Engeland gedurende het revolutionnaire tijdvak was blijven wonen, door den Souvereinen Vorst tot algemeenen voorzitter der vergadering was benoemd.

De Souvereine Vorst opende de vergadering met eene toespraak, waarin hij, na eene hernieuwde herinnering, dat de Souvereiniteit alleen door hem was aanvaard op de voorwaarde dat eene grondwet de regten des Volks genoegzaam zou verzekeren, — verklaarde, dat de stemming over die grondwet geene ijdele plegtigheid mogt wezen; — dat hij, overtuigd door de ondervinding van de laatste twintig jaren, dat eene hoofdelijke stemming van het geheele Volk uit den aard der zaak niets anders dan eene bloote vertooning zou zijn, de vergadering had bijeengeroepen, om zeker te zijn, dat mannen uit alle oorden van het Vaderland, uit de achtenswaardigste burgers gekozen, niet bij overijling, maar na bedaard overleg ten hunnent, zonder werking van invloed of overreding, de vraag beantwoorden zouden, of zij in deze grondwet genoegzamen waarborg vonden. De Souvereine Vorst gaf vervolgens het woord aan VAN MAANEN, president van het Hoog-geregtshof en lid der Commissie voor de grondwet.

In verband tot de gelegenheid, was de redevoering, die VAN MAANEN tot toelichting van het Ontwerp uitsprak, een meesterstuk van staatkundige welsprekendheid. Onderscheidene uitdrukkingen daarin bezitten eene zeer eigenaardige waarde, wanneer men haar vergelijkt met de discussiën, die in den boezem der Commissie hebben plaats gehad.

Digitized by Google

Na eene inleiding, waarin hij vlugtig de gebeurtenissen der laatste maanden in het geheugen terugriep, sprak hij van het doorluchtig Vorstenhuis, gezegend met zonen, die in de eerste lente van hun leven reeds het zwaard in de heldenvuist gegrepen hadden, en, van hunne dappere voorouderen niet ontaard, voor de zaak van de vrijheid der volken gestreden en zich met eere en krijgsroem overdekt hadden. De redenaar ontveinsde het niet, dat velen in vroegere jaren den glans en majesteit van dat Stamhuis min gaarne zouden gezien hebben en jaloersch zouden zijn geweest oude instellingen te bewaren, maar dat die oude instellingen de bron waren geweest van veel wantrouwen, schadelijke driften en onzalige burgertwisten, en dat thans, juist om alle onzekerheid weg te nemen, de souvereine magt was opgedragen, terwijl tegen mogelijke misbruiken van dat souverein gezag de vergadering der Staten-generaal het grootste tegenwigt opleverde. Belangrijk was vooral het gedeelte, waarin hij de roeping der Staten-generaal schetste:

Gij zult dus, Mijne Heeren! in de leden dier vergadering geen afgevaardigden van de provinciën ontmoeten, geen lasthebbers van die voormalige souvereine ligchamen, aan lastbrieven gebonden, maar vertegenwoordigers der Natie, van den SOUVEREINEN VORST onafhankelijk, naarmate de bevolking van de onderscheidene provinciën en landschappen, door de Staten dier provinciën verkoren, achtervolgens het vermogen aan dezelve bij de Grondwet toegekend, maar ook tevens van die provinciale Staten even onafhankelijk; bekleed met het regt en het vermogen, om voor de belangen der ingezetenen op te treden, wanneer dit noodig mogt zijn, en bij den Vorst daarover te spreken; gezamenlijk met den Vorst tot het wetgevend gezag geroepen; even als de Vorst geregtigd om voorstellen tot wetten te doen; bewaarders der Grondwet; en echter, niettegenstaande de hooge en aanzienlijke betrekking, waarin zij zijn geplaatst, ongeregtigd om eenig deel te nemen aan de uitvoerende magt.

De overtuiging van den oud-unitaris, naar het streng monarchale overhellende, sprak zich uit in de volgende woorden:

Dat oppergezag, aan wijze en vaste regelen verbonden, doch bevrijd van alle hinderpalen, welke de zorgvuldigste waakzaamheid

Digitized by Google

voor de algemeene belangen des Lands zouden kunnen belemmeren en bemoeijelijken, zal Hem in staat stellen, om alle de groote maatregelen, welke Hij, ten dienste en voor het behoud der gemeene zaak noodzakelijk oordeelt, met spoed, kracht en nadruk, door zijne raden en dienaars te doen uitvoeren, die van hem *alleen* hun gezag ontleenen, in de uitoefening hunner ambtsverrigtingen.

In zijne verdere rede deed hij met kracht — misschien meer dan aan den president der Commissie welgevallig was — uitkomen, dat de eervolle naam van Staten, die de grondwet aan de provinciale regeringen toekende, geene vergelijking overliet tusschen de aanzienlijke betrekkingen, waartoe zij nu geroepen werden, en de souvereiniteit, hoogheid, regten en gezag der Staten-provinciaal, welke ten tijde der Republiek bestaan hadden. Met bijna bittere satyre werden de oude regtsinstellingen en de ongerijmdheid onzer voormalige burgerlijke en lijfstraffelijke wetten tentoongesteld en op het groote voorregt gewezen van eene algemeene wetgeving.

Met onmiskenbare hooge ingenomenheid werden de milde bepalingen van de grondwet omtrent de vrijheid van godsdienst toegelicht, waarbij onder anderen werd gezegd.

De vrijheid van het geweten, welke boven alle menschelijke instellingen verheven is, welker vol genot ieder sterveling steeds voor zich zelven heeft begeerd, en echter in vroeger en later tijden, bij alle volken, door menigvuldige beschikkingen en bepalingen, in meerderen en minderen graad, zoo vaak beleedigd en geschonden werd, en althans op het gemis van burgerlijke regten en voordeelen te staan kwam, is thans bij zooveel gouvernementen en beschaafde volken van Europa, die zonder onvoorzigtigheid, of kwetsing van hunne teederste belangen, aan den meer en meer zich ontwikkelenden gang van verlichting hebben kunnen toegeven, niet meer een flaauwe klank of tegenstrijdigheid gebleven!

De geest van wijsheid en ware godsdienstigheid, welke de schriften van ouder en nieuwer godgeleerden en wijsgeeren, christenen en joden, roomschen en onroomschen, zoo uitstekend kenmerkt, heeft meer bijzonder in de laatst verloopene eeuw, heerlijke vruchten voort gebragt; aan vorsten en regeringen hunne ware belangen leeren kennen, partijschappen en burgertwisten uitgedoofd, de stookplaatsen daarvan vernield, en alle burgers gelijkelijk aan het belang van den Staat verbonden.

Digitized by Google

Afkeerig van alle gezag over het geweten zijner burgeren, afkeerig van alle bemoeijing met godsdienstige leerstelsels, bepaalt zich de staatszorg tot één groot en eenig doel: de bevordering van godsdienstigheid, zedelijkheid, kennis en deugd.

De redevoering van VAN MAANEN voldeed in het algemeen, maar moest uit den aard der zaak aan de reactionnair aristocratische en kerkelijke rigting ongevallig zijn, evenzeer als aan de hevige anti-Franschgezinden, die het VAN MAANEN niet konden vergeven, dat hij het Fransche bestuur gediend had. Voor velen was ook de veroordeeling van het oude te scherp; het gebruik van het woord wijsgeeren naast godgeleerden te nieuwerwetsch en de gelijkstelling van Christenen en Joden, Roomschen en onroomschen op het staatsgebied anti-nationaal, terwijl zij behagen schepten om hetgeen hij tot den Keizer gesproken had op te delven en in vergelijking te brengen met de scherpe veroordeeling van de dwingelandij, die thans zijne rede kenschetste. VAN MAANEN heeft in zijne staatkundige loopbaan vele tegenstanders gehad; wij kunnen geenszins al zijne handelingen goedkeuren, gelijk later blijken zal; maar bij de beoordeeling van hem mag niet uit het oog verloren worden, dat zijne anti-aristocratische gezindheid en zijne godsdienstige verdraagzaamheid hem niet minder vijanden berokkend hebben dan zijne strenge vormen, die hij slechts aflegde, wanneer hij zich bevond in den kring zijner huisgenooten en vrienden. Onkreukbare eerlijkheid, vasten moed in het volbrengen van hetgeen hij pligt rekende, groote regtsgeleerde bekwaamheden en buitengewone talenten moet ieder onpartijdige in VAN MAANEN erkennen. ROËLL, KEMPER en andere staatslieden hebben meermalen op onderscheidene tijden hem bewijzen hunner achting gegeven.

Nadat VAN MAANEN zijne redevoering had uitgesproken, begaven zich de leden naar hunne afdeelingen; 474 leden waren opgekomen; 448 stemden voor, slechts 26 tegen.

Toen de grondwet was aangenomen werd de Prins den

Digitized by Google

volgenden dag ingehuldigd. De president der vergadering, VAN NAGELL, deed daarbij eene aanspraak, waarin hij, waarschijnlijk door zijn verblijf in Engeland, de ministeriële verantwoordelijkheid als een eerste kenmerk van eene constitutionele regering beschouwende, de uitdrukking bezigde: "dat de "Vorst in betrekking tot zijn Volk nimmer verdacht kon "worden; dat de ministers voor hunne verrigtingen verant-"woordelijk blijven," ofschoon, gelijk wij mededeelden, door de verandering van art. 6 der *Schets* van VAN HOGENDORP en het nieuwe artikel 104 in de grondwet, de ministeriële verantwoordelijkheid, op aanklagt der Staten-generaal, was vervangen door eene bescherming, waardoor zij alleen door den procureur-generaal vervolgd zouden kunnen worden.

In de toespraak, vóór dat hij den eed op de grondwet aflegde, gewaagde de Prins van het aanstaande huwelijk van zijnen oudsten zoon met de Prinses van Engeland, gelijk ook Ds. PETRUS HAAK, in de godsdienstige redevoering bij de plegtige beëediging der grondwet, van die heilvoorspellende echtverbindtenis sprak, in eene rede, die zeker niet getuigde, dat de kanselwelsprekendheid bij dien redenaar groot was. De geestdrift, waarin men zich toen bevond, liet echter geene scherpe critiek toe, evenmin over de redenaarstalenten en poëzy als over de staatsregtelijke vraagpunten.

Zelden is een staatsregeling met meerdere vrijheid en onder meer wederzijdsch vertrouwen tusschen Vorst en Volk tot stand gebragt, dan de grondwet van 1814; de gebreken die zij bezat, waren het gevolg van het aristocratisch overwigt in de Commissie en van den geest des tijds, die alles goedkeurde wat de Vorst en "de Heeren" goedvonden.

Dadelijk na de aanneming der grondwet benoemde de Souvereine Vorst de secretarissen van staat en wel tot Secretaris van Staat en vice-president van den Raad van State G. K. VAN HOGENDORP; — de staatsman had zelf verlangd van het departement van buitenlandsche zaken, bij zijne zwakke gezondheid, ontslagen te worden; hij bleef echter lid van het

Digitized by Google

ministerie, en daar hij ook weldra tot lid der Staten-generaal en in het najaar voorzitter benoemd werd, zijn eenigen tijd de drie voornaamste ambtsbetrekkingen op zijn hoofd vereenigd geweest: voorzitter van den ministerraad, wanneer de Koning dien niet presideerde, vice-president van den Raad van State en voorzitter van de Staten-generaal. Baron VAN NAGELL TOT AMPSEN, de voorzitter van de vergadering van Notabelen, volgde VAN HOGENDORP in het bestuur der buitenlandsche zaken op. Tot commissaris-generaal van oorlog werd benoemd de oud-minister onder LODEWIJK, MOLLERUS, terwijl BENTINCK TOT BUCKHORST liever wenschte den stilleren werkkring van gouverneur van Overijssel. C. VAN DER HOOP werd in zijne betrekking van secretaris voor de zaken van de marine bevestigd. In plaats van H. VAN STRALEN, die verzocht had, bij het klimmen der jaren, niet weder benoemd te worden, werd aan het hoofd van het departement van binnenlandsche zaken geplaatst Mr. W. F. ROËLL. Tot secretaris van Staat voor de finantiën werd aangesteld SIX VAN OTTERLEEK. Of de reden, waarom CANNEMAN, die reeds commissaris voor de finantiën was, niet herbenoemd werd tot secretaris van Staat, gelegen is geweest in een verschil tusschen dezen staatsman en den Souvereinen Vorst over het plaatsen en bevorderen van oud-oranjegezinden bij de administratie, moge waarschijnlijk zijn, misschien heeft tot de benoeming van SIX VAN OTTERLEEK tot secretaris van Staat en van CANNEMAN tot lid van den Raad van State ook bijgedragen, dat SIX tot de meest aanzienlijke familiën behoorde en reeds onder het Fransche bestuur een hoogeren rang in de finantiële administratie bekleed had dan CANNEMAN. Tot secretaris van Staat voor de zaken van koophandel en koloniën, werd benoemd de baron VAN DER CAPELLEN, oud-minister van Koning LODEWIJK, die onder het Fransche bestuur geweigerd had ambtsbedieningen te bekleeden en die, op aandrang van FALCK, de commissarissen KEMPER EN FANNIUS SCHOLTEN was opgevolgd. Tot di-

Digitized by Google

recteur-generaal van den waterstaat werd aangesteld O. REPELAER VAN DRIEL. Voor de zaken der justitie werd geen bijzondere secretaris van Staat benoemd; het toezigt daarover bleef opgedragen aan den eersten president van het geregtshof VAN MAANEN.

Tot leden van den Raad van State werden benoemd, behalve G. K. VAN HOGENDORP, CANNEMAN en VAN DER DUIJN VAN MAASDAM, hierboven vermeld, oud-regenten vóór 1795 en staatslieden die leden der nationale vergadering geweest waren.

De grondwet droeg aan den Souvereinen Vorst de eerste benoeming op van de leden der Staten-generaal en van de provinciale Staten. Al de benoemden, behalve enkelen in de provinciale Staten voor die districten, waarin daarvoor geene stof was, behoorden tot adelijke of patricische familiën.

Terwijl wij in het volgend hoofdstuk de vereeniging met België en de grondwetsherziening van 1815 zullen schetsen, besluiten wij dit hoofdstuk met enkele opmerkingen over de regering, de Staten-generaal en den volksgeest onder de grondwet van 1814.

De regering ven den Souvereinen Vorst nam met voortvarenden ijver de belangen des Lands waar. Eene commissie tot liquidatie der finantiële zaken tusschen Frankrijk en ons Vaderland werd benoemd; de door de Franschen geroofde kunstvoortbrengselen werden naar het Vaderland teruggebragt; eene commissie werd benoemd, met KEMPER tot president, tot ontwerping van eene nationale wetgeving; in den verwarden toestand der kerkelijke zaken sloeg de regering de handen aan het werk, aanvankelijk zonder tegenstand. Door de commissie voor de zaken van het hooger onderwijs was eene zeer vrijzinnige regeling voorgedragen; de regering hechtte daaraan zonder belangrijke wijziging hare goedkeuring.

Bij deze vrijzinnige rigting openbaarde zich echter reeds in dit tijdvak veel verkeerds, inzonderheid in de vormen. De onderwerpen, welke alleen door een Wet moesten en die door een Be-

Digitized by Google

sluit mogten geregeld worden, werden dikwijls in het geheel niet onderscheiden. Bij een eenvoudig Besluit werd een Wet, die reeds vervallen was, weder ingevoerd: bij een ander Besluit werd het decreet over de afkoopbaarheid der tienden, dat hier als Wet was ingevoerd, weder afgeschaft. Dergelijke inconstitutionele handelingen werden er meer gepleegd, echter volkomen te goeder trouw, misschien alle onwetend en zonder dat zij door iemand toen werden opgemerkt.

Van de beraadslagingen der Staten-generaal onder de grondwet van 1814 is weinig bekend. Het was een collegie, voor de eerste maal door den Souvereinen Vorst benoemd, dat in het geheim raadpleegde. Voor zoover wij weten, werden al de voorstellen der regering op rapporten van benoemde commissiën aangenomen.

De eerste wet was de bekende finantiële wet van 14 Mei 1814. Zij is later dikwijls veroordeeld; maar zoo ooit eene wet naar hare dagteekening moet worden beoordeeld dan is het wel deze. De meeste wetten droegen zeer het karakter van tijdelijke maatregelen, vooral nadat de vereeniging met België meer eene zekerheid werd.

De laatste wet die door de Staten-generaal der Vereenigde Nederlanden werd aangenomen, was de wet van 8 Augustus 1815, waarbij de Duitsche orde Balye van Utrecht werd hersteld. Gelijk al de goederen van geestelijke en liefdadige instellingen, die niet tot soortgelijke liefdadige instellingen werden aangewend, hadden ook deze goederen bij de Hervorming geseculariseerd moeten zijn. Gedurende de Republiek werden zij echter door de Staten-generaal onder het bestuur der kommandeurs gelaten, onder "verpligting daar-"mede het land te beschermen," zonder dat echter blijkt dat aan die verpligting voortdurend is voldaan. Onder het Fransche bestuur werden de goederen van de Duitsche Balye even als van andere voormalige geestelijke instellingen vervallen verklaard aan het domein.

Digitized by Google

Het verdient de opmerking dat tot drie malen toe de laatste handeling, voordat in deze eeuw eene regering een einde nam, was eene daad, waardoor de bezitters van heerlijke regten en adelijke titels zochten te herkrijgen, hetgeen verloren scheen. Het laatste besluit van de wetgevende vergadering van 1806 was eene gedeeltelijke herstelling der heerlijke regten; het laatste besluit onder den Souvereinen Vorst vóór de aanneming der grondwet, was het besluit van 26 Maart 1814, wegens de toekomstige uitoefening der voormalige heerlijke regten; — en de laatste wet van de Staten-generaal der Vereenigde Nederlanden was gemelde wet omtrent de goederen der Duitsche orde.

Onder de grondwet van 1814 bleef de publieke geest, bij voortdurend groote onverschilligheid omtrent staatsregtelijke vraagpunten, opgewekt vaderlandlievend.

Had de volksgeest door ruime vrijwillige giften in December 1813 en 1814 en in den opstand tegen de Franschen zich gunstig doen kennen, nog sterker openbaarde zich die geest, toen NAPOLEON, van Elba ontvlugt en in Frankrijk geland, op nieuw Europa met dwingelandij bedreigde. Uit alle standen trokken vrijwilligers op om het leger te ondersteunen en aanzienlijke giften werden opgebragt, deels voor het Vaderland in het algemeen, deels tot ondersteuning van de gewapende dienst. En toen weder een Prins van Oranje op het slagveld voor vaderlandsche belangen zijn bloed had gestort, was daardoor op nieuw de band tusschen Oranje en Nederland toegehaald.

Digitized by Google

STAATKUNDIGE GESCHIEDENIS

VAN

NEDERLAND

TOT 1830.

Digitized by Google

HANDLEIDING TOT DE KENNIS

VAN DE

WETENSCHAP DER ZAMENLEVING

EN VAN HET

NEDERLANDSCHE STAATSREGT,

DOOR

JHR. MR. J. DE BOSCH KEMPER,

HOOGLEERAAR IN DE REGTSGELEERDHEID EN STAATSWETENSCHAPPEN TE AMSTERDAM.

TWEEDE DEEL.

STAATKUNDIGE GESCHIEDENIS VAN NEDERLAND TOT 1830.

AMSTERDAM,
JOHANNES MÜLLER.
1868.

Digitized by Google

DE

STAATKUNDIGE GESCHIEDENIS

VAN

NEDERLAND

TOT 1830,

GESCHETST DOOR

Jhr. Mr. J. DE BOSCH KEMPER,

HOOGLEERAAR IN DE REGTSGELEERDHEID EN STAATSWETENSCHAPPEN TE AMSTERDAM.

AMSTERDAM,
JOHANNES MÜLLER.
1868.

Digitized by Google

GEDRUKT BIJ C. A. SPIN & ZOON.

Digitized by Google

VOORBERIGT.

Aanvankelijk was mijn voornemen deze Handleiding voor de staatkundige geschiedenis van Nederland *te vervolgen tot den tegenwoordigen tijd, en haar daardoor aan te sluiten aan de* Handleiding voor de kennis van ons tegenwoordig Staatsregt. *Ik heb dit voornemen voorloopig opgegeven en sluit dit deel met de gebeurtenissen in October* 1830.

Door het vertrouwen mijner medeburgers uit mijn studeervertrek geroepen in de Volksvertegenwoordiging, wil ik de verpligting niet op mij laten rusten een werk te vervolgen, dat zoo veel tijd vorderde en waarvan de verdere uitgave zoo onzeker werd. Ik hoop later, wanneer tijd en gezondheid het mij toelaten, in een zelfstandig werk de staatkundige geschiedenis na October 1830 *te schetsen.*

Met de Letterkundige Aanteekeningen *en de* Registers *op dit* DEEL, *die weldra zullen worden uitgegeven, is derhalve dit deel en tevens mijn geheele werk over* de Wetenschap der Zamenleving en het Nederlandsche Staatsregt *compleet.*

Digitized by Google

Ik dank daarbij allen, die bij het bewerken mij op eenige wijze hulp hebben verleend, inzonderheid de Heeren Bibliothecarissen en Archivarissen, maar bovenal die personen, die uit hunne familiearchieven mij belangrijke geschriften ter inzage hebben toevertrouwd.

De Heer Mr. G. A. G. VAN MAANEN *heeft mij het gebruik gegund van twee zeer uitvoerige notulen, door zijnen Vader gehouden van de discussiën in de commissiën voor de Grondwet van* 1814 *en* 1815. *Later zijn mij ten gebruike toevertrouwd de nagelaten handschriften van den oud-pensionaris van Amsterdam en oud-minister Mr.* W. F. ROËLL, — *eene rijke verzameling van* 1794—1832, *waarvan het grootste gedeelte zeer verdiende uitgegeven te worden. Onder die handschriften bevindt zich ook een overzigt van de beraadslagingen der commissie van* 1814, *niet minder uitvoerig dan dat van den minister* VAN MAANEN. *De beide notulen bevestigen wederkeerig de getrouwheid der aanteekeningen, terwijl het kleine verschil in stijl en in enkele bijzonderheden het individueel karakter en de onderscheidene inzigten der beide staatslieden doet kennen. Het eerste gedeelte van Hoofdstuk XVIII heb ik geheel opgemaakt uit die aanteekeningen, waardoor de waarde van mijnen arbeid zeer verhoogd is.*

Mevrouw LA CHAPELLE, *geb.* VAN GHERT, *heeft op mijn verzoek mij beleefdelijk toegestaan gebruik te maken van een zeer*

Digitized by Google

belangrijk geschrift van wijlen haren Vader, den WelEdel Gestrengen Heer Mr. P. G. VAN GHERT, *in leven referendaris bij den Raad van State en secretaris van de permanente commissie voor de zaken der R. K. eeredienst, betreffende de geschiedenis van de oprigting van het* Collegium Philosophicum. *In hoofdstuk XXII heb ik daarvan veelvuldig gebruik gemaakt. De dank niet alleen van mij maar van allen, die in de nieuwe geschiedenis van ons Vaderland belang stellen, zij daarvoor aan haar toegebragt.*

Mijn hooggeachte vriend Mr. W. C. MEES *heeft mij welwillend verstrekt een hoogst belangrijk handschrift van wijlen Prof.* ACKERSDIJCK, *den titel voerende:* Praatgezelschap, *inhoudende aanteekeningen van gesprekken over de politiek, gehouden in een vriendenkring te Luik, van* 1826—1830, *waarvan ook onderscheidene Belgen lid waren.*

Met den meesten aandrang wensch ik, dat hun voorbeeld bij velen navolging vinde; de nieuwere geschiedenis van ons Vaderland verdient niet het minst gekend te worden.

Voorts zeg ik dank aan mijne medebeoefenaars van de vaderlandsche geschiedenis voor de aanmerkingen, die zij mij hebben medegedeeld. Hoogst aangenaam zal het mij zijn nog meerdere te ontvangen, ten einde ik daarvan nog gebruik zou kunnen maken; in de afleveringen der letterkundige aanteekeningen, *die ik iets later uitgeef, ten einde de critiek op*

Digitized by Google

mijnen arbeid, in het werk zelf te kunnen vermelden, gelijk ik reeds in de eerste aflevering der Aanteekeningen *mij ten nutte gemaakt heb de beoordeeling, waarmede Prof.* R. FRUIN *mijn arbeid in* de Gids *van Januarij* 1867 *heeft vereerd, terwijl ik in de volgende afleveringen der* Aanteekeningen *zulks zal doen van de aanmerkingen door Dr.* WIJNNE, *deels vertrouwelijk deels openlijk in* de Letteroefeningen, *en door Prof.* MOLTZER, *in* de Spectator, *medegedeeld.*

En hiermede bied ik mijnen letterkundigen arbeid aan mijne landgenooten aan. Wel ben ik overtuigd, dat bij streng critisch onderzoek vele gebreken in mijn werk zullen worden aangetroffen, maar tevens koester ik de verwachting, dat, bij eene onpartijdige lezing, mijne schets niet zonder vrucht zal zijn voor de kennis onzer staatkundige geschiedenis en voor de onpartijdige waardering van het Staatsleven in ons Vaderland.

's GRAVENHAGE,
14 Mei 1868.

J. DE BOSCH KEMPER.

Digitized by Google

HOOFDSTUK XIX.

Inleiding tot de geschiedenis na 1814. — Vereeniging met België. — Provisioneel bestuur. — Brief aan de Bisschoppen. — Komst van den Souvereinen Vorst in België. — Eerste regeringshandelingen. — Terugkomst van NAPOLEON. — Aanvaarding van het koningschap. — Benoeming der Commissie voor de grondwetsherziening. — Werkzaamheden der Commissie. — Invloed van den slag van Waterloo. — Verzet tegen de aanneming der grondwet door de R. K. geestelijkheid. — Grondwetsherziening in het Noorden. — Stemming der Notabelen in het Zuiden. — Besluit dat de grondwet aangenomen is. — Benoeming van leden der Staten-generaal en van Ministers. — Inhuldiging van den Koning te Brussel.

De geschiedenis van de negentiende eeuw kenmerkt zich door een telkens grooter wordenden gemeenschappelijken band van overtuiging en belang. De scherpe nationale afscheidingen houden op bij den wederkeerigen invloed der vreemde letterkunde en bij een telkens grooter onderling verkeer van personen en goederen. Er is eene algemeene Europesche ontwikkeling, waaraan alle landen meer of min deel hebben. In plaats dat zulks het staatsleven der bijzondere volken minder belangrijk zou maken, wordt inderdaad het zelfstandige nationale leven van elk volk er door verhoogd, gelijk het individuele leven niet het meest belangrijke is in een kleinen en afgezonderden kring, maar wel te midden van eene door veelzijdige ontwikkeling gekenmerkte zamenleving.

De Fransche omwenteling van 1789 is eene algemeene

Digitized by Google

Europesche gebeurtenis geweest, niet alleen door dat zij de gelijke regten van den mensch in beginsel heeft doen erkennen, maar ook door de ervaringsles, hoe, bij de erkenning van die beginselen, toomelooze hartstogt zich van het volk kan meester maken, zoolang een verstandig en eerlijk gebruik der vrijheid nog niet is aangeleerd. De overheersching van NAPOLEON deed niet alleen in een algemeen lijden de zucht naar ware vrijheid toenemen, maar verspreidde ook over bijna geheel Europa Fransche beginselen van gelijkheid in administratie en regeringsvorm, gelijk later de Fransche journalen de liberale constitutionele beschouwingen bij velen ingang deden vinden. De omwenteling en het keizerschap hadden de oude bepalingen van volkenregt en staatsregt afgebroken; niet alleen de geest des tijds, maar ook de noodzakelijkheid der tijden riep tot een nieuwe beschrijving van volkenregt en inwendig staatsregt voor de nieuw gevormde landen. Het was er echter nog verre van af, dat een van vooroordeelen en zelfzucht geheel vrije staatkunde gevolgd werd. De regtvaardigheid, die men voorop stelde, was in vele opzigten nog bekrompen gedacht, ja somtijds slechts een leus voor het onregt, dat men pleegde. De verbonden vorsten beschikten te Parijs, te Londen en te Weenen veelal willekeurig over de belangen en regten der volken, zonder op hunne behoeften te letten. In het algemeen is het tijdvak na 1814 de proefneming met een nieuw geschreven volken- en staatsregt.

Zoo werd ook door het magtwoord der diplomatie de vereeniging van Holland en België vastgesteld.

Het plan van zoodanige vereeniging was door vele soortgelijke plannen in de geschiedenis van ons Vaderland en in die der diplomatie voorafgegaan.

Reeds onder het Bourgondische huis waren de Nederlanden onder dezelfde vorsten vereenigd geweest en was er een plan ontworpen van een Koningrijk Bourgondië. Keizer KAREL V had de Nederlanden, bij het verdrag van Augs-

Digitized by Google

burg, te zamen vereenigd. In 1577 waren alle de Nederlanden voor een korten tijd onder WILLEM VAN ORANJE tegen de Spaansche dwingelandij verbonden. Wel was het gedurende de Republiek de politiek van onze voorouders geweest, dat België, aan Oostenrijk verbonden en door ons ondersteund, een voormuur tegen Frankrijk zou zijn, en had deze staatkunde zijne bekrachtiging erlangd door het barrièretractaat; maar reeds in de oorlogen tegen Frankrijk in het begin der eeuw was, gelijk wij vroeger verhaalden, sprake geweest van een vereenigd Koningrijk der Nederlanden, onder den Prins van Oranje. In December 1813 was het plan der vereeniging reeds tot zoodanige rijpheid gekomen, dat VAN HOGENDORP in de commissie voor de grondwet van de vereeniging der voormalige 17 provinciën gewag maakte, en toen in het voorjaar van 1814 de verbonden mogendheden in België den strijd tegen de Franschen voerden, had de Souvereine Vorst door HUGO VAN ZUYLEN TOT NYEVELT, den 11en Januarij 1814, als commissaris-diplomatiek bij de commanderende generaals der gealliëerde en Hollandsche troepen aangesteld, getracht in België een vrijwillige beweging en opdragt van het bestuur aan hem, gelijk in Holland was geschied, te bewerken; maar deze poging had den naijver en argwaan der Engelschen ten gevolge, waarom VAN ZUYLEN werd teruggeroepen.

De Belgen hadden de Fransche overheersching met minder tegenzin gedragen dan de Hollanders; zonder partij te trekken voor den Franschen Keizer, hadden zij ook niets gedaan om door eigen kracht hunne vrijheid te erlangen. De meeste Belgen, die als officieren in het Fransche leger dienden, bleven den Keizer getrouw. Het volk wachtte zijn toekomstig lot geduldig af; maar naauwelijks waren de Fransche legers aan het wijken gebragt, of de geestelijkheid en de adel waren indachtig geweest, zoo mogelijk, hunne oude voorregten en privilegiën te handhaven. Reeds

Digitized by Google

den 7en Maart 1814 was de geestelijkheid, altijd bezorgd voor de belangen der Kerk, werkzaam geweest. De generaals der verbondene mogendheden hadden bij het intrekken in België een geheel voorloopig bestuur aan den Hertog DE BEAUFORT en eenige aanzienlijke Belgen opgedragen. Bij een korte afwezigheid van den Hertog gaf in diens plaats de 73jarige Graaf E. DE ROBIANO, het hoofd eener familie, die zich gekenmerkt heeft door onderworpenheid aan het priestergezag, een manifest uit: dat de overwinningen der mogendheden de geestelijkheid van België verlost hadden van alle beperkingen, die aan de Katholieke Roomsche religie gesteld waren, en dat de geestelijke en wereldlijke regten zouden worden gehandhaafd, *zooals zij vastgesteld waren door de kanonieke wetten van de Kerk en de oude constitutionele wetten van het Land.* Deze verzekering aan den bisschop van Namen en aan de vicarissen van de niet bezette bisschoppelijke zetels gegeven, werd door de commissarissen der verbonden mogendheden bekrachtigd, die in dat stuk waarschijnlijk niet anders gezien hebben, dan een geheel voorloopige algemeene belofte van bescherming der bestaande godsdienst.

Nadat de legers der verbonden mogendheden Parijs waren binnengetrokken, was een der bepalingen van het tractaat van 30 Mei 1814: *La Hollande, placée sous la Souveraineté de la Maison d'Orange, recevra un accroissement de territoire*, terwijl in een geheim artikel de bepaling werd opgenomen, dat de noodzakelijkheid van een juist evenwigt vorderde, dat Holland zoodanig vergroot werd, dat het door eigen krachten zijne onafhankelijkheid zou kunnen verdedigen, en dat dien ten gevolge al het land tusschen de zee, de grenzen van Frankrijk en de Maas voor altijd met Holland zou vereenigd zijn; later werd de Maas als grensscheiding gewijzigd. Een oogenblik schijnt er sprake geweest te zijn van eene grootere uitbreiding, zoodat een deel van Frankrijk bij het nieuwe Koningrijk gevoegd zou zijn

Digitized by Google

geworden. Ook was er sprake geweest van eene uitbreiding van de oostelijke grenzen, waardoor Oost-Friesland weder met ons Land zou vereenigd zijn.

Den 20^{en} Junij werden acht artikelen, die FALCK na veel schrijven en wrijven zoodanig redigeerde, dat de vergaderde diplomaten ze goedkeurden, te Londen vastgesteld. In het eerste werd bepaald, dat de vereeniging volkomen en innig zou zijn, zoodat de beide landen slechts één enkelen Staat zouden uitmaken, welke bestuurd zou worden volgens de reeds in Holland aangenomen grondwet, die met wederzijdsche overeenstemming naar omstandigheden gewijzigd zou worden. Het tweede artikel bepaalde, dat in de artikelen der grondwet, die aan alle godsdiensten gelijke bescherming en voorregten, even als de benoembaarheid van alle burgers, welke ook hunne godsdienstige gezindte zijn mogt, tot openbare ambten en waardigheden waarborgden, niets zou worden veranderd. Het derde bepaalde, dat de Belgische provinciën op eene behoorlijke wijze in de vergadering der Staten-generaal zouden worden vertegenwoordigd, en dat derzelver zittingen in den tijd van vrede beurtelings gehouden zouden worden in eene Hollandsche en eene Belgische stad, terwijl de verdere artikelen tot doel hadden gelijke regten en verpligtingen daar te stellen ten opzigte van de belastingen, van de vaart op de Koloniën, enz.

Deze bepalingen werden aan den Souvereinen Vorst voorgedragen bij een protocol, waarbij de mogendheden verklaarden, dat zij *en vertu de leur droit de conquête* België met Holland vereenigden, overeenkomstig de beginselen van een juist evenwigt van Europa. Het was "*an arrangement for an European object*," gelijk Lord ABERDEEN zich in het Parlement uitdrukte, maar inderdaad niet het minst in het voordeel van Engeland, dat België, waarop het uit kracht van het veroveringsregt aanspraak meende te kunnen maken, afstond voor de Kaap de Goede Hoop en andere koloniale bezittingen, die vroeger aan de Nederlanden hadden toebehoord.

Digitized by Google

Vertrouwende op de magt van het geschreven woord en den wil der verbonden mogendheden, had men gedecreteerd: "*l'union sera intime*," maar tevens van Noord en Zuid gesproken, en door gebodsbepalingen onmogelijk gemaakt, dat twee volken eeuwen lang van elkander gescheiden, langs natuurlijken weg, langzamerhand door gemeenschappelijk belang vereenigd konden worden.

Den 21en Julij 1814 werden deze bepalingen door den Souvereinen Vorst aangenomen; maar dit alles bleef zóó geheim, dat de acht artikelen eerst een jaar later algemeen bekend werden, hetgeen nadeelig werkte, daar in dien tusschentijd verwachtingen werden opgewekt, die niet zouden vervuld worden.

Terwijl de diplomatie in het geheim raadpleegde over de toekomst van Nederland en over de voorwaarden der vereeniging, was het opperbevel in België opgedragen aan den Oostenrijkschen generaal Baron DE VINCENT, met volmagt om het gezag uit naam der gealliëerden uit te oefenen. Den 5en Mei was dit bestuur aanvaard. Zoowel de persoon van den gouverneur-generaal als de inhoud der proclamatie deden een terugkeer naar de oude tijden denken, en in dien toestand was den 22en Junij door 80 leden van de oude Staten in België eene memorie aan de mogendheden aangeboden, ten einde den ouden regeringsvorm terug te erlangen en ter handhaving van de regten der Katholieke kerk. De Baron ALEXANDER VAN DER CAPELLEN, wien de Souvereine Vorst als zijn gelastigde bij het bestuur van den Baron DE VINCENT had benoemd, schijnt tegen het gevaarlijke van het voortduren van dien provisionelen toestand te hebben gewaarschuwd: weldra werd de Souvereine Vorst tot luitenant-generaal in België benoemd. Reeds den 29en Julij begaf hij zich derwaarts. Op de grenzen werd hij verwelkomd door den Baron D'ANETHAN, als intendant van het departement Du Dyle, met een toespraak, waarin de vereeniging met Holland als een der heilrijkste gebeurtenissen werd be-

Digitized by Google

schouwd. Den volgenden dag droeg de Baron DE VINCENT zijn bestuur over, hetgeen door den Souvereinen Vorst den 1en Augustus werd aanvaard met eene proclamatie, in het Fransch en het Nederduitsch afgekondigd, waarvan de eerste woorden luidden:

Europa is zijne bevrijding aan de grootmoedigheid der verbondene Mogendheden verschuldigd; eerlang zal het aan derzelver wijsheid een staatkundig stelsel te danken hebben, dat aan de lang geslingerde volken vele jaren rust en welvaart verzekert.

Van dat stelsel is de nieuwe bestemming uwer schoone gewesten een noodzakelijk bestanddeel, en de onderhandelingen die te Weenen zullen plaats vinden, hebben ten doel om dezelve algemeen te doen erkennen, en de vergrooting van België, ten uwen behoeve, ten behoeve uwer naburen, ten behoeve van geheel Europa, te bevestigen.

Geroepen om, in afwachting dier lang gewenschte toekomst, uw land te besturen, kom ik tot u met den vasten wil van u nuttig te zijn, en met alle de gevoelens van eenen vriend en van eenen vader. Van de meest verlichten, van de aanzienlijksten uit uw midden wil ik omringd zijn in de eervolle taak, die mij het vertrouwen der verbondene Souvereinen oplegt, en van welke ik mij beijvere, om mij in persoon te komen kwijten.

Deputatiën uit bijna alle oorden van België kwamen naar Brussel. Adressen en feestvieringen deden gelooven, dat in België de ingenomenheid met de vereeniging met Holland algemeen was. Kort daarna, op het punt van het vertrek des Konings om in de verschillende oorden van het land nieuwe trouwbezweringen te ontvangen, werd het bestuur in België geregeld. VAN DER CAPELLEN werd tot Secretaris van Staat voor België aangesteld. De oud-minister onder Koning LODEWIJK, had in 1813 KEMPER als Commissaris-generaal in Noord-Holland vervangen en was nu reeds als zaakgelastigde opgetreden. Al wat tot een waardigen vertegenwoordiger des Konings vereischt werd vereenigde hij in hooge mate: een edele houding, innemende voorkomendheid, helder doorzigt, vlugheid van bevatting. Naast hem werd een geheime raad ingesteld, waarin zitting hadden: de Hertog DE BEAUFORT als president; hij was met hart

Digitized by Google

en ziel voor Oostenrijk geweest, was zeer anti-fransch en thans de vereeniging opregt toegedaan, — de Baron VAN DE VELDE VAN MELROY, oud-bisschop van Roermonde, de eenige der bisschoppen van vóór 1795, die nog in leven was; — de Graaf VAN MERODE WESTERLOO, — de HH. LIMPENS, DE LA VIELLEUSE, DE JONGHE, de eenige man die onder de aanhangers der oude staatsvormen doorzigt, knapheid en invloed bezat, en HOLVOET, een man, doorkneed in de kennis van het land, vroeger Oostenrijksch staatsambtenaar in België, later maître des requêtes en prefect van de Loire.

Tot Commissarissen-generaal werden aangesteld de Hertog VAN URSEL voor binnenlandsche zaken; hij was vroeger maire geweest, een knap administrateur, — de Graaf DE THIENNES DE LOMBISE voor justitie: hij had in de laatste twintig jaren zich van staatsbemoeijing onthouden, maar was algemeen geacht om zijn invloed en deugd. Het bestuur der finantiën werd opgedragen aan den Hollander APPELIUS, terwijl het departement van oorlog voorloopig werd toevertrouwd aan eene commissie, bestaande uit den generaal FAGEL, met de kolonels CONSTANT, TRIP en ST. ALDEGONDE, welke commissie in betrekking stond tot den Commissaris-generaal van oorlog JANSSENS; de Heer VAN GOBBELSCHROY werd tot Secretaris-generaal bij het gouvernement aangesteld.

Gelijk de zamenstelling van het bestuur was geweest in eenen Oostenrijksch oud-Belgischen geest, met uitsluiting eenigzins van de Fransche rigting, zoo hadden ook de eerste besluiten der voorloopige regering ten doel ontfransching, zooveel de gelegenheid zulks toeliet, even als men zulks in December 1813 en de eerste maanden van 1814 in het Noorden had gedaan. De hardheid van den Code Pénal werd getemperd door de bevoegdheid, aan de regters opgedragen, om bij verschoonende omstandigheden de straf te verzachten; — de Fransche censuur werd afgeschaft en de Hollandsche wetgeving omtrent de drukpers ingevoerd; —

Digitized by Google

het verpligte gebruik van de Fransche taal, onder het Keizerrijk ingevoerd, werd vervangen door een voorschrift, dat in plaatsen, waar de meerderheid der bevolking Vlaamsch sprak, de Nederduitsche taal zou kunnen worden gebruikt. De door de Franschen ingevoerde instelling der gezworenen werd afgeschaft; door GENDEBIEN, later zulk een hevig opposant, werd dit in 1815 als een natuurlijk gevolg van terugkeering naar oude regtsgewoonten erkend. De inkomsten der Roomsch Katholieke geestelijken, die onder het Fransch bewind zeer gering waren geweest, werden vermeerderd. Ook in andere dan finantiële opzigten trachtte de regering de Roomsch Katholieken te winnen. Onder de bepalingen van het Fransche regt, waartegen de Roomsch Katholieken zeer waren ingenomen, behoorde dat het huwelijk slechts als een burgerlijke handeling werd beschouwd. Ten einde aan die bezwaren eenigzins te gemoet te komen, bepaalde het bestuur, den 21en October, dat geene huwelijken tusschen Roomsch Katholieke ingezetenen voor den burgerlijken stand voltrokken zouden worden, zonder eene verklaring van de Katholieke geestelijkheid, dat er geene bezwaren tegen het huwelijk bestonden. De hertog DE BROGLIE, bisschop van Gent, op wien wij later meer bijzonder de aandacht zullen vestigen, keurde dit besluit goed, door aan de geestelijkheid vergunning te geven aan de burgerlijke overheid die verklaringen af te geven.

Zoo de regering blijk gaf van de gevoelens der Roomsch Katholieken te ontzien, aan de andere zijde weerde zij krachtig het indringen van vreemde geestelijken. Bepaaldelijk bleek zulks bij den internuntius CIAMBERLANI, die, zonder van vereischte volmagten voorzien te zijn, verklaarde mondeling gevolmagtigd te zijn als internuntius van den Paus. Hij vond geloof bij een gedeelte der geestelijkheid in het bisdom Mechelen, en toen hij voortging zich kerkelijk gezag aan te matigen en zelfs de toestemming van den bisschop van Gent aan de geestelijkheid, om de verklaring, in-

Digitized by Google

gevolge besluit van 21 October 1814, af te geven, afkeurde en hij zich niet wilde verwijderen, liet de regering hem met de maréchaussée over de grenzen brengen. Ofschoon deze handeling door de omstandigheden geheel geregtvaardigd werd, was toch de daad zelve, dat een hooge geestelijke met geweld uit het land was gezet op bevel van den commissaris-generaal voor de justitie in België, den graaf DE THIENNES DE LOMBISE, die geacht werd in last van een Protestantschen Vorst te handelen, een genoegzame reden, om bij vele geestelijken wantrouwen in te boezemen. De publieke opinie werd echter door velerlei tijdingen omtrent de toekomstige grootheid van het nieuwe Koningrijk te veel bezig gehouden om aan de uitzetting een blijvend gewigt te hechten; de geestdrift scheen algemeen, toen de graaf DE THIENNES den 23en Februarij 1815 in den schouwburg te Brussel den brief van den Souvereinen Vorst deed voorlezen, dat, volgens de bepalingen van het congres te Weenen, al de gedeelten van België onder zijn souverein gezag waren geplaatst. Weldra werd een algemeen nationaal feest gevierd. Uit alle deelen van België vertrokken deputatiën naar 's Gravenhage.

De vorstelijke titel was door de mogendheden nog niet vastgesteld; maar toen de tijding van de terugkomst van NAPOLEON zich verspreidde, meende WILLEM I niet te moeten dralen, het Koningrijk der Nederlanden voor gevestigd te verklaren en den Koninklijken titel aan te nemen. Hij deed dit bij eene proclamatie van den 16en Maart, waarvan de laatste woorden luidden:

Gij allen, Landgenooten! die dit grondgebied bewoont, ontsluit uwe harten voor het vertrouwen en de hoop! De bestanddeelen van het staatsgeluk zijn alle in uwe eigene magt! Zijt den vaderlande verkleefd, eendragtig en vrij van allen naijver, en gij zult sterk genoeg zijn voor de afwering van alle de gevaren, die u bedreigen mogten. Europa beschouwt uwe hereeniging met belangstelling en welwillendheid! De grondwet, die bereids voor een groot aantal uwer verbindende is, zal welhaast de wijzigingen ondergaan, die haar met de

Digitized by Google

belangen en wenschen van allen in overeenstemming moeten brengen en dáár zult gij dien waarborg vinden van de Godsdienst, op welke wij allen den hoogsten prijs stellen. Weldadige inrigtingen zullen, onder den zegen des Allerhoogsten, de vrije ontwikkeling van alle soort van volksvlijt en de herleving uwer van ouds beroemde kunsten bevorderen. En zoo uwe gevoelens en uwe pogingen beantwoorden aan die, welke uw Koning u, op dezen plegtigen dag, hartgrondig en onherroepelijk toewijdt, zal de voorspoed, die u te beurt valt, nog eeuwen lang het erfdeel zijn van een dankbaar nageslacht.

In het adres aan de Staten-Generaal der Vereenigde Nederlanden kwamen de volgende woorden voor:

De vereeniging en ineensmelting van alle de Nederlandsche Gewesten tot denzelfden Staat is, in meer dan één tijdsgewricht, onder KAREL DEN VIJFDEN, bij Vader WILLEM, later nog, het voorwerp der wenschen en pogingen van verlichte en vaderlandlievende mannen geweest. Eene ernstige beschouwing heeft ook mij overtuigd, dat, zonder zoodanige vereeniging, zonder wederkeerige trouw en onderstand, de onafhankelijkheid dier gewesten op te zwakke grondslagen rust, en het eene gedeelte na het ander de speelbal worden moet van iederen naburigen Staat, die zijn regt naar zijne overmagt zoude willen afmeten.

In deze overtuiging deelen mijne Hooge Bondgenooten. Duitschland in het bijzonder ziet, zoowel als Engeland, in het onafhankelijk bestaan der Nederlanden, een voornaam rustpunt der algemeene veiligheid, en wanneer de tijd der mededeeling van de hiertoe betrekkelijke staatsstukken zal gekomen zijn, zullen U Edel Mogenden met genoegen de blijken ontwaren van het dadelijk en ongeveinsd belang, dat de magtigste Hoven in de vrijheid en welvaart der Nederlandsche Natie stellen.

Bij de staatkunde der verbondene Mogendheden en bij de wenschelijkheid der bedoelde vereeniging in mijne eigene oogen voegt zich de niet twijfelachtige gezindheid der Belgische ingezetenen. Slechts voorloopig onder mijn bestuur geplaatst, zijn zij, door veelvuldige bewijzen van genegenheid en vertrouwen, het oogenblik te gemoet gegaan, waarop mijne Souvereiniteit werkelijk konde worden ingevoerd. In hunne woorden en handelingen straalde niet zelden een voorgevoel door van het duurzaam geluk, dat de vrucht eener naauwe verbindtenis tusschen Holland en België wezen moet.

Deze aanspraak was de eerste officiële gelegenheid, bij welke de vereeniging met België ter sprake kwam in

Digitized by Google

de Staten-Generaal der Vereenigde Nederlanden. De discussiën, waartoe de mededeeling aanleiding gaf, zijn niet bekend geworden, maar men mag uit onderscheidene aanwijzingen opmaken, dat de invloed van den voorzitter G. K. VAN HOGENDORP, tevens vice-president van den Raad van State, minister en weldra voorzitter van de commissie tot grondwetsherziening, overwegend is geweest op het adres van antwoord, waarin de volgende zinsneden inzonderheid de aandacht verdienen:

Het volk van Nederland had, bij het vaststellen eener grondwet, geen gewag gemaakt van den titel van den Souvereinen Vorst, wel wetende, dat eene bepaling daaromtrent meer afhing van de overeenstemming der Mogendheden, dan van zijne beslissing, doch de wensch en de verwachting van alle brave Nederlanders is steeds geweest, dat, wanneer zij, tot welzijn van het algemeen, het opperste gezag aan Uwe Majesteit opdroegen, Hoogstdezelve ook eene plaats zoude innemen onder de gekroonde Hoofden van Europa.

De vereeniging van alle de Nederlanden is eene treffende gebeurtenis, onder alle degenen, waarmede deze nieuwe eeuw haren aanvang neemt. Zij is niet geschied om onzentwege, maar is een gevolg der overtuiging van alle de Mogendheden, dat het evenwigt van Europa de versterking van ons Vaderland vorderde.

Door de handhaving van dat evenwigt, inmiddels, is deze vereeniging voor ons allerheilzaamst. Wij bestaan slechts in gevolge van het staatkundig evenwigt; onze Vaderen hebben hetzelve helpen ophouden met hun bloed en met hunne schatten, en toen het eindelijk verbroken is geworden, hebben wij de bittere vruchten der overheersching gesmaakt.

De instelling van eene goede regering, gegrond op oude nationale wetten en gewoonten, en een gewrocht der ondervinding van vele eeuwen, voorspelde ons inwendige rust en aanmoediging voor alle nuttige ondernemingen. De wijze gematigdheid van Uwe Majesteit, die alle partijen en alle gezindheden vereenigd heeft, streelde ons met de hoop, dat er voortaan, met opzigt tot de burgerlijke maatschappij, geene partijen meer bestaan zouden en geen onderscheid van gezindheden zoude bemerkt worden.

Dan, nieuwe gebeurtenissen in een naburig Rijk, van welke Uwe Majesteit gewag heeft gemaakt, kunnen den fakkel des oorlogs wederom op onze grenzen brengen, en dan zal aanstonds de kracht van

Digitized by Google

den nieuwen Staat kunnen dienen, in de handen van Uwe Majesteit, om den schat onzer onafhankelijkheid ongekrenkt te behouden.

En het vertrouwen des Konings en der Volksvertegenwoordiging werd niet beschaamd. Overal waar de Vorst zich vertoonde werd hij met ongeveinsde geestdrift toegejuicht en niet het minst toen hij te Amsterdam kwam. Met de meeste bereidwilligheid wapende men zich ter verdediging; vele vrijwilligers grepen de wapenen op, ook onder de academische jongelingschap; vele staatslieden van lateren tijd hebben in 1815 tegen den man des gewelds de wapenen gedragen, en toen den 18den Junij in de velden van Waterloo aan eene hernieuwde Fransche overheersching paal en perk werden gesteld, waren Noord- en Zuid-Nederlanders vereenigd geweest in den strijd voor het vereenigde Vaderland en had de Prins van Oranje zijn bloed voor dat vereenigd Rijk gestort.

Te midden van de oorlogstoebereidselen en oorlogsbedrijven werd de grondwet voor het nieuwe Koningrijk ontworpen. Dit gaf een zekere gejaagdheid aan de beraadslaging, die reeds aan velerlei anderen ongunstigen invloed bloot stond. De provisionele toestand van het jaar 1814 en het begin van 1815 had onderscheidene plannen van constitutie in België onder het publiek in het leven geroepen, terwijl ook de gebeurtenissen in Frankrijk — de constitutie ontworpen door de Senat-Conservateur van 6 April 1814, de geoctroyeerde constitutie van LODEWIJK XVIII, van 4 Junij 1814, en later de *acte additionel* van Napoleon in de honderd dagen — de aandacht op constitutionele vragen hadden gevestigd. Had al een verleidelijk geschrift de meerderheid der Belgische bevolking, onder den invloed der clericale partij, doof gelaten voor eene herstelling van de vereeniging met Frankrijk onder een liberale grondwet van NAPOLEON, — de Fransch-liberale geest was er toch door aangewakkerd. Tegenover de pogingen om den vijand te begunstigen werden vastgesteld, in de wet van 10 April 1815 voor de Noordelijke provinciën, en in het

Digitized by Google

souverein besluit van 20 April 1815 voor België, bepalingen tegen oproer, die, door de toenmalige omstandigheden gevorderd, eerst door de wet van 16 Mei 1829 zijn afgeschaft.

In België bestond velerlei verschil van gevoelen: de nieuwere liberalen kleefden de liberale Fransche constitutionele beginselen aan; — anderen waren gestemd voor verbeterde instellingen van den ouden tijd onder het Oostenrijksche huis —; de clericalen ijverden voor de geheel onbeperkte regten der Roomsch Katholieken; terwijl enkelen reeds toen waren voor een administrative afscheiding. Voor een groot gedeelte was men niet vrij meer zich zelven een constitutie te geven, daar in de acht artikelen reeds de grondslagen waren vastgesteld. De verzoenende staatkunde, die WILLEM I bij het besluit van 22 April omtrent de grondwet volgde, bestond minder in eene benoeming van enkele bekwame personen, die zich boven de onderscheidene partijen konden stellen en, bezield door één geest, eene constitutie konden ontwerpen, geschikt voor de omstandigheden, waarin men zich bevond, dan wel in eene onpartijdige benoeming, op voordragt van FALCK en VAN DER CAPELLEN, van leden uit de onderscheidene gewesten en uit de verschillende partijen, inzonderheid in de Zuidelijke provinciën. Uit de Noordelijke werden de meeste leden der vorige commissie herbenoemd, als: VAN HOGENDORP, VAN TUYL VAN SEROOSKERKEN, VAN AYLVA, LAMPSINS, ELOUT, VAN MAANEN, VAN DER DUYN; als nieuwe leden uit Noord-Nederland, in plaats der uitgevallene, die deels met werkzame staatsbetrekkingen belast waren, zoo als REPELAER VAN DRIEL en ROËLL, die tot ministers waren benoemd, deels zich verschoond hadden, zoo als VAN LIJNDEN, VAN IMHOFF, enz., waren benoemd uit den Raad van State de oud-minister MOLLERUS en QUEYSEN, het vroeger lid van het staatsbewind, — voorts ALBERDA VAN BLOEMERSMA uit Groningen, — VAN LIJNDEN VAN HOEVELAKEN, president van de Staten-generaal der Vereenigde Nederlanden, en VAN DER DUSSEN, uit Noord-Brabant. Bij de

Digitized by Google

keuze der Belgische leden vertegenwoordigden de graaf CESAR DE MEAU, broeder van den voormaligen bisschop van Luik, de graaf VAN MERODE VAN WESTERLOO, de graaf VAN OIRSCHOT, de baron D'ANETHAN, de graaf DE THIENNES DE LOMBISE den Belgischen adel. GENDEBIEN, LE CLERCQ, DOTRENGE waren regtsgeleerden, die meer de liberale begrippen waren toegedaan. RAEPSAET en DUBOIS waren met MERODE het meest van de clericale rigting. HOLVOET, dien wij reeds noemden, en DE CONINCK, oud-prefect van de monden der Schelde en later van Hamburg, maar van Brugge geboortig, waren mannen van de magistratuur. Om de gelijkheid te bewaren had men twaalf Belgen en twaalf Noord-Nederlanders, en weder twaalf Roomschen en twaalf Protestanten, terwijl de beroemde regtsgeleerde JONAS DANIËL MEIJER, als Israëliet, een waarborg van onpartijdigheid als secretaris scheen aan te bieden: het was eene benoeming op FALCK's aandrang door WILLEM I gedaan, die echter toen aan velen aanstoot gaf.

Even als bij de commissie van 1814 onthield WILLEM I zich van persoonlijk eenigen invloed uit te oefenen. De vergaderingen hadden weder plaats in de woning van VAN HOGENDORP, die wegens ongesteldheid het huis moest houden. De zittingen der commissie begonnen den 1^en^ Mei en duurden tot den 14^en^ Julij. Tweederlei aanteekeningen van RAEPSAET en van VAN MAANEN gaven ons toegang tot de beraadslagingen.

VAN HOGENDORP werd niet, zooals in 1814, door de commissie zelve tot president gekozen, maar, naar het gebruik ook bij andere commissiën onder WILLEM I gevolgd, door den Souvereinen Vorst tot president benoemd. Aan de commissie waren officiëel medegedeeld: 1°. Het besluit houdende de benoeming der commissie; 2°. het afschrift van de nota van 21 Julij 1814, houdende de goedkeuring der acht artikelen, omtrent de vereeniging van de Vereenigde Nederlanden met België; 3°. het afschrift van eene nota, gedag-

Digitized by Google

teekend 20 Julij 1814, door Lord CLANCARTY, mede betrekkelijk 'de acht artikelen: 4°. een uittreksel uit het protocol van het congres van Weenen, bepalende de uitgestrektheid en grensscheiding van het Koningrijk der Nederlanden, en 5° de wet van 23 Maart 1815 omtrent de benoeming van een dubbeltal leden der Staten generaal, ter herziening van de grondwet in de Noordelijke provinciën.

De president leidde uit deze stukken af, dat het oogmerk en de strekking van de commissie was, de reeds bestaande en aangenomen grondwet der Vereenigde Nederlanden als grondslag der beraadslagingen aan te nemen, ten einde daarin alle die veranderingen te brengen, die door de veranderde omstandigheden van het Rijk noodzakelijk waren geworden, of door de ondervinding als nuttig aangewezen mogten zijn; waarom hij aan de leden der commissie de grondwet van 1814 met de Fransche vertaling had doen toekomen, terwijl de leden uitgenoodigd werden gemelde grondwet te onderzoeken en hunne bedenkingen mede te deelen. Reeds in de eerste vergadering werd het denkbeeld door de Heeren DE CONINCK, HOLVOET en MERODE geopperd, dat men eerst over de grondwet in het algemeen zou beraadslagen. In de volgende vergadering, de eerste die voltallig was, hield de president op nieuw eene inleidende rede, waarin hij deed uitkomen de belangrijkheid der Nederlandsche Koloniën, die de oude Republiek in de vereeniging bragt; — dat de grondwet van 1814 allergunstigst had gewerkt; — dat de algemeene tevredenheid, die er heerschte, het gevolg der grondwet was; — dat deze grondwet geene nieuwe constitutie was, maar eene modificatie of herstelling van het oude; — dat men aan de provinciën, steden en plaatsen alles had gelaten, wat haar aangenaam was, zoo verre het algemeen bestuur er niet door verlamd werd. Bij de omvrage die daarop volgde, verklaarden de meeste leden, dat zij nog niet gereed waren met hunne aanmerkingen, terwijl enkele Belgische leden de verklaring

Digitized by Google

aflegden, dat de grondwet van 1814 ook over het algemeen den geest der oude Belgische staatsinstellingen uitdrukte; verder werd besloten de grondwet van 1814 tot grondslag aan te nemen, in dier voege dat eerst over de hoofdstukken en daarna over de artikelen zou worden beraadslaagd, terwijl ook dikwijls speciale commissiën tot nadere redactie werden benoemd.

Onder de meest gewigtige punten kwam in de eerste plaats in overweging: of de grondwet niet van de vereeniging moest gewag maken. De grondwet van 1814 bepaalde, in overeenstemming met de proclamatie van 1 December 1814: "De souvereiniteit is en blijft opgedragen", enz. Dit artikel werd voor de grondwet van 1815 afgekeurd door RAEPSAET: een opdragt was nooit geschied dan door de Staten. Ook MERODE was van oordeel, dat de Staten moesten medewerken tot de verandering van dynastie. QUEYSEN merkte daartegen op, dat de opdragt geschied was door het Volk, terwijl de grondwet haar nader zou bevestigen, hetgeen DOTHENGE ten opzigte van België in dier voege beaamde, dat wanneer de notabelen het voorstel der grondwet zouden hebben aangenomen, de natie de opdragt zou hebben bevestigd. Hij oordeelde het vernederend, dat in de grondwet van Russen of Pruissen sprake was; en zoo bleef het artikel behouden, als uitdrukking eener nationale daad.

Ten opzigte van het inkomen der Kroon was de meerderheid er voor, dit in de grondwet vast te stellen, gelijk geschied is, terwijl een betrekkelijk groote minderheid het inkomen bij elke troonsverandering wenschte vastgesteld te hebben, gelijk in onze tegenwoordige grondwet is voorgeschreven.

In de grondwet van 1814 was geene bepaling opgenomen omtrent afstand van grondgebied. Om in die leemte te voorzien was eene commissie benoemd, die voorstelde den afstand van grondgebied in tijd van vrede door de Staten-

Digitized by Google

generaal te doen bekrachtigen, maar aan den Koning de bevoegdheid te laten, bij vredestractaten zulk een afstand te doen, daar de mindere magt des Konings ligt tot schadelijke voortzetting van den oorlog zou kunnen leiden; men kon dit gerust aan den Koning overlaten, daar het niet te denken was, dat hij zonder hoogen nood afstand zou doen, omdat juist het gezag, de eer en het belang des Konings zouden te weeg brengen in den oorlog te volharden, iets dat bij tractaten, in tijd van vrede gesloten, niet in aanmerking kwam. RAEPSAET wilde hier geene distinctie toelaten, maar werd zeer krachtig bestreden door MOLLERUS, QUEYSEN, VAN MAANEN en ELOUT, die beweerden, dat de natie naar vrede zou verlangen, vooral wanneer de Koning naar vrede neigde; — dat uitstel van den afstand aanleiding zou geven tot eene voortzetting van den oorlog tegen den wil der natie; — dat het ongerijmd was, den Koning het regt van oorlog en vrede op te dragen en hem het middel te ontnemen om op het geschikte oogenblik vrede te sluiten; — dat in alle getemperde monarchiën de aard van het wetgevend ligchaam nooit anders dan negatief kon zijn; — dat het met die beginselen strijdig zou zijn, dat de Koning ooit kon genoodzaakt worden den oorlog voort te zetten; — en dat, wanneer de Koning kon genoodzaakt worden iets te doen tegen zijn zin, men zich geen denkbeeld van koninklijke magt kon maken. Deze overwegingen hebben doen besluiten, dat de goedkeuring van afstand van grondgebied alleen betrekking zou hebben op afstand in tijd van vrede. De kennis van deze overwegingen is des te belangrijker, omdat men bij de herziening der grondwet in 1848, in art. 57, het beginsel heeft aangenomen, dat vroeger door RAEPSAET was verdedigd, maar toen door de groote meerderheid der commissie was verworpen.

Ten opzigte der Koloniën werd het opperbestuur des Konings geacht ook de wetgevende magt in zich te sluiten.

Het eerste punt waarbij zich de naijver tusschen de Noor-

Digitized by Google

delijken en Zuidelijken openbaarde, was de bepaling dat de inhuldiging zou plaats hebben in *de stad Amsterdam als de hoofdstad*. Terwijl men in het Zuiden in brochures en dagbladen reeds geijverd had voor Brussel als hoofdstad, wilden eenige Belgische leden niets bepalen, maar geheel aan den Koning overlaten de plaats zijner inhuldiging aan te wijzen. VAN HOGENDORP oordeelde, dat men het regt, dat Amsterdam als hoofdstad grondwettig bezat, niet kon ontnemen; waarop RAEPSAET opmerkte, dat Amsterdam voor twee eeuwen nooit de hoofdstad geweest was; terwijl weder anderen opmerkten, dat men aan den Koning moeijelijk de beslissing kon overlaten, daar men dan bij den aanvang eener regering al de hatelijkheid der beslissing op hem overbragt. De gevoelens liepen zoodanig uit elkander, dat de president eene commissie benoemde, die later de bepaling voordroeg, dat de inhuldiging zou plaats hebben te Amsterdam en in een der steden van de Zuidelijke provinciën, ter keuze van den Koning: zeker een zeer geleidelijke weg om de onderscheidene gevoelens te bevredigen en die overeenkwam met de 8 artikelen, maar waardoor ook door de commissie zelve werd medegewerkt om eene afscheiding tusschen Noordelijke en Zuidelijke provinciën te maken.

Hoogst belangrijk waren de overwegingen over de noodzakelijkheid der ministeriële verantwoordelijkheid.

HOLVOET stelde voor, in de grondwet te doen opnemen: *La personne du Roi est inviolable et sacrée; les ministres seuls sont responsables.* Dit was in Engeland zoo, daar kon nooit tegen den Koning, maar wel tegen de ministers geageerd worden. Zij alleen waren verantwoordelijk; zelfs schriftelijke bevelen des Konings konden hen aan die verantwoordelijkheid niet onttrekken. VAN HOGENDORP merkte op, dat van 's Konings inviolabiliteit in de constitutie geene melding gemaakt was; het was in onze zeden eene *conditio sine qua non*. ELOUT had niets tegen de opname, maar meende, dat

Digitized by Google

zij niets afdeed; de bepaling in de Fransche constitutie van 1791 voorkomende, had niet belet dat de Koning het hoofd op het schavot verloren had; men had de bepaling in de grondwet van 1814 niet opgenomen, om zich niet in theoriën te verdiepen. DE CONINCK meende het onderwerp hoogst belangrijk. VAN MAANEN wees aan, dat de strafregtelijke verantwoordelijkheid der ministers in art. 104 der grondwet vervat was. Men besloot op deze voorloopige beschouwingen de zaak aan eene commissie op te dragen, bestaande uit de HH. DE THIENNES, HOLVOET, ELOUT, VAN MAANEN en DE CONINCK, die, bij monde van den Heer DE CONINCK, voordroeg het volgende artikel:

"*La personne du Roi étant inviolable et sacrée, les mi-*
"*nistres sont responsables des actes contraires à la loi*
"*fondamentale dont ils ordonneraient l'exécution. Ils sont*
"*cités de ce chef devant la Haute cour par le Procureur-*
"*Général siégeant près d'elle et a peine de forfaiture d'après*
"*un acte d'accusation, dressé par les Etats-Généraux.*"

QUEYSEN, die vroeger als lid van het comité van buitenlandsche zaken door het uitvoerend bewind in 1798 was gevangen gezet om politiek verschil, en later onder Koning LODEWIJK in Frankrijk had gediend, verklaarde, dat het artikel niet kon worden toegelaten, daar niet de minister, maar de Koning de uitvoering beveelt, en dat men het executeren der bevelen van den Koning niemand tot misdaad kan maken; dat dit tegen alle beginselen streed. VAN HOGENDORP zag in de voorgestelde bepaling eene verlamming van het Koninklijk gezag: de ministers zouden ophouden ministers des Konings te zijn en ministers worden der Staten-generaal; dit zou geheel strijden met de aangenomene beginselen. DE THIENNES, ofschoon lid van de commissie, die het artikel ontworpen had, zag hoe langer hoe meer zwarigheid in de bepaling: — als minister van justitie in de Zuidelijke gewesten, had hij meer dan eens besluiten ontvangen over zaken hem onbekend, die hij niet kon

Digitized by Google

beoordeelen en toch moest uitvoeren; VAN MAANEN was van hetzelfde gevoelen. Volgens de grondwet is de Koning Koning en zullen wij geen "*ministère Roi*" hebben. MOLLERUS meende, dat als een minister verantwoordelijk was voor de uitvoering van een bevel, hem door den Koning gegeven, een prefect verantwoordelijk moest zijn voor de uitvoering van een bevel hem door een minister opgedragen, en een burgemeester weder voor een bevel door den prefect hem gegeven, en dat zoodanige verantwoordelijkheid de regering geheel verlammen zou. GENDEBIEN meende, dat er toch waarborgen moesten zijn tegen anti-constitutionele handelingen, hetgeen VAN HOGENDORP deed verklaren, dat daartegen gewaakt werd door het strafwetboek, maar dat de voorgedragene bepaling eene veel verdere strekking had, en dat men vrij algemeen van gevoelen was, dat wij geen Engelsche ministers moesten hebben, afhankelijk van de Staten-generaal. Dit laatste werd geheel door VAN MAANEN beaamd. Hiervan was in de sub-commissie dan ook geen sprake geweest; men had alleen de verantwoordelijkheid der ministers voor onwettige handelingen willen bepalen; vele leden der sub-commissie hechtten er veel aan, hij zelf niets, omdat hij er geen practische resultaten van voorzag en hij meer vertrouwde op de eerlijkheid en braafheid der menschen; dit was door de andere leden ook niet ontkend, maar de meerderheid had gewild een beginsel grondwettig vast te stellen. Het besluit was, de voorgestelde bepaling niet aan te nemen.

Bij art. 104 der grondwet van 1814 kwam de ministeriële verantwoordelijkheid op nieuw ter sprake. Terwijl de meerderheid in dat artikel een waarborg wilde behouden tegen overijlde vervolgingen van hooge staatsambtenaren uit politieke partijzucht, meenden HOLVOET, DOTRENGE en DE CONINCK, dat de Staten-generaal ook regt van aanklagt der ministers moesten hebben, hetgeen echter door andere leden bestreden werd, daar, naar hun gevoelen, de ministers alleen moesten vervolgd worden op last des Konings. Ten gevolge van alle

Digitized by Google

deze discussiën, werd omtrent de ministeriële verantwoordelijkheid in de grondwet niets bepaald. VAN HOGENDORP heeft eenige jaren later geschreven, dat men van de ministeriële verantwoordelijkheid gezwegen had, om die later in de wet te omschrijven; dit geldt alleen van de strafregtelijke verantwoordelijkheid, gelijk uit de aanteekeningen van RAEPSAET en VAN MAANEN genoegzaam blijkt, maar niet van die staatkundige verantwoordelijkheid tegenover de Staten-generaal, die te regt door de Belgen en later bijna algemeen als een hoofdbeginsel van het vertegenwoordigend stelsel is aangemerkt, maar in de grondwet van 1815 niet werd erkend.

De ministeriële verantwoordelijkheid werd in de commissie van 1815 ook minder noodzakelijk geacht, omdat over alle algemeene maatregelen van bestuur het advies van den Raad van State zou worden ingewonnen.

Omtrent de reglementaire magt des Konings merkte GENDEBIEN op, dat in de grondwet moest voorzien worden, dat de Koning onder den vorm van reglementen geene wet veranderen of nieuwe kon maken. Dit misbruik was onder de Fransche regering groot geweest. DOTRENGE, LE CLERCQ en HOLVOET deelden dit gevoelen, hetgeen aanleiding gaf, dat dit onderwerp werd verwezen naar eene speciale commissie, bestaande uit DE THIENNES DE LOMBISE, HOLVOET, ELOUT en VAN LIJNDEN. Deze commissie stelde den 16^{en} Mei voor, de volgende drie artikelen in de grondwet te doen opnemen:

1°. De Koning heeft bij uitsluiting de hoogste uitvoerende magt.

2°. Hij is het opperhoofd van het algemeene bestuur.

3°. Hij handhaaft de openbare rust en veiligheid.

Bij monde van ELOUT verklaarde de commissie tevens, dat omtrent de reglementaire magt zelve niets in de grondwet moest bepaald worden, dat de reglementaire magt behoorde aan den Koning en dat, wanneer reglementen mogten strijden met de grondwet of met de wetten, de regterlijke magt en

Digitized by Google

de Staten-generaal daartegen moesten waken, terwijl hij uit zijne practijk als advocaat mededeelde, dat hij met goed gevolg een onwettig reglement bestreden had. Algemeen werd dit gedeeld, waarbij men echter het nut der voorgestelde bepalingen betwijfelde. Op aandrang van MOLLERUS, dat zij slechts definitiën waren en daardoor tot verwarring zouden aanleiding geven, vereenigden zich ten slotte alle de leden in de overtuiging, dat in eene onafhankelijke regterlijke magt en in eene vrije volksvertegenwoordiging genoegzame waarborgen tegen onwettige reglementen gelegen zijn, terwijl de reglementen ter uitvoering van wetten uit den aard der zaak tot de Koninklijke magt behoorden. Later is dit grondwettig beginsel meermalen miskend en wordt ook thans nog niet ten volle opgevolgd. De juiste onderscheiding van VAN HOGENDORP, in zijne *Bijdragen*, dat het bestuur geen wetgever is, is zelfs meer dan eens door den Hoogen Raad miskend.

De grondwet van 1814 kende slechts ééne Kamer van Volksvertegenwoordigers. HOLVOET lokte de discussie uit over twee Kamers. De uitgestrektheid van het Land, de algemeene denkwijze in Europa, het bestaan van den adel schenen die te vorderen. Hij zag in een Kamer van Pairs een tegenwigt voor den Vorst tegen de gemeenten en voor de gemeenten tegen den Vorst. In België, bij de vele aanzienlijke familiën, was dit inzonderheid noodig. VAN HOGENDORP oordeelde dat de denkbeelden van HOLVOET te veel eene navolging waren van de Engelsche constitutie. De ministers aldaar hingen veel meer af van de Kamers dan van den Koning, hetgeen hij onvoegelijk en nadeelig hield. RAEPSAET verdedigde eene volksvertegenwoordiging met standen, door te wijzen op het gevaar, dat eene Kamer zoo gemakkelijk onder den invloed van één of weinige volksleiders kan komen, waarbij hij op ROBESPIERRE wees. DE THIENNES deed voor de twee Kamers gelden, dat, zoo lang er in Frankrijk drie standen bestaan hadden, de troon was

Digitized by Google

staande gebleven, en dat dadelijk na de vereeniging de troon gevallen was. Ook DOTRENGE en andere Belgische leden adviseerden voor twee Kamers. VAN HOGENDORP beweerde, dat de instelling van twee Kamers het geheele stelsel van de grondwet van 1814 omverwierp, waarop RAEPSAET hernam, dat de commissie geheel nutteloos kon geacht worden, wanneer men zich zoo streng aan die grondwet hield. VAN MAANEN herinnerde, dat hij in de vroegere grondwet voor twee Kamers had gestemd, om aan den adel een nationalen invloed te verzekeren en den provincialen adel en de ridderschappen te doen ophouden, welke hem met de nieuwe inrigtingen voorkwamen niet te strooken; hij meende dat men, met op het oog op het mandaat, niet te veel van de grondwet afweek om nu twee Kamers te kunnen voorstellen. QUEYSEN en andere Noord-Nederlanders oordeelden, dat veel zou afhangen van de zamenstelling der beide Kamers, en zoo werd eindelijk den Heer HOLVOET verzocht een voorstel omtrent de volksvertegenwoordiging te ontwerpen. Deze stelde dan ook in de vergadering van 12 Mei voor: twee Kamers, ééne der gemeenten en ééne van erfelijke Pairs, in onbepaald getal door den Koning kunnende vergroot worden; overeenstemming der beide Kamers zou gevorderd worden bij het maken der wetten, terwijl de Pairs met regterlijke magt zouden bekleed zijn om over staatsmisdaden te oordeelen. VAN HOGENDORP bestreed op nieuw met kracht zulk eene Engelsche Pairskamer: onze edelen waren geheel andere menschen; onze vertegenwoordiging was altijd geweest: Edelen, Steden en Landeigenaars te zamen; eene afzonderlijke Kamer van Edelen streed geheel met onze zeden evenzeer als om aan zoodanige vergadering regterlijke bevoegdheid op te dragen. RAEPSAET wilde de Eerste Kamer zamenstellen uit gedeputeerde edelen en bisschoppen, door de ridderschappen te benoemen, met uitsluiting der edelen in de Tweede Kamer, waarbij hij de bepaling wenschte te voegen, dat elke bisschop *per se* lid der ridderschap van

Digitized by Google

de provincie, waarin hij zijnen zetel had, zou zijn. Eene Kamer van erfelijke Pairs vond bij alle Noord-Nederlanders en ook bij eenige Zuidelijke, bepaalde bestrijding. Meer ingang vond het denkbeeld van RAEPSAET, de leden der Eerste Kamer door de ridderschappen te doen benoemen. DE CONINCK meende, dat het twee-kamerstelsel alleen aanbeveling kon vinden, wanneer daarin gelegen was eene bescherming van den Koning tegen aanvallen van factiën; in de grondwet van 1814 vond hij groote behoedmiddelen tegen democratie, maar geene tegen aristocratie, integendeel vond hij deze zoo sterk begunstigd, dat daardoor de koninklijke magt gevaar kon loopen, en dit zou vermeerderd worden wanneer; volgens het plan van RAEPSAET, nog eene Kamer door de ridderschappen gekozen werd en deze een veto had tegen den Koning en de Tweede Kamer, en de Tweede Kamer dan nog daarenboven zou gekozen worden door de provinciale Staten; misschien zou eene *pairie à vie*, door den Koning benoemd en niet gebonden aan den adel, het verkieslijkste zijn. ELOUT erkende, dat het ware oogmerk moest zijn het evenwigt te bewaren, maar hij betwijfelde, of eene erfelijke Pairskamer wel een bolwerk was; de historie leerde het niet. Het advies van DE CONINCK gaf aanleiding tot eene warme ontboezeming van VAN HOGENDORP, die de grondwet van 1814 in bescherming nam. Het verwonderde hem zeer, dat DE CONINCK van oordeel was, dat de grondwet de koninklijke magt niet genoegzaam beschermde, daar het juist de Zuidelijke leden waren, die telkens de koninklijke magt wilden besnoeijen, bijv. in hetgeen door hen was aangevoerd nopens de verantwoordelijkheid der ministers, waaromtrent hij gevoelens had gehoord, die zelfs die verantwoordelijkheid verder zouden uitstrekken dan die van de Engelsche ministers; de Zuidelijke leden wilden 's Konings gezag nog meer beperken dan de grondwet van 1814 deed en aan den anderen kant hem een Pairskamer als waarborg geven: dat was tegenstrijdig. HOLVOET antwoordde, dat

Digitized by Google

de Zuidelijke leden 's Konings gezag constitutioneel wilden bepalen, maar tevens een waarborg voor de duurzaamheid van het gezag wilden geven door een Pairskamer. Alle deze discussiën gaven aanleiding dat het onderwerp van het twee-kamerstelsel commissoriaal gemaakt werd en dat tot leden der commissie benoemd werden de HH. MOLLERUS, DE THIENNES, DOTRENGE, ELOUT, VAN LIJNDEN en DE CONINCK. Deze commissie bragt nader, bij monde van den Heer DE CONINCK, rapport uit met eenige uitgewerkte artikelen. RAEPSAET en DE MERODE drongen op nieuw aan, dat de Eerste Kamer eene vertegenwoordiging van de edelen zou zijn. De Noord-Nederlandsche leden bestreden zeer zulk eene afzonderlijke vertegenwoordiging van den adel, als geheel afwijkende van onze zeden, ook in de oude Republiek, waarin voortdurend de adel en de afgevaardigden van stad en land te zamen waren gekomen, en zoo kwam men eindelijk tot het besluit, dat de Eerste Kamer bestaan zou uit aanzienlijken, door den Koning benoemd, waarin de Koning dan ook Belgische edelen kon opnemen. Hierbij scheen nu art. 38 van de grondwet van 1814 te kunnen vervallen, volgens hetwelk aan den Souvereinen Vorst was voorbehouden eene wet voor te dragen, waarbij een vierde deel der Staten-generaal door de ridderschappen zou kunnen benoemd worden. Aanvankelijk werd dit artikel bij meerderheid behouden, op de gronden door RAEPSAET en VAN HOGENDORP ontwikkeld, dat de adel eene vertegenwoordiging moest hebben; maar na de mededeeling, dat de Koning zich met dat gevoelen niet kon vereenigen en dat het artikel thans moest vervallen, werd het niet in de nieuwe grondwet opgenomen.

De beraadslagingen over den grondslag voor het getal leden der Tweede Kamer gaven tot groot verschil aanleiding. De Belgische leden droegen voor de bevolking als den eenigen rationelen grondslag voor eene volksvertegenwoordiging; VAN HOGENDORP daarentegen meende dat in aanmerking moesten komen de Koloniën en de meerdere rijkdom

Digitized by Google

van de Noordelijke gewesten; hij noemde daarbij den grondslag der populatie een revolutionair, democratisch beginsel. QUEYSEN zou het beginsel van de bevolking goed achten, wanneer de menschen volkomen op elkander geleken, maar daaraan haperde zeer veel; het nieuwe huisgezin van Noord en Zuid moest op onderling vertrouwen gegrond zijn; niemand moest denken dat het eene deel het andere zou overheerschen, dan alleen kon er eendragt plaats vinden. VAN MAANEN drong zeer deze gronden aan: de Vereenigde Nederlanden hadden twee eeuwen een onafhankelijk volksbestaan gekend; wanneer men de bevolking in aanmerking nam, zou inderdaad Noord-Nederland aan België toegevoegd worden. HOLVOET stelde voor dat de Belgen en de Noord-Nederlanders een gelijk aantal leden zouden hebben, behalve Luik en Luxemburg, die als nieuwe gewesten bij de vereeniging kwamen, waarop de Noord-Nederlanders opmerkten, dat daardoor de Zuidelijke dan toch het overwigt zouden hebben. VAN MAANEN drong nog nader aan, hoe bij het tractaat van Parijs was bepaald dat Holland een aanwinst van grondgebied zou hebben en hoe daaraan weinig voldaan zou worden, wanneer Holland feitelijk aan België werd toegevoegd. De graaf DE MEAN en de graaf DE MERODE werden door deze gronden overgehaald en stemden met de Noord-Nederlanders, terwijl anders de stemmen gestaakt zouden hebben.

De publiciteit der deliberatiën in de Tweede Kamer wekte mede tot belangrijke discussiën op. VAN LIJNDEN verklaarde er zich tegen: hij had er nooit iets goeds van gezien. VAN DER DUSSEN was hetzelfde gevoelen toegedaan. DOTRENGE drong daarentegen er sterk op aan; hij werd ondersteund door QUEYSEN: openbare discussiën gaven naar zijn oordeel de beste wetgeving; zij verminderden den invloed van onkunde, eigenbelang, groote en kleine driften; uit gesloten vergaderingen kunnen alle deze slechte hoedanigheden niet verbannen worden; openbaarheid der beraadslagingen houdt uit schaamte de menschen terug, zij zet

Digitized by Google

de zwakken aan, zich bij de sterkeren te voegen, die de beste zaak verdedigen. Engeland moest ons hier ten voorbeeld zijn. ELOUT zag in de openbare vergaderingen twee groote voordeelen: 1°. dat men de aanmerkingen a priori op wetten, enz. kent, en 2°. dat het gouvernement op de publieke opinie invloed kan uitoefenen, ofschoon het stelsel ook zijne zwakke zijden heeft en tot intrigues en invloed van volksmenners aanleiding geeft. DE THIENNES verklaarde zich tegen de openbare zittingen: het voorbeeld van Engeland deed niets af, daar had men een "ministère Roi," daar attaqueerde men niet den Koning, maar het ministerie; wanneer daar de oppositie te sterk werd, had de Koning het in zijne hand de zaak te redden en het ministerie te ontslaan. Dit kon de Koning hier niet doen; hier decideerde de Koning alles, het ministerie niets; men kon hier geene publieke zittingen toelaten, zonder inderdaad geheel andere beginselen aan te nemen, dan die men had vastgesteld. QUEYSEN antwoordde daarop: dat in eene getemperde monarchie openbare discussiën niet over de daden van het gouvernement, maar alleen over de wetten plaats vinden en dat dit alleen eene krachtige regering kon geven, dewijl de Vorst door deze openbare discussiën zich als het ware associeert met de natie; absolute monarchiën zoeken hare kracht in het leger, getemperde monarchiën in de "public spirit"; zooals de zaken thans gaan weet niemand wat er omgaat, en dat is zeker niet geschikt om de natie aan den Koning te verbinden en het gouvernement te versterken. HOLVOET rekende publiciteit in den tegenwoordigen tijd noodwendig: het volk spreekt over staatszaken, het voelt de lasten, maar weet niet waarom zij worden opgelegd; allen die voor het gouvernement spreken worden vleijers, allen die er tegen spreken voor volksvrienden gehouden; deze verkeerdheid wordt voorkomen door de publiciteit; men kan dan de redenen der wetten hooren; wil men geene publieke debatten dan moet men geen vrijheid der drukpers toelaten, indien

Digitized by Google

men het gouvernement niet blootgesteld wil zien aan heftige aanvallen van schotschrijvers, waartegen dan geen correctief bekend is. DE CONINCK deelde deze gevoelens geheel: de publiciteit is de essentie van het repraesentative gouvernement; het tegendeel bevordert oligarchie; het is in het belang zoowel van het Volk als van den Koning, dat publieke overwegingen plaats hebben. ELOUT drong nog nader de noodzakelijkheid der publiciteit aan: wanneer een wet geen bijval vindt, zullen er altijd vele betweters gevonden worden; de afgevaardigde tehuis gekomen wil de goede man blijven; alles wordt geworpen op het gouvernement, op de ministers; dit verslapt den band tusschen Koning en Volk; wanneer de vergaderingen openbaar zijn, kan men lezen wat er is gezegd. VAN MAANEN erkende, dat hij tegen openbare discussiën eene vooringenomenheid had; men had er na 1795 de proef van genomen en die proef had bij het verstandigste gedeelte des volks geen bijval gevonden; hij was echter door ELOUT aan het wankelen gebragt en zou stemmen voor de publiciteit bij de overweging van wetten. Hiertoe werd door de meerderheid besloten. Tegen de publiciteit stemden MOLLERUS, LAMPSINS, DE THIENNES, VAN DER DUSSEN, VAN LIJNDEN, DUBOIS, ALBERDA en VAN DER DUYN.

Bij onze tegenwoordige politieke denkwijze wordt een glimlach op de lippen gebragt bij de beraadslagingen, of de ministers bij het stemmen in de Staten-generaal tegenwoordig zouden zijn. RAEPSAET wilde hun in het geheel geen toegang tot de Staten-generaal verleenen; MOLLERUS en DOTRENGE achtten de tegenwoordigheid der ministers noodig om opheldering te geven, maar wilden dat zij zich zouden verwijderen bij de stemming; ELOUT en andere leden stelden daartegenover dat, wanneer het zooverre gekomen was, dat de ministers intrigues in de vergadering zouden gebruiken en de leden der Staten-generaal huiverig waren in hunne tegenwoordigheid te stemmen, alles dan zoodanig gedesorga-

Digitized by Google

niseerd was, dat men zulk een toestand zich niet mogt voorstellen, terwijl VAN MAANEN de opmerking maakte, dat, indien de tegenwoordigheid der ministers bij de beraadslaging niet gevaarlijk werd geacht, zij ook wel niet bij de stemming gevaarlijk kon geacht worden.

Over de bijzondere regten der Staten-generaal hadden weinige beraadslagingen plaats. Het artikel, dat de Staten-generaal voordragten aan den Koning konden doen, werd zonder discussie aangenomen, ofschoon in eene brochure van Prof. H. W. TIJDEMAN, die zich door liberale denkwijze kenmerkte, de vrees was uitgedrukt, dat bij deze magt, bij het nog bestaan van partijschappen, een geest van tegenwerking en misnoegen zich ligtelijk zou kunnen uiten in *motiën*, welke inbreuk maakten op de regten van den Vorst.

Bij de vaststelling van de magt der provinciale Staten en gemeentebesturen, was men algemeen van oordeel, dat zooveel als zulks mogelijk was, bij de aangenomene eenheid van regering en wetgeving, de oude zelfstandigheid in huishoudelijke zaken, moest worden gehandhaafd. Zoowel door RAEPSAET als ELOUT werd hierbij de te groote magt der Fransche prefecten bestreden; de eerstgenoemde meende zelfs, dat de provinciale administratie geheel aan de gedeputeerden der provinciale Staten moest worden opgedragen en dat er geene commissarissen of gouverneurs moesten worden benoemd, waarbij hij de provisionele instructie der gouverneurs van 23 Junij 1814 hevig aanviel, hetgeen tot eenen vrij levendigen woordenstrijd tusschen hem en den president aanleiding gaf.

Zeer veel gewigt werd aan de handhaving der grondwettige betrekkingen tusschen de Kroon en de Volksvertegenwoordiging gehecht. De onderscheidene formulieren voor de mededeelingen van de Staten-generaal aan den Koning werden niet alleen behouden, maar, waar het noodig was, verbeterd, om met juistheid de onderlinge betrekking aan te wijzen. Waar de grondwet van 1814 bijv. voorgeschreven had,

Digitized by Google

dat bij niet-aanneming van een wetsvoordragt den Koning zou verzocht worden "het onderwerp van het gedane voorstel" in nadere overweging te nemen, werd het meer in overeenstemming met de attributen der Staten-generaal geacht, dat den Koning zou verzocht worden "het voorstel" in nadere overweging te nemen: zoo ver was men verwijderd van de gedachte, dat wetsvoorstellen om bijoogmerken zouden mogen afgestemd worden.

Voordat men overging tot de overweging van de artikelen over de regterlijke organisatie, stelde LE CLERCQ, advokaat te Luik en door den zeer conservativen RAEPSAET gesignaleerd, als "*un enfant de la révolution*" voor, aan het hoofd der grondwet een algemeen hoofdstuk te plaatsen. Door onderscheidene leden werden daartoe de volgende bepalingen gebragt:

1°. de onschendbaarheid van woning; 2°. de vrijheid van drukpers; 3°. het regt van petitie; 4°. geen privilegie in het stuk van belastingen; 5°. dat een ieder tot alle ambten admissibel zou zijn, zonder onderscheid van geboorte; 6°. dat niemand van zijn eigendom zou kunnen berooid worden, zonder voorafgaande schadeloosstelling; 7°. de guarantie van de verkochte domeingoederen; 8°. dat een ambt nooit erfelijk kon worden en ook niet met eene uitkeering kon worden bezwaard; 9°. de publiciteit der beraadslagingen in de Tweede Kamer. De meerderheid meende dit echter noch noodig, noch doeltreffend, omdat de bepalingen, die regten beschermden, zeer wel bij de afzonderlijke hoofdstukken zouden kunnen ingevoegd worden, terwijl daarenboven door VAN HOGENDORP werd aangedrongen, dat zoodanig algemeen hoofdstuk ligt tot onjuiste opvattingen zou aanleiding geven, daar alles wat niet bepaald was dan ligtelijk inconstitutioneel zou kunnen geacht worden. Andere leden deden opmerken, dat theoretische algemeenheden aan het hoofd der constitutie weinig bijval bij ons gevonden hadden, en dat de algemeene beginselen slechts

Digitized by Google

in practische voorschriften moesten voorkomen, zoo als bijv. de onschendbaarheid van woningen.

De waarborg voor de vrijheid van drukpers werd door de Belgische leden uitdrukkelijk in de grondwet verlangd; de Noord-Nederlanders vonden het niet noodig: in de Vereenigde Nederlanden had men altijd vrijheid van drukpers gehad, zonder eenige censuur; reeds kort na de omwenteling van 1813 had het Besluit van den Souvereinen Vorst de vrijheid der drukpers hersteld en Z. M. had zulks ook uitgestrekt tot België. De Belgische leden gaven wel toe, dat de grondwettige waarborg overbodig kon geacht worden, maar dat toch in België de grondwettige waarborg verlangd werd. Overeenkomstig het aangenomen stelsel, om geene algemeene regten vooraan te plaatsen, maar het verlangde in een practisch artikel te formuleren, plaatste men het artikel in het hoofdstuk van het onderwijs, met de volgende redactie: "Het is aan elk geoorloofd om zijne gedachten en gevoelens "door de drukpers, als een doelmatig middel tot uitbreiding "van kennis en voortgang van verlichting, te openbaren, "zonder eenig voorafgaand verlof daartoe noodig te hebben, "blijvende nogtans elk voor hetgeen hij schrijft, drukt, uit- "geeft of verspreidt, verantwoordelijk aan de maatschappij of "bijzondere personen, voor zoo verre dezer regten mogten "zijn beleedigd." De redactie was kennelijk zamengesteld uit art. 16 der algemeene beginselen van de staatsregeling van 1798 en art. 4 van het Souverein besluit van 24 Januarij 1814.

DOTRENGE stelde voor, om in de grondwet te bepalen, dat ieder burger vrijheid had petitiën aan de Staten-generaal in te leveren. ELOUT meende, dat dit van zelf sprak en niet behoefde bepaald te worden. MOLLERUS en VAN MAANEN waren van een ander gevoelen en meenden, dat de verzoekschriften alleen konden ingeleverd worden, daar waar men een besluit kon nemen, zoodat de verzoekschriften aan de Staten-generaal uitsluitend onderwerpen van wetgeving konden behelzen, en dat men voorzigtig moest zijn het ge-

Digitized by Google

voelen geen ingang te doen vinden, dat de Staten-generaal waren een Senat conservateur of controleurs van het gouvernement. ELOUT kon dat niet toegeven; hij meende, dat de Staten-generaal het regt hadden aan de regering representatiën te doen, en dat de ingezetenen het regt hadden daaromtrent aan de Staten-generaal verzoeken te rigten, ofschoon hij toegaf, dat men de deur niet te wijd moest openzetten, om de Staten-generaal niet met nietige en nuttelooze bezigheden te overladen. MOLLERUS was het echter met VAN MAANEN eens, dat particulieren het regt niet moesten hebben om over het gouvernement bij de Staten-generaal te klagen. Als een particulier klagten heeft, dan moet hij ze bij de ministeriën, bij de administratiën of bij de provinciale Staten inleveren; hij zal dan veel spoediger geholpen worden. ELOUT merkte daartegen op, dat wanneer de Staten-generaal petitiën zouden ontvangen over onderwerpen, die hun niet aangingen, zij ze ter zijde zouden leggen. Men erkende echter de moeijelijkheid om een speciaal regt van petitie aan de ingezetenen bij de Staten-generaal toe te kennen, en op voorstel van ELOUT en DOTRENGE werd besloten een artikel aan te nemen, zoo als in de constitutie van Koning LODEWIJK NAPOLEON voorkwam, en het te plaatsen in het hoofdstuk, waarin van de administrative besturen sprake was.

De garantie van den verkoop der domeingoederen, door GENDEBIEN voorgesteld en door DE CONINCK en HOLVOET ondersteund, meende de meerderheid niet in de grondwet te moeten opnemen, omdat zij overbodig was, bij de erkende bedoeling der regering, en omdat de uitdrukkelijke vermelding eene herinnering inhield aan de verkochte geestelijke domeingoederen.

Zeer opmerkelijk waren de discussiën over het voorstel, insgelijks door GENDEBIEN gedaan, omtrent het verbod van erfelijke ambten en uitkeeringen. VAN HOGENDORP verklaarde zich tegen gemeld beginsel, omdat in de Noordelijke gewesten de recognitiën der schouten in stand waren

Digitized by Google

gebleven, iets dat groote verwondering bij DE CONINCK, HOLVOET en andere Belgische leden verwekte, waarop VAN HOGENDORP deed opmerken, dat het beslist was bij de besluiten van 26 Maart en 21 Sept. 1814. ELOUT oordeelde dat die besluiten niet onherroepelijk waren en zij zouden moeten worden gerevideerd en in overeenstemming gebragt met de grondwet. Ook VAN MAANEN ontkende niet, dat het besluit van 26 Maart met alle principes van goede administratie streed, ja, met het gezond verstand, maar dat men er toe was gekomen om de Heeren in hunne schade te gemoet te komen; met ELOUT hield hij het er voor, dat het besluit moest worden veranderd. Men meende echter algemeen, dat men geen artikel in de grondwet moest brengen, waardoor dat besluit werd afgekeurd; dat men iets aan den tijd moest overlaten; waarop GENDEBIEN zijn voorstel introk.

DOTRENGE verklaarde zich krachtig tegen het gebruik van het woord *heerlijkheden*, in art. 81 der grondwet van 1814, hetgeen het denkbeeld zou kunnen doen herleven, dat heerlijke regten nog bestonden, die sinds 20 jaren in België vernietigd waren, en las daaromtrent eene memorie voor, waarin uitdrukkingen tegen den adel voorkwamen, die zeer werden bestreden door de Belgische adellijke leden als AERSCHOT, DE MERODE en DE THIENNES. VAN MAANEN erkende wel, dat de uitdrukking in de grondwet misplaatst was; dat men het woord gebruikt had uit zwakheid, om sommige menschen gerust te stellen, maar dat het woord inderdaad slechts territoir beteekende, en dat, nu eenmaal het woord in de grondwet stond, de suppressie sommigen zeer zou ontrusten; waarop werd besloten de uitdrukking te wijzigen, door er bij te voegen: "wettelijk bestaande."

Bijna op het einde van de beraadslagingen der commissie deelde DE THIENNES mede, dat hij uit België van onderscheidene hoogst aanzienlijke personen ontvangen had het verzoek, of de grondwet niet zou bepalen, dat in de

Digitized by Google

adellijke familiën majoraten zouden kunnen gevestigd worden. Dit voorstel werd ondersteund door VAN HOGENDORP, VAN LIJNDEN, DE MERODE, HOLVOET, DE MEAN, AERSCHOT en VAN DER DUSSEN, maar krachtig bestreden door VAN MAANEN, ELOUT en DE CONINCK. Tot eene commissie over dit punt werden benoemd: GENDEBIEN, DE THIENNES, VAN LIJNDEN en VAN MAANEN. Deze droeg in een breedvoerig advies bij meerderheid voor een artikel, dat de wet zou bepalen de wijze, waarop majoraten zouden worden ingerigt en ingesteld. Nadat echter op nieuw het voorstel sterk was bestreden door VAN MAANEN, ELOUT en DE CONINCK, werd beslist, dat in de grondwet van geene majoraten melding zou worden gemaakt.

In de grondwet van 1814 had men, in overeenstemming met hetgeen vroeger onder de Republiek der Vereenigde Nederlanden bij den Raad van State plaats vond, een ordinairen en extraordinairen staat van uitgaven ingevoerd. RAEPSAET verklaarde zich tegen dat stelsel. De subsidiën moesten jaarlijks gevoteerd worden, zoo was het oudtijds in Brabant geweest; — toen men vaste belastingen had gekregen, ging de vrijheid verloren. ELOUT merkte daartegen op, dat men dat middel niet meer noodig had; oudtijds was het weigeren der beden een middel tegen de tyrannie; nu hadden wij andere, betere middelen om de regten en vrijheden te handhaven; waarbij VAN LIJNDEN de opmerking voegde, dat oudtijds de Vorst ten zijnen behoeve de subsidiën vroeg, en thans ten voordeele van den Staat, zoodat het stelsel, om door weigering van subsidiën den Vorst te dwingen, niet meer te pas kwam. VAN HOGENDORP beweerde, dat wanneer alle uitgaven jaarlijks moesten worden vastgesteld, alles dan op losse schroeven gezet werd, — dat de regering van de luimen eener vergadering zou afhangen, — dat dit niet in het belang van het algemeen zou zijn. Op de aanmerkingen der Zuidelijke leden kwam men echter tot het voorstel, dat de ordinaire staat van uitgaaf insgelijks periodiek zou her-

Digitized by Google

zien worden, en zoo werd het voorstel van eene eenjarige en eene tienjarige begrooting, waarvan de eerste voor 1820 zou worden voorgedragen, aangenomen.

Bij het hoofdstuk der justitie bragt LECLERCQ eene ampele memorie ter tafel, om het getal instantiën te verminderen, ten einde de processen niet te lang zouden duren, waarbij VAN MAANEN, in overeenstemming met hetgeen hij reeds in de vroegere commissie had verdedigd, het gevoelen voorstond, dat twee graden van jurisdictie genoegzaam waren. De bepaling der grondwet van 1814: "Er zal in elke provincie of landschap één geregtshof zijn, ten ware bij de wet een hof over meer dan ééne provincie of landschap mogt worden gesteld," vond in de commissie, waarin de meeste leden zeer de provinciale belangen toegedaan waren, geen bezwaar; meer bezwaar ontmoette de mogelijkheid van vele regtbanken. Indirect scheen zelfs LECLERCQ van gevoelen, dat het genoegzaam zou zijn bijna het geheele regtsgebied aan de hoven op te dragen. Men besloot echter dit punt aan de wet over te laten.

Uit een politiek oogpunt waren de discussiën in betrekking tot de godsdienst de meest gewigtige. RAEPSAET, DE MERODE en DU BOIS stonden bij verschillende gelegenheden de clericale regten voor, ofschoon zij door de overige Zuid-Nederlandsche leden niet ondersteund, maar gedeeltelijk bestreden werden, bepaaldelijk door HOLVOET, DE CONINCK, DOTRENGE en DE THIENNES. Reeds bij de overweging van artikel 84 der grondwet van 1814, dat aan de provinciale Staten de uitvoering opdroeg van de wetten omtrent het onderwijs en de godsdienst, sprak RAEPSAET het gevoelen uit, dat in België de Souverein, volgens de oude regten omtrent het openbaar onderwijs, alleen eene concurrente jurisdictie had, en dat de bisschoppen meer dan de staatsmagt te zeggen hadden, zoodat in het artikel moest gevoegd worden: "concurrement avec l'autorité spirituelle d'après les principes de chaque culte." Dit voorstel werd algemeen afgekeurd, waarbij

Digitized by Google

echter evenzeer erkend werd, dat het onderwijs in de godsdienst geheel buiten den kring van het staatsgezag lag. ELOUT meende echter, dat het artikel verduidelijking vereischte, daar de vrijheid van de godsdienst constitutioneel zijnde, geene beperking van de godsdienst, van la profession de foi, toeliet, zoodat aan de Staten alleen la police du culte extérieur kon worden opgedragen, en dat juist die opdragt aan de provinciale Staten een waarborg inhield, dat het toezigt het meest geschieden zou overeenkomstig den geest des volks in de onderscheidene provinciën. DOTRENGE en LECLERCQ ondersteunden dit en wilden vooral geene aanleiding gegeven hebben, dat men vreemde missionarissen en predicateurs aanmoedigde, onder den schijn van de religie te bevorderen.

Toen het achtste hoofdstuk van de grondwet van 1814 over de godsdienst in beraadslaging zou worden gebragt, kwamen te 's Gravenhage de berigten van den intogt der Franschen in België. RAEPSAET keerde naar Oost-Vlaanderen terug en brak zijne aanteekeningen af. Hetgeen hij vermeldt van de overwegingen omtrent dit hoofdstuk wijkt voor een gedeelte af van hetgeen door VAN MAANEN is aangeteekend, hetgeen overeenkomt met de korte vermelding in de *Bijdragen* van VAN HOGENDORP, Dl. VIII.

Volgens RAEPSAET zou, in overleg met hem, de Graaf DE THIENNES eene redactie hebben voorgesteld, waaraan VAN HOGENDORP zijne toestemming zou verleend hebben; de bisschop van Gent zou het verrigte hebben goedgekeurd, terwijl na de aanneming der geheele grondwet DU BOIS en DE MERODE een protest zouden hebben ingeleverd, dat het ontwerp van grondwet hunne goedkeuring had, "sauf cependant tout article au chapître de la religion, qui serait trouvé par les juges competens en cette matière contraire aux principes religieux qu'ils professent," welk protest zij zouden hebben doen opnemen in het protocol der zitting; daarvan is echter in het exemplaar van het protocol door den

Digitized by Google

secretaris MEIJER gehouden, door ons geraadpleegd, niets te vinden. Wij veronderstellen dat RAEPSAET het door hem voorgenomene en afgesprokene ten onregte voor werkelijk geschied heeft gehouden. Volgens de aanteekeningen van VAN MAANEN, werd het geheele hoofdstuk over de godsdienst gesteld in handen van eene commissie, bestaande uit VAN AYLVA, DE THIENNES, HOLVOET, VAN MAANEN en VAN HOGENDORP. Deze commissie droeg, ook met het oog op het bepaalde in de 8 artikelen van de conferentie te Londen, het behoud van de bepaling voor, dat de Koning de Gereformeerde godsdienst zou belijden, dat de vrijheden, immuniteiten en betrekkingen van de Roomsche kerk met den Paus zouden onderhouden en bevestigd worden op dien voet, waarop dit in België plaats had gehad, en dat dit uitgestrekt zou worden tot de Roomschen in Luik en in de Noord-Nederlanden, met de volkomene vrijheid van opinie in religiezaken, terwijl verder de gelijkheid van politieke regten bij de belijders zou worden gehandhaafd. Door deze bepalingen meende de commissie de Hervormden zoowel als de Roomschen gerust te stellen en hun eene verzekering te geven, dat zij voor hunne godsdienst niets te vreezen hadden. VAN MAANEN, ofschoon lid der commissie, oordeelde dat het beter was beide de voorgedragene bepalingen in de grondwet niet op te nemen; in eene grondwet moest niet gesproken worden van Roomsch of Onroomsch, van Christen en Jood; het beginsel, dat de belijders der onderscheidene godsdiensten gelijke regten en gelijke voordeelen zouden genieten en dat de individueele godsdienst volkomen vrij zou gelaten worden, was de sterkste waarborg; aan de beide voorgedragene bepalingen zouden de dweepende Gereformeerden evenzeer als de dweepende Roomschen zich ergeren: de eersten dat in de grondwet van den Paus werd gesproken, de anderen dat het hoofd van den Staat de Hervormde godsdienst moest belijden. De beide bepalingen behoorden dus niet aangenomen te worden; werd

Digitized by Google

echter een der artikelen aangenomen, dan moest ook het andere in de grondwet. Door ELOUT en DOTRENGE werd hij ondersteund, en dienovereenkomstig werd besloten, dat van de godsdienst des Konings geene melding zou worden gemaakt, — dat eenvoudig, onder de waarborgen der volkomene vrijheid van godsdienstige begrippen, aan alle godsdienstige gezindten in het Koningrijk bestaande, gelijke bescherming zou worden verleend, — dat de belijders der onderscheidene godsdiensten dezelfde burgerlijke en politieke voorregten zouden genieten, — dat geene openbare oefening van godsdienst zou kunnen belemmerd worden, dan in gevalle zij de openbare orde zou kunnen verstoren, — en dat de Koning zou zorgen, dat alle godsdienstige gezindten zich zouden houden binnen de palen van de wetten van den Staat.

Bij de laatste zittingen kwam nog eens de zaak der godsdienst ter tafel en stelde DE THIENNES, waarschijnlijk naar aanleiding van het voorstel van RAEPSAET, voor, dat bij het artikel over de tractementen zou gevoegd worden: "L'organisation et l'état actuel" — of wel: "la discipline des différentes communions religieuses — sera garantie", ten einde de Roomsch Katholieken verzekerd mogten zijn, dat zij hunne bisschoppen in België zouden behouden. VAN MAANEN meende dat op het reeds beslotene niet mogt worden teruggekomen en dat daarenboven het artikel onbillijk was, daar dan de Roomsch Katholieken in de Noordelijke provinciën minder regten zouden hebben. Alleen DU BOIS en DE MERODE ondersteunden het voorstel van DE THIENNES, hetgeen echter bij de meerderheid geene ondersteuning vond.

De Koning liet ook nu weder de commissie geheel vrij in de ontwerping van de grondwet; na de voorloopige vaststelling heeft hij slechts over enkele punten aanmerkingen gemaakt; zoo is op zijn aandrang verwijderd art. 58 van de grondwet van 1814, omtrent het aandeel dat aan de ridderschappen in de benoeming van de leden der Tweede Kamer zou kunnen verleend worden, gelijk wij reeds boven

Digitized by Google

opmerkten; — zoo is op zijn aandrang de orde der provinciën geregeld als ten tijde van KAREL V, ofschoon de meerderheid der commissie de alphabetische orde had voorgesteld; — zoo is verder op zijn verlangen bij de troonopvolging bepaald, dat de Kroon van Holland nimmer met eenige andere zou kunnen vereenigd worden, opdat ons Land niet te eeniger tijd als eene provincie van een vreemd rijk zou voorkomen; — zoo zijn nog onderscheidene kleine veranderingen in de redactie gemaakt, die overtuigend aantoonen, dat de Koning van de beraadslagingen zich verslag had doen geven en zeer naauwkeurig de artikelen gelezen had. Hij nam de grondwet in het algemeen aan, gelijk zij door de commissie ontworpen was, en het is zeer waarschijnlijk, dat hij ook andere bepalingen zou hebben aangenomen, wanneer zij hem waren voorgedragen; hij stelde er kennelijk prijs op, geen overwegenden invloed op de leden der commissie uitgeoefend te hebben, al wil RAEPSAET dit eenigzins doen vermoeden.

Aan de commissie waren door den Koning tevens opgedragen een onderzoek en een voorstel omtrent de wijze waarop in België de grondwet zou worden aangenomen. De sub-commissie voor dat punt aangewezen stelde voor, dat er 1500 notabelen zouden benoemd worden, zijnde 1 op de 2000 zielen; deze notabelen zouden volgens arrondissementen bijeen komen om te stemmen en, subordinaat, om aan elk der notabelen, met de grondwet twee stembilletten met ja en neen te doen toekomen, ten einde deze aan de regering zouden worden ingezonden. DOTRENGE meende dat men de zaak moest behandelen, gelijk zij in de Noordelijke gewesten was geschied, en dat men eene vergadering van notabelen moest te zamen roepen: de meeste Belgische leden zagen in zulk eene talrijke vergadering groot bezwaar; de Belgen waren daartoe te turbulent. RAEPSAET wilde de oude Staten weder oproepen om de grondwet te doen aannemen; bijna eenparig werd dit voorstel als geheel onuitvoerlijk verworpen. DE THIENNES meende dat de Koning

Digitized by Google

eenvoudig de grondwet moest doen afkondigen: in het Noorden was de nieuwe grondwet eene verandering der oude constitutie; voor het Zuiden was de nieuwe grondwet slechts een gedeeltelijke wijziging van hetgeen in België bestond: "La constitution nous rend nos usages, nos habitudes, nos "libertés;" zulk eene constitutie behoefde niet aan de goedkeuring der natie onderworpen te worden; de Koning voldeed aan zijnen pligt door de constitutie te doen veranderen; hij hield eene raadpleging van notabelen zelfs gevaarlijk, omdat men door intrigues alles weder op losse schroeven stelde. Ook DE MERODE ondersteunde dit gevoelen: de toestanden van België en Nederland verschilden en hoe men de zaak aanleide, bij intrigues zou men altijd het verwijt hooren, verkeerd gehandeld te hebben. Anderen meenden echter, dat eene goedkeuring door notabelen de grondwet meer kracht zou geven, hetgeen DE THIENNES deed vragen: maar wat indien de notabelen de grondwet eens verwerpen? waarop door VAN HOGENDORP werd geantwoord, dat de Noordelijken dan een grondwet zouden hebben en de Zuidelijken geene, — en door DOTRENGE, dat men waarlijk niet bedacht behoefde te zijn voor de aanneming, dat men daarvan verzekerd kon zijn; — dat, wanneer slechts een derde in België voor de aanneming stemde, de meerderheid zich voor de constitutie zou hebben verklaard, wanneer men het Zuiden en het Noorden te zamen rekende; — dat men bovenal moest toonen, dat men België niet als overwonnen land beschouwde. ELOUT achtte het hoogst gevaarlijk, dat de Koning, even als in Frankrijk, de constitutie zou octroyeren, terwijl VAN MAANEN deed uitkomen, dat volgens het bepaalde door de mogendheden, op eenige wijze de goedkeuring der Belgen moest ingeroepen worden op de constitutie, door de commissie ontworpen. Ten slotte vereenigden zich allen met het voorstel der sub-commissie en teekenden al de leden der commissie (RAEPSAET door afwezigheid bij procuratie) het ontwerp der grondwet en het rapport.

Digitized by Google

Toen de beraadslagingen ten einde liepen werd aan DE CONINCK en ELOUT het stellen van het rapport opgedragen, hetgeen weldra gereed was en waarop geen enkele aanmerking werd gemaakt; geen wonder, daar zeker het rapport een toonbeeld is van hetgeen zoodanig staatsstuk wezen moet. De vele bepalingen die belangrijke volksregten waarborgden, werden in een helder daglicht geplaatst: de gebreken van het ontwerp werden voorbijgegaan, misschien het meest, omdat de stellers zelve ze niet zoo helder konden inzien, als de ervaring ze later zou aanwijzen. In de commissie had men veelal getransigeerd, waardoor de meest tegenstrijdige zaken in de grondwet waren gekomen: openbare beraadslagingen in de Tweede Kamer en vrije drukpers aan de eene zijde en toch geene verantwoordelijkheid der ministers; — eene Eerste Kamer als bolwerk voor de regten van de Kroon, maar zonder dat die Kamer een stem in het openbaar kon doen hooren, enz. Het algemeen karakter van de grondwet was aangegeven in de bedoeling der commissie om de grondwet overeen te brengen met "den waren aard eener gematigde monarchie", "à l'essence d'une monarchie tempérée."

Het tijdstip voor de aanneming der grondwet scheen niet ongunstig. Zuid- en Noord-Nederlanders hadden te zamen voor het nieuwe Koningrijk gestreden in de velden van Waterloo. Met voorbeeldelooze liefde en barmhartigheid waren de gekwetsten door de inwoners van Brussel verpleegd, onder de bekwame leiding van den beroemden Hoogleeraar BRUGMANS, dien men zoo gelukkig in dienst van het Land had behouden als inspecteur van de geneeskundige dienst, nadat opgewondenheid op zijne verwijdering, als te veel Franschgezind, had aangedrongen. Zuid- en Noord-Nederlanders hadden zich vereenigd in geestdrift voor den Prins van Oranje en in liefde tot den Koning tijdens zijn provisioneel bestuur in België; en toch ging de invoering der grondwet met zeer groote moeijelijkheid gepaard.

In de Noordelijke gewesten volgde de aanneming wel niet

Digitized by Google

met strenge inachtneming van de wijze door de grondwet voorgeschreven, daar elke verandering bij een wet had moeten zijn aangewezen, maar toch geheel in den geest der grondwet, en zoodanig, dat geen twijfel over hare aanneming aanwezig was.

Nadat de gewone vergadering van de Staten-generaal gesloten was, werd de dubbele Kamer door den Koning met eene aanspraak geopend, waaruit wij het volgende ontleenen:

Het ontwerp, dat bij deze vergadering in overweging komen moest, zoude u door mij niet zijn aangeboden, indien, bij de herziening der grondwet slechts één artikel ter zijde gesteld ware door welke de aan onze natie steeds dierbare regten worden verzekerd.

Maar alle zorg is integendeel aangewend om die regten zooveel mogelijk uit te breiden en duidelijker te omschrijven, en om aan het nieuwe staatsverbond den stempel eener verlichte eeuw en van het nationaal karakter te doen kennelijk zijn.

De onschendbaarheid der regtelijke magt blijft onherroepelijk, de gewetensvrijheid in den volsten zin gewaarborgd. Geen eigendom kan verbeurd verklaard, geene meening of gedachte in haren loop gestremd worden. Den geringsten burger staat het vrij zijne stem te doen hooren tot bij den troon. Het volk behoudt zijne vertegenwoordigers, de adel eene billijke onderscheiding, de Provinciale Staten eene doelmatige ruimte van gezag. De lasten worden vrijelijk toegestemd en gelijkelijk gedragen. De inkomsten, naar vaste regelen te verantwoorden, kunnen in de handen des Konings, tot geen ander einde strekken, dan tot de bekostiging van nuttige staatsdiensten, van het openbaar onderwijs, van 's Lands verdediging; en in het algemeen is de koninklijke magt groot genoeg om het maatschappelijk heil te verzekeren, ongenoegzaam voor de verdrukking of de vernedering van een' enkelen onderdaan, enz.

VAN HOGENDORP, die als president van de gewone Staten-generaal ook voorloopig als zoodanig bij de dubbele Kamer optrad, beantwoordde den Koning in eene toespraak, die te veel eigenaardigs heeft om niet in haar geheel medegedeeld te worden.

Sire! Wij hebben met eene diepe aandoening het treffend tafereel waargenomen, hetwelk Uwe Majesteit met zoo veel eenvoudigheid en waardigheid voor oogen gesteld heeft. Welk een onderscheid met

Digitized by Google

vroegere dagen! Elk onzer heugt, en het zal Uwe Majesteit niet ontgaan zijn, hoe, ruim twintig jaren geleden, alles tegen liep, alle onze pogingen slechts uitliepen tot onzen ondergang, en de welberaden ontwerpen als door eene magtige ontzigtbare hand te niet gemaakt werden. Heden is de zon van voorspoed opgedaagd, alle pogingen worden bekroond met eenen goeden uitslag, en dezelfde Goddelijke hand is zigtbaar in de medewerking ten goede; zelfs wanneer rampen en gevaren schijnen te naderen; wanneer de overweldiger van Europa wederom op zijn verschrikkelijken troon gezeten is, dient zijne verheffing tot zijnen geheelen ondergang en de staat van Europa en van ons Vaderland wordt nog veel meer bevestigd. Dit treffend onderscheid in de leidingen der Voorzienigheid gaat tevens gepaard met geen minder verschil in de gesteldheid der gemoederen. In die vroegere dagen, stonden twee geduchte partijen tegen elkander over, de burger-oorlog was reeds ontstoken geweest, en het vuur van haat en nijd smeulde onder de assche. De oorzaak van onze tuchtiging werd dan ook het werktuig tot dezelve, want tweedragt breckt magt. Heden zijn alle partijdigheden vergeten, alle handen zijn ineen geslagen, alle harten zijn vereenigd rondom den troon, en nieuwe gevaren strekken slechts tot een nieuwen prikkel voor eensgezindheid en vaderlandsliefde.

En niet alleen onder het volk van deze noordelijke gewesten, maar ook tusschen hetzelve en de zuidelijke volken is dezelfde welwillendheid en eensgezindheid opgerezen. Uwe wijsheid, Sire! uw beleid, uwe vaderlandsliefde, heeft vele aanzienlijken uit beiderlei gewesten bijeengeroepen, ten einde de Grondwet, waaronder wij gelukkig leefden, voor uwe gezamenlijke onderdanen als kinderen van denzelfden vader, te wijzigen. In onze raadslagen zijn genegenheid en vriendschap onderling geboren, en op gulle maaltijden, welke wij, naar de oude Nederlandsche wijze, aan elkander gegeven hebben, en waar alle wantrouwen, alle achterhoudendheid verdween, is het mij gebeurd te zeggen, — dat ik vele goede dingen wilde bijeenvoegen en instellen: onzen landbouw, onze fabrieken, onzen koophandel, alle kunsten en wetenschappen, de Grondwet en den vrede, — waarop een van de zuidelijke leden in geestvervoering uitriep: Alle deze goede dingen zullen ons geworden door de Grondwet! Met diergelijke aandoeningen bezield, aanvaarden wij heden, Sire! het werk door Uwe Majesteit opgedragen; wij aanvaarden het met hartelijke liefde en getrouwheid voor onzen Koning en Vaderland, en met eene hartelijke eensgezindheid onder elkander. Wij zullen de zaak met bedaardheid overwegen, onze raadslagen zonder overhaasting voortzetten, en geene van die vormen verzuimen, welke eene zoo aanzienlijke en talrijke verga-

Digitized by Google

dering voegen. Inmiddels bevelen wij ons allen in de goede genegenheid van Uwe Majesteit, en wij bidden den Hemel, Sire! dat Hij Zijne keurigste zegeningen uitstorte over uw huis en over uwe persoon.

Het ontwerp werd daarop gesteld in handen eener commissie, die een rapport uitbragt, waarin enkele aanmerkingen gemaakt werden, — zonderling genoeg, voor een groot gedeelte, tegen punten, die op 's Konings verlangen waren vastgesteld. Men had liever de rangschikking der provinciën alphabetisch en geographisch gezien, terwijl daarbij reeds toen de opmerking werd gemaakt, dat Holland evenzeer gesplitst had kunnen zijn, als Vlaanderen en Brabant; — met leedwezen miste men de bepaling, dat de Koning de Hervormde godsdienst zou belijden; — ten opzigte van de openbaarheid der beraadslagingen in de Tweede Kamer liet de commissie zich zeer ongunstig uit: "Zij konde niet bevroeden, hoe dat zulk eene openbare tentoonstelling tot iets anders geschikt kon zijn, dan tot voldoening der nieuwsgierigheid bij eenige weinigen en van de zucht bij anderen om door welbespraaktheid te schitteren." De aanmerkingen, die de commissie maakte, schenen haar echter niet van genoegzaam gewigt om het ontwerp niet aan te nemen, vooral met het oog op de artikelen te Londen als regel van bestuur vastgesteld, en uit overtuiging, dat toegevendheid vereischt werd om de vereeniging volledig te maken. Op het rapport der commissie volgde eenparige aanneming, die aan den Koning werd medegedeeld in een adres, waarin de vereeniging der Nederlandsche gewesten eene gelukkige gebeurtenis werd genoemd en de wensch werd uitgedrukt, dat de gemeenschappelijke grondwet de vereeniging steeds naauwer zou bevestigen.

Ook in de Zuidelijke provinciën voldeed het ontwerp bijna algemeen aan alle liberalen; zoo men de gelijkheid der vertegenwoordiging voor beide de deelen van het Rijk en enkele andere bepalingen liever anders had gewenscht, men begreep omtrent die punten te moeten toe-

Digitized by Google

geven wegens de vele liberale grondbeginselen, in de grondwet vervat.

De oppositie openbaarde zich uitsluitend van de zijde der R. K. geestelijkheid tegen de bepalingen omtrent de vrijheid en gelijkheid van godsdienst. Kennelijk kwam zij geheel van de clericale zijde. De regering begon dit eenigzins te voorzien; van daar dat de Koning de proclamatie, houdende oproeping der notabelen, met de volgende woorden besloot:

Gelukkig over een vrijmoedig en ijverig volk te regeren, houden Wij Ons zeker in hetzelve die trouwhartigheid en opregtheid te zullen aantreffen, die het, te allen tijde, bij uitstekendheid hebben gekenschetst. Alle onze pogingen zullen ten doel hebben het bevestigen der gronden van deszelfs voorspoed en roem, en de burgers van alle standen en provinciën zullen in Ons een even welwillenden als onpartijdigen beschermer van hunne regten en welvaart vinden. In het bijzonder verzekeren wij aan de Katholieke kerk haren staat en hare vrijheden; en Wij zullen die voorbeelden van wijsheid en gematigdheid niet uit het oog verliezen, die Ons daaromtrent Onze Voorzaten, uwe oude Vorsten, wier geheugen nog teregt bij u in eerbied staat, nagelaten hebben.

Dit vermogt echter de geestelijkheid niet gerust te stellen. De oppositie begon met een naamloos geschrift: *Les droits de la religion catholique et de son clergé maintenus en Belgique ou le vrai sens de la proclamation du* 18 *Juillet* 1815, ook in het Vlaamsch uitgegeven onder den titel van: *De rechten van den Catholijken Godsdienst*, enz., beiden zonder naam van drukker en uitgever en bij duizenden verspreid. In dit zeer korte geschrift werd als noodwendig uitgesproken:

1°. que le clergé Catholique de la Belgique doit être un des ordres de l'état;

2°. que le Roi doit prêter serment de maintenir l'église Catholique;

3°. que l'église Catholique Belge son état et ses libertés doivent être maintenues;

4°. que l'article de Londres en Juin 1814 doit être in-

Digitized by Google

terpreté que le clergé Catholique soit un ordre constitutionel;

5°. que si cet article ne peut être interprété ainsi il est nul et sans force;

6°. que le mode d'élection des notables au sujet de la constitution est inadmissible;

7°. que la seule protection et faveur égales assurées à tous les cultes suffiroient pour ne point adopter la nouvelle constitution.

8°. Il ne suffit pas de rester neutre. Il faut reclamer et protester.

Weldra werd dit geschrift gevolgd door een uitvoerig schrijven van de bisschoppen in België aan den Koning, houdende hunne bezwaren tegen het ontwerp van grondwet, waarin zij verklaarden, dat de gelijke bescherming van alle godsdiensten streed tegen het concilie van Trente, waarvan men beweerde, dat alle decreten in België moesten gelden; — dat men met droefheid had gezien, dat de geestelijkheid geen regt van zitting meer in de Staten zoude hebben, iets dat men voor de rust gevaarlijk hield; — dat de Katholieke godsdienst door het concordaat met den Franschen Keizer gesloten niet genoegzaam was gewaarborgd, enz. Deze brief werd weldra gedrukt en algemeen verspreid. Weinige dagen daarna werd gedrukt en algemeen verspreid eene *instruction pastorale* van den bisschop van Gent, den Hertog DE BROGLIE, van den 2en Augustus, waaruit wij de volgende zinsneden overnemen:

Dans ces malheureux temps, où tous les vrais principes de réligion, de morale et de saine politique sont attaqués par une foule innombrable d'amateurs des nouveautés, qui aveuglés par des erreurs, dont une lamentable expérience a déjà montré tous les dangers, s'efforcent continuellement d'y entraîner les autres, c'est à eux qui, par devoir, sont obligés d'éclairer les peuples sur la fausseté et les funestes conséquences des nouvelles doctrines, d'élever leur voix avec ce courage et cette sainte hardiesse qui convient aux ministres de l'évangile.

Na in het breede betoogd te hebben, dat de bisschoppen

Digitized by Google

verpligt waren voor de belangen der Katholieke kerk te waken, vervolgde de bisschop.

C'est pourquoi, après avoir lu attentivement le rapport fait à S. M. par les commissaires qu'elle avait nommés pour reviser la loi fondamentale des Provinces-Unies et y ajouter quelques modifications, nous en avons extrait quelques articles qui doivent être érigés en lois, et que nous regardons comme essentiellement opposés à l'esprit et aux maximes de notre sainte-religion, et aux libertés de l'église catholique.

Les articles sont d'abord 1°. la liberté de tous les cultes est garantie par les lois de l'état (art. 196). 2°. Chacun des sujets du roi est admissible à tous les emplois, sans distinction.... de croyance religieuse (art. 198).

Na vervolgens betoogd te hebben, dat de Katholieke godsdienst geene vrijheid van godsdienst kon dulden, schrijft de bisschop:

Il n'est pas surprenant, N. T. C. F., que le chef de l'église, le vénérable Pie VII, ait censuré hautement ce dogme pernicieux de la philosophie moderne, qui établit en principe, que toutes les opinions religieuses doivent être libres. "On entend," écrivait S. S. aux cardinaux, "que tous les cultes soient libres et publiquement exercés; "mais nous avons rejeté cet article comme *contraire aux canons et aux "conciles, à la religion catholique*, à la tranquillité de la vie et au "bonheur de l'état, par les funestes conséquences qui en résulteraient."

Et parce que le code de l'ancien gouvernement français établissait également la liberté indéfinie de tous les cultes, Sa Sainteté, dans ses instructions aux évêques d'Italie, remarque, "que, ses constitu- "tions, son code, ses lois, ses actes respirent en tout au moins l'in- "differentisme pour toutes les religions, sans en excepter la juive, es- "sentiellement ennemie implacable de J. C. et ce système d'indifféren- "tisme, ajoute le souverein pontife, *qui ne suppose aucune religion, "est ce qu'il y a de plus injurieux et de plus opposé à la religion catho- "lique apostolique et romaine*, laquelle, parce qu'elle est divine, *est "nécessairement seule et unique*, et par la même ne peut faire alliance "avec aucune autre; de même que le Christ ne peut s'allier avec Be- "lial, la lumière avec les ténèbres, la vérité avec l'erreur, la vraie "piété avec l'impiété".....

Il est donc manifeste, que vous ne pouvez consentir, sans trahir votre devoir, à ce que l'article susdit soit érigé en loi de l'état, car

Digitized by Google

en assurant à tous les cultes une protection égale, vous procureriez aux fausses doctrines la facilité de se propager et de se maintenir au milieu de nous....

Vous ne pouvez non plus donner votre assentiment à l'adoption de cet autre article du projet de la nouvelle constitution, lequel assurerait à tous les sujets du royaume, sans distinction de croyance religieuse, l'admission à toutes les dignités, charges et emplois quelconques, attendu qu'il peut et doit résulter de cette disposition des maux irrémédiables pour notre sainte religion. Car enfin il arriverait tôt ou tard que des places très-importantes seraient occupées, dans cette partie du royaume, par des particuliers d'une religion différente de la nôtre...

Il est vrai que S. M. assure à l'église catholique son état et ses libertés; et nous sommes persuadés que ses intentions à cet égard sont on ne peut plus sincères; mais cet état et ces libertés se trouvent nécessairement subordonnés à diverses dispositions de la loi fondamentale du nouveau royaume, que S. M. doit jurer elle-même de *maintenir et d'observer*. Si donc l'état et les libertés de l'église catholique ne sont pas formellement déterminés et réconnus par la loi fondamentale, si elle doit être confondue, aux yeux de la loi, dans la cathégorie des autres cultes et assujettie aux mêmes réglemens constitutionels, son état et ses libertés seront toujours précaires, limités nécessairement par l'action inévitable des lois qui accordent à tous les autres cultes, qu'elle proscrit, la même faveur et la même protection, et enfin tôt ou tard annullés.....

Après donc nous être convaincus N. T. C. F. que le projet de la nouvelle constitution renferme plusieurs articles évidemment opposés aux droits inaliénables de l'église catholique; après avoir murement réfléchi sur l'impossibilité de concilier les devoirs de ses véritables enfans avec la libre adoption des articles susdits, et sur les funestes effets qui doivent en résulter, même sous le rapport de la tranquillité publique; en vertu de l'autorité qui nous a été confiée par l'église, et pour l'instruction *du troupeau sur lequel le St. Esprit nous a établi évêque pour gouverner l'église de Dieu:* le saint nom de Dieu invoqué, nous protestons solemnellement contre l'adoption et l'insertion dans la nouvelle constitution du royaume des articles susdits, comme de tous autres qui pourraient être directement ou indirectement opposés à la religion catholique, apostolique et romaine, aux droits et aux libertés de l'église établies par les conciles et par les décrets doctrinaux des souverains pontifes, et nous *défendons* à tous les notables, choisis dans notre diocèse, d'y adhérer en aucune manière, et sous aucun prétexte quelconque.

Digitized by Google

Ieder, die maar eenigzins bekend is met den volgzamen geest, die eene aan pristergezag onderworpen bevolking beheerscht, moest overtuigd worden van den nadeeligen indruk, dien zoodanig stellig verbod om voor de grondwet te stemmen te weeg moest brengen. De regering deed dan ook al het mogelijke, om dien nadeeligen invloed weg te nemen; zij verbood de verspreiding van gemelde pastorale instructie, op grond, dat de bisschoppen zonder toestemming van de regering zulke instructiën niet mogten bekend maken. Zulk een verbod der regering vuurde slechts den fanatieken godsdienstijver aan. De regering deed door den Graaf DE THIENNES DE LOMBISE, als commissaris-generaal van justitie in België, en door den Baron VAN DER CAPELLEN, als secretaris van Staat in België, in uitvoerige circulaires, duidelijk in het licht stellen, dat de gelijke bescherming der godsdienst in de acht artikelen van het Londensche protocol was vastgesteld; — maar overreding hielp niet tegenover opgewekten godsdienstijver, die door adellijken en geestelijken voortdurend werd aangeblazen. De uitslag was, dat van 1573 bijna $\frac{1}{6}$ der opgeroepen notabelen niet verschenen, dat 796 het ontwerp afkeurden, waaronder 126 met uitdrukkelijke verklaring, dat zulks alleen geschiedde wegens de artikelen nopens de eeredienst. Deze uitslag bragt de regering in groote moeijelijkheid: — zij was aan de acht artikelen te Londen gebonden en kon ook voor de Noord-Nederlanders de vrijheid en gelijkheid van godsdienst niet prijs geven; — de grondwet te octroyeren, nadat zij die aan de goedkeuring der natie had onderworpen, ging ook moeijelijk. In deze omstandigheden vaardigde zij de publicatie uit, waarin zij te kennen gaf, dat de grondwet als aangenomen moest worden beschouwd, overeenkomstig een gevoelen, in de commissie door DOTRENGE reeds voorgedragen. Het is van gewigt de regtvaardiging van het gedrag der regering uit hare eigene woorden te vernemen. In de publicatie kwam het volgende voor:

Digitized by Google

Van het oogenblik, dat Wij de Koninklijke waardigheid aanvaard hebben, is Onze voornaamste wensch geweest, alle de inwoners van het nieuwe Rijk onder gelijke Staatsinstellingen vereenigd, en aldus alle aanleiding tot naijver of tweespalt verwijderd te zien.

Dien ten gevolge moest de reeds voor een gedeelte Onzer onderdanen verbindende Grondwet in het belang van allen, en overeenkomstig de bedoelingen der Mogendheden, aan welker staatkunde, onder de leiding der Goddelijke Voorzienigheid, de nieuwe toestand van zaken te danken is, gewijzigd worden.

De commissie, aan welke Wij die gewigtige taak hebben opgedragen, heeft uit mannen bestaan, die zich door hunne kunde en vaderlandsliefde de achting hunner medeburgers verworven hadden. Maar hoe volkomen ook het vertrouwen was, dat zij Ons hadden ingeboezemd, moesten Wij echter, in eene voor het heil des Vaderlands zoo beslissende omstandigheid, de algemeene denkwijze over het ontwerp, dat de vrucht hunner overweging was, trachten te kennen.

In de Noordelijke provinciën had de Grondwet zelve daartoe den weg aangewezen, en de Staten-generaal werden in dubbelen getale bijeen geroepen.

Voor de Zuidelijke provinciën scheen, bij gebreke eener vergadering, die beschouwd kon worden het volk wettiglijk te vertegenwoordigen, die maatregel in aanmerking te moeten komen, welke, naauwelijks een jaar geleden bij de invoering der eerste Grondwet in de Vereenigde Nederlanden, zonder iemands tegenspraak, ten uitvoer gebragt was. Maar niettegenstaande dit voorbeeld, werd de aanvrage opzettelijk onderzocht, en het was op het advies der commissie van herziening, dat Wij besloten, om in ieder arrondissement, in evenredigheid van deszelfs bevolking, Notabelen te vergaderen.

Met leedwezen hebben wij vernomen, dat Onze bedoelingen te dien opzigte of miskend of verkeerdelijk uitgelegd zijn, en dat, om redenen, die elken goeden Nederlander moeten bedroeven, de bevolen maatregel verstoken is gebleven van den uitslag dien Wij daarvan verwacht hadden.

Bijna een zesde der opgeroepene personen zijn niet in de vergaderingen verschenen, en hoewel hunne afwezendheid kan worden beschouwd als een bewijs, dat zij met het voorgestelde ontwerp genoegen hebben genomen, ware het Ons aangenamer geweest, dat niemand de hem aangebodene gelegenheid had verzuimd, van over de hoogste belangen van den Staat zijn gevoelen vrijmoediglijk te uiten.

Van de *zeven honderd zes en negentig* Notabelen, door welke het ontwerp is afgekeurd, hebben *honderd zes en twintig* uitdrukkelijk verklaard, dat zulks geschied was, uithoofde van eenige artikelen over

Digitized by Google

den eeredienst, artikelen, die overeenkomstig de sedert lang bestaande wetgeving, gegrond op de traktaten en strookende met de beginselen, welke de godsdienstige Souvereinen in het Europesche systema hebben ingevoerd, uit de Nederlandsche grondwet niet konden worden weggelaten, zonder het bestaan der Monarchie in de waagschaal te stellen en zonder juist den waarborg van diegenen te verminderen, welken de bedoelde bepalingen bedenkelijk voorgekomen zijn.

Zoo deze waarheid niet verduisterd ware door eenige menschen, van welke de maatschappij integendeel het voorbeeld der Evangelische liefde en verdraagzaamheid verwachten mogt, zouden ten minste de gemelde stemmen zich gevoegd hebben bij de *vijf honderd zeven en twintig* Notabelen, welke het ontwerp hebben goedgekeurd.

De Staten-Generaal hebben insgelijks hunne goedkeuring te kennen gegeven. des te merkwaardiger, omdat dezelve, in eene zeer talrijke vergadering eenparig geweest zijnde, gehouden worden moet voor de duidelijk uitgedrukte meening van al de bewoners der noordelijke provinciën.

En alzoo Ons, na deze optelling en vergelijking der respectivelijk uitgebragte stemmen, geen twijfel overblijven kan, omtrent de gevoelens en wenschen der groote meerderheid Onzer gezamenlijke onderdanen, en de toestemming dier meerderheid ten volle gebleken is, aarzelen wij niet, maar achten ons integendeel verpligt, het ontwerp, dat onzentwege aan de Staten-Generaal en aan de Notabelen medegedeeld is, plegtig te bekrachtigen, en te verklaren, zooals Wij verklaren, bij deze, dat de daarin vervatte bepalingen, van dit oogenblik af, uitmaken de grondwet van het Koningrijk der Nederlanden.

Wij zullen onverwijld de maatregelen nemen, die tot het in werking brengen der Grondwet vereischt worden, en vooral door eene spoedige bijeenroeping der beide Kamers, de Staten-Generaal in de gelegenheid stellen, om gezamenlijk met Ons, de wetgevende magt uit te oefenen. De eed, dien Wij aldaar zullen uitspreken, staat ons sedert lang gegriffeld in het harte. Nimmer hebben Wij eene andere bedoeling gehad, nimmer kunnen Wij eene andere bedoeling hebben, dan het bevorderen der algemeene welvaart en het beschermen der algemeene en bijzondere vrijheid en der regten van alle Onze onderdanen.

De berekening in deze publicatie is zeer gekunsteld en kleingeestig. Waardiger zou voorzeker de houding der regering zijn geweest, wanneer de Koning de berekening ter zijde had gelaten en eenvoudig had verklaard, dat hij met groote teleurstelling en diepe smart den tegenstand van de

Digitized by Google

Roomsch Katholieke geestelijkheid tegen de vrijheid van godsdienst had bespeurd, maar toch van zijnen kant de grondwet als een gesloten verbond tusschen den Koning en het Volk beschouwde.

Met onloochenbare klaarheid blijkt uit de geschiedenis, dat WILLEM I en de commissie tot grondwetsherziening van 1815 België niet hebben willen beschouwen als overwonnen land, waaraan men een grondwet wilde opdringen. De Koning en de commissie zijn het gevoelen toegedaan geweest, dat de grondwet niet eenzijdig door den Vorst moest worden geoctroyeerd, maar door de natie vrijwillig aangenomen. De stemmen tegen het voorstel van grondwet, door de Belgische notabelen uitgebragt, zijn bijna uitsluitend toe te schrijven aan de voorbeeldelooze onderworpenheid, waarin de nieuwe Belgische staatsburgers zich nog tegenover hunne priesters bevonden. Het gedrag der geestelijkheid werd ook in België zelfs door de liberalen afgekeurd. Velen die pour acquit de conscience en om huiselijke rust hadden tegengestemd, waren misschien blijde, dat, niettegenstaande het verzet der R. K. geestelijkheid, de grondwet als aangenomen werd beschouwd. Ja zelfs de meest streng Katholieke schrijvers over de Belgische geschiedenis hebben erkend, dat de Koning geen liberaler besluit had kunnen nemen. Met bijna algemeene geestdrift werd dan ook door het volk en het leger 's Konings verjaardag gevierd en de proclamatie, dat de grondwet als aangenomen kon beschouwd worden, toegejuicht.

Weldra, den 16^{en} Sept., benoemde de Koning, volgens het additionele artikel der grondwet, de leden der Staten-generaal, met zoo groote onpartijdigheid voor de Belgen, dat hij zelfs den gewezen Franschen prefect DE CELLES zou benoemd hebben, wanneer ROËLL die benoeming niet had tegen gehouden, als zeer gevaarlijk voor 's Konings populariteit in de Noordelijke gewesten.

Tot presidenten werden benoemd de Graaf DE THIENNES DE LOMBISE voor de Eerste Kamer en VAN LIJNDEN VAN

Digitized by Google

HOEVELAKEN voor de Tweede Kamer, en werd hiermede de gewoonte ingevoerd, dat de betrekking van president beurtelings aan eenen Noord-Nederlander en eenen Belg werd opgedragen, met dien verstande, dat de president van de Eerste Kamer uit het andere deel des Koningrijks werd gekozen als de president der Tweede Kamer.

Bij een besluit van denzelfden dag werd het ministerie zamengesteld. De regering vereenigde tot een geheel de secretarissen van Staat in de Noord-Nederlanden met de ministers reeds in 1814 in België benoemd. Van de Noord-Nederlanders werd een grooter deel in het ministerie benoemd, waarbij echter moet worden opgemerkt, dat wij reeds vroeger een onafhankelijke Staat waren geweest, en dat België nog weinig staatslieden van den eersten rang opleverde, die lust en levenskracht hadden om als ministers op te treden; en de gewoonte om zonder eenige antecedenten ministers te improviseren bestond toen nog niet.

Tot ministers van Staat, zonder portefeuille met zitting in den ministerraad, werden benoemd de Graven VAN HOGENDORP en DE THIENNES DE LOMBISE. Zij waren daartoe door de aanzienlijke betrekkingen, die zij in de provisionele regering van de Nederlanden en België bekleed hadden en door hun deelgenootschap in de ontwerping der grondwet, aangewezen. Voorts werden benoemd als ministers: voor justitie VAN MAANEN, — voor buitenlandsche zaken VAN NAGELL TOT AMPSEN, — voor marine VAN DER HOOP, — voor binnenlandsche zaken ROËLL, — voor finantiën SIX VAN OTERLEEK. De Koning vond in de vereeniging met België geene aanleiding dezen staatsdienaars hunne betrekkingen te ontnemen. Bij eene splitsing van het departement van binnenlandsche zaken, werd het ministerie voor den waterstaat en de publieke werken aan den Hertog VAN URSEL opgedragen. De generaal VAN DER GOLTZ werd bevestigd in de betrekking van commissaris-generaal van oorlog, welke hij *ad interim* had waargenomen. Het commissariaat voor

Digitized by Google

het onderwijs en de kunsten en wetenschappen werd toevertrouwd aan Jhr. O. REPELAER VAN DRIEL, die tevens provisioneel belast werd met het departement voor de Hervormde en andere eeredienſten. Voorts werden tot directeurs-generaal benoemd: GOLDBERG voor koophandel en koloniën, APPELIUS voor de indirecte belastingen, WICHERS voor de convoyen en licenten, de Baron GOUBAU D'HOVORST voor de zaken van de Roomsch Katholieke eeredienst. De laatste behoorde tot die oud-edelen, die de Oostenrijksche staatkunde ten opzigte der kerkelijke zaken waren toegedaan en scheen door zijne liberale denkwijze, in eenen tijd, waarin de herstelling van de orde der Jezuiten door den Paus plaats vond en de gruwelen door de Roomsch Katholieke dweepers in het zuiden van Frankrijk gepleegd werden, een geschikt staatsman om de regten en belangen der Roomsch Katholieken in België te bevorderen, met uitsluiting van ultramontaanschen invloed. Bij velen is in den tegenwoordigen tijd de vrees voor overheerschenden Roomschen invloed zeer verminderd; van 1814 tot op den val van het ministerie VILLÈLE in Frankrijk, behoorde de vrees voor de Jezuiten tot de kenmerken eener liberale denkwijze.

Weinigen tijd voor deze benoemingen was aan VAN DER CAPELLEN, ELOUT en BUYSKES de taak opgedragen als commissarissen-generaal naar Indië te gaan ter overneming der Oost-Indische bezittingen, terwijl bij datzelfde besluit de eerstgenoemde als Gouverneur-generaal benoemd was. FALCK bleef als secretaris van Staat de regterhand des Konings.

Na deze benoemingen had de plegtige inhuldiging van den Koning den 21ea September te Brussel plaats.

De Koning sprak onder anderen de volgende woorden:

De naauwe en duurzame vereeniging dezer Provinciën was reeds voor drie eeuwen het doel van een Vorst, die boven velen zijner voorzaten en opvolgers het voorregt had, van hier te lande geboren te zijn en opgevoed, en wien niemand ooit eene diepe kennis van deszelfs behoeften, of eene opregte verkleefdheid aan deszelfs belangen heeft kunnen betwisten.

Digitized by Google

KAREL V was overtuigd, dat de Nederlanders, om gelukkig en onafhankelijk te zijn, niet alleen aan denzelfden Souverein moesten gehoorzamen, maar ook naar dezelfde algemeene wetten bestuurd worden. Hem echter werd het niet vergund zijn roemrijk leven aan een zoo heilzaam werk toe te wijden, en in plaats van de naauwere verbindtenis, welke hij zoowel als zijn kweekeling, Vader WILLEM, wenschte, volgde weldra eene droevige scheuring.

Wanneer waren de uitwerkselen dezer scheuring treffender en noodlottiger, dan in de laatste jaren? Welk geslacht is, meer dan het tegenwoordige, getuige en tevens slagtoffer geweest van hare rampen?

Het bestuur van het land was in de hand des vreemdelings overgegaân; de schaduwe zelve der staatkundige zelfstandigheid verdwenen, en, met de magt ook de naam des Nederlandschen volks vernietigd.

Maar de eigenaardige zeden, de goede trouw, de eerbied voor Godsdienstige begrippen, de gehechtheid aan voorvaderlijke inzettingen en gewoonten bleven in al deze Provinciën aanwezig en maakten er een naauwelijks zigtbaren, doch sterken band.....

Edelmog. Heeren! aan u is het, dat de ontwikkeling dezer heilige zaden toekomt. De natie voor het eerst in haar geheel vertegenwoordigd, heeft het oog op uwe handelingen. Vergeten wij nimmer dat de eensgezindheid de beste waarborg is voor ons aller veiligheid. Toont, in alle gelegenheden, die zucht voor het goede, die verkleefdheid aan de algemeene belangen van den Staat, die den verlichten Vaderlander behooren te kenmerken, en dat uw voorbeeld eerlang in aller harten de liefde voor de vrijheid en voor de instellingen, welke haar verzekeren, op onwrikbare gronden vestige.

Gelukkig dan de Monarchie der Nederlanden, gelukkig de Souverein, die hen, gesterkt door hun vertrouwen en genegenheid, op de baan des voorspoeds en der glorie zal geleiden!

De Graaf DE THIENNES, als voorzitter der Eerste Kamer, antwoordde in eene aanspraak, waarin volgens de *Staatscourant* de volgende woorden voorkwamen:

In vroegere tijden vereenigd en slechts éénen Staat uitmakende, waren deze Provinciën, onder de regering van Keizer KAREL V, tot het toppunt van roem en voorspoed gestegen.

Zijn opvolger, dezelve gewelddadiglijk willende beheerschen, ontmoette eenen tegenstand, welke hem noodzaakte van zijn ontwerp af te zien, en terwijl, ten gevolge van de oorlogen, welke bij deze gelegenheid uitbarstten, de noordelijke provinciën hare onafhankelijkheid bevoch-

Digitized by Google

ten, verwierven de zuidelijke het behoud harer wetten en gebruiken, waarin zij al haar geluk stelden.

Eindelijk hebben, na drie eeuwen van afscheiding en vele wisselvalligheden, de jongste gebeurtenissen de vereeniging der twee landen onder den Schepter van U. M. teweeggebragt.

Aldus is het aan den afstammeling van hem, die de Republiek van Holland heeft gegrondvest, en de Belgische Provinciën van het juk bevrijd, gegeven om op nieuw het geluk der beide landen te verzekeren.

Uwe regering Sire! konde onder geen gelukkiger voorteeken aanvangen. De eeuwig gedenkwaardige dag van Waterloo heeft het lot van dit nieuwe rijk onherroepelijk bepaald; en onder de aanvoering van uwen dapperen Zoon, den Doorluchtigen Prins van Oranje, hebben de Nederlandsche troepen aldaar hunnen ouden moed gehandhaafd en in dapperheid gewedijverd met de krijgslieden van den onsterfelijken WELLINGTON.

Uwe volken, Sire! hebben den voorsmaak gehad van het geluk, dat zij onder uwe regering zullen genieten. Uwe deugden, de wijsheid, welke al uwe daden kenmerkt, de schitterende hoedanigheden der beide Prinsen, uwe beide zonen, en eindelijk de standvastigheid en gematigdheid, welke, door alle tijden heen, het erfdeel van het Doorluchtig Huis van Oranje-Nassau geweest zijn, vermeerderen en versterken hunne hoop op de toekomst, en de Grondwet welke de burgerlijke en staatkundige regten van een volk, dat waarlijk vrij is, regelt, is de zekerste waarborg van zijn geluk.

Zoo was de vereeniging der Nederlanden grondwettig en administratief den 21^{en} September 1815 volbragt.

Waren er al kiemen van tweedragt aanwezig, er waren ook velen, die schoone verwachtingen koesterden en in wier overtuiging de woorden van Koning WILLEM I en van den president der Nederlandsche volksvertegenwoordiging weerklank vonden.

Digitized by Google

HOOFDSTUK XX.

Openbare meening op het einde van 1815 en bij den aanvang van 1816. — Oordeel van VAN HOGENDORP. — Zijn ontslag als vice-president van den Raad van State. — Ministeriële veranderingen. — Karakter van WILLEM I. — Eerste gewone zitting der Staten-generaal. — Organisatie van het Hervormd kerkgenootschap. — Inzigten ten opzigte van de organisatie van het R. K. kerkgenootschap. — De bisschop van Gent vervolgd en gestraft. — Gesprekken over een administrative afscheiding. — Commissie voor het Burgerlijk Wetboek. — Voorname sprekers in de Tweede Kamer: VAN HOGENDORP, KEMPER, VAN ALPHEN, DOTREMONT, REIJPHINS, SURLETT DE CHOQUIER. — Fransche vlugtelingen in Brussel. — Begin der financiële oppositie: VAN NES. — Discussiën over de begrootingswetten, — over de belastingen, — over de jagt, enz. — Uitbreiding van de Koninklijke magt. — Vervolging van VAN STRAETEN en van het oud-lid der Staten-generaal RENNEQUIN. — Groote ontevredenheid tusschen de Noordelijken en Zuidelijken.

Had de inhuldiging onder schoone verwachtingen plaats gehad, de laatste maanden van 1815 leverden reeds vele moeijelijkheden op.

Al was ook de grondwet afgekondigd, een groot deel der Roomsch Katholieke geestelijken, dat de aanneming verboden had, meende nu ook aan de ambtenaren de beëediging daarvan te moeten verbieden. Dit verbod vond wel geen algemeenen weerklank, vooral niet nadat een der aanzienlijkste Roomsche geestelijken, de Prins DE MÉAN, tot lid der Eerste Kamer benoemd, met andere leden den eed als zoodanig had afgelegd; maar toch gingen sommige geestelijken

Digitized by Google

daarin zoover, dat aan den heer DE WARGNY, die den eed als lid der Staten-generaal gedaan had, nog in 1817 op zijn sterfbed de absolutie niet gegeven werd, dan nadat hij den eed had ingetrokken. Tegenover dit verzet der geestelijkheid betoonde de regering aanvankelijk zeer groote gematigdheid. Haar doel was slechts de grondwettige bepalingen te handhaven en de reactionair ultramontaansche rigting, die zich overal in Europa openbaarde, in Nederland te beteugelen, maar voorts aan de Roomsch Katholieke kerk al die vrijheid te geven, die zij onder het Oostenrijksche bestuur gehad had. De regering ging voort, aan de Roomsche geestelijken en kerken grooter ondersteuning te geven, dan zij vroeger genoten hadden. Er werd volkomen vrijheid gelaten de kerkelijke feesten met luister te vieren; gelijk wij reeds boven opmerkten, was zelfs de regering in den aanvang zoo inschikkelijk geweest, dat bij besluit was bepaald, dat de ambtenaren van den burgerlijken stand geen huwelijken van R. K. ingezetenen zouden voltrekken, dan nadat een erkend pastoor verklaard had, dat er in het kerkelijke geene bezwaren tegen het huwelijk bestonden; en bij Souverein besluit van 17 Maart 1815 was verder vastgesteld, dat de bepalingen van den Code-Pénal, waarbij straffen werden bedreigd tegen de priesters, die huwelijken hadden ingezegend, alvorens zij voor den burgerlijken stand voltrokken waren, werden afgeschaft. In plaats nu van hunne zijde het burgerlijk huwelijk als noodzakelijk te erkennen, bedienden onderscheidene pastoors in Vlaanderen regelmatig het sacrameent des huwelijks, zonder dat het huwelijk voor den burgerlijken stand werd voltrokken.

Bij het wantrouwen, door de geestelijkheid gewekt, voegde zich de ontevredenheid ten gevolge van mislukte oogsten, en bij dit alles bevond de regering zich in geen geringe finantiële moeijelijkheden. Was de toestand na de afschudding van het Fransche juk reeds moeijelijk geweest, de oorlog, die zoo spoedig op nieuw was uitgebroken, had in de

Digitized by Google

finantiewereld groote schokken veroorzaakt; de regering moest in een aanzienlijk tekort voorzien. Om dadelijk de zoo dringend noodige gereede penningen te erlangen, stelde de regering voor, een voorschot te heffen op de belastingen, en daarvoor recepissen uit te geven, die later in betaling aan het Rijk zouden worden aangenomen. Zoowel dit voorstel als de voorgestelde belastingen vonden inzonderheid bij de Zuidelijke afgevaardigden hevige tegenkanting. REYPHINS en DOTRENGE meenden, dat drie vierde der bevolking niet in staat zou zijn het voorschot te betalen en vreesden van de aanneming de schroomelijkste gevolgen. De wetsvoordragt werd echter met 77 tegen 27 stemmen aangenomen. De voorgestelde belasting op de dienstboden en paarden vond evenzeer bij de Zuidelijke afgevaardigden zoo grooten tegenstand, dat de centrale afdeeling gemagtigd werd een adres aan den Koning daartegen aan te bieden, eene magtiging toen reeds buiten de Kamer ongrondwettig geoordeeld. De Koning nam het adres aan, onder de verzekering, dat niets hem aangenamer kon zijn, dan aan de gemanifesteerde verlangens van de Staten-generaal zooveel mogelijk te voldoen, ofschoon hij zelf van de bezwaren tegen die belasting niet overtuigd was. Na deze concessie werden wel de begrootingswetten aangenomen, maar het ontbrak toch niet aan onderscheidene aanmerkingen op het regeringsbeleid, door SURLETT DE CHOQUIER en andere Belgische afgevaardigden voorgedragen, waarop de minister van finantiën SIX verklaarde, dat eene oppositie eer schadelijk dan nuttig was in eene constitutionele monarchie, waarin de ministers niet verantwoordelijk waren, zonder dat iemand eenigen twijfel opperde over de grondwettige juistheid van het laatste gedeelte van deze stelling.

Wij meenen den toestand van de openbare meening in het begin van 1816 niet beter te kunnen doen kennen, dan door over te nemen enkele woorden, door GIJSBERT KAREL VAN HOGENDORP in die dagen geschreven.

Digitized by Google

Na opgemerkt te hebben, dat in de maand November 1813 de publieke geest in Holland niet dubbelzinnig was, schreef hij het volgende:

"Het eerste struikelblok voor den publieken geest was de vereeniging van alle de Nederlanden geweest. De noordelijke gewesten hadden zoo langen tijd op zich zelven gestaan, en zich wel daarbij bevonden, dat het publiek niets anders begeerde, en gevaar in verandering zag. De koopman vreesde de mededinging en de geopende Schelde, de godsdienstige voorzag scheuringen; de krijgskundige tilde aan de verdediging van een land zonder frontier. In de zuidelijke gewesten verlangden vele om wederom onder Oostenrijk te komen, andere om onder Frankrijk te blijven, sommigen om een eigen Staat uit te maken; de bekommering van den godsdienst kwelde de vroomen, en de geestelijkheid verhief hare stem op het congres van Weenen. Men bespeurde alles onder de volken, behalven de zucht naar vereeniging.

"In de noordelijke gewesten kwam de zaak van boven, uit de raadzalen der regering, het eerst ter sprake. In de zitting der Staten-Generaal, waarin de Vorst de Koninglijke waardigheid aanvaardde, in de dubbele vergadering der Staten-Generaal, waar de herziene Grondwet voor het Koningrijk eenparig werd aangenomen, daar werd de vereeniging in haar ware daglicht voorgesteld, en de gronden voor dezelve werden alomme verspreid, gewikt en gewogen. Het gezond oordeel van de Natie leidde haar op het regte spoor. Onze voorvaderen, zeide men, hebben gewenscht de scheuring te voorkomen, en nadat dezelve geschied was, die landen beschouwd als onze voormuur; hoe zouden wij ons dan niet aan dezelve sluiten? Europa heeft beslist, dat de vereeniging noodzakelijk is voor het evenwigt, voor het gemeen belang; wat kunnen wij aan dit besluit veranderen? Raadplegen wij inmiddels de oudheid, zoo vinden wij, dat wij, vereenigd zijnde, groot en voorspoedig waren onder de Vorsten van Bourgondië en Oostenrijk. De geschillen over den gods-

Digitized by Google

dienst hebben ons van elkanderen verwijderd; doch wij beleven eene eeuw van verdraagzaamheid, die in Duitschland, in Frankrijk en ook onder ons de overhand gewonnen heeft. Algemeene bescherming is de regering schuldig aan den godsdienst, hoedanig ook gewijzigd, en algemeene gehoorzaamheid is het volk schuldig aan zijne vorsten, van welk geloof ook. Christenen haten en vervolgen elkanderen niet meer om onderscheidene meeningen. Deze denkbeelden werden hoe langer hoe algemeener, en de Natie in de noordelijke gewesten is zoo vergenoegd met de vereeniging, dat er niet een geschrift tegen uitgekomen is.

"In de zuidelijke gewesten is men lang onzeker van zijn lot gebleven, hetwelk den publieken geest wankelende liet. Toen echter, op de verschijning van den aarts-vijand, de Koning zich verklaarde, en met de Koningin, een kind aan hare hand, in het bedreigde Brussel verscheen, toen ontvlamde ook dáár eene schoone geestdrift, en alle de harten vlogen den Vorst te gemoet. Als kort daarop de slag van Waterloo gewonnen was, verhief de geheele vereenigde Natie den jongen Held tot in de wolken, en zijn bloed scheen alle de Nederlanders voor altijd te verbroederen."....

Na vervolgens het verzet der geestelijkheid tegen de grondwet vermeld te hebben, vervolgt VAN HOGENDORP:

"Uit eenen geheel anderen hoek kwam eene tweede partij opdagen, die op eene eigene theorie van staatkunde grootsch, hare beginselen wilde doorzetten. Deze maakte ontwerpen van eene Grondwet, onderzocht alle de besluiten der regering, prees en laakte bij afwisseling. In den beginne toonde zij zich vrij wel te vreden, beide met de Grondwet en met de houding van de regering in het algemeen. Allengs verklaarde zij zich meer tegen beide dezelven, liet zich meer uit ten gunste van de fransche instellingen, en eindigde met de voorkeur ondubbelzinnig aan de laatste te geven. Zij vijzelde het karakter van den Koning op, doch beklaagde hem van zoo deerlijk bedrogen te worden, zijn wil is goed,

Digitized by Google

doch al wat hij doet is slecht. Deze theoristen voerden aanvankelijk eenen fellen oorlog tegen de Bisschoppen, naderhand hebben zij dien gestaakt, naar mate hunne wederzijdsche belangen meer overeenkwamen. De bisschoppen, alle drie onderdanen van het gewezen Fransche rijk, geen van allen een Nederlander, hadden het oog op Frankrijk, voornamelijk de Bisschop van Gent, die zijn lieve vaderland openlijk inriep; de theoristen deelden rijkelijk in dezen Franschen geest. De Bisschoppen voeren uit tegen alle Protestantsche ambtenaren; de theoristen tegen alle Noord-Nederlandsche ambtenaren. De Bisschoppen gaven grooten eerbied voor, jegens den persoon van den Koning, terwijl zij hem eigenlijk uitsloten; de theoristen schilderden hem af als een sukkel onder den plak van zijne Ministers. Door zulke ineensmeltende belangen geleid, kwamen de beide partijen tot een en hetzelfde punt, waartoe alle hare redeneeringen strekten, namelijk: waren wij toch Fransch! en wierden wij nog eens weder Fransch! De Fransche geest woelt in die streken en ondermijnt er gedurig den publieken geest. De gedrukte bewijzen van al het bovengemelde zijn in ieders handen. Deze geschriften hebben zeker veel kwaad bij onkundigen gedaan. Zij hebben daarentegen ook de heimelijke bedoelingen der hoofden in het licht gebragt, en de waarheid zal dus in het eind zich zelve redden.

"Onder de woelingen gaat de regering haren vasten gang voort, en doet al het goede, dat zij kan....

"Het volk leert de regering beoordeelen, niet uit woorden maar uit daden, en verkrijgt een welverdiend vertrouwen. Men ziet, men tast, dat er geen godsdienst *verdragen* wordt, het welk een heerschende godsdienst onderstelt, maar dat elke godsdienst, alle bescherming, gelijke *bescherming geniet*. Men ziet, men tast, dat de Koning niet geregeerd wordt, maar regeert. De zorg voor het algemeen welzijn wordt erkend uit de vruchten van het gevestigd publiek crediet en uit de alomme wassende welvaart. De pogingen der

Digitized by Google

kwaadwilligheid zetten deze daadzaken in een klaarder licht, en zullen de eindelijke uitwerking hebben, om zich zelve met schande te overladen, en het vertrouwen op de regering te vestigen.

"De woelingen van den kwaden geest zijn natuurlijk tot in de Staten-Generaal doorgedrongen, waar dezelve het schoonst tooneel voor zijne bedrijven hoopt te vinden. Ook hier hebben wij reeds blijken van eene gelijke eindelijke uitkomst zijner pogingen gezien."

Na hierop de oppositie tegen de finantiële maatregelen in de laatste maanden scherp beoordeeld te hebben, vervolgt VAN HOGENDORP:

"Wij zijn verre van den geest der zuidelijke tijd- en schotschriften aan de zuidelijke gewesten te wijten; maar wij onderscheiden klaar in die gewesten het oogmerk van de bovengeschetste tegenpartij, wanneer zij al wat Noord-Nederlandsch is, hatelijk, verachtelijk en bespottelijk tracht te maken. Zij wil de vereeniging tot eene bloote schim weg redeneeren, op dat het oude België in de daad op zich zelf blijve, en gereed zij, om over te slaan, als het oude Frankrijk van BUONAPARTE en van ROBESPIERRE wederom zal opstaan. Dit hoopt en voorziet zij, en daarin wordt zij bevestigd door de Fransche tijd- en schotschriften van vlugtelingen, welke dagelijks te Brussel en in andere zuidelijke steden uitkomen.

"Het eerste middel, om in de daad afgezonderd te blijven, is een bijzonderen naam te dragen, en daartoe is die van Belg uitgekozen.

"De gedurige grootspraak op den uitsluitenden naam van Belg, heeft de Noord-Nederlanders afkeerig daarvan gemaakt, omdat zij niet willen den schijn hebben van een vreemden naam aan te nemen, nadat zij onder dien van Nederlanders een roemrijk bestaan van eeuwen als een onafhankelijk Gemeenebest hebben, waarvan de zoo genaamde *Belgique* niet droomen kan.

Digitized by Google

"Het tweede middel tot afzondering, door de tegenpartij gebruikt, is de taal. In de Nederlanden zijn eenige gewesten, op de grenzen van Frankrijk, onder den naam van Waalsche bekend, in het bezit van een Fransch *patois;* vele lieden in de *Belgique* hebben onder de Spaansche, Oostenrijksche, Fransche heerschappijen, eene vreemde taal aangenomen; doch de Nederlandsche is de nationale gebleven. Deze tastbare waarheid wordt echter vlak tegengesproken, en de tijden schotschriften beweren, in zeer middelmatig Fransch, dat het Fransch de moedertaal der Belgen is.

"Het derde middel van afzondering zijn de wetten; deze wil de tegenpartij houden zoo als zij zijn, dat is Fransch, het *Code Napoléon*, want, zeggen onze gefranschte landgenooten, als een land van regering verwisselt, zoo komt er een ander Vorst en een ander leger, maar al het andere blijft....

"Alle deze woelingen kunnen gerustelijk aan dat zelfde gezond oordeel worden opgedragen. In het publiek, in de Staten-generaal, binnen- en buiten 's lands, is de partij bekend. Zij heeft eene hulp gevonden in de dweeperij, en nu trekken dweeperij en ongodsdienstigheid verbonden tegen de regering op. De regering vervolgt inmiddels hare wijze en weldadige ontwerpen, schept orde uit verwarring, publiek crediet uit vervallen geldmiddelen, welvaart op de puinen van den oorlog, licht in de duisternis; en met een oog op God gerigt, wiens hand zigtbaar medewerkt, stapt de Koning moedig onder den laster voort, in dat volle vertrouwen op de zuiverheid van zijn hart, hetwelk een vast en zelfstandig karakter over alle tegenstand doet zegevieren."

In deze woorden was slechts lof voor den Koning; en toch waren zij, door de wijze van hunne mededeeling, de eerste aanleiding tot de verwijdering van GIJSBERT KAREL van de zijde van WILLEM I. Toen namelijk de voordragt van den directeur-generaal der indirecte belastingen, APPELIUS, inhoudende de beginselen, waarop volgens hem het

Digitized by Google

stelsel van indirecte belastingen moest rusten, in December 1815 om consideratie en advies bij den Raad van State was ontvangen, bragt de Raad van State darover een advies uit, waarbij VAN HOGENDORP den 7en Februarij 1816 een nota voegde. Weldra echter stelde hij een zeer uitvoerige memorie op, ter nadere adstructie zijner meeningen, en liet deze memorie drukken, om haar, onder dagteekening van den 17en April, aan elk lid der Staten-generaal mede te deelen. De Koning meende deze handelwijze van een minister van Staat, die zitting had in den ministerraad en vice-president van den Raad van State was, naast de officiële voordragt van den directeur-generaal, te moeten afkeuren, te meer omdat in die memorie de medegedeelde uitdrukkingen voorkwamen, die weinig geschikt schenen om een geest van verzoening in de Staten-generaal te bevorderen; hij drong er op aan, dat de uitdeeling der gedrukte exemplaren niet verder zou plaats hebben. Zoowel deze omstandigheden als de voortdurende ongesteldheid van den Graaf, die hem dikwijls verhinderde in den Raad van State te verschijnen, deden hem zijn ontslag vragen als vice-president, welk verzoek hem niet dan na herhaalde aanvrage werd toegestaan, met behoud van den ministeriëlen titel en een pensioen van ƒ 10,000. Later is de verwijdering telkens grooter geworden. VAN HOGENDORP had, bij de zuiverste vaderlandsliefde en gehechtheid aan Oranje, een te groot vertrouwen op eigen inzigt, om zijne meening niet te doen gelden als de eenige ware; terwijl WILLEM I van zijne zijde te naijverig was op zijn gezag, om niet dikwijls in botsing te geraken met ministers, die aan eigene zienswijze gehecht waren.

Vóór en kort na het ontslag van VAN HOGENDORP als vice-president van den Raad van State, bleek reeds uit menige handeling, hoe de persoon des Konings zich in alles op den voorgrond plaatste.

Den 6en April 1814 was, gelijk wij reeds opmerkten, aan MOLLERUS opgedragen het commissariaat van oorlog, ter-

Digitized by Google

wijl de Prins van Oranje met de opperdirectie van het departement was vereerd; toen MOLLERUS bij het klimmen zijner jaren en de vele werkzaamheden aan het commissariaat verbonden bedankte, werd in zijne plaats benoemd de bekwame generaal JAN WILLEM JANSSENS, de beleidvolle verdediger van de Kaap de Goede Hoop tegen de Engelschen, oud-gouverneur-generaal van Ned. Indië onder het Fransche bestuur; maar ook deze had een te zelfstandig karakter om in eene betrekking te blijven, waarbij de Koning te weinig aan zijn commissaris-generaal overliet. JANSSENS werd op zijn verzoek ontslagen en later tot kanselier der militaire Willemsorde verheven. Zijn opvolger, de Graaf VAN DER GOLTZ, beheerde met den Koning het departement, terwijl de opperdirectie van den Prins van Oranje slechts in naam bestond, hetgeen deze bewoog in 1817 zijn ontslag te vragen. Een besluit volgde, waarbij de Prins niet alleen van de opperdirectie werd ontslagen, maar ook van de betrekking van generaal en chef der Nederlandsche armee. Dit besluit, waartoe ook politieke redenen schijnen bijgedragen te hebben, dreigde eene groote verwijdering tusschen vader en zoon te doen ontstaan, zoodat WILLEM I gedeeltelijk op het besluit terugkwam, maar op zoodanige wijze, dat de persoonlijke tusschenkomst van den Koning den invloed van den Prins tot niets maakte, waarop weder eene nieuwe organisatie volgde, waarbij ook de Graaf VAN DER GOLTZ, tot lid der Eerste Kamer benoemd, werd ontslagen, terwijl tot secretaris van Staat voor oorlog werd benoemd de intendant-generaal MARINUS PIEPERS, een man van een meer onderdanig karakter; de generaal-majoor D'AUBREMÉ werd met den titel van adjudant-generaal des Konings hem ter zijde gesteld; de Koning behield bij deze schikkingen zijnen persoonlijken invloed in het benoemen en bevorderen van officieren.

Ook tusschen den Koning en den minister van binnenlandsche zaken, ROËLL, ontstond weldra eene verwijdering.

Digitized by Google

ten gevolge van verschillend inzigt in het binnenlandsch bestuur, die, gevoegd bij redenen van gezondheid, aanleiding gaf, dat deze zoo zelfstandige als achtenswaardige staatsman zijn ontslag verzocht. Het werd hem verleend den 19en Februarij 1817, terwijl hij kort daarna benoemd werd tot kanselier van de orde van den Nederlandschen leeuw; in zijne plaats trad als minister op DE CONINCK, dien wij reeds als een invloedrijk lid van de commissie tot grondwetsherziening leerden kennen.

FALCK had, als secretaris van Staat, in de eerste jaren, door de bekendheid met personen en toestanden, een zeer grooten invloed, ofschoon niet overwegend; vele maatregelen werden buiten zijn weten en tegen zijne meening genomen; in het besluit van 19 Maart 1818, waarbij hij als secretaris van Staat ontslagen en tot minister van onderwijs, nationale nijverheid en koloniën benoemd werd, straalde zeer duidelijk door de begeerte des Konings om een zoo zelfstandig en daardoor lastig staatsman uit zijne dagelijksche omgeving te verwijderen en door iemand van een meer volgzaam karakter te vervangen. WILLEM I vond dien in DE MEY VAN STREEFKERK, een man van groote werkzaamheid, van opregte liefde tot zijn Vorst en Vaderland, een voorbeeld van een trouw en eerlijk dienaar des Konings, zonder de eerzucht om een zelfstandig staatsman te zijn.

Openbaarde zich 's Konings gehechtheid aan persoonlijk bestuur reeds bij de keuze en het ontslag zijner ministers, zij bleek ook in de organisatie der hooge regering. De ministers vormden geenen zelfstandigen ministerraad, maar een raad, dien de Koning zelf presideerde en alleen raadpleegde in de gewigtige aangelegenheden, die hij daartoe geschikt achtte. De ministers van Staat hadden tot den Kabinetsraad toegang, in sommige gevallen werden zij daartoe uitgenoodigd. Vele zaken gingen echter gedeeltelijk buiten de ministers om. De grondwet van 1815 kende geene staatkundige verantwoordelijkheid der ministers; de vorm van het

Digitized by Google

regeringsbestuur van WILLEM I maakte zelfs, dat zijne ministers, in eenen zedelijken zin, niet aansprakelijk konden zijn. Door een natuurlijk gevolg van de miskenning der waarheid, dat een Vorst niet alles kan doen, werd de Vorst nu ook dikwijls aansprakelijk gesteld voor voordragten, die wel op zijn last geschied waren, maar zonder dat uit den aard der zaak haar inhoud 's Konings werk was.

WILLEM I bedoelde in opregtheid eene naauwe vereeniging der Noordelijke en Zuidelijke provinciën; het prikkelde zijne eerzucht, het nieuwe Rijk spoedig tot den hoogst mogelijken trap van welvaart en geluk te verheffen. In vele opzigten was hij een buitengewoon mensch en een buitengewoon Vorst. Zijn geheugen grensde aan het wonderbare; hij begreep gemakkelijk den omvang van finantiële en economische plannen: hij stelde belang in zeer veel, zoodat hij zelfs tot de bijzondere aangelegenheden van zijne onderdanen afdaalde. Zuinig, bijna karig voor zich zelven, waardig in zijne hofhouding, was hij zeer vrijgevig en waagde gaarne groote sommen, ook uit zijn eigen kas, waar hij meende dat de uitgaven tot vermeerdering van den algemeenen rijkdom of ter leeniging van geleden verliezen konden dienen. Hij had al den aanleg om koopman en speculerend financier te zijn, en dien aanleg openbaarde hij ook als Koning. Zoo hij in het particuliere leven zwakheden moge gekend hebben, als Vorst had hij geen anderen hartstogt, dan om Nederland spoedig groot en welvarend te zien. Maar juist door dit hartstogtelijke verlangen voortgedreven, wachtte hij niet af de geleidelijke ontwikkeling van bedachtzaam gestrooid zaad; hij was door zijn karakter het stelsel van krachtige bescherming van industrie en handel toegedaan en een doordrijver van hetgeen hij goed oordeelde. De partijzucht heeft hem den bijnaam van "koppige" gegeven: er ligt daarin eenige waarheid. Hij hield vol hetgeen hij eenmaal voor goed en regt had erkend. Ja, hij kon het moeijelijk van zijne staatsdienaren verdragen, wanneer zijne meeningen van hen tegenspraak on-

Digitized by Google

dervonden; hij meende dat daardoor zijn regeringsbeleid verzwakt werd. Zijn karakter helde over naar het onbuigzame; maar toch was hij niet wars om op genomen besluiten terug te komen, wanneer hij het wenschelijk achtte; maar hij wilde niet gedwongen zijn. Hij had een diep beseef, dat een Vorst moest worden voorgelicht. Uren lang verleende hij wekelijks audientiën; met welgevallen overwoog hij de plannen, die men voor nuttige ondernemingen ontworpen had. Van bijna alle ingrijpende maatregelen zijner regering kan men den ontwerper aanwijzen, of dezen of genen minister, of dezen of genen ingenieur of financier. Tot zijne ministers en hoofdambtenaren koos hij bekwame mannen; en hen, die hem volgzaam dienden, behield hij in zijn dienst. Bij groot zelfgevoel miste hij een vast staatkundig stelsel voor het inwendig bestuur; van daar dat vele zaken een sleur volgden, dien zij door de omstandigheden verkregen hadden, en dat uit de langzame werkkamer van commissiën dikwijls wetsontwerpen voortkwamen, waarvoor niemand verantwoordelijk was, en die reeds jaren verouderd waren, voordat zij aan de Staten-generaal werden onderworpen.

De rapporten der commissiën en memoriën zijner ministers las de Koning met naauwgezetheid; meermalen schreef hij eigenhandige brieven, die vrij uitvoerig waren. Hij wilde de waarheid kennen; maar ofschoon zijn oordeel door billijkheid en beredeneerdheid uitmuntte, was hij toch slechts ten halve onpartijdig. Hij was te veel een man der werkelijkheid en van het verstand om al de bewegingen der ideën op godsdienstig en staatkundig gebied te kunnen waarderen. In den belangloozen ijver, — èn van de Roomsch Katholieke priesters voor de belangen van hunne kerk, èn van de oud-Gereformeerden in de handhaving hunner dogma's, — zag hij slechts dweepzucht. De warme geestdrift van jongelingen voor liberale beginselen en maatschappelijken vooruitgang beschouwde hij als eene nieuwe opborreling van den revolutiegeest. Hij benoemde, om de onpartijdigheid, mannen

Digitized by Google

van de tegenovergestelde rigtingen in commissiën, zonder te begrijpen, dat uiterste rigtingen nooit tevreden gesteld kunnen worden, en dat zij dubbel zich teleurgesteld gevoelen, wanneer zij hunne wenschen niet bereiken. Bij het uitvoeren van besluiten, die hij op zijn standpunt billijk oordeelde, achtte hij te gering de hartstogten van andersdenkenden. Hij had weinig aesthetisch gevoel; maar met zijn helder oordeel begreep hij duidelijk, dat voor een Koning de bevordering van kunst eene regeringszaak was: op tentoonstellingen van schilderijen kocht hij dikwijls schilderijen aan, om ze aan kabinetten ten geschenke te geven.

WILLEM I had in de regering van het kleine Fulda het onderscheid tusschen opperregering en administratie niet geleerd. Hij was meer administrateur dan Koning. Hij was door zijn beproefd leven te veel een burgerlijke levensbeschouwing toegedaan, om door vorstelijken luister de aristocratie aan zich te kunnen verbinden, en hij had te veel berekening en gedachte van zich zelven, om geheel open karakters te kunnen begrijpen. Reeds vóór hij de grondwettige koninklijke waardigheid had aanvaard, zeide de baron DE VINCENT van hem: "Il est trop roi pour être bourgeois, — trop bourgeois pour être roi,"— een gezegde, te beoordeelen als voortgekomen uit den mond van een Oostenrijkschen diplomaat tegenover een hooghartigen Belgischen adel, die met weerzin voor een Prins van Oranje het hoofd boog.

Overtuigd van zijne goede bedoelingen en van zijn regt, veroordeelde WILLEM I dikwijls in driftige bewoordingen de onbekwaamheden en de verkeerde bedoelingen, die hij meende op te merken; hij heeft zich daardoor onverzoenbare vijanden verworven, in een baron C. F. SIRTEMA VAN GROVESTINS, — in een graaf DE MERODE VAN WESTERLOO en vele anderen; bij middelmatige personen zijn gekwetste eerzucht en beleedigde hoogheid de ergste hartstogten. Ook later, tegenover hartstogtelijke partijen, hebben zijne woorden van toorn veel nadeel teweeg gebragt. Niet geheel vrij van

Digitized by Google

achterdochtigheid, ontwikkelde zich dat gebrek door de omstandigheden zelve; de Noord-Nederlandsche staatslieden verdacht hij, dat zij niet opregt de vereeniging met België wilden, terwijl hij, omgekeerd, weder in de Belgische opposanten slechts ondermijners van zijn gezag erkende; ook daarom kon hij vele Hollandsche staatslieden, die een ander gevoelen hadden omtrent het regeringsbeleid, niet nevens zich verdragen. Hij had echter te veel edel gevoel en te veel berekening, om bekwame mannen geheel in ongenade te doen vallen; wanneer hij de staatslieden, die hem te zelfstandig waren, uit zijne nabijheid verwijderde, werden zij in andere aanzienlijke ambten geplaatst, waardoor hij hen zocht te behouden voor zijne regering. Van die persoonlijke willekeur, die gunstelingen tot hooge eer verheft en later in ongenade laat vallen, was WILLEM I vrij.

Voor zich zelven kon de Koning overtuigd zijn, dat hij in alles het welzijn des Vaderlands zocht, omdat hij geen andere bezigheid kende, dan voor het Land te zorgen, en geen uitspanning hem hooger was, dan zich in het geluk zijner onderdanen te verheugen. Geen ambtenaar overtrof hem in werkzaamheid, geen staatsburger in liefde tot het Vaderland.

Naar de staatkundige beginselen was WILLEM I geheel een zoon dier liberale rigting, die door tegenstand tegen de Napoleontische overheersching en afkeer van de omwenteling was gevormd. Hij had beschaving en verlichting lief, blijkbaar in zijne voortdurende zorg voor hooger en lager onderwijs; hij haatte willekeur, maar helde, uit vrees voor fanatisme en revolutiegeest, tot groote strengheid over. Naar zijne overtuiging, moest hij de grondwet, die *hij* bezworen had, handhaven naar *zijne* uitlegging; en zoo hij in die uitlegging wel eens heeft misgetast, moet men vooral niet uit het oog verliezen, dat de theorie van eene getemperde monarchie vroeger vooral daarin gezocht werd, dat aan den Monarch alle magt behoorde, voor zoover zij door

Digitized by Google

de grondwet niet was beperkt. Al boog WILLEM I voor de grondwettige regten der Staten-generaal, waar de Staten-generaal die regten krachtig deden gelden, zoo was toch bij hem eene strekking duidelijk zigtbaar, om zooveel mogelijk den tegenstand in de Staten-generaal te voorkomen, door hen van vele zaken onkundig te laten en invloed uit te oefenen op de keuze van leden der Staten-generaal.

Na de concessiën in het stuk der belastingen, die de Koning in Februarij aan de Zuidelijke afgevaardigden had gedaan, werden in de verdere zitting van 1816—17 de meeste voorstellen van wet òf eenparig òf met groote meerderheid van stemmen aangenomen, zooals de voordragten betreffende, — den afstand van domeinen aan Prins FREDERIK, ter schadeloosstelling van het gemis van opvolging in Luxemburg, — het verbod van vreemde geldleeningen, welke echter gewijzigd werd na eenige aanmerkingen daarop in de Eerste Kamer gemaakt, — het stelsel van maten en gewigten, — de munt en het nieuwe algemeene stelsel van belastingen. Ofschoon dit stelsel was ontworpen, en later nog gewijzigd werd, naar de inzigten der Zuidelijke afgevaardigden, meenden echter enkelen onder hen, dat de belastingen nog te veel direct en op de eerste levensbehoeften drukten en dat zooveel mogelijk inkomende regten aan de grenzen moesten geheven worden, waardoor ook de inlandsche landbouw en nijverheid beschermd zouden worden. Dit verschil van inzigten was reeds toen zoo groot, dat REYPHINS, bij de voordragt omtrent het stelsel der indirecte belastingen en nog meer bij het ontwerp voor de in- en uitgaande regten, krachtig zocht te betoogen, dat de belangen en inzigten der Noordelijke en Zuidelijke afgevaardigden zoo zeer verschilden, dat éénheid van belastingstelsel onmogelijk was.

Waren de inzigten omtrent nijverheid, landbouw en handel in het Noorden en Zuiden des Rijks onderscheiden, ook

Digitized by Google

in het staatkundige deed zich reeds vroeg eenig verschil op. In het Zuiden waren onderscheidene leden der Staten-generaal benoemd, meest uit hen, die de Fransche constitutionele beginselen aankleefden, terwijl de Noordelijke leden, deels door vrees voor de pas onderdrukte revolutionaire democratische beginselen, deels uit gehechtheid aan het Huis van Oranje, en om aan de Belgen niet toe te geven, meer monarchaal waren en een groote vrees voor de Fransche vrijheidsbeginselen koesterden.

Reeds in de eerste zitting der Staten-generaal openbaarde zich deze meer liberale geest der Zuidelijke afgevaardigden tegenover de meer behoudende rigting der regering, ondersteund door de Noordelijken. In het Noorden had men de regtsmagt der gecommitteerde raden in belastingzaken gehad; de regering wilde deze regtspleging gedeeltelijk bestendigen in eene voordragt van wet, die ook aangenomen werd in de Tweede Kamer, maar slechts met 46 tegen 41 stemmen. De Belgen bestreden de voordragt als illiberaal, daar zij aan de gewone regtsmagt zaken onttrok. Kort daarop had eene discussie over de uitgebreidheid van het regt van petitie plaats, waarin de Zuidelijken het regt van petitie aan de Staten-generaal als onbeperkt beschouwden, terwijl weder de leden uit de Noordelijke provinciën meenden, dat het regt beperkt was tot petitiën aan de bevoegde magt, en dat dus de Staten-generaal alleen bevoegd waren petitiën aan te nemen, die met hun aandeel in de wetgevende magt in verband stonden; het gevoelen behield de overhand, dat bij elke petitie zou beslist worden, of de Kamer bevoegd was over haar inhoud te beraadslagen. Reeds in de eerste zitting werd door SURLETT DE CHOQUIER de vrees geopperd, dat de volkomene invoering der grondwet in het Zuiden nog verre verwijderd was. De bepalingen ter beteugeling van de geschriften, die beleedigingen inhielden tegen vreemde mogendheden, werden niet aangenomen, dan nadat de voordragt eene gewigtige wijziging had ondergaan,

Digitized by Google

en niet dan in eene vergadering, waarin zeer vele Belgische leden afwezig waren.

In de zitting, begonnen den 21en October 1816 en gesloten den 30en Januarij daaraanvolgende, werden, — behalve de begrootingswetten, — met groote meerderheid van stemmen goedgekeurd en aangenomen: eene voordragt omtrent de nationale militie, — prohibitive maatregelen tegen den uitvoer van aardappelen en boekweit en granen, — een leening van zes millioen tot het aanleggen van wegen en vaarten, ook met het doel om den behoeftigen werk te verschaffen, en eenige andere wetsvoordragten.

Onder de opmerkelijke staatkundige deliberatiën in deze zitting behooren die bij de wetsvoordragt, waarbij weder ingevoerd werden de bepalingen tegen priesters, die huwelijken inzegenden voordat het huwelijk voor den burgerlijken stand gesloten was, welke bepalingen de Souvereine Vorst tijdens zijn tusschenbestuur in België had afgeschaft, gelijk wij vroeger mededeelden. VAN LIJNDEN VAN HOEVELAKEN hield een uitgebreide rede, waarin hij het verzet van sommige Roomsch Katholieke geestelijken tegen de regering zeer afkeurde en de noodzakelijkheid dier wet betoogde; alleen gaf hij zijne bezorgdheid te kennen, of het oogenblik voor de wederinvoering der afgeschafte bepalingen wel geschikt was. "Wanneer," zeide hij, "kwaadwilligen het zaad van misnoegen zaaijen, wanneer de duurte der levensmiddelen, de vrees voor schaarschheid, ja zelfs voor gebrek de menschen ontrust, naburige verbodswetten de voorwerpen onzer vlijt terugstooten en daardoor onze fabrieken doen kwijnen, wanneer nieuwe belastingen, waaraan men niet gewoon is, ingevoerd moeten worden en wanneer eigenbaat zoo verre gaat, dat zij de onbeschaamdheid heeft, om diegenen die belast zijn met de uitvoering der wetten, valschelijk te beschuldigen... is het in zulk een oogenblik, dat men alle standen der maatschappij zal kunnen overreden om zich te gedragen naar de voorschriften van het Evangelie

Digitized by Google

om aan den Keizer te geven wat des Keizers is en gehoorzaam te zijn aan de wetten?" De spreker vertrouwde echter, dat men van een kortstondige dwaling zou terugkomen. Nadat ook DOTRENGE dien wensch had geüit, werd de wet met algemeene stemmen aangenomen, zonder dat een enkele stem de verdediging der geestelijken op zich had genomen.

Bij de beraadslagingen omtrent prohibitive bepalingen ten opzigte van den graanhandel, waartegen vele Noordelijke leden zich verklaard hadden, kwam REYPHINS, in nog sterker bewoordingen dan het jaar te voren, terug op de onmogelijkheid van eenvormige finantiële bepalingen voor beide deelen des Rijks en zeide daarbij het volgende:

"Het verschil van gevoelen, hetwelk H. Edel-Mogenden hebben aan den dag gelegd, heeft mij geenszins verbaasd. Sinds lang heb ik de gevolgen overzien en berekend van den gedwongen toestand, in welken men ons geplaatst heeft en de uitkomst daarvan als onvermijdelijk beschouwd. Bij het daarstellen van de vereeniging van provinciën, welke gedurende verscheidene eeuwen in gevoelens, belangen, wijze van bestaan enz. verschild hebben, moest men natuurlijker wijze die botsing voorzien van denkbeelden, welke alleen valsch zijn, wijl men dezelve wil algemeen maken, maar die waar zijn, zoodra men dezelve toepast op onderscheidene deelen van het rijk, voor welke de natuur zelve die scheen bestemd te hebben.

"Bij het onderzoek en de beraadslaging over het tarief van convoyen en licenten, had ik de eer U daarover eenige aanmerkingen voor te dragen. De naam der provincie van elk der leden, die geen invloed behoorde te hebben op het gevoelen der Kamer en ook werkelijk niet hebben zou, indien onze belangen goed overeenkomen, was genoeg om bijna vooraf te doen zeggen, in welken geest het uit te brengen gevoelen zou zijn...

"Wij gelooven niet, dat er immer een rijk, hoe groot ook, bestaan heeft, waar de nationale vertegenwoordiging

Digitized by Google

op eene zoo sterke wijze verdeeld is geweest. Zij die den physieken en morelen toestand van dit Rijk niet kennen, zouden ongetwijfeld gelooven, dat men in de Staten-generaal te zamen kwam om wederkeerig al de voorstellen te bestrijden, welke van beide kanten gedaan werden. Voor de eer der vergadering scheen het noodig de oorzaak aan te toonen, van de verscheidenheid van gevoelens, welke haren oorsprong ontleende uit eene zamenvoeging, bij welke de wijsheid niet had voorgezeten." De spreker meende dat, wanneer de beide groote gedeelten van het Rijk door bondgenootschappelijke banden waren vereenigd geworden en elk aan zijn geluk had gearbeid, volgens de lessen der ervaring, en de regering de publieke opinie en de regelen door de ondervinding voorgeschreven gevolgd had, de volkeren de wijsheid hunner gouvernementen zouden hebben toegejuicht; — thans belette de zamenstelling van de beide volken grondbeginselen te erkennen, welke voor het eene geschikt waren, doch het andere tegen de borst stuitte; en tot overmaat van ongeluk liet men het denkbeeld niet varen, dat het sterkste deel zich naar het zwakkere moest voegen. REYPHINS noemde het "eene onbegrijpelijke verblinding, dat men had kunnen zeggen, dat het Rijk in zijn geheel genomen, als bij uitsluiting handeldrijvend moest beschouwd en geregeerd worden; men bevond zich op den rand des afgronds, wanneer men van dat noodlottig denkbeeld niet terugkwam."

VAN HOGENDORP en VAN ALPHEN beweerden, dat alleen de inzigten verschillend waren, en dat de belangen van handel, landbouw en nijverheid op het allernaauwst verbonden waren; maar geen betoogen helpen, waar vermeend belang de onpartijdige oordeelvelling benevelt, daarenboven het handelsbelang was het eenige niet, dat verdeelde.

Onder den invloed van de beraadslagingen in December 1816 opende zich het jaar 1817 zeer ongunstig.

De duurte der levensmiddelen hield nog niet op, de on-

Digitized by Google

tevredenheid openbaarde zich in onderscheidene onrustige bewegingen. In den handel waren vele schatten verloren. Na de verlossing van de Fransche heerschappij en het herstel des vredes, had men gehoopt eensklaps den ouden bloei van den handel en de nijverheid te zien herleven; het tegendeel had plaats. De te hoog gespannen ondernemingsgeest gaf, gelijk meermalen na den vrede, zeer vele teleurstellingen.

Ook in het staatkundige was men een nieuw tijdvak van constitutioneel staatsleven ingetreden, zonder dat men nog met de ware beginselen van het vertegenwoordigend constitutioneel stelsel vertrouwd was. Aan de eene zijde bragt men, zonder oordeel, fijne juristerij uit de pleitzaal op het staatstooneel over, terwijl men aan de andere zijde vaak het hooge gewigt van constitutionele vormen miskende. De kracht der ware liberale beginselen, gelegen in eene liberaliteit, die oproerige taal en vinnig partijgeschrijf verdraagt, ontwikkelt zich zeer langzaam. Kort na de herstelde orde in 1815 werd het door de meesten zwakheid genoemd, beleedigingen stilzwijgend aan te hooren; terwijl daarentegen de bewijzen van eene krachtige regering gezocht werden in strenge bestraffing van hetgeen men als hoon en oproerige taal aanmerkte, en in volledige handhaving van regeringsregten.

De regeling der kerkelijke aangelegenheden leverde inzonderheid vele moeijelijkheden op. De Fransche omwenteling had de betrekking tusschen Kerk en Staat geheel veranderd, ofschoon nog veel van oude regtsgewoonten was overgebleven. In het constitutionele staatsregt van de meeste landen werd nog eenig *Jus in sacra* en het regt van goedkeuring of placet erkend. Het opgeven van die regten werd door de toenmalige liberalen als onmogelijk geacht, inzonderheid ook door de Protestanten, die meenden dat, nu de meerderheid van het Rijk tot de Roomsch Katholieke godsdienst behoorde, dubbel gewigt aan de reg-

Digitized by Google

ten der regering ten opzigte der kerkgenootschappen moest gehecht worden, terwijl zij zelve voor hunne eigen zelfstandigheid van de regeringsregten weinig vrees koesterden.

De grondwet zeide bescherming toe aan de *bestaande* godsdienstige gezindten; de regering meende, zoo ver dit mogelijk was, ook daaronder den bestaanden vorm van bestuur te moeten begrijpen.

Bij de Hervormde kerk was de betrekking tot den Staat door de omwenteling geheel gewijzigd. Voor het kerkbestuur had men onder Koning LODEWIJK maatregelen ontworpen. De regering bouwde daarop voort en liet zich voorlichten door eene consulerende commissie, waarin onderscheidene predikanten zitting hadden. In den drang der omstandigheden regelde de regering op deze wijze het bestuur der Hervormde kerk, omdat dat kerkbestuur zelf nog niet bestond; ook had zij in het besluit voor het hooger onderwijs bepaald, dat Hervormde theologische hoogleeraren aan de drie hoogescholen de daar voorgeschreven theologische lessen zouden geven. De regering liet echter aan de kerk over, het examen voor de kerkdienst te regelen in reglementen, die aan de goedkeuring der regering onderworpen bleven, gelijk ook, naar vroeger gebruik, de vergaderingen der synode door een staats-ambtenaar als commissaris-politiek werden bijgewoond. De invoering van deze organisatie vond tegenstand bij enkelen in stilte, openlijk alleen bij de classis van Amsterdam, die een adres aanbood aan de regering, eenige maanden later gevolgd door een adres van de classis van Leiden en Woerden; er volgde een zeer breedvoerig antwoord der regering, om hare handelwijze te regtvaardigen, waarop in de eerste jaren eene algemeene stilzwijgende goedkeuring op de organisatie van de Hervormde kerk plaats had.

De synode van de Hervormde kerk moge in hare eerste reglementen niet streng vasthoudend zijn geweest aan de menschelijke leerstellingen, op de synode te Dordrecht

Digitized by Google

als geloofsbelijdenis vastgesteld, zij was niet onverschillig omtrent de reine waarheid van het Evangelie en de zuiverheid van een christelijk leven. Het door de consulerende commissie voorgestelde art. 9 in het algemeen reglement: dat de zorg voor de belangen zoo van het Christendom in het algemeen, als van de Hervormde kerk in het bijzonder, de handhaving van hare leer, de vermeerdering van godsdienstige kennis, de bevordering van christelijke zeden, de bevordering van orde en eendragt het hoofddoel moest zijn van alle leden der Hervormde kerkbesturen, had duidelijk de strekking de verspreiding van een geestelijk Christendom, boven geloofsverdeeldheid verheven, te bevorderen. Waar toch handhaving van de leer met vermeerdering van godsdienstige kennis op gelijke lijn wordt geplaatst, is streng orthodoxisme uitgesloten. Op de grondslagen, door de regering gelegd, is de synode van de Hervormde kerk ook voortdurend in een vrijzinnigen geest werkzaam geweest, ofschoon het niet te ontkennen is, dat de kerkbesturen uit groote angstvalligheid voor de finantiële ondersteuning, zich in de eerste jaren te veel een regeringsregt in sacra en de vaststelling der kerkelijke reglementen hebben laten welgevallen. Ook ten opzigte van de andere Protestantsche kerkgenootschappen volgden dergelijke organisatiën van staatswege, waar zij in het belang der kerkgenootschappen gevorderd schenen, terwijl aan de Doopsgezinden, die niet wenschte dat de regering zich in haar kerkbestuur mengde, hare vrijheid en onafhankelijkheid werden gelaten.

Ten opzigte van de Roomsch Katholieken vond WILLEM I bij zijn optreden in werking onderscheidene Fransche bepalingen omtrent de eeredienſten en het concordaat van 1802, hetgeen maar alleen in België was ingevoerd en bij welk concordaat in het laatste artikel was bepaald, dat wanneer een der opvolgers van NAPOLEON niet Katholiek mogt zijn, dan over onderscheidene bepalingen een nieuwe conventie zou worden aangegaan. Het kon echter schijnen,

Digitized by Google

dat door de toezegging van de mogendheden en van WILLEM I zelven niet zoozeer de regten der Roomsch Katholieken waren gewaarborgd, die zij hadden volgens het concordaat dan wel volgens het vroegere Belgische staatsregt, terwijl er een andere rigting bestond, die ijverde voor de regten van de Roomsch Katholieken, overeenkomstig eene zuivere toepassing van de bepalingen van het concilie van Trente. Het hoofd van deze laatste rigting was een Franschman, de bisschop van Gent, een man, die gekend moet worden om den grooten invloed, dien hij heeft uitgeoefend, en om zijn standvastig karakter.

MAURICE, Hertog DE BROGLIE, geboren in 1766, was de tweede zoon van den maarschalk van dien naam, die in 1792 een corps emigranten tegen het revolutionaire Frankrijk aangevoerd en later geweigerd had aan het verzoek van NAPOLEON, om in Frankrijk terug te keeren, te voldoen. De oudste zoon was eenigen tijd door de idealistische beginselen der omwenteling medegesleept geweest, maar had in de bestrijding van het Schrikbewind zijn hoofd onder de guillotine verloren. MAURICE, bij het begin der omwenteling uitgeweken, later priester in Polen, werd, nadat NAPOLEON de Roomsch Katholieke eeredienst door het concordaat had hersteld, bisschop van Aqui, in Piemont. Na den slag van Austerlitz had hij in een mandement de meeste geestdrift voor den Keizer aan den dag gelegd en was in 1807 tot bisschop van Gent benoemd, alwaar hij den gematigden vicaris-generaal DE MEULENARE had doen vervangen door den Franschen priester LESURRE. Door de strengheid zijner zeden, door de welsprekendheid van zijn taal en zijn onbekrompen liefdadigheid, had de Fransche bisschop bij de streng Katholieken groote achting verworven, die in heiligen eerbied overging, toen de bisschop in 1813 zijne strenge afkeuring uitsprak over den magtigen Keizer, die zich aan aanranding van den Paus schuldig had gemaakt. De bisschop werd met militair geweld uit het bisschoppelijk paleis gehaald en

Digitized by Google

in de gevangenis te Vincennes opgesloten, waaruit hij niet verlost werd, dan toen de mogendheden Frankrijk waren binnengetrokken. In zijn bisdom teruggekeerd, was zijn voortdurend streven geweest de Roomsch Katholieke kerk in België in volkomen zelfstandige betrekking tot den Paus te herstellen. Gelijk wij vroeger reeds opmerkten, had hij zich tegen de aanneming van de grondwet verzet; maar ook toen zij als wet was afgekondigd verbood hij den eed op de grondwet af te leggen en volhardde voortdurend in zijn verzet tegen onderscheidene handelingen der regering. De Gentsche bisschop beschouwde elke inmenging der regering in kerkelijke aangelegenheden als een inbreuk op de goddelijke regten der kerk, dien hij niet mogt gedoogen zonder voorkennis en goedvinden van den Paus. Onvoorwaardelijk wilde hij de pauselijke hierarchie toegepast zien, zoodat hij zich, bij getrouwheid aan dat beginsel, wel moest verzetten tegen elke beperking van het geestelijk gezag, tegen het regt van placet, tegen het onderwijs der kinderen op openbare scholen, tegen een Staat, waarin de vrijheid van godsdienst was toegelaten, zoolang de Paus hem niet een anderen regel had voorgeschreven; de bisschop was daarbij niet ongenegen met de regering vrede te bewaren, wanneer deze zich geheel wilde schikken naar het pauselijke goedvinden, — iets wat de regering op haar grondwettig standpunt meende niet te mogen doen. Niet weinig moest de bisschop van Gent in zijne rigting versterkt worden door de houding, die Paus PIUS VII had aangenomen bij het Weener congres, waaromtrent de geschiedschrijver van de *Staatkunde der voornaamste mogendheden van Europa*, teregt opmerkt:

"Hoezeer de uitzigten op volkomen herstel, na de veranderde gedaante der wereld, volstrektelijk hersenschimmig mogten schijnen, en er zich naauwelijks eene kans aanbood, om de verouderde voorregten te doen gelden, zal echter de staatkundige onderzoeker ligtelijk ontdekken, dat de beweerde regten der Kerk en de maatregelen, tot derzelver

Digitized by Google

verdediging gebezigd, niet weinig hebben bijgedragen, om den strijd tusschen het tegenwoordige en het voorleden te vereeuwigen, eenen geest van gisting en misnoegen te voeden, en alzoo de duurzaamheid van het groote maatschappelijk gebouw te verzwakken."

De regering, die in 1815 en 1816 het verzet van den bisschop tegen de grondwettige orde van zaken onvervolgd had gelaten, hoopte nog altijd, dat allengs eene toenadering zou plaats hebben, wanneer de geestelijkheid de overtuiging erlangde, dat de regering met milde hand in de finantiële behoeften der Kerk wilde voorzien en den geestelijken al de vrijheid laten, die de grondwet veroorloofde. De bisschop DE BROGLIE ging echter voort vreemde priesters, die hunne opleiding gekregen hadden in een Fransch jezuitengesticht, in Vlaanderen aan te stellen en pauselijke brieven af te kondigen, zonder het placet verzocht te hebben, ja zijn ijver ging zoover, dat toen een andere Fransche bisschop in België, PISANI DE LA GRANDE, bisschop van Namen, gebeden had voorgeschreven voor de gelukkige bevalling van de Prinses van Oranje, er op aandrang van den bisschop van Gent, die in zijn bisdom die voorbidding geweigerd had, eene brochure in het licht verscheen, om den bisschop van Namen van onkerkelijkheid te doen verdenken, omdat hij gebeden had voorgeschreven voor de gelukkige bevalling van eene Prinses, die niet tot de Roomsche kerk behoorde. Het is inderdaad geen gering voordeel van de afscheiding van Kerk en Staat, dat thans ieder priester volkomen vrij wordt gelaten in het verrigten van godsdienstige handelingen; maar in 1817 golden nog andere beginselen. De Roomsch Katholieken zelve beschouwden eenen Staat van de Kerk afgescheiden als een werk des ongeloofs, zoodat men verpligt was zulk een toestand te bestrijden, terwijl aan de andere zijde het eene zwakheid werd geacht, dat de regering hare regten prijs gaf, door onvervolgd te laten een gedrag, dat met de bestaande strafwet in strijd

Digitized by Google

was. Toen de hoop op eene minnelijke schikking met den bisschop verminderde ging de regering niet dan schoorvoetend tot eene strafvervolging over. Eerst werd de bisschop uitgenoodigd voor eene commissie uit den Raad van State zich te verantwoorden, overeenkomstig het concordaat; de bisschop antwoordde, dat hij het concordaat niet erkende; daarop werd een kabinetsraad gehouden, waarin GOUBAU, VAN MAANEN en VAN NAGELL op vervolging aandrongen en zelfs ook FALCK voor de vervolging zou gestemd hebben, zoo hem de mogelijkheid van eene vrijspraak niet had afgeschrikt. Eerst den 15en Februarij 1817 nam de Kamer van beschuldiging van het Hof te Brussel het besluit, dat de bisschop zou verhoord worden, en toen het bevel van verschijning hem was beteekend en hij daarop geweigerd had te verschijnen, bij een in het licht gegeven stuk, waarbij hij de bevoegdheid van den wereldlijken regter ontkende om over een bisschop te oordeelen, liet men weder een maand verloopen, voordat het bevel van verschijning in een bevel van gevangenneming werd veranderd, zoodat hem geruime tijd gelaten werd om orde op het beheer van zijn bisdom te stellen en naar Frankrijk uit te wijken. Hangende de procedure tegen den Gentschen bisschop werd ook vervolgd de abt DE FOERE, hoofdredacteur van *le Spectateur Belge*, en veroordeeld tot gevangenisstraf, en wel krachtens de reeds genoemde gelegenheidswet van 20 April 1815.

Deze vervolgingen waren weinig in staat de hooge geestelijkheid terug te brengen van hetgeen zij meende, dat tot handhaving van de godsdienstige belangen der Katholieken vereischt werd, gelijk blijkt uit de memorie, die op den dag na het vonnis van veroordeeling van den abt DE FOERE door de bisschoppen van Gent, Namen en Doornik en de vicarissen-generaal van de nog niet bezette zetels van Mechelen en Luik, aan den Koning werd ingediend, inhoudende onderscheidene bezwaren tegen de reglementen op het hooger onderwijs, in het bijzonder tegen de geheele vrijheid van

Digitized by Google

onderwijs op de academiën, waardoor, volgens hun gevoelen, de gelegenheid geopend werd voor de meest goddelooze leerstellingen, inzonderheid wanneer de leerstoelen in de wijsbegeerte aan niet Katholieke personen werden opgedragen. Verder kwam men er tegen op, dat aan 's Lands academiën in het kanonieke regt onderwijs zou worden gegeven. De toezegging in het reglement voor het hooger onderwijs, dat er eene faculteit voor godgeleerdheid zou kunnen opgerigt worden voor de Katholieke leerlingen, die zich bestemden voor den geestelijken stand, deed de bisschoppen ook vreezen voor de toekomstige afschaffing der bisschoppelijke seminaria, waarbij de bisschoppen, van hun standpunt zeer overtuigend, betoogden, dat het onderwijs in de godgeleerdheid niet kon gegeven worden dan door hoogleeraren, door de kerkelijke overheid aangesteld. Dit breedvoerig schrijven wekte de regering op tot groote omzigtigheid: zij onthield zich geheel van inmenging in het godgeleerd onderwijs der Katholieken; zij voerde slechts langzaam de verordeningen voor het openbaar onderwijs in, maar zij meende aan de andere zijde niet te mogen wijken waar zij oordeelde regt te hebben: de reglementen werden gehandhaafd, het proces tegen den naar Frankrijk uitgeweken hertog DE BROGLIE werd langzaam voortgezet, nog altijd in de hoop, dat er geene veroordeeling noodig zou zijn; toen echter de bisschop uit Frankrijk voortging de Roomsche geestelijken in hun verzet te stijven, werd hij bij arrest van 9 Nov. door het hof van assises in Zuid-Brabant tot deportatie veroordeeld, met bevel, dat het vonnis zou worden aangeplakt, waaraan weldra gevolg werd gegeven. Van de Roomsch Katholieke zijde heeft men er eene hatelijkheid in gezien, dat het arrest werd aangeplakt nevens dat van andere misdadigers; het zou inderdaad eene zonderlinge afwijking van de gelijkheid van alle burgers voor de wet geweest zijn, wanneer men de veroordeeling van den wegens rebellie gestraften bisschop op eene buitengewone wijze had bekend gemaakt.

Digitized by Google

Bij eene onpartijdige beschouwing der geschiedenis moet men eerbied hebben voor den moed en de volharding van een geestelijke als den Hertog DE BROGLIE, maar niet minder voor de kracht waarmede de Nederlandsche regering de regten, die zij meende grondwettig te bezitten, handhaafde tegenover eene magtige partij. De goede trouw en het pligtbesef was aan beide zijden. Alleen bij volkomene afscheiding van Kerk en Staat en bij naauwgezette eerbiediging van die scheiding door geestelijken en staatkundigen zijn die treurige botsingen te voorkomen.

Het was echter niet alleen de geestelijkheid, die zich tegen de regering verzette, ook de liberale schrijvers, meest onder invloed van Fransche revolutionairen, gingen voort de regering te bestrijden. Ook tegen dezen werden vervolgingen ingesteld, die meest met veroordeelingen eindigden.

In dezen toestand van verdeeldheid was het inderdaad niet te verwonderen, dat mannen van doorzigt begonnen te twijfelen of eene vereeniging op den duur wel mogelijk kon zijn. De Oostenrijksche gezant VON BINDER, die meer dan andere diplomaten met de zienswijze in België bekend was, deelde zijn gevoelen daaromtrent mede aan den pas afgetreden minister ROËLL, die even als enkele Zuid- en Noord-Nederlanders van gevoelen was, dat men een administrative scheiding moest tot stand brengen. Men kwam overeen den Engelschen ambassadeur Lord CLANCARTY er over te spreken, die toen echter afwezig was. Bij zijne terugkomst meende deze, dat de proef nog te kort geduurd had, om over de voortdurende mogelijkheid der geheele vereeniging uitspraak te doen, en zoo bleef een plan steken, dat, indien het uitgevoerd ware, zeker van een allergewigtigsten invloed geweest zou zijn, ofschoon de vraag overig blijft, of zoodanige administrative scheiding onder één hoofd niet dezelfde moeijelijkheden zou gehad hebben, die men van een dergelijke schikking in 1830 algemeen vreesde.

Leverden de belastingen en de godsdienst groote moeije-

Digitized by Google

lijkheden op, niet minder had dit plaats ten opzigte der burgerlijke wetgeving. Onder de Republiek der Vereenigde Nederlanden had elke provincie hare wetgeving gehad, en reeds in de staatsregeling van 1798 was de vervaardiging van een algemeen wetboek voorgeschreven. Vroeger hebben wij vermeld, hoe, kort na de omwenteling van 1813 daartoe eene commissie was benoemd met KEMPER aan het hoofd. In deze commissie had reeds vóór de vereeniging met België een groot verschil van gevoelen bestaan. De meeste leden waren regterlijke ambtenaren onder Koning LODEWIJK en Keizer NAPOLEON geweest. De ontwerpen van lijfstraffelijk wetboek en de manier van procederen in civile en criminele zaken alsmede van een wetboek van koophandel, konden reeds spoedig den Souvereinen Vorst aangeboden worden, omdat de voorhanden bouwstoffen reeds door Hollanders voor Holland waren bearbeid, en de commissie bij deze ontwerpen zich had kunnen bepalen tot het herzien der vroegere ontwerpen.

Ten aanzien van het burgerlijk wetboek was geen vroeger ontwerp afgewerkt. De commissie van 1798 was genoodzaakt geweest haren arbeid te staken door hare opheffing in 1805. De meeste leden waren van gevoelen, dat men zich moest bepalen tot eene herziening van het wetboek Napoleon, voor het Koningrijk Holland ingerigt, hetgeen ingevoerd was geweest, terwijl men nu in het bezit was van den Code Napoleon. KEMPER verzette zich tegen het zoo spoedig opgeven van het plan van een oorspronkelijk Nederlandsch wetboek; hij, de leerling van den hoogleeraar CRAS, een der meest werkzame leden der commissie van 1798, had als hoogleeraar in eene academische redevoering het gevoelen uitgesproken, dat tusschen de zeden en het regt eens volks een onverbrekelijk verband is; — bij zijn onderwijs in het burgerlijk regt te Harderwijk en te Amsterdam, was hij met eerbied vervuld voor DE GROOT, NOODT en andere beroemde Nederlandsche regtsgeleerden; — onder de Fransche overheersching had hij wel

Digitized by Google

met de goede zijden, maar ook met de gebreken van de Fransche wetgeving kennis gemaakt, en nu oud-Nederland weder een onafhankelijk volksbestaan had gekregen, meende hij, dat men zich niet bepalen moest bij eene herziening van het Fransche wetboek. Het was eene overtuiging, die vrucht was van geheel zijn leven en die hij daarom met warmte was toegedaan; hij drong zijne gevoelens bij zijne medeleden aan; het eenigste wat hij verwierf, daar men dit zonder zwarigheid dacht te kunnen wagen, was hem te verzoeken dan volgens zijne begrippen een schets van een burgerlijk wetboek te ontwerpen en aan de vereenigde commissie mede te deelen, mits dit dan allerspoedigst geschiedde. KEMPER, die de bouwstoffen in zijne aanteekeningen gereed had, voldeed daaraan binnen veertien dagen. De helft der vergadering vereenigde zich om, naar aanleiding van deze schets, de omwerking van het Nederlandsch regt in een wetboek te bewerkstelligen, maar onder uitdrukkelijke voorwaarde, dat allen daartoe zouden medewerken; daar echter de andere helft der commissie hierin zwarigheid vond, was het besluit der meerderheid, dat men zich tot eene herziening der Fransche wetgeving moest bepalen. KEMPER deelde berigt van het voorgevallene en zijne ontworpen schets, bij missive van 22 December 1814, aan den Souvereinen Vorst mede, waarop de minister van justitie hem het uitdrukkelijk verlangen van den Vorst overbragt een ontwerp van een oorspronkelijk burgerlijk wetboek van de commissie te ontvangen.

Het ontwerp nu door KEMPER, REUVENS en BIJLEVELD verder naar de schets bewerkt en door de commissie herzien, werd den 5^{en} Maart 1816 aan den Koning medegedeeld, die daarop besloot, dat het ontwerp in het Fransch vertaald en door eene commissie van Belgische regtsgeleerden, LAMMERS, lid van den raad van State, en DE GUCHTENEERE en NICOLAI, presidenten der geregtshoven te Brussel en te Luik, zou onderzocht worden en dat KEMPER en REUVENS, welke laatste onder NAPOLEON lid van het hof van cassatie was geweest

Digitized by Google

en aldaar een grooten naam als regtsgeleerde had verworven, naar Brussel zouden vertrekken om aan de commissie inlichtingen te geven. REUVENS overleed kort daarna, zoodat weldra op KEMPER alleen de verdediging van het wetboek rustte. De Belgische leden bragten een uitvoerig rapport over het ontwerp uit, den 31en December 1816; men prees wel de buitengewone bekwaamheden van de opstellers en de rondborstigheid en geest van toenadering, waarmede het ontwerp verdedigd was, maar toch meende men aan eene herziening van den Code Napoleon, die veertien jaren lang in België gegolden had, de voorkeur te moeten geven. KEMPER beantwoordde het rapport der Belgische commissie in eene uitvoerige, in het Fransch gestelde, memorie, den 18en Junij 1817. De talrijke Franschgezinde partij in België wilde zeer duidelijk den Code Napoleon zooveel mogelijk behouden, ten einde, wanneer de omstandigheden daartoe rijp waren, eene vereeniging met Frankrijk gemakkelijker te maken. Tegenover deze moeijelijkheden achtte de regering het hoogst wenschelijk, dat KEMPER lid der Staten-generaal werd, ten einde het ontwerp van burgerlijk wetboek, nadat het door den Raad van State zou onderzocht zijn, te verdedigen. De curatoren der Leidsche hoogeschool verklaarden in *dit* geval zich niet tegen de gelijktijdige waarneming van hoogleeraar en lid der Staten-generaal te verzetten. Met groote moeite liet KEMPER zich overreden; hij had het huiselijk leven en de studeerkamer bovenal lief. Maar ook nu gebeurde hetgeen zoo dikwijls voorvalt: het publiek, niet bekend met al de bijzonderheden, oordeelde oppervlakkig. Men keurde het af, dat KEMPER lid der Staten-generaal werd; men begon den spot te drijven met zijne belangloosheid bij de omwenteling; — zelfs eenige zijner vrienden, die met het voorgevallene betreffende het ontwerp van burgerlijk wetboek minder bekend waren, zooals ELOUT in de Oost, keurden het af, dat KEMPER de staatkundige loopbaan was ingetreden.

Digitized by Google

Hadden de beide eerste zittingen der Staten-generaal reeds op een begin van Belgische oppositie gewezen, met de zitting van 1817—1818 erlangt de parlementaire strijd een meerdere belangrijkheid. De benoeming van de leden voor de Tweede Kamer der Staten-generaal was door den Koning voor de eerste maal geschied; in 1817 oefenden de provinciale Staten voor het eerst door de verkiezing van nieuwe leden hun grondwettig regt uit; — het geschiedde nog onder zeer overwegenden invloed van de gouverneurs in de provinciën.

De voornaamste sprekers uit de Noordelijke provinciën waren: VAN HOGENDORP, KEMPER, VAN ALPHEN; — uit het Zuiden: DOTRENGE uit Zuid-Brabant, SURLET DE CHOKIER uit Limburg, en vooral de Vlaamsche afgevaardigden REYPHINS, SERRUYS en VAN CROMBRUGGHE.

De eerstgenoemde had, na zijn ontslag als vice-president van den Raad van State en als effectief minister, thans eene geheel van de regering onafhankelijke positie in de Tweede Kamer gekregen. Zonder tot eene stelselmatige oppositie te behooren, iets dat hij zeer afkeurde, liet hij echter nimmer na te stemmen tegen hetgeen hij afkeuringswaardig oordeelde; vooral verzette hij zich tegen die voordragten, die hem finantiëel en economisch verkeerd toeschenen en tegen de uitbreiding, die aan de centralisatie en aan de regeling door Koninklijke besluiten gegeven werd. Zijne adviesen waren veelal kort, zakelijk, zonder gemaakte welsprekendheid, maar dikwijls indrukwekkend welsprekend door de heldere wijze, waarop hij zijn overtuiging met juiste gronden te kennen gaf. Hij sprak langzaam, waardig, veelal op het einde der discussiën en op een toon, die aan zijne tegenstanders aanmatigend voorkwam, maar die hem eigen was, bij de vaste overtuiging, dat hij het wist en dat niemand hem in vaderlandsliefde overtrof.

Digitized by Google

In het staatshuishoudkundige was VAN HOGENDORP, en met hem KEMPER en VAN ALPHEN, die practische liberale rigting toegedaan, die zich uit de behoefte der handelspractijk zelve ontwikkeld had, zoodat zij ook wel eens bij uitzondering beschermende bepalingen voorstonden. Bij de stemming over de wetsvoordragten week KEMPER meermalen van HOGENDORP af; de Tweede Kamer had volgens de grondwet van 1815 geen regt van amendement; van daar dat vroeger nog meer dan thans de vraag zich voordeed, of men een wet moest aannemen, waarop men, bij waardering van het goede, toch nog aanmerkingen had. KEMPER nam in den regel de wetten aan, met welker hoofdstrekking hij zich kon vereenigen, al had hij ook nog bezwaren; VAN HOGENDORP daarentegen stemde de meeste wetten af, waarin zijne bezwaren niet waren opgeheven.

KEMPER was, gelijk wij reeds opmerkten, in de Staten-generaal gekozen op aanbeveling van de regering, om als president van de commissie voor het burgerlijk wetboek het ontwerp te verdedigen; hij beschouwde zijne roeping inzonderheid daartoe bepaald; maar hij had Vaderland en Koning te lief en hij sprak te gemakkelijk om ook niet bij vele andere gelegenheden zijne overtuigingen te openbaren. Hij was meer een regtsgeleerde, die de trouwe opvolging der geschreven grondwet van 1815 naar geest en bedoeling wilde en de oude patriotsche gevoelens van vrijheid en gelijkheid van alle burgers voorstond en voor die vrijheid het vorstelijk gezag heilzaam beschouwde tegenover de aristocratie, dan dat hij een groot voorstander was van de nieuwe constitutionele theoriën, die zich eerst begonnen te ontwikkelen en ook nog niet op de zeer classieke Hollandsche academiën behandeld werden, daar men, in het latijn les gevende, meestal bij het onderwijs in het staatsregt DE GROOT en PUFFENDORFF tot grondslag nam, om de beginselen van vrijheid en regt te verkondigen. Ook waren de grondwetten van 1814 en 1815 geens-

Digitized by Google

zins gegrond op algemeene constitutionele theoriën, maar veel meer gevestigd op geschiedkundige grondslagen en op de overtuiging, dat een vorstelijk gezag, aan wetten gebonden en verheven boven de partijschappen, het best in staat was volkswelvaart en volksbeschaving te bevorderen. In het eerst sprak KEMPER meestal nadat hij zijne redevoeringen had geschreven; later improviseerde hij veelal op eene kleine schets, die hij gedurende de beraadslagingen ontwierp. Zijne adviesen, die, gedrukt, vele kolommen in de *Staatscourant* beslaan, waren echter, volgens het oordeel zijner tijdgenooten, nimmer lang om aan te hooren; met de eene knie op de bank gebogen, met de handen in natuurlijke beweging, sprak hij met voortvarendheid, met innige overtuiging en altijd ter zake; ofschoon hij niet terugdeinsde zijne tegenstanders krachtig te beantwoorden, zoo verzachtten de rondheid van zijn karakter, de innemendheid van zijn toon en zijn geheele voorkomen, waardoor de ongedwongenheid van het vriendenverkeer in de vergaderzaal der Edelmogenden werd overgebragt, de hardheid zijner oordeelvellingen. KEMPER sprak uit ingenomenheid met de beginselen die hij verdedigde, bijna altijd met vuur, waarmede de Belgische journalisten dikwijls den spot dreven; maar zijn opregtheid verwierf hem ook zeer vele vrienden onder de Belgische leden der Staten-generaal, die zich reeds tot hem aangetrokken gevoelden door de bereidwilligheid, waarmede hij in het Fransch zijne adviesen uitbragt, zoo dikwijls dit verlangd werd.

Een derde redenaar, die reeds in het eerste tijdvak onzer parlementaire geschiedenis optrad en dien men gaarne hoorde, was DANIËL VAN ALPHEN, de zoon van den beroemden HIERONYMUS. In zijne jeugd naar de Oost-Indiën vertrokken, was hij aldaar van 1791—1807 in onderscheidene betrekkingen werkzaam, totdat hij, omdat hij het algemeen erkend regt van een Engelsch parlementair te krachtig had voorgestaan en zich tegen het Fransche bewind had uitgelaten, door DAENDELS van zijn post werd ontzet; hij was

Digitized by Google

vervolgens na een verblijf in Noord-Amerika in Nederland teruggekeerd, had aldaar een ontwerp beraamd, Java terug te brengen onder den Prins van Oranje, welk ontwerp geen voortgang had, door de gebeurtenissen in 1813, en was in de dubbele Kamer van 1815 tot lid der Tweede Kamer benoemd, eene betrekking die hem, telkens bij vernieuwing, bijna 25 jaren lang is opgedragen. DANIËL VAN ALPHEN was een man van hooge beschaving, gevormd door de nieuwe, inzonderheid Engelsche, letterkunde. De onderwerpen waarover hij sprak hadden meest betrekking tot de staatshuishoudkunde of de koloniën; zijne adviesen kenmerkten zich door grondige kennis; zij schitterden niet zelden door trekken van vernuft en staatkundige welsprekendheid.

DOTRENGE, Vonckist in de Brabantsche omwenteling van 1789, was een man van bijtend vernuft en groote geleerdheid. Aangenaam prater aan tafel, was hij een boeijend redenaar. Met een enkel geestig woord veroordeelde hij wetten en regeringshandelingen; zijne *bons mots* waren geduchte parlementaire wapens; hij had de vreemde overheersching in België boven velen gehaat en was een oude vrijheidsman, gekant tegen den invloed der geestelijkheid. Geheel Belg, was hij tegen den Noord-Nederlandschen invloed. In 1825 was hij een der sterkste verdedigers van de regering bij de maatregelen omtrent het onderwijs; later tot lid van den Raad van State benoemd, bedankte hij in 1828 als lid der Staten-generaal.

REYPHINS stond met DOTRENGE aan het hoofd der Belgische oppositie; afgevaardigde uit West-Vlaanderen, had hij bij zijn spreken in het Fransch een sterken Vlaamschen tongval, die in den aanvang zijner adviesen hinderde; maar wanneer hij in zijne improvisatiën warm werd, dan was het alsof zijn tong los werd en was hij een der redenaars, die met de meeste energie sprak. Met DOTRENGE verdedigde hij de regering in 1825, werd met deze lid van den Raad van State, maar bleef tevens lid der Tweede Kamer; vóór 1822 bestreed hij de meeste regeringsvoordragten.

Digitized by Google

SURLET DE CHOKIER, afgevaardigde uit Limburg, later regent van België, was in 1815—1818 een vurig spreker, een man van een goedhartig en belangeloos karakter. Door invloed van het gouvernement in Julij 1818 niet herkozen, werd hij in 1828 op nieuw lid der Staten-generaal en was toen één der sterkste opposanten.

SERRUYS was een man van zaakkennis; zijne adviesen waren uitgewerkte vertoogen. Aan gematigdheid van toon paarde hij onverzettelijkheid van karakter. In 1820 werd hij door de Staten niet herkozen, maar reeds het volgende jaar op nieuw tot lid der Staten-generaal benoemd.

Niet minder bekwaam en werkzaam was de regtsgeleerde VAN CROMBRUGHE uit Gent, die van 1817 onder de meest invloedrijke leden der Staten-generaal behoorde.

Over het algemeen waren er onder de Belgische afgevaardigden meer goede redenaars dan onder de Noord-Nederlanders, van welke zeer velen van de eerste benoeming, met eenige adelijken in het Zuiden, een zwijgende rol vervulden, tot dat langzamerhand nieuwe en meer krachtige staatslieden door de provinciale Staten gekozen werden.

De eerste politieke handeling in de zitting van 1817—1818 was de indiening van een voorstel van REYPHINS, tot het benoemen der commissie, belast met het doen van een voorstel tot afschaffing van de met de grondwet strijdende wetten. Nadat een der Noordelijke leden de benoeming van zoodanige commissie had bestreden en DOTRENGE het gevoelen had verdedigd, dat het voorstel noodeloos was, omdat elke wet, die met de grondwet streed, door de grondwet zelve was afgeschaft, werd het voorstel met een zeer groote meerderheid verworpen. Sommigen hadden in het voorstel van REYPHINS een wantrouwen tegenover de regering gezien en de twintig Belgische leden, die voor zijn voorstel stemden, werden daardoor als de kern eener vijandige oppositie beschouwd.

Digitized by Google

Hangende het voorstel was eene petitie bij de Tweede Kamer ingekomen van twee Fransche uitgewekenen GUYET en CAUCHOIS LEMAIRE, bij de Staten-generaal klagende, dat zij, in strijd met de grondwet, het Land waren uitgezet. Deze uitzetting had een des te grooter politiek gewigt, omdat Brussel, na aan eenen MERLIN, DAVID en andere oude conventiemannen van 1793, die uit Frankrijk verbannen waren, een veilige rust- en schuilplaats aangeboden te hebben, thans de verzamelplaats werd van onderscheidene oproerig gezinde Fransche revolutionairen, die de dolste staatkundige plannen koesterden, zoodat eenigen zelfs veroordeeld werden wegens een misdadig opzet om Keizer ALEXANDER bij zijn komst te Brussel op te ligten, terwijl anderen een weinig later niet vreemd schijnen geweest te zijn aan de dwaze plannen, om den Prins van Oranje de kroon van Frankrijk te doen opdragen. Bij den noodlottigen invloed, dien Fransche zendelingen in 1786 en 1794 hier te lande hadden gehad, kon het gouvernement niet onverschillig zijn omtrent deze woelige vreemdelingen, terwijl het daarenboven door de andere mogendheden, die het Rijk der Nederlanden hadden opgerigt, was uitgenoodigd, maatregelen te nemen om te voorkomen, dat het nieuwe Koningrijk een broeinest werd van revolutionairen uit alle landen. De Nederlandsche regering wilde deze Fransche revolutionairen verwijderen en het misbruik tegen gaan, dat van de staatkundige drukpers ten nadeele van Frankrijk werd gemaakt. De Belgische oppositie verzette zich daartegen en beschuldigde de regering van ongrondwettige handelingen gepleegd te hebben. Toen nu de commissie voor de petitiën adviseerde de verzoekschriften ter griffie neder te leggen, oordeelde KEMPER, dat op de aanklagten geen stilzwijgen mogt bewaard worden. Door het voorstel om de petitiën tot een onderwerp der beraadslagingen te maken, trachtte hij de regering te verdedigen. "Wij hebben gezworen" zeide de voorsteller "getrouw te zullen zijn

Digitized by Google

in het beschermen en handhaven der koninklijke waardigheid; wat kan die eed beteekenen, indien wij, geroepen om te spreken over een der zwaarste aantijgingen, welke men aan de hoogere magt doen kan, bij de overtuiging van derzelver ongegrondheid, er zwarigheid in vinden, die koninklijke waardigheid met de majesteit der nationale vertegenwoordiging te schragen en te versterken. De aloude Nederlandsche gastvrijheid was niet geschonden. Art. 4 der grondwet belette de regering niet vreemdelingen, die men gevaarlijk achtte voor de rust en zekerheid van het Koningrijk, het land te ontzeggen. Er was geen overeenkomst hoegenaamd met het weigeren van gastvrijheid aan personen, die, uit hun Vaderland verdreven, hier rustig een schuilplaats zochten, en het over de grenzen brengen van vreemdelingen, die door hun oproerig gedrag gevaarlijk waren." De eenvoudige vraag of een vreemdeling zonder regterlijk vonnis over de grenzen kon worden gezet, zou niet tot eene zoo levendige discussie hebben aanleiding gegeven, zoo niet sympathie en antipathie met en tegen half napoleontische, half liberale revolutionairen de gemoederen hadden warm gemaakt. De discussiën stelden de regering in het gelijk, in weerwil van een zeer levendig debat.

Bij de voordragt tot strengere bepalingen tegen hen, die zich schuldig maakten aan hoon en laster van vreemde mogendheden, had men bij de eerste indiening van het ontwerp, in de dagbladen en Belgische journalen, zeer heftig deze beperking der drukpersvrijheid beoordeeld; — ieder, die tot verdediging van de regeringsvoordragt tot strengere bepalingen het woord voerde, kon verwachten dat een blaam van obscurantisme en illiberaliteit op hem zou geworpen worden. In deze omstandigheden was het niet te verwonderen, dat vele leden zich tegen het nieuwe ontwerp verklaarden. De overtuiging, dat de regering geen misbruik van de wet zou maken, en dat zij moest toonen tegen den invloed van oproerige vreemdelingen te waken, deden

Digitized by Google

mannen als VAN NES, VAN HOGENDORP en KEMPER voor de wet spreken en stemmen. De laatste verdedigde de voordragt in eene uitvoerige rede: Eerlijke schrijvers hadden van de wet niets te vreezen. Bij hetgeen hij geschreven en gesproken had onder de Fransche dwingelandij kon hij verklaren: "Gewoon zijnde mijne gevoelens onbewimpeld te zeggen, zie ik in de wet geene andere belemmering, dan die, welke mijn geweten zelf mij voorschrijft; en wanneer inderdaad eenig Nederlandsch schrijver daarom de pen zoude kunnen nederleggen, wensch ik ter goeder trouw het Vaderland geluk met het stilzwijgen van een man, die zijn oordeel mistrouwt, in de onderscheiding tusschen honenden laster, en rondborstige handhaving van waarheid en regt, of die kleingeestig, vreesachtig en laag genoeg is, om die handhaving aan de enkele mogelijkheid eener verkeerde uitlegging op te offeren."

KEMPER besloot zijn uitgebreid advies met de volgende woorden: "Er bevinden zich onder de bijzonderheden der wet wel sommige, waarin ook ik zwarigheid zie, maar die bedenkingen zijn niet genoegzaam, om eene wet geheel af te keuren, welker algemeene strekking ik goed, nuttig en noodzakelijk oordeel, indien wij het veld niet opzettelijk verkiezen te ruimen aan eene bende, welker geschreeuw voor vijf en twintig jaren geheel Europa beroerd heeft, welker nog altijd voortdurende woelingen genoegzaam bewijzen, hoe verkeerd men hen doet voorkomen, als verwonnelingen, die verschooning en medelijden vorderen, en die zelfs bij hunne tegenwoordige woede tegen het Fransche Gouvernement, misschien in stilte het oogenblik afwachten en voorbereiden, waarin zij, bij eene scheuring tusschen de Nederlanden en Frankrijk, aan de Fransche legerbenden in schitterende woorden den pligt zouden kunnen betoogen, om provinciën te heroveren, *welker grondgebied immers*, na de onfeilbare uitspraak van het hoofd, dat zij nog altijd huldigen: "door de natuur zelve bestemd is, om een deel uit te maken van

Digitized by Google

dat groote volk, welks uitgebreidste en onregtvaardigste veroveringen nimmer een ander doel gehad hebben, dan de herstelling en handhaving van het regt der natuur en der volken."

De discussiën, zoowel over de petitiën van GUYET en CAUCHOIS LEMAIRE als over de wet tegen het beleedigen van vreemde mogendheden, moeten beschouwd worden in verband met de woelingen der revolutionairen in Frankrijk, tot het jaar 1820, toen na den moord van den hertog VAN BERRY een krachtig conservatief ministerie in Frankrijk aan het hoofd der regering kwam. Het waren in den grond der zaak minder discussiën over het regt van petitie en van de vrijheid van de drukpers, als wel in hoeverre men aan Fransche revolutionaire denkbeelden in het nieuwe Koningrijk ingang wilde vergunnen.

Tot de binnenlandsche staatkunde behoorden de discussiën over de begrootingswetten voor 1818; zij kunnen beschouwd worden als de aanvang van de finantiële oppositie, die bijna onafgebroken door enkelen in de Tweede Kamer tegen het finantiëel beheer onder WILLEM I is gevoerd. De oppositie klaagde over gemis aan genoegzame zuinigheid, over gebrek aan voldoende mededeelingen, over duisterheid en geheimzinnigheid, terwijl de belastingen verkeerd schenen gekozen te zijn. VAN HOGENDORP, die de eerste finantiële maatregelen in 1814 en 1815 had helpen nemen en die gemeend had, dat in die jaren niet meer van de natie kon worden gevorderd en dat de uitgaven noodzakelijk waren, was van oordeel, dat met 1816 de grondslagen van een goed finantiewezen moesten gelegd worden. De begrooting voor 1817 had hij nog aangenomen, maar tegen die voor 1818 verklaarde hij zich met ernst. Het kostte hem blijkbaar moeite om tegen te stemmen. Hij wilde niet behooren tot eene oppositie, die om nevenbedoelingen wetten verwierp; hij zeide onder anderen:

"Nu zelfs zoude ik gaarne nog veranderd zijn van gevoe-

Digitized by Google

len, indien ik goede gronden daarvoor gehoord had. Ik heb de zoodanigen niet vernomen, en mijn gevoelen, uit een onderzoek van twee maanden geboren, blijft onwrikbaar. Ik ken mijnen pligt, ik zal getrouw zijn aan mijnen eed; en, ingevolge daarvan, zal ik mijne stem uitbrengen.

"En men zegge niet dat tegen te stemmen, hetzelfde zij als te verwerpen. De Kamer verwerpt geene of weinige wetten, en nooit de Begrooting. De Kamer maakt aanmerkingen, slaat verbeteringen voor, en brengt het concept ter nadere overweging van den Koning, in de hoop dat de aanmerkingen goedgekeurd, de verbeteringen aangenomen, en het concept volmaakter zal teruggezonden worden. Is dit verwerpen? Ik zie in dit ontwerp het zaad van bederf, van bankroet, van omkeering van den Staat, en draag middelen voor, om zoo groote onheilen af te wenden, om zonder schok tot eene betere orde over te gaan. Is dit verwerpen?

"Met de belangen van den Staat voor te staan, denk ik eene uitmuntende dienst te bewijzen aan den Koning, wiens belangen onafscheidelijk zijn van die van den Staat. Mijne verknochtheid aan het Huis van Oranje is genoeg bekend, en ik wil een nieuw bewijs daarvan bij deze gelegenheid geven."

Inzonderheid maakte in deze discussiën een diepen indruk eene zeer breedvoerige redevoering van VAN NES VAN MEERKERK. Hij begon zijne rede met te kennen te geven de hooge wenschelijkheid, dat het beginsel van de verantwoordelijkheid der ministers in onze wetgeving, hetzij uitdrukkelijk, of stilzwijgend door het dagelijksch gebruik, mogt worden daargesteld. Zijne aanmerkingen op de aangeboden finantiële wetten zouden op dat beginsel rusten, en alleen gerigt zijn *tegen de voordragten der ministers*, in de overtuiging dat Z. M. ook het gevoelen der Staten-generaal over deze belangrijke onderwerpen wenschte te vernemen.

Na deze inleiding was de redevoering een breede beschul-

Digitized by Google

diging tegen de regering, dat de noodige zuinigheid niet werd in acht genomen, in het bijzonder bij de administratie van het leger. Nu nog was het tijd de finantiën in behoorlijke orde te brengen. Onze jaarlijksche schuld was nog middelmatig, zoodat het nu nog doenlijk ware, om jaarlijks zelfs iets te besparen, en aldus dat overschot *met vrucht* door de amortisatie-kas te doen strekken tot vermindering der nationale schuld. "Maar," zeide hij, "indien wij op den tegenwoordigen voet voortgaan, dan moeten wij jaarlijks zorgen voor een half millioen meer aan renten; en ras wordt deze schuld zoo groot, dat wij te laat onze pogingen zullen aanwenden, om door de grootste spaarzaamheid te kunnen blijven bestaan; en dit zonder uitzigt op vermindering, zonder hoop om ooit van den ondragelijken last ontheven te worden, buiten eene tweede reductie, en zonder uitzigt op eenige buitengewone ressources bij onverhoopten oorlog. Terwijl andere Staten zich herstellen van de algemeene uitputting, ten gevolge van den jongsten oorlog, gaan wij onbezorgd voort de eene schuld op de andere te stapelen, en aldus draagt het Nederlandsche Rijk, reeds bij de eerste opkomst, hoe schitterend ook, en hoe rijk aan goede vooruitzigten, echter nu reeds de zaden bij zich van deszelfs toekomstigen val."

Ook onderscheidene Belgen spraken met aandrang tegen de begrootingswetten. REYPHINS zeide onder anderen:

"Donner assentiment à un ordre de choses qui doit infailliblement nous conduire à une ruine totale, c'est jurer le renversement du Trône et la destruction de l'Etat. Je ne critique aucune branche de l'Administration Generale, et des dépenses qui y sont affectées; je ne m'attache qu'au résultat, et il est accablant. J'ai dit, Nobles et Puissants Seigneurs! que jamais l'occasion ne se présentera plus belle de porter remède au mal qui dévore, et je vais le prouver. Dans toutes les Sections il a régné une admirable unanimité sur les points principaux de nos délibérations, la nécessité

Digitized by Google

de mettre les dépenses au niveau des revenus; d'un autre coté, tous les services sont assurés au moyen de la loi provisoire, adoptée avant le 1 Janvier. Si de la même manière le credit doit être continué, proportionné à nos revenus, donnons encore un assentiment unanime; mais ne trompons pas le Roi en acceptant des projets de loi qui doivent faire son malheur et le nôtre. La parole du Roi, qui veut l'économie, les talents de ses Ministres, l'accord qui règne parmi nous dans les Sections, les désirs et les besoins de la nation, tout nous conjure de poser l'édifice de l'Etat sur des bases plus solides; et, en y travaillant sans relâche, nous aurons conservé notre honneur et bien mérité du Roi et de la patrie."

De Heer COLLOT D'ESCURY, die het laatst het woord voerde, betuigde, aan zich zelven verschuldigd te zijn te verklaren, dat, ofschoon in gevoelen met anderen verschillende, hij niet minder dan anderen naar zijn geweten handelde, en ook niet minder dan anderen op het woord van onzen geëerbiedigden Koning vertrouwde; dat evenwel de toezegging van Z. M., welke men bedoeld had, betrekking had tot het toekomende, en dit hem verblijdde; doch dat hij het tegenwoordige beoordeelde en verlangde daarin *onbezwaard* en *vrij* te zijn. Hij stemde tegen. KEMPER stemde insgelijks tegen de wet op de inkomsten, maar voor die der uitgaven, die hem genoegzaam gejustificeerd voorkwam. De voorstellen werden aangenomen: de wet op de uitgaven met 70 tegen 27, en de wet op de inkomsten met 61 tegen 38 stemmen. De meeste tegenstemmers behoorden tot de Zuidelijken; onder de Noordelijken telde men bij de uitgaven: VAN NES, ROORDA VAN EYSINGA, COLLOT D'ESCURY, VAN HOGENDORP, en behalve dezen, bij het voorstel van wet op de inkomsten, METELERKAMP, VAN ALPHEN en KEMPER.

De commissaris-generaal van oorlog PIEPERS achtte den indruk van het gesprokene zoo gewigtig, dat hij na de aan-

Digitized by Google

neming der begrooting nog aan de Staten-generaal eene memorie inzond ter wederlegging van den Heer VAN NES, die daarop schriftelijk weder antwoordde.

De regering nam de handelwijze van VAN NES zoo kwalijk, dat, onder invloed van den gouverneur van de provincie Utrecht, zijne verkiezing in den zomer van 1818 niet plaats vond. Velen schreven het toe aan persoonlijken invloed des Konings. KEMPER, verontwaardigd over dit gerucht, sprak het tegen, waaruit eene briefwisseling ontstond, die voor de kennis van den geest van dien tijd belangrijk is, ook omdat zij aanwijst, hoe door vele Noordelijken elke oppositie, uit vrees van de Belgen te ondersteunen, werd afgekeurd.

Ook tegen de begrooting voor 1819 verhief VAN HOGENDORP zijne stem. "Ik zal," zeide hij, "het stuk der gewapende magt met eene vrijmoedigheid behandelen, die met de zuiverheid mijner bedoelingen strookt.... Wij hebben, voor weinige jaren, den standaard des opstands verheven, tegen een Geweldenaar, die, op het oogenblik zelfs onzer plegtige afzwering, nog meester van alle onze vestingen was. De hulp kwam eerst later: eerst door ons zelve bevrijd, voegden wij onze wapenen bij die der Bondgenooten. De overweldiger, uit zijne ballingschap teruggekeerd, tast ons op nieuw aan, en veertig duizend Noord-Nederlanders trekken op, om België te verdedigen.... In andere hoofdstukken rekent men bij tonnen gouds, hier bij millioenen.... *Hier* kan men dus groote stappen doen om het doel te naderen, en dit moet men vooral in het oog houden.... Het is, zelfs uit een huishoudelijk oogpunt beschouwd, der moeite waardig, de beweegredenen tot afkeer van de krijgsdienst na te vorschen bij eene Natie, die weleer zoo vele en zoo goede soldaten aan hare onderscheidene Regeringen, en zelfs in eenige provinciën aan vreemde Regeringen heeft opgeleverd. Zijn de exercitiën ook te veelvuldig en te langdurig, de straffen strijdig met den geest des Volks en der Eeuw, het bestuur hatelijk door den last, betrekkelijk voedsel en

Digitized by Google

kleeding? Zedelijke oorzaken werken inderdaad niet met de minste kracht, en zoo wij dezen afkeer in genegenheid voor de dienst konden veranderen, zou de geestdrift denzelven bij het Volk doen beminnen. Tweemaal in mijn leven heb ik de geestdrift des Volks over de best gedisciplineerde troepen zien zegevieren; eenmaal in den beginne der Fransche omwenteling, toen de Coalitiën bezweken, en andermaal op het einde der omwenteling, toen de verdrukte Natiën opstonden. De zedelijke kracht van tegenstand overwint de kracht, die men voor geld moet koopen: en het is eene der grootste bezuinigingen, wanneer men de laatste door de eerste kan vervangen."

De aandrang op eene aanmerkelijke besparing van oorlogskosten vond echter, vrij natuurlijk, gesloten ooren bij een Vorst over een nieuw Koningrijk, door de diplomatie opgerigt om het evenwigt van Europa ook door zijn militaire magt te helpen handhaven. Maar wel vreemd is dikwijls de loop der gebeurtenissen: de op onze finantiën zoo drukkende oorlogskosten hebben slechts gestrekt om in later tijden de twee deelen van het Rijk tegenover elkander gewapend te doen zijn. Voordat de politiek des vredes de politiek des oorlogs vervangt, zal de aandrang op bezuiniging van het leger meestal vruchteloos blijven.

Ook op andere bezuinigingen werd door VAN HOGENDORP aangedrongen. Een regeringsstelsel als van WILLEM I, dat vele openbare werken wil tot stand brengen, dat premiën aan de nijverheid wil verleenen en bijzondere personen voor diensten aan den Staat wil beloonen, is duur. Daarbij begon reeds toen het kostbaar beginsel der centralisatie, op Franschen bodem ontkiemd, zich meer en meer te ontwikkelen. Bij onpartijdig oordeel zijn het echter deze laatste kosten niet, die de finantiële moeijelijkheden hebben doen ontstaan; de staatsinrigting zelve was onder WILLEM I niet bovenmatig kostbaar; het getal ambtenaren was toen geringer dan tegenwoordig; bij eenige cumulatiën van pos-

Digitized by Google

ten, waren de tractementen in het algemeen niet hoog, — maar al was ook de inrigting van het staatsbestuur niet weelderig, toch waren de uitgaven, inzonderheid voor oorlog en finantiën, te hoog voor onze inkomsten.

Deze onevenredigheid tusschen uitgaven en inkomsten was niet het eenige gebrek, dat VAN HOGENDORP in ons finantiëel bestuur bestreed. Hij was de gezonde leer toegedaan, dat in de finantiën openbaarheid en eenvoudigheid de voornaamste waarborgen zijn voor een goed finantiëel beheer. De staatsrekeningen werden in den beginne opgemaakt als eenvoudige kasrekeningen, niet onderscheiden over de dienstjaren; VAN HOGENDORP keurde dit af en wees aan, hoe daardoor de juistheid der tekorten op de onderscheidene dienstjaren moeijelijk te ontdekken was. De vrees voor de oppositie in de Tweede Kamer bragt de regering er telkens toe de zaken beter voor te stellen dan zij wezentlijk waren, en zooveel mogelijk de inzage te beperken. De beide instellingen, het Syndikaat en de Amortisatie-kas, hadden een afgescheiden beheer van de algemeene schatkist. en de inrigting van de tienjarige en eenjarige begrooting strekte zeer om ook voor de toekomst nog meer aan de kennisneming van de Staten-generaal te onttrekken.

Over de tienjarige begrooting zeide VAN HOGENDORP het volgende: "Ik meen genoeg gezegd te hebben om UEd. Mog. te overtuigen van de dringende noodzakelijkheid, om een Budget te verwerpen, dat zoo is verdeeld, als zijnde dit het eenige middel, om een ander te erlangen, dat verdeeld zal zijn naar de grondbeginselen die ik heb aangewezen, en in overeenstemming met de behoeften van den Staat en met den zin der Grondwet.

"Thans wil ik deze verdeeling nog eens gaan beschouwen uit een verhevener standpunt, niet alleen met betrekking tot onze geldmiddelen en 's lands welvaren, maar in hare naauwe verbindtenis met de bewaring onzer oude vrijheid, en met de handhaving van de Grondwet.

Digitized by Google

"De voorgedragene verdeeling van het budget strekt regtstreeks om de werkzaamheid van de Staten-generaal gedurende negen jaren van de tien nutteloos te maken. Slechts voor het uiterlijke vergaderd zijnde, zal dan het groote voorwerp hunner werkzaamheid zijn verdwenen. Zij zullen niets uitrigten en weldra in minachting zijn. En echter is hunne bestemming, den band vast te knoopen, die Vorst en Volk moet verbinden. Klimmen wij op tot de verst afgelegene tijden, tot de bakermat onzer beschaving, wij vinden er steeds den Vorst, die handelt in gemeen overleg met de aanzienlijken des Volks. In de luisterrijke geschiedenissen der Franken hadden de twee eerste stammen hunne Maart- en Meivelden. Wij zijn een der schoonste overblijfselen van dat magtige Rijk, en altijd hebben onze Graven, Hertogen en Bisschoppen den Staat beheerd met gemeen overleg der Edelen en der goede Steden. Dit was onze oude Staatsregeling; dit was het schild voor die geroemde privilegiën, waarvoor onze vaderen hun bloed hebben gestort. FILIPS II verloor, omdat hij ze geschonden had, zeven Gewesten, en herkreeg het bezit der overige niet vóór het herstel hunner staatsregeling.

"De Nederlander bemint zijnen Vorst, en wil een Vorst. In de Republiek der Vereenigde Gewesten is het Volk altijd tot het Stadhouderschap, dat beeld der oude Souvereiniteit, terug gekomen. Maar dezelfde Nederlander begeert tevens zijne Volksvertegenwoordiging; hij begeert het veelvuldig bijeenkomen van zijne vertegenwoordigers; hij begeert wetten, gemaakt met overleg van de beide deelen der Wetgevende magt. In dien geest is onze Grondwet zamengesteld; zij heeft niets nieuw ingevoerd; zij heiligt de beproefde beginselen onzer oude staatsregelingen. Er is slechts eene betere methode in en meerdere wijzigingen, het leenstelsel is geheel verdwenen. In één woord, de grondwet is voor onze eeuw hetgeen de Charters waren voor de middeleeuwen. Ik heb reeds den duidelijken en eenvoudigen zin verklaard

Digitized by Google

van hare voorschriften over de verdeeling des Budgets; wachten wij ons, om door valsche verklaringen dien zin te verdraaijen. Wij zouden de grondvesten van den Staat omverre halen; wij zouden alle aangenomen begrippen beleedigen; wij zouden een staatkundige ommekeer te weeg brengen, die zonder voorbeeld is in onze jaarboeken; wij zouden het eerwaardige Huis van Oranje bloot stellen aan het verlies van de liefde des Volks. Dat Huis is opgevolgd aan die van Oostenrijk en van Bourgondiën. Door een minzaam en volkslievend gedrag, hebben deszelfs Vorsten steeds den eerbied en de liefde des Volks als bij erfenis van elkander ontvangen. In ons midden schittert en breidt zich een luisterrijke stam van dien ouden stam uit, en belooft ons de duurzaamheid van een zoo zachtaardig Bestuur. Maar geeft aan diezelfde Vorsten al de magt, sluit de vertegenwoordigers des Volks buiten; welhaast zult gij de gevolgen en uitkomsten zien, die eene onbepaalde magt altijd onder de menschen te weeg brengt: zij maakt den Vorst slecht, den onderdaan laaghartig.

"Ik besluit, dat noch het belang des Vaderlands, noch het belang van den Koning, dat noch de geest, noch de letter der Grondwet u toelaten om een oogenblik te aarzelen omtrent de voorgestelde verdeeling van het Budget, en dat wij het verwerpen moeten uit getrouwheid aan eed en pligt."

De regering had, ten einde jaarlijksche discussiën te vermijden, op de tienjarige begrooting zoovele uitgaven mogelijk gebragt, terwijl, om de landsbegrooting in cijfer te verminderen, de provinciën met het onderhoud van onderscheidene groote werken waren belast, en wel op eene vrij willekeurige wijze. Nadat de voordragt van wet wegens het onderhoud en bekostigen van waterstaatswerken, den 21^{en} Mei 1819 was verworpen, werden bij besluit van den volgenden dag, en, overeenkomstig daarmede, later bij besluit van 11 December, onderscheidene werken ten laste der provinciën gebragt.

De eerste ontwerpen der tienjarige begrooting werden in

Digitized by Google

eene zeer merkwaardige zitting, den 24en December 1819, verworpen met overgroote meerderheid van stemmen, zoowel van Zuidelijke als Noordelijke leden, terwijl de latere ontwerpen in Maart 1820 niet werden aangenomen, dan nadat door de regering vele posten van de tienjarige begrooting op de jaarlijksche waren overgebragt en beloften waren gedaan van meerdere zuinigheid.

Wezen de discussiën over de begrootingswetten voor 1818—1820 de finantiële moeijelijkheden aan, waarin men zich bevond; niet minder toonden de discussiën over de belastingwetten, hoe moeijelijk het was, zonder te grooten druk, inkomsten voor de schatkist te erlangen. Het belastingstelsel van 1816 was reeds drukkend voor den handel geweest, en toen nu in 1819 de regering, bij den gebleken afkeer van de Belgen van een belastingstelsel, berekend naar de verteringen (personeel en accijnsen), een belastingstelsel voorstelde, dat den druk inzonderheid op de groote handelsartikelen bij den invoer legde, veroorzaakte dit plan een algemeene ontevredenheid in de handelssteden.

Het was in deze omstandigheden dat KEMPER den 15en Februarij 1819 eenen brief aan den Koning schreef, waaruit wij hier eenige zinsneden mededeelen, omdat hij met vele brochures van dien tijd de publieke opinie doet kennen. KEMPER hield zich met de petitiën, overtuigd, dat het voorgedragene stelsel een bijna onoverkomelijk nadeel aan den handel moest toebrengen, zonder van een evenredig voordeel voor de schatkist vergezeld te gaan, en schreef na deze inleiding in zijn brief het volgende:

"Het is alleen de werking van de voorgeslagene middelen op de publieke opinie, welke ik Uwe Majesteit wil en moet openleggen, en verheven boven allen invloed van buiten, doe ik dit met openhartigheid, omdat ik bij het nasporen van mijn hart, mij geen enkelen wensch op dit punt bewust ben, dan alleen dien, om Uwe Majesteit nuttig te zijn.

Digitized by Google

"De kreet om de koffij en suiker bij de source te belasten, dagteekent zich van de vereeniging tusschen de Zuidelijke en Noordelijke Provinciën; maar het is juist de standvastigheid Uwer Majesteit in het niet gehoor geven aan dezen kreet, zoomin als aan dien omtrent den graanhandel, welke het meest heeft medegewerkt, om eene berusting in de andere voor den handel drukkende belastingen na 1815 ingevoerd, te doen geboren worden, en het verloopen zelfs van eenige takken van handel ten gevolge der hooge regten, welke de Belgische fabrieken moesten begunstigen, zoude langzamerhand door den bloei van andere takken van handel vergeten zijn geworden.

"Het voorgestelde belastingstelsel heeft weder alle wonden opengescheurd. De vereeniging met België wordt opentlijk gevloekt, en op grond van twee eeuwen ondervinding, zoowel als op het gezag der SLINGELANDEN, FAGELS en VAN DER SPIEGELS, welker spreuk, dat vrijheid de ziel van den handel is, maar al te wel door de schriften van den Graaf VAN HOGENDORP in het geheugen is teruggeroepen, ziet men in Rotterdam en Dordt, zoowel als te Amsterdam, in de nieuwe wetten, niets dan een triomf der Zuidelijke jalouzij op de Noordelijken.

"Ik behoef Uwe Majesteit zeker de menschen en hunne zwakheden niet te doen kennen. Toen in 1813 de omwenteling bijna in ieder burger een steun vond, was de grond daarvan zeker voor een groot gedeelte in Vaderlandsliefde gelegen, maar ook het belang was daarbij niet geheel buiten werking.

"Alle handel had onder de Fransche overheersching gekwijnd; men vleide zich bij de afschudding van dat juk met deszelfs volkomene herleving op den ouden voet, en ook dit was het, dat bij de groote menigte die onuitsprekelijke geestdrift deed geboren worden, waarvan Uwe Majesteit getuige is geweest.

"Reeds toen schrikte ik voor het oogenblik van ontwa-

Digitized by Google

king uit dezen droom van bedwelming. Overtuigd dat de veranderde omstandigheden van Europa evenzeer de herleving van den handel op den ouden voet in den weg stond, als ik later overtuigd was, dat ook de meest prohibitive wetten nimmer voor de Belgische provinciën zijn konden, wat eene populatie van 30 millioen vroeger voor dezelve geweest was, zag ik de verliezen op de eerste, altijd overspannen, ondernemingen vooruit en de resultaten na 1814 hebben mij niet gelogenstraft.

"Ondertusschen maakten meer dan eene voor den handel gunstige bepaling van dat jaar de indrukken dezer nadeelen niet alleen staatkundig onverschillig, maar de nijverheid had zich inderdaad reeds weder nieuwe wegen gebaand, toen het nieuwe stelsel van convooijen en licenten, en van indirecte belastingen, in de handeldrijvende provinciën den eersten schok aan de publieke opinie toebragt.

"Ik wil alles, wat voor en tegen dit systema bij te brengen is, hier niet onderzoeken. Overtuigd dat het, in de moeijelijke omstandigheden, waarin Uwe Majesteit zich tusschen de verschillende belangen geplaatst vindt, niet alleen de inwendige waarde van een systema, maar vooral ook de mogelijkheid, om hetzelve tot stand te zien komen, is, welke door Uwe Majesteit moet in acht genomen worden, moet ik zelfs erkennen, dat er geene mogelijkheid bestaat, om het in Holland meest geliefde stelsel door de Staten-generaal goedgekeurd te zien.

"Maar in allen gevalle is het niet te ontkennen, dat de resultaten van dit systema alle ten voordeele van de Belgische provinciën, ten nadeele van het Noorden waren. De vreemde linnenhandel, weleer eene zoo rijke bron, is vernietigd. De Zweedsche ijzerhandel is geknakt. De fabrieken zijn aan de steenkolenmijnen cijnsbaar gemaakt, en de veenderijen aan het belang der kooldelvingen grootendeels opgeofferd.

"Doch er waren opofferingen noodig, om de vereeniging

Digitized by Google

voor de bewoners van de Belgische provinciën niet al te hatelijk te maken. Onmerkbaar betaalde belastingen moesten verkieslijker zijn dan directe heffingen in Provinciën, welke te voren slechts weinig betaald hadden, en ik dank er den hemel voor, dat ook in Holland deze bedenkingen genoeg erkend werden, om een misnoegen te doen zwijgen, hetwelk reeds deze eerste stap bij velen ten gevolge had.

"Het voorname echter, dat hierbij te stade kwam, was dit, dat alle die bezwaren slechts op bepaalde takken drukten, en het publiek slechts ten halve deelde in klagten, welke niet hare belangen betroffen.

"Dit is het geval niet met de thans voorgeslagene Wetten. De voorwerpen, welke zij bezwaren, maken de hoofdtakken van den grooten handel uit, en de kreet, waartoe zij aanleiding geven, wordt herhaald door alles, wat in eenige betrekking met den handel staat, met eene bitterheid, welke mij geen twijfel overlaat, aan de bedroevende waarheid, dat het aannemen dezer wetten de goede gezindheid in de handeldrijvende steden zal doen verdwijnen; en toch is de bezitting van België altijd precair, terwijl in den goeden geest der bewoners van het Noorden de hartader van de Dynastie van Oranje en de hoeksteen van ons Staatsgebouw gelegen zijn. In dezen stand van zaken mag ik niet onverschillig zijn, noch het er voor houden, dat ik genoeg doe, met eenvoudig mijn advies in de vergadering uit te brengen, en het vooruitzigt zelve, dat misschien deze wetten door de afkeuring der Staten-generaal verworpen zullen worden, is voor mij, die geene populariteit begeere dan ten nutte van Koning en Vaderland, een nieuwe grond tot den wensch, om dezelve, al ware het dan ook maar om der publieke opinie wille, liever door Uwe Majesteit teruggenomen te zien."

Deze wensch werd niet verhoord. De directeur-generaal APPELIUS, in overleg met den minister van finantiën SIX en den minister voor de nijverheid FALCK, stelde het stelsel van belastingen van 1819 voor.

Digitized by Google

De moeijelijke toestand, waarin de Koning zich geplaatst vond, werd door KEMPER ten volle erkend; hij verklaarde zich dan ook bereid tot eenige inschikkelijkheid; in dien geest stemde hij voor eene voorloopige belasting op de potasch; hij wilde den strijd niet bemoeijelijken, door een voorloopigen maatregel te bestrijden, die de regering noodig oordeelde.

Den 14en April 1819 hadden de beraadslagingen over de generale wet plaats. Bijna al de Noordelijken verklaarden zich tegen, bijna al de Zuidelijken voor het voorgedragene stelsel. Op de bestrijding van het stelsel, door VAN HOGENDORP, KEMPER en VAN ALPHEN, volgde eene verdediging door FALCK als minister van nijverheid en koloniën, en door APPELIUS, den vader van het plan, zoo men van een ministeriëel vaderschap kan spreken onder WILLEM I, die blijkbaar van oordeel was geweest, dat men bij de vinnige oppositie, die in België werd gevoerd, de Belgen moest zoeken te winnen. Op den eersten dag van de beraadslagingen had de bestrijding door VAN HOGENDORP en KEMPER zulk eenen indruk gegeven, dat men uit Brussel naar Amsterdam schreef, dat de voorgedragene wetten waarschijnlijk verworpen zouden worden. De ministeriële betrekking van FALCK belette niet, dat hij onpartijdig de welsprekende bestrijding van zijn vriend KEMPER in ongekunstelde uitdrukkingen van eenen vertrouwelijken brief prees. In eene bijeenkomst der Belgische leden, den volgenden dag, werd besloten zich naauw aaneengesloten te houden. Het gevolg was dat de wetten met kleine meerderheid werden aangenomen. Een algemeen ongenoegen openbaarde zich in de Hollandsche handelssteden. Uit Amsterdam was tegen de belastingen op de koffij enz., een petitie van 900 burgers ingekomen. Zelfs feitelijke beleedigingen werden te Rotterdam gepleegd tegen den directeur-generaal APPELIUS. De Koning toonde zich zeer verstoord. De regering wendde pogingen aan bij den gouverneur van Zuid-Holland, de voor vrijen handel gezinde Hol-

Digitized by Google

landsche afgevaardigden VAN HOGENDORP, 'S JACOB en CANNEMAN niet te doen herkiezen. Het gelukte ten opzigte van de beide laatstgenoemden, niet ten opzigte van VAN HOGENDORP, aan wien echter door den Koning de titel en rang van minister van Staat, dien hij na 1816 had blijven voeren, ontnomen werd, een besluit dat velen betreurden als een weinig koninklijke daad.

Het volgende jaar reeds openbaarde zich hetgeen de bestrijders van het belastingstelsel voorzegd hadden: — de inkomsten vermeerderden weinig en de wetten werkten slechts nadeelig voor den handel. Aan de belofte bij de discussiën over de tienjarige begrooting gegeven, om het belastingstelsel te herzien, werd aanvankelijk uitvoering gegeven door de benoeming eener commissie, bestaande uit Noord- en Zuid-Nederlanders, met den oud-minister ROËLL als president aan het hoofd, die, door den Koning daartoe gemagtigd, GOGEL raadpleegde, die na den val der Fransche heerschappij op het land zich had teruggetrokken. GOGEL was dadelijk bereid tot medewerking. De commissie bragt de onderscheidene beschouwingen van hare leden aan den Koning over, zonder dat men tot eenstemmigheid was gekomen. Den 1en Mei 1821 werd een stelsel van belastingen aan de Staten-generaal aangeboden. In een uitvoerige memorie van toelichting werd aangewezen, dat de vroeger voorgestelde belastingen niet genoegzaam opbragten; dat men nu wel genoodzaakt was tot eene personele belasting en accijnsen op de eerste levensmiddelen te komen. De beraadslagingen begonnen den 28en Junij. De Belgische afgevaardigden waren bijna eenstemmig in de afkeuring van het stelsel. Reeds zes weken voor den aanvang der beraadslagingen kon men, volgens VAN HOGENDORP, bij verscheidene der Zuidelijke afgevaardigden eenen vasten wil ontdekken om zich niet te laten overtuigen van het onvoldoende van het vroegere stelsel.

De beraadslagingen, die dit jaar te Brussel werden ge-

Digitized by Google

houden, kenmerkten zich door groote hevigheid. Het was ongrondwettig een algemeen stelsel in discussie te brengen, voordat men over de bijzondere wetten kon oordeelen. Het stelsel dat den invoerhandel begunstigde, was nadeelig voor de binnenlandsche industrie. Beschermende regten waren noodig. Het belang van eenige handelaars mogt niet overwegend zijn. Holland moest ophouden een kantoor te wezen en een Staat worden. Men hoorde de uitdrukking van broedermoord. DOTRENGE noemde de belasting op het gemaal: een belasting ALVA waardig. Tot tweemalen toe werden de beraadslagingen door het geweld op de tribunes afgebroken. Toen de Heer MOREAU DE BIOUL, de eenige Belg die voor de wet sprak, het woord voerde, werd er op de tribunes gefloten. Het ontbrak niet aan scherpe uitdrukkingen tegen de regering, dat zij op ongeoorloofde wijze op de stemming invloed zocht uit te oefenen. — dat zij de Noordelijken als het ware dwong voor de wet te stemmen, zoodat een enkel Noordelijk lid zeer ongesteld zich in de vergadering had laten dragen, terwijl twee Zuidelijken, wegens voorgewende ongesteldheid, afwezig waren gebleven; dat het kamerlid ROSIER als procureur-generaal door den minister van justitie met eene commissie was belast, op het oogenblik dat de discussiën zouden beginnen, hetgeen den afgevaardigde PIRSON een zeer heftige beschuldiging tegen de regering deed uitbrengen. De minister van finantiën, ELOUT, was ongesteld, de minister van ontvangsten, APPELIUS, had eene moeijelijke taak, doordat hij in 1819 het vroegere stelsel verdedigd had; in deze omstandigheden zou, volgens VAN HOGENDORP, de verdediging van de ontwerpen door de ministers krachteloos geweest zijn, zoo KEMPER niet het woord gevoerd had, alsof hij het ministerie vertegenwoordigde. Hij drong er met kracht op aan, dat de jaarlijksche tekorten moesten ophouden en dat zulks niet kon zonder de aanneming der voorgestelde belastingen.

Het algemeene stelsel werd aangenomen met 55 tegen

Digitized by Google

51 stemmen; 3 Belgen hadden voor, één Noordelijk lid tegen gestemd. De partijdigheid ging zoo ver, dat toen VAN HOGENDORP zijn advies ter plaatsing inzond in het Belgisch dagblad *l'Oracle*, waarin de adviezen der Belgische leden waren opgenomen, hij zijn advies terug kreeg, omdat men vreesde een tal van abonnés te zullen verliezen, wanneer aan zijn verzoek werd voldaan. Voorwaar eene opmerkelijke bijdrage voor de geschiedenis der politieke drukpers.

Ook in de Eerste Kamer waren de beraadslagingen zeer levendig, en toen enkele leden hunne adviezen uitgaven, deden dit meerderen. Onder de weinige Belgische leden die de regering hier verdedigden, behoorde de oud-minister DE THIENNES DE LOMBISE. De regering moest, betoogde hij, aan hare verpligtingen voldoen, zoowel ten opzigte van Europa, tot welks evenwigt het nieuwe rijk was opgerigt, als tot eigen welzijn, en waar de uitgaven noodzakelijk waren, moest men de middelen wel zoeken. De wet werd in de Eerste Kamer aangenomen met 21 tegen 17 stemmen. De Koning toonde zich ook thans zeer verstoord over de ondervonden oppositie: acht kamerheeren ontvingen berigt niet aan het hof te verschijnen. Dit persoonlijk ongenoegen werkte geheel verkeerd. Bij de verkiezingen in Julij werd in plaats van MOREAU DE BIOUL, den vriend van FALCK, het eenige Belgische lid dat voor het algemeene stelsel had gesproken, in Namen de baron DE STASSART gekozen, en in plaats van een overleden lid in Zuid-Brabant, DE CELLES. Deze keuzen der gehate Fransche prefecten bragten eenen diepen indruk in het Noorden te weeg.

In Augustus 1822 waren de discussiën over de bijzondere wetten, inzonderheid die op het personeel, het gemaal en het geslagt op nieuw zeer hartstogtelijk. Het was zeker voor de Noord-Nederlanders een ergerlijke tooneelvertooning, dat de onbarmhartige en gevoellooze DE CELLES zich thans als volksvriend voordeed. Nadat hij eenmaal tegen de belastingen op het gemaal gesproken had, bragt een der

Digitized by Google

Belgische dagbladen het einde van zijn advies aldus ter kennisse van het publiek: "Ecoutez ma prière au nom de l'humanité (La voix de l'orateur s'altère sensiblement.) Je dois la manifestation de la vérité toute entière à mon serment, à Dieu qui a reçu mon serment, à mon Roi et à mes concitoyens. Plaise à Dieu que je sois entendu de vous.... J'étouffe, je ne puis poursuivre (Ici, l'orateur ému ne peut continuer et se rassied)."

De bezwaren der Belgische leden tegen de voorgestelde belastingen op het personeel en de accijnsen op de eerste levensmiddelen waren, op zich zelve beschouwd, gegrond. Deze belastingen drukten direct op het volk en moesten noodwendig des te meer ontevredenheid opwekken, naarmate men aan die soort van belastingen ongewoon was. Wilde men echter de jaarlijksche tekorten doen ophouden, dan moest men wel groote en algemeene belastingen invoeren, — en zelfs die belastingen dekten de tekorten nog niet.

Ook moet men wel in het oog houden, dat de belasting op de koffij zeer weinig had opgebragt in vergelijking van den druk, dien zij op den handel deed rusten, — dat de belasting op het personeel zich regelde naar de vertering, waarbij de lagere volksklasse in evenredigheid gespaard was, — de arbeiderswoningen waren bijna alle vrij gesteld — en dat bij het gemaal de rogge slechts voor een klein gedeelte belast was.

Te midden der belangrijke discussiën over de finantiële wetten, hielden onderscheidene andere onderwerpen in de jaren 1817—1821 de aandacht bezig.

In de zitting van 1817—1818 stelde de regering eene jagtwet voor, waarin het regt van de jagt als regaal werd beschouwd; KEMPER keurde niet alleen die voordragt af, maar deed het volgend jaar ook eene poging om het regt van jagen als een gevolg van het eigendomsregt te doen erkennen, en toen deze poging hem slechts gedeeltelijk gelukte, herhaalde hij zijne pogingen in het ontwerp van burgerlijk

Digitized by Google

wetboek, zonder zich te laten weerhouden door de afkeuring des Konings.

Opmerkelijk zijn in deze zitting van 1817—1818, uit een staatsregtelijk oogpunt, de beraadslagingen over de wet van 6 Maart 1818, omtrent de straffen tegen overtreders van algemeene verordeningen enz. Zoowel de discussiën in de Staten-generaal, als hetgeen VAN HOGENDORP omtrent die wet in zijne *Bijdragen* heeft aangeteekend, bewijzen duidelijk, dat aan die wet later eene veel grootere uitbreiding is gegeven, dan men bij de deliberatiën bedoelde. De regering verklaarde uitdrukkelijk, dat geene uitbreiding der koninklijke magt bedoeld werd en dat men alleen sanctie wilde verleenen aan hetgeen de Koning bevoegd was vast te stellen; gelijk KEMPER ook naderhand verklaarde, dat hij onder algemeene verordeningen, in art. 1 der wet bedoeld, alleen begrepen had de besluiten ter uitvoering van, en in overeenstemming met de wetten genomen. Zeer eigenaardig wordt het onderscheiden standpunt van politieke beschouwing van VAN HOGENDORP en KEMPER aangewezen uit het feit, dat VAN HOGENDORP tegen de wet van 6 Maart sprak en dat KEMPER toen zweeg, — en dat daarentegen VAN HOGENDORP de krachtige bestrijding van het heerlijk regt der jagt door KEMPER niet goedkeurde. VAN HOGENDORP was meer beducht voor de uitbreiding der Koninklijke magt, — KEMPER meer voor het behoud der feodale regten.

De voordragt van wet in 1818, houdende afschaffing van de buitengewone regtsmagt, ingevoerd in de buitengewone omstandigheden van 1815, vond bijna geen tegenstand dan bij REYPHINS, DOTRENGE en VAN CROMBRUGGHE, die teregt aanwezen, hoe door de afschaffing enkel der regtsmagt de strafbedreigingen in de verordeningen van 1815 werden gehandhaafd, waarbij VAN CROMBRUGGHE met treffende waarheid de noodzakelijkheid van eene verzoenende staatkunde aanprees en aantoonde, hoe weinig strenge bepalingen afdeden en hoe alles van den geest der bevolking afhing: "Bij den slag van Wa-

Digitized by Google

terloo hadden Belgen en Hollanders vereenigd met moed tegen de herleving der Fransche overheersching gestreden, de geheele burgerij van Brussel had met liefde de gekwetsten verzorgd, en de bepalingen van het besluit van 20 April 1815 waren zonder toepassing gebleven, totdat men er een onwaardig gebruik van had gemaakt in de vervolging van den abt DE FOERE." De minister van justitie, VAN MAANEN, antwoordde, zeer in den geest van een minister van WILLEM I, dat de aanmerkingen over dat proces ongepast waren, omdat door den Koning, bij de wetsvoordragt aan de Staten-generaal uitsluitend de vraag was onderworpen of de buitengewone regtsmagt zou blijven bestaan, en verder niet.

De regering meende met hooghartigheid aan de leden der Staten-generaal het zwijgen te moeten opleggen; bij sommigen gelukte dit; maar zij zag geheel voorbij, dat door een breede vrijzinnige toepassing der grondwet en door ware liberaliteit een veel grooter zedelijke kracht zou gewonnen zijn.

In de eerste drie maanden van de zitting van 1818—1819 hadden plaats de discussiën over eene verandering in de militiewet. De grondwet had bepaald, dat de Koning voor eene toereikende land- en zeemagt zou zorg dragen en verder vastgesteld, dat er eene nationale militie zou zijn. Men kon daaruit opmaken, dat het staande leger van de militie zou zijn afgezonderd. In dien zin had men ook de grondwet in de eerste jaren toegepast. Bij de moeijelijkheid om de bataillons infanterie voltallig te houden en goede kaders te hebben voor de militie, en bij de noodzakelijkheid om het leger niet te kostbaar te maken, stelde de regering voor, de infanterie bij de nationale militie in te lijven. Door velen werd dit ongrondwettig geacht, inzonderheid door VAN HOGENDORP en anderen. KEMPER verdedigde de voordragt, op grond dat de bedoeling niet was geweest een afzonderlijke krijgsmagt daar te stellen, maar om aan den Koning de zorg voor het leger op te dragen.

Digitized by Google

Reeds bij deze discussiën waren de uitdrukkingen van sommige Belgische leden zeer scherp geweest en stelde men de ministers verantwoordelijk voor de voordragten, die men aanwees als ministeriëel budget, ministeriële voorstellen, ofschoon de grondwet, bij gemis van ministeriële verantwoordelijkheid, zulke uitdrukkingen niet gedoogde. Zonder grondwetsherziening zocht men eene staatkundige ministeriële verantwoordelijkheid in te voeren. KEMPER, overtuigd dat de grondwet, gelijk zij bestond, moest worden gehandhaafd, oordeelde dit verkeerd; maar hij verklaarde tevens, dat de onderscheiding van voorstel des Konings en ministeriëel voorstel niet noodig was, daar ieder naar geweten en overtuiging alles kon zeggen, wat hij voor waar hield. Hij was daarbij van gevoelen, dat, waar de regering van eene onregtvaardige partijdigheid tusschen de verschillende deelen van het Koningrijk beschuldigd werd, de verdediging van het gouvernement op dit punt niet aan de ministers moest worden overgelaten. Met vuur toonde hij aan, dat, nadat eenmaal België en Holland aan elkander verbonden waren, de onderscheiding tusschen Roomsch en onroomsch, tusschen het Noorden en het Zuiden tot niets kon leiden dan om verdeeldheid te zaaijen.

Bij de discussiën over de tienjarige begrooting, in de zitting van 1819—1820, had de regering de belofte gedaan van eene spoedige indiening van eene wet op de rekenkamer en de regterlijke organisatie. Deze voordragten volgden dan ook spoedig na de aanneming der tienjarige begrooting.

Met de wet op de regterlijke organisatie werd tevens ingediend een eerste gedeelte van het burgerlijk wetboek. De regering en de commissie van wetgeving waren van oordeel, dat het wetboek en de regterlijke organisatie gelijktijdig moesten worden ingediend; om echter aan den wensch in de Kamer te voldoen, werd het voorstel van de regterlijke organisatie aan de Kamer onderworpen, maar met eene groote meerderheid afgestemd, terwijl ook de verdediging weinig

Digitized by Google

ernstig gemeend was. Daarna werd het voorstel nopens de rekenkamer aangenomen, echter niet dan nadat daarop zeer vele aanmerkingen gemaakt waren en niet dan met 55 tegen 34 stemmen, terwijl de wet op de schutterij, die reeds in de Noordelijke provinciën bestond, maar in België niet werd gewild, door de regering werd teruggenomen om later voorgedragen te worden.

Te midden van al die discussiën waren de regten van de Kroon en die der Staten-generaal meermalen in botsing gekomen. Zonder acht te geven, dat in een constitutionele monarchie het zedelijke overwigt van de Kroon het sterkst is, wanneer de Koninklijke magt zich verheft tot een brandpunt, waarin aller belangen zich vereenigen, werd de handhaving van de regten der Kroon te dikwijls gezocht in kleingeestige maatregelen. Bij het nemen van ontslag door een lid der Tweede Kamer deed zich de vraag voor, hoe dat ontslag moest verleend worden; de regering bepaalde bij een Besluit, dat de leden aan den Koning, die den eed van de leden der Staten-generaal afnam, het ontslag moesten verzoeken, daar de Koning alleen de bevoegde magt was, hen van den opgelegden eed te ontslaan. Ook in andere opzigten openbaarden vele handelingen der regering de strekking om de Koninklijke magt te handhaven op eene wijze, die van weinig liberaliteit getuigde. De minister van justitie sprak bij de discussiën over de regterlijke organisatie het gevoelen uit, dat de Koning alle regeermagt had, voor zoo ver hij daarin door de grondwet niet beperkt was. Van wege den Koning werd den hoofden der departementen van algemeen bestuur bij besluit van 8 Junij 1820 aangeschreven, om bij de officieuse onderhandelingen met de Staten-generaal zich te onthouden van het aannemen van alle mededeelingen, die het gevolg zouden zijn van besluiten der Kamers; zoo streng mogelijk trachtte de Koning vast te houden aan de artikelen der grondwet, die de onderlinge betrekkingen tusschen de onderscheidene gedeelten van de

Digitized by Google

wetgevende magt voorschreven, waar het zijne regten gold; ofschoon weder de grondwet zeer eenzijdig werd uitgelegd, waar het de regten der Staten-generaal betrof. Wat niet uitdrukkelijk bij de grondwet aan de wetgevende magt was opgedragen, werd geacht door den Koning geregeld te kunnen worden bij besluit, gelijk dan ook bij besluit geregeld zijn onderscheidene onderwerpen van policiezorg, en eindelijk, bij het zoo bekende conflicten-besluit, de grenzen van de bevoegdheid der regterlijke magt, waar zij in botsing kwam met de administrative magt; dit alles overeenkomstig de theorie der getemperde monarchie, gelijk zij door WILLEM I werd begrepen.

Zoo hierdoor velerlei verwarring is ontstaan in de grenzen der wetgevende en reglementaire magt, tot verschooning van WILLEM I kan worden aangevoerd, dat hij omringd was door staatsdienaars, die onder het Fransche keizerrijk decreten als wetten hadden gehoorzaamd, en dat tegenwoordig nog, na onderscheidene liberale ministeriën, het onderscheid tusschen de onderwerpen van wetten en besluiten niet volkomen wordt in acht genomen.

Bij de herleving der revolutionaire woelingen in Europa omstreeks 1820 meende de regering alles te moeten vermijden, wat aanleiding kon geven, dat eene parlementaire regering de koninklijke verdrong en daartoe achtte zij zich verpligt de kracht der regering te doen gelden tegenover oproerig geschrijf en verzet.

Vandaar ook onderscheidene regtsvervolgingen. De oppositie tegen de Nederlandsche regering vond een zeer sterke uitdrukking in een boek getiteld: *De l'état actuel du Royaume des Pays-Bas*, 1819. De schrijver, VAN DER STRAETEN, werd vervolgd, en na gevangen genomen te zijn, veroordeeld tot eene geldboete. Na zijn vonnis werd hij in triumf naar huis geleid, terwijl de inschrijvingen te zijnen behoeve weldra meer beliepen dan de boete bedroeg. Kort daarop op nieuw vervolgd, verliet hij slechts de gevangenis om in

Digitized by Google

zijn eigen woning te sterven. Dat proces maakte grooten indruk, ook door hetgeen daarbij plaats vond. Zeven advocaten van het Hof te Brussel hadden eene consultatie opgesteld, waarin de niet-strafbaarheid van de feiten aan VAN DER STRAETEN ten laste gelegd werd beweerd, en hadden die consultatie in het licht gegeven. De regering meende, dat deze uitgave een nieuw misdrijf daarstelde. Bij ministeriële dispositie van 11 Maart 1820 werden zij eerst als advocaten geschorst, daarna vervolgd, maar vrijgesproken, ofschoon de schorsing niet dadelijk werd ingetrokken.

Een ander strafgeding deed de strengheid van het Nederlandsch gouvernement insgelijks kennen en werkte niet weinig mede om den minister van justitie impopulair te maken. HENNEQUIN, lid der Staten-generaal van 1817 tot 1820, had in 1821, als burgemeester te Maastricht, in den gemeenteraad de vraag in omvraag gebragt: hoe men handelen zou met een ontvangen besluit der regering om de schutterij te Maastricht in te voeren? De regering meende daartoe geregtigd te zijn, op grond, dat de schutterijen, volgens de wet van 27 Februarij 1815, in de Noordelijke provinciën was ingevoerd en Maastricht tot die provinciën behoorde. Negen leden van den gemeenteraad oordeelden, dat die wet niet van toepassing was voor de stad Maastricht, die nimmer geheel tot de generaliteitslanden had behoord. Met den burgemeester aangeklaagd en in hechtenis genomen, werden echter de leden van den Raad al spoedig buiten vervolging gesteld; het proces tegen den burgemeester werd voortgezet, als moedwillig geweigerd te hebben een bevel der hooge regering ten uitvoer te brengen. Voor het hof van assises te Luik gebragt, werd hij aldaar verdedigd door twee advocaten, die in hunne pleidooijen de leden der Staten-generaal hoog prezen, dat zij zoovele aanmerkingen tegen de voordragt van wet omtrent de schutterij hadden gemaakt, zoodat het ontwerp was ingetrokken, en overtui-

Digitized by Google

gend aanwezen, dat hier geen misdrijf was, terwijl HENNEQUIN tevens werd verdedigd door SURLET DE CHOKIER, zijn oud-medelid in de Staten-generaal, op eene wijze, die diepen indruk bij het publiek maakte. HENNEQUIN werd vrijgesproken; hij keerde in triumf naar Maastricht terug, na drie maanden in de gevangenis vertoefd te hebben.

Politieke vervolgingen brengen bijna altijd het tegenovergestelde teweeg van hetgeen regeringen daarvan verwachten. Onvervolgd gelaten, wordt een boek slechts door weinigen gelezen; bij de vervolging kiest het publiek partij. De vervolging van VAN DER STRAETEN riep in het leven de openbare consultatie van de zeven Brusselsche advocaten. Na hunne schorsing gaven Parijsche advocaten een nader advies. Het proces gaf publiciteit aan de oppositie; de inschrijvingen om voor de veroordeelden de boete te betalen vormden een vereeniging tegen de regering, die als een overwinning op de regering gevierd werd, toen de inschrijvingen de boete overtroffen.

De kronijkschrijver van 1815—1830 vraagt bij de vermelding van de hevige discussiën over het belastingstelsel in 1821 en 1822 in onze Staten-generaal: "Is het wel begeerlijk Koning te zijn over een volk, waar zoo veel tweespalt heerscht?" En toch zou die zelfde kronijkschrijver weinige jaren later een geheel ander oordeel vellen. Men moet in de geschiedenis niet uitsluitend acht geven op het ongunstige, hetgeen de dagbladen en de registers der regtbanken openbaren.

Digitized by Google

HOOFDSTUK XXI.

Aanvankelijk gunstige uitkomsten van de regering van WILLEM I. — De Nederlandsche taal. — Zorg voor onderwijs. — Kerkelijke aangelegenheden. — Bezwaren tegen den geest der eeuw, BILDERDIJK, DA COSTA. — Volksgeest. — Ministeriële veranderingen. — Beraadslagingen over het burgerlijk wetboek. — Dood van KEMPER. — De minister ELOUT. — Verwerping der domeinwet. — Afstand van domeinen aan den Koning. — De Maatschappij van volksvlijt te Brussel. — Amortisatie Syndicaat. — VAN HOGENDORP neemt zijn ontslag als lid der Staten-generaal. — Graanhandel. — Koloniale zaken. — Handelmaatschappij. — Welvaart en tevredenheid. — Lof, binnen- en buitenslands aan de regering van WILLEM I toegekend.

In weerwil der politieke stormen in de Staten-generaal en de veelvuldige drukpersvervolgingen, had de koesterende zon des vredes haren weldadigen invloed op de welvaart doen gevoelen; vruchtbare jaren deden na 1820 de prijzen der eerste levensbehoeften dalen, zoodat de druk van de nieuwe belastingen op het gemaal en het geslagt het meest gevoeld werd door de lastige formaliteiten, die accijnswetten medebrengen; de tijd van rust deed allen, die den degelijken vooruitgang lief hadden, belang stellen in de zorgen der regering voor onderwijs en wetenschap. Tegenwoordig wordt het algemeen erkend, dat aan vrij onderwijs en vrije industrie veel moet worden overgelaten, maar de staatshuishoudkundige beginselen thans bij het middelbaar onderwijs verkondigd, waren vijftig jaar geleden aan de meeste onzer staatslieden nog vreemd; de beginselen, die toen golden,

Digitized by Google

waren door practische ervaring op een beperkt terrein ingegeven. In het Noorden was men voor vrijheid van handel, op grond van de belangen des handels, zonder dat men daarom nog in het algemeen zuivere staatshuishoudkundige beginselen had; in het Zuiden des Lands was men doordrongen van het geloof, dat alleen bij het beschermende stelsel de fabrieken en de landbouw konden bestaan. WILLEM I werd zoowel door zijn karakter als door zijne staatkunde gedreven om zoo spoedig mogelijk aan industrie en handel beweging te geven; hij kon de langzame natuurlijke ontwikkeling der welvaart niet afwachten; hij joeg met ongeduld naar het doel, dat hij zich voorstelde.

Zoowel bij de bevordering van het gebruik van de Nederduitsche taal, als bij het lager schoolwezen, de universiteiten, de regeling der kerkelijke aangelegenheden, de invoering eener algemeene burgerlijke wetgeving, de bescherming van industrie en handel, het aanleggen van wegen en kanalen, de regeling van de finantiën, het koloniewezen enz., ontdekt men de sporen van hetzelfde streven, om niet voor moeijelijkheden terug te deinzen en zoo spoedig mogelijk de natie vruchten van vooruitgang te doen genieten. De inconsequentiën, die men aan het regeringsstelsel van WILLEM I verweten heeft, liggen in het stelsel zelf: gezag en vrijheid zijn in voortdurende botsing met elkander. Een doordrijven van het goede, dat men beoogt, gaat, uit den aard der zaak, gepaard met overdrijving, die weder tot concessiën dwingt. Voorzigtigheid vindt men alleen in die staatkunde, waarbij de regering de organische ontwikkeling des volks op den voet volgt, — niet bij een sterk gouvernementalisme. In de eerste jaren van de regering van WILLEM I werd de bemoeijing der regering eenigzins getemperd door den invloed van mannen als ROËLL en FALCK, welke laatste, inzonderheid ten opzigte van de taal en het onderwijs, het stelsel voorstond, dat men niet dwingen maar overtuigen moest.

Digitized by Google

Dat eenheid van taal wenschelijk is voor een rijk, is een politieke stelregel, door liberale en zeer conservative schrijvers gemeenschappelijk voorgestaan, maar die beiden ook dikwijls in dit punt homogeen waren, dat zij niet genoegzaam in het oog hielden, dat eenheid van taalgebruik niet het gevolg van dwang, maar van vrijheid wezen kan. De liberale JONAS DANIËL MEIJER ijverde in 1815 er sterk voor, dat in alle officiële stukken het Nederduitsch zou gebruikt worden, aanvankelijk met de Fransche vertaling, en de zeer conservative Hoogleeraar JACOBUS CORNELIS VAN ASSEN was hetzelfde gevoelen toegedaan. Deze laatste schreef daarbij het volgende: "'Zoolang de Koning zijn rijk geen "'doopnaam geeft zijn wij geen ware broeders onderling", "zeide ons een geestig man, terwijl hij ons de *Luiksche* "*courant* toonde van 1799, in het Nederlandsch geschreven "en uitgegeven te Luik, bij F. S. DE JOSSE, boekdrukker."

De Nederlandsche taal was de volkstaal in de meeste der Belgische gewesten, maar was aldaar sinds eeuwen niet meer de officiële taal der regtsspraak en der regering. In de middeleeuwen had het latijn de volkstaal uit de wetten en ordonnantiën verdrongen en onder de Bourgondische, Spaansche en Oostenrijksche regering was het Fransch de taal van het openbare leven geworden. Het was juist gezien, de Vlaamsche letterkunde tot een der aanknoopingspunten te nemen bij de vorming van een Nederlandsch Koningrijk. Bij den vooruitgang der beschaving had zich reeds onder de Fransche overheersching liefde tot de beoefening der Vlaamsche letterkunde geopenbaard. Rondom den Vlaamschen letterkundige WILLEMS schaarden zich ettelijke Belgische vrienden des Volks; FALCK en KEMPER ondersteunden zeer deze rigting, ook door de oprigting van een normaalschool voor onderwijzers te Lier, onder den bekwamen SCHREUDER, een Roomsch Katholiek onderwijzer uit de Noordelijke provinciën, die op uitnemende wijze getoond heeft zijne roeping in België te verstaan.

Digitized by Google

Bij het openbaar lager schoolwezen stond het onderwijs in maatschappelijke kundigheden op den voorgrond, terwijl de opleiding tot christelijke deugden, op scholen voor kinderen van onderscheidene gezindten, kennelijk de bedoeling had tot meerdere verdraagzaamheid op te wekken. Het onderwijs zelf was in dien zin volkomen vrij, dat geen bepaald leerstelsel door de regering aan de onderwijzers werd opgelegd, zoodat de onderwijzer zich ongehinderd kon bewegen op het terrein, door eene vrije wetenschap en grondige paedagogie aangewezen. De vrijheid van het bijzonder onderwijs was echter zeer beperkt, zoodat die rigtingen, die in het algemeen openbaar onderwijs geen voldoening vonden en voor zich bijzondere scholen vorderden, eene speciale toelating noodig hadden. Met bedachtzaamheid werden de verordeningen omtrent het lager onderwijs, die in de Noordelijke provinciën algemeen voldeden, in de Zuidelijke provinciën ingevoerd. Eerst werd vrij gelaten bij het oude hoogst gebrekkige te blijven, terwijl het betere werd aangeboden, niet dan langzamerhand werden de niet goedgekeurde scholen verboden. Eerst in 1822 volgde de instelling van schoolopzieners en schoolcommissiën in de Zuidelijke provincien.

Ook ten opzigte van het middelbaar- en hooger onderwijs was de regering in den beginne onder FALCK en EWIJCK met bedachtzamen ijver werkzaam. De Staten-generaal bragten meermalen in hunne jaarlijksche bijeenkomsten daaraan hulde. Uit België zelf werden de meeste hoogleeraren aan de Universiteiten te Luik, Leuven en Gent aangesteld, en waar onder de Belgen geene geschikte personen aanwezig waren, werden enkele Noord-Nederlandsche geleerden benoemd: KINKER, ACKERSDIJCK, HOLTIUS, THORBECKE enz., of jeugdige Duitschers, zooals BIRNBAUM, WARNKÖNIG, HAUS. Bij de benoeming vroeg men naar bekwaamheden, niet naar politieke rigting. Met echte liberaliteit ging FALCK daarin te werk. Het was echter later een groote fout der regering, dat zij, na het hooger onderwijs in eenen vrijzinnigen geest georganiseerd en

Digitized by Google

zelfstandige hoogleeraren aangesteld en na de drukpers van alle praeventive maatregelen ontslagen te hebben, vergat, dat de liberale beginselen niet ten halve gediend worden. Een vrij en krachtig academieleven en een drukpers van censuur ontslagen verpligten eene regering ook in wetgeving en bestuur aan het hoofd van den vooruitgang te blijven, daar zij anders door hare eigene kinderen wordt bestreden.

De eerste drukpersvervolgingen benamen, vooral in Noord-Nederland, aan de regering niet den naam van liberaal; er werd toch geen hatelijke Fransche censuur uitgeoefend; alleen *misdrijven* van de ultra-montaansche drukpers en Franschgezinde revolutionairen werden gestraft. Toen in 1823 het vierde eeuwfeest van de uitvinding der boekdrukkunst werd gevierd, verklaarde VAN DER PALM onder algemeene toestemming op het einde zijner redevoering:

"Gelukkig de landen, waar de vrije drukpers aan geene banden van menschelijke willekeur is gelegd; waar de wet geene gevoelens, maar misdrijven beteugelt; waar de staatkundige en godsdienstige gewetensdwang gelijkelijk balling zijn. Daar alleen zit waarheid op den troon; daar alleen wordt godsdienst in het hart geëerbiedigd; daar alleen woont waarachtig volksgeluk! Getuig dit, o mijn Vaderland! zoo dikwijls de veilige schuilplaats der verdrukte onschuld; als zij, voor gevoelens en woorden ten bloede toe vervolgd, in uwen herbergzamen schoot werd opgenomen en gekoesterd! Als zij van hier de moedige taal harer verdediging wijd en zijd deed klinken, en gij, wat elders het licht niet aanschouwen mogt, aan gansch Europa te zien en te lezen gaaft! Gelukkig Nederland, waar de vrijheid van schrijven zoowel als van denken en spreken, door de grondwet van Staat geheiligd, nog heiliger is aan het hart van Vorst en Natie! Beschermd en gehandhaafd door een geliefden Koning, wiens troon op regt en deugd gegrondvest, wiens bestuur, door wijsheid voorgelicht, door liefde gematigd,

Digitized by Google

geen blinddoek behoeft, om het oog zijner volken te sluiten voor het gezigt van vernedering, van slavernij of ellende! Gelukkig Nederland! aloude zetel van godsdienst en burgerdeugd, van vrijheid en volksgeluk!"

De Roomsch Katholieke geestelijkheid mogt, gedachtig aan de pauselijke bul tegen de vrijheid van drukpers, — zich heftig beklagen over de geschriften der Protestanten en van de Maatschappij: *tot Nut van 't Algemeen*, op hare beurt maakte zij van de drukpers gebruik om hare belangen voor te staan. Hare oppositie tegen de beperkingen omtrent het openbaar onderwijs was aanvankelijk tot weinigen beperkt en bij het streven van vele aanzienlijke geestelijken om vrede te bevorderen, zou zij waarschijnlijk weinig invloed gehad hebben, zoo de regering zich geheel onthouden had van te komen op het gebied van de opleiding tot den priesterstand. Ja, er waren zelfs vele Roomsch Katholieken, die, onder den invloed der gematigde beginselen van den bisschop van Mechelen, de handelwijze van de regering verdedigden, terwijl ook omgekeerd, de regering zich zeer geneigd betoonde de gewone geestelijken te beschermen tegen een heftige partij, die, met den bestaanden toestand ontevreden, nog sterker Roomsch wilde zijn, dan de gevestigde geestelijkheid zelve.

Toen de bisschop van Roermond, de Baron VAN DE VELDE DE MELROY, door den pastoor SMEIJERS, te Nijmegen, bij de congregatie der Augustijnen was aangeklaagd, dat hij, door toelage van de Nederlandsche regering aan te nemen, aan de kerk ontrouw was geworden, en de congregatie *de propaganda fide* aanvankelijk den bisschop in het ongelijk had gesteld, liet de regering den pastoor SMEIJERS over de grenzen brengen, terwijl ook later de bisschop door uitspraak van den pauselijken Stoel in het gelijk werd gesteld.

Enkele pastoors, die ongehoorzaam waren aan hunne geestelijke overheid, werden met behulp van de regering

Digitized by Google

uit hunne pastorijen verwijderd. De naderhand zoo bekend geworden artikelen van den Code Pénal tegen vereenigingen van meer dan twintig personen werden het eerst toegepast op afgescheidenen van de Roomsch Katholieke kerk, op de *anticoncordalisten* of *Stevenisten*. Deze aanhangers van den vroegeren vicaris generaal STEVENS hielden het concordaat met NAPOLEON voor onwettig en hadden het gezag der bisschoppen, volgens het concordaat in Frankrijk en België vastgesteld, niet willen erkennen. Op aandrang van de Roomsche geestelijkheid werden hunne bijeenkomsten verboden, en toen het verbod niet hielp, werden de leiders der onwettige bijeenkomsten vervolgd en gestraft. Zoo de regering bij de *Stevenisten* het regt van kerkgenootschap niet wilde erkennen, zij deed dit wel bij de aanhangers der oude-klerezy, op grond dat deze reeds vóór de invoering van de grondwet een gevestigd bestaan had erlangd, en derhalve onder *bestaande* kerkgenootschappen moest worden gerangschikt. Dit erkennen vond slechts afkeuring bij de sterk clerikale Roomsche rigting. In het algemeen scheen de reactionaire rigting, die onder de Roomsch Katholieken zich overal in Europa openbaarde, hier te lande na den dood van den bisschop DE BROGLIE, in 1821, zeer te verminderen.

De reactionaire godsdienstige beweging onder de Protestanten openbaarde zich het meest na de viering van het derde hervormingsfeest. Even als in Duitschland velen Roomsch-Katholiek werden, zoo had zulks in ons Vaderland ook bij enkelen plaats. De zwakke Protestanten werden bevreesd voor de vrijheid en zochten rust in de kerk van het gezag. Bij de meesten openbaarde zich de geest van reactie in leerstelligen vorm. Terwijl de Roomsche reactionairen naar de hierarchie der middeleeuwen terug wilden, droomden de Protestantsche reactionairen van een teruggang naar de eerste tijden der reformatie; zij oefenden een scherpe critiek over den tegenwoordigen tijd uit. Deze critiek was in velc opzigten gegrond; in den aard der menschelijke zamenleving

Digitized by Google

ligt het, dat bij den vooruitgang in vrijheid van denken ook vele oppervlakkige meeningen geüit worden, en dat de minder strenge beteugeling van het uiterlijke kwaad vele ondeugden openbaar maakt, die vroeger minder bekend waren. Zij, die aan een voortdurende organische ontwikkeling der zamenleving door de bezielende kracht van den geest van het goede gelooven, erkennen in het verkeerde van den tegenwoordigen tijd gebreken, die overwonnen moeten worden door volmaakter onderwijs en reiner godsdienst; de reactionairen daarentegen schrijven dat verkeerde toe, bij het volk aan een onmatigen hartstogt naar vrijheid en idealen, die onbereikbaar zijn, en bij de regeringen aan gebrek aan echte beginselen en zwakheid in het onderdrukken van hetgeen zij de revolutionaire beginselen noemen. Duitschland en Frankrijk zagen ook, na de onderdrukking der revolutie onder NAPOLEON, in 1819 en 1820 de herleving der revolutionaire begrippen en daartegenover de anti-revolutionaire rigting. In ons Vaderland openbaarde zich deze laatste rigting in de school van BILDERDIJK en in diens leerling ISAAC DA COSTA, die in zijne *Bezwaren tegen den geest der eeuw* met een gearticuleerde acte van beschuldiging optrad tegen het bestaande. De lof van het oude vindt altijd weerklank bij dat groote gedeelte der bevolking, dat het voorvaderlijke geloof als iets heiligs beschouwt. BILDERDIJK moge door zijn excentriek karakter, en DA COSTA door zijn genie en den gloed zijner overtuiging in vele opzigten geïsoleerd gestaan hebben in de maatschappij, waarin zij leefden, gelijk alle buitengewone menschen, — in hunne rigting waren zij kinderen van hunnen tijd en vertegenwoordigers van de gedachten van die groote menigte, die stilstaat bij de vooruitgaande beweging, maar zelve de talenten mist om het verledene te verheerlijken en het tegenwoordige te veroordeelen. Het is geheel onjuist, alleen aan BILDERDIJK of DA COSTA toe te schrijven de reactionaire beweging, die zich in onze Gereformeerde kerk openbaarde; zij lag reeds geheel in den strijd tusschen het oude

Digitized by Google

en het nieuwe, die gevoerd werd in de gedachten der menschen te midden van de gebeurtenissen des tijds. Hoe meer vooruitgang er plaats heeft, des te meer ontstaat er een hartstogtelijke verkleefdheid om aan het oude vast te houden. Reeds voordat de *Bezwaren tegen den geest der eeuw* het licht hadden gezien, had zich een reactionaire leerstellige rigting in de Hervormde Kerk geopenbaard, en reeds in 1823 hadden er vereenigingen van afgescheidenen plaats. De regering had hen, even als de Roomsche *Stevenisten*, doen vervolgen, en toen zij deswege eene petitie inleverden bij de Staten-generaal, dat de grondwet geschonden was, had in December 1823 REYPHINS zich hunne belangen aangetrokken, door een voorstel te doen van een adres aan den Koning, maar op de opmerking van KEMPER, dat de petitie hier een regterlijk gewijsde betrof, zijn voorstel ingetrokken, zonder dat een der leden verder het woord voerde om bij de regering aan te dringen de wetgeving te veranderen. WILLEM I was te practisch en te zeer gematigde gevoelens toegedaan, om de beginselen der reactionairen niet af te keuren. KEMPER bestreed openlijk de staatkundige gevoelens van BILDERDIJK op zijne lessen als hoogleeraar en in enkele geschriften; hij was te rond om het bedektelijk te doen en bleef daardoor, ook na dien strijd, de vriendschap van BILDERDIJK genieten. Ook GIJSBERT KAREL VAN HOGENDORP keurde de gevoelens van BILDERDIJK af. In zijn advies van October 1822 zeide hij: "De Nederlander begeert noch de volksregering, noch de alleenheerschappij. Enkele stemmen mogen zich nu en dan voor een van deze buitensporigheden verklaren, uit dichterlijke verbeelding, uit liefde tot paradoxen. De onervaren jeugd moge eene wijl daarnaar luisteren, doch ook zij komt in de wereld en onder alle standen van menschen, en leert den echten nationalen geest kennen;" terwijl hij bij de mededeeling van dit advies nog voegde: "In dit advies maak ik melding van een leer die in ons land opkomt en daar men te voren nimmer van

Digitized by Google

gehoord heeft, de leer namelijk van het volstrekt en onbepaald vorstelijk gezag. Wanneer onze wetten zulk eene strekking nemen, is de opkomst van zulk een leer, van zulk een school, des te gevaarlijker; dan voegt zich de theorie bij de practijk. Ik had onlangs het bestaan van het gevaar vernomen en ik nam deze gelegenheid waar, om er tegen te waarschuwen." In het algemeen was VAN HOGENDORP hoog ingenomen met de gevolgen, die de gelijkstelling van alle eerediensten voor de ware godsdienst had. "Wij hadden lang gedacht," schrijft hij in 1824, "dat eene instelling van een godsdienst van Staat ten minste voordeelig was voor deze godsdienst. Vrome en verstandige mannen zijn er in menigte, welke thans de zaak anders beschouwen. De voorregten, aan zulk een godsdienst gehecht, brengen meestal laauwheid en onverschilligheid in deszelfs belijders voort. Er komt een stilstand, zoo niet eene verbastering in het heilzame onderzoek van de waarheid, dat onophoudelijk diende voort te gaan. De bloote bescherming van den Staat is voordeeliger, dan alle voorregten boven andere godsdiensten. Zulke denkbeelden zijn onlangs voorgedragen in een werk [W. BROES] over de vereeniging der Protestanten in Nederland, met zooveel klem, dat ik misschien reeds te veel gezegd heb op een stuk, dat men houden mag voor afgedaan."

Zij die het oude met het nationale verwarren en den vooruitgang in juistere begrippen ten gevolge van vermeerderde waarheidsliefde en vrijheidszin alleen beschouwen als een afval van vroeger beleden meeningen, moeten noodwendig, van hun standpunt, in het tijdvak van 1815—1830 een slapheid van het nationaal karakter opmerken, en zij meenen dan voor die slapheid bewijzen te vinden in de gedweeheid, waarmede men verkeerdheden in het staatkundige toeliet.

Inderdaad was echter de volksgeest in Noord-Nederland niet verslapt: onder de Fransche heerschappij was men niet ver-

Digitized by Google

franscht: — na door de diplomatie vastgekoppeld te zijn aan eene bevolking, die talrijker dan de onze was, wilde men niet Belgisch en Roomsch worden. De volksstemming kreeg hierdoor eene eenzijdige rigting, men juichte te veel de oppositie tegen de Belgen toe, en keurde daardoor ook wel eens af, hetgeen de Belgische leden dikwijls, zonder nevenbedoeling, teregt verkeerd oordeelden. De Noord-Nederlanders waren door de diplomatieke nota maar half gerust gesteld dat Holland een *accroissement de territoire* zou erlangen; zij vreesden integendeel dat het oude Vaderland in het nieuwe Koningrijk opgelost zou worden. Ook waren zeer vele Protestanten vreesachtig, dat, door te veel vrijheid aan de Roomsch Katholieken te vergunnen, het Protestantisme gevaar zou loopen; zij beschouwden eenzijdig elke gunst aan de Roomsch Katholieken als eene concessie aan eene vijandige eeredienst, — elke bestraffing van het verzet van onbuigzame geestelijken als een stap op den goeden weg, nog niet overtuigd, dat kerkelijke hartstogt bij vervolging en miskenning aanwast en bij verdraagzaamheid afneemt. De volksgeest moge in de jaren 1815—30, in zijne gezonde staatsregtelijke ontwikkeling teruggehouden zijn door eenzijdige voorliefde om het Hollandsche element tegen het Belgische in bescherming te nemen, — die eenzijdigheid zelve heeft medegewerkt tot den volksgeest, die zich in 1830 krachtig in het leven vertoonde. Het gevaar voor eene ineensmelting was ook niet geheel denkbeeldig. Een staatsman, in de nabijheid des Konings geplaatst, en die met VAN HOGENDORP de proclamatie in 1813 heeft geteekend, VAN DER DUIJN VAN MAASDAM, heeft in vertrouwelijke briefwisseling het gevoelen geopenbaard, dat men Brussel tot hoofdstad des Rijks had moeten verheffen, omdat Holland geen levenskracht meer had. Bij onderscheidene Belgen was de toeleg duidelijk om aan België een overwigt te geven. Vele leden der Staten-generaal wilden geen Hollandsch verstaan, om aldus de Noordelijke leden,

Digitized by Google

die verstaan wilden worden, te noodzaken Fransch te spreken, iets dat voortdurend aanleiding gaf tot gehaspel. Telkens kwamen de Belgen er op terug, dat de volksvertegenwoordiging onregtvaardig was zamengesteld en dat de Belgen een grooter aantal volksvertegenwoordigers moesten hebben. De Belgen wilden niet door de Hollanders, — de Hollanders niet door de Belgen overheerscht worden. Dit antagonisme moge tot de scheiding bijgedragen hebben, het bewijst geen slapheid van volksgeest.

De Koning had te midden van dien strijd een zeer moeijelijke regeringstaak te vervullen. Voor den luister van zijn Rijk wilde hij natuurlijk de vereeniging; hij was onpartijdig in zijn streven om de welvaart van al zijne onderdanen te bevorderen; maar ook hij vreesde den invloed der Belgische oppositie, en was naar opvoeding en zeden te veel Hollander, om niet een overwegend Nederlandsch element te wenschen. In deze omstandigheden werd hij telkens meer naijverig op zijn gezag. Zijne ministers werden telkens meer zijne dienaren. Het conflictenbesluit openbaarde wantrouwen in de regterlijke magt, alsof deze niet over hare eigene bevoegdheid kon oordeelen, zonder gevaar dat zij hare grenzen zou overschrijden. Dezelfde vrees voor eene onafhankelijke regtsmagt bragt mede, dat de regering ook uit een politiek oogpunt tegen de regtspleging der gezworenen was. Bij het sterk gouvernementalisme was men weinig vrijgevig ten opzigte der provinciale Staten en gemeentebesturen. De provinciale en plaatselijke reglementen, onder den minister DE CONINCK ontworpen, waren veel minder liberaal dan die van den minister ROËLL in 1816. Tegenover de Belgische oppositie, die men niet vertrouwde, was de regering dikwijls geneigd meer Hollanders tot ambtenaren aan te stellen, waarbij echter niet uit het oog moet worden verloren, dat in den aanvang ook de Belgen niet zeer geneigd waren staatsambten aan te nemen. Op den publieken geest zocht de regering

Digitized by Google

te werken, door schrijvers, die zij bezoldigde: vooral later ging zij daarin zeer onvoorzigtig te werk. In de eerste jaren werd de tusschenkomst van het gouvernement in de verkiezingen van leden der Staten-generaal nog eenigermate ontveinsd, later kwamen de gouverneurs er bijna openlijk voor uit, welke personen het gouvernement geweerd, welke zij gekozen wenschte. Bij de verkiezing van CHARLES LE HON, gouvernements-candidaat in 1824, schreef de gouverneur van Henegouwen hem een brief, met mededeeling van hetgeen de regering van zijne verkiezing verwachtte. Slechts enkele gouverneurs bewaarden daarbij hun onpartijdig karakter.

Bij het streven van WILLEM I om de vereeniging zoo naauw mogelijk te vestigen, moest hij zeer groote waarde hechten aan het tot stand komen van het Burgerlijk wetboek. De omstandigheden, waaronder de eerste ontwerpen werden aangeboden, waren zeer ongunstig. De discussiën over de eerste tienjarige begrooting waren zeer levendig geweest; men had aangedrongen op de invoering van een onafhankelijke regterlijke magt; de regering voldeed gedeeltelijk aan het verlangen, maar met een ontwerp, dat weldra werd afgestemd. Vóór het optreden van het ministerie DE VILLÈLE, in Frankrijk, in 1820, en zelfs kort daarna, voordat dat ministerie vastheid had erlangd, neigden vele liberale Belgen nog geheel over naar Frankrijk; de Fransche dagbladen en politieke schrijvers werden het meest gelezen, — de Fransche liberale mannen en de beginselen der Fransche wetgeving toegejuicht en de wensch naar eene nationale wetgeving door velen als een ijdel droombeeld aangemerkt.

Met de indiening van het ontwerp van Burgerlijk wetboek ving meer in het bijzonder de taak aan, ter welker vervulling KEMPER lid der Staten-generaal was geworden. Nadat van het ontwerp in de zitting van 1819—20 een gedeelte bij de Staten-generaal was ingekomen, werd het geheel met eene opheldernde memorie, door KEMPER gesteld, in de

Digitized by Google

volgende zitting ingediend. Door den loop, dien de zaak genomen had, was het oorspronkelijk ontwerp eenigzins met overhaasting, in het woelige jaar 1815, te midden van andere bezigheden, opgesteld; ook mag niet ontkend worden, dat de Nederlandsche hoogleeraren in de regtsgeleerdheid omstreeks 1815 meer in de latijnsche taal, dan in de eigenaardigheden van hunne moedertaal te huis waren. De gebreken van de eerste bewerking zijn bij de latere herziening, ten gevolge van het onderzoek in de Belgische commissie in 1816 en 1817, en in den Raad van State in 1818 en 1819, niet geheel verbeterd. Alle de handelingen in de Staten-generaal over het Burgerlijk wetboek zien eerst nu het licht, door den bewonderenswaardigen arbeid van den Heer NOORDZIEK, die alles verzameld en geordend heeft, wat de uitgave der vroegere handelingen van de Staten-generaal kon volledig maken; zij stellen duidelijk in het licht, welke moeijelijke taak KEMPER bij de verdediging van het ontwerp te vervullen heeft gehad.

De meeste leden der Staten-generaal wenschten geen oorspronkelijk wetboek. In een der comités-generaal, d. i. vergaderingen met gesloten deuren, in de zitting van 1819 tot 1820 gehouden over de voorbereiding van het onderzoek van het Burgerlijk wetboek, had men het gevoelen verdedigd, dat de grondwettige bepaling: dat er een algemeen Burgerlijk wetboek zou zijn, niet uitsloot om het Fransche wetboek met eenige wijzigingen aan te nemen. KEMPER had met al de kracht zijner overtuiging dit gevoelen bestreden; maar het volgend jaar was men nog weinig van gevoelen veranderd.

Bij boodschap van 22 Nov. 1820 had de Koning verklaard: "dat de Kamer mij doe weten, hetgeen zij aanneemt, — hetgeen zij niet aanneemt en hetgeen zij daarvoor in de plaats wil hebben." Den 8en Februarij 1821 begonnen, na het voorloopig onderzoek in de afdeelingen, de discussiën over de 73 artikelen der inleiding in comité-generaal en duurden tot 22 Februarij.

Digitized by Google

Nadat de leden in het algemeen hunne gevoelens hadden medegedeeld en DOTRENGE daarbij de aanmerking gemaakt had: dat hij zich voor de regering en den ontwerper van het wetboek verheugde, dat bij de vele gegronde aanmerkingen de discussiën niet in het openbaar gehouden waren, zeide KEMPER: "Ik heb tot op dit oogenblik gewacht, Edel Mogende Heeren! met het woord te vragen, om niet bij het beantwoorden van ieder afzonderlijk redenaar, uwe aandacht te veel te vermoeijen. Thans verheug ik mij, dat het tijdstip eindelijk daar is, om U de zaak, welke de vorige sprekers bijna allen van de ongunstigste zijde hebben voorgesteld, ook uit een ander oogpunt te doen beschouwen.

"Hoezeer ik toch, als gewone Voorzitter der kommissie, door Z. M. met de ontwerping der nieuwe wetgeving belast, den Heer DOTRENGE dank schuldig ben, voor zijne belangstelling in de eer van die kommissie en het Gouvernement, ben ik het zoo weinig met hem eens in de gevolgtrekking daaruit afgeleid, dat ik mij integendeel hartelijk verheuge in de bewustheid, dat geen enkel woord in deze zittingen gesproken, voor het publiek een geheim zal blijven, en dat eene hoogere Regtbank dan deze Kamer, eenmaal met volle kennis van zaken zal kunnen beslissen, aan welke zijde zich in deze discussien de rondborstige openhartigheid, de meeste goede trouw en de waarheid bevonden heeft.

"Ik ben niet blind voor de moeijelijkheid mijner positie. Ik weet dat een groot deel dezer Vergadering geen nieuw Wetboek begeert, dat een ander gedeelte, niet gemeenzaam met den geheelen omvang der onderwerpen, welke wij hier te behandelen hebben, en door den hoogen toon van de bestrijders des ontwerps aan het wankelen gebragt, met eene weifelende ongerustheid den afloop der discussiën te gemoet zien; ik weet dat ik, ten minste in den beginne, den algemeenen aanval alleen zal moeten afkeeren, maar dit alles ontmoedigt mij niet; en met de bewustheid, dat Z. M. in dit alles niets bedoeld heeft, dan alleen het geluk van

Digitized by Google

zijn volk, begin ik mijn moeijelijk werk, evenzeer om alle wezenlijke verbeteringen, welke het Ontwerp van U Edel Mogenden ontvangen kan, met dankbaarheid te erkennen, als bereid, om ook zonder eenige ondersteuning, te verdedigen hetgeen ik voor waar en goed houde."

Niettegenstaande de ontwerper van het wetboek de inleiding artikel voor artikel verdedigde, was de uitslag der discussiën ongunstig. Alle bepalingen, die maar eenigzins als leerstellige definitiën konden aangemerkt worden, werden verworpen, maar daaronder ook vele bepalingen, die gewigtige regtskwestiën beslisten, zooals omtrent de burgerlijke regten uit octrooijen en concessiën voortkomende, enz.

Deze uitslag werd door de Franschgezinde dagbladen zeer toegejuicht. KEMPER en zijn wetboek werden in het openbaar bitter gehekeld, inzonderheid in een vers, dat in den avond van den 19en Februarij het licht zag. Dit gaf aanleiding tot een parlementair incident, dat hier vermelding verdient.

NICOLAI, president van het hof te Luik, die tot de commissie van 1816 had behoord, merkte bij den aanvang van de zitting van den volgenden dag op, dat hij met leedwezen vervuld was over het artikel, strekkende om in minachting te brengen een lid der Kamer, wiens kunde, vermogens en braafheid algemeen erkend werden.

Hij merkte aan, dat tegen zoodanige schending der voegzaamheid in het politieke geen wettelijk middel van herstel bestond, maar dat de Kamer in zich zelve eene zedelijke magt bezat, waarvan zij in de gegeven omstandigheden kon gebruik maken. Op grond van het aangevoerde vroeg hij aan zijne geëerde medeleden, of het niet hun gevoelen was om, door een eenstemmig en oogenblikkelijk besluit te betuigen, dat zij het boven vermelde artikel ten hoogste afkeurden?

De leden der vergadering stonden op ten teeken van toestemming. KEMPER vroeg het woord en zeide, dat hij gevoelig was aangedaan over de belangstelling hem door de

Digitized by Google

Kamer betoond, maar dat hij niet met genoegen zoude zien, dat de Kamer eenigen stap deed om het bewuste artikel opentlijk af te keuren. Hij voegde verder daarbij, dat naar zijne meening, persoonlijke beleedigingen, spruitende uit het misbruik der vrijheid van de drukpers, onafscheidbaar zijn van die vrijheid zelve, welke aan eene andere zijde zoo vele voordeelen oplevert, dat hij meende het beneden zich te moeten achten om in zoodanig misbruik eene beleediging te vinden.

Ook bij de latere beraadslaging ondervond KEMPER, bij al den tegenstand, dikwijls goedkeuring. Zoo verklaarde GENDEBIEN: "Het is voor mij, het is voor ons allen een genoegen, aan dien geachten ambtgenoot de verklaring te geven, dat zijn werk blijken draagt, niet alleen van een uitgebreide geleerdheid, maar ook van de zuiverste en meest liberale beginselen, zoowel als van de overal blijkbare bedoelingen om processen te voorkomen en de regtvaardigheid te doen gelden."

Men was echter over het algemeen te veel aan het bestaande regt gehecht, om vele afwijkingen van den Code Napoleon toe te laten; van de 73 artikelen der inleiding bleven slechts 15 behouden, die thans de wet houdende algemeene bepalingen uitmaken.

Den 28^{en} Febr. 1821, na afloop der discussiën in het comité-generaal, schreef KEMPER aan den Koning:

"Sedert zes jaren met onafgebroken en belangloozen ijver met de ontwerping onzer nationale wetgeving bezig, heb ik vooral in de laatste tijden alle mijne overtuiging van pligt noodig gehad, om den tegenzin te overwinnen, die mij, bij elken verderen voetstap in het werken op deze wijze, waarvan bijna al het onaangename op mij alleen nederkwam, gedurig meer en meer neêrdrukte, en alleen de hoop van toch eindelijk nog eenmaal eene werkelijke nationale wetgeving te zien tot stand komen, hergaf mij gedurig nieuwen moed en lust. Deze hoop is bij de laatste discussiën geheel verijdeld. De weinige belangstelling van de meerderheid onzer noorde-

Digitized by Google

lijke deputatie in alles wat het Burgerlijk regt betreft, vereenigd met den altijd wakkeren ijver der zuidelijke deputatie, om toch zoo weinig mogelijk van de Fransche wetgeving te verliezen, heeft mij overtuigd, dat mijne tegenwoordigheid kan gemist worden niet alleen, maar ook dat ik moet aftreden, om ten minste het beroep op de nakomelingschap vrij te hebben.

"Ik verzoek dus Uwe Majesteit mijn ontslag uit de commissiën, die tot onze nieuwe wetgeving betrekking hebben, terwijl de voldoening aan dat verzoek den grond zal opleveren tot een verzoek aan de Staten van Holland, om mijn lidmaatschap in de Staten-generaal insgelijks niet weder te hernieuwen."

Dit verzoek en de toon van dezen brief was natuurlijk na de zeer ontmoedigende discussiën over de inleiding tot het Burgerlijk wetboek. Zoowel de Koning als de minister van justitie zochten KEMPER te overreden, dat hij moest aanblijven, tot dat de discussiën over het geheele wetboek geëindigd waren; hij liet zich overhalen, omdat het belang des Lands het vorderde. Slechts zij die van nabij met de geschiedenis van de beraadslagingen over het Burgerlijk wetboek en KEMPER'S gehechtheid aan huisselijk leven en de werkzaamheden van het studeervertrek bekend waren, konden de grootte van dat offer waarderen. Maar de toewijding aan den pligt bleef ook hier niet zonder vrucht.

De Koning verklaarde in de boodschap van den 15^{en} Maart, waarbij het nieuwe ontwerp van inleiding, nu van 15 artikelen, werd aangeboden, na van de bedenkingen op het oorspronkelijk ontwerp kennis genomen te hebben:

"De nadeelen der afgestemde bepalingen zijn Ons uit de bedenkingen der Afdeelingen niet genoegzaam gebleken, en Wij gelooven alsnog, dat, om onze onderdanen niet te versteken van de inderdaad bijna wetgevende wijzigingen, welke de Regtsgeleerdheid bereids aan sommige beginselen had gegeven, niets bevordelijker kon zijn, dan het verheffen der resultaten van jurisprudentie tot wetgevende bepalingen.

"Dan, het verlangen van U Edel Mogenden op dat punt, schijnt

Digitized by Google

zoo algemeen te zijn, dat Wij, ter bevordering der zaak en ten einde van Onze zijde de bevestiging eener Nationale wetgeving, en de daarmede in verband staande organisatie der Regterlijke Magt, zoo veel mogelijk te bespoedigen, niet hebben geaarzeld om aan den wensch Uwer Vergadering te voldoen, door het doen vervaardigen van een nieuw Ontwerp van Inleiding, hetwelk in den geest dier bedenkingen bewerkt is.

"Terwijl Wij dus, met intrekking der eerste Concept-wet, thans een nieuw Ontwerp aan U Edel Mogenden inzenden, durven Wij Ons vleijen, dat weldra door de goedkeuring van U Edel Mogenden, dit eerste deel van Hun gewigtig onderzoek zal worden ten einde gebragt."

Bij de beraadslagingen over het nieuwe voorstel stelde GENDEBIEN dezen geest van toenadering op zulk een prijs, dat hij verklaarde:

"Alle zwarigheden zijn vereffend, en men behoeft thans slechts personen en zaken met gezond verstand te beschouwen, de rede gehoor te geven en de billijkheid te doen gelden.

"De vooroordeelen, deze gevaarlijke vijanden der eendragt, der voorzigtigheid en van het gezond verstand, die wij, niet zonder reden, schroomden, zijn uit den boezem van U Edel Mogenden geweken; zij zijn daaruit geweken, om nimmer weder te keeren. Wij zijn allen, wij zullen voortaan kinderen van hetzelfde Vaderland, burgers van denzelfden Staat, onderdanen des Konings en van zijne gelukkige dynastie wezen.

"Hoezeer moet deze zamenloop van omstandigheden en van gunstige medewerking op Ons Wetboek invloed hebben! Hoezeer moet dezelve niet toebrengen, om hetzelve het algemeen vertrouwen en de algemeene genegenheid te verwerven, en om hetzelve alzoo aan het laatste nageslacht aan te bevelen."

Nog meer had die toenadering plaats bij de verdere discussiën over den inhoud van het wetboek zelf. De Heer VAN ASCH VAN WIJCK, die in 1822 lid der Staten-generaal was geworden en al de discussiën over het Burgerlijk wetboek heeft bijgewoond, heeft in later tijd het volgende geschreven:

"De overweging dier vraagpunten in committé-generaal,

Digitized by Google

gaf intusschen aan de beraadslagingen over dezelve gehouden, eene meerdere vrijheid in het redetwisten, eene meer onbelemmerde wisseling van gedachten. Die dezelve heeft bijgewoond, zal zich de uitmuntende begaafdheid herinneren, welke ook hier de groote KEMPER ten toon spreidde, zijne gemakkelijkheid, om afgetrokken begrippen van regtskunde, helder en bevattelijk voor te dragen en in hun waar licht te plaatsen; de belangwekkende zijde der vraagpunten ook door den min regtskundige te doen gevoelen, hoe hij de overtuigingskracht zijner mannelijke welsprekendheid tot betoog van zijn gevoelen wist aan te wenden, en met ernst en kracht de ware gronden eener gezonde regtskunde ontwikkelde. De gansche beraadslaging was doorgaans gekenmerkt door openhartige en bescheidene mededeeling van gevoelens, door zucht voor waarheid en regt, vrij van hevigheid of laatdunkende terugstelling der meeningen van anderen. Zij was een regtskundige redetwist, welke wel eens leidde tot het afzien van vroeger aangekleefde meeningen, en tot het aannemen van te voren afgekeurde gevoelens.

"Hieruit ontstond eene stemming tot meerdere eensgezindheid tusschen de leden der vergadering, wederkeerige achting voor kunde en bekwaamheden, meerdere toegeeflijkheid in de opoffering van eigene begrippen, welke in de zittingen der Tweede Kamer tot aan die van 1828—1829, meer dan te voren, zich deden kennen, en alzoo eenen gunstigen invloed uitoefenden op de behandeling ook van andere belangrijke aangelegenheden."

De meest afmattende en onaangename werkzaamheid van KEMPER ten opzigte van het Burgerlijk wetboek was zijn lidmaatschap in de commissie van redactie om mede te werken aan de opstelling van hetgeen in de plaats zou komen van hetgeen in zijn werk was afgekeurd. Toen in de zitting van 1823—24 het voornaamste gedeelte van het Burgerlijk wetboek was afgehandeld, bleven nog slechts enkele titels ter bewerking over. Na de sluiting der zitting in Junij 1824,

Digitized by Google

was de commissie van redactie nog bijeen gebleven, om ze voor de volgende zitting in gereedheid te brengen. Den 19en Julij des morgens hield de commissie nog eene vergadering. Den avond van dien dag bragt KEMPER door in de buitenwoning van zijnen vriend VAN DER PALM. "Opgeruimd, blijgeestig, gelijk hij altijd was, de ziel en vreugde der vriendschappelijke verkeering. Innerlijk vergenoegd, dat hij nu juist, na eindelijk van zijnen gewigtigen arbeid over het wetboek, die hem zoozeer ter harte ging, zich eenige vruchtbare uitkomst beloven mogt, had hij vergeten, dat hij reeds des middags zich ongesteld had gevoeld. Toen dit gevoel zich op nieuw in hem verhief, smoorde hij het, om het genoegen der zijnen en van zijne vrienden niet te storen. Toen het hooger klom, nam hij den schijn aan van het weinig te achten, om geene bezorgdheid op te wekken." Weinige uren later, in den vroegen morgen van den 20en Julij, stierf hij plotseling, — maar toch met zijn volle bewustzijn en met woorden van liefde voor de zijnen op de lippen, — in den ouderdom van ruim 48 jaren.

Moeijelijk zal in de nieuwe geschiedenis van ons Vaderland een doodberigt aan te wijzen zijn, dat zulk een diepen indruk maakte. De Noordelijke en Zuidelijke dagbladen wedijverden om hulde te brengen aan den overledene. De studenten droegen zijn lijk grafwaarts, waar zij later een door eenvoudigheid welsprekend gedenkteeken ter zijner eere deden oprigten. De maatschappij *Felix Meritis* vierde plegtig zijne nagedachtenis, waarbij HENDRIK HARMEN KLIJN den treurzang voordroeg en VAN DER PALM de lijkrede uitsprak, terwijl de plegtigheid werd afgewisseld door het zingen van gedichten van BAREND KLIJN, door J. W. WILLEMS en A. FODOR op muziek gebragt en de koren door W. SONDORFF werden aangevoerd.

Onder de woorden van vele staatslieden ter zijner nagedachtenis geüit, waren de meest welsprekende die van GIJSBERT KAREL VAN HOGENDORP, die op het einde van het

Digitized by Google

negende deel van zijne *Bijdragen tot de huishouding van Staat* aanteekende:

"Onder dit schrijven verneem ik het onverwacht overlijden van mijn hooggeachten vriend KEMPER. Het vaderland zal nog lang rouw dragen over dit smartelijk verlies. Ik ben getuige geweest van zijne warme liefde tot hetzelve, en van zijnen heldenmoed in November 1813, bij de herstelling van onze onafhankelijkheid. Wij zijn het niet altijd eens geweest in de Staten-Generaal, omtrent de voorgedragene Wetten en den geest van het Bestuur; maar geen verschil van gevoelens heeft ooit eenigen invloed gehad op onze vriendschap. Ik wijde hem gaarne deze hartelijke herinnering toe, welke zeker algemeen zal zijn bij tijdgenoot en nageslacht. Hij heeft eenen naam nagelaten, die het schoonste erfdeel van zijne zonen zijn zal."

Het verschil, waarop VAN HOGENDORP doelde, betrof bijna uitsluitend de finantiële wetten, en hierin heeft VAN HOGENDORP scherper en juister gezien dan KEMPER. Was het burgerlijk regt het gebied, waarop KEMPER'S werkzaamheid inzonderheid uitblonk, VAN HOGENDORP was door den handel en zijne aanzienlijke staatsbetrekking tot financier gevormd. Toen SIX VAN OTTERLEEK in 1821 bezwaar voor het nieuwe stelsel van belastingen te verdedigen, werd de taak opgedragen aan APPELIUS, als minister belast met de generale directie der ontvangsten, terwijl tot minister van de schatkist werd benoemd ELOUT. KEMPER was geneigd APPELIUS en ELOUT, wier kennis hij hoogachtte, wier onkreukbare eerlijkheid hij kende en wier vriendschap hij genoot, te vertrouwen, en schreef wel eens het verzet van VAN HOGENDORP aan ongegrond wantrouwen jegens de regering toe, waartegen VAN HOGENDORP verklaarde: "Den kwaden wil heb ik nooit ondersteld, maar alleen de kwade gevolgen voorzegd."

Wij hebben reeds vroeger het aandringen van VAN HO-

Digitized by Google

GENDORP op bezuiniging doen kennen; hier moeten wij de aandacht vestigen op zijn tegenstand tegen de groote finantiële maatregelen, onder den minister ELOUT voorgedragen.

Hoogst ongunstig finantiële waren de omstandigheden door voortdurende tekorten en een tienjarige begrooting, waarop de uitgaven te laag geraamd waren, en wel uitgaven waartoe men dringend verpligt was. Daarbij leefde men in tijd dat waarin in Engeland en Frankrijk de finantiekunst meer in achting was dan de gezonde staatshuishoudkunde. Bij het geloof aan de toekomst zocht men de lasten van den tegenwoordigen tijd op de toekomst te werpen en in de behoeften der schatkist te voorzien, zoo het heette, zonder bezwaar der natie, die ook door belastingen reeds te zeer gedrukt was. WILLEM I schreef eigenhandig aan zijn minister van finantiën, dat die finantiële maatregelen de beste waren, die het minst bezwaarlijk voor de natie waren. De regering diende nu in 1822 een plan in tot vervreemding van 's Rijks domeinen door middel van loterijen bij tusschenpozen, terwijl het domeinbestuur werd gemagtigd om de gelden en waarden onder zijn beheer uit te zetten en vruchtbaar te maken en met bijzondere personen geldelijke handelingen aan te gaan. Het plan overtrof in omvang en stoutheid alles wat tot nu toe door de regering was voorgedragen. Vooral VAN HOGENDORP deed al het gevaarlijke er van uitkomen. Het werd dan ook met 75 tegen 20 stemmen verworpen. Enkele dagen vóór deze beraadslaging was een ontwerp van wet ingediend tot verwisseling der syndicaatbons en der uitgestelde schuld in een nieuw fonds, uit te geven door eene nieuwe instelling, waarin de Amortisatiekas en het Syndicaat zouden worden opgelost. Het ontwerp werd echter door de regering teruggenomen, na de verwerping van de domeinwet. De behoeften om de tekorten te dekken, — om het paleis van den Prins van Oranje, te Brussel, dat afgebrand was, weder op te bouwen, — om oorlogsschepen in plaats van die welke vergaan waren op nieuw

Digitized by Google

uit te rusten, — om groote werken te voltooijen, deed zich echter dringend gevoelen. Het eenvoudige middel om 57½ millioen 2½ pCts. inschrijvingen uit te geven, vond weinig tegenstand.

Naauwelijks was deze finantiële maatregel tot stand gekomen, of er kwam een voorstel in van den Koning, dat, uit kracht van art. 30 en 31 der grondwet, domeinen aan hem in vollen eigendom zouden worden afgestaan, als een zuiver inkomen vertegenwoordigde van *f* 500,000. Onderscheidene leden der Staten-generaal oordeelden deze overdragt ongrondwettig, ook omdat het gebruik van die domeinen niet werd bekend gemaakt, zoodat de wet den schijn had een geschenk aan den Koning te bedoelen. VAN HOGENDORP zeide in zijn advies het volgende:

"Gesteld dat wij zulk eene gifte mogen doen, dat de Grondwet ons veroorlooft, eene Wet te dien einde toe te stemmen, wat schrijft ons dan nog onze pligt voor, en welk gebruik behooren wij te maken van deze onze bevoegdheid? Van wien nemen wij de Domeinen? Van de Natie, welke sedert negen jaren zich de grootste opofferingen getroost heeft. Wij waren verarmd en uitgeput, en de Vereenigde Nederlanden bragten aanstonds acht en twintig millioenen in de Kas, om den Oorlog te voeren. De Oorlog ontbrandt op nieuw in 1815, en het Koningrijk dekt alle de uitgaven met veertig millioenen. In 1818 komt er eene lijst van *te korten* voor den dag, en de Nationale Vertegenwoordiging dekt alle dezelve met vijf en veertig millioenen. Niet langer dan het jaar daarna, wordt er wederom aangedrongen om een *te kort* te dekken, ten einde het tijdvak der tienjarige Begrooting vrij van schuld in te treden, en vier en twintig millioenen worden er op het Grootboek ingeschreven. Het tienjarige tijdvak begint met 1820, en tot heden toe is er ieder jaar een *te kort*, ja hebben wij reeds zekerheid van het *te kort* des loopenden jaars. Boven en behalve deze *te korten* zijn ons buitengewone kosten aangekondigd; vijftig millioenen zijn gevraagd, en, om

Digitized by Google

de helft daarvan te vinden, is ook zeer onlangs het Grootboek bezwaard geworden met zeven en vijftig en eene halve millioen nieuwe schuld. Zoo zware vermeerderingen van schuld hebben tot nieuwe belastingen genoodzaakt, en van dezulken worden er voor het Syndicaat alleen ten bedrage van ruim zes millioenen geheven. Er worden jaarlijks Domeinen verkocht voor renten en aflossingen. Dan alles is ontoereikend om de inkomsten gelijk te brengen met de uitgaven, en nieuwe, zware nieuwe belastingen zijn dit jaar toegestaan, om nieuwe *te korten* in het vervolg voor te komen: Geslagt, Gemaal, Personeel. Aan eene zoo bezwaarde Natie, zouden de Domeinen afgenomen worden! En aan wien gegeven? Aan den Koning, die een ruim inkomen volgens de Grondwet geniet!"....

Van de 110 leden, waaruit de Tweede Kamer der Staten-generaal bestond, waren, toen men in den avond van 10 Augustus 1822 tot de stemming zou overgaan, slechts 60 aanwezig; 39 verklaarden zich voor de wet, 21 tegen.

Er was bij deze wet en hetgeen er op volgde iets geheimzinnigs, dat weldra werd opgehelderd. De regering had de aanmerkingen, die soms zeer scherp waren, bijna met stilzwijgen aangehoord. VAN HOGENDORP, overtuigd dat de grondwet geschonden was en in de meening, dat de domeinen niet ten algemeenen nutte zouden gebruikt worden, verliet met weedom en ontmoediging de vergaderzaal; maar hij werd min of meer opgebeurd door het koninklijk besluit van 28 Augustus, waarbij door een naamlooze maatschappij een soort van bank te Brussel zou worden opgerigt. De considerans van het besluit verdient hier mededeeling:

Gezien de wet van 25 dezer, waarbij naar aanleiding van art. 31 der grondwet, aan Ons, in vollen eigendom worden overgegeven, zooveel domeinen, als een zuiver inkomen van vijf tonnen gouds opbrengen;

En verlangende, zoodra mogelijk, de maatregelen tot stand te brengen, welke Wij, bij het voordragen dier wet, ter bevordering der al-

Digitized by Google

gemeene welvaart, en tevens ten voordeele van 's rijks schatkist bedoelden;

Hebben goedgevonden en verstaan, dat zich eenige ervaren personen, door ons daartoe te committeren en van de vereischte instructiën te voorzien, onverwijld zullen begeven naar Brussel, ten einde met deskundigen, aldaar of in de naburige steden woonachtig, in overleg te treden, tot oprigting eener naamlooze maatschappij, ten doel hebbende het gerief van landbouw, fabrieken en handel, en om steeds tegen een matigen intrest gelden te verstrekken, welke tot het kweeken en uitbreiden dier gewigtige takken van volksvlijt vereischt worden.

En zullen die gecommitteerden, bij hunne onderhandelingen deswege, in het oog houden en te kennen geven onze stellige begeerte en voornemen:

1°. Om de domein-goederen, bij de, in den hoofde dezes gemelde wet, aan Ons, WILLEM FREDERIK VAN ORANJE NASSAU, in vollen eigendom en als patrimoniëel goed afgestaan, of wel derzelver waarde, gezamenlijk met de kapitalen door andere deelnemers bij te dragen, tot een fonds en onderpand der op te rigten naamlooze maatschappij te doen strekken.

Verder werden de renten van het kapitaal ad 5 pCt. aan de aandeelhouders door den Koning uit zijne bijzondere fondsen gewaarborgd.

Zoo bleek het, dat het den Koning niet te doen was geweest om door den afstand der domeinen voor zich en zijne opvolgers voordeelen te verwerven, maar enkel en alleen om een middel te vinden tot eene krachtige ondersteuning van de volksvlijt in de Zuidelijke provinciën, welk plan reeds gedeeltelijk lag in de bepaling van de afgestemde domein-leeningswet: dat het domeinbestuur geregtigd was de gelden en waarden onder zijn beheer vruchtbaar te maken en met bijzondere personen handelingen aan te gaan, — zoodat WILLEM I, gelijk meermalen, langs een anderen weg tot hetzelfde doel kwam. Het onderpand, vroeger in de staatsdomeinen gezocht, was nu in de afgestane kroondomeinen gevonden.

Dit doorzetten van een eens gevormd plan lag ook in de voorgenomen vereeniging van het Syndicaat en de Amortisatie-kas. Nadat, ten gevolge van de afstemming der do-

Digitized by Google

mein-leeningswet ook de wet op de intrekking der Syndicaatsbons enz. was ingetrokken, werd in den aanvang der zitting van 1822—1823 eene zeer uitvoerige wet aan de Staten-generaal aangeboden.

Het Amortisatie-Syndicaat zou worden belast: 1°. met de zorg voor de buitengewone uitgaven van de schatkist; 2°. met de voldoening van de buitengewone pensioenen, lijfrenten en andere afloopende betalingen; 3°. met het verschaffen der gelden, noodig tot regeling van het Nederlandsch muntwezen; 4°. met het daarstellen van de verwisseling der uitgestelde schuld, kansbilletten en schuldbekentenissen van het Syndicaat der Nederlanden; 5°. met de betaling van de renten der werkelijke schuld, en 6°. met de toepassing der wettelijke bepalingen omtrent de amortisatie van schuld; terwijl aan het Amortisatie-Syndicaat, om aan al die verpligtingen te voldoen, onderscheidene inkomsten werden toegekend.

De wet werd aangenomen met 66 tegen 37 stemmen.

De wet op het Amortisatie-Syndicaat moest, naar onze overtuiging, door een constitutioneel minister niet voorgesteld, — noch door een constitutioneel gezinde volksvertegenwoordiging aangenomen zijn geweest. Zij streed met het eerste der finantiële grondwettige beginselen: dat geene uitgaven mogen gedaan worden dan door de volksvertegenwoordiging vastgesteld, en dat rekening en verantwoording van alle ontvangsten en uitgaven zouden gedaan worden aan de Staten-generaal. Men heeft echter het misbruik, dat van het Amortisatie-Syndicaat is gemaakt, veelal overdreven, terwijl bij de latere misbruiken niet genoeg in het oog is gehouden, dat zij gedeeltelijk geschied zijn onder latere ministers, en wel in strijd met de bepalingen der wet zelve, waarin de soorten der inkomsten en uitgaven naauwkeurig beschreven waren.

Weldra trad de nieuwe instelling in werking. De leening van *f* 80,000,000 4½ pCt. bij besluit van de perma-

Digitized by Google

nente commissie uit het Amortisatie-Syndicaat, van 1 Aug. 1823 maakte bij velen een diepen indruk, omdat men meende, dat de commissie daartoe onbevoegd was; VAN HOGENDORP betoogde met kracht de onwettigheid. De beide ministers van finantiën, ELOUT en APPELIUS, onthielden zich van verdediging van den maatregel; zij meenden waarschijnlijk zich daartoe onbevoegd bij de bepalingen, die omtrent de verantwoordelijkheid der permanente commissie in de wet waren vastgesteld. VAN HOGENDORP deed daarop een voorstel om de handelingen van het Amortisatie-Syndicaat te onderzoeken. Het voorstel bleef echter zonder gevolg, deels door het gemis van het regt van enquête in onze grondwet van 1815, deels door den weinigen bijval bij de Staten-generaal. — In 1823 was er eene algemeene moedeloosheid en gebrek aan behoorlijk toezigt op het finantiewezen in de Staten-generaal, ook daaruit blijkbaar, dat er gedeeltelijk eene belasting werd geheven, waartoe de Staten-generaal meenden hunne toestemming niet gegeven te hebben, ten gevolge van een misslag bij het onderzoek der wetten, waarvan de gevolgen voor een gedeelte werden weggenomen, doordat de Koning, bij besluit van 27 Januarij 1824 (*Stbl.* n°. 18) bepaalde, dat het nog verschuldigde niet ten laste van de schatpligtigen zou berekend worden, maar uit zijne bijzondere fondsen zou worden voldaan. Het geheele voorval, dat in alle bijzonderheden door VAN HOGENDORP is beschreven, is een opmerkelijk bewijs, met hoeveel overijling de finantiële zaken toen in de Staten-generaal werden behandeld.

VAN HOGENDORP was tegenover het finantiëel stelsel onder WILLEM I een opposant van vaste overtuiging en onwankelbaren moed, maar een opposant uit liefde tot Vaderland en Koning, en met erkenning van het goede, ook bij de staatslieden die hij bestreed. Van politieke partijen had hij een afkeer. Den minister, wiens voordragten omtrent de domeinen, het Amortisatie-Syndicaat, enz., hij bestreed, roemde hij wegens de volledigheid en naauwkeurigheid in

Digitized by Google

de toelichtingen der begrootingen. Na jaren dezelfde gezonde finantiële beginselen te hebben verdedigd, met eene zeldzame standvastigheid en werkzame inspanning, in weerwil van aanhoudende ziekte, verzocht hij in het laatst van 1824 zijn ontslag als lid der Staten-generaal. Aandoenlijk en karakterschetsend zijn de woorden, waarmede hij dit besluit in zijne *Bijdragen* heeft opgeteekend.

"Wij naderen gedurig meer tot dien hoogen trap van beschaafdheid, waarvoor de menschelijke maatschappij uit haren aard vatbaar is. De Huishouding van Staat maakt zulk een aanzienlijk deel uit van die beschaafdheid, dat zij gedurig met dezelve gelijken tred moet houden. De vorderingen werden tegengehouden door allerhande omstandigheden, maar de eindelijke uitkomst is niet twijfelachtig. Daar is geene andere onzekerheid, dan omtrent den tijd, dat het doel geheel zal getroffen worden. Onder ons bestaat er eene schromelijke omstandigheid, die ik zoo menigmalen heb aangewezen, namelijk het groot verschil van denkbeelden tusschen de Noordelijke en Zuidelijke Provinciën.... De kortste weg tot vereeniging is bij mij de vrijmoedige erkenning van het verschil en het bescheiden onderzoek van hetzelve. Op deze wijze denk ik, dat het verschil het beste kan worden opgeruimd en de vereeniging aangebragt. Daar heb ik dan ook het mijne toe gedaan; ik heb daartoe in de openbare Vergaderingen gesproken; ik heb in dit Werk mijne advyzen verzameld en dezelve nader opgehelderd; ik heb, met één woord, alle die ontwikkeling van mijne denkbeelden gegeven, daar ik ze bekwaam voor geoordeeld heb. Nu moet ik er de uitwerking van overlaten aan den tijd, en deze kan langer of korter uitvallen....

"Zulk een zamenstel van wetten en instellingen, zulk eene gevestigde Huishouding van Staat, als wij nu verkregen hebben, is geen werk, dat van een enkel ontwerp van wet of van begrooting afhangt. Hoedanig ook in het vervolg de ontwerpen van dien aard gewijzigd, aangenomen, of ver-

Digitized by Google

worpen worden, zoo blijft het groote gebouw in stand. Hetgeen ik verwacht, wanneer ik zeg, dat mijne voorgedragen beginselen met den tijd en door de vorderingen der beschaving zullen aangenomen worden, is geene kleine verandering, maar veel meer een nieuw gebouw, eene andere Huishouding van Staat. Daartoe wordt eene groote verandering in de gesteldheid der gemoederen vereischt, daartoe moeten de Koning en de Staten-generaal het eens worden op andere beginselen.

"Hoezeer ik nu de mogelijkheid van zulk eene verandering inzie, hoezeer ik de waarschijnlijkheid daarvan aanneem, hoezeer ik daarin bevestigd word door de gebeurtenissen onder andere volken; zoo begrijp ik niettemin dat er bij mijne gevorderde levensjaren, geen kans is, dat ik het gelukkig tijdstip beleven zal, dat ik tot een doel van mijne werkzaamheden gesteld heb. Ik kan zelfs de weinige levensjaren, die mij overschieten, niet meer met eenige vrucht aan dit werk besteden. Zoolang als het gebouw van onze Huishouding van Staat werd opgetrokken, bleef ik bezield met de levendigste hoop. Nu het genoegzaam voltooid is, moet ik die hoop opgeven, en ik doe dit met eene volkomene onderwerping aan de leidingen der Voorzienigheid. Zij had pligten aan mij opgelegd in betrekking tot mijn Vaderland, waaraan ik voldaan heb. Ik heb het talent, dat mij verleend was, niet begraven.

"Op deze gronden heb ik geacht, mij van de verdere bijwoning der Vergaderingen te mogen verschoonen, en ik maak geene zwarigheid om voor mijn besluit en beweegredenen openlijk uit te komen."

In het voorgevoel, dat zijne meeningen later beter gewaardeerd zouden worden, heeft VAN HOGENDORP de waarheid geprofeteerd. Toen hij uit de Staten-generaal zijn afscheid nam, werd zijne afwezigheid betrekkelijk weinig betreurd. Hij was voor de Belgen een te hooghartig Hollander, die naar hunne opvatting met bekrompene eenzij-

Digitized by Google

digheid de belangen van den vrijen handel voorstond, en voor de Hollanders van zijne dagen, die boven alles vreesden, dat de regering tegenover de Belgen zou verzwakt worden, een te standvastig opposant. Eerst een latere leeftijd zou zijne buitengewone verdiensten aan het licht brengen. VAN HOGENDORP was niet de held van den dag voor eene liberale oppositie-partij, maar een liberaal staatsman, met aristocratische vormen, die in de parlementaire geschiedenis van ons Vaderland een type is van trouwe en moedige pligtsbetrachting.

Een der laatste onderwerpen, waarmede zich VAN HOGENDORP in de Staten-generaal bezig hield, was de graanhandel. Had in het jaar 1817 de duurte der granen, ten gevolge van mislukte oogsten, discussiën over den vrijen graanhandel in het leven geroepen, thans gaf de lage prijs, ten gevolge van overvloedige oogsten, daartoe aanleiding. Toen in het begin van 1822 onderscheidene verzoekschriften bij den Koning en de Staten-generaal inkwamen ten behoeve van den landbouw, benoemde de Koning eene commissie, onder voorzitterschap van ROËLL, om die verzoekschriften te onderzoeken, terwijl VAN HOGENDORP, naar aanleiding van die verzoekschriften, eene nota aan de Staten-generaal inleverde, die op last der vergadering is gedrukt. Zoowel het verslag van de commissie als de nota van VAN HOGENDORP verklaarden zich voor de vrijheid van den handel in granen. De afgevaardigde uit Zuid-Brabant BARTHELEMY deed in de zitting van 1823—1824 een voorstel om een adres aan den Koning aan te bieden. Ofschoon het voorstel zeer werd bestreden, werd echter tot het indienen van een adres besloten, waarop de regering in de volgende zitting een verhoogd regt op den invoer van granen voordroeg. Acht leden uit Holland bestreden met kracht de voordragt, die echter, daar bijna alle leden uit de landprovinciën er voor waren, werd aangenomen met 72 tegen 23 stemmen.

Digitized by Google

Vonden de beginselen van vrijheid van handel, door VAN HOGENDORP voorgestaan, bijval bij den handel, zijne vrijzinnige denkbeelden omtrent de koloniën vonden dit niet. Vele omstandigheden gaven daartoe aanleiding, zoodat wij eenige jaren terug moeten gaan.

Het belangrijke rapport van 1802, waarop de kundige en met zijnen broeder in koloniale zaken geheel eenstemmige DIRK VAN HOGENDORP zooveel invloed had gehad, was door het Staatsbewind ter zijde gesteld. Onder DAENDELS was het stelsel van dwang meer dan immer vroeger ingevoerd. Het Engelsch tusschenbestuur van 1811—16 had gebroken met het monopolie-stelsel der oude Compagnie, zoowel als met monopoliën en gedwongen aankweeking van handelsartikelen ter uitvoer, — en vrijheid van landhuur toegelaten; maar het had toch den winstgevenden gedwongen arbeid in de Preanger-regentschappen in wezen gehouden. Men wilde het Engelsch regeringsstelsel geheel invoeren, en daaronder ook de instelling der gezworenen. Men had vastgesteld eene belasting in geld, onder den naam van landrente, naar het voorbeeld dat in Bengalen gegeven was; maar het stelsel was niet ten volle ingevoerd, toen de koloniën tot ons terugkeerden. De commissarissen-generaal ELOUT, BUYSKES en VAN DER CAPELLEN, aanvaardden den 19en Augustus 1816 hun bestuur, met eene proclamatie, waarin de schoonste verwachtingen werden uitgesproken.

De plotselinge uitbarsting uwer hartelijke vreugde, inwoners van Java, bij het vernemen van de wedergeboorte des Vaderlands, toonde hoe welkom er het oogenblik zijn zoude, waarop de gescheurde betrekkingen konden herleven. Nieuwe beroeringen vertraagden dit heugelijke tijdstip; eerst nog moest de Nederlandsche krijgsmagt, ook het gedeelte tot uwe bescherming bestemd, te wapen snellen, en gezamenlijk met die der vereenigde Mogendheden, den glorierijken strijd tot behoud van vrijheid en onafhankelijkheid bevechten; dan naauwelijks was ook de zege behaald, of des Konings oog was weder op u gevestigd.

Deze bezittingen, hem door eenen grootmoedigen en regtvaardigen

Digitized by Google

bondgenoot weder gegeven, zonder verwijl onder de Nederlandsche regering terug te brengen, was zijn bevel, onze last. Dit oogenblik is daar, en het is voor ons een hoogst genoegelijk gevoel u zulks te mogen aankondigen.

Gij komt onder de regering en de bescherming van een Vorst uit Nederlands dierbaarst geslacht gesproten, bij wien gansch Nederland in edelen moed ontstoken, zijn heil zocht, en, dank zij der Goddelijke Voorzienigheid, vond.

Nederlandsch Indië aan Nederland hergeven, zal ook in dat heil deelen, en, zoo God Zijnen zegen schenkt, tot grooteren luister nog dan voorheen geraken; zoodanig is des Konings vaste wil, en onze pogingen mogen en zullen geen ander doel hebben, dan beider vereenigd welzijn.

In deze onze pogingen verwachten wij allerwege medewerking en ondersteuning; want regtvaardig, billijk, mild en doelmatig tot bevordering van algemeen en bijzonder belang, zijn de beginselen, welke ons leiden moeten; onwrikbaar is ons voornemen die aan te kleven, krachtig ons vermogen die te handhaven. Eene naauwkeurige waarneming der maatschappelijke pligten, in overeenstemming met de algemeene en bijzondere Wetten en Voorschriften, is de ligte en billijke voorwaarde, op welke Zijne Majesteit deszelfs vaderlijke bescherming wil hebben toegezegd aan allen, zonder uitzondering, die onder Zijn gebied leven, en zij zal de zoodanigen ook hier geworden.

De commissarissen vonden bij hunne komst op Java in zeer vele opzigten de administratie in wanorde, met schulden belast en met vele achterstallige belastingen; zij beijverden zich in de eerste plaats de orde te herstellen; zij hielden het stelsel van het Engelsch gouvernement in beginsel in stand, zoowel in het door hen ontworpen regeringsreglement van 22 December 1818, als in andere bepalingen, maar met niet onbelangrijke wijzigingen, die door de omstandigheden voorgeschreven schenen, en in de Staatsbladen van Neêrlands Indië worden gevonden en in het belangrijke rapport van den commissaris ELOUT zijn toegelicht. Men schafte de regtsinstelling van gezworenen af, — beperkte de magt van den luitenant-gouverneur in het veranderen van vonnissen, en behield onderscheidene bepalingen omtrent de landrente, in de overtuiging dat niet alle konden

Digitized by Google

worden toegepast, gelijk dan ook het stelsel door de Engelschen op eene zeer ongelijke, dikwijls ongeregelde en daar door zeer ondoelmatige wijze, was ingevoerd en onvolledig gewerkt had. De wijzigingen in het stelsel der landrente bestonden hoofdzakelijk in den dessa's-gewijzen aanslag der landrente, bij Besluit van 9 Maart 1818, in het heffen bij eene kleine evenredigheid van het gewas in natura en van een zeker bedrag van onbetaalden arbeid "heerendiensten," in stede van eene geheel geldelijke heffing, zooals door het Engelsche bestuur was voorgenomen. De verpligte koffijteelt en de verpligte koffijlevering waren onder de vorige Hollandsche inrigtingen ingevoerd; DAENDELS had allerwege nieuwe aanplantingen bevolen; de commissarissen oordeelden, dat in de streken, waar het landelijk stelsel was ingevoerd, geen verpligte koffijteelt kon plaats hebben; maar zij behielden toch, even als de Engelschen, de verpligte culturen, waar zij bestonden en voerden die zelfs op enkele plaatsen in, waar de heffing van eene belasting in geld minder doelmatig werd geoordeeld. Commissarissen meenden dat er tusschen den toestand van het een en ander gedeelte van Java groot onderscheid bestond. "Toen commissarissen-generaal Java in bezit hadden genomen, was de toestand voor de regering hoogst moeijelijk. Denkbeelden, gevoelens, stelsels, — niets had eenige vastheid of was bepaald; de eigenaars van groote en uitgebreide gronden, onder het uitheemsche beheer aan hen verkocht, eischten het effect te mogen genieten van die beginselen van vrijheid, waarop die verkooping gevestigd was; zij onderhielden betrekkingen met den vreemdeling, knoopten diensvolgens handelsbetrekkingen aan, en alles spande zamen, om Java tot een Europesche kolonie te maken, op kosten en onder het beheer van Nederland." Een hoogst belangrijk punt van onderzoek was de vraag omtrent de wenschelijkheid van het bezit en de huur van landerijen door Europeanen. Het onderzoek was nog niet afgeloopen, toen ELOUT in den aanvang van 1819,

Digitized by Google

met de plegtige installatie van VAN DER CAPELLEN, als gouverneur-generaal zijne zending besloot. Hij zag het Vaderland niet terug, dan nadat hij met 340 personen veertien dagen in doodsgevaar verkeerd had, daar het schip, kort na het vertrek van Java lek geworden, niet dan door aanhoudend pompen boven water was gehouden. Toen het verlaten werd zonk het in de diepte, met zich nemende een belangrijken schat van papieren en aanteekeningen en eene kostbare verzameling van natuurkundige voorwerpen.

In Europa was het departement van koloniën na 1815 eerst opgedragen aan J. GOLDBERG tot 1818, toen aan FALCK als minister van onderwijs, nationale nijverheid en koloniën van 1818—1824. Beide staatslieden schijnen veel aan de commissarissen-generaal en later aan den gouverneur-generaal overgelaten te hebben.

Na de terugkomst van den commissaris ELOUT, in 1819, was hem door den Koning opgedragen zijne consideratiën mede te deelen, omtrent de beëindiging der geschilpunten met Groot-Brittannië, en was hij daarop met den Baron HENDRIK FAGEL tot gevolmagtigde benoemd bij de onderhandelingen, die in Julij 1820 te Londen plaats grepen. Deze onderhandelingen werden weldra afgebroken; toen later de omvang van het departement van finantiën aan ELOUT geen lange afwezigheid vergunde, werd FALCK, die reeds het vooruitzigt had tot ambassadeur benoemd te worden, tot mede-gevolmagtigde aangesteld. Na het sluiten van het tractaat van 17 Maart 1824, was ELOUT wel de aangewezen man, om de portefeuille van finantiën met die van koloniën te verwisselen.

Het vertrek van FALCK naar Londen en de benoeming van ELOUT tot minister van koloniën bragten ook andere ministeriële veranderingen te weeg. Aan APPELIUS werd het geheele ministerie van finantiën opgedragen. Het gedeelte van het ministerie van FALCK, het onderwijs en de nijverheid betreffende, werd bij binnenlandsche zaken gevoegd en dit ministerie opgedragen aan VAN GOBBELSCHROY,

Digitized by Google

die meer dan andere ministers in het vertrouwen des Konings gedeeld heeft, waartoe aanleiding gegeven was in de betrekking, die hij vroeger aan het kabinet des Konings vervulde. Het departement van buitenlandsche zaken werd na een kort interim van den gewezen minister van binnenlandsche Zaken, DE CONINCK, in dat zelfde jaar opgedragen aan VERSTOLK VAN ZOELEN, vroeger prefect in Friesland; terwijl een jaar later, nadat verregaande ontrouw van eenige officieren van de genie bij het aanleggen van de vestingwerken in België was gebleken, eene reorganisatie van het departement van oorlog volgde, waarbij Prins FREDERIK tot commissaris-generaal benoemd werd; het ministerie van marine werd, na den dood van VAN DER HOOP, bij dat van koloniën gevoegd en aan ELOUT opgedragen.

Terwijl deze verandering in de ministeriën plaats vond, had VAN DER CAPELLEN aanvankelijk den weg vervolgd, door hem met de commissarissen ingeslagen. Weldra ontstonden moeijelijkheden omtrent de groote particuliere landbezittingen in de Vorstenlanden, die aanleiding gaven dat deze bij besluit van 30 October 1821 werden afgekocht, en schadeloosstelling aan de inlandsche vorsten werd gegeven. Maar om kleine moeijelijkheden, die bestonden, en gevaren, die nog slechts dreigende waren, te ontgaan, verviel men in grootere. Bij de regeling van schadeloosstelling was het ongenoegen ontstaan, hetwelk leidde tot den zoo verwoestenden oorlog onder DIEPO NEGORO. Den 21en Julij 1825 ontving VAN DER CAPELLEN het eerste berigt. De luitenant-generaal DE KOCK werd onmiddelijk naar de plaats des oproers gezonden, en aan zijn beleid en moed mag het inzonderheid toegeschreven worden, dat de opstand zich niet verder heeft uitgebreid, hoewel hij eerst na jaren strijds geheel onderdrukt werd. Zoo inzonderheid door gebrek aan doorzigt en zorgeloosheid van lagere ambtenaren de oorsprong van den opstand van DIEPO NEGORO heeft plaats

Digitized by Google

gehad en VAN DER CAPELLEN met voortvarendheid de geschiktste maatregelen tot bestrijding heeft genomen, kan toch moeijelijk ten opzigte van hetgeen tot den oorlog aanleiding gaf, de gouverneur-generaal geheel vrijgepleit worden van gebrek aan voorzigtigheid.

Dat gebrek openbaarde zich ook in het finantiëel bestuur. VAN DER CAPELLEN had vorstelijke denkbeelden van regeren; hij vermeerderde het getal ambtenaren, hij liet voor openbare werken zorgen; op onbekrompen wijze ondersteunde hij hetgeen ten dienste der wetenschap kon gedaan worden; maar tengevolge van dit kostbaar staatsbeleid, klommen de uitgaven sneller dan de inkomsten en geraakte de Indische regering in finantiële moeijelijkheden, reeds voordat de opstand van DIEPO NEGORO uitbrak. Om daaruit zich te redden werd de toevlugt genomen tot eene zeer onvoordeelige geldleening bij een Engelsch bankier in Bengalen. De tijdingen van de finantiële ongelegenheden in de Oost-Indiën verwekten geene geringe ongelegenheid in het moederland. Reeds hadden de Staten-generaal zich aanhoudend tegen vergrooting der schuld verklaard; de koloniën werden geacht geheel afgescheiden te zijn onder het opperbestuur des Konings. De regering begreep, dat men zoo spoedig en krachtig mogelijk maatregelen moest nemen ter bezuiniging in het koloniaal bestuur en ter vermeerdering der inkomsten, terwijl men, om eene geldleening bij de Belgen aannemelijk te maken, zeer hoog het behoud der koloniën in het belang der Belgische fabrieken deed gelden en een Belg tot commissaris-generaal benoemde. Het hoofd van het departement van koloniën had een zware taak bij de memorie van toelichting der voorgestelde geldleening te vervullen, daar hij niet geheel verontschuldigen kon de handelingen van een vriend en voormaligen ambtgenoot. De gewezen minister van koloniën, thans ambassadeur FALCK, schreef den 24en November 1825 aan zijnen vriend VAN LENNEP het volgende: "Ik heb daar juist in de *Staats-Courant* de toelichtende Memo-

Digitized by Google

rie over de 20 M. voor O. I. gelezen. Ettelijke §§ kwamen mij voor niet geheel oordeelkundig te zijn, b. v. de aanhaling van een misgewas op Ambon, van eene vulkanische uitbarsting, van eene Japansche schipbreuk enz. Van zulke schaden kan men in den loop eener zoo uitgebreide administratie nimmer verschoond blijven en een deficit behoort men daarmede noch te justificeren noch zelfs te expliceren; in andere woorden het moet er op over kunnen schieten even als in onze Europesche huishouding de herstelling van partiële rampen aan dijken en zeeweringen. Maar over het algemeen genomen ben ik met het stuk zeer tevreden, omdat er genoeg uit blijkt dat men tot in 1824 geene authentieke data in Nederland bezeten heeft om tot keering van het dreigend kwaad werkzaam te zijn. Zij werden van jaar tot jaar toegezegd, maar kwamen niet. De stijging van alle soorten van inkomsten bleek inmiddels voldoende en hoe kon ik mij inbeelden omtrent de vermeerdering der uitgaven beter inzigt te hebben dan VAN DER CAPELLEN, dien ik altijd als zwaartillende gekend had? Misschien echter zoude ik, zonder mijne gevoelens voor dien voortreffelijken vriend, meer acht hebben geslagen op zekere indicien en zijdelingsche berigten, maar dit tort, zoo het er een is, wil ik mij veel liever getroosten dan het denkbeeld van het instrument te hebben moeten zijn van maatregelen die hem zoo geweldig zeer zullen doen. Ook in dit opzigt zegen ik nu dagelijks mijne standverwisseling en dank de Voorzienigheid die mij voor dat leed behoedde."

De openbare beraadslagingen over de Oost-Indische leeningswet hadden den 7en Februarij 1826 plaats. Eenige leden uit de Noordelijke provinciën, CORVER HOOFT, WARIN, inzonderheid G. G. CLIFFORD, spraken tegen de wet, niet omdat zij de Oost-Indiën niet wilden te hulp komen, maar omdat de garantie der geldleening hun verkeerd voorkwam. FABRI LONGRÉE, anders een der meest sterke oppositieleden uit het Zuiden, zou voorstemmen, wanneer aan zijn

Digitized by Google

verlangen omtrent de nationale nijverheid zou voldaan worden. De meest krachtige verdediging der leening werd gevonden in de belangrijke redevoering van VAN ALPHEN, die later met een voorberigt en aanteekeningen is uitgegeven. Er mogen in die redevoering stellingen voorkomen, waarvan de juistheid op het tegenwoordig standpunt der staatshuishoudkundige wetenschap betwijfeld kan worden, er zijn toch in haar vele opmerkingen vol van gezond verstand en gegrond op een tienjarig verblijf in Indië, die zelfs nu nog niet verwaarloosd mogen worden. De spreker drong aan op zorg, dat de cultuur van producten voor de Europesche markt verbetering onderging, zonder dat die der eerste levensmiddelen verzuimd werd. Regelmatigheid van bestuur en toezigt, bescherming van personen en eigendom en vaste belastingen werden in Indië dringend gevorderd, en bij zoodanig bestuur zouden de inlanders de Nederlandsche opperregering zegenen, gelijk zij in vroeger jaren altijd aan die regering gehecht waren geweest.

De minister van finantiën en niet die van koloniën verdedigde de wet. Zoo bij deze beraadslagingen reeds eenigzins bekend waren tijdingen van onlusten op Java, eerst later werden die tijdingen meer verontrustend. Bij de begrootingswetten in Maart 1827 klaagde VAN ALPHEN over gebrek aan mededeelingen omtrent de Oost-Indische zaken en onregelmatige finantiële handelingen. Later werd nog een en andermaal de Oost-Indische schuld vergroot: in December 1827 met *f* 2,700,000 en in November 1828 met *f* 15,000,000. Men begreep de Oost-Indische bezittingen niet te kunnen laten varen; maar de deliberatiën bewijzen even duidelijk, dat men de steeds klimmende schulden voor ons Land met angst toestemde. Onderscheidene Noord-Nederlandsche afgevaardigden, G. G. CLIFFORD, CORVER HOOFT, WARIN, deden niet de minst ernstige waarschuwingen hooren. WILLEM I, die reeds in 1817, tijdens Sir RAFFLES Nederland bezocht en aan des Konings disch was genoodigd, het ge-

Digitized by Google

voelen levendig had voorgestaan, dat de Oost-Indiën te weinig producten voor de Europesche markt opbragten, had aan den nieuwen Commissaris-generaal uitdrukkelijk in last gegeven, de meest mogelijke bezuinigingen in het bestuur te brengen en de cultuur te bevorderen.

In de keuze van den Burggraaf DU BUS DE GISIGNIES, die den 11en Februarij 1826 het bestuur aanvaardde, had de regering niet misgetast. Hij was een eerlijk, standvastig, beleidvol regent. Hij vond in den aanslag, de regeling van ontvangst en de geheele beheering van het landelijk stelsel de grootste onzekerheid, onnaauwkeurigheid en wanorde, en al mogt het bezuinigingsstelsel, dat hij verpligt was in te voeren, bij velen zijn bestuur impopulair gemaakt hebben, de lof van regtvaardigheid en billijkheid komt hem in ruime mate toe. Ingevolge den wensch des Konings, bragt hij zijne consideratiën onder diens oog bij rapport van 1 Mei 1827. DU BUS droeg groote zorg voor de uitbreiding der cultures, zoodat zijn beheer in dit opzigt als een voorbereiding kan worden beschouwd tot hetgeen later plaats vond, ofschoon de voorstellen van DU BUS meer bedoelden individueel grondbezit in te voeren, welk stelsel ook werd beaamd door ELOUT, als minister van koloniën, die zich niet vereenigen kon met het stelsel van VAN DEN BOSCH. Wij meenen echter het daaromtrent voorgevallene eerst later te moeten vermelden.

Naauw in verband met de koloniale politiek stond de oprigting van de *Handelmaatschappij*. De Koning had aan den Heer MUNTINGHE opgedragen, een onderzoek te doen naar de oorzaken van de kwijning van den handel op Indië en de middelen van herstel. Zijn rapport van 21 Febr. 1824 aan den minister van koloniën deed zien, dat overal de handel op Indië niet dan met verlies gedreven werd, door dat de Engelschen hunne manufacturen in Indië invoerden en bij het nemen van retourladingen een zeer hoogen prijs

Digitized by Google

voor de koloniale producten gaven, dien de Nederlanders niet konden betalen, omdat zij te weinig manufacturen op Java invoerden. Te Gent was hem door een lid van het huis de Gebroeders DE SMETT het plan geopperd, dat hierin verandering zou kunnen komen, wanneer de invoerregten op de Engelsche manufacturen verhoogd werden, maar dat deze beperking van den buitenlandschen handel op Java moest gepaard gaan met een krachtige ondersteuning van onze nationale scheepvaart en handel; en zoo kwam men tot het denkbeeld van een algemeene handelmaatschappij voor de Oost-Indiën, zonder monopolie of eenigen invloed van het politiek bestuur.

WILLEM I, die reeds zooveel voor de uitbreiding der industrie gedaan had door de oprigting der Brusselsche maatschappij voor volksvlijt, nam het plan van MUNTINGHE over, raadpleegde onderscheidene kooplieden, en na een verblijf te Amsterdam, in het laatst van Maart 1824, zag het besluit van 29 Maart het licht, waarvan de considerans in eene geschiedenis van Nederland onder WILLEM I mededeeling verdient.

Overwegende dat, sedert onze komst tot de regering dezer landen, niet alle de takken van den grooten handel de uitbreiding en kracht hebben verkregen, op welke het herstel van algemeene vrede- en vriendschapsbetrekkingen met alle volkeren het uitzigt geopend hadden.

Dat, als een onmiddellijk gevolg daarvan, ook de scheepsbouw en de reederijen, fabrieken en trafieken, niet dien trap van voorspoed bereikt hebben, waarvoor dezelve vatbaar zijn.

Dat, als eene der groote oorzaken van dezen stand van zaken, moet worden aangemerkt de min gelukkige wending, welke de vaart en handel met onze overzeesche bezittingen, vooral in Nederlandsch-Indië, genomen hebben.

Dat deze toch aan de verwachting van de handelaren niet geheellijk en op den duur hebben voldaan, en nog grootendeels zijn levendig gehouden door den bijstand en de hulp van de regering, in het verschaffen van transporten en vrachten; terwijl deze hulp, zelfs in de laatste tijden, door vele handelaren als niet genoegzaam geoordeeld is.

Dat alzoo in den schoot van het moederland niet alle de voordee-

Digitized by Google

len zijn uitgestort, welke een welaangelegde vaart en handel kunnen aanbrengen, terwijl onze buitenlandsche bezittingen daardoor schadelijke gevolgen te wachten hebben.

Dat het derhalve noodzakelijk is, gelijk wij zulks tot een ernstig en bestendig onderwerp van onze zorgen en overdenkingen gemaakt hebben, om middelen op te sporen, geschikt om dien kwijnenden stand van zaken te doen ophouden, den landbouw en de verschillende takken van nijverheid, daarmede in verband staande, aan te moedigen, en alzoo, onder den Goddelijken zegen, aan de natie de voordeelen te verzekeren, waarop haar rang onder de volken, de ligging van haar grondgebied en de belangrijkheid van hare volkplantingen haar aanspraak geven.

Dat deze middelen evenwel niet, op het voorbeeld van sommige andere volken, behooren gezocht te worden in uitsluitende verbodstelsels, maar met behoud van vrije vaart voor elke Nederlandsche vlag en alle andere met Nederland bevriend, in eene krachtige en welbestuurde vereeniging van toereikend vermogen en gemeenschappelijken arbeid, waardoor een nieuw leven aan alles kan worden aangebragt.

Dat eene maatschappij, waarin elk, hetzij Nederlander of vreemde, zijne bijdragen storten, en alzoo tot den bloei en welvaart van Nederland medewerken kan, bij uitnemendheid geschikt is, alle die voordeelen te weeg te brengen.

Dat deze maatschappij zich tot den handel en de vrachtvaart, hetzij voor eigen rekening, of in commissie voor anderen, behoort te bepalen, zonder ooit in de zaken van bestier, of hier, of in de overzeesche bezittingen, eenig deel te verkrijgen, en zonder dat zij, omtrent het voeren van haren handel, aan eenige bemoeijenis of inzage van wege den staat onderworpen worde, of tot den staat in eenige andere verhouding sta, dan waarin elke naamlooze maatschappij, volgens de wet geplaatst is, enz.

De Koning waarborgde, als een bewijs zijner belangstelling in deze onderneming, aan de houders van aandeelen, gedurende 20 jaren, eene rente van 4½ percent. De inschrijvingen overtroffen bijna dadelijk het plan met 55½ millioen, waarom de Koning, willende toegeven aan de algemeene zucht tot deelneming, het kapitaal, dat aanvankelijk op 24 millioen geraamd was, tot 37 millioen verhoogde.

Eene staatshuishoudkundige beoordeeling van de oprigting der Handelmaatschappij behoort niet te dezer plaatse.

Digitized by Google

Men mag echter niet vergeten het feit, dat de Nederlandsche scheepvaart en de handel op Indië tot 1824 zeer kwijnden, en dat de opmerking, alsof het gebrek aan een goed muntstelstel in Indië van die kwijning de oorzaak zou geweest zijn, eenzijdig is, daar het beste muntstelsel aan eene regering slechts noodeloos schatten kost, wanneer geen inwendige welvaart het gemunte geld in het land houdt.

De eerste jaren waren voor de Handelmaatschappij niet voordeelig. De gewaarborgde renten werden gedurende die jaren door WILLEM I uitbetaald. Zoo al de uitvoer van manufacturen uit Nederland toenam, de prijzen der koffij bleven onvoordeelig, en eerst later, na de uitbreiding der gouvernements-cultures is daarin verandering gekomen. Reeds zeer spoedig na de oprigting van de Handelmaatschappij ontving zij van de regering voorregten, waardoor men niet getrouw bleef aan de beginselen in het besluit der oprigting vermeld.

De staatshuishoudkundigen mogen in het protectionistisch stelsel van WILLEM I, dat zich ook in herhaalde herziening van het tarief van in- en uitvoer openbaarde, eene verkeerde rigting hebben aangewezen, — bedachtzame finantiemannen mogen het gevaarlijke van ons finantiewezen erkend hebben, de groote meerderheid der bevolking werd door den uiterlijken glans van welvaart getroffen, die aan ons Vaderland omstreeks 1825 ten deel viel. Het Amortisatie-Syndicaat bedekte het wezentlijke kwaad der finantiën, de afschaffing van enkele opcenten op de belastingen deden aan vooruitgang denken; — men hoopte reeds dat men de belasting op het gemaal zou kunnen missen. Al klom jaarlijks de schuld, op de beurs werd het staatscrediet opgehouden; jaar aan jaar steeg de prijs der Nederlandsche effecten. De landbouw nam in het geheele Koningrijk in bloei toe. De mijnen van Luik, Henegouwen, Namen en Luxemburg werden met kracht ontgonnen, ofschoon de bescherming der steenkolen eenigzins drukte op de turfveenderijen.

Digitized by Google

Zelden is er eene regering geweest, die onder grooter finantiële moeijelijkheden, zoovele groote werken heeft doen tot stand brengen. Wegen en kanalen werden overal aangelegd, deels door deelneming van particulieren, waaronder de Koning dikwijls de grootste aandeelhouder was. Er is misschien nooit een Vorst geweest, die meer zijn particulier vermogen in nuttige ondernemingen heeft gewaagd en met grooter edelmoedigheid de renten van ondernemingen door persoonlijke verantwoordelijkheid heeft gewaarborgd. De Koning had een bijna onbepaald vertrouwen op de vermeerdering van 's Lands welvaart. Voor een groot gedeelte heeft hij daarin goed gezien; zijne deelneming in de naamlooze vennootschappen heeft zijn kapitaal vermeerderd.

Onderscheidene havens werden verbeterd; na het aanleggen van de haven van het Nieuwe Diep aan den Helder, werd, oorspronkelijk met het oog op de eischen der marine, maar ook ter bevordering van den handel van Amsterdam, het Noord-Hollandsche Kanaal in 1819 begonnen en in 1825 voltooid. In 1822 werd een begin gemaakt met het graven van de Zuid-Willemsvaart tusschen 's Hertogenbosch en Maastricht. In 1825 kwam tot stand het Zederik-kanaal tusschen Vianen en Gorinchem; in 1827 het Kanaal van Voorne, een jaar later het Apeldoornsche Kanaal, enz. Groote droogmakerijen werden voltooid, gedeeltelijk aangevangen of ontworpen; bijna alle waterstaatsplannen, die later zijn uitgevoerd, dagteekenen van den tijd van WILLEM I, die ondersteund door wakkere ingenieurs, voortdurend de juiste staatshuishoudkundige stelling toepaste, dat geene staatsuitgaven vermeden moeten worden, wanneer zij de productive krachten van het land kunnen vermeerderen en het vervoer van goederen bevorderen. De fabrieken en trafieken namen, vooral in België, zeer in bloei toe. De vijfjarige tentoonstellingen, in 1820 te Gent, in 1825 te Haarlem, in 1830 te Brussel, vertoonden telkens een hooger trap van nijverheid. Sommige fabrieken, zooals die van machines en wa-

Digitized by Google

penen te Seraing nabij Luik, verwierven een Europesche vermaardheid. Onderscheidene Belgische fabrieksteden vertoonden een tot dien tijd ongekenden bloei. Werden onder WILLEM I zware belastingen opgebragt en nog veel geld geleend, — de druk der belastingen werd op zeer vele plaatsen geleenigd door meerdere welvaart, inzonderheid in België, terwijl de handel van Amsterdam en Rotterdam bleef kwijnen, niettegenstaande de pogingen van WILLEM I, om door de Handelmaatschappij dien te doen herleven.

Onderscheidene openbare nuttige inrigtingen kwamen tot stand. De aloude Bank te Amsterdam werd hervormd tot een Nederlandsche Bank. De Koning was ook hier een der voornaamste aandeelhouders, in een tijd, dat de aandeelen nog geen groote winst verzekerden.

Onder de weldadige instellingen die onder regering van WILLEM I opgerigt werden, moet inzonderheid de Maatschappij van weldadigheid gerekend worden. Onbebouwde velden door armen te doen bebouwen, was een schoon denkbeeld, waarbij echter te veel vergeten werd, dat woeste gronden tot aanleg te veel kapitaal vorderen en dat arbeiders, door armoede verzwakt, niet de productive krachten hebben van gezonde en arbeidzame landbouwers.

Bij onderscheidene rampen van watersnood en brand stond de Koning aan het hoofd van een weldadig volk.

Ten opzigte der godsdienstgeschillen scheen men tot vrede te neigen. De Roomsch-Katholieken, overtuigd dat hunne godsdienst beschermd, dat hunne kerkelijke regten geëerbiedigd, de geestelijken behoorlijk bezoldigd en in hunne kerkelijke verrigtingen vrijgelaten werden, lieten hun wantrouwen in de regering van een Protestantschen Vorst varen, en zoo de ultramontaansche rigting onder de Katholieken over het feitelijk bestaan van het regt van placet en over het gemis van vrijheid van onderwijs en van het regt van bezit in de doode hand niet tevreden was, het gemis dier

Digitized by Google

regten was niet nieuw, — daar zij noch onder het Fransche bestuur noch onder het Oostenrijksche genoten waren. Nog op het laatst van 1825 verklaarde een der sterkste ijveraars voor de belangen der Roomsch Katholieken, in de Staten-generaal, dat men zich in een gelukkigen toestand ten opzigte der godsdienst bevond, dat de onderscheidene gezindheden naast elkander bestonden zonder elkander te storen. De Protestanten en de liberalen mogten nu en dan klagten doen hooren, dat de regering te inschikkelijk was voor de Roomschen, zij prezen aan de andere zijde de regering, dat zij geen kloosters en jezuïten-vereenigingen toeliet. Werden de indrukken van de drukpers-vervolgingen al niet vergeten, de drukpers-wetgeving zelve bleef toch liberaal en werd als zoodanig zeer geprezen, nadat de censuur weder in Frankrijk was ingevoerd.

In het algemeen vertoonde zich het Koningrijk der Nederlanden omstreeks 1825 als een zeer welvarend en gelukkig land.

Toen tien jaren na de inhuldiging des Konings de Staten-generaal geopend waren, luidde het in het adres van antwoord op de troonrede:

"Uwe Majesteit heeft ons gezegd dat zij met een levendig genoegen ondervindt, hoe alle onze landgenooten zich meer en meer met hartelijke liefde en vertrouwen scharen om den Nederlandschen troon.

"De Staten-generaal scheppen er behagen in, om deze vaderlijke woorden te herhalen."

Nog in den zomer van 1828 noemde VAN DER PALM, ten aanhooren van staatslieden en geletterden, bij het herdenken van den academischen leeftijd, Nederland "het voorwerp van naijver zijner naburen: benijd om de wijsheid zijner instellingen, om de zachtheid van zijn bestuur, om de onbekrompenheid zijner beginselen; Nederland alom geroemd en geprezen als het gelukkigste land van den aardbodem!"

Digitized by Google

De buitenlandsche liberalen roemden, in vergelijking met andere vorsten en andere landen, WILLEM I als een voorbeeld van een Koning, die voor zijn volk leefde, en Nederland als een uitnemend bestuurden Staat.

Op het jaar 1824 schrijft VENTURINI, de kronijkschrijver der negentiende eeuw, over Nederland het volgende: "Het Rijk staat onder een geheel nieuwen schepter, gevoerd door eene hand, die slechts door éénen der beide volksstammen, waarover zij haar gebied uitstrekt, geacht en bemind wordt. Twee godsdiensten verdeelen het volk, en zijne welvaart grondt zich op tweederlei verschillende belangen. Het heeft *twee* talen, gelijk *twee* Hoofdsteden, en op bepaalde tijden begeeft zich de regering met alle hare ministeriën van de eene landstreek naar de andere. En toch geene onrustig woelende beweging van volksleiders; geene nuttelooze *declamatiën* over wederzijdsche regten en pligten der regering en der geregeerd wordenden; geene partijen, die elkander zoeken te vernietigen; geen woordenpraal en geene kostbare vertooning! Dit alles zijn uitwerkingen der bedaarde rede, der bedachtzaamheid en hartstogteloosheid van den *Nederlander*, die zeer goed kan berekenen, wat voor zijn belang dienstig is, en die, wanneer hij de slotsom heeft opgemaakt, gelijk bij de ontworpene vrije scheepvaart op den *Rijn*, standvastig en onwrikbaar bij zijne eenmaal aangenomene stellingen blijft, en slechts voor geweld onderdoet. Zijne staatslieden doen hetgeen doelmatig is, niet slechts zonder luidruchtigheid, maar ook met zoo weinig kosten als mogelijk is, *en daarom gelijkt de nieuwe, uit zoo verschillende bestanddeelen zamengestelde Staat in kracht en duurzaamheid thans reeds naar Staten, die bereids sedert eeuwen bestaan.* Dit is echter geenszins te danken aan de wijsheid dergenen, die hem te voorschijn bragten, maar veeleer een gevolg der verlichte vastberadenheid van hen, die de rol, welke hun ten deel is gevallen, behoorlijk doordacht hebben."

Maar ook thans bedroog zich de kronijkschrijver, omdat

Digitized by Google

hij slechts op het uiterlijke acht gaf en vergat, dat gehechtheid aan godsdienst en eigen zelfstandigheid het volksgemoed ontvlambaar maakt, en dat, waar geestelijk en politiek fanatisme zich verbinden om brand te stichten, de wind des tijds slechts noodig is om een Koningrijk, dat magtig scheen te worden, in weinige maanden weder te sloopen.

Digitized by Google

HOOFDSTUK XXII.

Toenemende spanning tusschen Noord en Zuid. — Besluit omtrent het gedwongen gebruik der Nederlandsche taal. — Kerkelijke aangelegenheden. — Onderhandelingen met den Internuntius NASALLI afgebroken. — Oprigting van het *Collegium philosophicum*, te Leuven. — DE CELLES te Rome. — Concordaat van 1827. — De minister van Justitie VAN MAANEN. — Publieke geest, Belgische journalistiek. — Verwerping der begrooting voor 1827. — Nieuw wetboek van strafregt. — Discussiën over de begrooting voor 1828. — De Prins van Oranje te St. Omer. — Aanvang van het jaar 1828. — Vrees voor revolutionaire bewegingen. — Commissie tot herziening van de besluiten op het Hooger onderwijs. — Veelvuldige drukpersvervolgingen. — De Provinciale Staten in den zomer van 1828. — Voortdurende ontevredenheid onder de Roomschen. — Vredelievende zending van CAPACCINI. — DE POTTER. — De Katholieke liberale Unie. — Opening der zitting van 1828—29. — Dood van APPELIUS; VAN TETS minister van finantiën. — Voornaamste leden in de Tweede Kamer; optreden van LUZAC. — Het voorstel van DE BROUCKÈRE tot intrekking der gelegenheidswetten van 1815 verworpen. — Veroordeeling van DE POTTER. — De glazen bij den minister van justitie ingeslagen. — Begrootingsdiscussiën voor 1829. — Algemeen petitionnement. — Voorstel van LE HON en CORVER HOOFT. — Wet op de drukpers aangenomen. — Vergeefsche pogingen om den Koning tot eene amnestie over te halen. — Tienjarige begrooting verworpen. — Sluiting der zitting.

De vereeniging van België en Holland was een huwelijk zonder wederzijdsche liefde, door vreemden zaâmgekoppeld,

Digitized by Google

uit berekening gesloten. Bij de vereeniging waren feestzangen gezongen; bij uiterlijke welvaart vertoonde zich een schijn van geluk, al twistte men meermalen bij tegenstrijdige wenschen. Bij voortdurende hernieuwing van den twist werd weerzin geboren en deze werd telkens grooter; onvoorzigtigheid, misverstand, gewaande miskenning van bedoelingen, beleedigd nationaal gevoel en godsdienstige antipathiën wekten de hartstogten op, en toen buitenlandsche revolutie het inwendige twistvuur aanblies en er oproer ontstond, werd geen andere uitweg dan een scheiding wenschelijk geacht. Zoowel de huwelijken als de volkenvereenigingen hebben hare ziekteverschijnselen, die duidelijk aantoonen, hoe eenheid van zin een eerste vereischte is van geluk.

De strijd tusschen de Hollandsche en Belgische nationaliteit hield niet op. Telkens ontstonden botsingen. De Noordelijken vonden zich beleedigd door de heftige veroordeeling van de oude Hollandsche belastingen en instellingen, inzonderheid toen de door hunne strengheid en hartstogtelijkheid wel bekende Fransche prefecten DE STASSART en DE CELLES tot leden der Staten-generaal benoemd waren en zich als volksvrienden voordeden. Het Hollandsche karakter heeft veel trouwhartigheid, weinig voorkomendheid. De Belgen, die nooit een eigen volksbestaan hadden gehad, wenschten misschien meer dan de Hollanders de vereeniging; maar hun eergevoel kwam er tegen op, dat de meerderheid door de minderheid zou geregeerd worden. Zij waren wel voor een grooten Nederlandschen Staat gezind, mits de vereeniging overeengebragt kon worden met hetgeen zij hunne belangen rekenden te zijn. Daarbij was de Nederlandsche grondwet zeer verre verwijderd van die beginselen, die na 1825 en later als algemeene constitutionele beginselen zijn geprezen. Zij bevatte geene ministeriële verantwoordelijkheid, geen onbeperkte vrijheid van drukpers, geen onbeperkte vrijheid van bijzonder onderwijs. Een onpartijdige geschiedschrijver moet op alle die moeijelijkheden, die overwonnen moesten

Digitized by Google

worden, de aandacht vestigen; hij heeft niet te onderzoeken, of bij eene denkbeeldige volmaaktheid der menschen en bij eene geheel zuivere toepassing van wetenschappelijke, staatkundige en staatshuishoudkundige beginselen de uitkomst anders zou zijn geweest; hij heeft alleen te verhalen wat geschied is en de gebeurtenissen, zoo mogelijk, in het helderst daglicht te plaatsen.

Het hoofdgebrek der Nederlandsche regering, inzonderheid nadat gematigde staatslieden als ROËLL en FALCK het ministerie verlaten hadden, om door te drijven hetgeen alleen goede vruchten kon voortbrengen bij natuurlijke ontwikkeling en wederzijdsche welwillendheid, openbaarde zich meer en meer. Na het verschil van inzigten omtrent de belastingen was de verscheidenheid van taal een groot struikelblok. De Hollandsche leden der Staten-generaal vonden het vernederend en lastig, dat de Fransche taal in de Staten-generaal gebruikt werd, en vele Belgen gaven zich niet de allerminste moeite om Nederduitsch te leeren verstaan. In het regtsleven had de regering, bij besluit van 15 Sept. 1818, gelijk wij vroeger opmerkten, het gebruik van het Nederduitsch in de provinciën Limburg, Oost-Vlaanderen, West-Vlaanderen en Antwerpen zoeken te bevorderen, door het gebruik facultatief te stellen, met bepaling echter, dat met 1°. Januarij 1823 alleen het Nederduitsch in die provinciën zou gebruikt worden. Bij een nader besluit van 1822 was het voorgeschrevene tot een gedeelte van Zuid-Brabant uitgestrekt. Dit besluit gaf groote ontevredenheid onder de regtsgeleerden. De Nederduitsche taal was door de weinige ontwikkeling die zij genoten had onder de Oostenrijksche en Fransche regering, tot een Vlaamsch dialect verlaagd, zoodat men zich niet in officiëlen stijl daarin kon uitdrukken. Inzonderheid te Brussel verwekte het besluit groote ontevredenheid. Eenige advocaten onthielden zich van pleiten; er werd eenige concessie ge-

Digitized by Google

daan, maar zij was te gering om de ontevredenheid weg te nemen. Nadat eenige advocaten zich reeds een jaar van pleiten onthouden hadden, werd bij een besluit van 5 Januarij 1824 toegestaan, dat nog voor het hooggeregtshof en de regtbank van eersten aanleg de pleidooijen in het Fransch zouden mogen gehouden worden gedurende het jaar 1825, ofschoon later op nieuw het pleiten in het Fransch bij bijzondere vergunning is toegestaan.

Niet minder dan het verschil van taal stond het verschil van godsdienst eene naauwe vereeniging in den weg. Wel was de oppositie, gelijk wij in het vorig hoofdstuk opmerkten, na den dood van den hertog DE BROGLIE in 1821, en door den concilianten invloed van den aartsbisschop van Mechelen zeer afgenomen, maar toch bleef de strijd tusschen Roomschen en Onroomschen bestaan en hij werd aangeblazen door twee tijdschriften, *de Godsdienstvriend*, van den tot het Roomsch geloof overgegane LE SAGE TEN BROEKE, en *de Protestant*, dat te Dordrecht in het licht verscheen, terwijl ook in onderscheidene weekbladen, zoowel in België als in Noord-Nederland, een felle strijd werd gevoerd tegen de Jezuïten. Vooral was het twistgeschrijf levendig naar aanleiding van eene leerrede van den vicaris-generaal van Mechelen, die te vergeefs te Rome wegens onregtzinnigheid was aangeklaagd.

Bij deze voortdurende spanning was het zeer natuurlijk dat de regering er hoogen prijs op stelde, dat de zaken betreffende de Roomsch-Katholieke eeredienst met den Paus geregeld werden. Onze regering wenschte eene schikking, waarbij de regten der regering werden gehandhaafd, gelijk die regten in België onder de Bourgondische, Spaansche en Oostenrijksche regering bestaan hadden. In dien geest had zij een ontwerp-concordaat, op den leest van dat van 1802 ontworpen en naar Rome opgezonden; weldra werden de beraadslagingen in Nederland voortgezet met den internuntius

Digitized by Google

NASALLI. Na een kort oponthoud, door het berigt van den dood van PIUS VII, en een confirmatie zijner zending door diens opvolger LEO XII, werd deze internuntius in plegtige audientie bij den Koning ontvangen, in Nov. 1823. Weldra werden, om met hem te onderhandelen, benoemd de Heeren GOUBAU, VAN MAANEN en VAN NAGELL VAN AMPSEN, bijgestaan door den geleerden referendaris VAN GHERT, een edeldenkend man, die zich echter eene illusie maakte, alsof de wijsbegeerte en de geleerdheid der 19e eeuw vereenigbaar waren met de Roomsch-Katholieke kerk; terwijl NASALLI werd bijgestaan door BELLI en den vice-superior CIAMBERLANI, die, uit Munster herwaarts gekomen, thans wel geheel anders werd ontvangen, dan toen hij in 1815 met marechaussées België was uitgezet.

Het standpunt waarop de onderhandelaars zich plaatsten was echter te verschillend, dan dat zij tot overeenstemming konden geraken. NASALLI, als geestverwant van PIUS VII, stelde zich op het standpunt van het concilie van Trente; hij wenschte eene zuivere invoering van de pauselijk hiërarchie, terwijl de Nederlandsche onderhandelaars meenden, dat de regten van den Koning zouden worden prijs gegeven, zoo niet in het algemeen het concordaat van 1802 werd gehandhaafd, of wel de regten, die de vorsten in België hadden gehad, overeenkomstig hetgeen STOCKMANS, VAN ESPEN en anderen daaromtrent hadden medegedeeld. De discussiën, waarin VAN GHERT de regterhand van de Nederlandsche gecommitteerden was, voldeden niet aan den internuntius, die in het laatst van 1824 terugkeerde, nadat WILLEM I persoonlijk te vergeefs getracht had de onderhandelingen voort te zetten.

Gedurende de onderhandelingen waren ter sprake gebragt de benoeming der bisschoppen, die de Nederlandsche regering, in overeenstemming met het oude regt, met haar goedvinden wilde doen plaats hebben, de dotatiën der bisdommen, de kloosters en de inrigting der seminaria enz. Toen de

Digitized by Google

onderhandelingen waren afgebroken, zag de regering geen anderen uitweg, dan om hare regten tegenover de kerk overeenkomstig het oude regt en de grondwet te handhaven, iets dat tot het belagchelijk gerucht heeft aanleiding gegeven, alsof de Nederlandsche regering een nieuw *schisme* in de Roomsch-Katholieke kerk wilde tot stand brengen; een vermoeden geheel ongerijmd, wanneer men let op hetgeen werkelijk geschied is, maar niet te ongerijmd om door de ultramontaansche partij aangegrepen te worden als een wapen om de goede Katholieken te verontrusten.

De regering meende in de eerste plaats, nu eene schikking met den Paus vergeefs was beproefd, het voorbereidend onderwijs voor de aanstaande geestelijken, op die wijze als zij oordeelde dat regtmatig was, te moeten regelen. In het Zuiden had men voor de Fransche omwenteling onderscheidene ordonnantiën van de Spaansche en Oostenrijksche regering gehad, waarbij dit gedeelte van het onderwijs tot de regering was getrokken. Voor de Noordelijke provinciën was een plan onder Koning LODEWIJK NAPOLEON opgemaakt in overeenstemming met eene consulerende commissie, bestaande uit Roomsche geestelijken. Deze had voorgesteld:

1. Het oprigten van eenige gymnasiën uitsluitend voor Roomsch Katholieken.

2. Het daarstellen van een philosophisch collegie, mede uitsluitend voor jongelingen van dit kerkgenootschap; en dan

3. Seminariën in elk bisdom, tenzij de aan te stellen bisschoppen hieromtrent eene andere schikking mogten maken.

Op dit voorstel had echter een Roomsch-Katholiek geestelijke het volgende medegedeeld:

"Ik voor mij kan mij met dit opgegeven plan niet vereenigen, omdat het, mijns bedunkens, geenszins aan het bedoelde oogmerk zal voldoen.

"Het schijnt mij toe, dat de consulerende commissie, bij deze raadgeving, niet gelet heeft op de gesteldheid van ons Land, — noch op het wezenlijke nut en voordeel van het

Digitized by Google

R. C. kerkgenootschap, — noch op de gelijkheid, waarop alle de ingezetenen van dit rijk eene even regtmatige aanspraak hebben.

"a. *Niet op de gesteldheid van ons land.*

"Deze vordert gebiedend, alle verwijdering tusschen de ingezetenen, uit welken hoofde ook, en vooral wegens de godsdienstige gevoelens, op alle mogelijke wijzen weg te nemen, want wij wonen in een land, waarvan het grootste gedeelte der inwoners tot kerkgenootschappen behooren, welke van het R. C. verschillen. Deze zamenwoning vordert alle mogelijke vereeniging, liefde en verdraagzaamheid; vordert dat de afscheiding door alle middelen moet worden verminderd, ten einde de banden van den maatschappelijken ommegang, hoe langer hoe vaster worden toegehaald. Hierdoor kan het leven der ingezetenen veraangenaamd en het algemeene heil bevorderd worden. Wanneer men nu reeds van de vroege jeugd de kinderen om godsdienstige gevoelens van elkander scheidt, dan loopt dit regelregt in tegen het zoo even aangevoerde; dit kwaad wordt nog grooter wanneer men verwijdering legt en aankweekt in de harten van hen, die eenmaal den zoo belangrijken post van godsdienstleeraar, bij zulk een talrijk kerkgenootschap zullen bekleeden.

"b. *Niet op het wezenlijk nut enz.*

"Immers is het voor dit kerkgenootschap van het hoogste belang, dat het niet alleen vrome en deugdzame, maar ook in allen deele kundige mannen hebbe, die den gewigtigen post van leeraar bij hetzelve bekleeden, — mannen die, behalve hunne zoogenaamde Theologische wetenschappen, ook eene genoegzame wereld- en menschenkennis bezitten, ten einde aan alle de pligten van hun ambt te kunnen voldoen, en in de behoefte van de hun toevertrouwde gemeente te kunnen voorzien.

"Hoe veel zullen nu de jongelingen, die tot den geestelijken stand opgeleid worden, niet moeten verliezen, wanneer zij van hunne jeugd af aan, afgezonderd van den gewonen

Digitized by Google

levenskring, in afzonderlijke huizen, en dan nog wel in afgelegen departementen en plaatsen opgevoed worden, en verstoken van het onderwijs der openbare landscholen, alleen zullen onderrigt worden in hetgene zij in hunne Collegiën en Seminariën hooren? Zullen zij niet in kunde en beschaving altijd zeer verre terug blijven, bij de jongelingen van andere godsdienstige genootschappen, die de lessen op 's lands Universiteit bijwonen?

"c. *Noch op de gelijkheid enz.*

"Dit zal toch niemand betwisten, en tot welke verwijderingen en verwarringen zou dit niet aanleiding geven, wanneer in dit land voor de Hervormden, Roomsch Catholijken, Lutherschen, Remonstranten, Doopsgezinden enz. afzonderlijke Gymnasiën en Philosophische Collegiën werden opgerigt? Zoo doende zouden de algemeene scholen geheel vervallen, en aan de Academiën zouden de Regtsgeleerdheid, de Medicijnen en Litteratuur alleen overblijven.

"Daarenboven kan ik mij geen denkbeeld vormen van een R. C. Gymnasium, noch minder van een R. C. Philosophisch Collegie. Op het eerste behooren geleerd te worden de Latijnsche, Grieksche en hedendaagsche talen, de Mathesis, Geschied-, Aardrijks- en Natuurkunde, de regelen der Dicht- en Redekunst etc. Wat heeft het onderwijs van dit alles met de leer der R. C. Kerk te doen? Welk verschil maakt het, of dit onderwijs door een R. C. of Hervormden, of Lutherschen onderwijzer, aan Hervormde of Luthersche, of R. C. jongelingen gegeven wordt? Een R. C. Gymnasium is, volgens mijn denkbeeld, een onding. Dit alles geldt nog meer van een R. C. Philosophisch Collegie. Philosophische wetenschappen hebben, als zoodanig, niets gemeens met de Openbaring, en kunnen dus volstrekt niets gemeens hebben met de leer der R. C. Kerk, of zij zouden ophouden den naam van Philosophische wetenschappen te verdienen. De Professoren van deze wetenschappen mogen tot een kerkgenootschap behooren, tot hetwelk zij willen, indien

Digitized by Google

zij zich bepalen (zoo als het moet zijn) tot die vakken, welke wezenlijk tot de Philosophie behooren, dan kan de godsdienstige belijdenis in geene de minste aanmerking komen en het maakt ook geene de minste verandering, tot welk een kerkgenootschap de Leerlingen behooren."

Met deze gevoelens van Roomsch Katholieke geestelijken bekend, had de regering, zoowel bij de regeling van het lager als van het hooger onderwijs, de voorbereiding tot het eigentlijk geestelijk onderwijs onder het openbaar onderwijs getrokken. De verordeningen op het onderwijs waren echter zeer langzaam in de Zuidelijke provinciën ingevoerd. Eerst in September 1818 kwam het verbod, dat de geestelijkheid gemengde kleine seminaria zou mogen hebben, en eerst na de instelling van schoolopzieners in de Zuidelijke gewesten werd streng acht gegeven of er onwettige scholen of seminaria bestonden. Zoo werd in het begin van 1823 een rapport uitgebragt over het onwettig bestaan van het kleine d. i. voorbereidend seminarium te St. Michelsgestel. Het rapport van den schoolopziener werd, bij kabinetschrijven van den secretaris van Staat van 8 April 1823, in handen gesteld van den directeur-generaal voor de R. K. Eeredienst GOUBAU en den minister voor het publiek onderwijs FALCK. Na eene voorloopige missive van eerstgenoemde aan laatstgenoemde, van 15 April 1823, vond het gemeenschappelijk onderzoek plaats, waarbij GOUBAU door VAN GHERT en FALCK door EWIJCK werd bijgestaan. Het gevolg hiervan was een gemeenschappelijk voorstel van 29 November aan den Koning. Het gevoelen van den Raad van State werd uitgebragt bij een rapport van 10 Mei 1824 met een advies van den aartspriester CRAMER, over de belangrijkheid van een beter onderwijs voor de R. K. geestelijken, en na deze voorbereiding kwamen de beide besluiten van 25 Junij 1825 tot stand, houdende het eerste opheffing der Latijnsche scholen en kleine seminaria, die in strijd met de wet bestonden, en het tweede de oprigting van het *Collegium philosophicum* te Leuven, ten

Digitized by Google

behoeve van Roomsch Katholieke jongelingen, die voor den geestelijken stand bestemd waren.

Uit de gewisselde stukken kan men ontwaren, dat al de staatslieden van WILLEM I volkomen overtuigd waren van het regt der regering, om, evenzeer als de Oostenrijksche regering vroeger, en onderscheidene Duitsche regeringen later, het voorbereidend onderwijs, voordat men de groote seminaria, dat is de kweekscholen voor het eigentlijk geestelijk onderwijs bezocht, te regelen. De regering meende echter, ten einde de geestelijkheid gerust te stellen, het voorbereidend onderwijs niet gemeenschappelijk op de gewone openbare scholen te moeten doen geven, maar in eene afzonderlijke inrigting en het curatorschap daarover te moeten opdragen aan den aartsbisschop van Mechelen.

Deze voorzigtigheidsmaatregelen werden verijdeld, deels door de onvoorbereide wijze waarop de aartsbisschop de tijding der besluiten verkreeg, deels door den tegenstand, die zich in de Roomsch Katholieke bladen en tijdschriften openbaarde. Na het vertrek van FALCK als ambassadeur naar Londen was het departement van onderwijs opgeheven en gevoegd bij binnenlandsche zaken; de nieuwe minister van dit departement VAN GOBBELSCHROY, moest dus over de publicatie der besluiten in overleg treden met GOUBAU; maar deze, die er op gerekend had, dat zijn schoonzoon VAN DER FOSSE minister van B. Z. zou worden en daardoor zeer tegen VAN GOBBELSCHROY was ingenomen, bleef nalatig hem een bezoek te brengen; VAN GOBBELSCHROY liet in Junij 1825 de beide besluiten afkondigen, zonder dat de aartsbisschop van Mechelen er vooraf van onderrigt was, zoodat deze de besluiten en zijne benoeming vernam tegelijk met de algemeene ontevredenheid, die de besluiten bij de R. K. geestelijken in zijne naaste nabijheid hadden opgewekt, daar onder de vernietigde kleine seminaria ook behoorde dat van Mechelen.

Om het verzuim zoo mogelijk te herstellen, schreef GOUBAU den 18^{en} Junij eenen brief aan den aartsbisschop, die den

Digitized by Google

21en Julij door den prelaat werd beantwoord, waarop GOUBAU en VAN GHERT, op last des Konings, gezamentlijk in persoon naar Mechelen zich begaven, ten einde den aartsbisschop mondeling over zijne bezwaren te onderhouden en hem alle mededeelingen te doen, die konden strekken om hem omtrent 's Koning eerlijke en heilzame bedoelingen gerust te stellen. Daar komende werden zij beiden zeer vriendelijk ontvangen, en toen de zaak ter tafel werd gebragt, sprak de aartsbisschop slechts weinig over het *Collegium philosophicum*, doch toonde zich het meest gebelgd over de vernietiging der kleine seminaria, bewerende, dat daardoor een inbreuk op de goddelijke regten van een bisschop was gemaakt, aan welke de Trentsche kerkvergadering de bevoegdheid had toegekend kleine seminaria op te rigten, waar die noodig waren. Hij gaf tevens te kennen, dat het onmogelijk was, zonder die gestichten jongelingen voor den priesterstand aan te kweeken, daar de president van het groote seminarium, COLLIER, hem had doen zien, dat sedert de oprigting van het *Collegium archi-episcopale*, het kleine seminarium van Mechelen, in den jare 1820, het aantal kweekelingen in de godgeleerdheid aanmerkelijk was toegenomen, zoodat de opheffing daarvan nadeelig zou zijn.

Welke beweegredenen er werden aangevoerd, om den aartsbisschop te overtuigen van de niet-geldigheid van de XXIIIe zitting der Trentsche vergadering hier te lande, betreffende de seminaria, niets mogt baten. De Prins DE MEAN en de baron GOUBAU geraakten beiden hevig in vuur; laatstgemelde verliet de bisschoppelijke woning en ging een zijner oude bekenden bezoeken, terwijl de Heer VAN GHERT het gesprek met den kerkvoogd voortzette, welke laatste beweerde, uit ontwijfelbare oorkonden te kunnen bewijzen, dat de verordening van gemelde vergadering op het onderhoorige stuk wel degelijk door de vroegere regering was aangenomen. Hij ging naar zijne boekerij en keerde terug met een werk over de verordeningen van de

Digitized by Google

Trentsche kerkvergadering, om daardoor zijn gevoelen te staven. Daar VAN GHERT des ochtends van dezen dag hetzelfde werk over het onderwerpelijk geschil had geraadpleegd, nam hij de vrijheid den aartsbisschop te vragen: of hij ter vereffening van dit punt een voorstel mogt doen, en toen deze vraag werd beaamd, droeg hij de volgende voorwaarde voor: Bijaldien uit het werk, hetgeen zijne Hoogheid ter verdediging van zijn stelsel deed dienen, bleek, dat de bedoelde verordening eertijds door de regering in België was aangenomen, zou VAN GHERT zich verantwoordelijk stellen, dat de Baron GOUBAU dadelijk een rapport aan den Koning zou uitbrengen, ten einde het besluit betreffende de kleine seminaria in te trekken, daar Zijner Majesteits regtvaardigheid te algemeen bekend was, om niet te weten, dat hij geen oogenblik zou dralen den bisschoppen regt te doen wedervaren, wanneer hij overtuigd werd verkeerd ingelicht te zijn; doch indien uit hetzelfde werk het tegendeel bleek, dat de aartsbisschop dan zijne bedenkingen zou laten varen. Deze voorwaarde werd aangenomen en het boek geraadpleegd; maar toen, volgens VAN GHERT, daaruit bleek dat de gemelde bepaling van het Trentsche concilie door de regering niet was aangenomen, noemde de aartsbisschop VAN GHERT een sofist en wierp het boek met drift op de tafel, terwijl het gesprek werd afgebroken.

Wij hebben het van belang geacht al deze bijzonderheden te vermelden, omdat omtrent den oorsprong van de oprigting van het *Collegium philosophicum* de zonderlingste berigten in omloop zijn gebragt. Eenige schrijvers hebben aan WILLEM I toegeschreven, dat hij, even als JOSEPH II, het geheele onderwijs der geestelijken tot het openbaar onderwijs had willen trekken, waarbij men geheel vergeet, dat het *Collegium philosophicum* slechts het voorbereidend onderwijs omvatte en dus veel meer overeenstemming had met de instellingen onder Keizerin MARIA THERESIA, van 1755, dan

Digitized by Google

met het stelsel van haren opvolger. Anderen hebben de oprigting toegeschreven aan den invloed van den Protestantschen Duitschen hoogleeraar PAULUS, — anderen weder aan geheime pogingen van Noord-Nederlandsche Hervormde predikanten, om België te protestantiseren. Alle die verkeerde voorstellingen wijken, bij de juiste kennis, hoe de onderscheidene regerings-besluiten elkander zijn opgevolgd; — de geschiedenis toont duidelijk aan, dat zoowel de aartsbisschop van Mechelen als de Nederlandsche staatslieden volkomen te goeder trouw waren, ieder op het standpunt, waarop zij zich plaatsten. Het is echter niet met eeuwenoude bepalingen, dat men instellingen maakt voor den tijd waarin men leeft. Met juister inzigt in den wezentlijken volkstoestand, had de regering, vooral in overleg met een zoo welwillend man als den aartsbisschop, de zaken anders kunnen regelen; maar onthouden wij ons van aanmerkingen, laat ons de geschiedenis slechts doen spreken.

De besluiten van Junij 1825 gaven aanleiding tot zeer veel geschrijf in de dagbladen en in brochures; zij wekten des te meer belangstelling, daar ook in Frankrijk de strijd tusschen de ultramontanen en de liberalen aan de orde van den dag was; terwijl de liberalen het Fransche gouvernement wegens de bescherming der Jezuiten heftig aanvielen, was hun lof jegens den Koning der Nederlanden, die het middelbaar en maatschappelijk onderwijs onafhankelijk van de geestelijkheid wilde regelen, uitbundig groot. Waren ook de Belgische advocaten door de besluiten omtrent de taal verbitterd, alle liberale bladen en schrijvers waren eenstemmig om de regering ten opzigte van het *Collegium philosophicum* te prijzen.

Hoe grooter echter de bijval der liberalen was, des te meer steeg het verzet der geestelijken, die het voorstelden, alsof de regering dezelfde instellingen had tot stand willen brengen als vroeger Keizer JOSEPH II, dien keizerlijken revolutionair in kerkelijke aangelegenheden. Geen wonder,

Digitized by Google

dat bij die voorstelling de Paus aanvankelijk de besluiten afkeurde. LEO XII was echter te zeer een man des vredes, om de Belgische geestelijkheid niet tot gematigdheid aan te sporen.

De oprigting van het *Collegium philosophicum* bragt onmiddelijk het tegenovergestelde te weeg van hetgeen men er mede bedoeld had. Men had de jongelingen, voordat zij de geestelijke seminaria bezochten, onderwijs willen doen genieten in Nederland en onder Nederlandschen invloed; de geestelijken, die aan de bisschopelijke seminaria gehecht waren, kozen sterk partij tegen de regering, en in plaats van de jongelingen naar Leuven te zenden, werden zij aan buitenlandsche opleiding toevertrouwd. Een confidentiëel schrijven van den gouverneur van Antwerpen aan den aartsbisschop en diens antwoord werden wederregtelijk publiek gemaakt; het verzet openbaarde zich op velerlei wijze. Nieuwe besluiten werden gevorderd om de reeds genomene kracht bij te zetten.

Onder deze omstandigheid werd de zitting van 1825 tot 1826 geopend. Slechts bij weinige Katholieke afgevaardigden vonden de besluiten omtrent het *Collegium philosophicum* afkeuring, maar bij dezen dan ook een zeer sterke. FABRY LONGRÉE keurde de besluiten af, als op dwang gegrond, en herinnerde daarbij, dat de minister van onderwijs in het verslag van 1821 gezegd had: "Dwang versterkt de vooroordeelen en geeft aanleiding tot afkeer en tegenstand. Alle verbetering moet gegrond zijn op overtuiging en eene gewillige medewerking; de goede scholen zegepralen eindelijk altoos over alle vooroordeel." DE STASSART zag in de besluiten de openbaring van een edele en grootmoedige gedachte des Konings, maar meende toch aan de uitspraak van FÉNELON te moeten herinneren: "Wanneer de Koningen zich met de godsdienst bemoeijen, dan brengen zij die onder slavernij, in plaats van die te beschermen." SURMONT DE VOLSBERGHE trachtte aan te toonen, dat de besluiten inbreuk maakten op de vrijheid aan de godsdiensten gewaarborgd, daar het onderwijs tot opleiding in de theologische

Digitized by Google

studiën ook tot de regten der Kerk behoorde. DE GERLACHE herhaalde in het breede die gronden. DE SECUS noemde de besluiten ongrondwettig. VAN SASSEN VAN YSSELT beriep zich op de duidelijke uitspraken van het concilie van Trente en leverde een breed betoog, dat de seminaria in België onder de bisschoppen gestaan hadden. Op het einde van zijne zeer uitvoerige redevoering zeide hij:

"Maar laten wij ons op nieuw aan onze stof binden: wanneer ik de rapporten doorloop, welke van 1816 af tot heden toe, door het Ministerie van Openbaar Onderwijs aan de Staten-Generaal gedaan zijn, ontmoet ik een doorslaand voorbeeld van de wispelturigheid der menschelijke zaken. Kunt gij gelooven, dat de Minister, welke, in 1816, met die portefeuille belast was, onder de voornaamste oorzaken des vervals van het openbaar onderwijs, gedurende het fransche gouvernement: *de hinderpalen telt, welke door het gouvernement aan de vrijheid van schrijven en onderwijzen gesteld werden.*

"De Minister, in 1818, over de oude en zoogenaamde *Lancastersche* scholen sprekende, zegt: *Deze scholen zullen bestaan ter zijde van de goede scholen, op welke het Koningrijk zich sedert lang kan beroemen, en misschien zullen wij, door hen wederkeerig elkanders beste handelingen te zien ontleenen, weldra den afstand zien verminderen die hen nu nog van elkander scheidt.*

"*Dat althans mogen de uitzigten en de hoop zijn van een Gouvernement, wanneer het tusschen zoo veel verschillende leerwijzen eene volledige onpartijdigheid belijdt en in acht neemt. Hij bepaalt er zich bij, die allen tot het algemeen welzijn onder toezigt te houden, en in het algemeen, tot het groote doel, verspreiding van deugd en kennis, te besturen. Het bevordert en regelt de middelen, om dezelven met voordeel aan te wenden. En wat derzelver vorderingen en volmaking betreft, het verlaat zich daaromtrent op den ijver van derzelver respective voorstanders, en op de getui-*

Digitized by Google

genis der ondervinding, welke voor een edelmoedige en verstandige natie nooit vruchteloos spreekt.

"In 1821 drukt FALCK zich aldus uit: "*In eenige provinciën zijn er klagten ingekomen over het verzuim der gemeentebesturen en over de onverschilligheid der ouders. De ijverige voorstanders van het goede* zouden *met vermaak zien, dat men die gemeentebesturen en die ouders dwong tot het volbrengen hunner pligten, die overigens met hunne eigene belangen overeenkomen, maar men vergeet zeker, dat elke verbetering van het lager onderwijs, gegrond moet zijn op de overtuiging en eene vrijwillige medewerking, daar de dwang de vooroordeelen versterkt en afkeer en tegenspraak doet geboren worden.*"

"Ziet hier hetgeen hij, in 1823, zegt: "*Eene andere zaak oefent nog een grooten invloed uit: het is de vrijheid, die de wetten en reglementen aan de onderwijzers laten, om, met uitzondering van het doel en de uitgestrektheid van het onderwijs, naar hunne eigene inzigten te handelen. Door dat middel wordt het denkbeeld eener trapsgewijze verbetering gehandhaafd; de wedijver tusschen de onderwijzers blijft opgewekt, en men behoeft niet meer te vreezen, dat de gewoonte een nadeeligen invloed zal uitoefenen.*"

"Welnu, Mijne Heeren, gij hebt het gehoord, erkent gij het tegenwoordig stelsel!

"Toen was liberaliteit aan de orde; dwang en banden zijn er thans aan."

De spreker eindigde zijne redevoering met de volgende woorden:

"Het Koningrijk is in vrede met de naburige Staten; de onderscheidene gezindheden bestaan er zonder elkander leed te doen; overal vindt men de volstrekte onderwerping aan de wetten: waarom de zaken dan niet in dien gelukkigen toestand gelaten?

"Waarom? Zou het misschien zijn omdat een kwalijk onderrigt ambtenaar een ontrouw tafereel heeft opgehangen

Digitized by Google

van den staat onzer zaken, en van de gevoelens, welke vier millioenen Katholieken voor hunnen doorluchtigen Vorst bezielen.

"De Hemel beware ons, dat een doorluchtige Afstammeling van *Nassau*, van die apostelen en helden der burgerlijke en godsdienstige vrijheid, slechts één oogenblik, zou kunnen twijfelen aan de opregte liefde van geheel zijn volk! — Aller harten behooren Hem — geheel het vertrouwen is op Hem gesteld, en, zoo wij onze stem verheffen tegen de oogenblikkelijke onderdrukking, het is niet in den Vader des Vaderlands, dat wij den onderdrukker zoeken."

Enkele leden der Noordelijke provinciën beantwoordden deze sprekers en verdedigden de regten der regering. De uitdrukkingen van een der laatsten: "een geestelijkheid nog diep in duisternis verzonken — een dweepziek priesterdom", deden een geweldige beweging ontstaan, terwijl DE STASSART de rol op zich nam van scheidsman en voorstelde, dat niet meer over religiezaken zou gesproken worden. DOTRENGE en REYPHINS meenden echter daardoor niet tot zwijgen verpligt te zijn, en spraken beiden breedvoerig ter gunste van de genomen besluiten. Vooral de eerstgenoemde hield eene uitvoerige rede, die later is gedrukt. Wij deelen er enkele zinsneden van mede.

"Het gouvernement heeft drie of vier scholen der *ignorantijnen* doen sluiten. Het heeft welgedaan, indien het wist, dat de grondbeginsels, welke men in die scholen aan de jeugd inboezemde, strijdig waren met onze zeden en met onze staatsinrigtingen. Al ware er zelfs niets te berispen noch in het gedrag, noch in de openlijke of heimelijke leer van deze broeders, zou de regering nog het regt hebben gehad, ja, het zou haar pligt geweest zijn, hen te verwijderen, om die eenige en alles afdoende reden, dat die geestelijken afhangen van een fransch opperhoofd, in *Frankrijk* zijn verblijf houdende. Deze betrekking alleen is genoegzaam, om te zeggen, dat hunne instelling hier niet voegt

Digitized by Google

en nimmer voegen kan. Slechts de partij der vreemdelingen, indien er zulk eene in ons land bestaat, heeft zich over dien maatregel kunnen bedroeven.

"Men sluit de kleine seminariën! Almede eene instelling, welke gansch nieuw uit Frankrijk is overgeplaatst. Zij zijn blijkbaar in Frankrijk de trouwe hulp-gestichten van St.-Acheul en Mont-Rouche, en zoo zij dit nog niet bij ons waren, zouden zij het spoedig geworden zijn. Wij hebben die kleine seminariën niet gehad, noch onder het oostenrijksch, spaansch of duitsch, noch onder het fransch bestuur, zoolang wij er onder geweest zijn.....

"Onder het oostenrijksche gouvernement, waren de kinderen, die men tot den geestelijken stand wilde opleiden, niet omheind en van de overige afgescheiden. Zij ontvingen, gelijk alle andere en met alle andere, hunne eerste opvoeding in de gewone, hetzij koninklijke, hetzij gemeentelijke kollegiën, voor een ieder toegankelijk en geopend, en wat het onderwijs en de politie betreft, gesteld onder het toeverzigt van de plaatselijke regering en van de hoogere wereldlijke overheid. Die kollegiën moesten, zelfs wanneer zij door geestelijken gehouden werden, het inderdaad zeer onbekrompen en zeer goede reglement van studie volgen, dat MARIA THERESIA voor de koninklijke kollegiën had doen maken.....

"De Koning heeft een *Collegium Philosophicum* gesticht, waar de fraaije letteren, de logica, de zedekunde, de beginselen der stellige wetenschappen, der natuurkunde, der scheikunde, en daarenboven de kerkelijke geschiedenis en het kanonieke regt zullen onderwezen worden. "Maar de kerkelijke geschiedenis en het kanonieke regt behooren uitsluitend tot het bisschoppelijk gebied!" Ik dacht, dat de geschiedenis, hoe ook genaamd, voor een ieder daar was. Belangende het kanonieke regt, voor dezelve waren eertijds drie leerstoelen te Leuven. Niet de bisschop, maar het gouvernement of de stad Leuven voorzag in de leeraars."...

Digitized by Google

"Het *Collegium Philosophicum* zal juist hetzelfde zijn, als het algemeene seminarium van JOZEF II!" — Hoe! ziet men niet, dat men eene lastering herhaalt, om, zoo mogelijk, vergeten argwaan weder op te wekken? Godgeleerdheid werd er op het algemeen seminarium onderwezen; daarover zal op het *Collegium Philosophicum* geenszins gehandeld worden. "Maar men zal op de bisschoppelijke seminariën, waar de godgeleerdheid allezins zal onderwezen worden, niet kunnen komen, alvorens het *Collegium Philosophicum* doorgegaan te zijn!" Ik zou weder uit de geschiedenis kunnen bewijzen, dat die beschikking in geenen deele de palen der burgerlijke magt overschreidt....

"Het ultramontanisme, zegt men, de voormalige uitsporigheden van het geestelijk gezag, deszelfs aanmatigingen, deszelfs pogingen tot inbreuk op de regten van de burgerlijke magt zijn slechts *verjaarde* herinneringen. De Kerk, welke eertijds de onderdanen van hunnen eed aan hunne vorsten, de vorsten van hunnen eed aan hunne onderdanen heeft ontslagen, veroorlooft zich thans dergelijke dingen niet meer." Hoe! tien jaren naauwelijks is ons Koningrijk gevestigd, en gij noemt die bisschoppelijke mandamenten, die herderlijke brieven, die leerbepalingen *verjaard*, waarbij men zooveel mogelijk getracht heeft om zelfs te beletten, dat het zich vestigde, waarbij men, onder bedreiging van den banvloek, verboden heeft voor de grondwet te stemmen, waarvan de Koning het ontwerp aan de natie ter aanneming voorstelde? Zij zijn, volgens u, *verjaard* die langdurige vervolgingen, welke men bedreven heeft en heimelijk nog, zelfs op het doodbed, bedrijft tegen 's lands ambtenaren, die overtuigd worden van de schromelijke misdaad begaan te hebben van de wetten des Rijks trouw te hebben gezworen, zonder eenige achterhouding?....

"Men heeft niet te vreezen, zegt gij, voor de terugkeering der tijden van de GREGORIUSSEN VII, de INNOCENTIUSSEN III, de BONIFACIUSSEN VIII." Ziet dan of de ge-

Digitized by Google

schriften der DE MAISTRES, der LAMENNAIS, en zoo vele anderen, niet strekken, om het misbruik der geestelijke magt veel verder te drijven, dan die Opper-priesters zelf gedurfd hebben. Ziet, of de ST. BARTHOLOMEUS, waarover GREGORIUS XIII den Hemel in geheel het Katholiekendom door een algemeen jubilé liet danken, heden niet als eene heilzame strengheid wordt geloofd en geroemd. En zegt mij of het deze schrijvers zijn, die deze onmaatschappelijke leer verbreiden, of wel de schrijvers, welke ze bestrijden, die *Rome* op den index zet....

"Gij ontkent het bestaan der Jesuiten! Dat is zoo als het behoort. Men kan het loochenen; men voert een afgesproken taal. Zij zelven loochenen, sinds acht jaren, in Frankrijk hun eigen bestaan en laten het nog dagelijks doen. Nogtans zijn zij er maar al te zeker in volle vleesch en been.

"En zijn het *spooksels*, die vaders des geloofs, die, volgens de rapporten van onze politie-beambten, meer dan eens getracht hebben binnen dit land te dringen, om ons onder het bestuur der missiën te brengen?

"Maar vermits die vaders van ons weggezonden zijn, is het immers niet bij ons, zegt men, dat zij hunne oefeningen houden, dat zij hunne praktijken, hoe die dan ook zijn, in zwang brengen. Al ware zulks volkomen juist, zou het gouvernement nog niet te veel op zijne hoede kunnen zijn. *Tunc tua res agitur, paries cum proximus ardet.* Ja, de goochelspelen, waarover de ware Godsdienst en de wezenlijke vroomheid zich verontrust en zich elders bedroeven, hebben tot heden ons land niet onteerd, maar wien hebben wij het te danken, en wat zou er gebeuren als het gouvernement hun maar één dag ruim baan liet? En eindelijk, ook ten onzen opzigte, is het dan slechts eene begoocheling zonder waarheid, dat zeer gewis de zendelingen van het jesuitische kollegie van *St. Acheul* alle jaren onze jongelieden komen werven? De gedrukte lijst van naam-afroeping aller kwee-

Digitized by Google

kelingen van dit collegie over 1821, toont aan, dat er als toen 85 à 87 kweekelingen uit alle deelen van Nederland waren, onder het getal van 7 of 800, die zich op die kostschool bevonden. Dat boekje heeft tot zinspreuk: *Olim meminisse juvabit.* Hetwelk zeker zeggen wil: Wij zullen later toonen wat een Jesuit is.

"Ik zal deze lange redevoering met een korte bede aan den Koning besluiten: "Sire, bewaar ons voor de Jesuiten, maar verlos ons van de belasting op het Gemaal, waarin zij, in gegeven omstandigheden, een magtigen helper zouden weten te vinden."

Op het einde der beraadslagingen merkte de minister van justitie nog op, dat tegen het besluit van het hooger onderwijs en het lager onderwijs geene grieven van ongrondwettigheid in de Staten-generaal waren geopperd, niettegenstaande de verslagen omtrent het onderwijs jaarlijks aan de Staten-generaal waren medegedeeld; terwijl de directeur voor de Katholieke eeredienst de toezegging deed, dat zoo de klagten bleven aanhouden, niettegenstaande de opheldering der regering, de Koning alle ongerustheid zou doen ophouden.

Inmiddels ging de regering, onder goedkeuring van de liberale partij in België en de Protestanten in de Noordelijke provinciën, voort maatregelen te nemen tegen den invloed van vreemde Jezuïten, terwijl de aartsbisschop van Mechelen, zonder het placet van den Koning te vragen, een brief uit Rome betrekkelijk het *Collegium philosophicum* bekend maakte, waarna eene zeer scherpe afkeuring volgde van des bisschops gedrag, in een schrijven van den directeur-generaal GOUBAU, waarin tevens een regterlijk onderzoek werd voorgespiegeld naar het wederregtelijk openbaar maken van den confidentiëlen brief door den gouverneur van Antwerpen aan den bisschop geschreven. De aartsbisschop van Mechelen was reeds hoog bejaard en had een zeer zwakke gezondheid, waardoor hij geheel stond onder den invloed van mindere geestelijken, terwijl de andere bisdommen vacant waren, deels door het

Digitized by Google

nog onbezet zijn van den zetel te Gent, deels door overlijden: eene omstandigheid die even nadeelig was voor de Katholieke kerk als voor de regering, omdat een krachtig en invloedrijk hoofd ontbrak om vrede te bewaren.

De ontevredenheid, onder de clericalen opgewekt door de oprigting van het *Collegium philosophicum*, werd niet weinig bevorderd, doordat niet alleen de wereldsche wetenschappen aldaar zouden onderwezen worden, maar ook het kerkelijk regt, terwijl ook het onderwijs was opgedragen aan enkele personen, die aan de Katholieken geen groot vertrouwen inboezemden. De bisschop van Mechelen en de vicarissen der vacante bisschoppelijke zetels voegden bij hun verzet de weigering, kweekelingen van het *Collegium philosophicum* in de geestelijke seminaria aan te nemen,

Bij dit volgehouden verzet was de regering ernstig bedacht de afgebroken onderhandelingen met den Paus weder op te vatten, ofschoon WILLEM I, na de mislukte onderhandelingen met NASALLI, van gevoelen was, dat de Paus thans den eersten stap moest doen.

Het was onder deze omstandigheden, dat bij het sluiten van de zitting der Staten-generaal, in het vroege voorjaar van 1826, DE CELLES, op het punt van zijne echtgenoote, die zich tot herstel van gezondheid in Italië bevond, te bezoeken, op de audientie aan Z. M. zijn voorgenomen reis mededeelde, en vroeg, of het bij die gelegenheid niet goed ware zijne opwachting bij den Paus te maken en dien beter van alles in te lichten. De Koning gaf ten antwoord, dat het den Graaf natuurlijk vrij stond te Rome den Paus te bezoeken, doch dat Z. M. hem volstrekt niet magtigde om uit zijnen naam den Paus over de Nederlandsche aangelegenheden te onderhouden, daar de Koning een gevolmagtigd minister te Rome had. De graaf DE CELLES, na te Parijs den bisschop DE FRAISSINOUS, het toenmalig hoofd der Jezuïten in Frankrijk, bezocht te hebben, sprak vervol-

Digitized by Google

gens te Rome CAPELLARI, CAPPACCINI en andere hooge geestelijken, die weldra het gesprek op het *Collegium philosophicum* bragten. Zij drongen bij den Graaf aan, om over hetgeen hij hun mededeelde, ook een gesprek met den Paus te houden. Het gesprek volgde en bleef niet lang onbekend aan onzen gezant REINHOLD; het werd ook hier te lande weldra bevestigd door een schrijven van Paus LEO XII aan Koning WILLEM I, van 29 Mei 1826: dat men geneigd was op den grondslag van het concordaat van 1801 de onderhandelingen te hervatten. De Graaf DE CELLES werd daarop den 2en September 1826 benoemd tot ambassadeur extraordinaris bij den Paus, terwijl de gezant REINHOLD kort daarop zijn afscheids-audientie verzocht en in October naar Sienna en later naar Florence vertrok.

Weldra kwam men nu tot eene schikking. — GOUBAU, die door zijne brieven en circulaires zooveel aanstoot aan de clericalen had gegeven, zou aftreden en het concordaat van 1801 zou met enkele wijzigingen in het geheele Koningrijk worden ingevoerd. Het concordaat, in Junij 1827 te Rome opgesteld, in Julij door den Koning goedgekeurd, werd den 17en Augustus door den Paus bekrachtigd; slechts drie bepalingen waren aan het concordaat van 1801 toegevoegd.

In het algemeen had de regering van WILLEM I haar stelsel aangenomen gezien: de bisschoppen zouden niet benoemd worden, dan uit candidaten aan de regering welgevallig; de bisschoppen zouden den eed van getrouwheid aan den Koning doen, terwijl de overeenkomst, dat in elk bisschoppelijk seminarium ook de humaniora en wijsgeerige vakken zouden kunnen onderwezen worden, een overgang daarstelde, om het bezoeken van het *Collegium philosophicum* te Leuven, in overleg met de nieuwe bisschoppen, facultatief te maken. Door gebrek aan gemeen overleg werd echter de pauselijke breve ter bekendmaking van het concordaat afgekondigd zonder dat de regering er vooraf kennis van droeg, terwijl

Digitized by Google

tevens werd openbaar gemaakt een aanspraak van den Paus in het consistorie van kardinalen, waarin onder anderen voorkwam, dat de jongelingen, die tot het heilig ministerie geroepen werden, voortaan niet meer gehouden zouden zijn het *Collegium philosophicum* te bezoeken. — Dit laatste had echter de Nederlandsche regering niet zoo onvoorwaardelijk bedoeld, — maar wel om met de nieuwe bisschoppen de voorbereidende studiën voor het geestelijk ambt te regelen.

Bij den anticlericalen geest der Belgische liberalen en bij den afkeer der Protestanten in Noord-Nederland tegen elk verdrag met den Paus, moest reeds het sluiten van het concordaat een ongunstigen indruk bij hen maken, en het was zeer te vreezen, dat bij het bekend worden van de allocutie van den Paus zulks nog meer zou plaats hebben. Om dien nadeeligen indruk zoo mogelijk weg te nemen, lichtte de minister VAN GOBBELSCHROY den inhoud van het concordaat, bij een brief aan de gouverneurs toe en gaf tevens te kennen, dat de Paus niet zoo ongunstig dacht over het bezoeken van het *Collegium philosophicum*, daar hij het bezoeken daarvan facultatief stelde. De brief, weldra openbaar gemaakt, werd als een bewijs van misleiding en kwade trouw voorgesteld door de schrijvers der clericale bladen, die door hunne geestverwantschap met de ultra-Katholieke schrijvers meer pausgezind waren dan LEO XII zelf.

Het was omtrent dezen tijd, dat de invloed van het Katholiek Romantisme van CHATEAUBRIAND verdrongen werd door de meer ernstige en hartstogtelijke rigting van den abt DE LAMENNAIS, terwijl reeds de werken van VON HALLER en DE MAISTRE zeer grooten bijval hadden gevonden. De nieuwe rigting vorderde volledige vrijheid van de Roomsche kerk en beschouwde concordaten slechts als halve maatregelen. Hierdoor voldeed het concordaat noch aan de uiterste ultramontaansche rigting, noch aan de liberalen.

Digitized by Google

Deze spanning der gemoederen werd zeer vermeerderd door vernieuwde drukpersvervolgingen, die alle aan den minister van justitie VAN MAANEN werden toegeschreven. Het schijnt hier de beste plaats iets over het karakter van dezen staatsman mede te deelen, die in de volgende jaren het voorwerp is geweest van den meest hartstogtelijken politieken partijhaat.

VAN MAANEN was een streng, — maar ook een streng regtvaardig en eerlijk man. Hij beschouwde het ambt van minister als dat van een ambtenaar, belast om als regtsgeleerde de wetsvoordragten te verdedigen en om de wet te handhaven. In de verdediging van onderscheidene wetten heeft hij meermalen zijne uitstekende regtsgeleerde bekwaamheden doen kennen: bij de beraadslagingen over het wetboek van strafvordering heeft hij een sterken afkeer van die zoogenaamde slimmigheden, strikvragen en andere misbruiken van den ouden tijd geopenbaard, en niet minder een edele zucht om in de wet waarborgen te doen opnemen tegen onregtvaardige veroordeelingen. Zijne veelomvattende regtskennis en zijne strengheid tegenover hetgeen hij dwaling oordeelde, maakten VAN MAANEN hooghartig en onverdraagzaam jegens de jeugdige Belgische publicisten. Bij personen, die een vast, onbuigzaam karakter hebben, treft men aan voorliefde tot eigen meening en geen geopend gemoed, geschikt om de ontwikkeling van nieuwe toestanden met juistheid te beoordeelen. Vooral geldt dit voor eenen tijd, toen nog zeer weinig een algemeen geloof plaats vond aan een voortdurende organische ontwikkeling der zamenleving; in het begin van deze eeuw geloofde men aan oude stelsels en liberale theoriën, alsof zij de onveranderlijke uitdrukking der waarheid waren. VAN MAANEN was een vriend van regtsgelijkheid, een unitaris van 1795, en aan die overtuiging is hij nimmer ontrouw geweest, ofschoon men dit dikwijls oppervlakkig gemeend heeft. Zijn patriotisme had even als

Digitized by Google

bij velen, meer bestaan in afkeer van het foederalistisch aristocratisch regeringsstelsel in de oude Republiek, dan wel in het geloof aan de goede vruchten eener vrije overeenstemming in eenen democratischen regeringsvorm. Vele patriotten van 1795 waren niet zeer zachtzinnig in het handhaven van het gezag en van het regt, en konden daarom zich gemakkelijk in eenen monarchalen regeringsvorm voegen. In de commissiën voor de grondwet van 1814 en 1815 had VAN MAANEN zijne beginselen van staatkundige vrijheid en regtvaardigheid, gelijk hij die begreep, rondborstig verdedigd, en later week hij van die beginselen niet af. Volkomen overtuigd, dat zijne gevoelens met de grondwet overeenkwamen, kon hij zich moeijelijk voorstellen, dat anderen te goeder trouw een verschillend gevoelen aankleefden: hij ontkende, met de aanteekeningen van de commissiën voor de grondwetten van 1814 en 1815, die hij naauwkeurig gehouden had, in de hand, met vaste overtuiging, dat de ministeriële verantwoordelijkheid bij ons bestond; maar het lag niet in zijn karakter zich achter de ministeriële onverantwoordelijkheid te verschuilen. Met zijne staatsregtelijke opvatting van het ministeriëele ambt kwam het niet overeen de vraag te overwegen, of zijn ministerie voordeelig voor het Land was. Het was de Koning die regeerde. Naar zijne beginselen bestond er geene reden om vrijwillig af te treden bij een te ongunstig oordeel van de Staten-generaal over zijne voordragten en handelingen; integendeel meende hij te moeten blijven, zoolang de Koning hem niet ontsloeg. Als huisvader van een talrijk gezin, zonder eigen fortuin, oordeelde hij zelfs regt te hebben op zijne betrekking, zoolang hij het ambt met getrouwheid waarnam.

Als minister van justitie meende hij zonder vrees voor inpopulariteit de bestaande strafwet te moeten handhaven, en zoo de minister somtijds den verkeerden ambtsijver der officieren van justitie afkeurde, in het algemeen behoorde hij tot die regtsgeleerden van den ouden stempel, die het

Digitized by Google

zwakheid oordeelden stil te zitten, waar de eerbied voor het regeringsgezag uit het oog werd verloren. VAN MAANEN vond zich daarbij tot strengheid opgewekt door de ervaring, die hij verkregen meende te hebben, van de uitspattingen der revolutionaire bewegingen in zijne jeugd, en hoe in het tijdvak van 1816—1822 op strenge handhaving der strafwet allengs een tijdvak van orde en tevredenheid was gevolgd. Maar hij vergat dat de tijdgeest na die jaren zeer was veranderd.

Om te begrijpen hoe deze verandering van denkwijze geschied is, moet een blik geslagen worden op den publieken geest omstreeks het jaar 1826 in Europa, en bepaaldelijk in ons Vaderland.

In constitutionele Staten wordt de openbare meening, waar hij nog niet, ten gevolge van goed onderwijs door de onpartijdige oordeelvellingen van waarheidlievende personen gevormd wordt, bij verzwakking van de kracht der monarchale beginselen, geleid òf door het priesterlijk òf door het anti-priesterlijk gezag der partijhoofden, die hunne organen hebben in de drukpers, terwijl hier de kerk en daartegenover het tooneel de gemoederen in beweging brengt en den invloed der drukpers ondersteunt. Vooral bij een volksaard als dien der Belgen, spoedig tot luidruchtige toejuiching of tot afkeuring bewogen, moest de strijd tusschen de clericale en liberale rigting aanleiding geven tot een levendige en luidruchtige deelneming. Nadat de Belgische oppositie van 1816—1820, deels door regterlijke vervolging, deels door het overlijden van enkele publicisten, een einde genomen had, kwam door de staatkundige gebeurtenissen in Europa een nieuwe liberale staatkundige rigting op.

De revolutionaire woelingen in Duitschland, de liberale oppositie in Frankrijk, de gebeurtenissen in Spanje, de nieuwe republieken in Amerika en de vrijheidsoorlog in Griekenland, in de Belgische liberale journalen dag aan dag besproken, maakten inzonderheid op jeugdige gemoe-

Digitized by Google

deren een zeer diepen indruk. Reeds in 1824 hadden drie jongelieden te Luik, JOSEPH LEBEAU, PAUL DEVAUX en CHARLES ROGIER, een populair weekblad opgerigt, *Mathieu Laensberg* getiteld, waarin eene bezadigde liberale rigting werd voorgestaan, tegenover de monarchale rigting van de regering van WILLEM I. Naar mate in Frankrijk de oppositie tegen het ministerie VILLÈLE veld won, werd ook de geest in België telkens woeliger, en toen omstreeks 1826 en 1827 vele jongelingen, liberaal gevormd op de Belgische universiteiten, bewonderaars van BENJAMIN CONSTANT, van den generaal FOY, van MAGNIN, als advocaten het maatschappelijk leven intraden, zonder praktijk te vinden, was het inderdaad niet te verwonderen, dat zij met jeugdig enthusiasme aan den strijd voor de liberale beginselen wilden deelnemen.

Bij de onschatbare voorregten, die eene vrije en onafhankelijke drukpers voor het staatsleven oplevert, is het niet te ontkennen, dat de politieke dagbladschrijverij als industrie eene gevaarlijke zijde heeft. Schrijvers, die het bedrijf der journalistiek in België van nabij hebben gadegeslagen, hebben daaromtrent belangrijke mededeelingen gedaan, die voor volgende tijden niet mogen verloren gaan. Onpartijdigheid geeft minder abonnés; — door artikelen, waardoor de hartstogten worden opgewekt en door den prikkelenden inhoud wordt het aantal lezers telkens vergroot; — agitatie vermeerdert het debiet der dagbladen. Dergelijke raadgevingen aan de dagblad-industrie bevorderden zeer zeker niet de kalmte.

Aanvankelijk liet de nieuwe liberale pers in België de regering met vrede, daar zij, in navolging der Fransche journalistiek, strijd voerde tegen de clericalen en daarbij de regering prees. Toen in 1826 de pas opgetreden minister van buitenlandsche zaken, VERSTOLK VAN SOELEN, in eene diplomatieke nota over de scheepvaart op den Rijn, tegenover eene uitdrukking van het Oostenrijksche gouvernement, — dat het Rijk der Nederlanden uitsluitend zijn bestaan te

Digitized by Google

danken had aan de diplomatie, — de stelling had uitgesproken: dat WILLEM I zijne souvereiniteit verschuldigd was: "après la Providence, au sang versé par ses ancêtres pour la patrie, à la gloire, qu'elle a acquise et au bien dont elle a joui sous leurs auspices, aux rapports intimes établis dans le cours des siècles entre eux et la nation, aux anciens droits de sa maison et à la confiance ainsi qu'au choix spontané d'un peuple libre," werden deze woorden in het hoofdorgaan der liberale partij in België, *le Courrier des Pays-Bas*, zoo zeer toegejuicht, dat een oud lid der Staten-generaal, lid der oppositie vóór 1822, er tegen opkwam. JOTTRAND, later veroordeeld, schreef nog in 1826 een lofrede op den Koning vóór zijne komst op den troon, met zeer bescheiden aanmerkingen op latere regeringshandelingen. De liberale partij was, uitgenomen enkele bijzondere grieven, regeringsgezind.

Schijnbaar nietige omstandigheden gaven, in verband met meer gewigtige onderwerpen, aanleiding tot beweging. De beweging, verkeerd bedwongen, wekte oppositie, en van hartstogt tot hartstogt voortgedreven, ontstond weldra eene vijandige factie, die de politieke opinie in de Zuidelijke provinciën geheel overheerschte. Zoo had, in het midden van Julij 1826, het gemeentebestuur van Brussel een wat te streng policie-reglement vastgesteld tegen het onstuimig partijtrekken bij het debut van artisten. Het policie-reglement werd door het Brusselsche publiek niet gehoorzaamd. De policie, ondersteund door de militaire magt, kwam in het schouwburgoproer tusschen beiden. AD. LEVAE was de jeugdige held tegen de policie geweest; voor eenige maanden veroordeeld, werd hij na het verlaten der gevangenis een der hartstogtelijke schrijvers in den *Courrier des Pays-Bas*, later in *le Belge*. In den loop van het jaar 1826 begon de journalistiek in de Zuidelijke provinciën telkens levendiger te worden.

Digitized by Google

In de Staten-generaal begonnen op het einde van dat jaar de teekenen van oppositie tegen de regering zich te vermeniigvuldigen. gedeeltelijk het gevolg dat de Noordelijken en Zuidelijken meer tot elkander genaderd waren, zoodat ook de Noordelijke leden hunne bezwaren deden gelden met die der Belgen. De discussiën over de begrooting voor 1827 waren zeer levendig. Onder dé bezwaren, die men in het midden bragt, behoorde de regeling van het hooger onderwijs; inzonderheid meende DONKER CURTIUS. dat de vakken te menigvuldig waren, terwijl de Belgische leden opkwamen tegen de kosten, het gebruik der Latijnsche taal bij de collegiën en de verpligting om Grieksch te leeren. De voornaamste bezwaren waren echter de kosten voor zeewerken, die men niet genoegzaam geregtvaardigd oordeelde, en de bestaande belastingen, waarbij op onderscheidene besluiten en ministeriële maatregelen werd gewezen, die men beweerde ongrondwettig te zijn. Inzonderheid kan de redevoering van SERRET beschouwd worden als eene uitdrukking van de toenmalige oppositie in het finantiële.

Hij was van oordeel, dat het gouvernement willekeurige en ongrondwettige belastingen uitschreef, onder den naam van kosten voor openbare werken; dat de regering de belasting op het gemaal ongrondwettig verhoogd had, hetgeen tot de zwaarste grieven aanleiding gaf; en dat de rijksbegrootingen te hoog opgevoerd en te duister ingerigt waren. Hij laakte zeer sterk de handelwijze der regering, die, omtrent sommige punten van uitgaven steeds weigerachtig bleef, der Kamer eenige voldoende inlichting te geven. Hij beweerde voorts, dat de drukpers in de Nederlanden aan de sterkste banden was geklemd, en dat er geen dagblad bestond, hetwelk zich de minste redenering tegen de handelingen der regering durfde te veroorloven. Aan deze lafhartigheid, aldus drukte hij zich uit, moest het dan ook toegeschreven worden, dat de regering de kiezers afhankelijk hield, en dat zij zelve, en zij alleen, de som vaststelde.

Digitized by Google

welke tot het kiezerschap regt gaf; dat de regering provinciale en plaatselijke reglementen opdrong, terwijl, volgens de grondwet, die reglementen door de wetgevende magt hadden moeten worden vastgesteld, enz. De spreker eindigde met te zeggen, dat hij genoegzame daadzaken had aangevoerd, ten bewijze dat de grondwet werd geschonden en dat men andere wettelijke bepalingen uit het oog verloor; ten einde deze grieven te doen ophouden, en de regering wederom binnen de palen der grondwet terug te brengen, kon de redenaar geen beter middel uitdenken, dan het verwerpen der begrooting en het doen van voorstellen aan Z. M.

Het ontbrak echter der regering ook niet aan lof. De STASSART zeide onder anderen: "Onze kunsten en wetenschappelijke inrigtingen, welke reeds de bewondering wekken van de talrijke vreemdelingen, die het zeer zeldzaam geworden schouwspel bij ons lokt, van een werkzaam, wijs, godvruchtig volk, vijand van alle bijgeloof en uitsporigheid, de vriend der ware vrijheid, van een volk, dat, wel is waar, somtijds onder het gewigt van al te zware en al te ongelijk verdeelde belastingen gebukt gaat, maar dat nimmer door iets kan worden terug gehouden van het regtmatig vertrouwen in den vorst, die zich naijveriger betoont in het vervullen der pligten, dan in het genieten der voorregten van den troon; in den vorst, die verklaart, *zijne kroon alleen aan de liefde en de vrijwillige keuze van een vrij volk verschuldigd te wezen*, — in den vorst, *die nooit de souvereiniteit der vereenigde provinciën zou aanvaard hebben, indien de oorsprong van dezelve zijne bron in een vreemd verbond gevonden had, en die eene vergrooting van grondgebied, hoe ook genaamd, van de hand zou hebben gewezen, indien hij dezelve had moeten koopen ten koste van een land, alwaar de asch zijner voorvaderen rust.* De edele hoogmoed der nationale onafhankelijkheid en der vaderlandsliefde, door deze grootmoedige woorden als geëlectriseerd; de eendragt tus-

Digitized by Google

schen twee volken, geschapen om elkander te verstaan en onder denzelfden vaderlijken schepter vereenigd, zich door merkbare vorderingen aan den dag leggende, zoodanig zijn de onwederlegbare voordeelen, welke onze maatschappelijke staat oplevert."

De begrooting voor 1827 werd verworpen met 77 tegen 24 stemmen.

Omtrent de verwerping van deze begrooting werd in de Fransche *Constitutionnel* van 23 Januarij 1827 eene mededeeling gedaan, die aantoont, hoe hoog WILLEM I toen nog bij de Fransche liberalen stond aangeschreven. De president van de Tweede Kamer, REYPHINS, die mede tegen de begrooting had gestemd, zou aan den Koning de hoofdredenen dier verwerping hebben medegedeeld, waarop de Koning, verre van zich verstoord te toonen, integendeel had doen blijken van zijne achting voor hen, die vrijmoedig hun gevoelen hadden geopenbaard, hetgeen de *Constitutionnel*, zeker met het oog op den gespannen toestand in Frankrijk, bij de mededeeling daarvan deed schrijven: "On y verra comment les rapports s'établissent entre un roi vraiment constitutionnel et ceux qui sont chargés de défendre les droits et les intérêts du peuple."

Na aanneming van een crediet-wet werden de begrootingswetten in Maart 1827 met groote meerderheid goedgekeurd.

De discussiën over de wet op de schutterij in dat jaar deden voor het eerst weder de scheiding tusschen de Noordelijken en Zuidelijken uitkomen. Den tegenstand, dien de conceptwet zeven jaren vroeger had ondervonden, ontmoette zij op nieuw, ofschoon in minder mate; onderscheidene Zuidelijke afgevaardigden wilden aan de Zuidelijke ingezetenen geene nieuwe lasten opleggen, al werden die reeds in het Noorden gedragen. Na eene uitvoerige beraadslaging werd de wet aangenomen met 57 tegen 39 stemmen, op eene na allen uit de Belgische provinciën.

Digitized by Google

Uit een staatsregtelijk oogpunt waren niet minder belangrijk de beraadslagingen over de wet op de regterlijke organisatie. Door de meer theoretische rigting, die de staatkundige meeningen, ten gevolge der Fransche liberale geschriften verkregen hadden, beschouwden enkele leden de voordragt van die wet uit zeer algemeene oogpunten. Bij de vergelijking met andere regtsplegingen, kwam de vraag over de wenschelijkheid der gezworenen ter sprake, ofschoon deze regtspleging toen nog in de Staten-generaal zeer weinig bijval vond. Om tot eene juiste voorstelling te komen van hetgeen de regterlijke magt behoorde te zijn, meenden de liberalen te moeten opklimmen tot de leer der drie staatsmagten van MONTESQUIEU, en toen nu de minister van justitie, VAN MAANEN, den 10en April in het breede betoogd had, dat onze grondwet die verdeeling van magten niet kende, werd de redevoering van den minister van justitie het onderwerp van velerlei beschouwing. Nog meer werd VAN MAANEN het mikpunt der Belgische oppositie, nadat het nieuwe ontwerp van strafwetboek in het midden van het jaar bekend was geworden.

Om een onpartijdig oordeel te doen vellen over dat ontwerp, moeten enkele bijzonderheden in het oog gehouden worden.

Onder de regering van WILLEM I waren de ontwerpen van wetgeving niet het werk van verantwoordelijke ministers, maar van commissiën, waarvan het personeel voortdurend afwisselde, zoodat het ontwerp van wet, wanneer het in de Staten-generaal kwam, eigentlijk niemand tot verantwoordelijken ontwerper had. Bij het ontwerp van burgerlijk wetboek had dit gemis zich wel eenigzins, maar toch minder doen gevoelen, omdat KEMPER, door den loop der omstandigheden de hoofdontwerper, bijna van het begin tot het einde het ontwerp had kunnen verdedigen. Bij het strafwetboek daarentegen was de gebrekkige wijze van wetten te ontwerpen en den Staten-generaal aan te bieden bovenal

Digitized by Google

aanwezig. Het oorspronkelijk ontwerp was afkomstig van de commissie in 1798 benoemd; het had tot hoofdredacteur gehad Prof. CRAS, maar was in de commissie van 1814 gerevideerd door KEMPER en PHILIPSE, naar het wetboek van Koning LODEWIJK, waarvan ELOUT de redacteur was geweest; vervolgens was het in 1818 in den Raad van State behandeld geworden; het was daarna eenige jaren blijven liggen, in eenen tijd, waarin het strafregt eene groote ontwikkeling had gekregen; bij den aandrang om de Fransche wetgeving hoofdzakelijk te behouden, was het ontwerp nog eens herzien om het meer met den Code Pénal in overeenstemming te doen zijn, en kwam nu in het licht, na onderscheidene gedaantewisselingen ondergaan te hebben.

Zulk een ontwerp, dat ettelijke jaren ten achter was, kon onmogelijk voldoen, al hadden dan ook zeer kundige regtsgeleerden in onderscheidene tijden daaraan gearbeid.

De ongunstige indruk van de strengere bepalingen van het strafwetboek omtrent het misbruik der vrijheid van spreken en schrijven werd zeer vermeerderd door de drukpersvervolgingen in 1827. Een der eerste was gerigt tegen den pastoor BUELENS, die, beangst over de besluiten omtrent het *Collegium philosophicum* en de opheffing der kleine seminaria, op een gastmaal ter eere van zijnen geleerden vriend RAM, bij gelegenheid van de viering der eerste mis, een latijnsche ode vervaardigd had, waarin uitdrukkingen voorkwamen, als *impia Calvini soboles*, — als *Lutheri fex*, en ook de volgende regel:

"*Haereticum nescit Belga subire Iugum.*"

Voorzeker was het niet zeer verdraagzaam gedacht, van het *goddelooze geslacht van Calvijn* en van het *schuim van Luther* te spreken; maar bij de zeer vele soortgelijke tegenovergestelde uitdrukkingen der Protestantsche geschriften, mogt men daarin toch geene opruijing zien, en in den dichtregel:

Digitized by Google

lag toch niet eene opwekking van oproer tegen een Protestantschen Vorst. De eerwaarde BUELENS werd gevangen genomen; de raadkamer verklaarde, dat er geene genoegzame gronden ter vervolging aanwezig waren; maar het openbaar ministerie kwam in verzet, en de latijnsche dichter werd door het Hof van Assises den 6en September 1827 veroordeeld tot een jaar gevangenis, op grond van de wetten van 1815. De latijnsche ode werd in het Vlaamsch vertaald: vertaler en drukker werden insgelijks tot een jaar gevangenisstraf veroordeeld. Een ander geestelijke werd veroordeeld mede tot een jaar gevangenisstraf, omdat hij *Het leven van Jezus*, door ANSLIJN, een kettersch boek genoemd en aanleiding gegeven had, dat het boek door de boeren verscheurd was. Deze vervolgingen tegen de Katholieke schrijvers maakten des te meer indruk, nu juist de artikelen omtrent de vrijheid van spreken en schrijven in het ontwerp van strafwetboek zeer door de journalen gehekeld waren. De *Courrier des Pays-Bas*, een blad van een zeer sterk liberale rigting, trok partij tegen de veroordeeling van pastoor BUELENS. Dit bewijs van echte liberaliteit werd door de Katholieke bladen op prijs gesteld, en terwijl men in Frankrijk reeds eene vereeniging had gevormd van Katholieken en liberalen tegen de finantiële en staatkundige maatregelen van VILLÈLE, begonnen ook in België de Katholieken en liberalen meer elkander te naderen.

Bij de discussiën, in December 1827, over de begrooting van het volgend jaar werd weder veel gesproken over de inrigting van het onderwijs, terwijl meerdere leden de stelling, in 1826 ter loops geüit, bespraken: *Point de redressement des griefs, point de subsides*", ofschoon nog slechts als zachte bedreiging. FABRY-LONGRÉE meende dat dit middel van redres van het Engelsche parlement her-

Digitized by Google

komstig was, dat men zulks enkel in buitengewone gevallen behoorde te baat te nemen, wanneer de vrijheden en het geluk des volks door een halstarrig ministerie werden op het spel gezet.

Terwijl sommige leden hunne grieven te kennen gaven tegen het *Collegium philosophicum*, deelden andere leden hunne bezwaren mede tegen het gesloten concordaat. Zoo drong DONKER CURTIUS er op aan, dat de regering toch maatregelen zou nemen om te verhoeden, dat het Hof te Rome te grooten invloed erlangde, omdat, welk vertrouwen hij te dezen aanzien ook stellen mogt in de bedoelingen der regering, 's Pausen verklaringen en uitleggingen hem toeschenen de strekking te hebben, om op de bepalingen onzer grondwet inbreuk te kunnen maken. Zijn vrees vond echter bij onderscheidene Belgische leden tegenspraak. GEELHAND DE LA FAILLE vroeg aan DONKER CURTIUS: of hij het oogenblik geschikt achtte, om, hetzij regtstreeks, hetzij zijdelings, de met den Heiligen Stoel gesloten overeenkomst aan te randen, en vooral, of het voegzaam was, twijfelingen omtrent de goede trouw der contracterende partijen op te werpen, terwijl in de aanspraak van den Troon plegtig verzekerd werd, dat van wederzijde het opregte verlangen was te kennen gegeven, om tot onderling genoegen de belangen te regelen betreffende de Roomsch Katholieke Eeredienst, en dat dit gewigtig doel gelukkiglijk was bereikt geworden door eene te Rome geteekende en bekrachtigde overeenkomst. Het geachte lid uit Antwerpen voegde er bij:

"Wij beginnen ons in meer dan één opzigt onderling over onze belangen te verstaan, en de laatste zaden van verdeeldheid grootmoediglijk uit den weg geruimd zijnde, zullen wij slechts één doel hebben; allen vol erkentelijkheid, zullen wij wedijveren om ons gelukkig vaderland te doen bloeijen, en, ik kom er voor uit, het is aan den Koning, dat wij deze weldaad verschuldigd zijn; het is zijn werk,

Digitized by Google

hetwelk hij onder gunstige voorteekenen heeft aangevangen, en, twijfelen wij er niet aan, hij zal het weten te voltooijen en te handhaven.

De GERLACHE beschouwde de zaken minder gunstig; hij zeide onder anderen: "Naar ik geloof, vreest men den geest van het proselytismus. Dit echter kon slechts voor drie eeuwen het geval zijn. Toen werden de volkeren, door de staatkunde zelve, tot verandering van godsdienst aangezet; toen kon men ophouden te gelooven, aan zulk of zulk punt, zonder alles te verwerpen. Het eigenlijke proselytismus onzer dagen is," vervolgde de spreker, "van een gansch verschillenden aard; het is dat van eenige stoutmoedige lieden, die, onder voorwendsel van geleerdheid en staatkundige deugden, partij trachten te trekken van de onwetendheid, de driften en de onervarenheid der menigte, om aldus hun gezag te vestigen, en het gebouw van hunnen roem en van hun fortuin op te trekken....

"En nu vraag ik, welke waarborg de eed levert, dien wij den Vorst, den Staat en God doen, indien men ons ongestraft mag voorhouden, dat God niet bestaat! Wij leven onder een Constitutioneel Bestuur, en wij genieten de grootste vrijheid der drukpers: althans hoort men zulks algemeen zeggen. Maar hoe komt het, dat, wanneer men leerstellingen beschimpt, die in alle beschaafde landen als heilig beschouwd worden, men aan zijne woorden en aan zijne aanslagen den vrijen teugel kan vieren, en dat, zoo men diezelfde leerstellingen verdedigt, ééne onvoorzigtige of dubbelzinnige uitdrukking ze kan doen behandelen als oproerigen, uit kracht der gelegenheidswet van 1815. Hoe zijn deze vervolgingen althans nu niet gestaakt geworden, bij de verschijning van het Concordaat, dat eene ware wet van bevrediging mag genoemd worden....

"Heeft men de gevolgen berekend, welke uit de vereenigde magt van het volks-onderwijs en van de losbandigheid der dagbladen kunnen ontstaan? Ik heb ergens gele-

Digitized by Google

zen, dat men een nieuwe soort van schietgeweer had uitgevonden, waarmede men eene buitengemeen groote hoeveelheid schoten in een minuut kon doen. Niets kan daartegen weêrstaan. Nu, zoodanig is de drukpers, en althans de periodieke pers, wanneer haar door de overheid, de wetten of instellingen geen breidel noch tegenwigt wordt opgelegd. Er is geen zedelijk, staatkundig of godsdienstig bolwerk berekend, om hare herhaalde en in het oneindige vermenigvuldigde pogingen te verduren.

"Maar, zal men uitroepen, gij wilt dan de drukpers aan banden leggen! Wezenlijk dit denkbeeld is nooit bij mij opgekomen. In een land waar verscheidenheid van godsdienst, en bij wijle, verscheidenheid van belangen en gevoelen bestaat, is de drukpers het palladium aller vrijheden. Doch ik voer daadzaken aan. Ik beklaag het bestaan der losbandigheid, ja volstrekte losbandigheid aan de eene zijde en slavernij aan de andere."

De regering werd tegen de aanvallen van te groote inschikkelijkheid en te weinig bevordering van de belangen der Katholieken verdedigd door LE HON en DOTRENGE. De laatste zeide, in antwoord op hetgeen DONKER CURTIUS tegen het concordaat had aangevoerd en ter geruststelling der liberalen, het volgende:

"Het onlangs te Rome gesloten Concordaat heeft bij een onzer medeleden een groote mate van vrees verwekt. Hij gaf namelijk zijne beduchtheid te kennen, dat zulks aanleiding kon geven tot de verspreiding van beginselen van onverdraagzaamheid, dat daardoor het artikel der Grondwet, waarbij den Koning de last wordt opgedragen, om te zorgen: "dat alle godsdienstige gezindheden zich houden binnen de palen van gehoorzaamheid aan de wetten van den Staat," in gevaar zou worden gebragt; het Koninklijk praerogatief nopens het Openbaar Onderwijs zou lijden, en eindelijk dat daardoor zou worden gevestigd een Staat in den boezem van den Staat.

Digitized by Google

proces aanhangig was, zond de vervolgde het door hem vervaardigde geschrift aan de Tweede Kamer, met verzoek dat de uitzonderingswet van 1815 mogt worden afgeschaft. DE BROUCKÈRE sprak ten voordeele van den jeugdigen schrijver, terwijl hij zijn voornemen te kennen gaf, een voorstel te doen ter intrekking van de wetten van 1815, in den aanvang der volgende zitting, wanneer de regering hem daarin niet voorkwam.

De gevoelens van DE BROUCKÈRE jegens DUCPÉTIAUX vonden sterke tegenspraak bij de Noord-Nederlandsche leden, inzonderheid bij DAAM FOCKEMA, die de Belgen te gemoet voerde:

"Wij leven hier in zoodanige tijden, waarvan een Romeinsch historieschrijver zegt: *Rara temporum felicitas, ubi sentire quae velis, et quae sentias dicere licet.* Somwijlen weet men dat geluk niet op de regte waarde te schatten, en overschrijdt de grenzen van ware vrijheid, door bescheidenheid en zedige ingetogenheid ter zijde te stellen, en met lage spotternij te bejegenen zaken, welke daaraan nooit ten doel moesten staan. Ik zie hier op het Wetboek van Strafregt, door het Gouvernement aan de Staten-Generaal ter overweging aangeboden.

"Gaarne zal de Wetgever de lettervruchten van geleerdheid, verstand en ondervinding raadplegen over een zoo belangrijk onderwerp, om met kalme bedaardheid de slotsom der overwegingen op te maken uit het voor en tegen beredeneerde, waartoe ons belangrijke geschriften zijn aangeboden; maar oppervlakkigheid, vermetelheid en hoog gevoelige dweeperij van een overdreven verlichting moeten zich niet als de tolken van den publieken geest opwerpen.

"Neen, alzoo laat de bedaarde Nederlander zich niet wegslepen. Hij wordt niet vervoerd door magtspreuken der buitensporige philantropie, welke het door Z. M. den Koning aangeboden Ontwerp-Wetboek van Strafregt zijdelings aanvallen, als een voortbrengsel, overeenkomende met de

Digitized by Google

barbaarschheid en den achterlijken stand van verlichting van voor één, ja drie eeuwen; als een monster, waardig eene regering, welke despotisme en inquisitie begunstigt."

Zulk een hooghartige taal voedde slechts de Belgische liberalen in hunne oppositie. DE STASSART, die bij den wind, die uit Frankrijk woei, begon om te draaijen, klaagde, dat aan de eene zijde 's Lands penningen gebezigd werden om de losbandigheid der drukpers aan te moedigen en te ondersteunen, terwijl aan den anderen kant eene wetgeving in het leven werd gehouden, waarvan een willekeurig gebruik werd gemaakt. Het was van belang, een einde te maken aan die schandelijke regtsgedingen, welke de bewindslieden in minachting bragten. Hij zou niet aarzelen een voorstel tot afschaffing van de wetten van 1815 en 1818 te doen, wanneer hij zich niet overtuigd hield, dat de regering bij den aanvang der volgende zitting zulks doen zou.

De Heer GEELHAND DE LA FAILLE trachtte een woord van verzoening ingang te doen vinden en betreurde het, dat de Heer DUCPÉTIAUX zulk een vreemden vorm had gekozen om zijne denkbeelden mede te deelen, daar de Heer ASSER waarschijnlijk niet tegen het geschrift zou zijn opgekomen, wanneer op den titel zijn naam niet genoemd was.

Het gevolg der gevoerde discussiën was, dat het verzoek van DUCPÉTIAUX ter griffie werd nedergelegd; zestien leden stemden om over te gaan tot de orde van den dag.

Bij de beraadslagingen over de conceptwet op de entrepôts zeide DE GERLACHE, in betrekking tot de algemeene politiek, nog het volgende:

"Onze zitting spoedt ten einde, Edel Mog. Heeren. Die, welke volgen zal, zal gekenmerkt worden door werkzaamheden van het hoogste aanbelang. Ons finantiëel stelsel zal, men mag het verwachten, tegen het tijdstip van het tienjarig tijdvak, vele verbeteringen ondergaan. Onderscheiden belastingen, die te zwaar op de natie drukken, zullen moeten worden veranderd of gematigd, of, ten minste

Digitized by Google

gewijzigd, en verbeterd wat de wijze van heffing betreft. De geschiedenis leert ons, dat de vertegenwoordigende vergaderingen, onder den naam van Staten-Generaal en Parlementen, zijn uitgedacht geworden om veel gelds te verschaffen aan de bewindslieden, zonder de volken te veel reden tot klagen te geven. Doch naar mate men dezen grooten onderstand in geld heeft gevraagd, hebben zij als eene vergoeding daarvoor ook meerdere vrijheid gevorderd; en, zoo dit waar is, dan moet men bekennen, dat wij al op zeer veel vrijheid kunnen aanspraak maken.

"Van vrijheid sprekende, vermeen ik u te moeten herinneren, dat twee onzer laatste zittingen bijna uitsluitend zijn toegewijd geweest aan redetwisten, over het teedere punt, bij gelegenheid eener petitie, welke gij met eene levendige belangstelling hebt ontvangen. Men heeft erkend, dat wij slechts onvolmaakt het genot hadden van de vrijheid der drukpers, naardien wij ze alleen hadden *naar het goeddunken* der Overheid. Men schijnt eindelijk overtuigd te zijn, dat, wil men de ware vrijheid deelachtig worden, men die onder allerlei vormen moet vorderen, niet alleen voor zich en de zijnen, maar voor elkeen."

Na de sluiting der zitting, den 1en April 1828, benoemde de regering eene commissie, om de klagten ten opzigte van het hooger onderwijs te onderzoeken. Reeds dadelijk bij de invoering van de onderscheidene besluiten op het hooger onderwijs, hadden zich vele clericalen daartegen verzet, gelijk wij vroeger mededeelden. In het verslag nopens den staat van het onderwijs over het jaar 1819, had de regering zich tegen die aanmerkingen verdedigd; maar het verzet tegen die verordeningen werd in de volgende jaren wel verdoofd, doch herleefde met kracht, toen de besluiten omtrent het *Collegium philosophicum* en de kleine seminaria de aandacht weder op de regeling van dat onderwijs vestigden, en toen liberalen en Katholieken zich begonnen te

Digitized by Google

vereenigen. De regering erkende in haar verslag over den staat van het onderwijs in 1827, dat het noodig was de verordeningen aan een nader onderzoek te onderwerpen, ten einde ze naar bevind van zaken te wijzigen. Bij besluit van 13 April 1828 werd eene commissie benoemd, met den oud-minister ROËLL tot president, bepaaldelijk om over een reeks van door de regering gestelde vraagpunten advies te geven. Het rapport dezer commissie werd uitgebragt den 30en Mei 1829.

Zoo de regering hierin een weg van verzoening trachtte te bewandelen, de telkens hevigcr wordende toon der dagbladen scheen nieuwe maatregelen te wettigen. Tegenover den hoon en de beschimpingen der oppositie waren weinigen geneigd uit eigen beweging en belangeloos de verdediging van de regering op zich te nemen. De ministers namen toen hunne toevlugt tot bezoldigde schrijvers, gedeeltelijk tot Fransche uitgewekenen. In 1828, vóór de oprigting van *le National* en *le Journal de Gand*, vond men de verdediging der regering inzonderheid in de *Gazette de Bruxelles* en *la Sentinelle*. De aanhangers der liberale partij, die de heftige oordeelvellingen over regeringsambtenaren en ministeriëlen prijzen als vrijmoedige beoordeeling, zijn meestal zeer ligt geraakt, wanneer zij op hunne beurt worden aangevallen. Dit heeft dubbel plaats, wanneer het geschiedt door vreemdelingen en lieden van slechte reputatie, bezoldigd door het gouvernement. Door vinnige polemiek wordt de hartstogt feller en feller aangeblazen. Op het eerste proces tegen DUCPÉTIAUX, volgden de processen tegen den pastoor DE SMET, tegen den advocaat JOTTRAND en tegen CLAES, mederedacteur van den *Courrier des Pays-Bas*.

Ten aanzien van de drukpers kunnen slechts twee beginselen met vrucht gevolgd worden: men kan de periodieke drukpers door censuur of andere administrative praeventive bepalingen aan banden leggen, zoodat men kan voor-

Digitized by Google

komen dat gelezen worde wat men voor de veiligheid en de rust gevaarlijk acht, — het is het stelsel der despotische regeringen, — òf men moet in waarheid de drukpers in het staatkundige volkomen vrij laten en op den goeden volksgeest vertrouwen, dat deze zelf aan het verkeerde geschrijf geen oor zal leenen. Drukpersvervolgingen hebben altijd veelvuldige nadeelen: zij openbaren een wantrouwen in de publieke opinie: — zij doen het vermoeden ontstaan, dat men door het misbruik te straffen, het gebruik wil beperken; — zij geven aan de uitdrukkingen, die men vervolgt, een gewigt, dat zij anders niet zouden gehad hebben; — zij maken slagtoffers, die als helden worden toegejuicht. Onder het hartstogtelijk geschrijf werd het gevoel van nationale eer bij den Belgischen burgerstand geprikkeld. Oude grieven werden weder levend. De klagten over "la domination hollandaise" werden telkens menigvuldiger. Men klaagde over ongelijke verdeeling van posten tusschen de Noordelijken en Zuidelijken, waarbij men echter vergat, dat in den aanvang vele Belgen niet wenschten geplaatst te worden, en dat er weinig Belgische hoofd-officieren waren, doordat in 1815 vele Belgen in Fransche dienst waren gebleven.

De publieke geest sprak zich ook ten nadeele der regering uit in de zittingen der provinciale Staten, deels in de keuze van opposanten tot leden van de Staten-generaal, deels in andere aangelegenheden. In de Staten van Zuid-Brabant en Henegouwen werd een voorstel gedaan om aan den Koning bij adres de afschaffing van de belasting op het gemaal te vragen. De gouverneurs verhinderden echter de vaststelling. In Limburg werd het adres aangenomen, even als in Luik, waar men tevens de instelling van de jury vroeg. De regering nam zulks zoo kwalijk, dat beide de gouverneurs ontslagen en door anderen vervangen werden.

Mogt de regering al bij Paus LEO XII een streven vinden om, in overleg met haar, zoo mogelijk, het geschokte

Digitized by Google

vertrouwen der Katholieken te herstellen, en al kwam ook kardinaal CAPPACCINI met het doel en den wil om vrede te stichten, bij de tegenstrijdige rigtingen vond hij bij geene der partijen volkomen vertrouwen. De Paus toonde zijnen geest tot toenadering door de opname van eenige kweekelingen van het *Collegium philosophicum* in de seminaria te Rome en door de benoeming van den door den Koning voorgedragen pastoor OUDENARD tot bisschop van Namen. Deze vredelievende tusschenkomst van den pauselijken Stoel vermogt echter de gemoederen niet te bedaren, daar de hartstogten telkens heviger werden opgewekt. De Katholieke bladen wezen op 'O-CONNELL en de Ieren en de liberale publicisten schenen al meer en meer revolutionaire bedoelingen te koesteren.

In het midden van Junij was de *Courrier des Pays-Bas* in grooter formaat uitgegeven door eene vereeniging van publicisten. LOUIS DE POTTER, die weldra zulk een belangrijke rol zou spelen, trad niet op als vaste medearbeider, maar had deel in de associatie en beloofde zijne medewerking, en de associatie had in zulk een patroon een zeer groot voordeel. DE POTTER was iemand van een onafhankelijk vermogen, die smaak had voor letteren en schoone kunsten; gedurende zijne jeugd had hij jaren lang in Italië doorgebragt, en ofschoon in 1828 eerst 42 jaren, werd hij door de jeugdige Belgische publicisten als hunnen nestor aangezien. Zonder de naauwgezetheid van een critisch onderzoekend geleerde te bezitten, had hij een groote gave van voorstelling en een zeer levendigen stijl; hij had uitgegeven een werk over de conciliën, in 1816, vermeerderd in 1821. Zijne anti-clericale denkwijze kwam nog meer uit in zijn *Leven van Scipio de Ricci*, in 1825. Bevriend met den minister VAN GOBBELSCHROY, had hij zich doen kennen als een groot voorstander van het *Collegium philosophicum* en de opheffing der kleine seminaria, en was als zoodanig bij de regering wel gezien, zoodat op zijne aanbeveling en op

Digitized by Google

voordragt van den minister van binnenlandsche zaken, de pas gepromoveerde TIELEMANS in het voorjaar van 1827 een ondersteuning ontving om de staatsregtelijke betrekkingen ten opzigte der Roomsche kerk in Duitschland te bestuderen, gelijk hij na die reize tot referendaris bij het ministerie van buitenlandsche zaken werd aangesteld. Uit deze aanbeveling ontstond eene briefwisseling tusschen DE POTTER en TIELEMANS, die later in het bekende proces is uitgegeven, en de gewigtigste bron is om de inwendige geschiedenis der factie te leeren kennen, die de gemoederen in beweging heeft gebragt. In het begin van 1828 hield DE POTTER zich bezig met de uitgave en omwerking van een handschrift van den bekenden democraat BUONAROTTI, over de conspiratie van BABEUF; terwijl rondom hem zich een kring van Fransche en Belgische letterkundigen had gevormd, waarin de staatkunde ook meermalen werd besproken.

Bij zijne hartstogtelijke gehechtheid aan de anti-clericale gevoelens moest de bekendwording van het concordaat DE POTTER hevig aandoen. Hij schreef dan ook in de liberale bladen tegen deze toenadering tot Rome; maar toen de scherpe beoordeelingen van het ontwerp van strafwetboek aanleiding gaven tot de drukpersvervolgingen tegen zijne vrienden DUCPÉTIAUX en JOTTRAND, werd hij geheel opposant.

DE POTTER had bij vurige liefde tot volksverlichting en belanglooze werkzaamheid een hartstogtelijke dweepzucht voor zijne overtuigingen en plannen, waardoor hij, om zijn doel te bereiken, alle middelen voor geoorloofd hield, en zich zelfs liet gebruiken door baatzuchtige fortuinzoekers, waarmede hij dan ook later alle vriendschap verbrak.

In den *Courrier des Pays-Bas* van 8 en 9 November verschenen twee artikelen, waarvan wij enkele zinsneden moeten overnemen, wegens de gewigtige gevolgen die zij gehad hebben. Na opgemerkt te hebben, dat men na den val van het ministerie VILLÈLE voor de Jezuïten niet meer te vreezen had, beschuldigde de schrijver de regering, dat zij,

Digitized by Google

onder den schijn van bestrijding der Jezuïten, de vrijheid onderdrukte, en schreef hij:

"Pour nous défendre contre les jésuites on nous a, comme le cheval de la fable, sellés, bridés et montés; et maintenant que nous n'avons plus rien à en craindre, nous restons la sangle sous le ventre, le licou sous le menton et nos seigneurs sur le dos.

"Il aurait presque mieux valu que les bons pères continuassent à gouverner Paris, nous aurions su du moins pourquoi on nous étrillait, fouettait, aiguillonnait.

"Et puis, c'était si commode de pouvoir répondre aux Français, qui, après quinze jours de séjour à Bruxelles, nous disaient: Quoi! pas de jury? — Non; mais aussi pas de jésuites. — Quoi! pas de liberté de la presse? — Non; mais aussi pas de jésuites. — Quoi! pas de responsabilité ministérielle? Pas d'indépendance de pouvoir judiciaire, un système d'impositions accablant et antipopulaire, et une administration boiteuse? — Il est vrai; mais point de jésuites.

"Il me vient une idée: opposons des mots à des mots. Jusqu'ici, on a traqué les jésuites; *bafouons, honnissons, poursuivons les ministériels;* que quiconque n'aura pas clairement démontré par ses actes qu'il n'est dévoué à aucun ministre, soit mis au ban de la nation, et que l'anathème de l'impopularité pèse sur lui avec toutes les suites."

De drukker van den *Courrier des Pays-Bas* werd ter zake van deze artikelen gedagvaard. Twee dagen later las men in het dagblad een brief van DE POTTER, dat hij de schrijver was; hij werd den volgenden dag gevangen genomen.

Omtrent dezen tijd werd, naar men verhaalt, een ministerraad gehouden, waarin VERSTOLK de strengheid afkeurde, waarmede men te werk ging; waarin VAN MAANEN integendeel oordeelde, dat men de uitspattingen der drukpers streng moest beteugelen zonder aanzien van personen, terwijl VAN GOBBELSCHROY de meening uitte, dat het beter zou zijn geweest geene zoo strenge middelen te gebrui-

Digitized by Google

"De blijken van vrees, door ons achtenswaardig medelid gegeven, zijn van grond ontbloot; ook schijnt dié minder te zijn ingeboezemd door de drie artikelen, uit welke de geheele overeenkomst, door onze Regering met den Heiligen Stoel gesloten, bestaat, dan wel door de bekrachtigingsbulle, welke daarvan de gronden opgeeft. Ik neem de vrijheid, hem te doen opmerken, dat de voorbehoudingen, onder welke deze Bulle, overeenkomstig de gewoonte, te allen tijde door ons gevolgd, is afgekondigd, genoegzamen waarborg oplevert, dat daardoor de bepalingen onzer Grondwet, noch de minste wetten in het burgerlijke of staatkundige immer zullen kunnen benadeeld worden."

Hierop beantwoordde de spreker ook diegenen zijner medeleden, welke, bij het sluiten der overeenkomst met den Heiligen Stoel, reden meenden te vinden, om hunne goedkeurende stem aan de begrootingswetten te hechten, ofschoon daarop eenige uitgaven mogten voorkomen, waarmede zij zich, gelijk in vorige jaren, niet in allen deele konden vereenigen.

"De meeste der grieven," zeide hij, "waarover ik mij beklaag, bestaan werkelijk; verscheiden bepalingen der Grondwet, verscheiden onzer wettelijke verordeningen zijn door eenvoudige bureau-besluiten geschonden. Er zijn nog andere bezwaren aanwezig, doch.... ons is een Concordaat geschonken. Ik kan dus over alles heenstappen, en mag uitroepen: Leve de Koning! hetzij hoe het wil (*quand même*)."

Geen wonder, dat deze uitdrukking groote beweging veroorzaakte onder de leden en het publiek op de tribunes.

Terwijl bij de begrootings-discussiën door de meesten veel werd gesproken over de kerkelijke aangelegenheden, sprak DE BROUCKÈRE zeer breedvoerig over de vele drukpers-delicten en formuleerde zijne grieven tegen de regering op deze wijze:

"Het Besluit van April 1815 is, als het ware, op nieuw opgedolven; de regterlijke vervolgingen, de gevangenemin-

Digitized by Google

gen vermenigvuldigen zich. Verscheiden steden hebben het tooneel opgeleverd van criminele regtsgedingen, tegen de schrijvers, uitgevers en drukkers van periodieke werken.

"En, om den maatregel te voltooijen, neemt men, op het eigen oogenblik, dat de Kamer van beschuldiging verklaart, dat er geene redenen bestaan, om den schrijver van een geschrift te vervolgen, diegenen in hechtenis, welke daarvan slechts een herdruk leveren.

"Terwijl te *'s Gravenhage* de drukker, zonder tegenstand van het openbare ministerie, wordt vrijgesproken, handhaaft het hoog-geregtshof te *Brussel* de beschuldiging tegen een drukkersgezel als medepligtige aan den herdruk, en verwijst hem naar de Assises. Een aantal vonnissen zijn Ons bekend; slagtoffers zuchten in de kerkers. Ja, Mijne Heeren, ik aarzel niet te zeggen, slagtoffers, want de Wetten en het Besluit van 1815 en 1818 hebben geene verdere uitlegging noodig, om deze benaming te regtvaardigen."

Zoo de regering aan vele aanvallen bloot stond, lof werd ook aan WILLEM I toegezwaaid; zoo prees DE STASSART het aangaan van het concordaat in de volgende bewoordingen:

"De eerste post van uitgaven voor het Departement van Buitenlandsche zaken levert ons stof tot erkentelijkheid op, daar dezelve onze aandacht vestigt op de grootmoedige daad, waardoor een Monarch, de vader van alle zijne onderdanen, zonder onderscheid, welke ook hunne godsdienstige beginselen mogen zijn, aller gewetens-zorgen heeft voldaan en openlijk zijnen eerbied voor het behoud der onschatbare waarborgen, bij de grondwet geheiligd, heeft aan den dag gelegd.... stellen wij het geluk, dat ons schoone vaderland geniet, op waarde; wenschen wij ons heil en laten wij er trotsch op wezen, Nederlanders te zijn.

"Deze naam van Nederlander is, gelijk gij weet, gemeen aan de bewoners van onze twee groote landsindeelingen: eene afscheiding, welke meer en meer verdwijnt, en die,

Digitized by Google

naar ik hoop, ten langen laatste geheel zal ophouden te bestaan."

Bijna gelijktijdig dat deze discussiën in Nederland de aandacht bepaalden, hadden zeer gewigtige gebeurtenissen de gemoederen in Frankrijk in beweging gebragt. Bij den dreigenden toestand der ontevreden partijen had KAREL X te St. Omer een groote militaire magt in een kamp vereenigd. De Prins VAN ORANJE had den Franschen Koning aldaar bezocht en van deze in vertrouwen vernomen, hoe een plan beraamd was om eene omwenteling in België te bewerken en het met Frankrijk te vereenigen. Kort daarna was de Fransche Kamer ontbonden. In de straten van Parijs waren den 19en November 1827 gevechten voorgevallen, weldra gevolgd door de aftreding van het ministerie VILLÈLE.

Het jaar 1828 ving aan met vele gewigtige gebeurtenissen, die invloed hadden op de publieke opinie. De vrijheidsoorlog der Grieken bleef de belangstelling wekken. De slag van Navarino had pas plaats gehad. De Russisch-Turksche oorlog brak uit, een oorlog, waarin onze Nederlandsche gezant te Constantinopel, VAN ZUYLEN VAN NYEVELT, later zulk een verzoenende taak vervulde. Don MIGUEL had Weenen verlaten, om nog eenmaal een omwenteling in Portugal te beproeven. In Ierland deed 'O-CONNELL telkens meer voor een staatkundigen godsdienst-opstand vreezen, en in Nederland zag men met gespannen verwachting uit naar de gevolgen van het optreden van het ministerie MARTIGNAC in Frankrijk. Zoo de clericale partij in België hierdoor werd beroofd van den steun van het Fransche ministerie, de Belgische liberalen sloten zich thans des te naauwer aan de Franschen aan.

Onder dezen indruk hadden de beraadslagingen plaats over eene petitie van den boekverkooper VAN LANGERHUYSEN. LE SAGE TEN BROEK, de redacteur van *de Godsdienstvriend*, was met dezen uitgever vervolgd, op grond van de wet van

Digitized by Google

1815, naar aanleiding van artikelen, die geacht werden tweedragt te zaaijen. Terwijl LE SAGE TEN BROEK gratie verzocht en geheele absolutie verkregen had, had de boekverkooper vóór zijne vrijspraak reeds een breed verzoekschrift ter intrekking van gemelde wet aan de Staten-generaal ingeleverd. Deze petitie gaf aanleiding tot eene langdurige discussie, of het request eenvoudig ter griffie nedergelegd dan wel gedrukt zou worden; met meerderheid werd tot het laatste besloten in het belang der drukpersvrijheid.

Den 2en Maart daaraanvolgende werd op nieuw de drukperswetgeving zeer besproken. De aanleiding was het volgende. Om op de bedenkingen tegen het nieuwe wetboek van strafregt te antwoorden was uitgegeven: *Vlugtige beschouwing van eenige voorname beginselen des strafregts*, door Mr. C. ASSER. De kundige referendaris, die een groot deel had gehad in de ontwerping van het wetboek, had daarin met groote bekwaamheid, van het standpunt der regering, de hoofdbeginselen van het ontwerp verdedigd en ter loops eenige aanmerkingen gemaakt op een geschrift, dat een student in de regten te Leuven, DUCPÉTIAUX, in het licht had gegeven: *De la peine de Mort.* Kort na de uitgave van de *Vlugtige beschouwingen* verscheen in het licht een boekje in een oranje-omslag, onder den titel: *Apologie de la peine de mort, par* C. ASSER, *chevalier de l'ordre du lion belgique, référendaire au ministère de la justice, avec quelques observations critiques.* Bruxelles, TARLIER. Het werkje bevatte enkele bladzijden uit de *Vlugtige beschouwingen*, met zeer scherpe en hekelende oordeelvellingen daarop. Het openbaar ministerie meende èn in deze wijze van uitgave èn in de bewoordingen der critische aanteekeningen de poging te zien, een ambtenaar belagchelijk te maken en verdeeldheid tusschen de ingezetenen te zaaijen. De drukker en uitgever gaf als zamensteller en schrijver der aanteekeningen op den student DUCPÉTIAUX, tegen wien nu de vervolging werd ingesteld. Terwijl het

Digitized by Google

ken, maar dat het gouvernement, nu het eens een stap gedaan had, de zwakheid niet moest hebben terug te keeren. WILLEM I zelf schijnt tot strenge beteugeling geneigd te zijn geweest, ook door de vrees, die hij en andere vorsten omtrent dezen tijd koesterden voor nieuwe revolutionaire democratische bewegingen.

Ook was het omtrent dezen tijd, dat de Koning door een Franschen diplomaat, aan wiens oordeel hij groote waarde hechtte, was aangezocht tot een naauwe aansluiting aan Frankrijk. VERSTOLK VAN SOELEN betoogde in eene memorie daartegen, dat Groot-Brittanië de eenige mogendheid was, waarop men steunen moest. Deze memorie in handen van den Prins van Oranje gesteld, gaf aanleiding tot een brief, die een belangrijk licht verspreidt over enkele latere handelingen van den Prins, en inzonderheid over zijn regeringsbeleid als Koning WILLEM II. De Prins hield het er voor, dat Rusland en Frankrijk onder de Bourbons de twee mogendheden waren, in wier bondgenootschap Nederland zijn steun moest zoeken. Hij keurde het volstrekt af, dat Nederland zich zou stellen "aan het hoofd der eeuw", hetgeen naar zijn inzien hetzelfde wezen zou als zich stellen "aan het hoofd der revolutie, die het monarchaal beginsel wilde uitroeijen." Ook daarom ried hij zijn vader groote voorzigtigheid aan ten aanzien van den pauselijken Stoel; het kwam hem voor, dat de liberalen de Protestantsche mogendheden wilden gebruiken om aan het Katholicisme den doodsteek toe te brengen, ten einde door regeringloosheid hunne bedoelingen te bereiken.

Onder deze indrukken van vrees voor revolutionaire begrippen, die door de vermelde artikelen van DE POTTER schenen bevestigd te worden, had de regering de zitting der Staten-generaal van 1828—1829 geopend. Het personeel van ministers en de leden der Tweede Kamer hadden in de laatste jaren gewigtige veranderingen ondergaan. De minister VAN GOBBELSCHROY, grootendeels de liberale

Digitized by Google

Belgische beginselen toegedaan, sprak dikwijls alsof hij eenigzins de ministeriële verantwoordelijkheid erkende, terwijl VAN MAANEN de rigting der monarchale regering volgens de grondwet verdedigde in harde vormen, die weinig ingang vonden. In het voorjaar van 1828 was de minister APPELIUS gestorven. Ook zij, die de voorstellen van wet door hem in de Staten-generaal verdedigd, bestreden hadden, prezen zijne groote begaafdheden, zijne onkreukbare eerlijkheid, zijne onvermoeide werkzaamheid, zijne eenvoudigheid en opregtheid van karakter. De staatsraad VAN ROIJEN, de vriend van VAN DER PALM en schoonvader van den hoogleeraar VAN ASSEN, bragt hem eene welsprekende hulde, toen zijn lijk ter aarde werd besteld, en zoo de oppositie hare honende taal tot over het graf deed klinken, door alle onpartijdigen werd zijn verlies als een ramp voor het Vaderland betreurd. De oud-minister ROËLL werd aangezocht zijn opvolger te worden, en toen deze bedankte, werd in de plaats van APPELIUS tot minister van finantiën benoemd de gouverneur van Holland, noorder-gedeelte, VAN TETS VAN GOUDRIAAN, die de staatsmanskunst om goed receptie te houden, om vlug en breedvoerig te spreken en in moeijelijke positiën expedienten te vinden, in groote mate bleek te bezitten, maar nimmer aan bedachtzame staatkundigen vertrouwen heeft ingeboezemd.

Vele leden der Tweede Kamer, die de eerste zitting in 1815 hadden bijgewoond, waren gestorven of door anderen vervangen. DOTRENGE was lid van den Raad van State geworden en had voor zijne betrekking als lid der Tweede Kamer bedankt. REYPHINS, ofschoon met DOTRENGE tot gewoon lid van den Raad van State benoemd, was lid der Tweede Kamer gebleven en bekleedde thans voor de tweede maal den presidents-zetel, zonder dat hij ophield met zelfstandige onpartijdigheid tegen te stemmen, waar hij zulks pligtmatig oordeelde. VAN CROMBRUGGHE was nog altijd het meest invloedrijke lid uit Oost-Vlaanderen. Als nieuw

Digitized by Google

lid voor de provincie Holland trad thans het eerst als 's Lands vertegenwoordiger op CASPER LODEWIJK LUZAC, die zijn edel en onafhankelijk karakter op zulk eene uitstekende wijze heeft doen kennen. Met hem was lid der Staten-generaal geworden de bekwame 's Gravenhaagsche advocaat SCHOONEVELD, die door zijn regtschapen, onbaatzuchtig karakter de achting van alle weldenkenden heeft ingeoogst, ofschoon hij, in 1828 gekozen in een buitentijds opengevallen plaats, reeds in het volgende jaar, bij zijn gebleken onafhankelijke stemming en als medevoorsteller van eene herziening van de wet op de regterlijke organisatie, werd vervangen door DE JONGE VAN CAMPENS NIEUWLAND, een man van gelijke regtskennis, hem overtreffende in welsprekendheid, maar meer gouvernements-gezind. Reeds vroeger, in 1824, hadden voor Holland zitting in de Tweede Kamer verkregen: GERARD GEORGE CLIFFORD, JACOB CAREL VAN DE KASTEELE, JAN CORVER HOOFT, JACOB HENDRIK VAN REENEN en FONTEIN VERSCHUIR, en in 1825 WILLEM BOUDEWIJN DONKER CURTIUS VAN TIENHOVEN, mannen van groote bekwaamheden in het finantiële, in het administrative en in het regtswezen en die als redenaars grooten invloed uitoefenden. Friesland werd onder anderen sedert 1822 waardig vertegenwoordigd door DAAM FOCKEMA, een man van een standvastig, onpartijdig Friesch karakter en groote kennis, maar aan wien de politieke strijd zoo tegenstond, dat hij in den zomer van 1830 zijn ontslag verzocht, — en door den Baron VAN SYTSAMA, die met even veel kracht het finantiëel beleid der regering als de oppositie der Belgen bestreed. Onder de afgevaardigden uit Groningen muntten uit als uitstekende regtsgeleerden: Mr. TAMMO SYPKENS, sedert 1821, en Mr. JOSEPH GOCKINGA, sedert 1823, even als onder die uit Gelderland Mr. HERMAN JACOB DIJCKMEESTER. Onder de Noord-Brabanters deed VAN SASSE VAN YSSELT zich kennen door zijne warme, soms hartstogtelijke adviezen. Wij hebben reeds ter loops vermeld, hoe

Digitized by Google

in 1821 de gewezen Fransche prefecten in de Hollandsche departementen, DE STASSART en DE CELLES, leden der Nederlandsche volksvertegenwoordiging waren geworden en welk een ongunstigen indruk zulks in de Noordelijke provinciën had teweeggebragt. Een uitstekend welsprekend redenaar had de provincie Namen in 1824 aan de Staten-generaal gegeven in den persoon van CHARLES LE HON. Aan zijne redenaarstalenten paarde hij voorzigtigheid. Veel onstuimiger en driftiger, maar niet minder welsprekend was CHARLES DE BROUCKÈRE, zoon van den gouverneur van Limburg, die door zijne buitengewone vlugheid, bedrijvigheid en eerzucht reeds als jong mensch veel van zich deed spreken en bijna onmiddelijk, toen hij den vereischten ouderdom had bereikt, door de Staten van Limburg in 1826 tot lid der Staten-generaal was benoemd. Koning LEOPOLD heeft eens CHARLES DE BROUCKÈRE geschetst in het volgend oordeel, "C'est un homme avec lequel et sans lequel on ne peut rien faire." Koning WILLEM I had reeds vroegtijdig de oppositie-bedoelingen van den jeugdigen DE BROUCKÈRE opgemerkt en op eene opmerking deswege aan diens vader den gouverneur van Limburg van deze het antwoord ontvangen: "Que voulez vous, Sire! Il est jeune: l'age le corrigera;" maar ook weldra werd de vader in het mouvement, door den zoon opgewekt, medegesleept, zoodat hij in 1828 als gouverneur werd ontslagen, nadat hij niet had kunnen voorkomen de indiening van de petitie door de Staten wegens de afschaffing van het gemaal en de weder inkiezing van SURLET DE CHOKIER, die thans met GERLACHE aan het hoofd stond der clericale partij in de Staten-generaal.

LUZAC was in October naar Brussel vertrokken, met het voornemen bezield, om al datgene te doen, wat zou kunnen strekken om aan de constitutionele denkbeelden op eene wettige wijze ontwikkeling te helpen geven. Naauwelijks echter had hij eenig deel aan de werkzaamheden genomen, of

Digitized by Google

"Zoodanige Wet is er niet; — zij kan er niet zijn, omdat het denkbeeld van eene Constitutionele Regering geen onbestemd maar een betrekkelijk denkbeeld is, geheel en uitsluitend verbonden aan de Grondwetten, Staatsinrigtingen of Chartres van ieder bijzonder volk; omdat deze, en deze alleen, den maatstaf opleveren, naar welken men kan en mag afmeten wat voor ieder volk Constitutioneel is, wat niet.....

"Aan de Maatschappij zijn wij, ministers, even gelijk de Leden der Vergadering van U Edel Mogenden, verantwoordelijk wegens alle de misdrijven, welke wij het ongeluk zouden mogen hebben, zoowel in als buiten de uitoefening onzer functiën te begaan; — het 177ste artikel der Grondwet onderwerpt ons in die gevallen aan de Regtsmagt van den Hoogen Raad.....

"Wij leven, Edel Mogende Heeren, in eenen tijd, welke in niet de allerminste vergelijking kan gebragt worden met vorige tijden; wij leven in eenen tijd, waarin de dagelijksche voortbrengselen der drukpers zoo ongelooflijk menigvuldig zijn, dat men zich daarvan bevorens geen denkbeeld zoude hebben kunnen maken; — wij leven in eenen tijd, waarin men goedgevonden heeft, ons schaamteloos te verkondigen, dat de dagbladschrijvers eene soort van Magistratuur uitoefenen, hoezeer ook deze aan hen door niemand is opgedragen; — wij leven in eenen tijd, waarin men wel beweert, dat de dagbladen de tolken zijn van het algemeen gevoelen, maar waarin zij eigenlijk dienen om een algemeen gevoelen naar hunnen smaak en inzigten, te vormen, hetwelk, om de eigene woorden van een der Leden uwer vergadering te gebruiken, exerce une force, à laquelle rien ne peut résister....

"Ja, de vrijheid der drukpers is een onschatbaar voorregt, en wij moeten zelfs hare feilen dulden, even gelijk een vriend die in zijnen vriend verdragen moet; maar wanneer men maanden lang, van dag tot dag, wat zeg ik, van uur tot uur, door haar aan duizenden op hetzelfde oogen-

Digitized by Google

blik ziet diets maken, dat de Koninklijke Regering door God, in zijnen toorn, aan de volken is gegeven; — dat argwaan en mistrouwen omtrent alle mogelijke daden der Regering, en omtrent de bedoeling van elk, die met eenig deel van bestuur of beheer in den Staat is belast, het echte kenmerk zijn en zijn moeten van eenen Constitutionelen Staat; wanneer men de nog in werking zijnde Staatswetten daarbij als heilloos en ondragelijk ziet bestempelen; hare onverbindelijkheid ziet verkondigen; wanneer men, even snood als belagchelijk, aan den Koning de woorden ziet voorschrijven, welke hij aan de Achtbare Vergadering der Staten-Generaal, bij de plegtigste gelegenheid rigten moet; wanneer men eindelijk in een dagblad, hetwelk zeker niet onbekend kan zijn aan het Lid uwer Vergadering, wiens voorstel tot deze tegenwoordige beraadslaging aanleiding heeft gegeven, daar het in zijne provincie is gedrukt, den Staten-Generaal ziet aanraden, om den Koning te zeggen, dat de hand, welke dus verre geduldig de helft van het zuur gewonnen brood in de vratige schatkist heeft moeten storten, wel eens eene meer dreigende houding zoude kunnen aannemen; — dan voorzeker zal ieder weldenkend burger en opregt liefhebber van zijn Vaderland zoodanige geschriften niet gelijk stellen met de feilen van eenen vriend, welke men dragen moet, maar veeleer met de snoode daden, door welke hij de eer en rust van zijn huisgezin schendig heeft aangerand, en welke den band der vriendschap hebben verbroken."

De Heer WARIN deed opmerken, "dat het niet zoo zeer een algemeen belang gold, als wel een zeer bijzonder: dat men namelijk begeerde, dat wij ons zouden mengen in den loop van regterlijke vervolgingen."

"Ik ben hierin versterkt geworden," zeide hij, "nu ik heden heb hooren zeggen, dat het voorstel van den heer DE BROUCKÈRE ophield ontijdig te zijn, omdat er, sedert 's Konings aanspraak, omstandigheden opgekomen zijn, die

Digitized by Google

hetzelve noodzakelijk maakten. Deze omstandigheden nu zijn vervolgingen tegen eenige schrijvers van dagbladen; en men begeert, dat wij aan die vervolgingen paal en perk stellen. Dit moeten en mogen wij niet doen, en onze tusschenkomst kan hier van geen nut zijn. Want goede Regters zullen de Wetten niet verkeerd toepassen."

De Heer LUZAC sprak daarop deze woorden: "Na deze reeds zoo lang gerekte beraadslagingen vat ik het woord alleen daarom nog eens op, om de Afgevaardigden der Noordelijke provinciën van de verdenking te zuiveren, alsof zij verdedigers van uitzonderingswetten, bepaaldelijk van die van 1815, waren. Neen, Edel Mogende Heeren, wij zijn geene voorstanders van dwingelandij. Ons gedrag van 1813 kan u daarvan overtuigen. Wij zijn warme voorstanders van de vrijheid, van vrijheid in het godsdienstige en staatkundige, en hebben dit, ten aanzien van geheel Europa, meer dan eens getoond."

Vele leden waren blijkbaar van gevoelen, dat het voorsel praematuur was.

Naauwelijks waren de discussiën over het voorstel van DE BROUCKÈRE den 3en December geëindigd met eene verwerping met 63 tegen 44 stemmen, of de behandeling van een nieuw proces tegen DUCPÉTIAUX trok aller aandacht. Na op de aanklagt wegens de *Apologie de la peine de Mort* vrijgesproken te zijn, had deze jeugdige regtsgeleerde zich eene nieuwe vervolging op den hals gehaald door een artikel in den *Courrier des Pays-Bas*, waarin hij het besluit des Konings, waarbij aan twee veroordeelde Franschen de gevangenisstraf was kwijtgescholden, met bevel echter, dat zij over de grenzen zouden gebragt worden, sterk afkeurde. DUCPÉTIAUX zag in dezen maatregel der regering eene verandering der gevangenisstraf in eene eeuwige uitbanning, en schreef vervolgens: "men heeft door eene *ironie barbare* hieraan den naam van *gratie* gegeven." Het openbaar ministerie zag in deze beoordeeling van de handelingen der

Digitized by Google

regering eene poging om wantrouwen en oneenigheid te verwekken onder de inwoners van het Rijk, en dus strafbaar ingevolge het besluit van 20 April 1815. De vervolgde had het artikel en de acte van beschuldiging gezonden aan onderscheidene regtsgeleerden en advocaten in België en te Parijs. De advocaten bij het geregtshof in Luik teekenden eene verklaring, dat DUCPÉTIAUX niet strafwaardig was; 23 advocaten uit Brussel voegden hunne handteekeningen er onder; 13 advocaten uit Luxemburg, 5 uit Brugge, 8 uit Gent, 4 uit Leuven gaven eene dergelijke verklaring, die kort daarna gevolgd werd door eene consultatie van 9 advocaten uit Parijs. De veroordeeling van DUCPÉTIAUX, den 12^en^ December, tot een jaar gevangenis en eene boete van *f* 500 moest dus eene groote sensatie verwekken. Weinige dagen later werd de zaak van DE POTTER bepleit door de advocaten VAN MEENEN en SYLVAIN VAN DE WEYER. In den avond van den 19^en^ December werd hij veroordeeld tot 18 maanden gevangenis en *f* 1000 boete. Reeds in de audientiezaal volgde op deze uitspraak een geweldig getier, en toen de veroordeelde in het rijtuig naar de gevangenis teruggevoerd werd, schreeuwde men langs de straten uit: "*Vive de Potter! à bas van Maanen!*" en werden de glasruiten in het hôtel van den minister van justitie verbrijzeld.

Kort vóór dat dit straatoproer plaats had, waren de beraadslagingen over de begrooting voor het volgende jaar aangevangen. Onderscheidene Belgische leden drongen er op aan, dat de begrooting moest worden verworpen om de bestaande grieven tegen de regering. Het geoorloofde daarvan werd echter door andere leden zeer bestreden: VAN DE KASTEELE zag in de toepassing van het beginsel een dwingelandij, nog erger dan die van eene onbepaalde regering; DE BARTHÉLÉMY meende insgelijks het middel onwettig; men beriep zich ten onregte op Engeland. DONKER CURTIUS achtte eene begrootingsverwerping om verandering in het bestuur van den Koning te verkrijgen, alleen geoor-

Digitized by Google

loofd als een uiterste middel, als eene *ultima ratio*, en zeide daarbij het volgende:

"Ik ben dus te dien aanzien geheel van het gevoelen van mijne geachte ambtgenooten DE MEULENAERE, LE HON, DE GERLACHE en andere, en ik zie daarin geenszins eene parlementaire dwingelandij.

"Maar vergunt mij, Edel Mogende Heeren, op te merken, dat hoezeer ik doorzigt genoeg meen te hebben, om te zien, *que tout n'est pas au mieux dans le meilleur des mondes*, en hoezeer ik integendeel geloof, dat zoowel in *ons financiëel stelsel*, als in *onze regterlijke instellingen*, en in *onze geheele regering*, oneindig veel te verbeteren, te veranderen en te herstellen valt, ik nogtans meene, dat dit alles ons niet eensklaps heeft gebragt op het punt, om als wanhopenden onze uiterste toevlugt te moeten nemen tot die *ultima ratio*, en dat ik mij integendeel overtuigd houde, dat men dusdoende te weinig moed zou betoonen in zijne medewerking ten goede, en dat men, bij het standpunt, waarop wij ons bevinden, het kwaad verzwaart door al te zwarte overdrijving, waarin men zoo verre gaat, dat, indien ik er niet somtijds alleen oratorische figuren in opmerkte, zij ons zou moeten doen beven.

"Of zou ik niet voor *overdrijving* mogen houden die ontrustende kreten, zoo te onpas alhier aangeheven en aangehoord, alsof allerwege in het Rijk der Nederlanden zou heerschen *eene algemeene onvergenoegdheid*, eene *algemeene onrust*, *tweedragt* en *geenerlei vrijheid*, noch van *drukpers*, noch van *onderwijs*, noch in eenig ander opzigt; alsof de *vrije opvoeding der kinderen* was vernietigd, *het vaderlijk gezag aangerand*, en alsof eindelijk zelfs geene vrijheid van *Godsdienst bestond*, omdat het concordaat, zoo zeer door sommigen gewenscht en geprezen, nog niet geheel is uitgevoerd, naar den zin en de bijzondere bedoelingen van sommigen.

"Dat men zijne oogen rondom zich sla; dat men in den

Digitized by Google

schoot des huisgezins terugkeere, dat men onze steden en vlekken bezoeke; dat men er zie de vrije uitoefening der nijverheid, deszelfs voortgang op sommige punten; de godsdiensttempels overal geopend ter vrije uitoefening van alle Godsdienst; het lager onderwijs aangemoedigd, en een volk, zelfs niet denkende om tweespalt en algemeen ongeluk, en dat men dan ten minste erkenne, dat naast vele verkeerdheden overal en bij allen plaats vindende, er eenig genot van vrijheid en geluk gevonden wordt, en dat men niet weldoet, wanneer men de misbruiken en verkeerdheden zoo overdrijft, alsof wij ons bevinden op een dreigenden vulkaan, gereed om uit te barsten; want zoodanige onmatige overdrijvingen nemen het kwaad niet weg, noch genezen de kwalen, en bewijzen veelal niet anders dan bijzonder misnoegen, waarachter niet zelden personele eerzucht zich verschuilt.

"Neen, Edel Mog. Heeren! dusdanig is niet de weg der overtuiging en der beweging ten goede, die ter bereiking van het verlangde doel kan leiden, maar het is de weg der verbittering, die tot tweedragt leiden zou, en eindelijk het kwaad zou scheppen, hetgeen men vermijden wil."

Nadat de begrooting van uitgaven was aangenomen met eene geringe meerderheid van 53 tegen 51 stemmen, werd op het einde van het jaar door de regering een ontwerp van wet op de drukpers aan de Staten-generaal aangeboden, dat wel de besluiten en wetten van 1815 en 1818 introk, maar dat tevens door zijne strenge bepalingen groote oppositie wekte bij de liberale pers.

In den aanvang van 1829 werd als middel van agitatie, gelijk later duidelijk is gebleken en door vele Belgen na de omwenteling is erkend, aangewend een algemeen petitionnement aan de Staten-generaal. De eerste petitie in het journaal *le Belge* aangekondigd, was eene petitie tegen de voorgestelde wet op de drukpers; den volgenden dag kondigde men eene petitie aan tegen de belasting op het ge-

Digitized by Google

maal; een paar dagen later werd eene petitie tot herstel van de jury ter teekening gelegd. Inmiddels werd, wel op aandrang van de geestelijkheid, maar zonder dat zij er nog direct deel aan nam, eene petitie opgesteld en weldra openbaar ter teekening gelegd, ter bekoming van vrijheid van onderwijs, opgesteld door Mr. DE MAN D'ALTENRÒDE, op aandrang van den Graaf DE ROBIANO DE BORSBEEK en den Burggraaf VILAIN XIV; men verzocht aan de familie DE MERODE WESTERLOO zich aan het hoofd der petitie te plaatsen. De oude Graaf teekende dan ook het eerst en daarna zijne zonen en vervolgens velen uit den Belgischen adel. Noch de invloed van den Prins van Oranje, die onder den hoogen adel in België zeer gezien was, noch de tusschenkomst van den kardinaal CAPPACCINI konden de beweging stuiten. Opmerkelijk is het echter, dat de petitie streng de bepalingen der grondwet eerbiedigde. Men erkende, dat de regering verpligt was voor het openbaar onderwijs te zorgen. De petitionarissen vroegen "geen voorregt, geenen onderstand, geene bescherming; de vrijheid was hun genoeg." Van Brussel sloeg de beweging, inzonderheid van het petitionnement voor de vrijheid van onderwijs, over tot de andere Belgische steden en daarna tot de Roomsch Katholieken in de Noordelijke provinciën. De Koning, van deze beweging onderrigt, gelastte den minister van binnenlandsche zaken, VAN GOBBELSCHROY hem daarover een verslag aan te bieden. Dit verslag werd openbaar gemaakt en in de *Staatscourant* van 5 Februarij 1829 geplaatst. Het was te veel een pleidooi voor de regering tegen de petitionnarissen, om te kunnen bevredigen. Enkele uitdrukkingen waren zoo onvoorzigtig gesteld, dat zij wel de gemoederen der misnoegden in hevigen hartstogt moesten doen ontbranden. Het besluit van 19 Februarij, waarbij eene commissie benoemd werd om de verordeningen van het lager en middelbaar onderwijs te herzien, werd door de oppositiebladen slechts als een poging voorgesteld om de agi-

Digitized by Google

tatie af te leiden. Elken dag vermeerderde het getal petitionarissen, en klom tot enkele duizendtallen, toen in de Tweede Kamer der Staten-generaal daarover een uitgebreid rapport werd uitgebragt. De petitionarissen verzochten: vrijheid van onderwijs, — vrijheid van het gebruik der Fransche taal, — afschaffing van de belasting op het gemaal, — intrekking der wetten van 20 April 1815 en 6 Maart 1818, en daarmede in verband, vrijheid van de drukpers, de instelling der jury met verandering der regterlijke organisatie, en eindelijk verantwoordelijkheid der ministers. DE BROUCKÈRE was weder de eerste, die beweerde, dat men zich niet bij eene eenvoudige ter griffie legging moest bepalen; hij zeide onder anderen:

"De grieven van het volk waren door verscheidene afgevaardigden te berde gebragt. De dagbladen streden voor de handhaving onzer grondwettige voorregten; maar men heeft aan dezen het stilzwijgen trachten op te leggen, door te vragen, wie hen toch geroepen had, om zich met de behandeling van staatkundige onderwerpen te bemoeijen. Aan de afgevaardigden heeft men te gemoet gevoerd, dat hunne voorstellen ontijdig en onwelvoegelijk waren, dat uitsluitingswetten, willekeurige daden, en inbreuken op de bevoegdheid der Wetgevende Magt van de zijde des Bestuurs met het inwilligen der begrootingen niets gemeens hadden. De vrienden van het Ministerie hebben het daarbij niet gelaten. Zij hebben alle moeite gedaan, om aan het volk wantrouwen tegen de oppositie in te boezemen, en, in een aantal laffe geschriften, verdeeldheid tusschen de bewoners van het Noordelijk en Zuidelijk deel des Rijks zoeken aan te stoken.

"Wat bleef in dezen staat van zaken de eenige toevlugt van die burgers, die in het algemeen welzijn belang stelden? Wat anders dan hunne wenschen openlijk te doen kennen, de volledige handhaving der Grondwet te vragen, uit verzoekschriften op te stellen? Aan wien moest men deze stukken rigten? Aan den Koning, in wiens deugden

Digitized by Google

hij bemerkte, dat aan de eene zijde de Koning zijne ministers slechts als zijne secretarissen gebruikte en dat daarentegen de strijd in de Kamer zoo bitter en vinnig was, dat hij meermalen bij de toen bestaande botsingen de zaal verliet, met de vrees den volgenden dag de deuren gesloten te zullen vinden.

Reeds dadelijk bij het antwoord op de troonrede, bij de opening van de zitting van 1828—1829, openbaarde zich een vijandige geest in de redevoering van DE GERLACHE, waarbij het opmerking verdient, dat LUZAC zich zeer verwonderde, dat een amendement op de troonrede in discussie kwam, alvorens in de afdeelingen onderzocht te zijn.

Niettegenstaande de regering in de troonrede de toezegging had gedaan van een voorstel van wet, om de wetten van 1815 betreffende de beteugeling van onrust, te vervangen, meende DE BROUCKÈRE dat voorstel niet te moeten afwachten, maar diende reeds dadelijk na de opening der zitting een voorstel ter afschaffing van die wetten in. De beraadslagingen hierover hadden den 28^{en} November plaats. DE BROUCKÈRE betoogde in het breede, dat er geene uitzonderingswetten meer moesten bestaan; de vrijheid van drukpers was het eenige middel van gemeenschap tusschen het volk en de regering; het misbruik, dat van eene vrije drukpers kon gemaakt worden, stond in geene evenredigheid met het kwaad, dat de regering doen kon, als zij die vrijheid kluisterde. Vele Hollandsche leden stemden daarmede niet in en merkten op, dat door het misbruik der drukpers een terrorisme werd uitgeoefend; terwijl de leden der oppositie door de Belgische dagbladen hemelhoog verheven werden, werden de Hollandsche leden òf hatelijk gehekeld, òf voorbijgegaan met een eenvoudige vermelding: "hij heeft in het Hollandsch gesproken." Het honen was eene kostwinning geworden. FONTEIN VERSCHUIR zeide onder anderen: "Die dagbladschrijver zal zeker verreweg de meeste lezers hebben, en zich het ruimst bestaan

Digitized by Google

verschaffen, die de gevestigde orde van zaken, de eer, den goeden naam van hooge en lage ambtenaren en van bijzondere personen, met de meeste stoutheid, het geweldigst en onbeschaamdst durft aanranden. Kan men dit heeten: "consacrer leurs soins et leurs talens à la défense de nos droits, de nos libertés et du pacte fondamental? De onbepaalde vrijheid van drukpers maakt alles afhankelijk van woelige demagogen — menschen, welke, om hun oogmerk te bereiken, niet zeldzaam gevoelens voorstaan, welke zij zelven niet hebben, qui veulent inspirer le fanatisme sans être fanatiques!

"Men noemt de Wetten van 1815 en 1818 *omstandigheids*-wetten! — Bijzondere omstandigheden kunnen tot het maken van dezelve aanleiding hebben gegeven; maar zijn niet alle de misdaden, waartegen deze Wetten zijn ingerigt, het uitstrooijen van geruchten, welke de goede ingezetenen verontrusten, oproerkreten, seditieuse gesprekken; het zaaijen van wanorde, tweespalt, twist of verdeeldheid onder de goede ingezetenen, het aanstoken van muiterijen, het volk tot oproer te bewegen door woorden of geschriften, enz. enz., misdaden onder alle mogelijke omstandigheden? Wil men deze ongestraft laten, zonder daarvoor iets in de plaats te stellen? Kan men ooit zeggen, dat deze omstandigheden hebben opgehouden te bestaan?"

SCHOONEVELD oordeelde gunstiger over de vrijheid van drukpers: "In Engeland is de natie, juist door het onwaardeerbaar voordeel van alles, 't zij waarheid, 't zij logen, ongehinderd te laten schrijven, meer omzigtig in het voor waarheid aannemen van het geschrevene, en de publieke geest, die daar zoo overheerlijk heerscht, doet een onderzoek naar de waarheid geboren worden; hier, daarentegen, hecht men nog te veel aan hetgeen gedrukt wordt, en onze publieke geest is nog zoodanig in zijne kindschheid, dat het weinigen zoude invallen, datgeen te onderzoeken, en te keer te gaan, wat niet onmiddelijk tot hunne bestemming betrekking had.

Digitized by Google

"Ik keur de tegenwoordige wijze van schrijven grootelijks af, maar aan den anderen kant grieft mij nog oneindig sterker de vervolging, die in mijn oog is *vexatoir* en *hoogst onstaatkundig*. Wil men zich van dit laatste overtuigen, dan lette men slechts dáárop, dat in de laatste dagen sommige nummers van den *Courrier* eene vrij algemeene afkeuring hadden verwekt, en dat zoodra vervolgingen zijn aangevangen, een algemeene kreet is opgegaan, ten voordeele der vervolgden; had men dit niet gedaan, dan had de afkeuring van het publiek den onvoorzigtigen schrijvers den beteren weg gewezen, en in alle gevallen was het een voorbijgaand kwaad geweeest, dat door de dagbladen van den volgenden dag was vergeten: terwijl het nu inderdaad eene staatszaak wordt van gewigt, en de *alarmklok* over al wat vrijheid heet van alle kanten wordt geluid."

DE STASSART toonde weder die opgeschroefde welsprekendheid, die belagchelijk wordt, wanneer zij met de werkelijkheid wordt vergeleken. De man, die vol was van ijdelheid en eenige jaren vroeger KEMPER'S invloed tegen de *Arnhemsche courant* had ingeroepen, riep uit: "Wat kwaad hebben ons de beleedigingen gedaan, die ons door de schrijvers van het Ministerie van tijd tot tijd werden toegedeeld? Geloof mij, een vlekkeloos leven, vol eervolle herinneringen, is de beste wederlegging der schotschriften, en maakt het geheel onnoodig, om de hulp der regtbanken in te roepen, of tot uitzonderings-wetten zijne toevlugt te nemen."

De Baron DE GERLACHE zocht niet minder welsprekend te zijn. Tot troost van de ministers vond hij zich verpligt te herinneren, "dat de grootste mannen, waarvan de geschiedenis melding maakt, zooals CAESAR en FREDERIK van Pruissen, zich boven de pijlen van de kwaadwilligheid en den nijd verheven gevoeld, of zich daarover op eene edelmoedige wijze gewroken hadden."

Nadat zeer vele leden het woord gevoerd hadden, nam de minister van justitie het woord en sprak eene breedvoe-

Digitized by Google

rige redevoering uit, waarvan wij de volgende zinsneden afschrijven, om de zienswijze der regering en den toon des ministers te doen kennen:

"Wat is er toch van die Ministeriële verantwoordelijkheid, in het Koningrijk der Nederlanden, welke wij, bij deze gelegenheid zoo breed hebben hooren uitmeten, ofschoon het ook misschien aan velen uwer waarschijnlijk even moeijelijk als aan mij zal geweest zijn, eenig duidelijk begrip te vormen, hoe toch eigenlijk dit onderwerp thans te passe kwam.

"Ik weet het, in de politieke opvoeding (welke men ons geven wil, en in welke wij, naar de meening van sommigen, reeds groote stappen hebben gemaakt) komen duidelijke begrippen minder in aanmerking, en moeten zij hunne plaats inruimen aan groote, hoogklinkende woorden en onbestemde uitdrukkingen: maar mijne politieke opvoeding is gelukkiger wijze nog niet verre genoeg gevorderd, om de noodzakelijkheid van duidelijke begrippen te miskennen of in de schaduw te stellen; en dan vraag ik, wat verstaat men toch in Nederland door die Ministeriele verantwoordelijkheid?

"Of zoude men de beantwoording dier vraag meenen te vinden in de stelling, dat de Ministeriële verantwoordelijkheid behoort tot het eigendommelijk bestaan en aanwezen van alle constitutionele Regeringen? Maar dan moet ik, Edel Mogende Heeren, naar mijn verlangen om omtrent de zaken, waarover ik spreke, duidelijke denkbeelden te hebben, al wederom vragen, wat verstaat men door Constitutionele Regeringen? Is het denkbeeld van Constitutionele Regering, zoo dikwijls het op de praktische aanwending en toepassing van grondwettelijkheid aankomt, algemeen en onbestemd, of betrekkelijk; indien het algemeen en onbestemd is, waar is dan de voor Vorst en Volk verbindende Wet of voorschrift, welke ons den eigendommelijken aard, en de vaste, onmiskenbare en voor alle volken eenzelvige verbindende kenmerken eener Constitutionele Regering gebiedend voorschrijft?

Digitized by Google

het volk het volledigste vertrouwen stelt, wiens liefde voor zijne onderdanen algemeen bekend is? Maar de Vorst werd omringd door Ministers, die sedert dertien jaren ons als minderjarigen behandelen; de Volksvertegenwoordigers zouden, indien de verzoekschriften aan den Koning waren gerigt geweest, met den inhoud daarvan niet bekend geworden zijn. De onderteekenaars der verzoekschriften hebben dus den eenigen weg ingeslagen, die voor hen nog open bleef.....

"Ik durf staande houden, dat de drukpers bij ons aan banden ligt. Het is algemeen bekend, dat wij sinds eenigen tijd overstroomd worden met schotschriften, waarin de leerstellingen van den Heer VAN MAANEN gepredikt worden, en waarin het niet ontbreekt aan beleedigingen tegen diegenen, welke aan de onfeilbaarheid van den Minister van Justitie durven twijfelen. Welnu, Ed. Mog. Heeren, de laatste veroordeelingen van drukkers en schrijvers hebben zooveel uitgewerkt, dat tien boekdrukkers geweigerd hebben, om hunne pers te leenen voor een geschrift van weinige bladzijden, waarin niet de lasteringen, maar de leerstellingen van de ministeriële schrijvers wederlegd worden. Bestaat er op die wijs geen eigenlijke boekenkeur? Het voorgestelde ontwerp van wet is geene verbetering. Het is gegrond op de wet van den Franschen Minister PEYRONET, waaruit men dan nog de hatelijkste bepalingen heeft overgenomen."

In een geheel tegenovergestelden geest sprak FONTEIN VERSCHUIR. Hij wilde, dat men zou overgaan tot de orde van den dag. Het was beneden de Staten-generaal, eenige waarde te hechten aan verzoekschriften, die blijkbaar de strekking hadden de vergadering te verlagen tot een werktuig van eerzuchtige en woelzieke lieden. "Ik veroordeel," zoo vervolgde de spreker zijne rede tegenover de leden der vergadering, die aan de volksagitatie deel hadden, en tegenover het publiek op de tribunes, dat de petitiën had geteekend, "ik veroordeel de onbeschaamde en oproerige taal,

Digitized by Google

door sommige dagbladen gebruikt, om de vreedzame ingezetenen tot het teekenen van verzoekschriften te bewegen, die juist geschikt zijn, om wantrouwen en tweedragt tusschen de burgers en de Regering te doen geboren worden.

"Wij weten allen, hoe weinige menschen werkelijk uit hunne eigene oogen zien, en uit eigene beweging handelen; hoe gemakkelijk het valt om, niettegenstaande de droevige ondervinding der laatste jaren, onderteekenaars voor verzoekschriften aan te werven! Ik houd dan ook het meerendeel der tegenwoordige onderteekenaars voor brave en eerlijke lieden, die ter goeder trouw gelooven, dat zij tot het welzijn van den Staat medewerken, doch echter slechts werktuigen zijn, waarvan eenige eerzuchtigen en vijanden der openbare rust zich willen bedienen, om hunne oogmerken te bereiken....

"Ik heb er niet tegen, dat men ons verzoekschriften over het Gemaal, of over elk ander onderwerp, dat aan onze beraadslaging onderworpen wordt, aanbiedt; elke inlichting van dien aard moet ons aangenaam zijn; maar men maakt misbruik van het regt van petitie....

"Wij zijn hier niet verzameld, om ons door den wil der menigte te laten leiden, al maakte deze menigte ook de groote meerderheid des volks uit; maar wij moeten zelf beslissen, welke maatregelen, volgens onze innige overtuiging, tot bevordering van het welzijn van dat volk zouden kunnen strekken."

De STASSART voegde zich geheel bij de oppsitie; hij zeide onder anderen:

"De Regering berooft de huisvaders van de heiligste hunner regten, indien zij de opvoeding der kinderen volgens hare inzigten en bedoelingen wil besturen. Er was juist niet veel verstand toe noodig, om vooruit te zien, dat de besluiten van 1825 rampzalige gevolgen zouden hebben. De Minister van Binnenlandsche Zaken heeft geen bewijs van zonderlinge bekwaamheid gegeven, door zulke maatre-

Digitized by Google

gelen thans nog te willen verdedigen. Hij begint zijn verslag met alle zijne tegenstanders voor weetnieten uit te schelden, en onderhoudt ons op nieuw over dien voorgewenden toeleg der *Jezuiten*, — over dat belagchelijk vertelseltje, door eene onvoorzigtige politie uitgedacht, en door eenige bezoldigde schrijvers, in spijt van het gezond verstand, tot walgens toe herhaald."

SURMONT DE VOLSBERGHE sprak in denzelfden geest:

"Het verslag des Ministers van Binnenlandsche Zaken is een belangrijk stuk; daarbij wordt aan de Natie geweten, hetgeen een louter gevolg is van de rampzalige maatregelen, die men ten gevolge van het Besluit van 1825 genomen heeft. Het zijn niet de te leur gestelde verwachtingen van sommigen, noch ook bijzondere belangen, die tot zoovele klagten aanleiding gegeven hebben. De oorzaak hiervan is alleen gelegen in de inbreuken, die op het vaderlijk gezag gemaakt zijn. Ik zou mij onwaardig rekenen, om in deze Kamer eene plaats te vervullen, indien ik de gronden niet aanrandde, waarop Z. Exc. zich beroepen heeft, om maatregelen te verdedigen, die tegen de Grondwet strijden."

LE HON, beschouwde de beweging uit een meer algemeen oogpunt. Uit zijne rede nemen wij de volgende zinsneden over:

"Bij den val van het keizerlijk bewind bestonden er menigvuldige vooroordeelen tegen de vereeniging van twee volken, die sedert eeuwen van elkander gescheiden waren geweest. Men kon zich over allerhande, vooral ook huishoudelijke punten niet verstaan. De koninklijke magt alleen was in staat om de tegenstrijdige belangen te vereenigen. Dit doel kon zonder een weinig willekeur niet bereikt worden, maar nu dit beginsel eenmaal in onze Staats-inrigting was ingeslopen, is het moeijelijk geworden, hetzelve weder daaruit te drijven. Men heeft aan de milde bepalingen der Grondwet eene beperkte uitlegging gegeven, den zin der wetten, door aanschrijvingen en rondgaande brieven onken-

Digitized by Google

baar gemaakt; doch uit het oog verloren, dat het volk steeds in kennis toenam en dus een beter begrip van zijne regten verkreeg. Dit volk is eindelijk uit zijne schijnbare onverschilligheid ontwaakt, het heeft luide klagten doen hooren; sommigen hebben zich daarover verwonderd; anderen zijn daardoor verschrikt geworden."

Bij den strijd, die tusschen Zuidelijke en Noordelijke leden bestond, sprak CORVER HOOFT woorden van verzoening. "De gebeurtenissen" zeide hij, "die sedert de opening onzer tegenwoordige Zitting elkander opgevolgd hebben, zijn op het punt om vruchten te dragen. Van welken aard zullen deze vruchten zijn?

"Zullen de Vertegenwoordigers des Volks zich aan het hoofd eener ontevreden menigte plaatsen, en van de Regering opofferingen vergen, die, indien zij de zwakheid had, om aan dien eisch geheel toe te geven, hare veiligheid en zelfs haar bestaan in de waagschaal zouden stellen? Of zullen wij het schouwspel ontwaren van een Wetgevende Kamer, die slaafsch genoeg denkt, om bij het hooren van het woord vrijheid reeds te sidderen, en uit vrees voor bloedige omwentelingen, de smeekschriften, die men haar van alle kanten aanbiedt, met verachting ter zijde schuift?

"Neen, Edel Mog. Heeren, ons vaderland, waarop Europa de oogen gevestigd houdt, en dat men gewoon is als den klassieken grond eener wijze vrijheid te eerbiedigen, zal zulk een droevig schouwspel niet opleveren. Wij zullen door de kalmte en waardigheid onzer beraadslagingen bewijzen, dat wij van beide deze uitersten evenzeer verwijderd zijn.

"Het komt mij voor, dat onze tegenwoordige beraadslagingen geen gunstig gevolg kunnen hebben, indien wij niet vooraf onderzoeken, in hoever de grieven, die in de verzoekschriften worden aangevoerd, werkelijk bestaan, en of dezelve door nieuwe wettelijke bepalingen uit den weg zouden kunnen worden geruimd.

"Wanneer men nagaat, uit welke verschillende bestand-

Digitized by Google

deelen onze Staat zamengesteld is, zal men zich niet daarover verwonderen, dat men in het Noorden des Rijks geheel anders over den inhoud der verzoekschriften denkt, dan in de Zuidelijke gewesten. De inwoners van het voormalig Gemeenebest der Nederlanden, gewoon in het Huis van Oranje een heilzaam tegenwigt tegen de aanmatigingen der aanzienlijken te zien, en indachtig aan alle diensten, door de Leden van dat Huis aan het Vaderland bewezen, hebben bij de omwenteling van 1813 den eenparigen wensch geüit, van zich om onzen tegenwoordigen Koning te scharen. Zij blijven nog van dien kant alleen de herstelling van alle grieven en bezwaren verwachten. Indien men daarenboven de stellige en weldadige vrijheid, die eeuwen lang het deel der inwoners van ons Gemeenebest is geweest, met die bespiegelende vrijheid vergelijkt, die ons in 1795 door vreemden geschonken werd, en die weldra in zulk eene drukkende dwingelandij is ontaard, dan zal men zich niet verwonderen, dat wij de overdreven taal van sommige dagbladen wantrouwen, een afkeer koesteren van instellingen, die ons een vroeger juk herinneren, en ons meer dan ooit om den Oranjestandaard scharen, die viermalen het plegtanker van onze hoop is geweest.

"Wat is daarentegen de staat van zaken in de Zuidelijke provinciën geweest? Na gedurende drie eeuwen het slagveld te zijn geweest, waarop de Mogendheden van Europa hare twisten beslechtten, zijn zij eindelijk door Frankrijk verzwolgen geworden; doch op het oogenblik, toen dat Rijk, na dertig jaren vol onrust en oorlogen, de vruchten van zoo vele opofferingen begon te plukken, werden zij daarvan weder afgescheiden. Is het nu te verwonderen, dat de Belgen, na twintig jaren vereenigd te zijn geweest met een volk, welks zeden, taal en godsdienst zoozeer met de hunne overeen kwamen, de afscheiding daarvan niet met algemeen genoegen zagen plaats hebben?

"Doch, Ed. Mog. Heeren, ik heb genoeg gezegd, om u

Digitized by Google

te doen zien, dat alle de Leden der Vergadering de in de verzoekschriften behandelde onderwerpen niet uit het zelfde oogpunt kunnen beschouwen, en dat wij ons nimmer zullen kunnen verstaan, indien wij over den aard der gedane verzoeken willen beslissen.

"De Regering alleen is in staat de opgeworpen vraagstukken goed te beoordeelen."

Deze rede wees reeds op het voorstel, hetgeen hij later met LE HON deed en waarvan de noodzakelijkheid nog meer uitkwam bij de hartstogtelijke taal, die sommigen deden hooren; zoo zeide VAN SASSE VAN IJSSELT onder anderen:

"Ik weet wel, dat ons rampzalig Ministerie den hatelijken alleenhandel van het onderwijs niet uitgevonden heeft. Een verfoeijelijk schepsel, ROBESPIERRE, heeft voor hen reeds daarvan gebruik gemaakt. Hoe is het mogelijk dat onze Staatslieden zich niet tot in hunne ziel toe schamen, om leerstellingen te ontleenen van dien bezetene, die den troon en het altaar omver geworpen heeft!

"Maar het oogenblik is niet ver, dat de overmaat van het kwaad het hulpmiddel daartegen zal opleveren; de verheven waarheid zal haar hoofd niet langer buigen voor de ongerijmde redeneringen onzer Ministers. Wij moeten tot het beginsel terugkeeren, waarop het besluit van 2 Aug. 1815 gegrond was, *vrijheid van onderwijs*.

"Vijf millioen Katholieken, de verdrukking moede, verheffen hunne stem, om gematigd, maar met volharding, het herstel hunner regten te vragen. Zij hopen dat hunne vertegenwoordigers op middelen zullen bedacht zijn, om hunne regtmatige klagten voor den Troon te brengen. "*Indien de Koning het wist*," zeiden de Franschen onder HENDRIK IV. De Belgische Katholieken, met hetzelfde vertrouwen op hunnen Koning bezield, zeggen: "*dat de Koning het wete!*"

Toen men eindelijk tot het opmaken van een besluit zou overgaan, ontstond, nadat dagen lang over de petitiën was gesproken, de grootst mogelijke verwarring in de vergade-

Digitized by Google

ring, waarin REYPHINS moeite had de orde te herstellen. Hij stelde de eenvoudige vraag: of van de petitiën mededeeling aan de regering zou gedaan worden en begon daarover te laten stemmen, toen de heer WARIN nog het woord wilde voeren, waarin hij aanvankelijk werd verhinderd, door een geweldig gedruisch en het geroep: "stilte, de stemming is begonnen!" De voorzitter herhaalde, dat eerst in het algemeen gestemd zou worden? SURLET DE CHOKIER voerde hem te gemoet: "Gij laat toe, dat de stemming afgebroken worde! dat is een voorbeeld dat zeer nadeelige gevolgen kan hebben." WARIN stond op nieuw op en trachtte zich gehoor te verschaffen, doch werd wederom van alle kanten in de rede gevallen, totdat de voorzitter hem het woord verleende, waarop WARIN opmerkte: dat men met deze wijze van stemmen van den gewonen vorm afweek en besliste nopens een voorstel, hetwelk, volgens de Grondwet, eerst in de afdeelingen moest onderzocht worden. "Ik zou," zeide de spreker, "voor het voorstel van den heer LE HON gestemd hebben, maar nu men de vraag zoo algemeen heeft voorgesteld, moet ik tegen eene mededeeling aan den Koning stemmen. Men moet niet vergen, dat wij ons op eenen weg begeven, waarvan wij niet weten of hij bruikbaar is?"

Er ontstond wederom eene hevige verwarring, waarop de voorzitter verklaarde: "De Kamer heeft beslist dat de vraag niet in de afdeelingen zoude behandeld worden. Ik zal dus de stemming weder doen aanvangen. Zal ten opzigte van het verslag der Commissie voor de verzoekschriften eene mededeeling aan de Regering gedaan worden? Ik verzoek de Leden met *ja* of *neen* te antwoorden."

Na afloop der stemming zeide de voorzitter: "Eene meerderheid van 55 tegen 41 leden, heeft de vraag bevestigend beantwoord. De Kamer heeft derhalve beslist, dat er eene mededeeling aan de Regering zal gedaan worden." Op de tribunes en in verscheidene gedeelten der zaal werde luide teekenen van goedkeuring gegeven; doch de

Digitized by Google

stilte werd hersteld op de bedreiging van den Voorzitter, dat hij door de gewapende magt de tribunes zou doen ontruimen, indien het publiek zich niet naar het reglement gedroeg, dat alle teekenen van goed- of afkeuring verbood. Daarna volgde het voorstel van LE HON en CORVER HOOFT, om den inhoud der petitiën in een adres aan den Koning kenbaar te maken. Op voorstel van WARIN werd dit voorstel in commité-generaal, met gesloten deuren, behandeld, met dat gevolg, dat het adres in de Tweede Kamer aangenomen en naar de Eerste Kamer verzonden werd.

Reeds merkten wij op, dat de regering gedurende het petitionnement eene commissie had benoemd tot herziening van de reglementen op het lager en middelbaar onderwijs. Ook aan den aandrang om de belasting op het gemaal af te schaffen, meende zij te moeten toegeven door te beloven, die belasting bij de tienjarige begrooting en raming van inkomsten niet meer voor te dragen.

In de Kamer was een voorstel aanhangend gemaakt van BARTHÉLÉMY, VAN CROMBRUGGHE, DONKER CURTIUS en SCHOONEVELD, ter herziening van de wet op de regterlijke organisatie. Op voorstel van den voorzitter beraadslaagde de Tweede Kamer in commité-generaal van 13 April over de volgende vraagpunten:

1°. Zal de Jury aangenomen worden in criminele zaken, voor deprovinciale Hoven en andere criminele regtbanken?

2°. Zal de Jury aangenomen worden in zaken wegens misdaden der drukpers?

3°. Zal de Jury van beschuldiging, onderscheiden van de Jury van beslissing worden aangenomen?

De meerderheid der Kamer antwoordde op alle deze vragen ontkennend, en wel op de eerste met 66 tegen 31, op de tweede met 57 tegen 40 en op de derde met 65 tegen 31 stemmen.

Op de aanmerkingen, die zoowel in de afdeelingen der Kamer als buiten de Kamer op de voordragt van wet om-

Digitized by Google

trent de drukpers waren gemaakt, had de regering een zeer verzacht ontwerp ingediend, waarvan de verdediging deze maal niet aan den minister van justitie maar aan twee leden uit den raad van state, VAN PABST VAN BINGERDEN en RAOUX, was opgedragen.

Bij de beraadslagingen over dat nieuwe ontwerp zeide LUZAC, in de zitting van 24 April, onder anderen, dat hij voor de wet zou stemmen, niettegenstaande hij ze volmaakter had gewenscht, omdat de voordragt beter was dan de bestaande wetgeving en hij het verkeerd achtte verbeteringen te verwerpen; hij wees daarbij aan, hoe men onlangs in de vergadering der afgevaardigden van Frankrijk een voorbeeld had gezien, dat de ministers, op den weg om het goede te doen, door hunne tegenstanders waren gestuit geworden, en wenschte dat dit voorbeeld Nederland tot les mogt strekken. Geheel anders luidde het oordeel van SURLET DE CHOKIER, die zijne verontwaardiging uitdrukte over de arglistige wijze, waarop de ministers de vervulling van 's Konings belofte, tot afschaffing der wetten van 1815 en 1818, trachtten te ontwijken, door het voordragen van geheel onaannemelijke ontwerpen. Het nieuwe ontwerp was even slecht als de vorige wetten, omdat het, onder den schijn van meerdere vrijzinnigheid, dezelfde gebreken had. Hij hield zich dus verpligt tegen dat ontwerp te stemmen. Nadat nog andere leden tegen het ontwerp gesproken hadden, stelde de heer BEELAERTS voor, om de verdere beraadslagingen tot den volgenden Maandag uit te stellen en den Commissarissen des Konings te verzoeken, Z. M. van den loop der beraadslagingen te onderrigten, ten einde Z. M. in de gelegenheid te stellen, om zijne toestemming te geven tot het maken van die veranderingen in de wet, waarvoor eene groote meerderheid zich verklaard had.

De heeren DE LANGHE en DE BROUCKÈRE verklaarden zich daartegen, vermits zulk een voorstel op de gewone wijze behoorde in overweging genomen te worden.

Digitized by Google

De heer SCHOONEVELD ondersteunde het voorstel, te meer, daar hij meende te bespeuren, dat sommige leden, met bijzondere bedoelingen, door de sluiting der beraadslagingen de stemming trachtten te verhaasten.

De heer SERRUYS verzocht den Commissarissen des Konings zich daaromtrent te willen verklaren.

De Staatsraad RAOUX zeide, dat hij en zijn ambtgenoot slechts in last hadden, om het ontwerp te verdedigen, doch dat hij er geene zwarigheid in zag om de voortzetting der beraadslagingen tot Maandag uit te stellen, en inmiddels de gemaakte bedenkingen en het verlangen der Kamer aan Z. M. mede te deelen.

Hierop ontstond eene vrij hevige en verwarde woordenwisseling; doch eindelijk werd de zitting ten ruim half elf uur opgeheven en de voortzetting der beraadslagingen bepaald op Maandag.

In die zitting kwam een brief in van den Secretaris van Staat, houdende kennisgeving dat Z. M. door zijne Commissarissen onderrigt zijnde geworden van de veranderingen, welke de Kamer in het in beraadslaging zijnde ontwerp van wet wenschelijk achtte, zijne toestemming tot het maken van die wijzigingen gegeven had, zoodat in artikel 1, voor de woorden: *zal hebben opgeruid*, zou worden ingevoegd het woord *regtstreeks*, en in den Franschen tekst achter: *aura provoqué*, het woord *directement;* — dat artikel 2 uit de beide teksten zou worden weggelaten; — dat een nieuw artikel zou worden bijgevoegd, houdende de bepaling, dat er geene vervolging wegens laster, in geschrifte gepleegd, zou kunnen plaats hebben, dan op aanklagt van den beleedigden persoon.

Op voorstel van den voorzitter begaven de leden zich terstond in de afdeelingen, om deze wijzigingen in overweging te nemen, terwijl nog dien zelfden dag de openbare beraadslagingen over het nieuwe ontwerp gehouden werden.

In die zitting zeide de heer LE HON: "Hoezeer niet alle

Digitized by Google

door mij geopperde bedenkingen, door de gemaakte veranderingen, weggenomen zijn, verheug ik mij echter over de betoonde toegeeflijkheid, en zal alsnu aan het ontwerp mijne stem geven. Ook hoop ik, dat zij, die uit kracht der wet veroordeeld zijn, welke nu zal komen te vervallen, niet langer de slagtoffers daarvan zullen blijven." Die wensch werd ook door vele andere Belgische leden, DE BROUCKÈRE, DE STASSART, DE GERLACHE, DE SECUS, gedeeld, terwijl onder de Nederlandsche leden deze wensch werd uitgesproken door SCHOONEVELD. Kennelijk was de bedoeling van de meeste leden, de wet thans met groote meerderheid aan te nemen, ten einde deze aanneming den Koning zou kunnen nopen, aan de veroordeelden op grond der wetten van 1815 en 1818 gratie te verleenen.

Eenige dagen later werd in de Eerste Kamer behandeld het adres door de Tweede Kamer ontworpen, om den inhoud der petitiën aan den Koning mede te deelen. De meerderheid verklaarde zich tegen het adres, als noodeloos; de oud-directeur-generaal van Katholieke eeredienst GOUBAU, na zijn aftreden tot lid der Eerste Kamer benoemd, verdedigde de regering in eene uitvoerige rede, die hij den moed had te laten drukken, hetgeen hem den haat der Belgische revolutionairen berokkende. ROËLL meende, in een vertrouwelijk gesprek met den minister van justitie, dat na de aanneming van de wet op de drukpers, ook om in het vervolg zwakheden te voorkomen, eene algemeene amnestie moest worden verleend aan de veroordeelden uit kracht der nu afgeschafte wetten. VAN MAANEN hoorde hem met meer dan gewone bedaardheid aan; maar hij had vele bedenkingen: Er zou gratie verleend worden, wanneer die werd gevraagd; maar dit had geen plaats gehad; nu zou eene amnestie als zwakheid worden aangemerkt; de stoutmoedigheid der raddraaijers zou niet verminderen; DE POTTER zou tot lid der Tweede Kamer gekozen worden. Op het laatst van het gesprek verklaarde hij zich echter niet geheel afkeerig, dat de Koning het initiatief

Digitized by Google

nam. ROËLL begaf zich nu naar den Koning, na vooraf met REPELAER VAN DRIEL gesproken te hebben. De Koning hoorde ROËLL aan, maar liet weldra bespeuren, dat het gesprek hem weinig welkom was: slechts een enkel woord behoefde het den veroordeelden te kosten om gratie te verwerven; maar de Koning kon niet den eersten stap doen. De Koning was ook te ongunstig gestemd, deels door de houding der Tweede Kamer ten opzigte der petitiën, deels omdat men met 54 tegen 49 stemmen het voorstel van BARTHÉLÉMY, VAN CROMBRUGGHE, DONKER CURTIUS en SCHOONEVELD, ter verandering van de wet op de regterlijke organisatie, had aangenomen; welk voorstel echter door de Eerste Kamer verworpen werd.

Den 12en Mei vingen de beraadslagingen over de tienjarige begrooting aan. De regering had daarbij, volgens hare belofte, de belasting op het gemaal niet meer voorgedragen, maar verder weinig voldaan aan de vele aanmerkingen, die in de afdeelingen op de begrooting gemaakt waren. Het waren vooral de leden uit de Noordelijke provinciën, die de wetten uit een finantiëel oogpunt beschouwden. De Heer VAN SYTSAMA doorliep al hetgeen ten opzigte der vorige tienjarige begrooting en der jaarlijksche begrootingen had plaats gehad. Overal vond hij slechts schijnbare, maar geene wezentlijke bezuinigingen,... op een aantal aanmerkingen der afdeelingen was men het antwoord schuldig gebleven. Ook VAN DE POLL was niet tevreden over het stilzwijgen der regering. G. G. CLIFFORD en DONKER CURTIUS ontwikkelden insgelijks de redenen, waarom zij tegen zouden stemmen. De Belgische leden hadden blijkbaar afgesproken de tienjarige begrooting te verwerpen en de beraadslagingen zoo spoedig mogelijk te doen afloopen, iets, waarvan VAN ALPHEN het onwelvoegelijke aantoonde. De ministers verdedigden in zeer uitvoerige redevoeringen èn de begrooting èn de handelingen der regering, maar hunne verzekeringen, dat nog aan gegronde aanmerkingen zou worden voldaan, hielpen niet. De Belgen

Digitized by Google

wenschten de verwerping, en de onafhankelijke Noord-Hollandsche leden konden nog niet over hunne bezwaren heenstappen.

Het eerste ontwerp van tienjarige begrooting voor de uitgaven werd verworpen met 79 tegen 26 stemmen; het tweede, nopens de middelen tot bestrijding der uitgaven werd verworpen met 86 tegen 19 stemmen.

Den 20en Mei werd de vergadering van de Staten-generaal gesloten met eene zeer korte aanspraak van den minister van binnenlandsche zaken, waaruit duidelijk het ongenoegen der regering bleek.

Wel was in den zomer van 1829 een donker floers over het Koningrijk der Nederlanden verspreid. De tienjarige begrooting was niet aangenomen en de monsterachtige unie van de onderworpen aanhangers van het priesterlijk gezag met de liberale rigting was meester van de meest invloedrijke dagbladen in België, die een waar terrorisme uitoefenden over allen, die ter gunste der regering durfden spreken.

Een enkele lichtstraal vertoonde zich nog in het sombere tafereel van ontevredenheid, door de oppositie in de Tweede Kamer en de drukpers voorgesteld. Was de toestand in wezentlijkheid zoodanig als hij werd afgeschilderd?

De Koning meende het zelf te moeten onderzoeken.

Digitized by Google

HOOFDSTUK XXIII.

Reis des Konings in de Zuidelijke provinciën. — *L'ordre de l'infamie.* — De journalistiek in het Zuiden en in het Noorden. — Opening der Staten-generaal, 1829—1830. — BRUGMANS niet toegelaten. — Petitie van FONTAN. — Gesprekken van WILLEM I met ROËLL en met een Belgisch staatsman. — Boodschap van 11 December. — Begrootings-deliberatiën. — Afzetting van ambtenaren. — Nieuwe petitiën. — Tweede veroordeeling van DE POTTER c. s. — Nieuwe wet op de drukpers. — Koffijbelasting. — Sluiting der Staten-generaal. — De vestiging van den Hoogen Raad te 's Hage. — Fransche omwenteling. — Onlusten te Brussel. — Belgische deputatie naar 's Gravenhage. — De Prins van Oranje. — Buitengewone zitting der Staten-generaal. — Provisioneel bestuur in België. — De feitelijke scheiding.

Er is iets edels en grootsch in de daad eens Konings, wanneer hij twijfelt of hij zijn volk gelukkig maakt, het land te doorreizen, zich persoonlijk te vergewissen van den toestand zijns volks, en zelf bij ervaring te onderzoeken of hij toejuiching of verachting vindt. En WILLEM I was daarbij een Vorst, die zaken kon beoordeelen en tot wien de toegang gemakkelijk geopend was. En toch heeft zijne reis in de Zuidelijke provinciën, in den zomer van 1829 veel toegebragt om de gemoederen met feller hartstogt te bezielen en de oppositie een rigting te geven, bepaaldelijk tegen den persoon des Konings.

Den 26cn Mei, dus zeer kort, nadat de zitting der Staten-generaal zoo onverwacht met eene zoo stroeve aanspraak was

Digitized by Google

gesloten, dat de sluiting eenigsins met eene staatkundige schorsing der volksvertegenwoordiging gelijk stond, verliet de Koning Brussel, bezocht Mechelen, Antwerpen en Gent, waar hij de tijding mededeelde, dat de drie nieuwe bisschoppen voor de bisdommen van Gent, Doornik en Luik door den Paus waren gepreconiseerd en dat weldra het bezoeken van het *Collegium philosophicum* nader zou geregeld worden. Vervolgens bezocht hij Doornik, Mons, Charleroi en Namen, terwijl hij den 16^{en} Junij naar Brussel terugkeerde, en na overleg met zijne ministers, bij besluit van 20 Junij, de verpligting tot het bezoeken van het *Collegium philosophicum* ophief en dit facultatief stelde; bij een ander besluit werden provisionele verordeningen vastgesteld voor het lager onderwijs der aanstaande geestelijken, totdat nader daarin met overleg der bisschoppen zou zijn voorzien, terwijl eene commissie benoemd werd ter regeling van het openbaar onderwijs, waarvan het personeel echter te veel uit liberalen bestond, om aan de clericalen vertrouwen in te boezemen.

Vervolgens bezocht de Koning Limburg en Luik. Overal werd hij met luide toejuichingen ontvangen en zag hij bijna niets dan bewijzen van welvaart en tevredenheid. De dagbladen der Katholieke liberale Unie konden hunnen spijt niet verbergen over de luisterrijke ontvangst: "Het ongeluk is niet groot. De zegepraal der vrijheid zal een weinig uitgesteld worden," schreef de *Courier de la Meuse*.

Op de audientiën, die de Koning in de onderscheidene plaatsen verleende, onderhield hij zich met die buitengewone zaakkennis, die allen in hem bewonderd hebben, over de bijzondere aangelegenheden van handel en industrie, van provinciaal en plaatselijk belang. Hij sprak en gedroeg zich in alles als opperminister, maar vergat daarbij te dikwijls, dat een Koning niet aan het hoofd van een partij moet staan. Hij was stuursch tegen de opposanten, vriendelijk en voorkomend jegens de gouvernementsgezinden. Over hen, die men dacht te kunnen winnen daalde weldra een

Digitized by Google

milde regen van ridderordes neder, hetgeen de oppositie ergerde en weinig steun aan de regering gaf; trouwe onderdanen hebben zulke aanmoedigingen niet noodig, en zwakke aanhangers blijven zwak, al wint men hen voor enkele oogenblikken. Sommigen, die bij een zoo ruime uitdeeling van ridderkruisen, zich miskend rekenden, gingen geheel tot de oppositie over.

Te Luik was de ontvangst buitengewoon luisterrijk. De welvaart, daar genoten, gaf velen grooten lof in den mond. Aan het einde van een antwoord op eene aanspraak, die vol van vertrouwen en verkleefdheid aan den Koning scheen, ontviel aan den doorluchtigen reiziger, die meende dat hij door vrienden omringd was, de uitdrukking: "Je suis pénétré de reconnaissance pour le bon accueil que je reçois dans les provinces; j'en suis profondément touché; recevez-en mes remercimens. Ceci prouve l'union intime qui existe entre la nation et son roi. Il n'en doit être autrement, car le roi et la nation n'ont qu'un même intérêt; la nation et le roi ne doivent faire qu'un. Je vois maintenant ce que je dois croire de ces prétendus griefs dont on a fait tant de bruit. On doit tout cela aux vues de quelques particuliers, qui ont leurs intérêts à part. *C'est une conduite infâme.*"

De Katholieke oppositie, die in het dagblad *le Catholique* de Iersche beweging tegen Engeland in België voortdurend ter navolging aanprees, maakte gretig gebruik van deze woorden. Men liet, gelijk O-CONNELL zijne veroordeeling in Engeland als leuze had laten gelden, eene medaille slaan, waarop aan de eene zijde de opengeslagen grondwet met art. 151 en 161 (de bepalingen omtrent het petitieregt), en aan de keerzijde twee ineengesloten handen met de woorden: *Fidèles jusqu'à l'infamie.* Het was ook omtrent dezen tijd, dat eene lithographische plaat ten toon werd gesteld, met een regtstreeksche provocatie tegen de regering. De Belgische leeuw met tien pijlen vermorselde op een altaar, dat tot opschrift had: *Belgicum foederatum*, een slang. Het beeld

Digitized by Google

eener vrouw met de vrijheidsmuts op een lans, kroonde den leeuw met een krans, terwijl een kruis in de lucht met het onderschrift: *In hoc signo vinces*, het Katholicisme aanwees als den beschermer van den opstand, dien men bedoelde. De regering mogt allerlei verzoenende maatregelen nemen, zij deden geen nut meer; zij werden slechts als bewijzen van zwakheid aangemerkt. Verzoenende pogingen mislukken altijd tegenover rigtingen, door hartstogtelijke partijdrift bezield. De partijzucht wil onvoorwaardelijk heerschen; tegenover exclusive rigtingen is eene regering alleen magtig, wanneer er een onpartijdige, zelfstandige volksgeest bestaat, die boven de partijzucht verheven is, en deze ontbrak in België, omdat men, door te hartstogtelijk opgewekt godsdienstig en nationaal gevoel misleid, waande, dat de regering ten gunste van de Noord-Nederlanders regeerde en de godsdienst, de vrijheid en de regten der Belgen miskende, door welke voorstelling de oppositie zich telkens meer populariseerde.

Zoowel de verkiezingen voor de provinciale Staten als voor de Staten-generaal vielen in de Zuidelijke provinciën ten gunste der oppositie uit. De moeite, die de regering aanwendde voor de verkiezing van hare candidaten, gelukte slechts op een enkele plaats, terwijl de strijd zelf den hartstogt aanvuurde. In Vlaanderen waren DE MEULENAERE en VILAIN XIV niet herkozen. Een medaille werd geslagen en in grooten getale verspreid met hunne beeldtenissen en met de woorden: *Le pouvoir les proscrit, le peuple les couronne.* Op nieuw werden door de provinciale Staten onderscheidene adressen vastgesteld, die de regering het vorige jaar reeds had beschouwd als buiten hunne bevoegdheid gelegen te zijn. Het onderscheid tusschen ontslag van ambtenaren "eervol" en zonder die vermelding, deed de vraag ontstaan: of een regering een blaam kon werpen op een gewezen ambtenaar, en wel in dier voege, dat deze onbevoegd zou kunnen worden om in een plaatselijk of provinciaal bestuur gekozen te worden?

Digitized by Google

Terwijl de geest in België aldus op allerhande wijze tegen de regering werd opgehitst, koos de regering een zeer slecht orgaan om haar te verdedigen. De Graaf LIBRY BAGNANO, een man van uitstekend vernuft, maar door eene criminele veroordeeling als falsaris gebrandmerkt, had door allerlei intrigues ondersteuning van het gouvernement weten te verwerven in het oprigten van een *établissement de typographie normale*, en later in het oprigten van een groot dagblad, *le National*, waarin de oppositie hevig werd aangevallen en dikwijls geestig ten toon gesteld. Ook andere vreemdelingen werden gebruikt om tegen de oppositie te schrijven.

Het ontbrak echter ook niet aan onafhankelijke mannen, die de pen opnamen, om op de beleedigende en lasterlijke taal der Belgische journalisten te antwoorden. In Brussel kwamen uit: *De lans van Achilles;* de edelgezinde schrijvers zochten te verdedigen zonder te kwetsen; in het Noorden: *De Noordstar*, onder de spreuk: *pro lege, rege et grege*, in gematigd liberalen geest; *De Standaard*, in meer radicale liberale rigting; *De Nederlandsche Gedachten*, onder den invloed der antirevolutionaire beginselen van VON HALLER en BONALD; terwijl de Noord-Nederlandsche dagbladen, het *Handelsblad* en de *Bredasche courant*, ook meer en meer zich met staatkundige onderwerpen begonnen bezig te houden en daarin de *Arnhemsche courant* navolgden, die het eerst de Nederlandsche liberale beginselen tegen de oppositie der Belgische Unie verdedigde. Onderscheidene brochures in Noord-Nederland uitgekomen, bewezen, dat de Belgische oppositiegeest in de Noordelijke provinciën niet dan een flaauwen weêrklank vond. In Holland begon men te vreezen, dat de regering te veel concessiën aan de Belgen zou doen. Het nationaal volksonderwijs verdedigde men met warmte. Geestdrift voor het goede dat bestaat, is alleen tegen revolutionair en antirevolutionair fanatisme bestand; zulk een geestdrift vond de regering in de Noordelijke ge-

Digitized by Google

westen; maar aanvankelijk werkte dit slechts tot meerdere verwijdering tegenover het Zuiden. Het geschrijf werd telkens hartstogtelijker. In de *Nederlandsche gedachten* werd doorgaande de Belgische oppositie een factie genoemd, — in de Zuidelijke dagbladen sprak men onophoudelijk van: "*la domination hollandaise.*"

Inmiddels ging de regering voort, aan het concordaat uitvoering te geven, waartoe, bij besluit van 2 October, aan de nieuw benoemde bisschoppen de vrijheid gegeven werd, de seminaria te regelen. De regering was echter in het nemen van bevredigende maatregelen niet altijd even consequent. Bij de redevoeringen over de verworpen tienjarige begrooting was reeds gebleken hoe weinig in overeenstemming met elkander de ministers dikwijls spraken. Ook in onderscheidene regeringsbesluiten van hetzelfde departement was dikwijls geen genoegzamen zamenhang tusschen vroegere en latere handelingen. Dit maakte de regering zwak, en de kwaadwilligen stout.

De openingsrede van de zitting van 1829—30 begon met de mededeeling van de ondubbelzinnigste blijken van verknochtheid, die de Koning op zijn reis ontvangen had en die hem de overtuiging schonken, dat de natie hem gevoelens van liefde en vertrouwen toedroeg; maar toch schemerde in de slotwoorden eenig mistrouwen door, waar de Koning betuigde: "Van mijnen kant kunnen mijne onderdanen zeker zijn, dat ik aandachtig en getrouw aan de zinspreuk mijner vaderen, tot handhaving en bevestiging der maatschappelijke orde, steeds alle de middelen zal aanwenden, welke de Goddelijke voorzienigheid mij in handen gegeven heeft."

Reeds dadelijk openbaarde zich op nieuw de Belgische oppositiegeest in de Tweede Kamer. Bij de gewoonte, dat wanneer de zitting te 's Gravenhage gehouden werd, de voorzitter uit de Noordelijke leden benoemd werd, wenschten de Hollanders dat de Heer BEELAERTS VAN BLOKLAND daartoe zou benoemd worden; maar al de Belgen vereenigden hunne

Digitized by Google

stemmen op CORVER HOOFT, gedachtig aan het voorstel, dat deze afgevaardigde met LE HON had gedaan. Het adres van antwoord, schijnbaar in beleefde vormen, was partijzuchtig en hatelijk door enkele woorden, gelijk zij in de dagbladen werden toegelicht, blijkbaar in overeenstemming met de bedoeling, waarmede zij waren voorgesteld. Mr. P. A. BRUGMANS, lid van de permanente commissie van het Amortisatie Syndicaat en vriend van den minister VAN MAANEN, werd in de Kamer niet toegelaten, op grond dat hij moest beschouwd worden als comptabel ambtenaar; de beslissing gold geheel een vraagpunt over het begrip van comptabiliteit; zoowel de provinciale Staten van Holland als de rekenkamer en bijna al de Noord-Nederlandsche leden hielden het begrip van comptabel ambtenaar niet toepasselijk op een lid van de permanente commissie; bijna al de Zuidelijke leden waren van een tegenovergesteld gevoelen; de geheele zaak was weder een bewijs hoezeer partijzucht invloed heeft op de beoordeeling van eene quaestie, die geheel onafhankelijk van de politiek behoorde beoordeeld te worden. Nadat de Heer BRUGMANS niet was toegelaten, en de vraag, ook in betrekking tot het besluit van 18 December 1819 omtrent het vragen van ontslag, ontstond, hoe de zaak verder moest worden behandeld, vroeg de Heer BRUGMANS aan den Koning ontslag uit zijne betrekking als lid der Staten-generaal, hetwelk hem bij een gemotiveerd Koninklijk besluit verleend werd, waarbij de handelwijze der Staten-generaal scherp werd afgekeurd. De afgevaardigde DE SECUS deed kort daarop een voorstel, dat de veroordeelden uit kracht der wet van 1815, welke wet was afgeschaft, zouden in vrijheid gesteld worden. BARTHÉLÉMY diende een voorstel in omtrent de uitvoering van art. 177 der grondwet, wegens de teregtstelling van ministers enz. voor den Hoogen Raad. De petitie van den uitgeweken Franschman FONTAN, die door de regering over de grenzen was gebragt, veroorzaakte eene vierdaagsche discussie, veel levendiger en hartstogtelijker dan die over de petitie van

Digitized by Google

CAUCHOIS LEMAIRE in 1818. Alle deze parlementaire voorvallen wezen wel op voortdurende spanning.

Kort na de indiening van de finantiële wetten werd door de regering ingediend een conceptwet op het onderwijs. Na de benoeming der bisschoppen en de vergunning aan hen om, overeenkomstig het concordaat, de kleine Seminaria voor aanstaande geestelijken te openen, meende de regering ook ten opzigte van het algemeen maatschappelijk onderwijs eene wet te moeten voordragen, ten einde deze zaak in gemeen overleg met de Staten-generaal te kunnen regelen. De conceptwet liet vrijheid van onderwijs toe, onder voorwaarde van bewijzen van kunde en goed gedrag. Het ontwerp voldeed noch aan de ultra-Katholieken, die eene geheel onvoorwaardelijke vrijheid van onderwijs vorderden, noch aan de liberalen, die meenden dat de regering het toezigt op het lager- en middelbaar onderwijs te veel uit de handen gaf, door de wetgevende magt in te roepen. Terwijl alzoo de conceptwet op het onderwijs weinig bijval vond, openbaarden de aanmerkingen op de begrootingswetten een zeer vijandelijken geest; de Belgische dagbladen drongen telkens meer aan, dat de finantiële wetten niet zouden worden aangenomen, waarbij zelfs het gevoelen werd geüit, dat eene transitoire wet alleen zou moeten worden toegelaten, wanneer de regering zeer stellige waarborgen omtrent de opheffing van al de grieven gaf.

De feesten, bij gelegenheid van het huwelijk van Prinses MARIANNE, de zoo geliefde dochter van WILLEM I, met Prins ALBERT van Pruissen, konden de zorgen des Konings over den kommervollen toestand des Lands niet afleiden. Het was op een van die dagen, dat WILLEM I aan den oud-minister ROËLL zijn hart lucht gaf. De Koning erkende, dat, naar de uitkomst, tweederlei constitutie beter was geweest, maar dat de zaken thans te ver gekomen waren. Hij ontveinsde het gevaar niet, van eene ver-

Digitized by Google

werping van de op nieuw ingediende tienjarige begrooting, ten einde vorderingen door te drijven, en in deze omstandigheden oordeelde hij zwarigheid te moeten maken in eene transitoire wet; hij zeide daarbij: "dat het hem bitter grieven zou, tot het uiterste te moeten komen, maar dat hem als handhaver van de grondwet niet anders zou overblijven, en dat de verantwoording geheel zou nederkomen op hen, die hem daartoe als het ware gedwongen hadden. Hij meende alles gedaan te hebben, wat noodig was om het heil des Lands te bevorderen, en het viel hem dus hard eenen dergelijken tegenstand te ondervinden. Hij was bereid, — hier vielen hem de tranen uit de oogen — het Rijk met zijn geheele familie te verlaten, indien het geluk der ingezetenen daardoor bevorderd kon worden." ROËLL zocht den Koning te bedaren en wees hem op de trouw der Noordelijke gewesten, die hem uit eigen beweging hadden teruggeroepen en die hem voortdurend getrouw waren; hij drong zeer op de indiening van eene transitoire wet aan, wanneer de tienjarige begrooting mogt worden verworpen, en waarschuwde dat men toch niet tot een coup d'état moest komen dan in de uiterste noodzakelijkheid; bij de verwerping van de tienjarige begrooting zou in aanmerking kunnen komen eene opheffing der acht bekende artikelen van het Londensche tractaat van 1815 en eene inroeping van de mogendheden.

Kort na dit gesprek met ROËLL had de Koning ook een onderhoud met een der Belgische afgevaardigden, die hem zocht te bewegen, nog meerdere concessiën te doen. De Koning, na hem tot het einde aangehoord te hebben, echter niet zonder teekenen van ongeduld, nam het woord en voegde den afgevaardigde toe: "Wat wil men dan: wil men eene verandering van regering, of van Souverein? Men spreekt van eerbied voor de wetten en men miskent geheel onze grondwet. Is daarin melding gemaakt van de gezworenen, van de ministeriële verantwoordelijkheid, van een onbeperkte vrijheid van de drukpers, van een gouvernement

Digitized by Google

door het volk? De gezworenen zijn eene instelling die behoort tot de kindschheid der maatschappij; — aan het oude Engeland moet men die verouderde instelling met vele andere laten; — hoe kan men eene goede justitie verwachten van twaalf mannen door het lot gekozen? Ik heb beloofd een onafhankelijke regterlijke magt en ik zal mijn woord houden. Gij weet de redenen waarom de regterlijke organisatie nog niet is ingevoerd. Men wil de ministeriële verantwoordelijkheid. Waarom? om de monarchie in de Kamers te brengen. Een verantwoordelijk minister is niet meer de dienaar van den Koning, maar van de Kamers. Men wil eene regering van de parlementaire meerderheid. Maar heeft dat wel een redelijken zin? Voordat de meerderheid kan regeren, moet zij ten minste een wil, een stelsel hebben, en de meerderheden hebben dat niet. Zij kennen zich zelve niet. Zij dobberen in een voortdurende onzekerheid, en brengen het bestuur nu in deze dan in gene, somtijds in onwaardige handen; zij maken de regering telkens zwakker en minder geacht... Let op de geschiedenis, al wat nuttig, grootsch en duurzaam is tot stand gekomen is men verschuldigd aan eenige goede Vorsten, geholpen door ministers. Wat heeft men over van die volksregeringen, dan duizende discoursen, duizende tegenstrijdige wetten. Onze vaders kenden beter dan wij het waarlijk grondwettig gouvernement, toen zij het deden bestaan in de aanneming en weigering van de belastingen en in het regt van remonstrantie aan den Vorst. Geloof mij, gij zijt dupe van eenige eerzuchtige of geëxalteerde hoofden. Zijn wij niet oud genoeg om te weten hoe de zaken gaan? In eene vergadering heerschen de meest stoutmoedigen; — de meerderheid wordt door de minderheid geleid; — de massa's laten zich bedriegen door hen die haar het meest vleijen. Men spreekt van de kracht der publieke opinie, men stelt de drukpers voor als haar onfeilbaar orgaan, dat aan de regering den weg moet wijzen. Maar zeg mij, door wie wordt die hooge magt

Digitized by Google

uitgeoefend? Door schrandere en bekwame staatslieden? Neen, door eenige jonge regtsgeleerden, die les hebben genomen in de acht of tien constitutiën, die Frankrijk na 1789 heeft doen geboren worden, — door jonge menschen zonder ondervinding, zonder vaste overtuiging, die de geschiedenis verdraaijen, naar het voor hunne utopiën te pas komt; — door menschen, die van het journalisme eene industrie maken. Ziedaar de censores over de regeringen, — de regters over Koningen en natiën, met wie men als gelijken zal moeten onderhandelen. Is er iets onschendbaars voor die vrije drukpers? Hebben zij niet het gezag en de godsdienst door het slijk gehaald. De Katholieken zijn nu verbonden met de liberalen. Dat is een monstreus verbond. Wat zijn die luidruchtige liberalen? Eerzuchtigen, die teleurgesteld zijn, — ijdel en oppervlakkig, vrienden van het schandaal, sterk als de regering zwak is, maar zwak wanneer de regering sterk is; menschen die zich coaliseren met hen, die zij mistrouwen. En uwe priesters, wat vragen zij? Hebben zij niet het concordaat? Voorzeker zou ik het land beklagen, waar de priesters zich te veel met de staatszaken bemoeijen; zij brengen te veel hartstogten in het spel en hebben te weinig kennis van den maatschappelijken toestand. Daarenboven verliezen zij daardoor de nederigheid en liefde uit het oog, zonder welke men ophoudt Christen te zijn... Gij wilt de provinciale Staten als staatkundige ligchamen hun stem doen hooren; — er moet slechts ééne nationale tribune zijn in een welgeordenden Staat. De oppositie vindt tegenwoordig niets goed in mijn gouvernement. Maar is Luik niet vooruitgegaan? Verlangt Brussel de Fransche tijden terug, toen het gras op de straten groeide? Is Gent zoo ongelukkig?.... Gij wilt mij van uwe grieven spreken. Heb ik niet reeds gedaan hetgeen het meest dringend was? De seminaria zullen voortaan vrij zijn. Rome is bevredigd. Wat de taal aangaat, heb ik mijne vroegere besluiten verzacht. Ik wil alle regtmatige klagten verhooren,

Digitized by Google

maar ik wil niet, dat de rollen omgekeerd worden. Mijne regering is eene monarchie, getemperd door eene constitutie, en geene republiek met een Koning, gelastigde van de gelastigden des volks. De attributen van den Koning en der Staten-generaal zijn naauwkeurig in de grondwet beschreven. De daarmede strijdige theoriën zijn anti-constitutioneel, factieus, revolutionair. Ik ben Koning der Nederlanden; ik ken mijn regt, ik ken mijn pligt; ik zal handhaven met alle middelen de grondwet, die ik bezworen heb."

Uit den aard der zaak zijn geene meerdere bewijzen voor dit vertrouwelijk gesprek mede te deelen dan het verslag, dat daarvan een Zuidelijk lid der Staten-generaal gegeven heeft. Het gesprokene komt echter geheel overeen met hetgeen door anderen van des Konings gewoon zeggen wordt getuigd: "Ik ben in mijn regt, — dus laat ik mij niet dwingen."

Zoowel in dit gesprek als in de memoriën van den jeugdigen secretaris van 's Konings kabinet, GROEN VAN PRINSTERER, in November aan den Koning aangeboden, kan men duidelijk nagaan, hoe de Koning tot de boodschap van 11 December 1829 is gekomen. Terwijl gewoonlijk de koninklijke brieven, waarbij de wetsontwerpen aan de Tweede Kamer worden ingezonden, niet anders zijn dan een formulier, werd thans een concept van eene nieuwe zeer strenge wet tegen de voortdurende uitspattingen der drukpers aangeboden, met eene zeer uitvoerige boodschap, waarin de staatkundige en staatsregtelijke beginselen der regering ontwikkeld werden.

Reeds in den aanhef werd een geheel andere toon aangeslagen, dan in de openingsrede, twee maanden vroeger. Het ontwerp van wet, dat ter beteugeling van de drukpers werd aangeboden, werd genoemd: "een treurig maar noodzakelijk uitvloeisel der in sommige gewesten des Rijks bestaande omstandigheden," terwijl bij gelegenheid van de aanbieding dier conceptwet 's Konings beschouwing over den gang des bestuurs werd opengelegd.

Digitized by Google

In de eerste plaats werd er op gewezen, hoe de regering de aangelegenheden van de Roomsch Katholieke eeredienst had zoeken te regelen overeenkomstig hetgeen onder MARIA THERESIA in België gebruikelijk was geweest, en hoe men later met den Paus een concordaat had gesloten, aan hetwelk zoodanige uitvoering was gegeven, dat de Paus den Koning "zijnen dank betuigd en verklaard had, dat de Koning aan de overeenkomsten al de kracht en werking gegeven had, welke van hem afhing;" vervolgens werd aangekondigd, dat de behandeling van de zaken der Roomsch Katholieke eeredienst zou worden opgedragen aan een afzonderlijk departement.

Ten opzigte van het onderwijs werd het volgende gezegd:

"Zien wij op het onderwijs, dat bestendig en grondwettig voorwerp onzer zorgen, dan mogen wij vertrouwen, dat het uit onze eigene beweging inroepen van wettelijke bepalingen, op den bijval van het verlichte en onbevooroordeelde gedeelte onzes volks aanspraak heeft. Indien toch, bij aanmerkelijke wijzigingen van het bestaande en door velen toegejuichte, niet die onbeperkte vrijheid, welke toomeloos tot verwarring en verwoesting van alle wenschelijke beschaving en ontwikkeling leidt, door ons is aangenomen, zoo kan eene bedaarde overweging geenszins doen miskennen, dat het algemeen bestuur te dezen ook aan het plaatselijke en gewestelijke gezag zooveel heeft opgedragen, als bij de wet konde plaats hebben; en wij verlangen, door de overweging van UEdelMogenden, ons te zien toegelicht, of wij bij onze voordragt het doel onzer pogingen, de vereeniging namelijk der betamelijke wenschen van alle onze onderdanen, zullen getroffen hebben.

"Dan, Edel Mogende Heeren! de natie heeft regt om van ons te verwachten, dat wij met gelijke vastheid onberadene eischen zullen afslaan, als wij billijke verlangen wenschen te bevredigen. Die vastheid, welke de grondregel van maatschappelijk geluk is, is ook het beginsel onzer Regering;

Digitized by Google

en de verzekering, dat wij ongezind zijn om de lijn, welke een doelmatige vastheid van ongepaste toegevendheid scheidt, te overschrijden, zal, hopen wij, de welgezinden bemoedigen, en alle uitzigten op het welslagen van dwang en geweld verijdelen."

Na de onderwerpen van het gebruik der Fransche taal en de onafhankelijkheid der regterlijke magt aangeroerd te hebben, vervolgde de boodschap:

"Beschouwen wij het onderwerp der zoogenaamde Ministeriële verantwoordelijkheid, waarvan het ons meer moeijelijk valt den waren zin, als het eigenlijke doel, te bepalen, en zien wij op de voorschriften der Grondwet, welke niet alleen uitsluitend aan onze beoordeeling en beslissing onderwerpt alle verordeningen der Regering, maar ook overlaat den aard der verpligtingen, welke wij aan de Hoofden der door ons in te stellen Departementen verlangen op te leggen, en met eede te doen bekrachtigen, dan vermeenen wij, bij het behoud onzer staatsinrigtingen, bij de handhaving van het aan ons toevertrouwde gezag, bij de duurzame bescherming der belangen van onze geliefde onderdanen, aan geene andere verantwoordelijkheid van onze Ministers te mogen gehoor geven, dan aan die, welke, behalve hunne verhouding tot ons, bij de Grondwet en de verdere bestaande wetten, ook voor hen bepaald is; ja, wij vinden in het grondwettig aanwezen van den Raad van State, en in het voorschrift dat *deze*, maar niet dat eenig hoofd van ministeriëel departement, moet gehoord worden, niet alleen het denkbeeld van ministeriële verantwoordelijkheid uitgesloten, maar voor het Nederlandsche volk, daar te boven, een grooteren waarborg, dat alle zijne aangelegenheden, *vóór* derzelver beslissing, behoorlijk worden overwogen.

"De invoering der *bedoelde* ministeriële verantwoordelijkheid aan de Twee Kamers, waaruit de Staten-generaal bestaat, en aan de Regterlijke magt, zoude de werking der Koninklijke magt, strijdig met de Grondwet, elders overbrengen, zon-

Digitized by Google

der eenigen wezenlijken en nieuwen waarborg voor 's volks vrijheden op te leveren; want, *wie* ook mogten geroepen worden, om over de daden der Ministers te oordeelen, geene goede vruchten waren er van zoodanige beoordeeling te plukken, zoo niet degenen, aan welke de verantwoording zou moeten worden afgelegd, zich geplaatst vonden buiten de Maatschappij, en alzoo verheven boven hartstogten en dwalingen. — Nederland staat in dezen niet gelijk met sommige andere landen, alwaar de ministeriële verantwoordelijkheid zonder bedenking heeft kunnen worden ingevoerd, ten gevolge van omstandigheden, welke aan dit Koningrijk geheel vreemd zijn, en even daarom aan deszelfs grondwettig bestuur eene geheel andere rigting hebben doen geven.

"Maar, Edelmogende Heeren! Wij gevoelen daarentegen de behoefte om, door eene vermeerdering der betrekkingen van de Hoofden der ministeriële departementen met de beide Kamers der Staten generaal en hare afdeelingen, het gemeen overleg te bevorderen, en meer en meer te verzekeren; en het is het voorwerp onzer meest ernstige overweging, hoe en op welke wijze dit ons doel ten spoedigste en het best zal kunnen bereikt worden."

Daarna werd een regeling toegezegd van de conflicten, de beschouwingen medegedeeld omtrent den werkkring der plaatselijke en provinciale besturen en de finantiën des Rijks, terwijl de boodschap besloten werd met de volgende woorden:

"En moet dan, Edel Mogende Heeren! deze beschouwing ons niet van zelve leiden tot bevestiging van ons vertrouwen op den God onzer Vaderen, op de liefde en dankbaarheid van onze beminde onderdanen, en op de grondwettige medewerking van U Edel Mogenden, tot gemeenschappelijke beteugeling van het kwade en krachtdadige bescherming van al het goede?

"Zoo zullen er geene ongelukkige en onschuldige slagtoffers van list en boosheid gemaakt, geen kwaad ongestraft bedoeld of gepleegd worden; maar de eensgezindheid der

Digitized by Google

burgeren, zonder aanschouw van godsdienst of landstreek, gehandhaafd, en de vrijheid van allen, ondanks de woelingen van sommigen, ongekrenkt bewaard blijven. Zoo zal ook ditmaal het gemeen overleg met U Edel Mogenden bijdragen, tot bevestiging van maatschappelijke orde; zoo zal de milde, doch tevens krachtige werking onzer Regering ongeschonden voor de volgende geslachten en voor Ons Huis de leerzame voorbeelden Onzer voorvaderen overbrengen, wier wijsheid en moed aan de staatkundige, burgerlijke en godsdienstige vrijheid der Nederlanden tot schild verstrekten, zoowel tegen de aanmatigingen eener verleide menigte, als tegen de heerschzucht van buitenlandsch geweld."

De boodschap vond bij de groote meerderheid in de Noordelijke provinciën goedkeuring, ja zij verwekte bij velen geestdrift. Waar een dichter de koninklijke boodschap in verband bragt met de woorden van Prins WILLEM I: "Houdt aan uw Unie vast," volgde een daverende uitboezeming van het opgewekt vaderlandsch gevoel. De warme toejuiching in Holland verhoogde echter den indruk, dien zij bij de Belgische oppositie in tegenovergestelde rigting te weeg bragt.

In het algemeen zou de waardige toon van de koninklijke boodschap gunstig gewerkt hebben, wanneer de geschiedenis der grondwet van 1815 meer bekend ware geweest en men de voorgedragene regeringsbeginselen meer naar ons stellig staatsregt dan naar algemeene, zoogenaamde constitutionele beginselen had beoordeeld; bovenal echter, wanneer een waarlijk mild regeringsbeleid daarop gevolgd was. Het tegendeel gebeurde echter. De Koning was, nadat eenmaal de boodschap was openbaar gemaakt, *in omnem eventum paratus.* VAN MAANEN had omtrent de begrootingswetten meer hoop dan vrees; zonder de boodschap zouden, naar zijne meening, de begrootingen stellig zijn afgestemd; nu moesten de beginselen van de boodschap streng gehandhaafd worden. De regering wilde dat een exemplaar van de boodschap aan elk ambtenaar gezonden zou worden, ten einde

Digitized by Google

zich van hunne getrouwheid aan de daarin vervatte regeringsbeginselen te overtuigen. Sommige gouverneurs voldeden daaraan door een eenvoudige toezending met een brief, waarin het vertrouwen werd uitgesproken, dat de medegedeelde beginselen zouden gevolgd worden. Andere gouverneurs deden de toezending vergezeld gaan van eene circulaire, waarbij verlangd werd, dat de ambtenaar binnen drie dagen bepaaldelijk en onbewimpeld zou verklaren, al dan niet genegen en bereidvaardig te zijn, om bij alle voorkomende omstandigheden in den geest van de boodschap te handelen, terwijl de ambtenaren, die ongezind mogten bevonden worden rust en orde te helpen bevorderen, overeenkomstig de zienswijze der regering, buiten staat werden verklaard Vaderland en Koning met nut te dienen. In gelijken zin was opgesteld de circulaire van den minister van justitie. Opmerkelijk is het berigt, dat een lid der oppositie, SURLET DE CHOKIER, twee maanden later in de Staten-generaal gegeven heeft van de wijze waarop met de circulaire is gehandeld. In de *Staatscourant* vinden wij het volgende van zijne redevoering opgeteekend:

"Volgens den spreker tracht men het volk schrik en vrees aan te jagen, om daardoor deszelfs klagten te smoren. In de maand Januarij had hij zelf, als Burgemeester eener gemeente in de provincie Luik, eene oproeping ontvangen, om zich bij den Vrederegter van zijn kanton te vervoegen, alwaar ook een aantal Burgemeesters van andere plaatsen tegenwoordig waren. Het bevel om deze zonderlinge oproeping te doen, was door den Minister van Justitie aan den Procureur-Generaal, door dezen aan den Procureur-Krimineel, en door dezen aan de Officieren bij de Regtbanken en verder aan de Vrederegters gezonden. De Vrederegter had aan de verzamelde Burgemeesters eene mededeeling nopens den staat van het Rijk gedaan, en hun onder anderen onder het oog gebragt, dat de belasting op het gemaal afgeschaft was, en dat dus de klagten der ingezetenen op dat punt ongegrond waren; — dat de benoeming der Bisschoppen een bewijs ople-

Digitized by Google

verde, hoe de Regering over de uitvoering van het Konkordaat dacht; — dat het volk zich voorts aan het voorbeeld van zijne bisschoppen moest spiegelen, die geene verzoekschriften geteekend noch ingediend hadden; — dat de bestaande inrigting van het openbaar onderwijs de weldadigste vruchten gedragen had, en dat men dus niet om onbeperkte vrijheid van onderwijs moest vragen, welke hoogst nadeelige gevolgen zou kunnen hebben; — dat de invoering der regtspleging door gezworenen in het belang des volks zelf niet wenschelijk was, want dat de waarneming der werkzaamheden van gezworene de ingezetenen van hunne gewone bezigheden zoude aftrekken, en hun veel kostbaren tijd ontnemen; — en dat eindelijk aan de ingezetenen moest beduid worden, dat zij niet om de verantwoordelijkheid der Ministers moesten vragen, alzoo dit vraagstuk geheel boven hunne bevatting was. — Nadat de Vrederegter deze mededeeling gedaan had, waren de aanwezige Burgemeesters door denzelven in het verhoor genomen, en was hun afgevraagd, of in hunne gemeenten verzoekschriften geteekend waren; wie dezelve rondgedragen had, of zij zelve, hunne Assessoren, de gemeente-Ontvanger, de Pastoor, enz., ze onderteekend hadden."

Terwijl de regering alzoo met ijver bezig was hare beginselen ingang te doen vinden, waren de beraadslagingen over de begrootingen begonnen. Ook nu werd door vele Belgische leden het beginsel op den voorgrond gesteld, dat men de begrootingen moest verwerpen, om herstel van de door hen aangevoerde grieven te verwerven, — een daad te meer revolutionair, omdat de Koning de Kamer niet mogt ontbinden; — ook nu werd, bij het opzet der oppositie om de stemming over de begrootingen als een wapen tegen de regering te gebruiken, de innerlijke waarde der voorgedragene wetten meer en meer als bijzaak beschouwd; — ook nu was, bij de oproerige taal der Belgische dagbladen, geen twijfel meer of men zocht de regering te dwingen aan de Belgische op-

Digitized by Google

positie alles toe te geven, wat zij verlangde; — ook nu werd de strijd bijna geheel tusschen het Noorden en het Zuiden gestreden.

Enkele Belgische leden meenden echter de regering in de gegeven omstandigheden niet tot het uiterste te moeten bestrijden, maar haar te moeten ondersteunen. Ten gevolge hiervan werd de tienjarige begrooting van uitgaven aangenomen met 61 tegen 46 stemmen; de éénjarige voor 1830, met 54 tegen 53. De wet op de middelen werd verworpen met 55 tegen 53 stemmen, niettegenstaande de belasting op het gemaal reeds was afgeschaft, waardoor de regering genoodzaakt werd de voorgestelde verhoogingen op het zout, het gedistilleerd, de binnenlandsche bieren en azijnen weg te laten en een aanmerkelijke som van de tienjarige op de éénjarige raming over te brengen, door welke handelwijze de wet, die thans bijna algemeen werd aangenomen, als voorloopig kon beschouwd worden.

Zoo begon het jaar 1830, eenigzins gunstiger dan men gedacht had, met goedgekeurde begrootingen. Enkele veranderingen in het ministerie openbaarden de bedoeling der regering, om zoo veel mogelijk vertrouwen bij de goedgezinde Belgen in te boezemen. Het ministerie van binnenlandsche zaken werd gesplitst. Reeds was tot directeur voor de zaken van de Roomsch Katholieke eeredienst aangesteld PELICHY; tot minister van binnenlandsche zaken werd benoemd LA COSTE, terwijl aan VAN GOBBELSCHROY werd opgedragen het departement van den waterstaat, de nationale nijverheid en de koloniën, door welke opdragt tevens werd voorzien in de plaats van ELOUT, die als minister van koloniën en marine zijn ontslag had verzocht. Onder het opperbestuur van oorlog en marine, aan Prins FREDERIK opgedragen, werd de schout-bij-nacht WOLTERBEEK tot directeur generaal der marine benoemd. Door deze veranderingen werden twee Belgen meer in het ministerie opgenomen. Deze

Digitized by Google

ministeriële verandering was echter te weinig omvattend om een grooten politieken invloed te kunnen uitoefenen. Na de aanneming der begrootingswetten was de gelegenheid geschikt geweest voor een meer populair ministerie; het zou den opregten liberalen kracht gegeven hebben tegenover de unie van clericalen en valsche liberalen; maar daar de Koning zelf regeerde werd aan geene staatkundige verandering van het ministerie gedacht. Men meende slechts de clericalen te moeten bevredigen, ongedachtig dat eene exclusive rigting nooit geheel te bevredigen is, omdat het in hare rigting ligt te willen overheerschen. Men zocht voorts kracht in strenger toezigt op de ambtenaren, de regering meende geene ambtenaren in dienst te moeten houden, die naar haar oordeel bewijzen hadden gegeven vijandig gezind geweest te zijn tegen de regering. Zoo werden in het begin van Januarij onderscheidene burgemeesters en assessoren ontslagen, die men niet vertrouwde, en aan onderscheidene leden der Staten-generaal, die tegen de begrootingen hadden gestemd, werden hunne betrekkingen of hun pensioen ontnomen. Er is verhaald, dat reeds vóór de stemming over de begrootingen deze maatregel was voorgenomen, en dat de regering aan sommige leden der Staten-generaal had doen weten, dat, wanneer zij door tegen de tienjarige begrooting te stemmen, toonden met de vijandige oppositie gemeene zaak te maken, zij zich dan bloot stelden hunne posten te verliezen. De afgevaardigde VAN CROMBRUGGHE, de onafhankelijke en bekwame volksvertegenwoordiger uit Vlaanderen, had daarop vóór de stemming zijne demissie als ambtenaar genomen; hij had het voornemen, en volbragt het ook, voor de begrooting te stemmen en overreedde zelfs eenigen, die gewoon waren hem te volgen; maar hij wilde dit niet gedwongen doen.

Het ontslag van de leden der oppositie uit de ambten die zij bekleedden, in verband gebragt met de boodschap van 11 December, gaf aanleiding tot zeer veel geschrijf. Op bezadigden toon werd het staatkundig stelsel der rege-

Digitized by Google

ring bestreden door LEBEAU (later minister in België), in zijne *Observations sur le pouvoir Royal.* DE POTTER, die uit zijne gevangenis voortdurend brochures in het licht gaf en in een brochure: *Lettre de démophile à M. van Gobbelschroy*, in November, zich eenigzins gematigd getoond had tastte in Januarij, in eene *Lettre au Roi par démophile*, de grondstellingen van de boodschap van 11 December met groote hevigheid aan. De regering was onjuist genoemd *une monarchie tempérée par une loi fondamentale.* "C'est un mensonge odieux et perfide; c'est plus, c'est une absurdité. Une loi fondamentale ne tempère rien, elle fonde.... Le roi est le plus haut des fonctionnaires." DE ROBIANO predikte vrij duidelijk het regt van opstand. Een tweede petitionnement, reeds in November begonnen, werd in Januarij, door adel en lagere geestelijkheid ondersteund, zoo algemeen mogelijk gemaakt. De sluiting van het *Collegium philosophicum* hielp niet meer. De toon der Belgische bladen werd telkens heviger. De destituties van eenige ambtenaren werden te baat genomen om de regering van gewelddadigheid te beschuldigen. Weldra werd door DE POTTER, den referendaris TIELEMANS, BARTHELS, redacteur van *Le Catholique*, en anderen, een ontwerp gevormd tot eene algemeene associatie, met een nationale inteekening voor allen, die door de regering uit hunne posten mogten worden ontslagen of tot boeten mogten worden veroordeeld. De regering zag daarin eene regtstreeksche opruijing tot complot, verandering in de regering ten doel hebbende. Het proces ving aan den 9en Februarij met de inhechtenisneming van de verdachten, voor zoover zij in vrijheid waren, en door inbeslagneming van hunne papieren, en eindigde met hunne veroordeeling tot bannissement, bij arrest van het hof van Assises, van den 30en April.

Dit proces, met de gevonden briefwisseling tusschen DE POTTER en TIELEMANS, later gezamenlijk uitgegeven, is hoogst belangrijk om de streken te leeren kennen, waardoor de oppositie zich gevormd heeft tot eene oproerige factie, aan

Digitized by Google

wie alle middelen geoorloofd waren, zoo zij slechts strekten om ontevredenheid bij het volk en verlegenheid bij de regering op te wekken. De onderscheiden personen in de briefwisseling waren onder bedekte uitdrukkingen aangeduid; vele leden der Staten-generaal werden als instrumenten gebruikt, waaromtrent men zelf minachting betoonde. De geestelijkheid moest aangezet worden zoo veel te vragen, dat de regering zulks onmogelijk kon bewilligen, zonder zich zelve den ondergang te berokkenen. Men moest de regering tot de uiterste strengheid drijven, om haar beter te kunnen doen vallen. Den troon en het altaar tegen elkander op te zetten, om beiden omver te werpen, was de Macchiavellistische stelling, die de factie in toepassing bragt. Uit de briefwisseling bleek verder dat DE BROUCKÈRE geld trok voor de berigten, die hij aan de dagbladen mededeelde.

Terwijl men deze zamenspanning in het geheim smeedde, en de regering dag aan dag aangevallen werd door het petitionnement en een dagbladpers, die van allerlei leugens gebruik maakte, waren de Staten-generaal niet vergaderd. Na het reces waren er den 18en Januarij slechts 34, den 25en slechts 40, den 29en slechts 47 leden tegenwoordig, terwijl eerst den 1en Februarij de vergadering met 57 leden, twee meer dan de helft, geopend kon worden. Bij de hervatting der werkzaamheden werd kennis gegeven van het koninklijk besluit van 20 Januarij, waarbij de communicatie tusschen de Kamer en de ministers werd uitgebreid.

Hetgeen van de briefwisseling en het proces van DE POTTER bij geruchte bekend was geworden, verzwakte eenigzins den invloed der Unie. Gematigde Belgische opposanten begonnen zich van de radicalen af te scheiden. In deze omstandigheid had DONKER CURTIUS reeds in de zitting van den 19en Februarij eene aanmerking gemaakt over het verregaande misbruik, dat van de petitiën werd gemaakt, en was men op den 26en Februarij tot de orde van den dag overgegaan,

Digitized by Google

omtrent eene petitie, waarin de dwingelandij van ALVA en NAPOLEON aan de regering was verweten; slechts 26 leden der oppositie wilden de petitie ter griffie gedeponeerd hebben. De dagbladen van de Unie waren woedend over dit besluit. Den 10en Maart meende DONKER CURTIUS een tweede voorstel te moeten doen, om, in strijd met de conclusie van de commissie voor de petitiën, ten opzigte van al de petitiën over de grieven over te gaan tot de orde van den dag. Hierop volgde een breedvoerige beraadslaging, waaruit wij enkele brokstukken mededeelen.

DONKER CURTIUS zeide onder anderen:

"Toen in het verleden jaar de geest of liever de razernij der petitiën, die geene verzoeken, maar wenschen en eischen worden, een deel onzer medeburgers begon te beheerschen, heeft uwe meerderheid, daaraan, mijns inziens, een te gunstig onthaal gegeven.

"Ik besloot toen tot de eenvoudige nederlegging ter griffie, waarin ik geen nadeel zag.

"Sedert is die razernij nog vermeerderd, en eindelijk zal het getal der petitiën zoodanig en derzelver inhoud van dien aard worden, dat, indien wij ons daarmede ernstig wilden bezig houden, wij eindelijk den schijn zouden erlangen, alsof wij de natie alleen vertegenwoordigden, om de eischen en wenschen der massa's op te vangen.

"Het gevolg hiervan is geworden, dat vele bekwame mannen zich hebben onledig gehouden met het onderzoek der vraag: "of deze is de zin en de bedoeling der Grondwet."

"Er zijn er zelfs, die dezer dagen beweerd hebben en nog beweren, dat het regt van petitie, zooals het bij ons thans wordt uitgeoefend, is ongeoorloofd...

"Het is mij dus toegeschenen, dat de tegenwerping tegen het regt van petitie, zoo als men het thans uitoefent, gegrond op de voormelde uitdrukkingen der Grondwet, meer spitsvondig dan waar is, en dat zij te veel, en even daarom niets bewijst;" maar de spreker achtte toch, dat het gebruik,

Digitized by Google

dat thans van de petitiën werd gemaakt, door de volksvertegenwoordiging moest worden afgekeurd, door daaromtrent over te gaan tot de orde van den dag. Hij meende daartoe op de bedoeling der petitionarissen te moeten wijzen, en zeide daarbij: "Het is dus niet, om op uwe overtuiging te werken, door redenen; dan toch zou ook het getal der petitiën onverschillig zijn, want een enkel goed argument van eenen enkelen verzoeker moest meer wegen, dan de wenschen ontbloot van beweegredenen, door duizenden uitgebragt; maar het is om u, zoo mogelijk schrik aan te jagen, door de vereeniging van getallen; het is, om u te verpligten, eerst door vereenigde verzoeken, dan door eischen, dan door bedreigingen, ondersteund door de opgeworpen tolken van den openbaren geest, en eindelijk, des noods, door daden: aangehitst door die voorgewende tolken, om te handelen en u te gedragen overeenkomstig de wenschen van eene ontzaglijke massa volks, welke men in beweging brengt, en aan welks juk men de Regering en de nationale vertegenwoordigers zou willen onderwerpen.

"Het getal der petitiën, hetgeen zich bij honderden vermenigvuldigt; het getal der petitionarissen, hetwelk tot honderd duizenden aangroeit; de gelijkvormigheid der petitiën; de onderwerpen daarin behandeld; de kleur, die haar onderscheidt; het openlijk appel aan het volk; honderdmaal herhaald om te petitionneren en te repetitionneren, tot voormelde einden; de steun, welke de weinigen onder de petitionarissen, welke eenigzins met de onderwerpen die zij behandelen, kunnen bekend zijn, in de ophooping en vergrooting dier massa's hebben gezocht; alles, in één woord, toont zonneklaar, dat dit haar doel, deze hare strekking is.

"Er zijn er ook, die met een volstrekt boosaardig doel handelen, zich behendiglijk bedienende van allen, die zich met hen willen vereenigen, als van dienstige werktuigen; en het is aan hen vooral, dat ik den voortgang van die volksbeweging toeschrijve, welke zij aanhitsen, om ons eerbied

Digitized by Google

of vrees in te boezemen, en eindelijk onder het juk te brengen.

"En inderdaad, Edel Mogende Heeren! hoe zou het mogelijk zijn, die ontzettende massa volks, in welker dagelijksche vermeerdering men behagen schept, om ze bij millioenen te kunnen tellen; hoe zou het mogelijk zijn, dezelve te bewegen, om zich als door een onwillekeurige aandrift gedreven, in een te mengen, en te bemoeijen met zoovele onderwerpen, geheel vreemd aan hunne bevatting en dagelijksche ondervinding, en die hun anders meestal onbekend en onverschillig zijn, indien er geene drijvers en menners waren, die, eenen meer dan gewonen invloed en beheer uitoefenende, altijd hebben gehaakt, om eerst de gewetens en dan de huiselijke en individuele vrijheid aan hun juk te onderwerpen, en om eindelijk de staatsregeringen te beheerschen.

"Ter goeder trouw, geen geloof te slaan aan het bestaan van zulk een factie, die terugwerkt en zich door geheel Europa weder vertoont, en die eenen strijd voert, dan onder de banier der vrijheid, dan onder die van het despotisme, maar die nergens en nimmer een ander doel heeft dan om tyranisch te heerschen; ter goeder trouw, geen geloof te slaan aan het bestaan van zoodanige factie, — zou een bewijs zijn van weinig doorzigt, of van veel onverschilligheid....

"Ofschoon alzoo het regt der burgers erkennende, om te zamen te petitionneren, zoo meen ik, dat wij voor ons het regt hebben, om op alle zoodanige petitiën naar derzelver verdiensten te antwoorden, en het is overeenkomstig dit regt, dat ik, *primario*, concludere *tot de orde van den dag*, al ware het alleen, om alzoo aan de geheele Nederlandsche natie en voor het oog van geheel Europa, hetgeen ons gadeslaat, de plegtige verklaring uit te brengen, — dat wij wars zijn van alle die wenschen, alle die volks-advijzen, alle die aanhitsingen en eischen, die ons noch tot inlichting, noch ter overtuiging kunnen dienen, — dat wij hier zitten en hier

Digitized by Google

handelen zullen, niet naar inblazingen vreemd aan onzen lastbrief, minder noch aan de bevelen van een *openlijk ontworpen bondgenootschap* [ontwerp van DE POTTER], dat alleen de vrucht is van een verdwaasd brein; maar eenig en alleen overeenkomstig ons grondwettig mandaat, ingevolge waarvan wij de openbare en bijzondere vrijheden zullen weten te beschermen, zonder ons daarvan door algemeene of bijzondere aansporingen te laten aftrekken.

"Dat wij dan een einde maken aan deze bemoeijingen, door ze ter zijde te leggen als zaken, die geene de minste waarde in onze oogen hebben, en dat wij dit vooral doen in het wel begrepen belang der petitionarissen zelve; want, welk is het gevolg reeds geweest van deze ellendige manoeuvres in het maatschappelijk en huiselijk leven van een groot getal onzer medeburgers in sommige streken des lands?

"Men is verdeeld in *petitionarissen*, *non-petitionarissen*, en *contra-petitionarissen;* de wederkeerige betrekkingen regelen zich naar deze onderscheidingen; men acht of haat zich onderling; is vriend of vijand eindelijk, naar gelang de partij die men kiest. Hier treft men een oud, ongehuwd en kinderloos man aan, die zich nimmer over de opvoeding van eenig kind bekommerde, doch die thans blakende van ijvervuur, zich in de bresse stelt voor de onbeperkte vrijheid van het onderwijs. Dáár ontmoet men een eenvoudig landman, die naauwelijks lezen of schrijven kan, en echter als voorvechter optreedt, ten behoeve van de onbepaalde vrijheid van drukpers. Dáár ziet men een eenvoudig burger, die het onderscheid niet zou weten aan te wijzen tusschen het gezag eens staatsministers en dat van den burgemeester zijner gemeente, ijverig petitionneren en de ministeriële verantwoordelijkheid afeischen als het toppunt zijner wenschen."

De redevoering van DONKER CURTIUS, in plaats van tot het gewenschte doel te leiden, deed de Belgische leden spreken ter gunste van de petitionarissen. Een welgezind Belgisch lid zocht de discussiën, die telkens hartstogtelijker

Digitized by Google

werden en in wederzijdsche verwijtingen ontaardden, te doen eindigen, met het voorstel om de deliberatiën te sluiten en de petitiën eenvoudig ter griffie te deponeren; maar de Belgische opposanten, eenmaal aan het spreken gebragt, drongen aan op voortzetting en dat, naar aanleiding van de nieuwe petitiën, op nieuw een adres aan den Koning zou ontworpen worden.

DE BROUCKÈRE zeide onder anderen: "Ik heb mijne ooren naauwelijks kunnen gelooven, toen ik den eersten spreker, die tot de tegenwoordige beraadslagingen aanleiding gegeven heeft, de zoodanigen mijner landgenooten, welke van het regt van petitie gebruik hebben gemaakt, voor oproerlingen en muitzuchtigen heb hooren uitkrijten, toen ik hetgeen thans in ons Koningrijk omgaat met het begin der omwenteling heb hooren vergelijken. Zulk eene vergelijking is in mijne ooren niets meer dan eene drogrede, dan eene staatkundige ketterij. Hier bestaat geene omwentelingzuchtige partij.....

"Men wil deze verzoekschriften afwijzen en derzelver inzenders als oproerigen doen voorkomen, omdat zij zich over den gang des Bestuurs, en vooral over den Minister van Justitie beklagen, wiens verwijdering door allen vurig verlangd wordt. Onze Staatslieden, die er belang bij meenen te hebben, dat deze klagten niet gehoord worden, mogen over een groot en achtbaar gedeelte der natie aldus oordeelen, wij, Edel Mogende Heeren, mogen zulks niet; wij zijn verpligt om de regten te eerbiedigen, die art. 161 der Grondwet aan de ingezetenen waarborgt.

"Men heeft breed opgegeven van de verregaande misbruiken, die er bij het teekenen der verzoekschriften zouden hebben plaats gehad. Indien dit werkelijk zoo ware, dan zoude het ministerie van Justitie, hetwelk toch anders niet zoo stil zit, wel spoedig tusschen beiden gekomen zijn. Maar inderdaad, Edel Mogende Heeren, wanneer een volk zich, na vijftien jaren rust en vrede, nog altijd het genot van

Digitized by Google

de regten ziet onthouden, waarop het de billijkste aanspraak heeft, dan zijn er geene kunstgrepen noodig om hetzelve tot klagen aan te zetten; — dan geeft het ongenoegen zich wel van zelve lucht!"

De slotsom der beraadslagingen was, dat noch het voorstel van DONKER CURTIUS, om over te gaan tot de orde van den dag, noch het voorstel van een nieuw adres werd aangenomen, maar dat men besloot, de petitiën eenvoudig ter griffie te deponeren; slechts 11 leden uit de Noordelijke gewesten stemden voor de orde van den dag,

Hadden de beraadslagingen over de petitiën met hartstogtelijkheid plaats gehad, de beraadslagingen over het wetboek van strafvordering stemden, bij onderzoek naar wezentlijke waarborgen voor de vrijheid, de gemoederen meer tot eensgezindheid, te meer omdat het bekend worden van hetgeen het proces tegen DE POTTER openbaarde, velen tot gematigdheid bragt, waartoe ook de dreigende toestand van Frankrijk medewerkte.

De handelingen van het ministerie POLIGNAC deed de liberalen weder gunstiger over het regeringsbeleid van WILLEM I oordeelen, terwijl de Roomsch Katholieke geestelijkheid, thans in het bezit van meerdere regten, dan zij immer te voren had gehad, vrees begon te koesteren voor de revolutionaire bewegingen in Frankrijk.

Na het reces der Staten-generaal in April, nam zij eene wet aan ter vermindering van het getal leden der rekenkamer en de voordragt om de 4½ pCt. Amortisatie-syndicaat schuldbekentenissen af te lossen en daarvoor 3½ pCt. schuldbekentenissen uit te geven, waardoor bij den hoogen standaard der rente een belangrijk voordeel voor den Staat werd verkregen.

Een klein incident bragt de hartstogten weder in beweging. VAN DAM VAN YSSELT, die in 1829 zitting in de Staten-generaal had verkregen en zich reeds meermalen

Digitized by Google

door een levendig gevoel voor Hollandsche nationaliteit had gekenmerkt, weigerde een rapport over ingekomen petitiën in het Fransch uit te brengen. Op die weigering ontstond eene hevige woordenwisseling, welke een einde nam, doordat de commies-griffier het rapport in het Fransch voorlas. De hartstogtelijkheid werd op nieuw gaande gemaakt door eene petitie, in zeer oneerbiedige bewoordingen vervat, waaromtrent men tot de orde van den dag overging. Ofschoon 9 leden minder dan eenige weken vroeger, stemden nog 17 leden der Belgische oppositie voor het nederleggen ter griffie.

Na de in de afstemming van de wet op de middelen slechts gedeeltelijke voorziening, deed zich nog zeer de behoefte gevoelen aan eene belasting, die kans had door de Belgen aangenomen te worden. De regering stelde daartoe eene belasting op de koffij voor. Vele Noordelijke leden verklaarden zich bij de beraadslagingen er krachtig tegen, ofschoon anderen de noodzakelijkheid der voordragt erkenden. De wet werd den 12^{en} Mei aangenomen met 60 tegen 36 stemmen, de laatsten meest uit de provincie Holland, waar de belasting niet alleen als nadeelig en impopulair beschouwd, maar ook als eene vernederende concessie aan de Belgische oppositie aangemerkt werd.

Aan het einde der zitting kwam in discussie de conceptwet op de drukpers, die bij de boodschap van 11 December aan de Tweede Kamer was aangeboden. Door de radicale Belgische oppositie werd zij heftig bestreden. De STASSART, die een paar jaren geleden de regering meer dan eens lof had toegezwaaid, behoorde, nadat hem in Januarij zijn pensioen was ontnomen, tot de heftigste opposanten. Hij zeide onder anderen:

"Indien de eendragt in ons schoone vaderland niet meer bestaat, indien de partijzucht aldaar het hoofd heeft opgestoken, aan wien ligt dan de schuld daarvan? Geheel en al aan die onvoorzigtige Staatslieden, die nog niet tevreden over de onverschilligheid, waarmede een deel der natie het aanzag, dat het andere in alle opzigten voorgetrokken werd.

Digitized by Google

ook nog onze taal, onze zeden, onze gewoonten, en wat men er ook van zeggen mogen, ons godsdienstig geloof wilden doen veranderen. Van daar al die hatelijke, vexatoire en onstaatkundige besluiten wegens de taal en het onderwijs, van daar al die rampzalige maatregelen, die het jaar 1825 gekenmerkt hebben als het treurigste van onze geheele geschiedenis." De spreker verweet der regering dat zij slechts zocht te heerschen over de Belgen. "Tweedragt te zaaijen scheen het beste middel om het doel te bereiken; in de hoop dat de partij der Vonckisten weder opstaan, en met de overblijfselen van de partij der Brabantsche patriotten slaags geraken zoude, riep men het *Josephismus* weder te voorschijn. Al wat sedert dien onrustigen tijd voorgevallen was, scheen vergeten; en men handelde in 1825 even als in 1788. Godsdienstige twisten werden aangemoedigd, en men dreef dezen ijver zoo ver, dat zelfs de oude twisten over het Jansenismus weder opgewarmd werden. De stem der verstandige lieden, die de gevolgen hiervan voorzagen, werd overschreeuwd door de warhoofden, die slechts van onrust en tweedragt leven. Onze Staatslieden verloren den gulden regel uit het oog, *dat het voor elke Regering eene groote fout is, zich voor eene partij te verklaren;* want daardoor stelt zij zich bloot om hetzelfde lot te ondergaan, als de partij waarmede zij zich vereenigd heeft."

Ten slotte kwam de spreker nog eens op de losbandigheid der ministeriële bladen terug, en eindigde aldus: "Laten wij ons wachten om aan deze bevoorregte schrijvers het gevaarlijke monopolie der losbandigheid en straffeloosheid toe te staan, hetwelk een onmisbaar gevolg zoude zijn van de aanneming der voorgestelde wet." De man, die thans den blaam der ministeriële bladen zich zoo aantrok, was dezelfde, die eenige jaren vroeger had beweerd, dat men beleediging gemakkelijk kon verdragen, omdat een schuldeloos geweten daartegen het beste wapen was.

Te midden der beraadslagingen gaf de minister van justitie

Digitized by Google

kennis, dat hij door den Koning was gemagtigd, om voor het derde artikel der wet eene verandering voor te dragen. Deze verandering was, behalve vermindering van straf, van weinig beteekenis. De afdeelingen namen die dadelijk in overweging, en in de zaal teruggekeerd, verzetten eenige leden zich tegen het voortzetten der overwegingen, omdat men den noodigen tijd niet had gehad tot het overwegen der gemelde verandering; twee dagen later hernam men dus de openbare beraadslaging, bij welke, even als bij de vroegere, een aantal leden de voordragt verdedigden, omdat de taal der dagbladen inderdaad onrustwekkend en losbandig was. Bij de stemming op 21 Mei staakten de stemmen, 52 tegen 52; het grootste bezwaar was gelegen in de bepaling, waarbij straf was bedreigd ook tegen het: *stoken van onrust en oneenigheid tusschen de burgers*, van welke onbestemde uitdrukking, overgenomen uit de wetten van 1815, men meende, dat weder misbruik kon gemaakt worden, gelijk dit vroeger had plaats gevonden. Toen deze uitdrukking was weggenomen, werd de wet met 93 tegen 12 stemmen aangenomen, hetgeen door de oppositiebladen als eene zwakheid der oppositie werd beschouwd.

Gedurende de zitting werd ook ingetrokken de conceptwet op het onderwijs, omdat de regering uit de aanmerkingen der afdeelingen de overtuiging had gekregen, dat voor het tegenwoordige geene *wetsbepalingen* omtrent dit onderwerp werden gewenscht. Op denzelfden dag, waarop van de intrekking der wet kennis werd gegeven aan de Staten-generaal, werd bij Koninklijk besluit bepaald, dat de toelating tot het oprigten van eene bijzondere lagere school voortaan zou gegeven worden door de plaatselijke besturen, onder goedkeuring der provinciale Staten en toezigt van den gouverneur van de provincie, terwijl de inrigting der examens later zou geregeld worden. Het Besluit werd door de voorstanders van het openbaar onderwijs als zeer gevaarlijk beschouwd, terwijl het aan de clericalen

Digitized by Google

niet voldeed, die volkomene vrijheid van bijzonder onderwijs begeerden.

Kort vóór de sluiting van de zitting kwam eene petitie in van DE POTTER en TIELEMANS, waarbij zij zich beklaagden over de uitgave hunner briefwisseling bij het proces. Na eenige discussie, waarin onder anderen DE STASSART, SURLET DE CHOKIER, DE BROUCKÈRE, en DE GERLACHE de openbaarmaking der brieven hevig afkeurden, werd echter, met 51 tegen 35 stemmen, besloten omtrent dit verzoek over te gaan tot de orde van den dag.

In het algemeen kon de regering zich tevreden houden met het einde der zitting. In vergelijking met December 1829 was de oppositie stellig verminderd en de zitting werd dan ook den 2en Junij gesloten met eene aanspraak, waaruit wij het volgende overnemen, om de denkwijze der regering te doen kennen.

"De wettelijke bepalingen, welke de grondslagen volmaken der regterlijke organisatie, en een wetboek van strafvordering, hetwelk beschermende is voor de burgerlijke vrijheid, zijn door U Edel Mogenden aangenomen; en alzoo hebben dezelve het oogenblik bespoedigd, waarop eene nationale wetgeving door vast aan te stellen Regters zal worden toegepast.

"Met handhaving van de vrijheid van drukpers, hebben U Edel Mogenden zich met 's Lands Regering vereenigd tot beteugeling van den hoon en laster, welker onreine verbindtenis dat grondwettig middel tot uitbreiding van kennis en voortgang van verlichting, ontaardt en verlaagt.

"Deze uitkomsten, Edel Mogende Heeren! zijn gunstig voor het tegenwoordige, geruststellend voor het toekomende. Zij zullen den band die den Vorst en het Nederlandsche volk voor altoos aan elkander verbindt, nog vaster snoeren. De gezonde denkwijze, welke, bij al het woelen der hartstogten, onder regtschapene en verlichte mannen ontstaat, welke door den tijd meer en meer veld wint, en eindelijk

Digitized by Google

de uitspraak der nakomelingschap wordt, zal daaraan haar zegel hechten.

"Zij hebben de hooge goedkeuring weggedragen van een Vorst, die der burgeren vrijheid heeft hersteld, die zijn geluk zoekt in den voorspoed der Nederlanders, en die in hunne liefde zijnen roem en zijne belooning vindt."

Met het wetboek van strafvordering waren de nieuwe wetboeken voltooid, op het wetboek van strafregt na, welks vaststelling tot later was uitgesteld. Bij besluit van 16 Junij werd de zetel van den Hoogen Raad en die der provinciale geregtshoven vastgesteld, en bij besluit van 5 Julij werd bepaald, dat de nieuwe wetboeken van verbindende kracht zouden zijn met klokslag van middernacht tusschen den laatsten Januarij en 1en Februarij 1831. Weinig voorzag men toen, dat het Rijk dan reeds eenige maanden feitelijk zou gescheiden zijn. Het besluit, waarbij de zetel van den Hoogen Raad te 's Gravenhage gevestigd werd, verwekte groote ontevredenheid in het Zuiden en gaf aanleiding, dat de dagbladen der oppositie dagen lang opgevuld waren met artikelen, waarin werd betoogd, dat Holland boven België werd begunstigd. Tabellen werden medegedeeld van de Belgische en Noord-Nederlandsche hoofdofficieren, van de ambtenaren bij de ministeriële departementen, van de inrigtingen in het Noorden gevestigd enz. Meer dan ooit was "la domination Hollandaise" aan de orde van den dag, iets dat ook nadeelig werkte bij de benoeming van leden der Staten-generaal door de provinciale Staten, ofschoon in enkele gewesten de candidaten der regering benoemd werden.

Na de sluiting der zitting bezocht de Koning de noordoostelijke gewesten, Overijssel, Drenthe, Groningen, waar hij overal met liefde en eerbied werd ontvangen. Te midden der bewijzen van hartelijke verknochtheid, die hij allerwege ondervond, kreeg hij de tijding van de Julij-omwenteling in Frankrijk. De Nederlandsche staatslieden oordeel-

Digitized by Google

den bijna algemeen die omwenteling niet gevaarlijk voor ons Land; de oppositie uit België was toch voornamelijk van de clericale zijde gekomen en deze kon bij geene mogelijkheid hare goedkeuring hechten aan eene beweging tegen haar gerigt.

In deze gevoelens werd WILLEM I bevestigd, toen hij den 8en Augustus te Brussel kwam om de vijfjarige tentoonstelling te bezoeken. Godurende de veertien dagen, die hij aldaar vertoefde, vernam hij geene onrustbarende berigten; de orde en de rust werden nergens in België gestoord; slechts enkelen zagen de toekomst met angst te gemoet. Er is geschreven, dat op den morgen bij 's Konings vertrek uit Brussel naar het Loo de Graaf DE MERCY-ARGENTEAU met ernst op de noodzakelijkheid heeft aangedrongen, om een of anderen maatregel te nemen, ten einde het Land te bewaren voor onlusten en woelingen, maar dat de Koning naauwelijks luisterde en, met het horologie in de hand, berekende wanneer hij vertrekken kon, en dat bijna te gelijker tijd een generaal verslag heeft gegeven aan Prins FREDERIK over de weinige militaire hulpmiddelen, maar dat hij slechts met een schouderophalen werd beantwoord. Wij betwijfelen zeer de waarheid dezer bijzonderheden, door een vijandelijke pen medegedeeld; maar zeer zeker is het, dat de geheime bijeenkomsten van eenige Belgische en Fransche revolutionairen aan de Nederlandsche politie onbekend zijn gebleven, — dat de regering volkomen gerust was, en dat de Koning geene maatregelen noodig oordeelde, toen hij den 21en Augustus Brussel verliet.

De beschrijving van het oproer te Brussel en den verderen opstand in België ligt geheel buiten het plan van dit werk. Wij vermelden alleen die bijzonderheden, die de staatkundige bedoelingen der opstandelingen en de geschiedenis van ons Staatsregt kunnen opheldren.

Voor den 24en Augustus, 's Konings verjaardag, waren groote toebereidselen gemaakt voor feesten, die tevens de

Digitized by Google

tentoonstelling zouden besluiten. Om het regenachtig weder, of, nog meer, omdat men eenige onrust vreesde, naar aanleiding van eenige aanplak-billetten: "*Weg met de Hollanders*", werd de verlichting uitgesteld. In den avond van dien dag werden de glazen ingegooid bij den Graaf DE GAVRE, opperkamerheer van het huis der Koningin. Den volgenden avond, nadat in den schouwburg *la Muette de Portici* was vertoond, vernielde een oproerige hoop, aangevuurd door eenige Belgische jongelieden en vele Franschen, de drukkerij van het ministeriële dagblad *le National*, het hôtel van den minister van justitie en dat van den directeur van policie. Volgens vele geloofwaardige getuigen, zou het oproer in den aanvang gemakkelijk zijn bedwongen, wanneer de militaire magt krachtdadig gehandeld had. Toen men echter de vlam des oproers niet dadelijk uitbluschte, ging het oproer spoedig in een opstand over. Voor het grootste gedeelte werd de vroegere Belgische opposition door de gebeurtenissen verrast, ja zelfs toen de loop der gebeurtenissen haar begunstigde, was men in den aanvang verlegen wat te doen. Bij de Belgen was steeds de toeleg geweest het Nederlandsche Rijk Belgisch te maken; men meende daartoe regt te hebben, daar men de meerderheid der bevolking uitmaakte; verdere bedoelingen had men niet gehad.

In de eerste dagen van het oproer had men "*leve* NAPOLEON!" geroepen en de Fransche driekleurige vlag van het stadhuis te Brussel doen waaijen; maar dit liet het nationale gevoel niet toe; weldra was de Fransche vlag door de Brabantsche vervangen. Op den 28^{en}, toen het oproer zich uitbreidde en zich ook elders openbaarde, vormde zich eene verzameling van notabelen, met den Baron D'HOOGVORST aan het hoofd, die eene deputatie benoemde, om aan den Koning een adres aan te bieden, waarbij de notabelen, als *trouwe onderdanen*, te kennen gaven, wat door hen tot herstel der orde was gedaan, en waarbij op verwijdering van het ministerie en bijeenroeping der Staten-gene-

Digitized by Google

raal werd aangedrongen. Aan den laatsten wensch was reeds voldaan, daar de Koning op denzelfden dag, toen 's avonds het adres te Brussel werd vastgesteld, het besluit had genomen de Staten-generaal bij elkander te roepen, aanvankelijk om over het bijeenblijven der militie te raadplegen.

Volgens Belgische berigten ontving de Koning de deputatie met waardige voorkomendheid: hij verklaarde dat de ministeriële verantwoordelijkheid, gelijk men die verlangde, strijdig was met de grondwet, en dat eene grondwetsherziening niet zonder de Staten-generaal kon worden tot stand gebragt, maar dat de buitengewone zitting, die tegen den 13^{en} September was bijeengeroepen, dit in overweging kon nemen. Op het verzoek van de verwijdering van eenige ministers en bepaaldelijk van VAN MAANEN, antwoordde hij, geene beslissing te kunnen nemen, die den schijn kon hebben, gedwongen te zijn. Hij nam de grondwet, die aan hem het regt verleende de ministers te benoemen, en de waardigheid der Koninklijke magt te veel ter harte, om als het ware met een pistool op de borst, gedwongen te worden; maar hij zou het verzoek in nadere overweging nemen.

Inmiddels waren de beide Prinsen aan het hoofd van eenige troepen naar Brussel in aantogt en begaf zich de Prins van Oranje, na eenige voorafgaande onderhandelingen, slechts vergezeld van eenige adjudanten, binnen Brussel, alwaar den 2^{en} September het eerst het woord "scheiding" werd uitgesproken, waaronder men aanvankelijk "administrative scheiding" verstond.

Men heeft van Belgische zijde geschreven, dat toen tusschen den Prins en vele bijeenvergaderden in zijn paleis de volgende zamenspraak heeft plaats gehad: "En wanneer de "scheiding" plaats vond, zoudt gij getrouw blijven aan de dynastie?" — "Dat zweren wij," was het antwoord. — "En indien de Franschen België mogten indringen," hernam de Prins, "zoudt gij u niet bij hen voegen?" — "Nimmer zal dit geschieden!" was het wederantwoord.

Digitized by Google

De Belgische leden van de Staten-generaal, die in deze bijeenkomst tegenwoordig geweest waren, gaven van het gebeurde kennis in eene proclamatie, waarin werd gesproken van den vurigen wensch naar "afscheiding", zonder anderen band, "dan de regerende dynastie, die nimmer had opgehouden de eenstemmige wensch der Belgen te zijn."

Naauwelijks was het woord "scheiding" in België uitgesproken, of in de Noordelijke provinciën ging een volkskreet op: "scheiding, en wel geheele scheiding. — Willen de Belgen niet langer met ons vereenigd zijn, wij willen geheel van hen verlost worden!"

Ook bij de regering begon het denkbeeld van eene administrative scheiding thans ingang te vinden, blijkens de proclamatie van den 5^{en} September, waaruit wij de volgende woorden overnemem, om hare zienswijze op dat tijdstip toe te lichten:

"Op het eerste berigt van de onheilen, hebben wij al aanstonds eene buitengewone bijeenroeping bevolen van de Staten-Generaal, die naar luid der Grondwet, het geheele Nederlandsche volk vertegenwoordigen, en zulks ten einde met gemeen overleg van Hun Edel mogenden de maatregelen te beramen, welke de toestand der natie en de tegenwoordige omstandigheden vorderen.

"Te gelijker tijd zijn onze beminde Zonen de prins van Oranje en prins Frederik der Nederlanden, door ons belast geworden, zich naar die gewesten te begeven, zoowel om met de middelen, daartoe te hunner beschikking gesteld, de personen en eigendommen te beschermen, als om zich te verzekeren van den waren staat van zaken en ons tot bedaring der gemoederen de meest geschikte maatregelen voor te dragen.

"Deze zending, welke volbragt is met eene menschlievendheid en edelmoedigheid, die door de natie hoog gewaardeerd zal worden, heeft ons bevestigd in de overtuiging, dat zelfs daar waar zich de meeste onrust vertoont, de gehechtheid

Digitized by Google

aan ons stamhuis en aan de nationale onafhankelijkheid, blijft verzekerd, en wordt verkondigd en hoe bedroevend voor ons hart ook de omstandigheden zijn, die ter onzer kennis zijn gekomen, wij missen de hoop niet, dat het ons, met den bijstand van den almagtigen God, wiens hulp wij in deze ernstige en treurige gesteldheid van zaken afsmeeken, en door de medewerking van alle welgezinde en goede burgers in de onderscheidene gedeelten van het rijk zal mogen gelukken, de orde terug te brengen, en de werking der wettige magten mitsgaders de kracht der wetten, te herstellen.

"Wij rekenen daartoe op het gemeen overleg der Staten-Generaal. Wij zullen hen uitnoodigen om te overwegen, of de onheilen, waaronder het vaderland zucht, te wijten zijn aan eenig gebrek in de nationale instellingen, en of er reden zoude zijn deze te wijzigen, en vooral ook of de betrekkingen door de tractaten en door de grondwet, tusschen de twee groote afdeelingen van het Koningrijk gevestigd, tot bevordering van het gemeenschappelijk belang, in vorm of in aard zouden behooren te worden veranderd. Wij verlangen dat die gewigtige vraagpunten met zorg en volkomene vrijheid overwogen worden, en geene opoffering zal voor ons hart te zwaar zijn, om de wenschen te vervullen, en het geluk te verzekeren van een volk, welks welzijn het voorwerp is geweest van onze teederste en bestendige zorgen.

"Maar eveneens als wij gezind zijn, om met mildheid en onpartijdigheid, door ruime en beslissende maatregelen het heil des vaderlands te helpen bevorderen, evenzeer is het ons stellig besluit, de wettig verkregene regten van alle de gedeelten van het Koningrijk zonder onderscheid te handhaven en tot die maatregelen niet anders over te gaan dan langs den regelmatigen weg, overeenkomstig den eed, door ons en aan ons afgelegd."

Inmiddels waren reeds den 6^{en} September de meeste Belgische leden der Staten-generaal ten huize van den Baron

Digitized by Google

DE SECUS te Brussel vereenigd geweest. De eerste vraag, die men aldaar behandelde, was: of men naar 's Gravenhage zou gaan? Eenigen meenden die vraag ontkennend te moeten beantwoorden, daar men vreesde niet vrij te zullen zijn, bij den algemeen opgewonden toestand, die in de Noordelijke provinciën tegen de Belgen heerschte. De groote meerderheid was echter van een ander gevoelen en oordeelde dat men aan de oproeping des Konings moest beantwoorden om aan den Koning de nog bestaande grieven kenbaar te maken. De revolutionairen keurden dezen stap af en wilden reeds toen een provisioneel gouvernement voor België oprigten.

Alvorens de afgevaardigden naar 's Gravenhage vertrokken begaf zich eene deputatie uit hen naar Prins FREDERIK te Vilvoorde, ten einde hem te overreden met geene troepen in Brussel te komen, zoolang de buitengewone vergadering der Staten-generaal vergaderd was, hetgeen onder voorwaarde, dat de rust niet verder gestoord zou worden, werd toegestaan. De Belgische leden, te 's Gravenhage aangekomen, werden met voorkomendheid op de audientie bij den Koning ontvangen. Toen zij de grieven op nieuw hadden doen gelden, van ongelijke verdeeling van ambten enz., antwoordde de Koning met een veel bewogen stem: "Wij zijn reeds veel verder. De Belgen willen eene scheiding. En ik heb alles gedaan, wat in de tegenwoordige omstandigheden in mijn vermogen was. De vraag der scheiding zal aan de Staten-generaal worden voorgelegd."

Den 13^{en} Sept. werd de buitengewone zitting geopend met eene aanspraak, waaruit wij het volgende overnemen:

"Tot den aard en oorsprong van het gebeurde door te dringen, het doel en de gevolgen daarvan met U Edel Mogenden te doorgronden, is in het belang des Vaderlands, op dit oogenblik, minder noodig, dan wel de middelen te onderzoeken, door welke de rust en vrede, het gezag en de

Digitized by Google

wet, niet alleen tijdelijk hersteld, maar veel meer duurzaam zullen kunnen gevestigd worden.

"Intusschen, Edel Mogende Heeren! is het, bij den strijd der meeningen, bij het woelen der hartstogten en het bestaan der verschillende drijfveeren en bedoelingen, eene hoogst moeijelijke taak, mijne zucht voor het welzijn van alle mijne onderdanen te vereenigen met de pligten, die ik aan allen verschuldigd ben en voor allen heb bezworen.

"Daarom roep ik uwe wijsheid, uwe bedaardheid en uwe standvastigheid in, ten einde, gesterkt door overeenstemming met de Vertegenwoordigers van het Volk, met gemeen overleg te bepalen, wat in deze treurige omstandigheden, voor het welzijn van Nederland behoort gedaan te worden.

"Van vele zijden wordt gemeend, dat het heil van den Staat, door eene herziening der Grondwet, en zelfs door eene scheiding van gewesten, welke door Verbonden en Grondwet vereenigd zijn, zoude bevorderd worden.

"Maar zulk een vraagpunt is alleen voor overweging vatbaar langs den weg, door diezelfde grondwet, aan welker voorschriften wij allen door plegtigen eed verbonden zijn, voorgeschreven.

"Die gewigtige vraag zal het voorname onderwerp uwer beraadslagingen uitmaken."

Dadelijk nadat Z. M. de zaal verlaten had hield de Tweede Kamer eene zitting, waarin de tijdelijke voorzitter mededeelde, dat een koninklijke boodschap was ingekomen, waarin het verlangen was uitgedrukt, dat de Staten-generaal onverwijld in bepaalde en zorgvuldige overweging zouden nemen de volgende vragen:

"1°. Of de ondervinding de noodzakelijkheid heeft aangetoond, om de nationale instellingen te wijzigen.

"2°. Of, in dat geval, de betrekkingen, door de traktaten en door de Grondwet, tusschen de twee groote afdeelingen van het Koninkrijk gevestigd, tot bevordering van het gemeenschappelijk belang, in vorm of aard zouden behooren te worden veranderd."

Digitized by Google

Bij deze vragen werd nog het volgende gevoegd:

"Het zal ons aangenaam zijn over die gewigtige vraagpunten, zoo spoedig als de aard der zaak het toelaat, de vrije en openhartige mededeeling van het gevoelen der Vertegenwoordigers van het Nederlandsche volk te ontvangen, ten einde vervolgens, naar bevind, met Hun Edel Mogenden de maatregelen te kunnen beramen, die tot het verwezenlijken hunner meening zouden moeten genomen worden."

Nadat VAN TOULON tot president was gekozen, werd eene commissie benoemd om een antwoord te ontwerpen op 's Konings aanspraak.

Vier der vijf leden hadden ieder een ontwerp gesteld en zoo wijd verschilden deze onderling, dat het in den beginne een raadsel scheen te zijn, hoe de stellers derzelve het ooit ééns zouden worden. SIJPKENS meende dat veel van het antwoord der Kamer afhing. De Koning verlangde, zeide hij, de uitdrukking der gevoelens van de Staten-Generaal; hij wenschte daarom, niet alleen dat het antwoord zou bevatten de uitdrukkingen van diepe verontwaardiging, waarmede men het oproer aanschouwde, en het uitdrukkelijke verlangen, dat het ten spoedigste en voor alles krachtdadig gedempt wierd, door alle de middelen, welke de wet den Koning in handen gaf, maar ook de betuiging der bereidwilligheid van de Staten-Generaal, om des noods een martiale wet aan te nemen. DONKER CURTIUS naderde het meest de gevoelens van SIJPKENS, ofschoon zijn ontwerp veel zachter was. Het ontwerp van VAN CROMBRUGGHE was kort en een weerklank op de koninklijke aanspraak, waarin de scherpste toonen niet teruggegeven waren. PIJCKE vereenigde zich met dat ontwerp. CORVER HOOFT raadde aan om in de aanspraak te vermijden al hetgeen op de gemoederen in de Zuidelijke gewesten ten nadeele kon werken. Eindelijk werd besloten het ontwerp van SIJPKENS geheel op zijde te stellen en dat van DONKER CURTIUS tot grond-

Digitized by Google

slag te nemen voor een nader ontwerp door den griffier te stellen. Het nieuwe ontwerp werd den volgenden dag in de commissie alweder besnoeid en veranderd. SIJPKENS hield zich buiten beraadslaging. DONKER CURTIUS verdedigde ieder overblijvende min of meer krachtige en vrijmoedige uitdrukking. CORVER HOOFT handelde als bemiddelaar, en VAN CROMBRUGGHE en PIJCKE dongen op alles wat af.

Nadat nog onderscheidene voorstellen gedaan en verworpen waren om meerder licht te bekomen, over de openbaarheid van de discussiën over het adres, enz., kwam Zondag den 19en de centrale afdeeling bij elkander, om over het adres te raadplegen.

Het bleek uit het verslag der voorzitters van de afdeelingen, dat omtrent 22 leden der Kamer zich tegen het adres verklaard hadden als te flaauw, maar dat de groote meerderheid zich met hetzelve in zijn geheel vereenigen kon. Men had in de afdeelingen nog aanmerkingen op onderscheidene zinsneden van het ontwerp gemaakt. Eindelijk werd het adres met 86 tegen 19 stemmen aangenomen. Wij ontleenen daaruit de volgende zinsneden:

"Het oproer te Brussel en elders uitgebarsten, te midden van vrede en bloeijende welvaart, de tooneelen van brandstichting en plundering, die hetzelve gekenmerkt en vergezeld hebben, moeten bij alle ware Nederlanders een niet minder diep gevoel van smart en verontwaardiging verwekken.

"Van deze gevoelens doordrongen en zonder thans den oorsprong en het doel van het gebeurde te willen opsporen, overtuigd van Uwer Majesteits vurig verlangen om de belangen van alle zijne onderdanen te vereenigen en hun geluk te verzekeren, zullen de Staten-Generaal met bedaardheid en standvastigheid medewerken tot de maatregelen, die Uwe Majesteit hun zal gelieven voor te dragen, en die tot heil des vaderlands gevorderd worden.

"Indien zij, na een rijp beraad, vermeenen mogten dat door eene herziening der grondwet, of zelfs door scheiding

Digitized by Google

der gewesten, welke door verbonden en grondwet vereenigd zijn, het heil van den Staat kan worden bevorderd, zoo zullen zij geenszins weigeren om zoodanige bepalingen langs den grondwettigen weg, welks bewandeling voor hen als voor Uwe Majesteit alleen zedelijk mogelijk is, te helpen daarstellen, en zij zullen niet aarzelen de uitdrukking hunner denkwijze en beschouwing deswege, met rondborstigheid, aan Uwe Majesteit kenbaar te maken.

"Eerbiedig ontvangen zij van Uwe Majesteit de kennisgeving, dat de belangen des Rijks het zamenblijven der nationale militie vorderen.....

"Ja Sire! zij durven het in naam des Nederlandschen Volks plegtig verklaren, dat geene opofferingen aan dat volk te zwaar zullen zijn, wanneer zij strekken kunnen om Uwen troon en dynastie te schragen, om orde en rust te herstellen, de wetten te doen handhaven, een eigen grondwettig bestaan te beschermen en alle moedwillige aanvallen op hetzelve krachtdadig te beteugelen.

"Volvaardig bereid om tot deze bedoelingen met standvastigen moed mede te werken, huldigen zij de plegtige verklaring door Uwe Majesteit afgelegd van Hoogstdeszelfs bereidvaardigheid om alle billijke wenschen te gemoet te komen, zonder immer aan partijgeest toe te geven," enz.

Van de 19 leden, die tegen het adres stemden, waren 18 Noord-Nederlanders, die het adres te weinig krachtig vonden. De Belgen waren over het algemeen zeer gematigd. Alleen DE BROUCKÈRE zeide bij de discussiën:

"Wanneer ik, aan den eenen kant beschouw die pogingen om rust te bewaren, om de wetten te doen eerbiedigen, en aan de andere zijde een gewapend verzet tegen het wettig gezag, zoek ik te vergeefs een naam geschikt voor de beweging te *Brussel* en te *Luik;* maar *oproer*, *opstand* kan ik ze *niet* noemen. Het vestigen van het Hooge Hof te *'s Gravenhage*, de vervolgingen tegen de drukpers hadden de gemoederen laatstelijk opgewonden; *ik verklaar evenwel*

Digitized by Google

dat geene inbreuk op de grondwet tot het oproer aanleiding heeft kunnen geven.

"Eenige vredelievende woorden, eenige beloften voor de toekomst, zullen den geheelen ondergang onzer schoone gewesten voorkomen." Hier werd de spreker in het voorlezen zijner redevoering door aandoening verhinderd. Toen hij zijn gevoel weder meester was, sprak hij over het adres, verklaarde zich over het algemeen daarmede niet ontevreden te zijn, maar behield zich zijne stem voor. — Bij het stemmen was hij de eenige der Zuidelijke afgevaardigden, die het adres verwierp; blijkbaar vond hij de uitdrukking *verontwaardiging* te sterk.

DE CELLES was van oordeel, dat de Kamer bij het adres niet lang moest stilstaan. De scheiding was het groote onderwerp, waarop de geheele aandacht der volksvertegenwoordigers zich vestigen moest. Die vraag toen vlugtig behandelende, toonde hij aan, dat de beide deelen des Rijks ongeschikt waren om vereenigd te zijn; dat aan het gouvernement niets te verwijten was; dat deszelfs gewaande misstappen alle door die ongeschiktheid bijna onvermijdelijk waren geweest. LE HON keurde goed de uitdrukking: "een diep gevoel van smart en verontwaardiging". DE SECUS erkende, dat men dadelijk met kracht had moeten handelen, maar dat het thans te laat was om geweld te gebruiken.

Na het onderzoek van het antwoord op het adres in de afdeelingen, werden de twee vragen onderzocht en de verslagen daaromtrent aan de regering reeds den 17^{en} Sept. medegedeeld.

De leden der Tweede Kamer wachtten met ongeduld, dat het gouvernement eenig gevolg zou geven aan het werk der afdeelingen. De zich zoo schielijk opvolgende gebeurtenissen, waarbij geheel België in opstand geraakte, schenen het hoogst wenschelijk te maken, dat, indien men zich iets goeds van de buitengewone bijeenroeping der Staten-generaal konde voorstellen, er in de handelingen geen dag verloren werd.

Digitized by Google

Niet voor den 24en echter werd de centrale afdeeling uitgenoodigd, om op den volgenden dag eene conferentie met den minister van binnenlandsche zaken te houden omtrent de koninklijke boodschap.

In de conferentie, zoo van den 25en als van den 27en, waren de voorzitters der zeven afdeelingen allen tegenwoordig met den voorzitter, den griffier en den commies-griffier der Tweede Kamer.

De minister DE LA COSTE opende de eerste conferentie met aan de centrale afdeeling mede te deelen, dat hij het zeer moeijelijk had gevonden om uit de processen-verbaal der afdeelingen het gevoelen van de meerderheid der Kamer op te maken, en dat hij gaarne wenschte met de centrale sectie een middel te beramen, waardoor met gemeenschappelijk overleg der Eerste Kamer, de wensch der Staten-generaal aan Z. M. kenbaar kon worden gemaakt.

Hierop zeide de voorzitter VAN TOULON, dat de afdeeling verlangde van den minister te weten, welken weg de Kamer daartoe moest inslaan.

De minister vond bezwaar om het initiatief in deze te nemen. Z. M. bedoelde zich van de medewerking der Staten-generaal te verzekeren, en verlangde daarom de gevoelens van beide Kamers te leeren kennen; Z. M. had gemeend, dat dit kon geschieden door middel van een adres, komende uit den boezem van de Tweede Kamer en aangenomen door de Eerste. De minister meende zelfs te weten dat de Koning zulks wenschte.

Thans noodigde de voorzitter de presidenten der afdeelingen in de orde van hunne sectiën uit, om hunne gevoelens te verklaren.

De Heer BIJLEVELD zeide vooraf, dat hij namens zijne afdeeling noch wilde noch konde spreken, daartoe geene last hebbende. Hij kon slechts zijne persoonlijke gevoelens uiten. Andere leden der centrale sectie protesteerden, de een na den ander op eene gelijke wijze, tegen alle opvat-

Digitized by Google

ting van hetgeen zij zeggen zouden, alsof dat namens hunne afdeeling gesproken werd; zij herinnerden in het voorbijgaan, dat sedert het besluit van 20 Januarij 1830, betreffende de communicatie tusschen de Tweede Kamer en de ministers, geene conferentie had plaats gehad met één van Zijner Majesteits ministers, waarbij een soortgelijk protest niet vooraf was gemaakt geworden door een der leden namens de centrale afdeeling. Die wijze van overleg met de ministers werd niet door de Kamer goedgekeurd; zij wilde niet dat de voorzitters der afdeelingen zouden handelen of beschouwd worden als hare gecommitteerden, om met den minister te confereren.

De Heer SIJPKENS geloofde niet, dat de Koning het bepaalde gevoelen van de Kamer uit een adres zou kunnen vernemen, want hij was overtuigd, dat het niets meer zou inhouden dan de processen-verbaal; hij vreesde dat het antwoorden, bij wijze van adres, indien het moest zijn, al de ongemakken en gevaren van eene openbare beraadslaging na zich zoude slepen, zonder het gewenschte doel te bereiken, waarom hij, gelijk de Heeren BIJLEVELD en PIJCKE, den wensch aan den dag legde, dat Z. M. niets meer dan de processen-verbaal zoude vorderen. De Heer SIJPKENS voegde nog hierbij, dat hij den vorm der tegenwoordige raadpleging voor informeel hield en niet overeenkomstig met artikel 229 der grondwet, betreffende de voorstellen van grondwetsveranderingen.

De zwarigheid, welke volgens den Heer SIJPKENS in art. 229 der grondwet zou gelegen zijn, werd door den Heer PIJCKE in een weder-antwoord zoo opgelost, dat men het voorstel moest beschouwen als gegrond op de bepaling vervat in het *eerste* gedeelte van dat artikel, en dus als een hypothetisch onderzoek, dat geen wettigen vorm vereischte, doch waarvan het gevolg, indien een stellig antwoord werd gegeven, eene wet zou zijn, overeenkomstig de slotbepaling van dat artikel.

De minister erkende dat iets ongewoons, iets onregelma-

Digitized by Google

tigs thans plaats vond, maar kon niet toestemmen, dat iets tegen de voorschriften der grondwet daarin gelegen was. Integendeel, art. 106 zeide: "De Koning zendt zijne voorstellen aan de Tweede Kamer;" *dit* was een voorstel om voorloopig te onderzoeken of de wijziging van de grondwet wenschelijk was.

Indien de Kamer zich verklaarde met: *neen, wij verlangen geene verandering*, dan was de Koning gedekt tegen alle verwijten van geene wijzigingen te hebben voorgedragen. In het tegenovergestelde geval, zoude Zijne Majesteit in de verklaring der Kamer aanleiding kunnen vinden, b. v. tot het benoemen van eene commissie, die belast zoude zijn met een voorstel van bepaalde veranderingen in de grondwet voor te dragen.

REYPHINS verklaarde, door vroegere overweging van het onderwerp, geheel toegerust te zijn, om dadelijk de beraadslaging omtrent de scheiding te beginnen.

"Wat," zeide hij, "heeft de Koning door de bijeenroeping der Staten-Generaal gedaan? Vooreerst wat *hij moest*, om aan de nationale vertegenwoordiging kennis te geven van het onder de wapenen houden van de militie; en, ten tweede, *al wat hij kon*, door hen die het voorstel tot scheiding, te Brussel gedaan hadden, in de gelegenheid te plaatsen, van met hetzelve in de Kamer te komen."

Bij LE HON was dit geenszins het geval, en hier drukte hij zich in deze bewoordingen uit, die letterlijk verdienen wedergegeven te worden: "Venant de l'étranger et voyant un ralliement à la Dynastie, j'adherai à l'idée de mes collégues, sans l'avoir pu approfondir dans toutes ses parties. Je m'oppose à une séparation entière."

De voorzitter van de zevende afdeeling, VAN CROMBRUGGHE, kon niets ongrondwettigs zien in een antwoord bij wijze van adres. De minister DE LA COSTE bleef van gevoelen, dat de Kamer op de een of andere wijze van haar gevoelen moest doen blijken en verliet, toen hij daaromtrent met de centrale ver-

Digitized by Google

gadering niet eens kon worden, weinig tevreden de vergadering. Den 27en verzocht hij de centrale vergadering tot eene tweede conferentie en deelde eene nota mede van een gesprek met den Koning, waarin deze bepaaldelijk verlangde, dat de Kamer haar gevoelen duidelijk zou openbaren. In het committé-generaal van den 28en heerschte min of meer verwarring, deels door het ongewone der zaak en de onzekerheid, in welken vorm men aan het verlangen des Konings zou voldoen, deels door de indrukken, die de tijdingen uit Brussel te weeg bragten.

Prins FREDERIK was voortdurend met de troepen te Vilvoorde gebleven. Toen echter de regeringloosheid en wanorde hand over hand toenamen en onderscheidene gegoede ingezetenen de hulp der regering inriepen, werd het besluit genomen, Brussel met geweld te bezetten. De volgende zinsneden uit de proclamatie van den Prins, van den 21en September, doen ons de aanleiding tot dat besluit kennen:

"De Koning, onze Doorluchtige Vader, is, gezamenlijk met de Vertegenwoordigers der Natie, en op de eenige met hunnen eed bestaanbare wijze, bezig met een naauwkeurig onderzoek van de door u geuite wenschen.

"Intusschen blijft de orde voortdurend binnen uwe muren gestoord; terwijl gij met eene boven allen lof verheven ijver en volharding waakzaam zijt voor de verdediging van publiek en particulier eigendom, ziet men een gering getal onder u verscholen muitelingen het gemeen tot plundering, de bevolking tot oproer, het leger tot oneer opruijen; de Koninklijke bedoelingen worden verdraaid, de overheid is magteloos, de vrijheid wordt verdrukt.

"Overeenkomstig 's Konings bevel, komen wij dien staat van zaken, waardoor uwe stad te gronde gaat, en die voor de Koninklijke residentie al meer en meer de mogelijkheid verwijdert, om het verblijf van den Vorst en van den Troonopvolger te zijn, verhelpen door het eenige ware en krachtige middel, namelijk het herstel der wettige orde.

Digitized by Google

"De nationale krijgsbenden zullen de stad binnenrukken in naam der wetten en op het verzoek van het beter gedeelte der ingezetenen, ten einde hen te ontheffen van eene lastige dienst en hun hulp en bescherming te verleenen.

"Die onder den standaard der eer en des Vaderlands vereenigde officieren en soldaten zijn uwe medeburgers, uwe vrienden, uwe broeders. Zij komen u geenszins reactie of wraak, maar orde en rust, brengen. Eene grootmoedige vergetelheid zal de misslagen en onordelijke maatregelen bedekken, welke de omstandigheden hebben doen geboren worden."

De bloedige gebeurtenissen van den 23, 24, 25 en 26^{en} September in Brussel zijn bekend. Waar eenmaal een gewapend gemeen de overhand heeft en de burgerstand weifelt, is ook het dapperste leger onmagtig in een volkrijke stad de orde te herstellen, zonder de stad in brand te steken of plat te schieten, en daartegen verzette zich teregt het Nederlandsche regeringsbeleid.

De eerste tijdingen van de gevechten binnen Brussel hadden 's Gravenhage reeds bereikt, toen men nog over den vorm raadpleegde om aan den Koning de denkwijze der Kamer te doen kennen. Eindelijk werd besloten, dat op de gestelde vragen zou geantwoord worden met *ja*, *neen* of *non liquet;* dat die stemming aan den Koning zou worden medegedeeld en dat eene discussie, maar niet in het openbaar, de stemming zou voorafgaan. In de avondzitting van den 28^{en} September begonnen de discussiën en duurden den volgenden dag in een ochtend- en avondzitting voort. Zij werd toen gesloten met den volgenden uitslag:

Er waren in de Tweede Kamer 100 leden tegenwoordig. Van dezen werd de eerste vraag beantwoord door 50 leden met *ja*, door 44 met *neen*, door 6 met een *non liquet*. De tweede vraag werd door 55 bevestigend, door 43 ontkennend, door twee met "niet genoegzaam ingelicht" beantwoord. Uit de Noordelijke provinciën hadden zich 15 voor eene scheiding, 33 daartegen verklaard, terwijl 2 een *non*

Digitized by Google

liquet hadden uitgebragt. De zeer groote meerderheid der Belgen, uitgezonderd een 10tal leden uit Antwerpen en Vlaanderen, had zich voor de afscheiding verklaard. In de Eerste Kamer, alwaar de beide vragen gelijktijdig beantwoord werden, verklaarden 31 zich vóór, slechts 7 tegen de afscheiding. Het behoeft naauwelijks vermelding, dat ROËLL voor de afscheiding stemde. De Noordelijke leden, die zich tegen eene wijziging in de bestaande staatsinstellingen verklaarden, deden dit inzonderheid, omdat zij meenden dat het gezag des Konings eerst moest hersteld worden.

Opmerkelijk, in verband met het latere stelsel van volharding, waren de gevoelens van eenige Noordelijke leden omtrent de noodzakelijkheid der scheiding. CORVER HOOFT zeide onder anderen: "De kreet tot scheiding liet zich te midden der gebeurtenissen hooren; deze kreet heeft een weerklank gevonden in aller harten, en ik vermeen, dat welke zwarigheden zich ook in hare uitvoering mogen voordoen, en welke gegronde vrees zij zoowel voor algemeene als bijzondere belangen mogen inboezemen, dat dit het eenig middel is waarvan iets goeds te wachten is. Dat dan de scheiding geschiede; maar zij zij geheel, zij worde vrij bewerkstelligd, opdat broeders met haat en wrevel vervuld, voor ons dienstvaardige naburen blijven, gereed om in nood te helpen.

"Wachten wij ons vooral het publiek gedeeltelijk in onze twisten te mengen, en door onze oneenigheden een onbescheiden interventie uit te lokken van hen, wien onze belangen niet aangaan; stellen wij een vriendschappelijke regeling voor, en dat ieder herneme wat hij tot de huishouding heeft bijgedragen, gemeenschappelijk het verlies en voordeel deelende ons sedert de vereeniging geworden; eindelijk versta men elkander over het bezitten der goederen, die beter aan deze of gene partij zou kunnen worden afgestaan."

VAN ALPHEN zeide: "Ik zal trachten te bewijzen, dat al het kwaad, dat ons treft en bedroeft, zijn oorsprong

Digitized by Google

neemt uit de werkelijk bestaande betrekkingen, vastgesteld door de traktaten en de grondwet, tusschen de beide groote afdeelingen van het Koningrijk. Deze op ondervinding gegronde stelling zal de beide vraagstukken beslissen en maakt het onnoodig het eerste in het bijzonder te behandelen.

"Onze naauwe en spoedig volbragte vereeniging door de traktaten vastgesteld en door de grondwet bevolen, heeft zich nooit verwezenlijkt, omdat zij zich niet kon verwezenlijken onder *den vertegenwoordigenden regeringsvorm*, na de omstandigheden waarin in 1815 België en Holland zich bevonden. Er was ongelijkheid van positie, van antecedenten, van het getal inwoners, dat is ongelijkheid in het tegenwoordige, in het verledene en in de toekomst.

"Door dit verschil werd eene *nationale Belgische en Hollandsche kampstrijd* geboren, die nimmer heeft opgehouden, die nooit tijd heeft gelaten de belangen te regelen, te verbinden, en tot één algemeen belang te verheffen zonder onderscheid van Zuid en Noord.

"Onze 15jarige, zoogenaamde, innige vereeniging, is niet anders geweest, en kon niet anders zijn dan een voortdurende strijd van de numerieke meerderheid (België) tegen de minderheid (Holland) om de overmagt te verkrijgen, die de grondwet haar weigerde. Van hier alle onze rampen, en hoe meer men zich van het hoofddoel verwijderde, hoe scherper de strijd werd, en de onmogelijkheid toenam om een waarlijk nationale partij te vormen.

"In zulk een staat van zaken was er noch vertegenwoordigend systeem, noch gouvernement; de Koning vond hoegenaamd geene ondersteuning dan in zijn regtvaardig en edelmoedig hart, in zijne waakzame en zuivere bedoelingen en zijn onvermoeide werkzaamheid.

"Noch het Ministerie, of liever de Ministers, noch de Raad van State, noch de nationale vertegenwoordiging, verzekerden hem soliede ondersteuning van ware nationaliteit, want de strijd was alom, en de nationaliteit nergens.

Digitized by Google

"Hierdoor bevond de Koning zich geheel afgezonderd en was zijn Gouvernement slechts eene *persoonlijke administratie.*"

LUZAC sprak een zeer uitvoerige rede uit, die later afzonderlijk is uitgegeven, ten betooge, dat een geheele scheiding, en wel spoedig, gevorderd werd.

"Wanneer, tot ongeluk voor het doorluchtig stamhuis dat ons regeert, en tot ongeluk voor ons allen, dit ongelukkig besluit der diplomaten te Londen," zeide hij, "moet gehandhaafd blijven, en de hereeniging nog voortduren, wat zal dan gebeuren? — De vrede, de orde en de rust moeten worden hersteld of met kracht en geweld, of met zachtheid en inschikkelijkheid."

Beide gevallen achtte hij voorhet belang van Holland nadeelig. De eerlijke volksvertegenwoordiger, die met de edelste bedoelingen eene verzoening tusschen de strijdende partijen had gezocht, maar verontwaardigd was geworden door de miskenning van de Noordelijke afgevaardigden, kon zeggen:

"Ik dank God, dat wij nu door onze daden zullen geregtvaardigd worden en dat Europa vernemen zal, dat dit zelfde egoïstische Holland, dat de Zuidelijke provinciën slechts voor zijn belang exploiteerde, jubeltoonen zal opzenden voor den troon des Eeuwigen bij de tijding eener volle en bepaalde scheiding."

G. G. CLIFFORD, de kundige en bedachtzame financier, verklaarde, dat het in zijne oogen eenige ware gemeenschappelijke belang, hem uit den grond zijns harten deed wenschen, dat de betrekkingen, door de traktaten en de grondwet tusschen de twee groote afdeelingen van dit Koningrijk gevestigd, zoo geheel en volledig als maar doenlijk was, in vorm en aard werden veranderd."

Verder zeide hij:

"Twee geheel en al verschillende deelen zijn door eene willekeurige zamenstelling, door eene gedwongene vereeniging, maar niet door eenigerlei natuurlijke banden, in een kunst-ligchaam zamengehecht.....

Digitized by Google

"Al is het Hoofd van den Staat één, nimmer kan hij een ministerie hebben, waarin kracht en eenheid te huis is, en dus evenmin in alle de verdere afdalende onderdeelen van het algemeen bestuur; door het onvermijdelijk gemis van die kracht en eenheid is de Regering steeds magteloos, en moet zij steeds in tegenstrijdigheden vervallen."

"Heeft ons Gouvernement nog immer kunnen komen tot het daarstellen van een eigenlijk gezegd ministerie? Integendeel, hezelve is, hoe langer hoe meer daarvan verwijderd geraakt, het heeft zelfs niet eenmaal kunnen vestigen hetgeen men in andere rijken door Ministers verstaat. Dit groote gebrek in ons bestuur is onafscheidbaar van de bestaande betrekkingen, waarin de twee groote afdeelingen van het Rijk te zamen gedwongen zijn: door dit groote gebrek zijn aan den Koning zelf ondragelijke lasten opgelegd, en de zedelijke verantwoordelijkheid van alles rust verkeerdelijk op hem alleen.

"Mijn hartewensch is dus eene, ter bevordering van het algemeene welzijn, zoo volledig mogelijke afscheiding der beide groote afdeelingen des Rijks. Maar denkt niet Edel Mogende Heeren! dat ik die afscheiding wil tot stand gebragt zien, als die van twee vijandige partijen, die na het voeren van eenen krijg, gedwongen worden vrede te sluiten, en de hardst mogelijke voorwaarden elkander trachten op te leggen of af te dwingen. Neen, de scheiding geschiede als goede vrienden, die wederzijds elkanders welzijn willen bevorderen, en daarom wederkeerig al datgeen willen toegeven, wat tot ieders goed en gelukkig bestaan onmisbaar is, en, dusdoende, in plaats van den vriendenband te krenken of te verzwakken, dezelve nog hechter en vaster willen maken."

VAN LIJNDEN VAN HOEVELAKEN drukte zijne overtuiging uit: "dat de ondervinding geleerd had, dat de twee volken, die door de traktaten en de grondwet tot één volk waren misvormd, zoodanig verschilden in geaardheid, zeden

Digitized by Google

en gewoonten, dat hunne vereeniging op den duur onmogelijk was en dat mitsdien de noodzakelijkheid daar was om de nationale instellingen te wijzigen, en de betrekkingen tusschen die volkeren in vorm of aard te veranderen."

COLLOT D'ESCURY merkte op:

"Tot de staatkundige droomen van alle tijden heeft het, Edel Mogende Heeren! behoord, volken, in godsdienst, taal, zeden en belangen verschillende, op eene wijze te willen verbinden, dat daaruit als met eene tooverroede, één Natie zou te voorschijn treden; ook in onze dagen heeft deze staatkundige droom niet kunnen verwezentlijkt worden." De schrijver van *Hollands roem in kunsten en wetenschappen* en curator der Leidsche hoogeschool, eindigde zijne zeer classiek gekleurde rede met de volgende peroratie:

"Neen, het Leeuwen-verbond moet verbroken worden; men heeft ons den scheidbrief toegeworpen, en met beide handen grijp ik hem aan. Dit acht ik aan mij zelven, aan mijne betrekking in deze vergadering, dit bovenal aan mijn vaderland, dit aan de nakomelingschap verschuldigd te zijn, en ik zal het oogenblik zegenen, waarop het staatkundige huwelijk, dat ons zoovele jammeren en ellende berokkend heeft, voor eeuwig zal ontbonden worden."

De achtingswaardige OP DEN HOOFF, die in 1829 pas lid der Staten-generaal geworden was en later met zooveel luister zijne regterlijke loopbaan heeft volbragt, zeide:

"Wanneer ik van eene afscheiding spreek, zoo heb ik geenszins eene zoodanige op het oog, als door eenige leden dezer Vergadering is gewild, waarbij slechts sommige takken van bestuur afzonderlijk zouden worden beheerd, terwijl er in al het overige gemeenschap zou blijven bestaan.

"Eene dusdanige scheiding toch komt mij voor niet wel uitvoerlijk, en mogt dezelve ook kunnen worden uitgevoerd, zeker niet wenschelijk te wezen, daar hierdoor de oorzaak van het kwaad niet zou zijn weggenomen."

Het was echter juist deze geheele scheiding, die vele

Digitized by Google

Noordelijke afgevaardigden terughield, de voorgestelde vragen met ja te beantwoorden. Hierop doelde de afgevaardigde uit Holland DE JONGE, toen hij zeide:

"Wat de gevolgen zouden zijn van eene scheiding, waarin tusschen de beide groote afdeelingen des Rijks niets gemeens zouden zijn behalve het Vorstelijk Stamhuis, heeft eigenaardig ons een hoog geacht medelid uit het Zuiden, door dit ééne gezegde geteekend: *dan zou de Koning weldra de eenige Hollander in België, en de eenige Belg in Holland zijn.*"

Overigens meende DE JONGE de voorgestelde vragen daarom ontkennend te moeten beantwoorden, omdat de vraag door de gebeurtenissen te Brussel feitelijk beslist was en hij het in die omstandigheden gevaarlijk achtte den Koning in de onderhandelingen, die weldra zouden moeten volgen, te binden. "Nu te vragen," zeide de spreker, "zal België al dan niet met het oude Nederland vereenigd blijven? is eene daadzaak in overweging nemen, die reeds door het snoodste misdrijf is daargesteld, en die geenszins door eene uitspraak der Nederlandsche Regering, maar alleen door het zwaard en vermoedelijk door de groote mogendheden zal beslist worden."

Nadat de twee door den Koning gestelde vragen door beide Kamers der Staten-generaal bevestigend beantwoord waren, werd de buitengewone vergadering der Staten-generaal den 2en October door den minister van binnenlandsche zaken gesloten met eene aanspraak, waaruit wij het volgende mededeelen:

"De Koning, onderrigt van den wensch, door U Edel Mogenden, bij deze gelegenheid geüit, en de meest geschikte maatregelen willende nemen, om denzelven op eene spoedige en regelmatige wijze te verwezenlijken, heeft eene Staats-Commissie belast met het ontwerpen der wettelijke bepalingen, welke zullen noodig zijn, om in de grondwet en in

Digitized by Google

de bestaande betrekkingen tusschen de twee groote afdeelingen van het Koninkrijk, de veranderingen daar te stellen, welke het algemeen belang en dat van elk der afdeelingen vorderen.

"De tijd, welke tusschen de tegenwoordige en de aanstaande gewone zitting van U Edel Mogenden zal verloopen, zal voor het werk dier Commissie worden ten nutte gemaakt. Dezelve zal insgelijks worden besteed aan de overweging der middelen, om de finantiën van het Koningrijk te verbeteren en het openbaar crediet op te beuren."

Overeenkomstig hiermede werd bij besluit van den 1en October eene commissie benoemd van 4 leden uit den Raad van State, 4 uit de Eerste en 8 uit de Tweede Kamer, belast "met het ontwerpen der wettelijke bepalingen, welke zullen noodig zijn, om in de grondwet en in de bestaande betrekkingen tusschen de twee groote afdeelingen van het Koningrijk de veranderingen daar te stellen, welke de algemeene belangen en die van elk der gezegde afdeelingen vorderen."

Deze commissie kwam echter niet bijeen. In België was een provisioneel bestuur opgerigt, dat weldra België voor een onafhankelijken Staat verklaarde; WILLEM I gaf in de proclamatie van den 5en October te kennen: dat het noodzakelijk was, thans *uitsluitend* bedacht te wezen op het welzijn van die deelen van het Rijk, wier onwankelbare gehechtheid aan den Koning en aan de instellingen eener welgeordende maatschappij zoo ondubbelzinnig was gebleken. Het "te wapen! te wapen!" werd geroepen *tot bescherming van den geboortegrond.* Met deze onafhankelijkverklaring van België en den wapenkreet tot Noord-Nederland, stonden de beide afdeelingen van het Koningrijk weldra gewapend tegenover elkander. Feitelijk was reeds den 5en October 1830 de scheiding volbragt.

Toen de scheiding feitelijk was volbragt, heeft het niet ontbroken aan velen, die naar de uitkomst het regeringsbe-

Digitized by Google

leid van WILLEM I hebben gelaakt. Hovelingen, die jaren lang den rug gebogen hadden, zijn niet de minst heftige beschuldigers geweest, even als de liberalen van jeugdigen leeftijd, die gewoon zijn de gebeurtenissen naar een algemeene theorie te beoordeelen. De geschiedenis toont zeker aan, dat onder de regering van WILLEM I vele fouten zijn begaan, maar men mag de grove gebreken ook niet over het hoofd zien, die de stelsels aankleefden, welke naar de meening dier betweters hadden moeten opgevolgd zijn. De een noemt het een fout, dat Brussel niet tot hoofdstad was aangewezen; maar waarlijk zijn stelsel zou de geheele onderdrukking van den oud-Nederlandschen geest ten gevolge gehad hebben. De liberalen van later dagteekening hebben niet het minst de oprigting van het *Collegium philosophicum* afgekeurd, ofschoon juist de liberalen in 1825 WILLEM I als den meest verlichten Vorst hebben geprezen wegens de maatregelen, die hij nam ter bevordering van het algemeen maatschappelijk onderwijs der geestelijken en zijnen tegenstand tegen den invloed der jezuïten. Vordert regtvaardigheid de geschriften naar hunne dagteekening te beoordeelen, bij staatkundige maatregelen moet dit niet minder gelden. Reeds na den opstand zijn er vele Belgen, ook leden der vroegere oppositie geweest, die hunne hulde aan de onvermoeide zorgen van WILLEM I voor het welzijn van alle zijne onderdanen hebben uitgesproken, en naar ons oordeel zal eens de tijd ook in België komen, dat men algemeen de groote verdiensten van WILLEM I zal erkennen, in zijne zoo hoogst moeijelijke regering.

Zij, die de regering van alle schuld hebben vrijgepleit, hebben, door eenzijdigheid verblind, de scheiding uitsluitend toegeschreven aan de misdadige gedragingen eener factie. Het moge waar zijn, dat opgeblazen eerzucht, gekrenkte eigenliefde, zelfzuchtig ambtsbejag hun deel hebben gehad in de voorbereiding van den opstand; zelfs hartstogtelijke Belgische publicisten hebben later de bekentenis afgelegd, dat

Digitized by Google

veel uit zelfzucht en lage berekening was voortgekomen; maar men mag die beweegredenen van enkele personen niet tot algemeene oorzaken verheffen. Waar geen geloof is aan de kracht der ideën, begrijpt men de gebeurtenissen niet in haren algemeenen omvang en schrijft men ze kleingeestig aan tusschenliggende tweede oorzaken toe, aan intrige, enz.

Wanneer men onpartijdig al de gebeurtenissen in verband met elkander beschouwt ziet men duidelijk, dat nationale antipathie eene innige vereeniging moeijelijk maakte en dat de diplomatie, door de ware historische beginselen van het staatsleven te verwaarloozen, de bezwaren nog heeft vermeerderd. De geschiedenis levert zeker voorbeelden op, dat geannexeerde landen later gezonde integrerende deelen van één rijk zijn geworden; waar de overmagt zeer groot en het nationale element zeer zwak is, kan eene annexatie eene ineensmelting ten gevolge hebben. Volksstammen van gelijke grootte worden slechts langzamerhand vereenigd door behoefte aan elkander. Er is ook een tijd geweest dat Gelderschen en Friezen doodvijanden waren der Hollanders; gemeenschappelijk ondervonden leed en gemeenschappelijk belang heeft hen tot Nederlanders gevormd. Maar het magtwoord der diplomatie maakte deze geleidelijke vereeniging onmogelijk. Aaneengekoppeld voordat geneigdheid tot elkander bestond, had men door eene gedwongene vereeniging Holland en België onvereenigbaar gemaakt als natie. "België werd clericaler, omdat het voor het Protestantismus beducht was, — Franschgezinder omdat men voor Hollandsche overheersching vreesde." De naijver der Zuidelijke provinciën onderling verdween in gemeenschappelijk wantrouwen tegen de Noordelijke gewesten, en omgekeerd werd het Noord-Nederlandsch staatsleven in eenzijdige rigting bewogen, om toch niet door de Belgen overheerscht te worden. In waarheid is de oppositie in België bezield geweest door een nationaal gevoel, dat men niet door Holland wilde overheerscht worden, terwijl de Hollanders op hunne beurt hunnen volksgeest aan dien der

Digitized by Google

Belgen niet wilden opofferen. In den strijd voor een onafhankelijk volksbestaan heeft het den Belgen niet ontbroken aan moed, aan zelfopoffering, aan volharding; en zoo het in den aanvang scheen, dat de Hollanders weken, zij hebben weldra hunne nationale eer gehandhaafd. Beide de afdeelingen zijn gescheiden, doordat zij beiden te veel aan eigen nationaliteit gehecht waren, en die gehechtheid maakt, dat zij thans als naburen en geestverwanten door gemeenschappelijk belang en sympathie verbonden worden. Op de scheiding is, na bijna veertig jaren, eene opregte internationale vriendschap, met volkomen behoud van eigen zelfstandigheid, gevolgd.

Oud Nederland heeft in dat tijdvak ook een belangrijk inwendig staatsleven gehad. Tweemaal is de grondwet veranderd, zeer veel is in wetgeving en bestuur verbeterd. Men is vooruitgegaan in staatsregtelijke kennis en practijk, maar ook zeer veel van het oude verkeerde is nog aanwezig.

De oppervlakkige lofredenaars van den tegenwoordigen tijd verkondigen, dat men thans meer vooruitgaat in jaren dan vroeger in eeuwen, — de naauwkeurige vergelijking van den vroegeren en lateren tijd toont duidelijk aan, dat het staatkundig leven slechts zeer langzaam tot een hooger peil rijst, en geen wonder: telkens wordt in het vrije volksleven meer zamenwerking van individuele overtuiging gevorderd en een zelfstandig, menschlievend, onpartijdig en op zaakkennis gegrond oordeel is slechts het deel van een naar hart en verstand geheel ontwikkeld mensch.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

